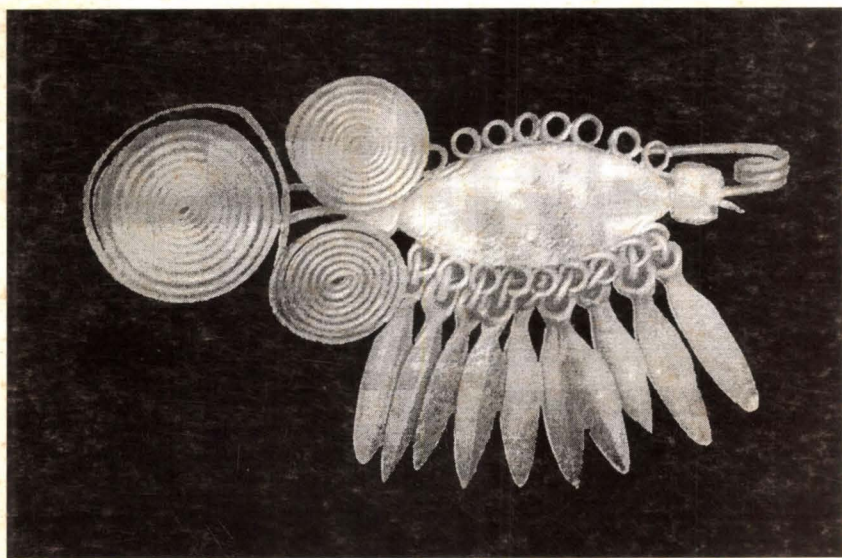

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XXVI

ARHEOLOGIE • ISTORIE

2000

Marisia XXVI

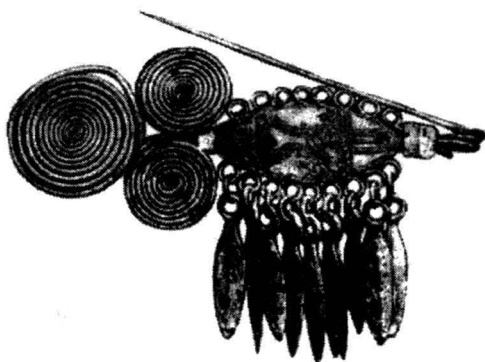
ISSN 1221-0943

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XXVI
Studii și Materiale

ARHEOLOGIE • ISTORIE

Târgu-Mureș
2000

Volume editate de Muzeul Județean Mureș

Studii și Materiale I, 1965

Studii și Materiale II, 1967

Studii și Materiale III-IV, 1972

Marisia V, 1975

Marisia VI, 1976

Marisia VII, 1977

Marisia VIII, 1978

Marisia IX, 1979

Marisia, X, 1980

Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, 1980
(E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi)

Marisia XI-XII, 1981-1982

Marisia XI-XII, Fascicola 1, 1983, *STUDIA SCIENTIARUM NATURAE*

Marisia XIII-XIV, 1983-1984

Marisia XV-XXII, 1985-1992

Marisia XXIII-XXIV, 1993-1994

Marisia XXIII-XXIV, Fascicola 2, 1995, *STUDIA SCIENTIARUM
NATURAE*

Marisia XXV, 1995-1996, *Fascicola 1, ETNOGRAFIE – ARTĂ
POPULARĂ – ARTĂ*

Marisia XXV, 1995-1996, *ARHEOLOGIE, ISTORIE*

Marisia XXV, Fascicola 3, 1997, *STUDIA SCIENTIARUM NATURAE*

COLEGIUL DE REDACȚIE

Valer Pop – redactor șef, directorul Muzeului Județean Mureș

Mihai Petică – secretar de redacție, director adj., Muzeul Județean Mureș

Membri: Virgil Pană, Nicoleta Man, Bónis Johanna, Ana Hancu, Traian Bosoancă

MARISIA XXVI, 2000

Orice corespondență se va adresa:

Any correspondance will be addressed to:

Toute correspondance sera envoyée a l'adresse:

Anschrift für jedwelche Korrespondenz:

Muzeul Județean Mureș

4300, Tîrgu-Mureș

Str. Horea, nr. 24

Tel/Fax: 00-40-(0)65-

136987

ROMÂNIA

CUPRINS

SOMMAIRE • INHALT • CONTENTS

ARHEOLOGIE

Mihai Petică, Molnár Zsolt:

<i>Materiale preistorice de la Tîrgu-Mureș "Cetate" – I.....</i>	9
<i>Prehistorical discoveries from Tîrgu-Mureș „Cetate”- I.....</i>	14

Adrian Ursuțiu:

<i>O statueta neolitică de la Bernadea (Județul Mureș).....</i>	25
<i>Une statuette néolithique de Bernadea (dpt. Mureș).....</i>	27

Adrian Ursuțiu:

<i>Date privind așezarea din sec. II-III de la Iernut, cătunul Sf. Gheorghe. Ceramica din complexe</i>	29
<i>L'établissement de l'âge romain de Iernut (dep. de Mureș), endroit „Sf. Gheorghe”</i>	37

Nicoleta Man:

<i>Tipologia opaițelor romane descoperite în așezarea romană de la Cristești (Județul Mureș)</i>	47
<i>The Roman Lamps Discovered in the Rural Settlement of Cristești</i>	65

Mihai Blăjan, Wilhelm Theiss:

<i>Contribuții la reconstituirea tramei stradale din Apulum</i>	85
<i>Beiträge zur Rekonstruktion des Strassennetzes von Apulum</i>	108

Mihai Petică, Andrei Zrinyi:

<i>Obiecte din os în colecțiile Muzeului Județean Mureș.....</i>	123
<i>Aus Knochen hergestellte Gegenstände im archäologischen Sammlungen des Kreismuseums Mureș</i>	128

Corneliu Gaiu:

<i>Grupul de morminte aparținând culturii Noua de la Comlod, jud. Bistrița-Năsăud.....</i>	137
<i>Le groupe des tombes appartenant a la culture Noua découverts a Comlod, departement de Bistrița-Năsăud</i>	140

Dan Băcueț Crișan:

<i>Săpături arheologice de salvare la Panic, punctul "La Blocuri" (jud. Sălaj)</i>	147
<i>Archaeological Diggings At Panic "La Blocuri" (Sălaj County).....</i>	154

Gheorghe Baltag:

<i>Considerații generale privind așezarea de la Sighișoara-Albești. Noi elemente inedite în cultura materială din sec. VIII-X d.Hr.</i>	169
<i>Considérations générales concernant le site archéologique de Sighișoara-Albești. Nouveaux éléments inédits dans la culture matérielle des VIII e et Xe siècles apr. J.C</i>	178

ISTORIE

Adriana Antih:

<i>Mărturii ale meșteșugului orologeriei aflate în patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara - mecanismul actual din Turnul cu Ceas</i>	187
<i>Témoignages sur le métier de l'horlogerie trouvés dans le patrimoine du Musée d'Histoire Sighișoara – le mécanisme actuel du Tour à l'horologe.....</i>	189

Dorin-Ioan Rus:

<i>Table de breaslă din Reghin în colecția Muzeului Județean Mureș</i>	193
<i>Sächsisch-Regener Zunfftafeln in der Sammlung des Kreismuseums Mureș</i>	199

Elena Musca:

<i>Considerații generale asupra meșteșugurilor sălăjene</i>	203
<i>A Survey Upon Handicrafts From Sălaj County.....</i>	217

Ioachim Lazăr:

<i>Un exemplar inedit al proclamației lui Simion Bărnuțiu din 24/25 martie 1848</i>	219
<i>Un exemplaire inédit de la proclamation de Simion Bărnuțiu de 24/25 mars 1848</i>	234

Ana Hancu:

<i>Date privind activitatea notarială a lui Simion Bărnuțiu (1834-1838)</i>	239
<i>Data concerning the notary activity of Simion Bărnuțiu (1834-1838)</i>	253

Elena Mihu:

<i>Documente inedite privind anul revoluționar 1848-1849 pe Valea Mureșului superior și a Gurghiului</i>	263
<i>Documents inédits concernant l'année révolutionnaire 1848-1849 dans la vallée de Mures supérieur et de Gurghiu.....</i>	276

Dan Demșea:

<i>Motive și contexte pentru asociere național-politică în monarhia Habsburgică – cazul Partidului Național Român (1848-1926)</i>	277
<i>Motifs et contextes pour association nationale politique dans la monarchie de Habsbourg – le cas du Parti National Roumain (1848-1926).....</i>	282

Traian Bosoancă:

<i>Alegerile parlamentare din decembrie 1919 în Județul Mureș-Turda.....</i>	<i>283</i>
<i>The Parliamentary Election of November 1919 from Mureș-Turda District.....</i>	<i>289</i>

Virgil Pană:

<i>Pentru un monument național Avram Iancu la Tîrgu-Mureș.....</i>	<i>291</i>
<i>Pour un monument national Avram Iancu à Tîrgu-Mureș.....</i>	<i>297</i>

Nicolae Victor Fola:

<i>Aspecte privitoare la teoria istoriei în scrierile lui Ioan Lupaș.....</i>	<i>299</i>
<i>Aspects Concerning the Theory of History in Ioan Lupaș Works.....</i>	<i>308</i>

Virgiliu Z. Teodorescu:

<i>Din însemnările unui contemporan al zilelor impunerii Dictatului de la Viena.....</i>	<i>309</i>
<i>The Notes of a Man who lived at the time of the Constraint of the Vienna Dictate.....</i>	<i>314</i>

NOTE**Nicoleta Man:**

<i>Sigilii pentru decorarea ceramicii ștampilate descoperite în așezarea romană de la Cristești.....</i>	<i>323</i>
--	------------

Andrei Zrinyi, Mihai Petică:

<i>Cercetări arheologice pe limesul estic al Daciei romane. Săpăturile din anul 1997 de la Brâncovenești (Județul Mureș).....</i>	<i>327</i>
---	------------

Mihai Petică, Andrei Zrinyi:

<i>Materiale arheologice descoperite la Gornești (Județul Mureș) – campaniile 1992-1994, 1996.....</i>	<i>331</i>
--	------------

Bónis Johanna:

<i>Despre sigiliile breslei cizmarilor din Tîrgu-Mureș.....</i>	<i>375</i>
---	------------

Ana Hancu:

<i>Isaia Moldovan - un document inedit.....</i>	<i>381</i>
---	------------

Bónis Johanna, Ana Hancu:

<i>Achiziții noi în colecția Muzeului de Istorie Tîrgu-Mureș.....</i>	<i>383</i>
---	------------

Maria Bordaș:

<i>Organizarea depozitului de arheologie al Muzeului Județean Mureș, Tîrgu-Mureș.....</i>	<i>387</i>
---	------------

IN MEMORIAM

Andrei Zrinyi – 1927-1998	391
Gaál Kornélia – 1938-2000	395

Abrevieri • Abreviations • Abkürzungen • Abreviations	397
Autorii • Les Auteurs • Die Verfasser The Authors	399

ARHEOLOGIE

MATERIALE PREISTORICE DE LA TÂRGU-MUREȘ „CETATE”- I

MIHAI PETICĂ,
MOLNÁR ZSOLT

Cercetarea evoluției istorice a comunităților omenești, în actualul stadiu de cercetare, se bazează pe investigarea siturilor arheologice, revalorificarea materialului documentar provenit din vechile cercetări sistematice întreprinse și pe corelarea acestor informații cu cele survenite în urma cercetărilor periegetice.

Deslușirea originilor vieții neolitice pe teritoriul României, cristalizarea și evoluția primelor comunități reprezintă una dintre cele mai controversate și complexe probleme ale cercetării preistorice românești din ultimele decenii.

Astfel, nu putem exclude nici o semnalare, oricât de vagă, de acest tip de material aparținând neoliticului timpuriu, deoarece ele pot contribui la completarea imaginii noastre despre această perioadă istorică. Revalorificarea materialelor arheologice provenite din vechile săpături sistematice dobândește o importanță sporită, datorită faptului că acestea constituie un material documentar care, în lipsa unor cercetări sistematice recente sunt, deocamdată, singurele mărturii ale locuirii umane din această perioadă într-o anumită zonă.

În articolul de față, cât și în următoarele, dorim să facem o prezentare a materialului arheologic provenit din săpătura întreprinsă de către Al. Bogdan, în cursul anilor 1963-64, în punctul „Cetate” (inclusiv în zona Bisericii reformate), din perimetrul localității Tg-Mureș², și să încercăm încadrarea culturală și cronologică al acestuia.

Situl arheologic „Cetate”, este situat pe un promontoriu al uneia din terasele râului Mureș, în partea estică a orașului. Primele investigații au fost începute în 1906-1907, cu ocazia restaurării bisericii, de I. Kovács care a efectuat unele sondaje în interiorul acesteia. Săpăturile arheologice efectuate cu prilejul lucrărilor de restaurare în cursul anilor 1963-1964,³ în sectorul de sud-vest al incintei cetății medievale, au dus la stabilirea etapelor și nivelelor de construcție ale zidurilor și bastioanelor, precum și a edificiilor din zonă. Observațiile stratigrafice privind acest sit (conform lacunarelor date publicate)⁴ arată că: stratul steril din punct de vedere arheologic a fost suprapus, de straturi de cultură aparținând culturilor Starčevo-Criș, Țoțofeni, Wietenberg și de un strat de cultură aparținând perioadei hallstattiene.

¹ Ciută, 1997, p. 5.

² Localitatea este bine cunoscută din punct de vedere arheologic. Vezi bibliografia referitoare la această localitate *Repertoriul ...* 1995, 255-260.

³ Bogdan, 1967, 79-80

⁴ *Ibidem*.

În lipsa unor observații stratigrafice recente, trebuie să ne mulțumim deocamdată cu informațiile date de către autorul vechilor săpături arheologice. Materialul arheologic se află în depozitul Muzeului Județean de Istorie, Tg-Mureș. El a fost amintit doar de câteva ori, fiind dat uitării, asemenea altor vestigii arheologice provenite din vechile cercetări sistematice.

În ceea ce privește modalitatea de prezentare a materialului arheologic provenit în urma săpăturilor efectuate de către Al. Bogdan, am optat pentru o prezentare separată a materialelor ce aparțin diferitelor perioade istorice. Credem că prezentarea materialelor arheologice, aparținând epocii neolitice, și perioadei de trecere la epoca bronzului sau epocii bronzului, în cadrul unor articole separate va oferi posibilitatea unei analize mai amănunțite a acestora.

Materialul arheologic ce aparține culturii Starčevo-Criș este constituit în principal din ceramică și oase de animale (coaste, falange digitale) ultima categorie având o pondere neînsemnată

Materialul ceramic se compune din două categorii:

- a. ceramică de uz comun;
- b. ceramică fină;

Factura ceramicii de uz comun este des întâlnită în așezările culturii Starčevo-Criș, lucrată destul de neglijent, cu suprafața exterioară de-o netezire medie, poroasă și aspră la pipăit, unele fragmente au în amestec fragmente de calcar. Ele au o culoare brun-cafenie până la gălbui sau cărămiziu, ca degresant a fost folosită pleavă tocată, nisip amestecat cu paiete de mică și fragmente ceramice pisate.

Ceramica fină este modelată dintr-o pastă bine frământată și arsă, suprafața exterioară a vaselor fiind netezită, uneori lustruită. Această specie, a cărei culori variază de la brun-roșcat până la diferitele nuanțe de brun, are câteodată slip. Și în acest caz s-a folosit ca degresant nisip fin, paiete de mică și fragmente ceramice pisate și puțină pleavă tocată.

Luând în considerare cele două categorii, putem afirma că majoritatea fragmentelor ceramice au o ardere oxidantă. De cele mai multe ori, ele prezintă și urme de ardere secundară. Atât urmele de ardere secundară cât și prezența unei găuri perforate ulterior sub buza unei străchini (Fig. 5), ne arată faptul că aceste recipiente au fost folosite în îndeletnicirile zilnice. Deși starea materialului ceramic nu permite stabilirea unui repertoriu mai complet și mai nuanțat, totuși putem face, pe baza fragmentelor existente, câteva precizări tipologice.

Formele vaselor și analogiile lor. Cel mai des întâlnite sunt vasele de uz comun, de mărime mare sau mijlocie, cu buza rotunjită și dreaptă (Fig. 9, 10) sau evazată (Fig.8) gura larg deschisă, gât scurt tronconic (Fig.9), umeji bombați și partea inferioară mai mult (Fig. 22, 23) sau mai puțin (Fig. 16, 19) tronconică. Întâlnim castroane cu buza rotunjită dreaptă, partea superioară semisferică (Fig. 6,

⁵ Este vorba numai de cercetările sistematice efectuate în perioada 1963-1964, deoarece însemnări personale sau material documentar provenit în urma săpăturilor întreprinse de I. Kovács nu s-au păstrat.

⁶ *Repertoriul ...* 1995, 258, Lazarovici, 1984, 65; Zrinyi, 1976.

⁷ Luca, Boroffka, Ciută, 1998, 24, Fig.2/9, Lazarovici, 1979, Pl. VIIC/1, Lazăr, 1995, Pl. L/3.

⁸ Vlăsa, 1976, 18, Fig. 2/11, 21, Ciută, 1997, 31, Pl. XVII/ 10.

7)⁹, străchini cu buza rotunjită și dreaptă, și partea superioară semisferică (Fig. 5)¹⁰, precum și vase globulare (Fig. 1, 3, 4)¹¹. Din punct de vedere statistic, domină ceramica neornamentată. La ceramica ornamentată întâlnim: incizii, impresiuni realizate cu unghia (Fig. 36, 39)¹², sau cu vârful degetelor (Fig. 44)¹³, ornamente aplicate, barbotină (Fig. 21) și ciupituri.

În material avem documentat, din punct de vedere stilistic, o întreagă gamă de variante ale ornamentelor mai sus amintite. Aceste motive rareori sunt combinate organic, pe același vas.

Incizia e realizată sub forma unor linii late, mai adânci orientate paralel orizontal (Fig. 27)¹⁴, vertical (Fig. 28)¹⁵, sau pot fi în rețea (Fig. 24, 26)¹⁶, dispuse pe corpul vasului (Fig. 24, 29)¹⁷, sau sub buză (Fig. 4)¹⁸. Inciziile pot fi realizate și superficial (Fig. 31). Impresiunile sunt întâlnite ca element de decor situate pe corpul vasului formând un șir paralel și oblic (Fig. 39)¹⁹, sau dispuse pe corpul vasului (Fig. 34)²⁰. Ornamentele aplicate constau din: butoni situați pe gât (Fig. 2, 3)²¹, sau aplicați pe corpul vasului (Fig. 42)²²; segmente de brăuri așezate, trase organic din peretele vasului (Fig. 40)²³, creste de cocoș (Fig. 43)²⁴. În două cazuri asistăm la combinarea acestor motive ornamentale în cadrul aceluiași vas, cu ciupituri (Fig. 43) sau cu incizii dispuse în rețea (Fig. 40). Ornamentele realizate prin ciupirea pastei moi a vasului sunt dispuse în mai multe tipuri de registre. Cel mai des întâlnite sunt ciupiturile ordonate în șiruri paralele, verticale (Fig. 2)²⁵, oblice (Fig. 38)²⁶, sau dispuse neorganizat pe corpul vasului (Fig. 3)²⁷. Barbotina poate fi organizată (Fig. 8, 22, 41)²⁸, sau stropită (Fig. 19, 35)²⁹. O singură dată apare barbotina stropită asociată cu impresiuni realizate cu degetul (Fig. 44)³⁰. Acest tip de decor poate fi întâlnit sub buză (Fig. 8)³¹, sau pe corpul vasului (Fig. 45)³². În cadrul materialului

⁹ Ciută 1997, 30, Pl. XVI/1, 3, Vlassa, 1976, 110, Fig. 4/13.

¹⁰ Lazarovici, 1979, Pl. VII A/4, Vlassa, 1976, 110, Fig. 419, Ciută, 1997, 24, Pl. X/5.

¹¹ Lazarovici, 1984, 97, Fig. 7/12.

¹² Lazăr, 1995, Pl. XLVIII/9, Pl. L/8, Drașovean, 1981, Pl. II/5.

¹³ Lazarovici, 1979, Pl. VI F/11, Drașovean, 1981, Pl. II/7.

¹⁴ Lazăr, 1995, Pl. XLIX/2.

¹⁵ Drașovean, 1981, Pl. II/20.

¹⁶ Vlassa, 1976, 110, Fig. 4/16, Drașovean, 1981, Pl. II/13, Luca, Boroffka, Ciută, 1998, 28, Fig. 6/6.

¹⁷ Luca, Boroffka, Ciută, 1998, 26, Fig. 4/6, Ciută, 1997, 29, Pl. XV/9.

¹⁸ Lazăr, 1995, Pl. XLVII/19, 21, Vlassa, 1976, 18, Fig. 2/3.

¹⁹ Lazăr, 1995, Pl. XLVIII/9.

²⁰ Lazarovici, 1979, Pl. VII F/11, Drașovean, 1981, Pl. II/7.

²¹ Ciută, 1997, 29, Pl. XV/4.

²² Lazăr, 1995, Pl. XLVIII/33, Pl. XLVIII/2.

²³ Aldea, 1972, 6, Fig. 3/2.

²⁴ Drașovean, 1981, 43, Fig. 3/12, Ciută, 1997, 27, Pl. XIII/1, 2.

²⁵ Drașovean, 1981, Pl. II/5, 16, Ciută, 1997, 28, Pl. XIV/7, 15.

²⁶ Luca, Boroffka, Ciută, 1998, 26, Fig. 4/3.

²⁷ Ciută, 1997, 31, Pl. XVII/11.

²⁸ Drașovean, 1981, Pl. II/1, 4, Aldea, 1972, 5, Fig. 2/1, 2.

²⁹ Ciută, 1997, 24, Pl. X/9, Vlassa, 1976, 110, Fig. 4/14, Drașovean, 1981, Pl. II/2, 3.

³⁰ Lazăr, 1995, Pl. XLIX/2.

³¹ Aldea, 1972, 5, Fig. 2/1, 2.

întâlnim torți perforate, de mărimi diferite (Fig. 11, 12)³³ aplicate pe corpul vasului (Fig. 11, 12)³⁴.

Analogiile pentru o bună parte a materialului pe care l-am prezentat mai sus, se găsesc în cadrul descoperirilor din aşezările Starčevo-Criș de la Orăştie - Dealul Pemilor³⁵, Let³⁶, Ghirbom³⁷, Liubcova³⁸, Moreşti³⁹, Iernut⁴⁰, Cuci⁴¹, Gailda de Jos⁴², Hunedoara - Cimitirul reformat⁴³. Trebuie să menţionăm că, deşi în cadrul materialului studiat de noi s-a găsit doar un singur fragment ceramic de culoare brun-roşcată şi lustruită, remarcăm că fragmentele ornamentate cu incizii realizate mai fin sau mai adânc, dispuse în linii paralele şi în reţea se înmulţesc. Acest fapt este considerat de către Gh. Lazarovici o caracteristică a fazei III B⁴⁴, deşi acestea din urmă nu au înlocuit ornamentele realizate prin ciupituri, fenomen considerat, de mai sus amintitul cercetător, ca o altă caracteristică a acestei faze⁴⁵. În ceea ce priveşte fragmentele ornamentate prin tehnica barbotinei organizate, caracteristic fazei III B⁴⁶, ele au fost descoperite în asociere cu fragmente ceramice decorate prin barbotină stropită prezentă şi în faza II B - III A. O asociere de acest gen⁴⁷ întâlnim şi în cadrul materialului de la Zăuan, datat în fazele III B - IV A⁴⁸. Ornamentele realizate prin tehnica ciupiturilor, sunt, la rândul lor, prezente în gama motivelor ornamentale din ambele subfaze. Analiza motivisticii acestui lot de material scoate în evidenţă atât utilizarea unui număr relativ restrâns de motive ornamentale, precum şi predilecţia pentru folosirea în decorul ceramicii a ornamentelor realizate prin impresiuni⁴⁹ şi ciupituri. Ornamentele în relief sunt folosite, dar nu au un rol predominant⁵⁰. Asocierea incizie-brâu alveolar (Fig. 40) ne duce cu gândul la mediul cultural contemporan Körös, etapele evolute unde formele bitronconice caracteristice etapei Starčevo-Criș lipsesc, sau mai târziu, din zona Tisei, unde se va dezvolta cultura Szakálhát⁵¹.

Având în vedere analiza la nivelul general a ceramicii din aceasta aşezare, sub raport tipologic şi stilistic precum şi analogiile pe care le găsim în restul ariei de răspândire, înclinăm spre încadrarea ei în faza III A-B a culturii Starčevo-Criș.

³² Ciută, 1997, 26, Pl. XII, 27, Pl. XIII/1, 2.

³³ Lazăr, 1998, Pl. VIII/22, 24.

³⁴ Ciută, 1997, 30, Pl. XVI/4, 32, Pl. XVIII/1.

³⁵ Luca, Boroffka, Ciută, 1998.

³⁶ Székely, 1951, Lazarovici, 1979, 49, Ciută, 1997.

³⁷ Aldea, 1972.

³⁸ Vlassa, 1976.

³⁹ Vlassa, 1976.

⁴⁰ Vlassa, 1976.

⁴¹ Draşovean, 1981, 39.

⁴² Draşovean, 1981, 39.

⁴³ Lazarovici, 1979, 48sq

⁴⁴ Lazarovici, 1979, 49.

⁴⁵ Draşovean, 1981, 41.

⁴⁶ Lazarovici, 1980, AMN, XVII, 13-30.

⁴⁷ Lazarovici, 1979, 48.

⁴⁸ Luca, Boroffka, Ciută 1998, 19.

Neoliticul timpuriu, reprezentat în Balcani de marele complex cultural Protosesclo-Precriș-Presesclo-Karanovo-Starčevo/Körös-Criș, de origine sudică, se află în strânsă legătură cu toate fenomenele care au generat civilizațiile neolitice din zona anatolo-est europeană⁴⁹. Referitor la zona carpato-dunăreană definește practic un proces complex, ce se extinde pe o arie vastă. România (fără Dobrogea și Maramureș), Ungaria centrală și de sud-est, Iugoslavia, Albania, Tessalias⁵⁰ etc. O noua migrație legată de chalcoliticul „balcano –anatolian”, credem că a dus la definitivarea procesului de neolitizare din această zonă. Dinamismul fenomenului, marcat de descoperirile orizontului Starčevo-Criș III B, este sugerat de o serie de materiale provenite din diferite așezări⁵¹. Este perioada de maximă înflorire a marelui complex cultural al neoliticului timpuriu, înflorire ce cuprinde variate aspecte: înmulțirea așezărilor sau extinderea procesului de neolitizare⁵², din Transilvania, Oltenia și Câmpia Română spre Moldova⁵³ sau Crișana de răsărit⁵⁴. În urma acestui proces de răspândire, a influenței factorilor culturali întâlniți, evoluția culturii materiale a cunoscut sinteze și dezvoltări locale, ce au dus atât la fenomene de regionalizare și evoluție locală⁵⁵, precum și de retardare conforml părerii unor cercetători⁵⁶, provocând apariția unor adevărate aspecte culturale locale⁵⁷, cu direcții evolutive particulare, deseori diferite de cele din zonele sau centrele primare⁵⁸. Credem că avem de a face cu fenomenul „unitate în diversitate”⁵⁹ și în cazul așezării de la Târgu-Mureș - „Cetate”, unde factorii de mediu împrumută ritmuri diferite de viață și de habitat, dar în pofida acestui fapt așezarea se încadrează în mod organic în orizontul Starcevo-Criș III A-B. Fenomenul neolitic timpuriu din sud-estul Transilvaniei, este pus în legătură cu cele din nordul Bulgariei, Oltenia și Moldova⁶⁰. În aria acestei ultime zone geografice N. Ursulescu separă două variante regionale, pe cea nordică o pune în legătură cu evoluția Starčevo-Criș din centrul și nordul Transilvaniei⁶¹. Conform părerii lui S. A. Luca, N. Boroffka și M. Ciută, cea mai posibilă cale de pătrundere către sud-estul Transilvaniei a comunităților Starčevo-Criș este râul Mureș⁶². Aceasta se adaugă unei căi mai vechi, pe valea Oltului, marcată de descoperirile de la Cârcea, Ocna Sibiului etc.

Luând în considerare toate aceste aspecte, credem că așezarea Starčevo-Criș de la Târgu Mureș - „Cetate” ar putea marca un nou punct, în

⁴⁹ Ciută 1997, 5. Vezi bibliografia dată la această problemă.

⁵⁰ Dumitrescu, Vulpe, 1988, 30, Drașovean, 1981, 34, Lazarovici, 1984, 52-54, Lazarovici, 1992, 27, Ciută, 1997, 5.

⁵¹ Lazarovici, Székely, 1990-1994, 7.

⁵² Lazarovici, 1984, 64.

⁵³ Ursulescu, 1984.

⁵⁴ Lazarovici, 1980 b.

⁵⁵ Paul, 1989, 24.

⁵⁶ Lazarovici, 1984, 66.

⁵⁷ Paul, 1989, 15, Lazarovici, 1984, 49-50, Ciută, 1997, 6.

⁵⁸ Paul, 1989, 24.

⁵⁹ Paul, 1989, 12, Lazarovici, 1984, 49, Ciută, 1997, 6.

⁶⁰ Ciută, 1997, 15.

⁶¹ Ursulescu, 1984, 34, Paul, 1989, 21.

⁶² Luca, Boroffka, Ciută, 1998, 21.

cadrul fenomenului de difuziune a culturii Starčevo-Criș spre alte zone.

Dorim să mulțumim pe această cale domnului dr. Gh. Lazarovici pentru sprijinul acordat în elaborarea acestei lucrări.

Prehistorical discoveries from Târgu-Mureș „Cetate”-I

(Summary)

In 1963 a systematical research which took place at Târgu-Mureș, at the point called „Cetate”, There was discovered layers of the Criș, Coțofeni, Wietenberg cultures. We would like to present the archeological materials belonging to different historical periods sepparatly, because this methode offers a large and better analisis of the colected material.

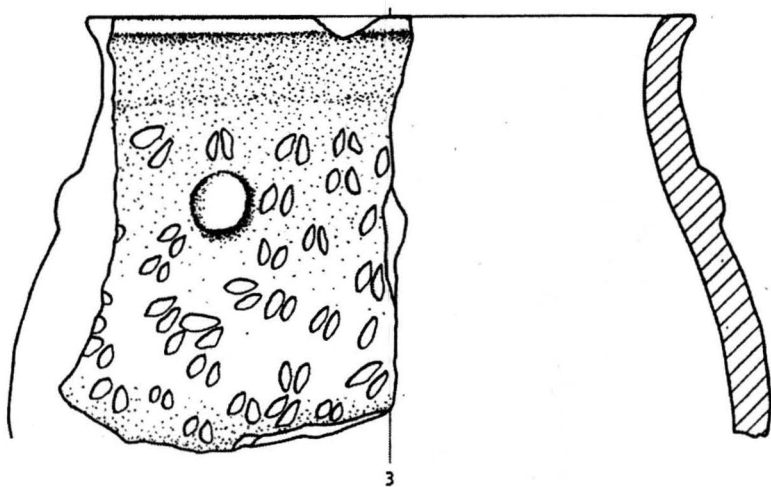
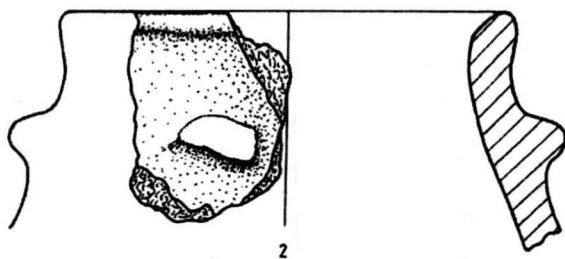
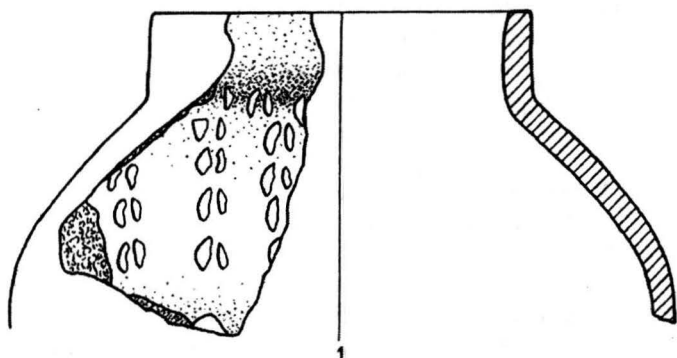
An archeological material was recolteed which came from the layer of Criș culture of the forehand mentioned settlement, wich contains ceramic and animal bones.

The discovered archeological material can be included in the phase III A - III B of the Criș culture. The archeological material from this settlement, belonging to the Criș culture, seems to illustrate an inflow of this culture to N-E part of Transilvania in this period. A possibile inflowing way, used by the willigers of the Criș culture in his penetration process from Oltenia, Muntenia, Transilvania to neighboring teritorys, could be the Mureș river.

Bibliografie

Aldea, 1972,	Al. I. Aldea, <i>Șantierul arheologic Ghiborn (com. Berghin, jud. Alba) - Săpăturile din 1967 -</i> , „Apulum”, X, 1972, p. 3-19.
Bogdan 1967,	Al. Bogdan, <i>Date noi privind ansamblul cetății din Tîrgu-Mureș</i> , „Studii și Materiale”, II, Tg-Mureș, 1967, p. 79-91.
Ciută, 1997,	<i>Contribuții la repertoriul arheologic al neoliticului timpuriu din depresiunea Brașovului</i> , „Apulum”, XXXIV, 1997, p. 5-15.
Comșa, 1985,	E. Comșa, <i>Date privind procesul de neolitizare pe teritoriul României</i> , „Aluta”, XVII-XVIII, 1985-1986, p. 19-23.
Drașovean, 1981,	Fl. Drașovean, <i>Cultura Starčevo-Criș în bazinul Mureșului mijlociu</i> , „Apulum”, XIX, 1981, p. 33-44.
Dumitrescu, 1970,	<i>Cu privire la cea mai veche cultură neolitică din România</i> , „SCIV”, 21, 1970, 2, p. 187-201.
Dumitrescu, ... 1988,	<i>Dacia înainte de Dromihete</i> , București, 1988.
Lazarovici, 1979,	Gh. Lazarovici, <i>Neoliticul Banatului</i> , „Bibliotheca Mvsei Napocensis”, IV, 1979.
Lazarovici, 1980,	Gh. Lazarovici, <i>Câteva probleme privind sfârșitul neoliticului timpuriu din nord-vestul României</i> , „ActaMN”, XVII, 1980, p.13-30.

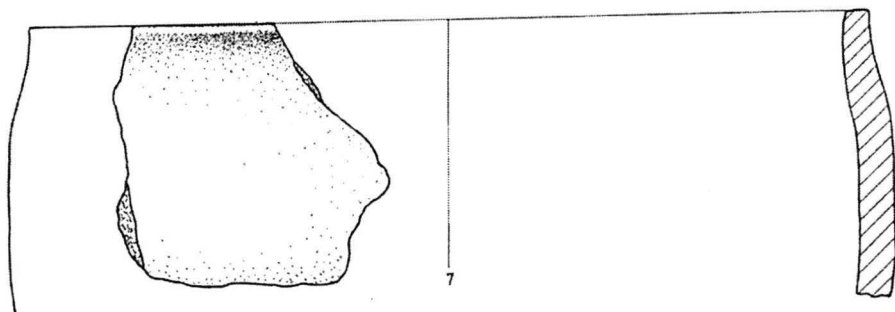
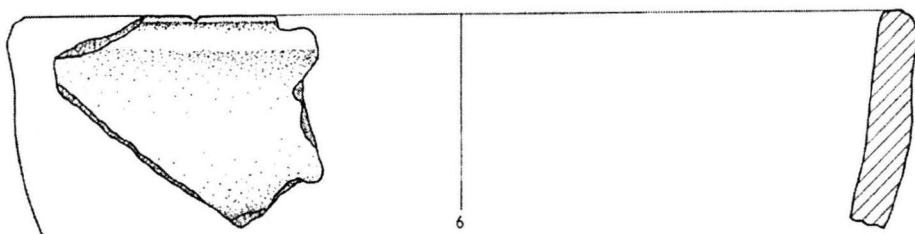
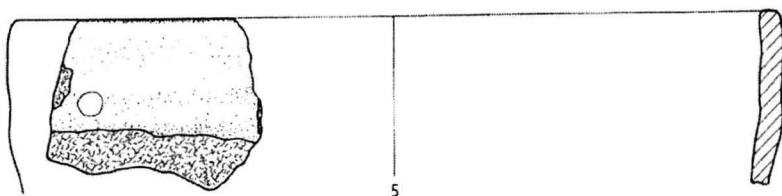
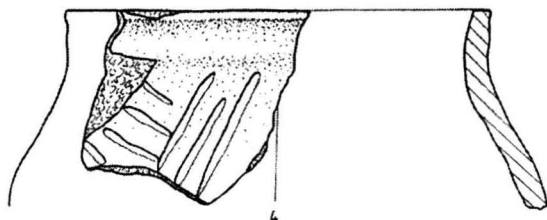
- Lazarovici, 1984, Gh. Lazarovici, *Neoliticul timpuriu în România*, „Acta MP”, VIII, 1984, p. 48-104.
- Lazarovici, 1992, Gh. Lazarovici, *Așezarea neolitică timpurie de la Zăuan și câteva probleme privind neoliticul timpuriu din Balcani*, „Acta MP”, XVI, 1992, p. 25-60.
- Lazarovici, 1993, Gh. Lazarovici, *Așezarea de la Zăuan. II. Migrație și difuziune. Calcolithicul balcano-anatolian. Propuneri pentru un model de analiză procesuală*, „Acta MP”, XVII, 1993, p. 11-48.
- Lazarovici, 1981, Gh. Lazarovici, E. Lakó, *Săpăturile de la Zăuan - campania din 1980 și importanța acestor descoperiri pentru neoliticul din nord-vestul României*, „ActaMN”, XVIII, 1981, p. 13-44.
- Lazarovici, 1990-94, Gh. Lazarovici, Z. Székely, *Sfârșitul neoliticului timpuriu în sud estul Transilvaniei*, „Cumidava”, XV-XIX, 1990-1994, p. 5-13.
- Lazăr, 1995, V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Tg-Mureș, 1995.
- Lazăr, 1998, V. Lazăr, *Antichități ale județului Mureș*, Tg-Mureș, 1998.
- Luca, ... 1998, S. Luca, N. Boroffka, M. Ciută, *Așezarea neolitică aparținând culturii Starčevo-Criș de la Orăștie*, „Apulum”, XXXV, 1998, p. 17-29.
- Marinescu, 1975, S. Marinescu-Bîlcu, *Asupra unor probleme ale culturii Criș*, „SCIVA”, 26, 1975, 4, p. 487-507.
- Paul, 1989, I. Paul, *Einige Fragen der frühen Jungsteinzeit im Karpaten-Donarum*, „SCIVA”, 40, 1989, 1, p. 3-29.
- Székely, 1951, Z. Székely, *Săpăturile din anul 1949, de la Leț-Vareghiu*, „Materiale”, I, 1951, p. 3-20.
- Székely, 1970, Z. Székely, *Săpăturile efectuate de Muzeul Sfântu Gheorghe între anii 1959-1960*, „MCA”, IX, 1970, p. 307-310.
- Ursulescu, 1984, N. Ursulescu, *Evoluția culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, Suceava, 1984.
- Vlassa, 1964, N. Vlassa, *În legătură cu neoliticul timpuriu de la Dîrțu Ceahlău*, „ActaMN”, I, 1964, p. 463-465.
- Vlassa, 1978, N. Vlassa, *Cercetări asupra neoliticului timpuriu din România*, „Marisia”, VIII, 1978, p.
- Zaharia, 1962, E. Zaharia, *Considerations sur la culture Criș*, „Dacia”, N. S., VI, 1962, p. 5-51.
- Zaharia, 1964, E. Zaharia, *Considerații despre cultura Criș, pe baza sondajelor de la Leț*, „SCIV”, 15, 1964, 1, p. 19-45.
- Zrinyi, 1976, A. Zrinyi, *Repertoriul localităților din jud. Mureș cu descoperiri arheologice din sec. IV-XIII e. n.*, „Marisia”, VI, 1976, p. 148-149.

0 5cm.

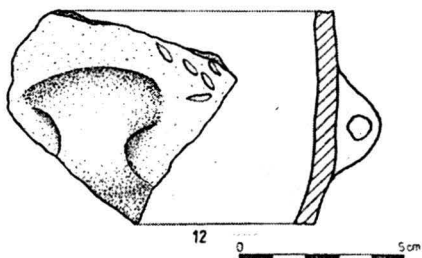
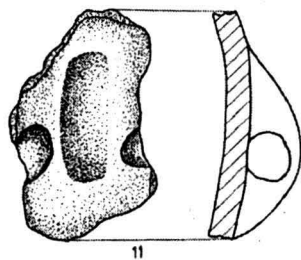
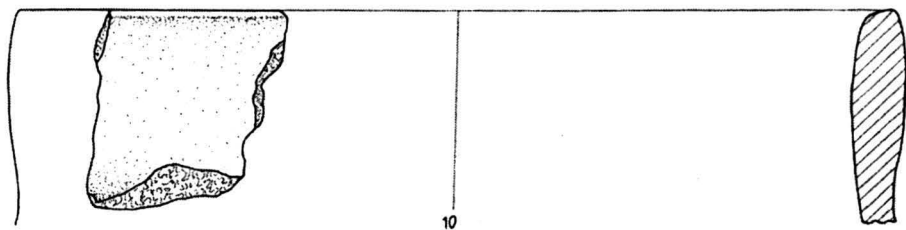
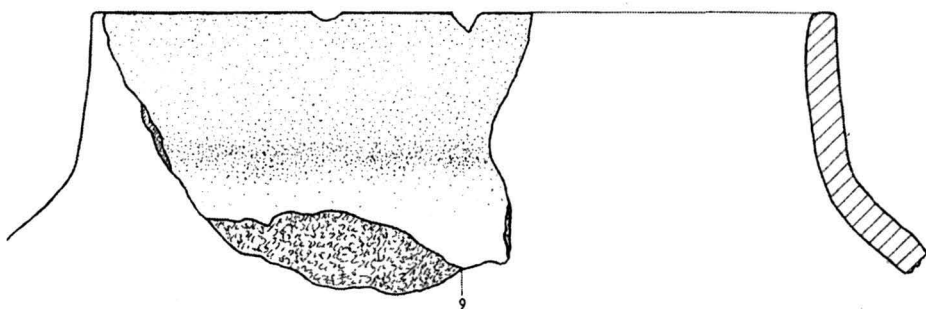
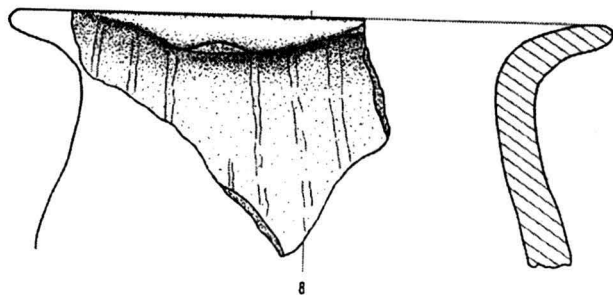
Planșș I

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

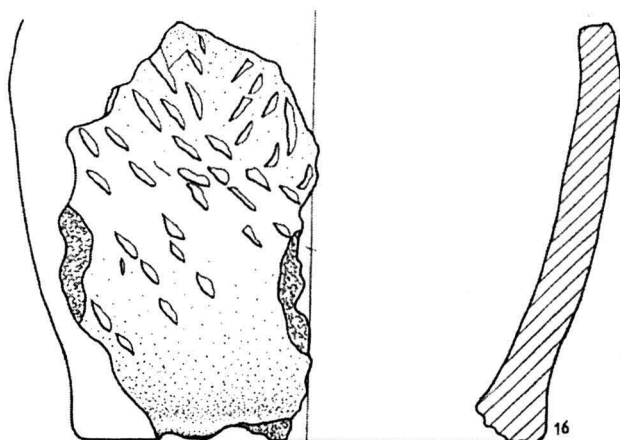
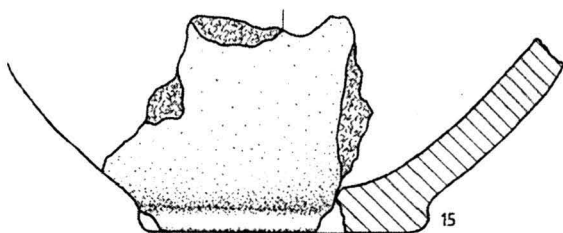
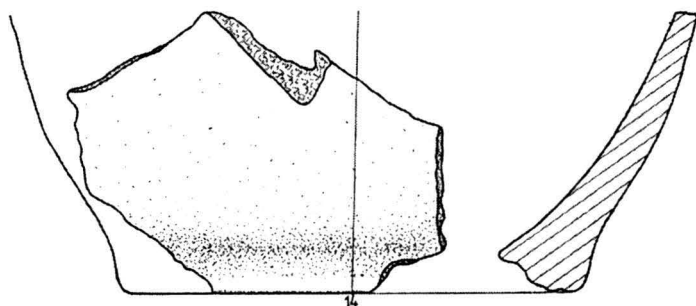
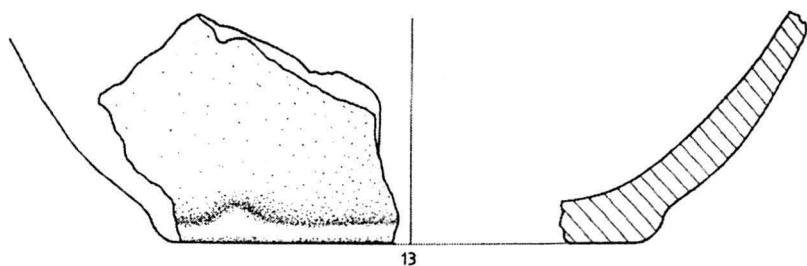
0 5cm.

Planșe II

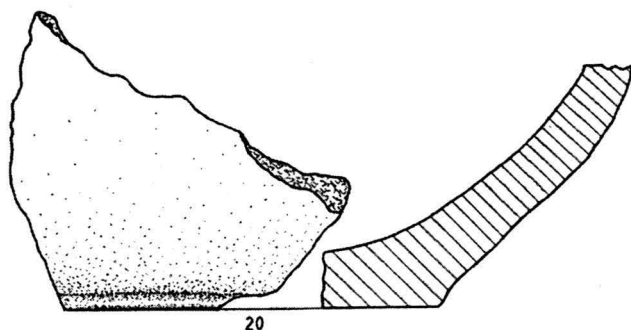
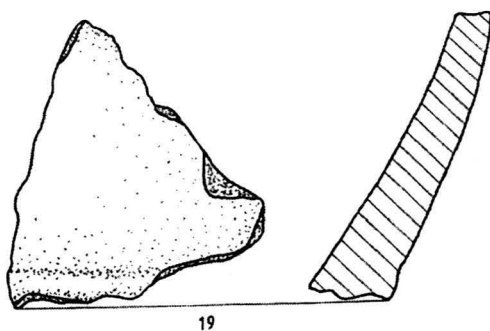
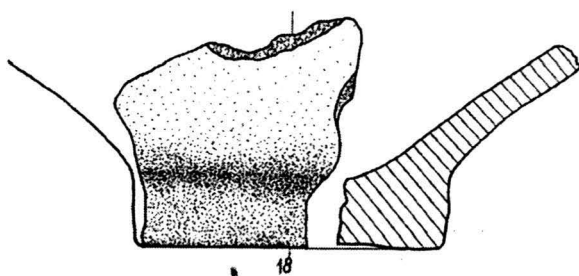
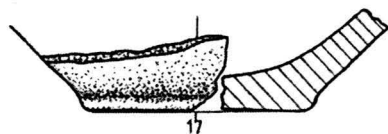

0 5 cm

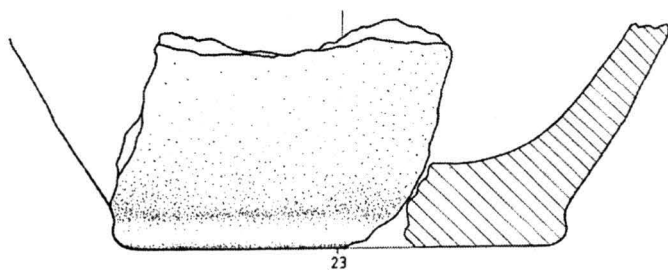
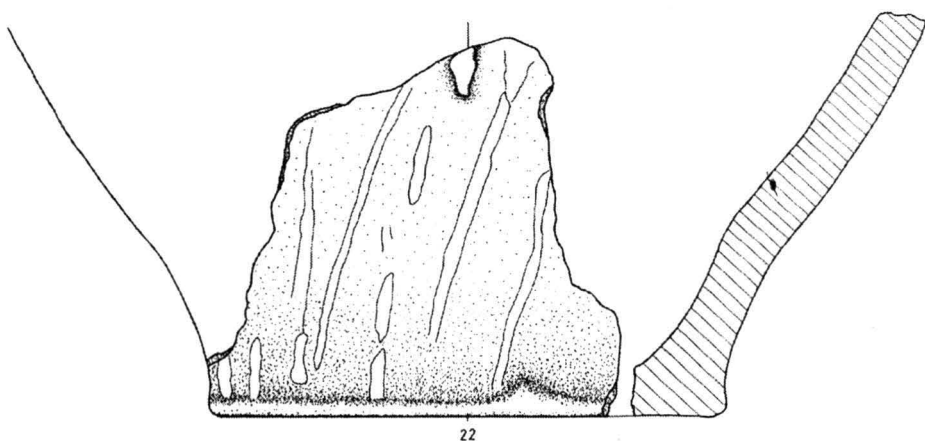
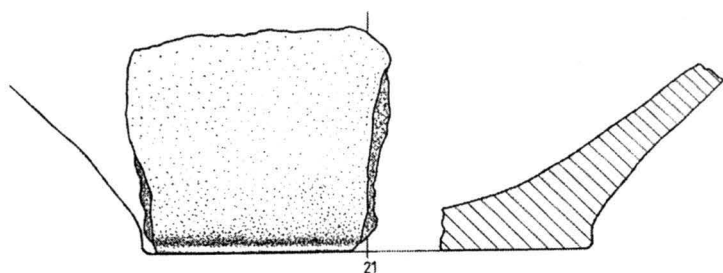
Planșs III

Planșs IV

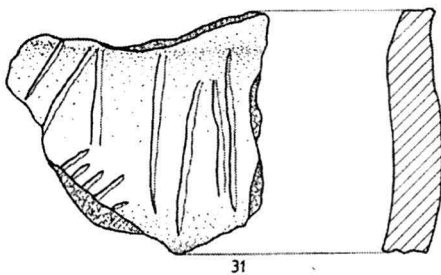
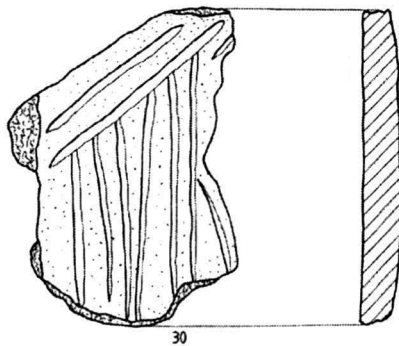
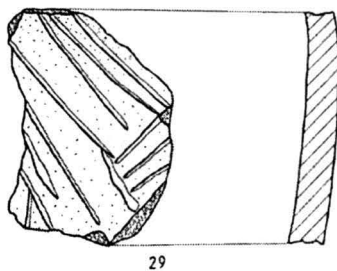
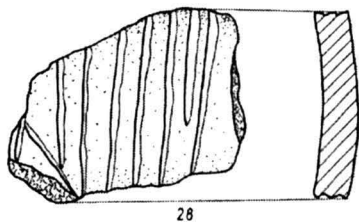
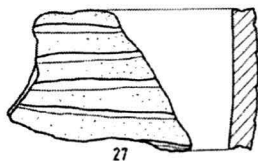
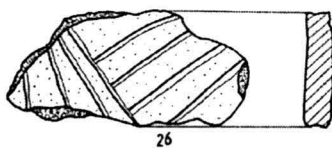
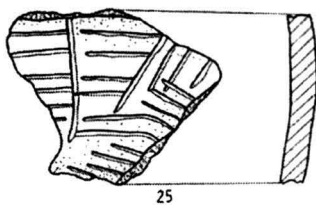
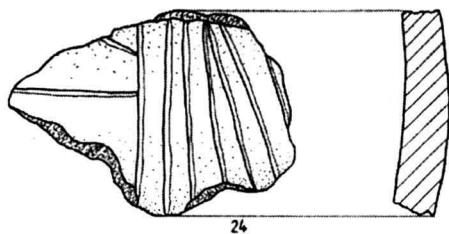

Planș V

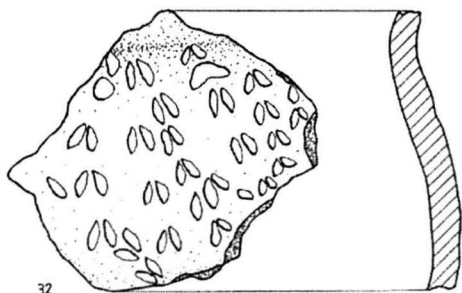

0 5 cm

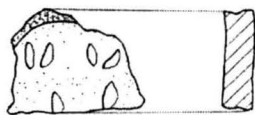
Planșă VI

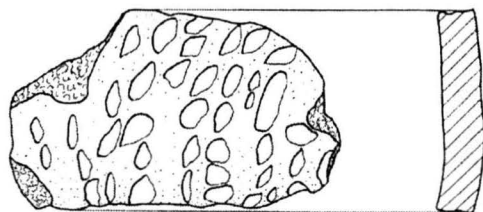
Planșs VII

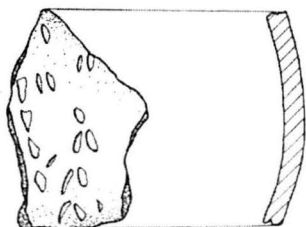
32

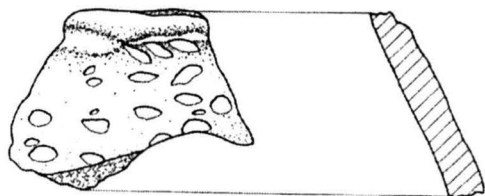
33

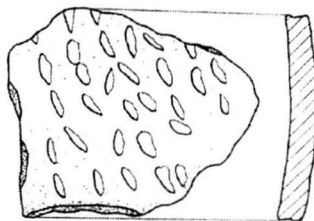
34

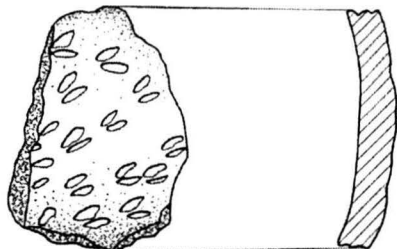
35

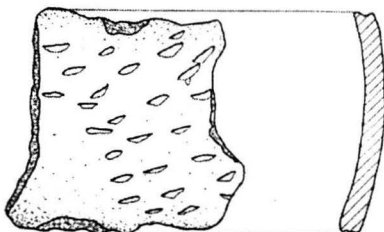
36

37

38

39

Planșă VIII

O STATUETĂ NEOLITICĂ DE LA BERNADEA (JUD. MUREȘ)

ADRIAN URSUȚIU

În anul 1995 au fost reluate cercetările sistematice în situl arheologic de la Bernadea, com. Bahnea, jud. Mureș, în punctul numit de localnici „Dâmbău”. Anterior situl a fost cercetat pe parcursul mai multor campanii în perioada 1966-1969, respectiv 1972 de către un colectiv format din N. Vlassa și I. Glodariu¹.

Din perspectiva descoperirilor aparținând epocii neolitice și neo-eneolitice, situl a oferit materiale aparținând culturilor Criș (faza târzie), Turdaș și Petrești², suprapuse de nivelurile de locuire aferente epocilor bronzului, primei vârste a fierului, dacică, și sporadice urme romane.

În toamna anului 1995, cu ocazia practicării unei suprafețe (Sup. I/1995), din primul nivel, (0-0,20 m), nivel deranjat de lucrările agricole, a fost recuperată o statueta neolitică provenind din nivelurile inferioare ale sitului. Piesa, evident antrenată de amenajările locuirilor ulterioare, s-a păstrat fragmentar (Planșa I, fig. 1, 1a, 1b).

Statueta antropomorfă reprezintă o siluetă feminină cu steatopigie pronunțată. Talia este accentuată, delimitată față de șoldurile mult proeminente, printr-o subțiere bruscă. De remarcat o inegalitate pregnantă ce poate fi sesizată între înălțimea celor două șolduri, fapt ce produce un oarecare dezechilibru al ansamblului. Piciorul stâng care s-a păstrat, este gros, cilindric spre capătul inferior unde s-a rupt deasupra genunchiului. Fesele sunt clar delimitate, accentuate una în raport cu cealaltă. Abdomenul este plat, continuând în plan vertical linia picioarelor. Sâni sunt foarte mici în raport cu alura generală, de formă semisferică, ușor aplatizați, trași din pastă. Totuși, ei sunt clar reprezentați. Brațele, rupte încă din vechime, trebuie să fi fost orizontale, redată cel mai probabil sub forma unor simple proeminențe cvasi-conice. Referitor la gâtul personajului, putem presupune că acesta mergea în prelungirea umerilor, fapt ce trebuie să-i fi conferit un aspect de masivitate în raport cu ansamblul taliei și bustului.

Statueta a fost realizată dintr-o pastă fină, bine frământată, de culoare cenușiu-maronie. Zona din care s-a desprins piciorul drept arată că membrele au fost modelate separat iar apoi lipite între ele și implantate în bazin. Această soluție nu credem că a fost aplicată și în cazul părții superioare mâinile și gâtul părând a fi organic lucrate.

¹ Pentru istoricul cercetărilor vezi mai recent N. Vlassa, Zoia Maxim, Gh. Lazarovici în *ActaMN*, 32,1, 1995, p. 575 și urm., cu precizarea că cercetări sistematice s-au desfășurat exclusiv în punctul „Dâmbău” de unde provin toate materialele puse în discuție.

² I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992, p. 137, nr. 6.

Dacă înălțimea actuală a piesei fragmentare este de 7,6 cm, după reconstituirea propusă de noi ea trebuie să fi avut în jur de 11 cm.

În opinia noastră, tehnica de execuție, aspectul specific al piesei permit încadrarea acesteia, printre artefactele specifice culturii Petrești, în mod particular etapei de început a acesteia.

Analogia cea mai semnificativă poate fi făcută cu statueta de la Păuca, jud. Sibiu, punctul „Homn”, ce provine dintr-un complex datat Petrești A³. Cu toate că în cazul exemplarului nostru dimensiunile sunt mult mai modeste, iar decorul incizat lipsește, elementele definitorii cum ar fi steatopigia pronunțată, îngustarea bruscă a taliei deasupra șoldurilor, sânii mici dar ferm redați, ne conduc spre această concluzie. La acestea am adăuga linia brațelor, indicată de umeri, ce diferă net de exemplarele de la Cașolț-Poiana în Pisc⁴, Petrești-Groapa-Galbenă⁵, Noșlac, Pianul de Jos⁶ din fazele mijlocie și târzie a culturii când apar deja și siluete masculine. Acestor etape ale culturii îi sunt specifice de asemenea trecerea spre o steatopigia moderată⁷, spre redarea simplificată a picioarelor sub simpla formă a unei coloane⁸, de apariția în multe cazuri a unui abdomen proeminent, bine conturat în raport cu silueta⁹, trăsături ce lipsesc în cazul exemplarului de la Bernadea îndreptându-ne să-l așezăm alături de piesa de la Păuca ale cărei canoane de gust le regăsim și aici.

Prin urmare statueta de la Bernadea constituie o nouă reprezentare antropomorfă feminină din arealul culturii Petrești în faza de început a acesteia, oferindu-ne un nou element esențial din plastica neo-eneoliticului arealului intracarpatic, racordarea acestuia la mai vasta lume anatolian-mediteraneeană.

³ I. Paul în *SCIV* 18/1, 1967, p. 3-24, unde este prezentat contextul de proveniență al statuetei.

⁴ I. Paul în *StComSibiu*, 14, 1969 p. 67, Pl. X, nr. 1a-1c, 2a-2b, 3a-3c; *idem.*, în *Cultura Petrești*, PL. LI, nr. 4,5,9.

⁵ *Idem. op. cit.*, p. 69, PL. XII, nr. 1a-1c.

⁶ *Idem. op. cit.*, PL. LI, nr. 2 și 3.

⁷ Pentru delimitarea elementelor specifice ale plasticii Petrești în diferite etape de evoluție, vezi *idem. op. cit.*, p. 97-103

⁸ V.I. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, p. 200; I. Paul, *op. cit.*, PL. L, nr. 10, 11 și 12 PL. LI, nr. 6, 7, 8.

⁹ *Idem. op. cit.*, PL. L, nr. 5 și PL. LI, nr. 1a-1b, 13.

UNE STATUETTE NÉOLITHIQUE DE BERNADEA (dpt. MUREȘ)

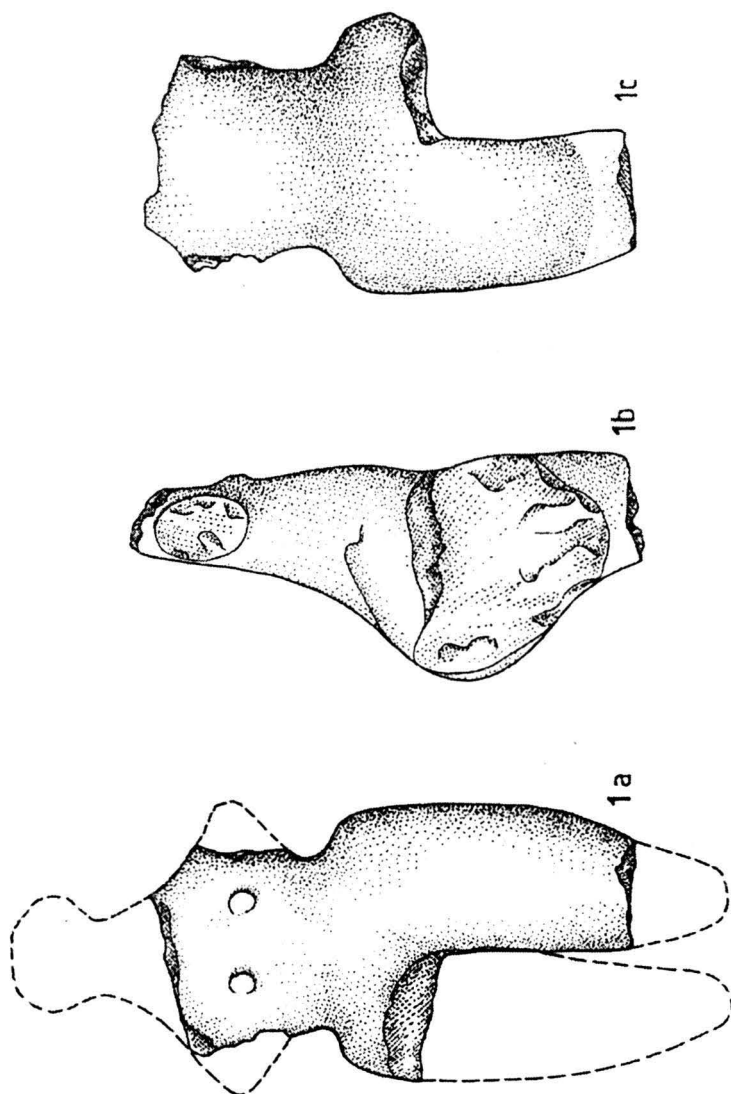
(Résumé)

Dans la présente étude on décrit une statuette néolithique provenant du site Bernadea „Dâmbău”, dpt. Mureș. Elle a été trouvée dans un context stratigraphique irrélèvant. L'auteur inclut cette pièce dans l'étape Petrești A en s'appuyant sur l'anaïogie avec une statuette similaire de Păuca „Homm”, dpt. Sibiu. On doit mentionner la présence de la céramique afferent à cet horizon dans la stratigraphie du site.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Planșa I

- 1 a - statueta văzută din față cu întregirea propusă de noi
- 1 b - vedere din profil
- 1 c - vedere din spate

DATE PRIVIND AȘEZAREA DIN SEC. II-III DE LA IERNUT, CĂTUNUL SF. GHEORGHE - CERAMICA DIN COMPLEXE -

ADRIAN URSUȚIU

Așezarea din punctul „Pe Șes”, se află la est de localitatea Sf. Gheorghe, pe terasa înaltă a Mureșului cuprinsă între limita gospodăriilor din sat și malul abrupt al râului. Din punct de vedere al investigațiilor arheologice situl s-a bucurat de o atenție deosebită, primele cercetări fiind efectuate în anul 1954¹, fiind extinse în 1955² respectiv 1960³. Investigațiile sistematice au condus la identificarea stratigrafiei sitului în imediata apropiere a terasei Mureșului, zonă expusă unei eroziuni constante, ce restrânge suprafața locuirilor antice.

Stratigrafia cuprinde un prim nivel preistoric ce aparține culturii Wietenberg, urmată de complexe ale Latène-ului local, sec III-II, suprapuse de locuirea romană din epoca provinciei, nivelele aferente secolelor V-VI și VIII-IX. La suprafață, în solul arabil sunt lesne identificabile locuințele satului medieval de sec. XIII-XIV. Situația descrisă corespunde doar în planul stratigrafiei orizontale, în zona investigată în anii 1955, 1955, 19604, 1991-1993, nivelurile de sec. V-VI sau ale epocii bronzului sunt mai slab reprezentate fără a lipsi materiale specifice acestor orizonturi⁵.

Nivelul aferent locuirii de epocă romane are o grosime de circa 0,20-0,30 m, subțindu-se treptat dinspre malul Mureșului spre mijlocul terasei, fapt ce ne îndreptățește să credem că în antichitate locuirea se întindea până pe buza râpei râului, unde, presupunem ca firească amenajarea unor facilități legate de navigație, a căror amprente nu au putut fi depistate în condițiile erodării continue a sitului.

Cercetările în acest punct au reînceput în anul 1990, continuând în 1991, 1992 și 1993⁶, sondajele anterioare fiind extinse prin secțiuni și suprafețe (PI.VIII), ale căror date referitoare la complexe din epoca romană vor fi prezentate în continuare.

¹ vezi PI.VIII.

² K. Horedt, în *SCIV*, VI/1955, p. 661-662 și 671

³ K. Haredt, în *Materiale*, IV/1957, p. 185

⁴ N. Vlassa, M. Rusu, D. Protase, K. Horedt, în *AMN*, III/1966, p. 402-405

⁵ pentru date suplimentare vezi, V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Tg. Mureș, 1995, p. 169, nr. XLVII. 9. A.

⁶ Șantierul arheologic a fost condus de către prof. dr. M. Rusu, membri ai colectivului fiind pe parcursul anilor 1991-1993 cercetătorii F. Gogâltan, C. Cosma, H. Pop și A. Ursuțiu.

I. Descrierea complexelor

Groapa G1 din S II/1991 (PI.VI) a fost surprinsă la 1,50 metri adâncime coborând până la 2,05 metri. Complexul intră parțial în profil, fiind străpuns de un complex prefeudal. Pereții sunt verticali, fundul ușor albiat. De formă probabil circulară, dar cu diametrul incert. Din conținut menționăm resturi de oase animale și fragmente ceramice.

Gropile G2, G3, G4, din Sup. I/1991 (PI.VI). Aceste complexe sunt tratate împreună fiind relaționate stratigrafic. *Groapa G2* s-a conturat la 1,45m în grundul suprafeței și coboară la 2,45 metri. În profil complexul este tronconic cu fundul drept, gura ovală, cu diametrul maxim de 1,97 metri și cel minim de 1,45 metri. Diametrul la fund de circa 2 metri. În imediata ei vecinătate se plasează *groapa G3*, surprinsă la același nivel, adâncindu-se până la 2,20 metri. Pereții relativ verticali, fundul albiat. Diametrul la gură și fund este de 1,50 respectiv 1,47 metri. Ambele complexe sunt secționate de *groapa G4*, ce pleacă de la aceeași adâncime dar se oprește la 1,56 metri, de formă concavă, cu fundul albiat. Diametrul la nivelul la care a fost identificat este de circa 1,25 metri. Complexele conțin resturi osteologice animale, chirpic, fragmente ceramice atipice, identificate după aspect ca fiind de factură dacică și romană.

Groapa G6 din Sup. I/1991 (PI.VI). A fost identificată la 1,45 metri, adâncindu-se la 2,30 metri, cu pereți drepecți și fundul albiat, Diametrul la gură este de 1,30 metri. Complexul suprapune șanțul daco-roman. Conținutul este identic cu cel al gropilor anterioare.

Groapa G7 din Sup. I/1991 (PI.VI). Complexul a fost conturat la 1,45 metri, mergând până la 2,60 metri. Pereții verticali, fundul neregulat, mai degradă albiat. De formă ovală, diametrul mic al gurii este de 1,50 metri. Același inventar ca și complexele anterioare.

Groapa G2 din S II/1992 (PI.VI). Pornește din grundul secțiunii de la 1.30 metri, coborând la 2,45 metri. De formă circulară, în profil tronconică, cu diametrul în partea superioară de 1,20 iar la fund de 1,34 metri. Complexul secționează o groapă de epocă dacică. Conținutul similar complexelor mai sus menționate.

Groapa G3 din S I/1993 (PI.VI). Identificată la 1,60 metri ea coboară la 1,90 metri. Forma este cilindrică, fundul ușor albiat și prezentând o lipitură de lut cu o grosime de 0,02-0,03 metri. Diametrul de 1,30 metri. Conține materiale ceramice atipice de factură dacică și romană, precum și cenușă.

Groapa G4 din S I/1993 (PI. VI). S-a conturat în același nivel ca și *groapa* precedentă oprindu-se la 2,20 metri. Forma ușor tronconică cu diametrul superior de 1,30 metri iar la bază de 1,38 metri. Până la adâncimea de 1,95 a apărut ceramică dacică și romană, după care o căpăcuilă cu lut galben, cu o grosime de 0,05 metri. Sub aceasta, același inventar, materiale ce nu diferă de cele din zona superioară a complexului. *Groapa* intersectează un complex de același tip din orizontul dacic.

Groapa G6 din S I/1993 (PI.VI). Surprinsă în steril la adâncimea de 1,60 metri (la fel ca și *G3* sau *G4*), fundul a fost găsit la 2,20 metri. Cu pereți drepecți, fund relativ plat, complexul a avut un diametru de 0,96 metri. Inventarul cuprinde ceramică romană și dacică, resturi osteologice.

Groapa G7 (S I/1993). Pornește de la baza nivelului de epocă romană, la 1,47 metri, de unde coboară la 1,82 metri. Pereții drepecți și fundul plat. La bază o lutiuală, pe care se afla așezată o lespede din piatră de râu. Conține ceramică dacică și romană.

Groapa G8 din S I/1993 (PI.VI). Pornește din același nivel ca și complexul precedent, dar se oprește la 1,77 metri. Forma este identică cu cea a G7, iar diametrul este de 0,60 metri. Alături de ceramica dacică și romană atipică din umplutură menționăm o cantitate mare de cenușă.

Groapa G9 din S I/1993 (PI.VI). Surprinsă în același nivel cu G7 și G8, adâncindu-se la 2 metri. Forma cilindrică, diametrul de 1,20 metri. Același conținut ca și complexul anterior. În partea superioară au fost dispuse două lespezi, relativ central față de buza complexului.

Locuința L4 din S I/1993, caseta A (PI.VI). La metrul 1 al secțiunii a fost surprinsă parțial o locuință de suprafață. În vederea dezvelirii ei integrale săpătura a fost extinsă printr-o casetă. Locuința s-a conturat în nivelul de sec. II-III, la 1,60 metri de unde se adâncește cu circa 0,25 metri. De formă circulară, cu pereții drepecți și fundul relativ plat, locuința are un diametru de 2,30 metri. Pe podea a fost aplicată o lipitură de lut galben cu scopul de a elimina asperitățile solului. Nu au fost identificați stâlpi de susținere ai acoperișului și nici urmele vreunei instalații de foc. Complexul conținea un bogat material ceramic roman provincial alături de cel de tradiție dacică. Semnalăm și prezența unui bogat material osteologic. Locuința nu prezintă urme de incendiere.

Șanțul daco-roman din Sup. I/1991 (PI.VI). Amenajarea a fost surprinsă în nivelul roman, la 1,45 metri coborând pe toată lungimea lui la 1,90 metri. Panta de scurgere este orientată spre Mureș. Deschiderea în partea superioară este de circa 1 metru. În profil șanțul are cruceată o treaptă situată la 0,25 metri mai jos de buza lui, treaptă ce are o lățime de 0,40 metri. Jgheabul propriu-zis se află 0,20 metri mai jos față de treaptă având o lățime de 0,50 metri. Pentru a-și conserva forma, treapta cruceată trebuie să fi fost placată cu lemn. Din conținut câteva fragmente ceramice romane.

II. Materialul arheologic

În continuare vor fi prezentate exclusiv materialele tipice provenind din complexele așezării daco-romane, materialul din nivel, relativ bogat făcând scopul unei cercetări viitoare⁷.

Groapa G1, (S II/1992). Ceramica dacică, constituind circa o treime din materialul ceramic al complexului, este reprezentată prin pereți de oale, de culoare brun-maronie cu diferite nuanțe, compoziția nisipoasă a pastei, adeseori cu pietricele, plasează aceste materiale în categoria grosieră (PI. 1/2). Olăria dacică, de aceeași factură este comună în așezările contemporane de la

⁷ deoarece majoritatea ceramicii romane are analogii în așezarea de olari de la Cristești (jud. Mureș), în continuare vom face trimiteri în special aici, doar în cazurile când piesele se bucură de o încadrare cronologică mai strânsă ne vom referi la alte lucrări.

Cristești⁸, Lechința de Mureș⁹, (pentru a ne referi doar la cele de pe Mureș), olărie ce vine în continuare tradiției Latène-ului local. Materialul roman constă din vase romane provinciale din pastă de culoare roșie cărămizie, cu diferite nuanțe, dar și cenușie sau neagră.

Ceramica roșie: 1) cupă-pahar, pastă fină, gălbuie-cărămizie, sub bûza dreaptă, o linie incizată, corpul relativ tronconic (Pl. I/1)¹⁰. Pentru Oltenia acest tip de vas este încadrat cronologic la sfârșit de sec. II și început de sec. III¹¹; 2) strachină, pastă fină, culoare roșie-cărămizie, angobă roșie, de formă bitronconică, buza îngroșată, răsfrântă spre exterior, zona mediană marcată printr-o nervură în relief, partea inferioară a vasului coboară organic din aceasta (Pl. I/7)¹². Originea formei (ce se bucură de numeroase variante) este considerată fie italică, fie ca rezultat a evoluției genetice din ceramica locală dacică, dar în condițiile în care ea acoperă o arie vastă a fostului imperiu este greu de dedus cu siguranță¹³; 3) strachină din pastă fină, roșie-cărămizie, cu angobă roșie, buza îngroșată, răsfrântă în exterior peste peretele vasului, perete ușor curbat, ce coboară oblic spre fundul vasului (Pl. I/8)¹⁴.

Ceramica cenușie: 1) oală, din pastă fină, cenușie, buza dreaptă, imediat sub aceasta o canelură, sub care gâtul coboară ușor oblic spre umărul vasului. Ca și în cazul anterior forma se regăsește la Cristești, dar transpusă în ceramică roșie (Pl. I/6)¹⁵. Din complex mai provin două fragmente de vase, respectiv un perete de bol, din pastă fină, neagră, lustruit la exterior, cu o mică canelură la întâlnirea gâtului cu peretele vasului (Pl. I/3) și un al doilea fragment de la o oală, cu buza orizontală, trasă în afară, bine profilată, având un prim registru de ornamente lustruite pe gât, sub care apare un al doilea registru diferit (Pl. I/5). Cele două fragmente provin din nivelul de sec V-VI al stilului găsindu-se aici în poziție secundară¹⁶.

Tot din inventarul gropii mai menționăm un cățel de vatră păstrat fragmentar, lucrat dintr-o pastă mai grosolană cu pietricele în compoziție (Pl. I/4).

Groapa G6 din Sup. I/1991. Complexul conținea exclusiv material roman roșu-cărămiziu. 1) strachină, din pastă fină, acoperită cu angobă roșie, buza îngroșată, partea inferioară a corpului se delimitează printr-o nervură

⁸ D. Protase, Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii, București, 1966, p. 32, cu bibliografia.

⁹ *Idem.*, op. cit., p.32, cu bibliografia

¹⁰ formă analogă la D. Popescu, *Materiale*, II/1956, fig. 96/3 și 101/10

¹¹ Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia, Craiova*, 1976, p. 112, nr. 738

¹² D. Popescu, op. cit., fig. 103

¹³ Gh. Popilian, op. cit., 118-119, nr.761, cu discuțiile asupra originii formei. În Pannonia Inferior este acceptată pentru o formă apropiată, o dezvoltare din fondul Latène local, în timp ce un vas similar din Serbia este considerat ca având o geneză provincială romană, vezi Olga Brukner, în *Rimska Keramika V Jugoslavenskom Delu Provincije Donje Panonije*, p. 181, T.73, nr. 51 și 53,

¹⁴ analogie la Cristești, D. Popescu, op. cit., fig. 101/16

¹⁵ idem, op. cit., fig. 107/18.

¹⁶ A. Mocsy, *Die spätrömische Festung und das Gräberfeld von Tokod*, Akademie Kiado, Budapest, 1981, p. 93, Abb. 1, nr. 3, unde acest tip de oală se datează între jumătatea sec. IV și al III-lea sfert al sec. V.

proeminentă, după care coboară oblic spre fund (Pl. II/1)¹⁷; 2) strachină din pastă fină, angobă roșie, buza îngroșată și profilată la exterior. Peretele vasului coboară oblic spre fund, în unghi față de partea superioară (Pl. II/2)¹⁸; 3) cană, pastă fină, buza evazată (Pl. VI/2)¹⁹.

Groapa G7 din Sup. I/1991. Ceramica romană se grupează în două categorii, prima fină, exclusiv roșie, iar a doua, grosieră, de culoare neagră-cenușie, având în pastă nisip cu bob mare, fapt ce conferă un aspect rugos.

Ceramica fină: 1) strachină cu angobă roșie-cărmăzie, buză dreaptă, iar forma bitronconică (Pl. III/6)²⁰; 2) ulcior, toarta ruptă (Pl. III/3)²¹.

Ceramică grosieră: 1) oală, cu buza bine profilată, trasă în jos (Pl. III/7); 2) oală, cu buza evazată, prezentând la interior o șanțuire pentru capac (Pl. III/5)²².

Groapa G2 din S II/1992. Complexul conține ceramică romană, fină roșie-cărmăzie, și câteva fragmente cenușii, atipice: 1) strachină din pastă fină, roșie-cărmăzie, cu angobă de aceeași culoare, ornamentată prin ștampilare. Buza este puțin îngroșată, înclinată spre exterior, peretele coboară ușor oblic până la nervura mediană ce înconjoară vasul. Sub aceasta urmează un prim registru de ornamente semilunare, grupate două câte două, dispuse una sub alta. Un al doilea registru este format din cercuri stampilate, cu decoruri interioare, dispuse pe tot diametrul vasului (Pl. IV/3). Dacă forma vasului este lesne de regăsit în repertoriul de la Cristești²³, ornamentul ștampilat din al doilea registru este însă inedit, nefiind regăsit nici la Porolissum sau Potaissa, de unde au fost puse în circulația științifică de specialitate un număr mai mare de vase decorate prin ștampilare²⁴. 2) strachină, din pastă fină, cu buza rotunjită înafară, pereții arcuiți iar fundul inelar, bine profilat. Buza și partea superioară sunt acoperit cu un strat de vopsea brun-maronie, cursă pe alocuri spre fundul vasului (Pl. IV/5)²⁵. În Oltenia unde această formă este frecventă, o încadrare cronologică relativă este propusă pentru a doua jumătate a sec. II e.n.²⁶ *Groapa* mai conținea și câteva fragmente atipice de ceramică dacică, precum și o buză de oală medievală (Pl. IV/2), aflată în poziție secundară.

Groapa G6, din S I/1993. Sunt prezente atât categoria ceramică roșie cât și cenușie, proporția fiind de 2/1, în favoarea primei grupe. Alături de acestea au fost recoltate și fragmente negre-cenușii din pastă zgrunțuroasă. Doar două fragmente ceramice sunt tipice: 1) cană, pastă fină, roșie gălbuie, cu gâtul drept și buza trasă în afară. Pe corp, până sub buză este acoperit cu vopsea brun-maronie (Pl. III/1). Această formă se regăsește atât la Cristești²⁷ cât și în

¹⁷ variantă a străchinii de la Pl. I/7.

¹⁸ formă analogă la D. Popescu, *op. cit.*, fig. 101/22, același tip cu strachina de la Pl. I/8.

¹⁹ *idem.*, *op. cit.*, fig. 109/6

²⁰ vezi Gh. Popilian, *op. cit.*, PL. LXLIV, nr.777, iar pentru Cristești o formă apropiată la D. Popescu, *op. cit.*, fig. 101/1.

²¹ *idem.*, *op. cit.*, fig. 109/6.

²² *idem.*, *op. cit.*, fig. 113/12.

²³ *idem.*, *op. cit.*, fig. 101/6.

²⁴ N. Gudea în AMP, XIII/1989, p. 457-471, Pl. XVI-XL, și Anca Cătinaș, în Potaissa II/1980, p. 88, fig. 5, nr. 3.

²⁵ D. Popescu, *op. cit.*, fig. 103/2.

²⁶ Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 122, nr. 812.

²⁷ D. Popescu, *op. cit.*, fig. 108/30.

Oltenia unde se datează începând de la jumătatea sec. II e.n.²⁸; 2) strachină din pastă roșie-cărămizie, fină, păstrată fragmentar, (Pl. III/8). Vasul de la Pl. III/4 este feudal aflându-se în complex în poziție secundară.

Groapa G7 din S I/1993. În acest complex este prezentă exclusiv, ceramică romană provincială, roșie-cărămizie, fină la care se adaugă și două fragmente din pastă grosieră cu nisip și pietricele în compoziție, fragmente ce prin grosimea lor trebuie să fi aparținut unui vas de provizii.

Din prima categorie fac parte: 1) strachină, din pastă fină, acoperită cu angobă la interior și exterior, pereții ușor arcuiți, buza îngroșată, urmată de un registru ușor bombat, iar apoi în zona diametrului maxim de o nervură mediană, din care continuă organic spre fund peretele vasului (Pl. IV/4). Strachina este o variantă a aceluiași tip întâlnit de mai multe ori până acum.

Tot din inventarul complexului, provine un fragment din fățuiala unui perete de lut, acoperit la interior cu un strat de vopsea brun-maronie (Pl. IV/1). Astfel de mici bucăți de tencuială, dar din ipsos, făcând parte din fățuiala interioară a unei clădiri relativ pretențioase au fost descoperite și la Cristești cu ocazia campaniei din anul 1972²⁹.

Groapa G9 din S I/1993. Ceramica romană, exclusiv neagră sau neagră-cenușie, fină sau grosieră, este dominantă în complex (circa 90%), alături de aceasta fiind prezente și câteva fragmente atipice de factură dacică. Raportul este de 3/1 în favoarea ceramicii grosiere, cu nisip și pietricele în pastă.

Ceramica fină, cenușie: 1) strachină, cu angobă neagră și luciu metalic, buza dreaptă, iar peretele coboară oblic spre fundul drept. Peretele este decorat la exterior, prin impresiuni succesive, practicate cu instrument ce lasă urme asemănătoare impresiunilor cu unghia (Pl. VI/3). Dispunerea la intervale regulate a impresiunilor pledează pentru folosirea unei roțițe, la fel ca și în cazul unui fragment cenușiu de la Cristești³⁰; 2) fragment din peretele unei strachini probabil, cu angobă brună cu luciu metalic (Pl. VI/1). Decorat cu o rozetă, parțial păstrată, ornament frecvent de altfel în ceramica ștampilată³¹.

Categoriei grosire îi aparțin doar materiale atipice.

Locuința L4 din S I/1993. Majoritatea materialului ceramic aparține categoriei provinciale, roșii-cărămizii, din pastă fină, la care se adaugă câteva oale din pastă zgrunțuroasă, cu nisip în compoziție, având o culoare neagră-cenușie. Olăria dacică constă din fragmente ceramice uzuale, având nisip cu bob mare în pastă, adeseori pietricele, decorată cu ornamente specifice.

Ceramica romană: 1) ulcior, acoperit cu angobă roșie la exterior, búza dreaptă, iar la exterior două caneluri orizontale. De sub buză pornește toarta, supraînălțată (Pl. V/3)³²; 2) ulcior, cu angobă roșie la interior și exterior, buza dreaptă, iar la exterior pe aceasta două caneluri orizontale. Face parte din

²⁸ N. Gudea, *op. cit.*, p. 418, fig. 73, CR1

²⁹ A. Zrinyi, în *Marisia*, VII/1977, p. 94.

³⁰ D. Popescu, *op. cit.*, fig. 117/1.

³¹ Spre exemplu N. Gudea, *op. cit.*, p. 468, nr. 126, dar cu mici variații ornamentul este cel mai uzitat în ceramica ștampilată.

³² analogie la N. Gudea, *op. cit.*, 1989, p. 493, pl. LXXXVIII, nr. 5, deci aici este catalogat ca și cană, prin forma zvealtă a gâtului pare mai probabil a fi un ulcior, datat în sec. III., vezi și Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 97, nr. 462.

aceiași grupă ca și ulciorul de mai sus deși buza este mai puțin evazată (Pl. V/4)³³; 3) ulcior cu buza dreaptă, prezentând imediat sub aceasta o îngroșare. Toarta, ruptă din antichitate, pornește chiar de sub această zonă, fiind atașată pe umărul vasului (Pl. V/6)³⁴; 4) cană sau oală (deși diametrul gurii face mai probabilă prima variantă), buza înaltă, ușor îngroșată, trasă spre exterior, cu o canelură imediat sub margine și o alta la bază. Vasul era acoperit cu angobă roșie la exterior și interior (Pl. V/2)³⁵; 5) cană, cu buza îngroșată, trasă în afară, acoperită cu angobă roșie cărămizie (Pl. V/5)³⁶; 6) și 7) străchini, variante ale aceluiași tip cu buza îngroșată, iar zona mediană marcată printr-o nervură în relief (Pl. V/11, 12).

Ceramica grosieră: 1) oală, cu buza îngroșată trasă spre exterior, prezentând o șanțuire în zona interioară, iar pe gât două registre marcate prin caneluri (Pl. V/1)³⁷; 2) oală de mici dimensiuni, cu buza îngroșată, trasă în afară, având o șanțuire în zona interioară (Pl. V/7)³⁸; 3) oală, cu buza mult îngroșată, trasă spre exterior (Pl. V/8)³⁹; 4) oală, cu buza îngroșată și trasă spre exterior, având o șanțuire în zona interioară (Pl. V/9)⁴⁰.

Ceramica dacică reprezintă procentual circa 20% din materialul ceramic, fiind vorba în special de pereți sau funduri de vase, unele prezentând ornamente specifice (Pl. V/10 și Pl. VI/4,5). Din materialul roman provincial, 75% îl constituie ceramica lucrată din pastă fină, abia 25% din vase folosind ca degresant nisip cu bob mare sau pietricele, fapt ce îi conferă un aspect rugos ce nu împiedică totuși distincția față de materialul dacic.

Șanțul daco-roman, din S I/1993. Din complex a fost recuperat puțin material, din care prezentăm cele două fragmente tipice ce fac parte din categoria roșie cărămizie, lucrate în pastă fină: 1) strachină, având buza îngroșată, iar sub aceasta două caneluri orizontale, acoperită cu o angobă roșie (Pl. II/3)⁴¹; 2) chiup, cu buza trasă spre interior, decorat la exterior cu patru incizii circulare orizontale. Pe vas este aplicat un strat de vopsea maronie-roșcată, iar pe umăr și pe buză s-a revenit cu o tușă, executată cu pensula înmuiată în aceeași vopsea (Pl. II/4)⁴².

³³ forme asemănătoare la Cristești, D. Popescu, *op. cit.*, p. 273, fig. 108, nr. 8, 14, 16, sau Ana Cătiș, *op. cit.*, p. 94, tipul I, cu aria de răspândire, și Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 97, nr. 462.

³⁴ analogie la Cristești, D. Popescu, *op. cit.*, p. 173, fig. 108, nr. 18.

³⁵ un profil analog a fost inclus la Cristești în categoria oalelor, D. Popescu, *op. cit.*, p. 171, fig. 107, nr. 18, în timp ce pentru Oltenia, Gh. Popilian, le consideră drept câni, tipologic apropiate de oale, cf. Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 108, nr. 685-687, varianta „b”.

³⁶ formă analogă la Cristești, D. Popescu, *op. cit.*, p. 173, fig. 108, nr. 41.

³⁷ vezi nota 7.

³⁸ *idem.*, *op. cit.*, p. 177, fig. 112, nr. 25.

³⁹ *Idem.*, *op. cit.*, p. 178, fig. 113, nr. 12.

⁴⁰ *idem.*, *op. cit.*, p. 177, fig. 112, nr. 13.

⁴¹ *idem.*, *op. cit.*, p. 178, fig. 113, nr. 12.

⁴² *idem.*, *op. cit.*, p. 170, fig. 106, nr. 23, pentru tehnica de pictare, deși la Cristești apar și dungii negre ce încadrează pictura cu roșu, vezi și la N. Gudea, *op. cit.*, 1989, p. 489, cu Pl. LXXI, nr. 1.

III. Concluzii

Cercetările arheologice din ultimii ani din punctul „Pe Șes” au oferit date inedite privind caracterul habitatului de epocă romană în valea Mureșului. În urma cercetărilor au fost identificate trei categorii de complexe: gropi (treisprezece), o locuință și un șanț de drenaj, situație ce se datorează stadiului actual al cercetării.

Prima categorie de complexe și cea mai numeroasă, gropile menajere pot fi categorisite după forma lor în: a) gropi cu pereți drepecți sau cilindrice (9); b) tronconice (3); c) concave sau în formă de butoi (1). În momentul încetării locuirii, după cum reiese din inventar, aceste complexe au avut exclusiv rosturi secundare, menajere. În unele cazuri (G4. S I/1993) au fost identificate faze succesive de umplere a acestora. Dimensiunile (respectiv diametrul cuprins între 0,60-2 metri și adâncimea 0,9-1,15 metri), precum și inventarul sunt apropiate de cele ale complexelor din așezările rurale contemporane⁴³. Cu ocazia cercetărilor mai vechi „Pe șes”, a fost identificată de asemenea o groapă tronconică, cu inventar similar⁴⁴.

Locuința nu constituie nici ea prin aspectul sumar al amenajărilor (absența instalației de foc, a amprentelor de pari sau a unei zone de acces) o excepție de la „normele” surprinse în alte așezări de aceeași factură cum ar fi cea de la Obreja⁴⁵, dar se distinge ca opțiune de complexul descoperit anterior (1954) în același punct⁴⁶ atunci fiind dezvelit un bordei patruleter. Aceste opțiuni primitive de habitat, din perspectiva pretențiilor civilizației romane, se datorează cu siguranță autohtonilor și nu coloniștilor, regăsindu-se și în perioada dacică clasică.

Un șanț de drenaj practicat în scopul drenării zonei locuite, a fost identificat și la Cristești⁴⁷, unde el apare placat cu cărămizi, dar răspunzând aceleiași urgențe, legate probabil de modificări ale regimului pluviometric și mai puțin de creșterea apelor Mureșului, în stratigrafia de la Cristești și Sf. Gheorghe nefiind surprinse urme de inundații.

Asocierea ceramicii dacice cu cea romană atât în nivel⁴⁸ cât și în complexe, se regăsește în numeroase alte cazuri, relevând clar o supraviețuire a elementului etnic dacic sub stăpânire romană. Din păcate, ceramica din nivelul roman ce constituie majoritatea inventarului, nu ne oferă date cronologice relevante, încadrarea generoasă în sec. II-III, pe care o propunem, este generală pentru așezările rurale din Dacia. Totodată, traficul pe Mureș trebuie să fie facilitat schimburile cu așezări precum cea de la Cristești, situată la circa 20 km în amonte, analogiile în ceramica de aici, credem noi, nefiind întâmplătoare.

⁴³ vezi D. Protase, în *AMN*, VIII/1971, p. 140

⁴⁴ K. Horedt, *SC/IV*, 3-4/VI/1955, p. 661.

⁴⁵ D. Protase, *op. cit.*, p. 140.

⁴⁶ K. Horedt, *op. cit.*, p. 661.

⁴⁷ D. Popescu, *op. cit.*, p. 162.

⁴⁸ situație întâlnită în apropiere la Lechința de Mureș de exemplu.

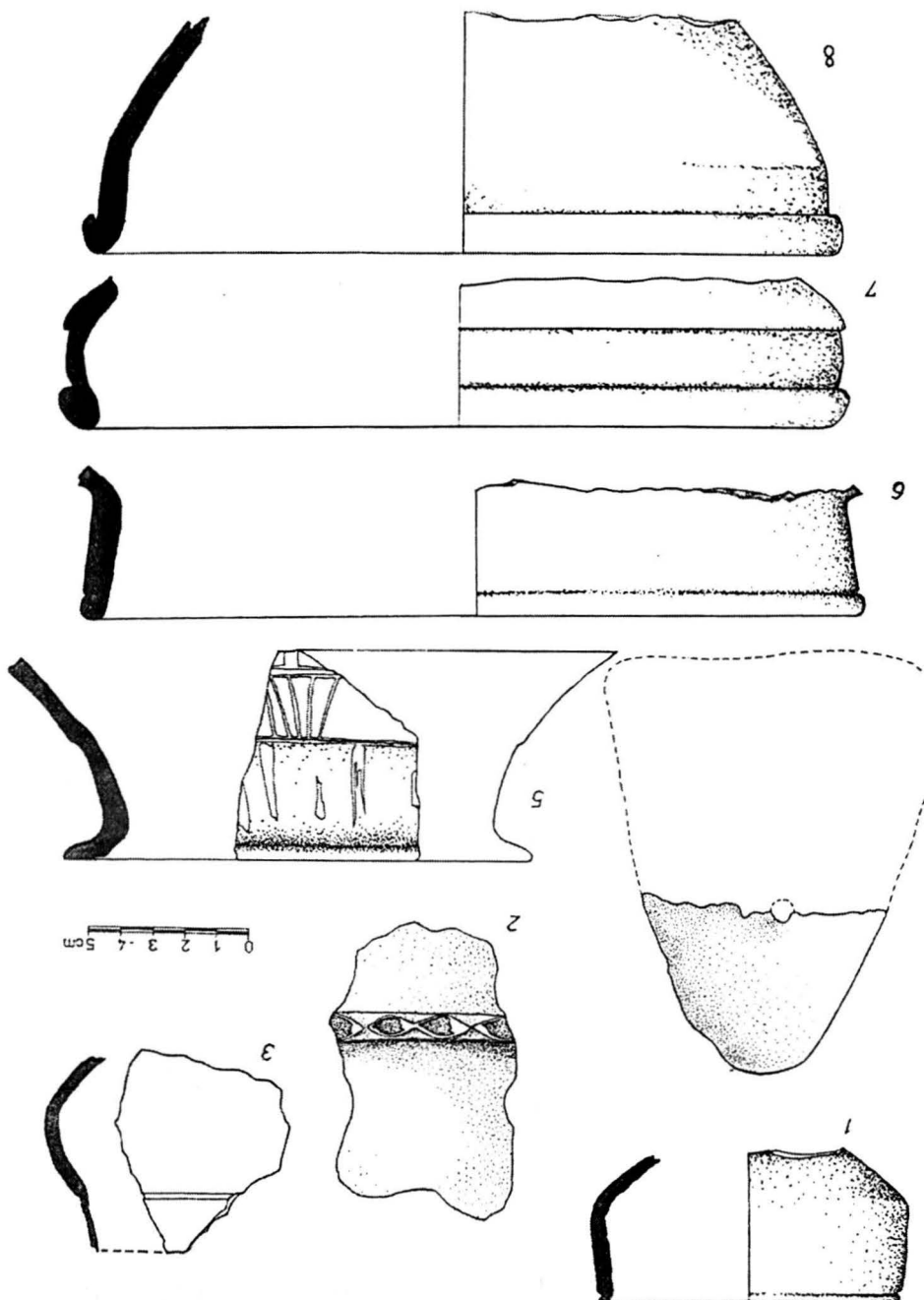
L'ETABLISSEMENT DE L'ÂGE ROMAIN DE IERNUT (DEP. DE MUREȘ), ENDROIT „SF. GHEORGHE”.

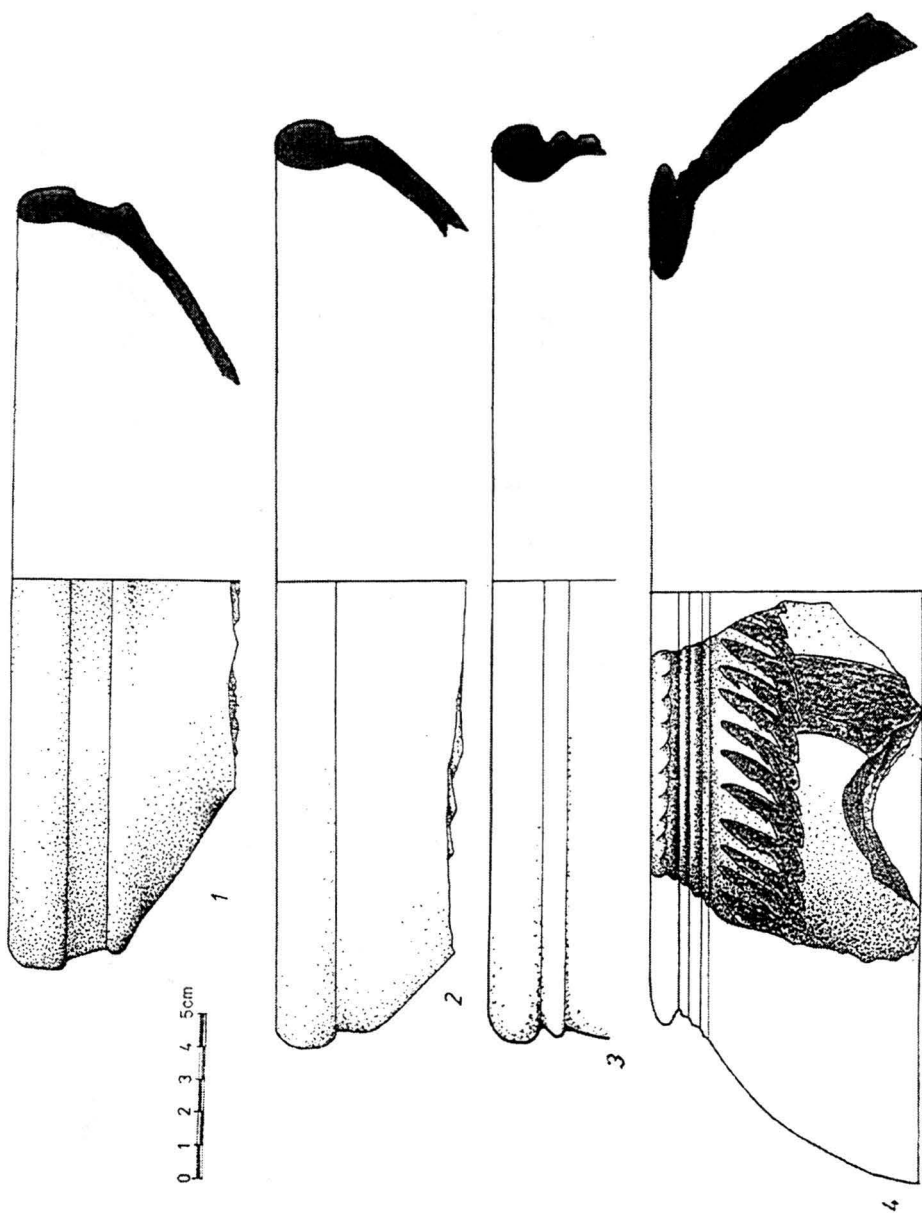
(Résumé)

Les recherches archéologiques de Iernut (dép. de Mureș), à „Sf. Gheorghe”, le point „Pe Șes” ont démarré en 1990 et se sont déroulées pendant plusieurs années (1990-1993).

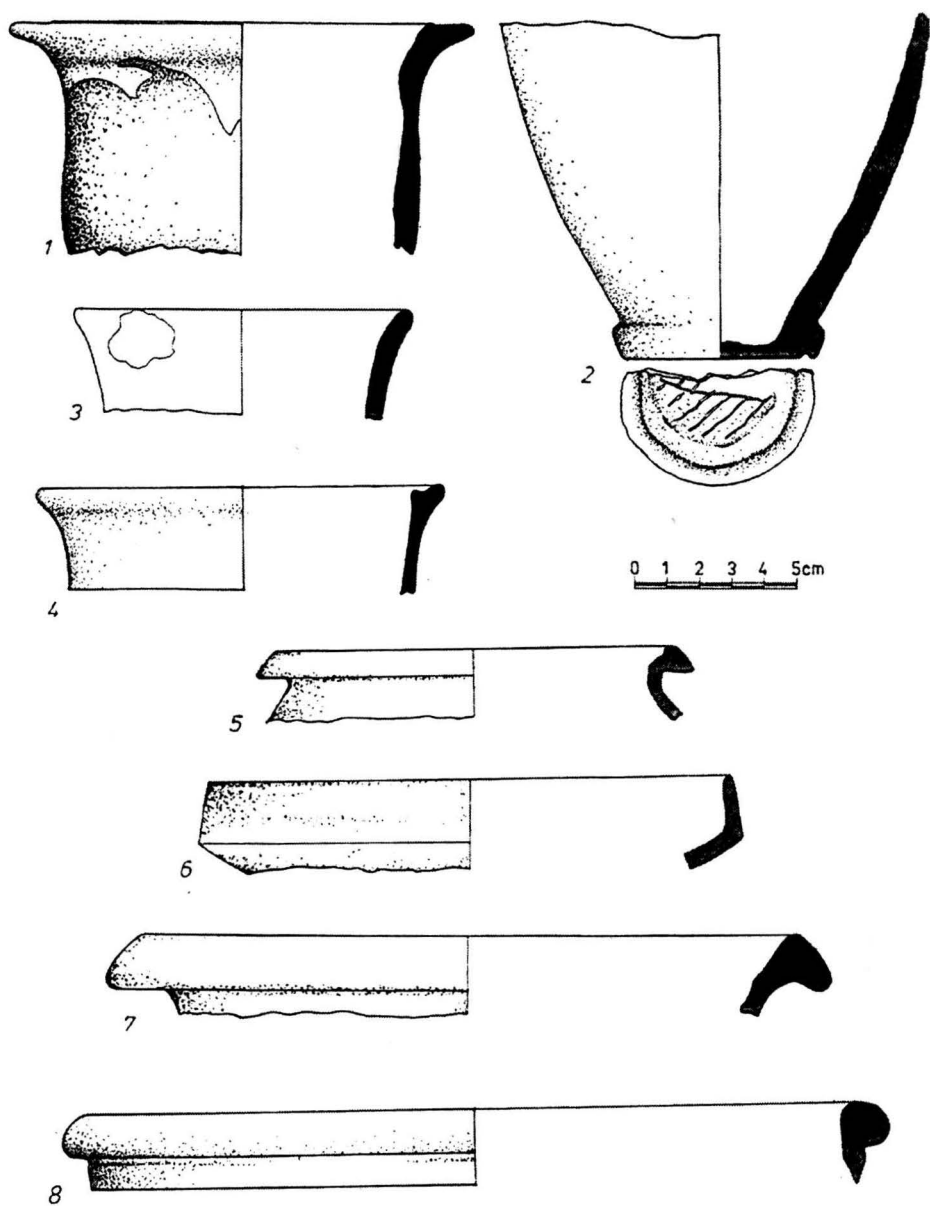
La stratigraphie comporte plusieurs niveaux (l'âge du bronze, le Latène local IIIe-IIe, l'époque romaine, les siècles V-VI, VIII-IX, XIII-XIV). Nous allons présenter maintenant uniquement les découvertes des années 1990-1993 provenant des complexes d'âge romain.

En analysant les complexes archéologiques (surtout des fosses, mais aussi les traces d'un habitat) et le matériel céramique, on remarque la présence d'une population indigène, de souche dacique, qui, dans les années de la province romaine (IIe-IIIe siècles), continue de produire ses formes traditionnelles de habitation et partiellement sa poterie même. Sous ce jour, l'établissement fouillé s'encadre dans la série des localités rurales daco-romaines assez peu investiguées jusqu'à présent, où subsiste toujours une population trouvant ses antécédents culturels plutôt dans Latène local que dans la civilisation romaine rurale.

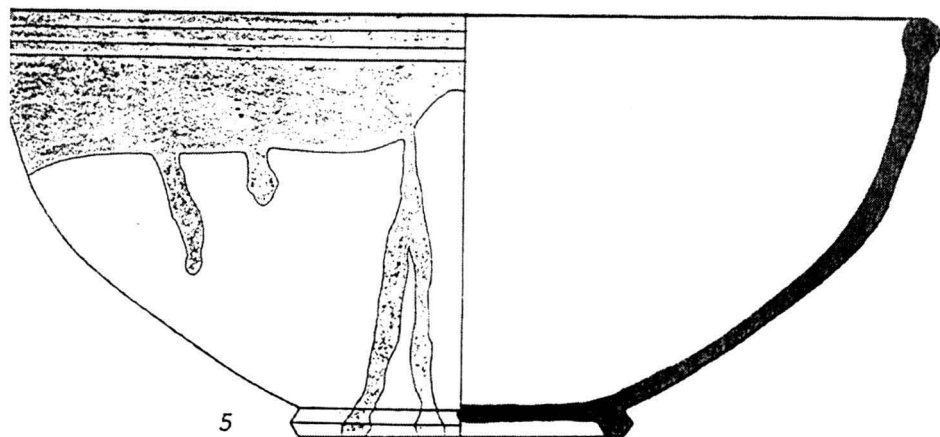
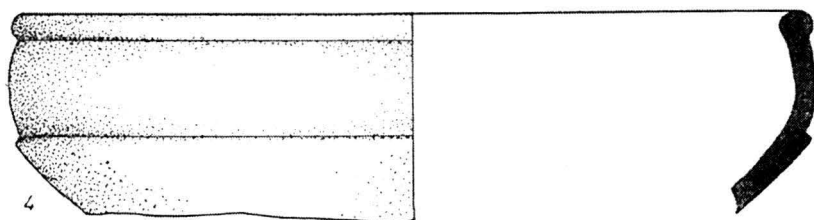
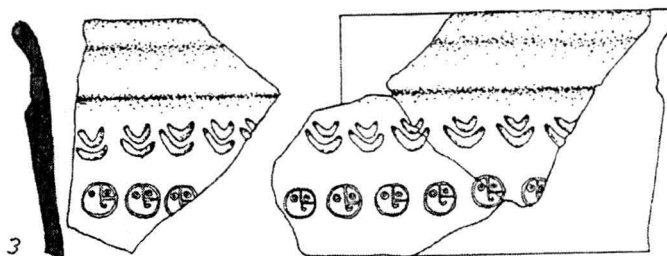
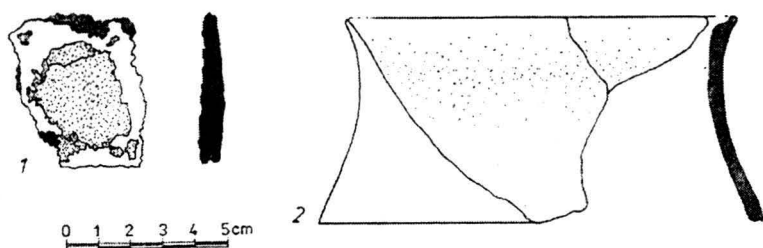

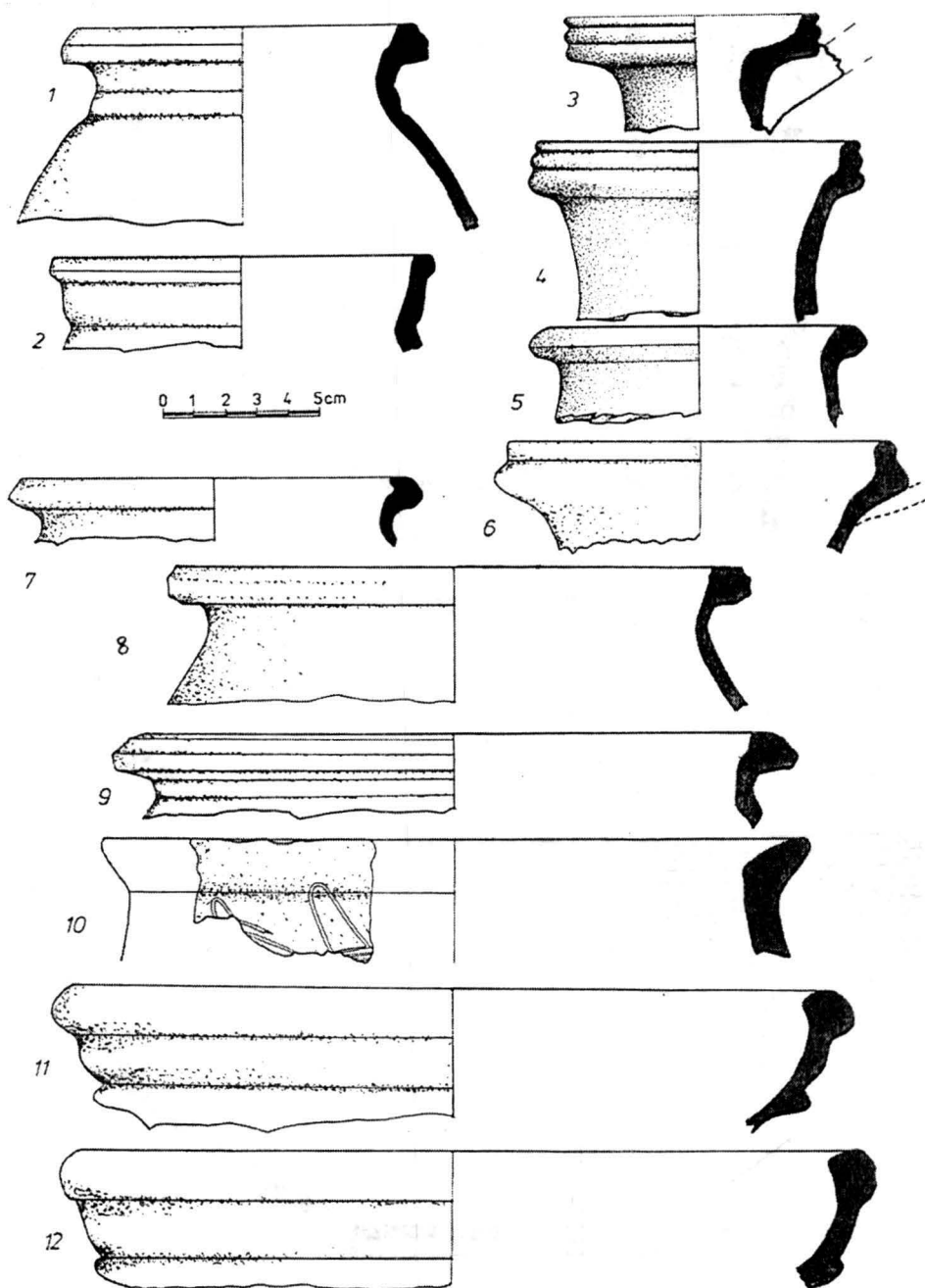
Planșa II

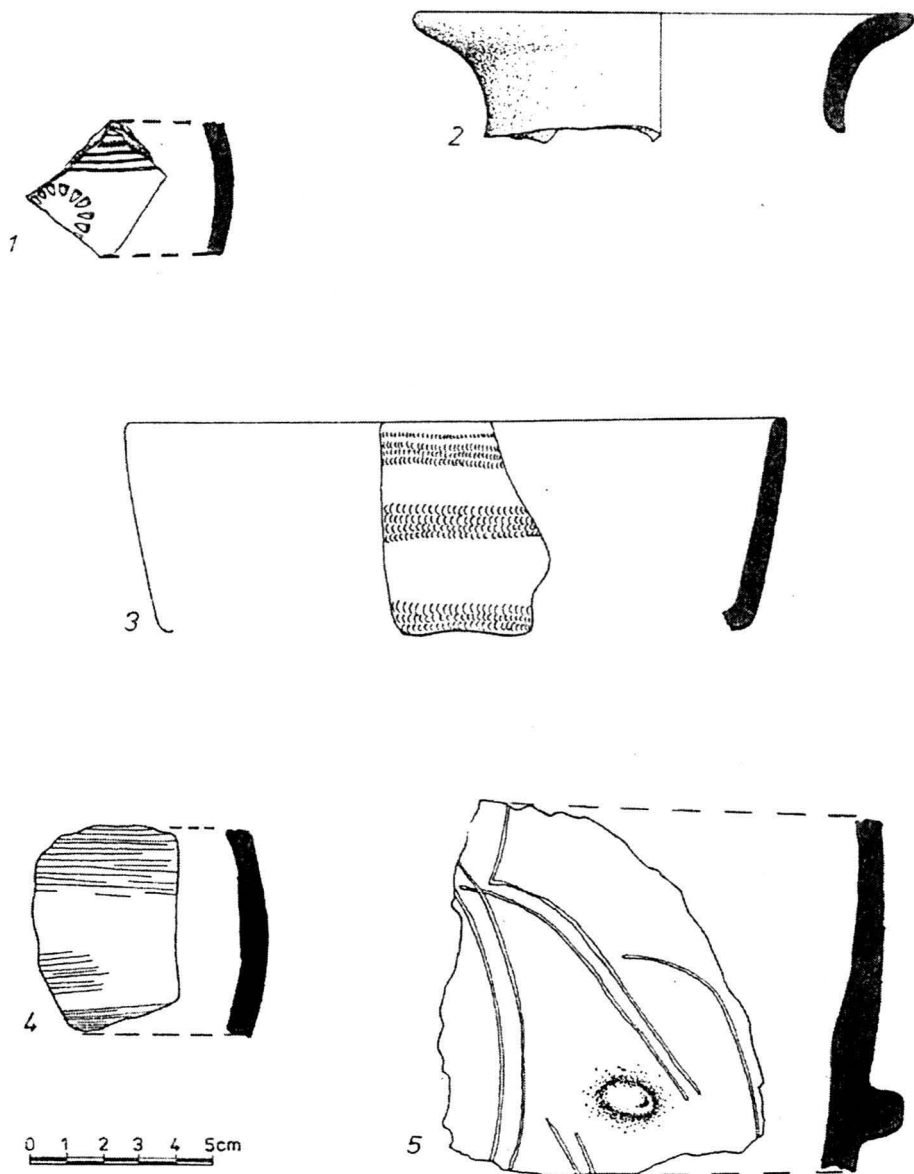
Planșa III

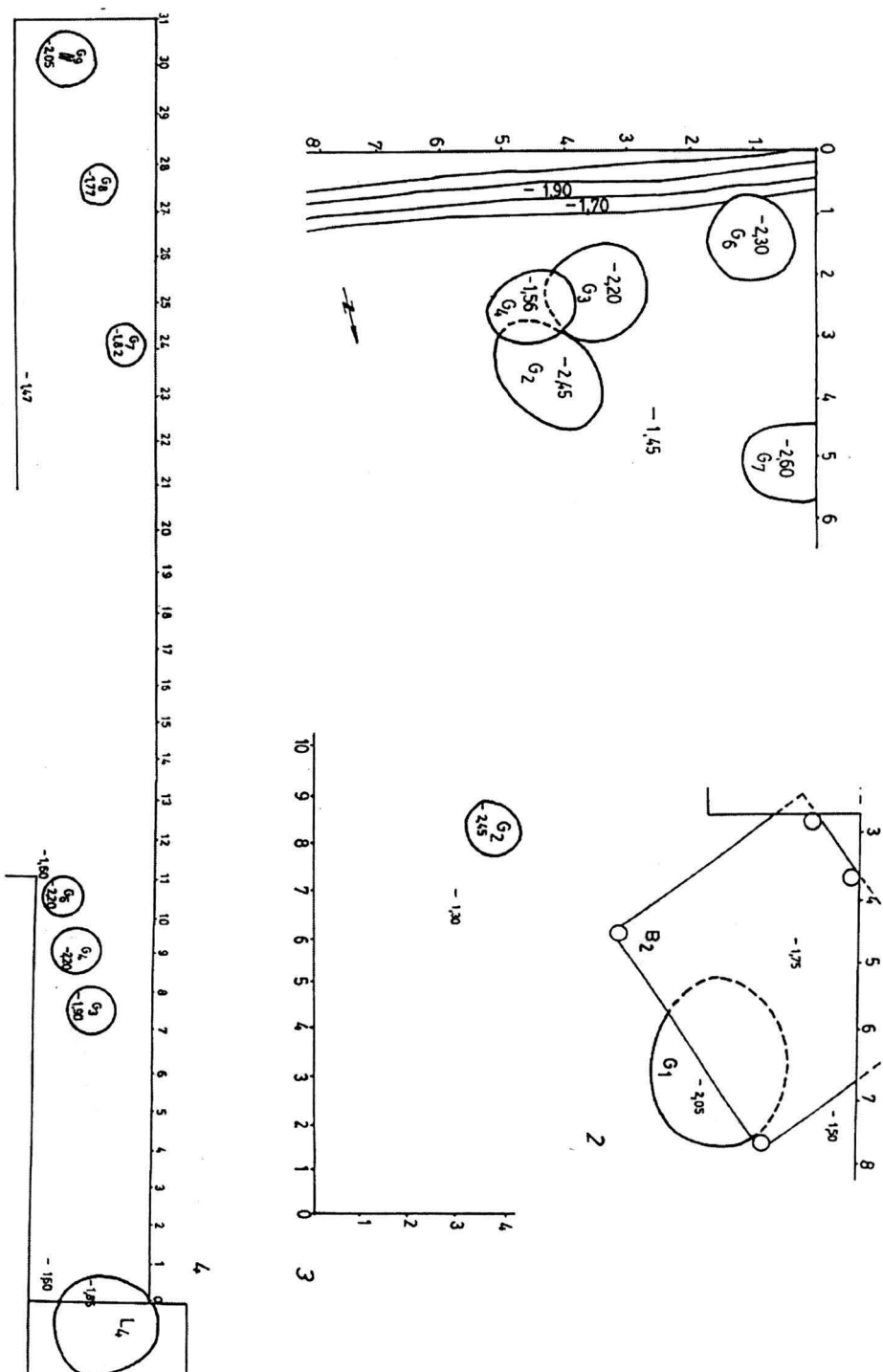
Planșa IV

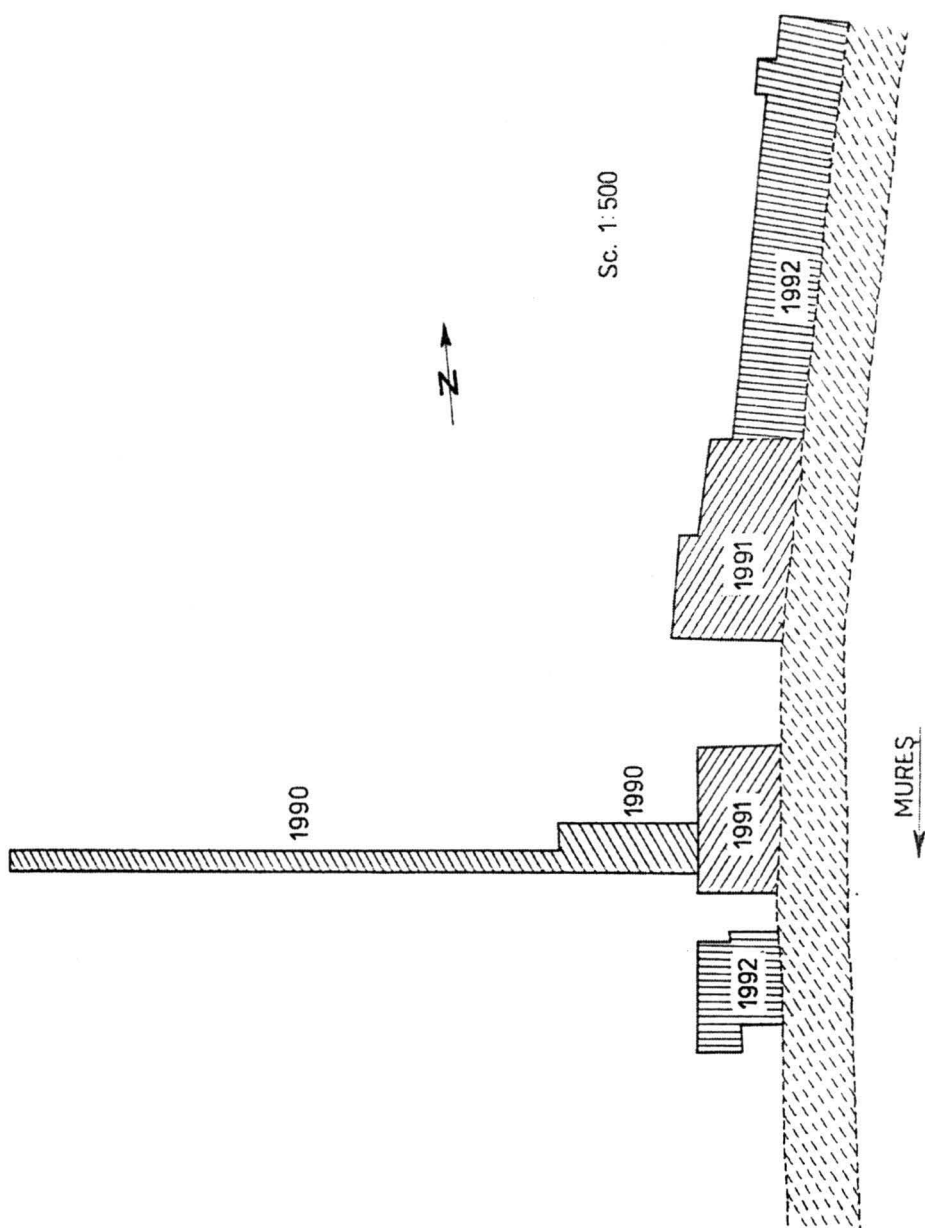
Planșa V

Planșa VI

Planșa VII

Planșa VIII

TIPOLOGIA OPAIȚELOR ROMANE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA ROMÂNĂ DE LA CRISTEȘTI (JUD. MUREȘ)

NICOLETA MAN

Opațiile romane descoperite în număr destul de mare în așezarea romană de la Cristești, nu au constituit obiectul unui studiu aprofundat care să le încadreze într-o anumită cronologie și tipologie. Parțial acestea au fost publicate de Oct. Floca¹, N. Gostar², A. Zrinyi³, A. Husar și Nicoleta Man⁴, C. Băluță⁵.

Aceste obiecte de uz curent, bine determinate tipologic, permit datarea unor complexe arheologice, oferind, totodată informații despre existența unor meșteri și producția lor dar și despre circulația acestor produse, atât în interiorul provinciei, cât și în cadrul Imperiului.

De aceea opațiile au constituit un important obiect de studiu pentru cercetătorii străini⁶, din diferite zone ale Imperiului, cât și pentru cei români. Sunt bine cunoscute deja corpusul de opație ștampilate publicate de N. Gostar⁷,

¹ Oct. Floca, *Colecția arheologică a Muzeului de Arheologie și Etnografie a Palatului Culturii din Târgu-Mureș*, în *Buletinul Muzeului Arheologic al Societății de istorie, arheologie și etnografie din Târgu-Mureș*, nr. 1, extras din *Gazeta Ilustrată* nr. 6-7, 1937.

² N. Gostar, *Inscripțiile de pe lucemele din Dacia română*, în *ArhMol* I, 1961.

³ A. Zrinyi, *Așezarea romană rurală de la Cristești și legăturile ei cu Gallia*, în *Marisia*, VII, 1977.

⁴ A. Husar, Nicoleta Man, *Roman rural settlement of Cristești*, în *Marisia*, XXV, 1996.

⁵ C. I. Băluță, *Lucemele romane din Dacia intracarpatică*, teză de doctorat, ms., Cluj-Napoca, 1983.

⁶ E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia I. Aquileia*, 1975. J. Brants, *Antieke terra-cotta lampen uit het Rijksmuseum van oudheden Leiden*, Leiden, 1913.

H. Derringer, *Römische Lampen aus Lauriacum*, Linz, 1965.

Roger Hanoune, *Lampes de Cravisciae*, în *Melanges d' Archeologie et d' Histoire*, 82, Paris, 1970.

Ivanyi, Dora, *Die Pannonischen pen. Eine typologisch-chronologische Übersicht*, în *DissPann*, nr. 2, Budapest, 1935.

Lerat, *Catalogue des collections archeologique de Besancon I. Lampes antiques*, în *Annales litteraires de l'Universite de Besancon*, ser. II, 1, I Archeologie, I, Besancon-Paris, 1954.

S. Loescheke, *Lampen aus Vindonisa. Ein Beitrage zur Geschickte yon Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens*, Zurich, 1919.

H. Menzel, *Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuse um zu Mainz*. Mainz, 1954.

Sonia Petru, *Emoske nekropole*, Ljubliana, 1972.

Waters, *Caatalogue of the Lamps in the Britiash Museum*, Oxford, 1914.

⁷ N. Gostar, *Op. cit.*

precum și opaițele de la Apulum⁸ Micia⁹, Tibiscum¹⁰, Potaissa¹¹, Durostorum¹², Ulpia Traiana Sarmizegetusa¹³, opaițele de bronz din Dacia¹⁴, opaițele descoperite în afara provinciei¹⁵, cele descoperite în așezările dacice¹⁶, precum și lucrarea de mare anvergură al lui C. Băluță¹⁷.

Opaițele romane de la Cristești provin în cea mai mare parte din săpăturile vechi ale lui N. Filimon și D. Popescu, dar este dificil de stabilit cu exactitate anul și punctul de descoperire din cauza informațiilor sumare care ne-au parvenit în urma acestor cercetări precum și a lacunelor existente în registrul de inventar.

OPAÎȚELE ȘTAMPILATE DE LA CRISTEȘTI

ATIMETI

Lucernele ATIMETI încep să fie cunoscute, atât în Italia cât și în provincii, înainte de sec. II. ATIMETUS este un producător nord-italic, lucernele lui fiind prezente la Pompei, Vindonissa și Poetovio, unde sunt datate începând cu sec. I.¹⁸ În Pannonia se cunosc două tipuri de lucerne ATIMETI: tipul IX Loeschcke = tipul XV Ivarnyi¹⁹, datate cu monede de la Vespasian, Nerva și Traian.

În Dacia opaițe Atimetius s-au descoperit la Apulum²⁰, Romula²¹, Micia²², Potaissa²³, Napoca²⁴, Românași²⁵ și Ulpia²⁶.

Din așezarea de la Cristești provin două piese Atimetius, aparținând tipului I Cristești, piesa nr. 22 bilichnys, cu toartă în formă de frunză stilizată și piesa nr. 26, care aparține tipului II Cristești, mai prost lucrată dintr-o pastă gălbuie, fără angobă, fiind probabil un produs local.

AONIA

Despre AVONIANVS (după lectura lui N. Gostar)²⁷, nu putem preciza

⁸ C. L. Băluță, *Opaițele romane de la Apulum (I)*, în *Apulum*, IV, 1961. *idem* (II) III, *Apulum*, V, 1965.

⁹ *Idem*, *Opaițele romane de la Micia în Sargetia*, XIII, 1977 p. 20-228.

¹⁰ Doina Benea, *Lampen production in Tibicum*, în *RCRF*, Acta 33, 1996 p. 59-62.

¹¹ A. Căținaș, *Opaițele romane de la Potaissa*, Comunicare la sesiunea științifică a Muzeului Uniri din Alba Iulia, decembrie, 1982.

¹² C. Mușeteanu, V. Culică, D. Elefterescu, în *Dacia*, XXIV, 1980, p. 283-305.

¹³ D. Alicu, *Opaițele romane. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București, 1994.

¹⁴ C. Băluță, *Opaițele de bronz din Dacia*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 164-172.

¹⁵ S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei*, 1981, p. 160-174.

¹⁶ I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974, p. 209-221.

¹⁷ C. Băluță (vezi nota 5)

¹⁸ Loeschcke, *op. cit.*, p. 296.

¹⁹ Ivarnyi, *op. cit.*, p. 333.

²⁰ C. Băluță, *Opaițele romane de la Apulum I*, în *Apulum* IV, 1961, p. 194-195.

²¹ D. Tudor, *OR*³, p. 501, nr. 129.

²² C. Torma, în *AE*, II, 1870, p. 305.

²³ *CIL*, II, 8076, 60.

²⁴ I. Mitrofan, în *Acta MN*, I, 1964, p. 211.

²⁵ T. I. Russu, *Recenzie la Gostar*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, 469.

²⁶ D. Alicu, *op. cit.*, 16.

²⁷ N. Gostar, *op. cit.*, p. 173, 182/fig. 4.

decât că ne-a lăsa un opaiț de tipul I Cristești, iar inscripția cu numele producătorului este un grafiti (piesa nr. 3).

Faptul că la Cristești s-a păstrat acest unic exemplar nu înseamnă neapărat că aici era oficina lui, chiar dacă produsele lui nu au mai fost întâlnite în altă parte.

AQVIN

Oficina lui Aqvinvs sau Aqvinivs se afla probabil la Apulum sau la Cristești, numai aici fiind menționate asemenea opaițe.

Fragmentul care provine de la Cristești se află în MNIT și a fost publicat de N. Gostar.²⁸

CAI

Aceste lucerne sunt întâlnite numai în Dacia dar și aici foarte rar. În Dacia s-au descoperit două piese la Ulpia Traiana²⁹, două la Micăsasa³⁰, și una la Tibiscu³¹.

În Imperiu există o singură lucernă GAIVS la Aqvileia, dar nu poate fi vorba de același producător³². N. Gostar și C. Băluță consideră că aceste opaițe aparțin unui producător cu inițialele C(aius) A(...) I(...) ³³.

La Cristești s-au descoperit trei fragmente de bazine, aparținând unor opaițe diferite, cu pereții în formă de palmetă și având același tip de ștampilă CAI (piesele nr. 46, 47, 55). Pasta este de calitate superioară, iar angoba prezintă un luciu metalic bine păstrat.

N. Gostar consideră că acest producător este un olar cu oficina la Cristești³⁴, deși centrul de confecționare a acestor opaițe ar putea fi în oricare din centrele unde s-a descoperit lucerne cu această ștampilă. Cronologic aceste piese au fost produse în a doua jumătate a sec. II și prima jumătate a sec. III³⁵.

CASSI

Lucernele CASSI au o proveniență nord-italică. Acestea începe să fie confecționate după anul 100³⁶. Epoca de circulație a opaițelor produse de Cassivs în Dacia poate fi prima jumătate a sec. II, dar nu mai curând de anii de domnie ai împăratului Hadrian³⁷. Cele mai târzii datări sunt semnalate pe vremea lui Antoninus Pius atât în Dacia cât și în alte provincii.

Din așezarea de la Cristești provine o singură lucernă Cassivs pierdută,

²⁸ N. Gostar, *op. cit.*, p. 157, nr. 18; p. 182, fig. 5.

²⁹ D. Alicu, *op. cit.*, p. 17.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Doina Benea, *Lampen Production in Tibicum*, în *RCRF*, Acta 33, Abingdon, 1996, p. 59-62.

³² *CIL*, V, 8114, 59.

³³ N. Gostar, *op. cit.*, p. 192, C. Băluță, în *Sargeția*, XIII, 1977, p. 225.

³⁴ N. Gostar, *op. cit.*, p. 193.

³⁵ D. Alicu, *op. cit.*, p. 17.

³⁶ Loescheke, *op. cit.*, p. 196.

³⁷ N. Gostar, *op. cit.*, p. 178.

ea fiind amintită de Oct. Floca și N. Gostar în lucrările lor.³⁸

CDESSI

Lucernele lui Caivs Dessivs au fost produse în nordul Italiei³⁹ fiind întâlnite în aproape toate provinciile romane și cu o frecvență destul de mare și în Dacia. Ca început de fabricare se poate fixa prima jumătate a sec. II, continuând să fie folosite până în sec. IV⁴⁰.

La Cristești s-a descoperit o singură piesă aparținând lui Caivs Dessivs menționată în lucrarea lui Oct. Floca⁴¹, dar nu se poate preciza dacă este vorba de piesa 51, din care s-a păstrat o parte a bazinului cu ștampila sau de o altă piesă, astăzi dispărut.

FESTI

Lucernele Festi se datoresc unei oficine din nordul Italiei⁴². Însă acest producător de opaițe Festus, nu este similar cu meșterii olari de terra sigillata care semnează cu același nume în Gallia orientală⁴³. Lucernele Festi sunt semnalate numai în Dacia Superior. Acestea au început să fie confecționate pe vremea lui Traian, cunoscând apoi o intensă circulație în tot cursul sec. II⁴⁴.

De la Cristești provine o singură lucernă Festi, păstrată fragmentar (nr. 48). Atât pasta cât și angoba sunt de foarte bună calitate, mai mult ca sigur această piesă nu este o copie locală⁴⁵.

FORTIS

Cel mai cunoscut și răspândit producător de opaițe este Fortis al cărui atelier era situat în apropiere de Modena în nordul Italiei. Tipurile vechi de opaițe apar în epoca augustană, cele descoperite la Bologna fiind datate cu monede de la M. Agrippa din anii 17 și 12 și cele de la Alpignano, cu o monedă de la Augustus⁴⁶.

Opaițele lui Fortis devin prezente în toate siturile arheologice din sec. I-III. Aceste lămpi au fost copiate în întreg Imperiul, imitațiile ridicând mult numărul total al lucernelor Fortis. În Pannonia⁴⁷ sunt cunoscute mai multe tipare de opaițe purtând ștampila Fortis, tipare care au circulat probabil și în Dacia.

Din așezarea de la Cristești provin două opaițe cu ștampila Fortis (nr. 1 și 4), ambele aparținând tipului I Cristești. Piesa nr. 4 are ștampila imprimată de

³⁸ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12; N. Gostar, *op. cit.*, p. 159, nr. 61.

³⁹ Loescheke, *op. cit.*, p. 296.

⁴⁰ Fr. Miltner, *Die antiken Lampen im Klagenfurter Landesmuseum*, în JOAI, XXVI, Wien, 1930, Bbl. p. 155.

⁴¹ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12.

⁴² Loescheke, *op. cit.*, p. 296.

⁴³ C. Robert, *RE*, VI, 2258.

⁴⁴ Miltner, *op. cit.*, p. 155.

⁴⁵ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12; N. Gostar, *op. cit.*, p. 161, nr. 131.

⁴⁶ E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia I*, Aquileia, 1975, p. 66.

⁴⁷ Ivanyi, *op. cit.*, p. 316.

două ori. Aceeași șampilă Fortis apare pe două fragmente de opaițe (nr. 16 și 54), nedeterminate tipologic.

La Cristești toate șampilile sunt de forma Fortis și după calitatea lor (angoba este păstrată parțial), se pare că ne aflăm în fața unor imitații locale, provinciale⁴⁸.

CAI GEM

G. Gemelinus este un producător puțin cunoscut. La Cristești s-a descoperit un singur opaiț purtând șampilă CAI GEM III⁴⁹, însoțită de o frunză șampilată (nr. 37). Acest opaiț aparține tipului IV Cristești.

Două opaițe cu această șampilă au fost descoperite la Ulpia Traiana⁵⁰, dar modul de șampilare se deosebește net de cel de la Cristești. La Ulpia Traiana șampilă reprezintă o tabula ansată în interiorul căreia, cu majuscule apare imprimat G. GENELINUS, iar ultimele trei litere ies din câmpul tabulei⁵¹. La Cristești șampilă este ordonată pe două rânduri: CAI în registrul superior și GEM IIII în registrul inferior. Șampilă CAI, legătura dintre Ca este asemănătoare cu șampilă CAI de pe fragmentele 46 și 57. Mai mult, aceste ultime opaițe corespund ca pastă și tip (cel puțin bazinul) cu opaițul 1065 de la Ulpia Traiana șampilat în cartuș cu G. Gemelinus. Aceste indicii conduc la ipoteza dacă nu cumva cele două șampilă reprezintă același producător.

GIP

După ultimele cercetări⁵², G. Iulius Proculus a fost un producător cu atelierul la Ampelum și nu la Cristești cum s-a considerat până acum⁵³.

La Cristești a fost descoperit un singur opaiț cu această marcă, astăzi pierdut, șampilă fiind reprodusă de N. Gostar în lucrarea sa⁵⁴.

IANUARIUS

Ianuarus⁵⁵ a fost un producător de lămpi cu atelierul în nordul Italiei unde a funcționat în sec. II. A existat însă un alt atelier la Duostorum⁵⁶ în a doua jumătate a sec. II.

La Cristești a fost descoperită o singură piesă Ianuarus, de tipul IV, cu cinci arzătoare iar pe fundul bazinului inscripția apare pe ambele registre (nr.

⁴⁸ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12, N. Gostar, *op. cit.*, p. 164.

⁴⁹ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁰ D. Alicu, *op. cit.*, p. 24, 25.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² V. Moga, *Le centre de poterie antique d' Ampelum*, în *RCRF*, Acta 33 Abingdon, 1966, p. 9-16.

⁵³ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12, N. Gostar, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁴ N. Gostar, *op. cit.*, p. 194, fig. 17.

⁵⁵ Loescheke, *op. cit.*, p. 296.

⁵⁶ Cicikova Maria, *Firmalampen du Limes danubien en Bulgarie*, în *Actes du IX-e Congres International d' etudes sur les Frontieres romanes* (Mamaia, 6-13 septembrie 1972), București, Köln, Wien, 1974. p. 161.

38). Producătorul acestei lucerne se pare a avut sediul la Ulpia Traiana pentru că asemenea ștampile se întâlnesc numai în Dacia⁵⁷.

IEGIDI

Lucernele cu ștampilele legidi snt produse de un atelier din nordul Italiei la Vineta sau la Emilia⁵⁸. Opaitele sale au fost datate la Bologna în prima jumătate a sec. II, iar la Aquincum cu o monedă de la Faustina iunior⁵⁹. În Dacia asemenea opaite sunt rare⁶⁰. Ca provenind de la Cristești sunt menționate două opaite IEGIDI la Oct. Floca și N. Gostar, dar care nu se mai găsesc în Muzeul Jud. Mureș⁶¹.

LVPATI

Lupatus⁶² este un producător nord-italic care a confecționat opaite în sec. II. Aceste opaite sunt rare în Dacia și atestate numai la Ulpia Traiana⁶³ și Cristești.

De la Cristești provine o singură piesă (nr. 15), păstrată fragmentar de foarte bună calitate, aparținând tipului I Cristești.

MIA

Loeschcke întregește numele acestui producător nord-italic Marcus Iulius Aescinus⁶⁴, al cărui produse au circulat puțin în Italia și provincii, atelierul datându-se tot în sec. II. Piesa descoperită la Cristești este pierdută fiind publicată doar ștampila MIA cu două cerceulețe deasupra de către N. Gostar⁶⁵. Probabil aceeași ștampila este reprodusă și pe bazinul fragmentar cuprins în această lucrare (nr. 56).

OCTAVI

Lucernele OCTAVI⁶⁶ de origine nordit-italică sunt bine reprezentată pe teritoriul Daciei. Aceste opaite au avut o producție îndelungată fiind datate cu monede de la Titus la Nona⁶⁷ și cu monede de la Filip Arabul la Apulum⁶⁸.

La Dacia aceste opaite sunt destul de frecvente atât în partea

⁵⁷ N. Gostar, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁸ E. Buchi, *op. cit.*, p. 107.

⁵⁹ Ivanyi, *op. cit.*, p. 17.

⁶⁰ N. Gostar, *op. cit.*, p. 166, Doina Benea, *op. cit.*, p. 59.

⁶¹ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12, N. Gostar, *op. cit.*, p. 166, nr. 282, 283.

⁶² Loeschcke, *op. cit.*, p. 297.

⁶³ D. Alicu, *op. cit.*, p. 29.

⁶⁴ Loeschcke, *op. cit.*, p. 297.

⁶⁵ N. Gostar, *op. cit.*, p. 167, nr. 313; p. 194, fig. 12.

⁶⁶ Loeschcke, *op. cit.*, p. 297.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ C. Băluță, *op. cit.*, p. 212.

intacarpatică cât și la sud de Carpați⁶⁹. De la Cristești provine un bazin de opaiț (nr. 5) iar ștampila este de tipul OCTAV⁷⁰.

PVLLI

Un singur opaiț prezintă această ștampila de meșter, despre care nu se cunoaște originea locului de producție și perioada de activitate, nu se poate aduce nimic nou în această privință pentru ca acest opaiț este astăzi dispărut deși Oct. Flocă⁷¹ l-a văzut în Muzeul jud. Mureș și este amintit și de N. Gostar⁷².

SEXTI

Oficina lui Sextus⁷³ situată în nordul Italiei a produs opaițe în cursul sec. II.⁷⁴ Lucerne cu această ștampilă găsim în Dacia la Apulum⁷⁵, Războieni-Cetate⁷⁶ Potaissa⁷⁷, Tibiscum⁷⁸, Sucidava⁷⁹, Ulpia Traiana⁸⁰. Ștampila apare sub forma Sextus sau Sexti. La Cristești a fost descoperit un singur opaiț Sexti, cu angoba metalizată (nr. 13) aparținând tipului I Cristești⁸¹.

STROBILI

Strobilus este considerat primul producător de Firmalampen și începuturile sale se datează în timpul lui Vespasian⁸². Cea mai mare cantitate de opaițe Strobili circulă la sfârșitul sec. I și în prima parte a sec. II⁸³, dar la Apulum un opaiț este datat cu monede de la Severus Alexander⁸⁴.

În Dacia lămpile sale sunt prezente la Ulpia Traiana⁸⁵, Tibiscum⁸⁶, Apulum⁸⁷. La Cristești s-au descoperit patru piese publicate de Flocă și Gostar⁸⁸ dar în Muzeul Jud. Mureș se păstrează o singură piesă STROBILI, aparținând tipului I Cristești (nr. 6).

⁶⁹ N. Gostar, *op. cit.*, p. 168, D. Tudor, *OR*, p. 72, 140, 292, 435; C. Băluță, *op. cit.*, p. 211; *IDR*, II, 125, 171, 296, 447; D. Alicu, *op. cit.*, p. 30.

⁷⁰ N. Gostar, *op. cit.*; p. 168, nr. 342.

⁷¹ Oct. Flocă, *op. cit.*, p. 12.

⁷² N. Gostar, *op. cit.*; p. 169, nr. 369.

⁷³ Loeschcke, *op. cit.*, p. 297.

⁷⁴ N. Gostar, *op. cit.*, p. 186.

⁷⁵ C. Băluță, *op. cit.*, (I), p. 213-214.

⁷⁶ N. Gostar, *op. cit.*, p. 170;

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Doina Benea, *op. cit.*, p. 59.

⁷⁹ N. Gostar, *op. cit.*, p. 170; D. Tudor, *op. cit.*, p. 143.

⁸⁰ D. Alicu, *op. cit.*, p. 31.

⁸¹ Oct. Flocă, *op. cit.*, p. 12, N. Gostar, *op. cit.*, p. 170, nr. 394.

⁸² Venzel, *op. cit.*, p. 60, 63.

⁸³ Loeschcke, *op. cit.*, p. 436; Ivanyi, *op. cit.*, p. 131-133; N. Gostar, *op. cit.*, p. 186; C. Băluță *op. cit.*, (I), p. 214.

⁸⁴ C. Băluță, *op. cit.*, p. 215.

⁸⁵ D. Aliaiu, *op. cit.*, p. 32.

⁸⁶ Doina Besea, *op. cit.*, p. 53.

⁸⁷ C. Băluță, *op. cit.*, p. 215.

⁸⁸ Oct. Flocă, *op. cit.*, p. 12, N. Gostar, *op. cit.*, p. 174, nr 420, 421, 422, 423, 424.

TITVS

O lucerna cu ștampila TITVS a fost descoperită într-un singur exemplar la Cristești. Această piesă nu mai există în Colecțiile Muzeului dar a fost publicată de Oct. Floca și N. Gostar⁸⁹.

TIPOLOGIA OPAIȚELOR DE LA CRISTEȘTI

TIPUL I

Este cel mai frecvent tip întâlnit la Cristești. Aceste lămpi au bazinul mare, încăpător, fundul marcat de cercuri concentrice și poartă în unele cazuri ștampila meșterului. Discul este plat, bordura netedă, și are două sau trei protuberanțe. Bordura este despărțită de disc printr-un cordon circular. Ciocul alungit este străbătut longitudinal de un canal adâncit. Marginile laterale ale canalului sunt oblice având aceeași lățime cu bordura. Uneori au toartă lamelară sau inelară. Canalul este deschis, atât spre disc cât și spre orificiul de inserție a fitilului.

După numărul de arzătoare, opaițele de la Cristești pot fi împărțite în trei variante:

1. Opaite cu un singur arzător (monolychnis) și capacul plan aflate în număr de 22 de exemplare (nr. 1-19, 23, 24, 25), dintre care 7 sunt ștampilate: nr. 1, 4, 16 - FORTIS; nr. 3 - AONIA; nr. 6 - STROBILI; nr. 13 - SEXTI; nr. 15 - LVPATI. Din numărul total de piese, un singur opaiț are bordura decorată, cu linii razante, inclusiv pe bordura ciocului.

2. Opaite bilychnis de acest tip sunt reprezentate de un singur exemplar (nr. 22) care nu prezintă decor, dar este prevăzut cu o toartă sub formă de frunză a cărei nervură este redată printr-un șnur răsucit, toarta fiind prevăzută cu o apucătoare dorsală. Pe fundul bazinului apare ștampila ATIMETI înscrisă de două cercuri concentrice.

3. Opaite trilychnis sunt reprezentate de două exemplare, (nr. 20 și 21). Ambele piese sunt simple, nedecorate, cu capacul plat, având torți în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsală. Piesa nr. 20 are drept loc de descoperire Satu Nou dar centrul de producție este cu siguranță la Cristești.

Tipul I Cristești apare la sfârșitul sec. I, însă perioada de maximă frecvență este în sec. II și sec. III, fiind datate la Vindonissa⁹⁰, Brigetio⁹¹, Emona⁹². Acest tip de opaițe este binecunoscut în Dacia⁹³. Tipul I Cristești corespunde tipurilor X Loescheke, XVI Ivanyi, X Alicu, III Băluță.

TIPUL II

Opaitele de acest tip sunt apropiate ca formă de tipul precedent.

⁸⁹ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 12, N. Gostar, *op. cit.*, p. 194, fig. 15.

⁹⁰ Loeschcke, *op. cit.*, p. 270.

⁹¹ D. Ivanyi, *op. cit.*, p. 17.

⁹² Sonia Petru, *op. cit.*, p. 214.

⁹³ C. Băluță, *op. cit.*, (I), pl. I, VI, IX; *Ibidem* (II) pl. IV, V; D. Alicu, *op. cit.*, p. 59.

Deosebirea constă în faptul că spre disc canalul de pe cioc se deschide, iar spre arzător se îngustează, căpătând aspectul unui vârf de săgeată. Apare destul de frecvent și poate fi tratat ca un tip aparte. La Cristești s-au descoperit două exemplare (nr. 26 și 27), dintre care unul ștampilat ATIMETI (nr. 26).

Tipul II Cristești corespunde tipului XVI Ivanyi și IX Alicu. La Emona acest tip de opaiț este întâlnit alături de tipul I Cristești, respectiv X Ivanyi.

TIPUL III

Varianta 1

Rezervorul opaițelor din această variantă este rotund, cu unu două sau trei ciocuri ușor alungite, ornamentate cu un gulerăș sau evantai de frunze stilizate. La unele exemplare, ciocurile sunt scurtate și separate de rezervor printr-o bară transversală, incizată. Toate exemplarele au toarta discoidală, inelară sau în formă de frunză stilizată, discul ornamentat și separat de bordură prin două cercuri concentrice incizate.

Acest tip corespunde tipurilor 20 Dressel; VIII Loeschcke, VII Ivanyi, II Băluță. Aceste opaițe fac parte din categoria pieselor timpurii, cunoscute în perioada dintre Claudiu și Nero. Din așezarea de la Cristești s-a păstrat o singură piesă, bilychnis cu ciocurile separate de rezervor printr-o bară hașurată, discul ornamentat cu o aqvilă, iar bordura cu lujeri cu ghindă pe fiecare parte. Toarta este sub formă de frunză stilizată, prevăzută cu apucătoare dorsală (nr. 28).

Varianta, 2

Lămpile din această variantă au bazinul rotund, ușor conic și fundul plat. Discul este rotund, alveolat și de obicei ornamentat cu animale, păsări sau rozete. Bordura este ornamentată cu semiove. Piesele nr. 29, 31, 33 de la Cristești au discul decorat cu o rozetă piesa 34 cu o pasăre stilizată, iar pe un fragment s-a păstrat o parte minusculă a unui decor în relief (30). Toarta acestui tip de opaițe este lamelară (nr. 29, 30, 32,33,34).

Varianta 3

Cuprinde piesele 32 și 35 al căror bazin este ușor alungit spre ciocul care nu se mai delimitează clar de bordură. Discul este foarte mic puțin alveolat iar orificiul de alimentare este disproporționat de mare în comparație cu discul. Piesa nr. 32 are o toartă lată, în schimb piesa nr. 35 prezintă trei protuberanțe pe bordură. Bordura este decorată cu grupe de patru cerculețe pe distanțele dintre protuberanțe.

Tipul trei Cristești apare în prima jumătate a sec. I în Italia și este foarte frecventă în epoca Claudiu-Nero, la Poetovio⁹⁴ opaițele sunt datate în sec. I. Tipul a continuat să circule și în prima jumătate a sec. II având o frecvență destul de ridicată și în Dacia⁹⁵.

Tipul 3 Cristești corespunde tipurilor VIII Loeschcke, VII Ivanyi, II Băluță și VII Alicu.

⁹⁴ D. Ivanyi, *op. cit.*, p. 13.

⁹⁵ C. Băluță, *op. cit.*, p. 281.

TIPUL IV

Opaite aparținând acestui tip au baza patrulateră, pereții mai mult oblici, și 5 arzătoare. Suprafața superioară (capacul) este împărțit în două registre aproape pătrate, delimitate de nervuri în relief, care la piesa 38 se prezintă sub forma unui șnur, iar la piesele 37, 39 și 40 este sub forma unei nervuri în relief.

Cele două registre ale opaitei 37 sunt netede, fără decor, ambele prezentând câte un orificiu de alimentare. Amândouă piesele sunt ștampilate: piesa 37 cu ștampila CAI GEM IIII și o frunză în relief, iar piesa 38 a fost ștampilată pe fiecare registru cu ștampila meșterului IANVARIVS. Ștampila este greu lizibilă, cu AN în ligatură.

Opaite de acest tip s-au descoperit la Apulum⁹⁶, Ulpia Traiana⁹⁷, Cluj⁹⁸. Opaitele de la Cristești au fost confecționate de meșterii G. Gemelinus și Ianuarius din Ulpia Traiana.

În Imperiu, acest tip este puțin răspândit, la Ivanyi este prezentat la tipul IX și datează din timpul lui Valentinianus. În Dacia piesele sunt dateate în sec. II și luând în considerare limitele cronologice ale așezării de la Cristești, piesele de aici se datează tot în sec. II.

TIPUL V

Este format dintr-un singur fragment având o formă tubulară, circulară cu mai multe fitile (s-au păstrat două orificii), (nr. 41)

În Dacia asemenea piese au fost descoperite la Ulpia Traiana⁹⁹ iar la Ivanyi sunt cuprinse în tipul XIX. Loeschcke¹⁰⁰ consideră că acest tip datează de la sfârșitul sec. I, însă în Imperiu a circulat și mai târziu¹⁰¹.

TIPUL VI

Acestui tip aparțin așa numitele opaite în formă de creuzet, considerate ca opaite de ceară sau seu. Acestea sunt simple, neornamentate cu profilul biconvex, pe capac au o toartă perforată, un orificiu larg de alimentare, fără cioc și toartă. Toate sunt lucrate din lut impur gri-cenușiu.

Loeschcke¹⁰² include aceste opaite în tipul XIII, circulația lor începând în sec. I, și sunt destul de frecvente în sec. II-III¹⁰³. În Dacia aceste piese sunt slab răspândite în comparație cu alte tipuri. Băluță include aceste piese în serie opaitei cu deschidere largă¹⁰⁴. Se mai cunoaște o piesă provenind din castrul

⁹⁶ C. Băluță, *op. cit.*, pl. II/5. Autorul nu consideră acest tip ca fiind aparte și îl încadrează în seria opaitei cu ciocul în formă de inimă.

⁹⁷ D. Alicu, *op. cit.*, p. 46, 48.

⁹⁸ Piese aflate în colecțiile MNIT.

⁹⁹ D. Alicu, *op. cit.*, p. 59-60.

¹⁰⁰ Loeschcke, *op. cit.*, p. 338.

¹⁰¹ Ivanyi, *op. cit.*, p. 18, pl. LV/6.

¹⁰² Loeschcke, *op. cit.*, p. 305.

¹⁰³ H. Menzel, *op. cit.*, p. 80; D. Ivanyi, *op. cit.*, p. 20.

¹⁰⁴ C. Băluță, *op. cit.*, p. 201.

roman de la Buciumi¹⁰⁵ și un exemplar de la Ulpia Traiana¹⁰⁶.

FRAGMENTE ATIPICE

Am inclus în această lucrare o serie de fragmente de opaițe care din cauza lipsei unei părți esențiale, nu au putut fi încadrate în celelalte tipuri. Câteva dintre ele sunt fragmente de bazine, pe fundul cărora se păstrează ștampilele de meșter, fragmente de discuri pe care se mai păstrează părți de decor, și câteva torți variate ca formă.

CATALOGUL OPAIȚELOR DE LA CRISTEȘTI *

TIPUL I

Inv. 1782; MJM, pl. I/1; pastă gălbuie, angobă roșie; ștampilă Fortis.

Dim: L = 10,2 cm, h = 4 cm, diam. = 7,5 cm.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.* p. 164.

2. Inv. 456; MJM; pl. I/2; pastă cărămizie, angobă roșie metalizată;

Dim: L = 8 cm, h = 3 cm, diam. = 5,5 cm.

Inedit.

3. Inv. 472; MJM, pl. I/3; pastă gălbuie, angobă roșie; grafitti AONIA;

Dim: L = 9,5 cm, h = 3 cm, diam. = 6,5 cm.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 173.

4. Inv. 464; MJM; pl. II/4; pastă de calitate, angobă cărămizie, metalizată, ștampila FORTIS;

Dim: L = 10 cm, h = 3 cm, diam. = 7 cm.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 164.

5. Inv. 478; MJM; pl. II/5; pastă cărămizie, fără angobă; stare fragmentară, îi lipsește ciocul;

Dim: L = 5,5 cm, h = 2,5 cm, diam. = 5 cm

Inedit.

6. Inv. 453; MJM; pl. II/6; pastă și angobă cărămizie; ștampila STROBILI ;

Dim: L = 10 cm, h = 3,5 cm, diam. = 7 cm

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 171.

7. Inv. F.N.; MJM; pl. II/7; pastă gălbuie-cărămizie, fără angobă;

Dim: L = 8,5 cm, h = 3,5 cm, diam. = 5,5 cm.

Inedit.

¹⁰⁵ E. Chirilă și colab., *Castrul roman de la Buciumi*. pl. XLI

¹⁰⁶ D. Alicu, *op. cit.*, p. 67, fig. 9/1077.

* Desenele au fost realizate de Șandor Tudora, desenator tehnic

8. Inv. 476; MJM; pl. III/8; pastă gălbuie, angobă roșie; fragmentar, lipsește o parte din bazin, bordură și capac;

Dim.: L = 7,5 cm; h = 2,5 cm, diam. = 5 cm.

Inedit.

9. Inv. 1783; MJM, pl. III/9; pastă cărămizie, fără angobă, fragmentar, lipsește ciocul;

Dim: L = 4,2 cm; h = 2 cm, diam = 3,5 cm.

Inedit.

10. Inv. 482;. MJM; pl. III/10; pastă bună cărămizie, angobă lucioasă; fragmentar, se păstrează o parte din capac, bordură și canal;

Dim.: diam. = 7 cm.

Inedit.

11. Inv. 456; MJM; pl. IV/11; pastă bună cărămizie, angobă lucioasă; fragmentar, lipsește cea mai mare parte a bazinului și a capacului

Dim.: L = 10 cm, h = 5cm.

Inedit.

12. F.N.; MJM; pl. IV/12; pastă cărămizie, fără angobă; fragmentar, se păstrează o parte din bordură, capac și canal.

Dim.: diam. = 6 cm.

Inedit.

13. Inv. 433; MJM; pl. IV/13; pastă gri cu angobă gri; ștampile SEXTI, fragmentar, lipsește o parte a capacului și a bazinului;

Dim; L = 7 cm, h = 3 cm; diam. = 4 cm.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 170,

14. Inv. 2911; MJM; pl. V/14; pastă cărămizie și angobă cărămizie; bordura decorată cu linii radiale; fragmentar, îi lipsește ciocul

Dim.: L = 8,7 cm, h = 3,5 cm, diam. = 7 cm.

Inedit.

15. Inv. 458; MJM; pl. V/15; pastă gălbuie, angobă roșie; ștampila LVPATI; fragmentar, lipsește o parte a bazinului și cea mai mare parte a capacului;

Dim.: L = 9 cm, h = 3 cm, diam. = 6,5 cm.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 167.

16. Inv. 457; MJM; pl. V/16; pastă cărămizie; fragmentar, lipsește o parte a bordurii și a capacului; ștampila FORTIS;

Dim.: L = 6 cm, h = 2,5 cm, diam. = 5,2 cm.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 167.

17. Inv. 4067; MJM; pl. VI/7; pastă gălbuie, angobă roșie; bordura prezintă trei protuberanțe;

Dim.: L = 6 cm, diam. = 4,8 cm.

Inedit.

18. Inv. 446; MJM; pl. VI/18; idem. 17;

Dim: L = 7,5 cm, diam. = 5,5 cm.

Inedit.

19. Inv. 480; MJM; pl. VI/19; idem. 17, 18;

Dim: L = 5,8 cm, diam. = 4,6 cm.

Inedit.

20. Inv. 7181; MJM; pl. VII/20; trilychinis; bordura prevăzută cu două protuberanțe, orificiul de alimentare încadrat de o bordură cu buton; toarta în formă de frunză cu apucătoare dorsală; fundul prevăzut cu două cercuri concentrice mari.

Dim: L = 6,5 cm, l = 9 cm, h = 3,3 cm.

Inedit.

21. Inv. 4301; MJM; pl. VI/ 21; trilychnis; pastă gălbuie de proastă calitate, toartă în formă de frunză cu apucătoare dorsală;

Dim: L = 6,5 cm, h = 3 cm, l = 9,5 cm.

Inedit.

22. Inv. 2905; MJM, pl. VIII/22; bilychnis, pastă cărămizie, angobă maro metalizată, bordură decorată cu două protuberanțe, toartă în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsală; ștampilă ATIMETI;

Dim: L = 8cm, l = 6,5 cm, h = 3,5 cm.

Inedit.

23. Inv. 46; MJM; pl. VI/23; pastă cărămizie fără angobă; fragmentat, se păstrează o jumătate de opaiț.

Dim: L = 7 cm, l = 6 cm, h = 3 cm.

Inedit.

24. F.N. MJM; pl. VIII/24; pastă gălbuie de proastă calitate, fără angobă;

Dim: L = 7,5 cm, h = 2,5 cm, diam. = 5 cm.

Inedit.

25. Inv. 875; MJM; pl. VI/25; pastă fină cărămizie și angobă metalizată; fragmentar, se păstrează numai ciocul cu orificiul de ardere.

Inedit.

TIPUL II

26. Inv. 4069; MJM; pl. IX/29; pastă cărămizie; opaițul are discul neted, bordura prevăzută cu trei protuberanțe, fundul marcat de două cercuri concentrice, incizate; ștampila ATIMETI;

Dim.: L = 7,9 cm, diam. = 5,5 cm, h = 3 cm.

Inedit.

27. Inv. 479; MJM; pl. IX/27; pastă cărămizie; fragmentar, se păstrează capacul și bordura prevăzută cu trei protuberanțe;

Dim: L = 8 cm, diam. = 5,5 cm.

Inedit.

TIPUL III

Varianta 1

28. Inv. 2904; MJM; pl. IX/28; bilychnis, ciocurile separate de rezervor printr-o bară hașurată, toarta în formă de palmetă, discul concav decorat cu o aqvilă iar bordura cu vreji cu ghindă; .

Dim: L = 8,2 cm, h = 3,5 cm, diam. = 7,5 cm.

Inedit.

Varianta II

29. Inv. 451; MJM; pl. X/29; firnis maro metalizat; bazinul este rotund, ușor conic și fundul plat; discul rotund, puternic alveolat este ornamentat cu un cerc în relief în jurul orificiului de alimentare de la care pornesc frunze stilizate; bordura este decorată cu un șir de semiove, ciocul este semirodund spre exterior în prelungirea bordurii; toarta este lamelară și perforată;

Dim: L = 8 cm, diam = 6 cm, h = 3 cm.

Inedit.

30. Inv. 485; MJM; pl. X/30; pastă cărămizie și angobă roșie; fragmentar, se păstrează o parte din bazin, bordura și disc și toartă perforată; pe disc se păstrează o parte a unui decor nedeterminabil.

Inedit.

31. Inv. 45; MJM; pl. X/31; pastă cărămizie, angobă cărămizie, lucioasă păstrează 1/3 din bordura și discul opaițului; bordura este decorată cu semiove, partea inferioară a torșii este decorată cu trei rozete iar discul este decorat cu o rozetă pe toată suprafața lui.

Inedit.

33. Inv. 445; MJM; pl. XI/33; pastă gri, angobă gri metalizată; fragmentar, lipsește 2/3 din bordură și bazin; discul este alveolat iar orificiul de alimentare este încadrat de o rozetă de dimensiunea discului; toarta este lamelară și perforată.

Dim: diam = 6 cm, h = 3 cm.

Inedit.

34. F.N.; MJM; pl. XI/34; pastă gălbuie, angobă roșie; fragmentar, lipsește 1/3 din bazin, bordură, disc și ciocul în întregime; bordura este despărțită de disc de două cercuri concentrice, discul este rotund, concav și decorat cu o pasare stilizată și prevăzut cu două orificii; toarta este lamelară și perforată,

fundul este rotund încadrat de un cerc, dar fără ștampilă de meșter.

Dim: diam = 6,2 cm, $H_1 = 3$ cm, $h_2 = 5,5$ cm.

Inedit.

36. Inv. 4459; MJM; pl. XI/36; pastă gri închis cu pete mai deschise fragmentar, se păstrează ciocul și jumătate din bazinul opaițului.

Inedit.

Varianța 3

32. Inv. 2913; MJM pl. X/32; pastă gălbuie, angobă roșu închis; bazinul este ușor alungit spre cioc, care nu se mai delimitează net de bordură, discul este mic, alveolat iar toarta este lamelată neperforată.

Dim: $L = 6$ cm, $h_1 = 2,3$ cm, $h_2 = 4$ cm, diam. = 4 cm.

C. Băluță, teză de doctorat, pl. XLVII/3 (se include între piesele de sfârșit de sec. III)

35. Inv. 463; MJM; pl. XI/35; pastă cărămie angobă lucioasă, discul este foarte mic, bordura mai lată, este decorată cu grupuri de patru cerceulețe, dispuse între cele trei protuberanțe.

Dim: $L = 6$ cm, $h = 2,5$ cm, diam. = 4,7 cm.

Inedit.

37. Inv. 467; MJM; pl. XII/37; pastă gălbuie cu angobă roșie închis metalizată; Discul este dreptunghiular, împărțit în două registre pătrate fără decor. Toarta este decorată cu o nervură centrală, terminată cu o protuberanță de la care pleacă două rânduri de frunze stilizate; în spate are o apucătoare difuză; bordura est decorată cu semicercuri despărțite de linii, ștampilă CAI GEM III.

Dim: $L = 8,5$ cm $l = 5,5$ cm, $h = 2,5$ cm.

Bibliografie: Oct. Floca, *op. cit.*, pag. 11.

38. Inv. 7178; MJM; pl. XII/38; angobă maro metalizată cu urme de arsură; cele două registre sunt înconjurat de un șnur, în colțurile registrelor sunt dispuse motive vegetale; fundul opaițului este ștampilat pe fiecare registru IANUARIUS.

Dim: $L = 9$ cm, $l = 5$ cm, $h = 2$ cm.

Inedit.

39. Inv. 1183; MJM; pl. XII/39; pastă bună cărămie angobă cărămie fragmentar, se păstrează o parte din bazin, capac și două orificii de ardere.

Dim: $L = 3,5$ cm, $l = 5$ cm, $h = 2,5$ cm.

40. Inv. 386; MJM; pl. XII/40; pastă bună cărămie angobă cărămie fragmentar, se păstrează o parte din bazin și bordură;

Dim.: $L = 8,5$ cm, $l = 5$ cm, $h = 2,5$ cm.

Inedit.

TIPUL V

41. Inv. 465; MJM; pl. XIII/41; pastă cărămizie, angobă roșie , metalizată; se păstrează 1/3 din partea tubulară și două arzătoare;

L = 17,5 cm, diam = 3 cm.

Inedit.

TIPUL VI

42. Inv. 439; MJM; pl. XIV/42; pastă cărămizie; bordura se continuă până la orificiul de alimentare, ciocul lipsește, fără toartă.

Dim: diam = 6 cm, h = 3 cm.

Inedit.

43. Inv. 2956; MJM; pl. XIV/43; pastă gri, fără angobă;

Dim: diam = 7,5 cm, h = 2,5 cm.

Inedit.

44. Inv. 2909; MJM; pl. XIV/44; pastă gri; decorat cu niște protuberanțe aplicate în zona ciocului;

Dim: diam = 8,5 cm, h = 2,5 cm.

Inedit.

45. Inv. 1353; MJM; pl. XV/45; pastă cărămizie; opaițul este în formă de recipient bitronconic, cu trei torți;

Dim: diam = 7 cm, h = 4,5 cm.

Inedit.

FRAGMENTE ATIPICE

46. Inv. 436a; MJM; pl. XV/46; fragmentar, 1/3 dintr-un bazin cărămiziu, angobă cărămizie metalizată; opaițul are bazinul ondulat, pe fundul opaițului se păstrează ștampila CAI.

Inedit.

47. Inv. 466; MJM; pl. XV/47; fragmentar, se păstrează 1/3 din bazinul roșu-cărămiziu cu pereții onduțați, pe fund ștampilat CAI.

Inedit.

48. Inv. 435; MJM; pl. XV/48; fragmentar, se păstrează bazinul roșu-cărămiziu, ștampila FESTI, încadrată de două cercuri concentrice

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.* p. 161, nr. 131.

49. Inv. 878; MJM; pl. XVI/49; bazin roșu-cărămiziu.

Inedit.

50. Inv. 498; MJM; pl. XVI/50; bazin roșu-cărămiziu, pe fund este

ștampila OCTAVI, încadrată de două cercuri concentrice.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 168, nr. 342.

51. Inv. 484; MJM; pl. XVI/51; pastă roșie-cărămizie, angobă cărămizie lucioasă; fragmentar, se păstrează 1/3 din bazinul și bordura opaițului; ștampila CDESSI.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 160, nr. 86.

52. Inv. 869; MJM; pl. XVI/52; opaiț din care se păstrează bazinul și bordura, dar lipsește discul și ciocul în întregime.

Inedit.

53. Inv. 461; MJM; pl. XVII/ 53; fragment de opaiț bilychnis , se păstrează jumătate din bazin, iar pe fund are patru cercuri ștampilate; bordura este decorată cu semiove, ciocurile sunt decorate cu câte două rozete stilizate.

Inedit.

54. Inv. 440; MJM; pl. XVII/54; pastă cărămizie, angobă cărămizie metalizată, se păstrează bazinul opaițului integral, pe fund este ștampilat FORTIS.

Bibliografie: N. Gostar, *op. cit.*, p. 164, nr. 23.

55. Inv. 1202; MJM; pl. XVII/55; pastă gălbuie, angobă roșu închis; fragment de bazin cu ștampila CA.

Inedit.

56. Inv. 69; MJM; pl. XVII/56; pastă cărămizie, angobă cărămizie; se păstrează jumătate din bazinul și bordura opaițului; ștampila MIA;

Bibliografia: N. Gostar, *op. cit.*, p. 167, nr. 313.

57. Inv. 884; MJM; pl. XVIII/57; pastă cărămizie, angobă cărămizie; se păstrează o parte din bazinul și bordura opaițului, pe fundul opaițului în locul ștampilei meșterului sunt șase puncte succesive, în relief, încadrate de două linii.

Inedit.

58. Inv. 463; MJM; pl. XVIII/58; pastă cărămizie, fără angobă; se păstrează un fragment de bordură și disc, decorat cu o mască;

Inedit.

59. Inv. 459; MJM; pl. XVIII/59; toartă în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsală, probabil de la un opaiț dreptunghiular, pastă gălbuie, angobă roșu metalizat.

Inedit.

60. Inv. 478; MJM; pl. XIX/60; pastă cărămizie, angobă roșie; toartă în formă de frunză stilizată și o parte din bazinul unui opaiț dreptunghiular.

Inedit.

61. Inv. 436; MJM; pl. XIX/61; pastă cărămizie, angobă roșu închis metalizat; toartă în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsală, și 1/4 din bazinul rotund cu pereți ondulați.

Inedit.

62. Inv. 460; MJM; pl. XIX/62; pastă cărămizie, angobă cărămizie; fragment din bazinul și toarta în formă de frunză stilizată și apucătoare dorsală.

Inedit.

* * *

Din așezarea de la Cristești s-au păstrat până în prezent, un număr de 62 de opaițe sau fragmente, dintre care 19 piese poartă numele producătorului. Pe lângă acestea Oct. Floca și N. Gostar amintește Opaite ștampilate ca provenind de la Cristești. Astfel numărul antroponimelor înscrise pe opaițe se ridică la 29.

Cantitativ, numărul opaițelor descoperite la Cristești pentru un centru de producție a lor este mic, care dacă ar fi fost așezare de olari ar fi avut o producție mult mai intensă, menită să aprovizioneze cu produsele sale partea estică a Daciei Superior.

Opaitele de tip Firmalampen de la Cristești provin în totalitate din nordul Italiei. În general, în Dacia epoca de înflorire a comerțului cu lucerne nord-italice a fost în epoca Antoninilor. În același mod se datează și lucernele nord-italice descoperite la Cristești, acestea putând fi procurate din centrele de la Apulum sau Potaissa.

Lucernele confecționate în Dacia încearcă să imite până în detaliu opaițele producătorilor cunoscuți în Imperiu. Deși au fost lipsiți de originalitate, uneori ei au dat dovadă de fantezie mai ales în ce privește ornamentarea dar și calitatea execuției. Piesele tipul IV Cristești sunt de o execuție desăvârșită, piesa aparținând lui CAI GEM fiind cea mai frumoasă din colecția Muzeului Județean Mureș.

Este dificil de stabilit locul de confecționare a opaițelor ștampilate. De aceea ele pot fi împărțite în mai multe categorii:

1. Produse originale de import.

2. Imitații după produsele italice, confecționate în alte provincii ale Imperiului.

3. Imitații executate în diferite orașe ale Daciei.

4. Imitații executate la Cristești.

În așezarea de la Cristești, alături de atelierele producătorilor olari, existau în mod sigur și câteva oficine pentru confecționarea lucernelor. În bibliografia de specialitate mai veche apare numele câtorva meșteri care până de curând nu au fost atestați în altă parte; CAI, G.I.P. și TITVS. După cercetările mai noi meșterul CAIVS ar fi putut să confecționeze opaițe și în alte centre, la Ulpia Traiana, Apulum sau Micia, deși numai la Cristești există trei fragmente purtând această ștampilă. Opaitele G.I.P. aparțin meșterului G. Iulius Proculus din Ampelum, unde s-au descoperit mai multe opaițe cu această marcă. Aceleași ipoteze pot fi formulate și pentru celelalte ștampile întâlnite la Cristești:

AQVIN, AONIA și TITVS. Cu siguranță autohtone sunt opaițele confecționate din pastă gri-cenușie, aceiași pastă fiind folosită de olari la confecționarea vaselor cenușii de Cristești (piesa nr. 13, 33, 36, 43, 44). În consecință, nu ne putem pronunța asupra activității acestor oficine și a proprietarilor de la Cristești.

Tipurile de opaițe descoperite la Cristești sunt cele obișnuite în Dacia. Analiza tipurilor de opaițe aduce argumente în plus pentru stabilirea începutului așezării imediat după organizarea provinciei romane. Lămpile aparținând tipului III Cristești fac parte din categoria lămpilor timpurii care au circulat în Imperiu în perioada domniilor lui Claudius-Nero și au ajuns la Cristești odată cu primii coloniști care au întemeiat așezarea. Calitatea acestor lămpi ne indică clar confecționarea lor de către atelierele de prestigiu.

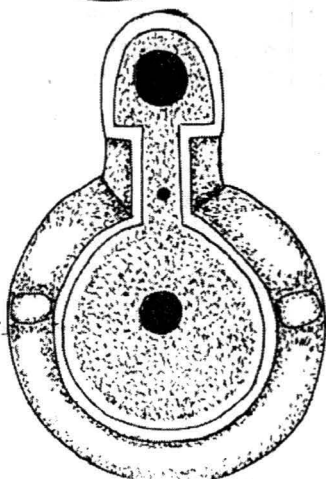
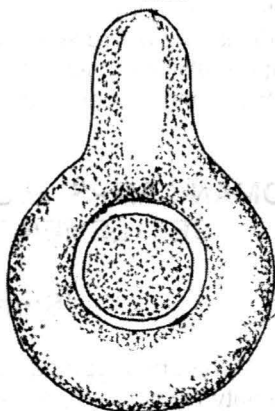
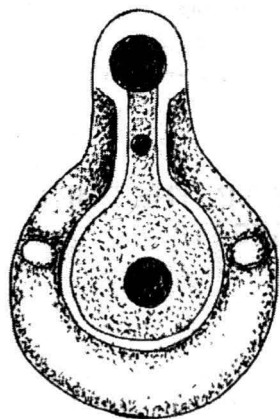
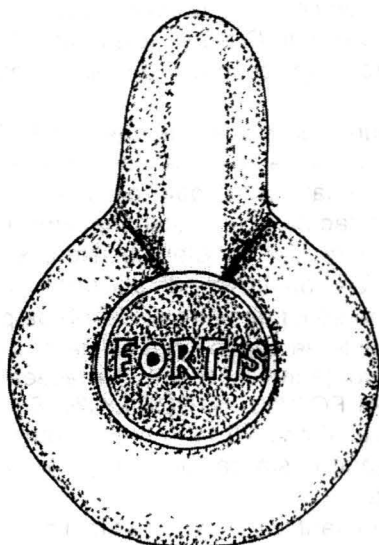
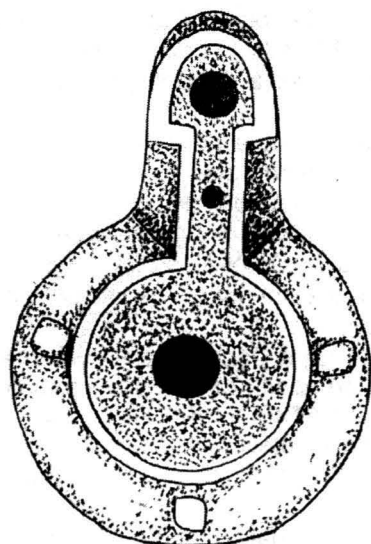
Tipurile de opaițe I și II Cristești, la fel ca în toată Dacia prezintă cea mai mare frecvență în sec. II și III. De aceea, alături de opaițe consacrate semnate de meșterii FORTIS, STROBILYVS, SEXTUS, LVPATVS, ATIMETIVS, apar și copii locale. Piesa 20 este cu siguranță produsă în atelierele de la Cristești, opaițul având pasta gălbuie-cărămizie, fără impurități, la fel ca vasele produse în așezare.

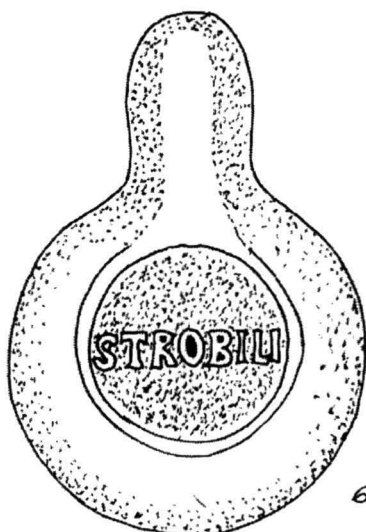
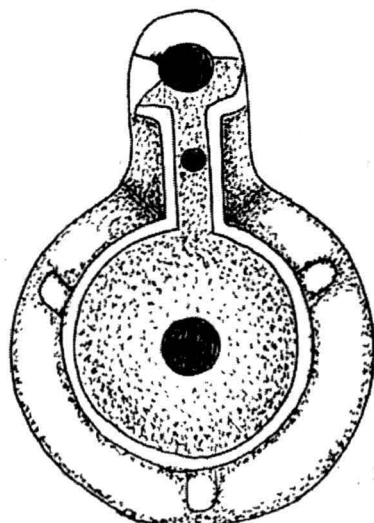
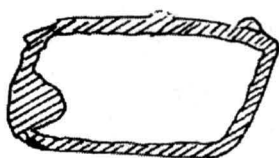
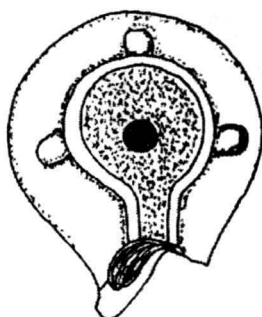
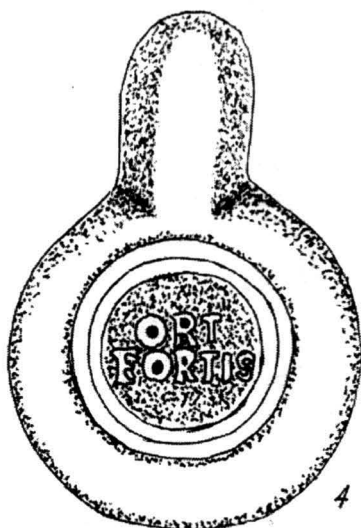
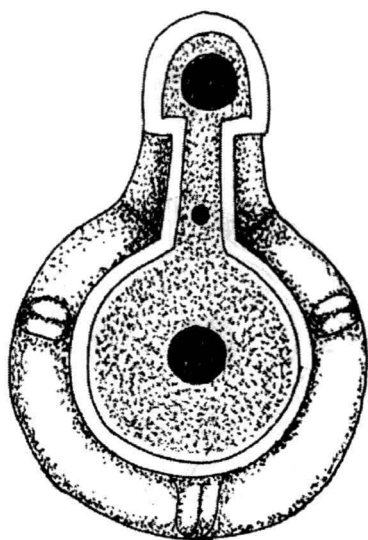
Interesant de analizat este tipul IV Cristești. Toate piesele aparținând acestui tip au fost confecționate în Dacia, purtând ștampila meșterilor CAI GEM și IANUARIUS de la Ulpia Traiana. Cu toate acestea nu ne putem pronunța asupra intensității relațiilor comerciale dintre Ulpia Traiana și Cristești, piesele fiind prezente într-un singur exemplar.

THE ROMAN LAMPS DISCOVERED IN THE RURAL SETTLEMENT OF CRISTEȘTI

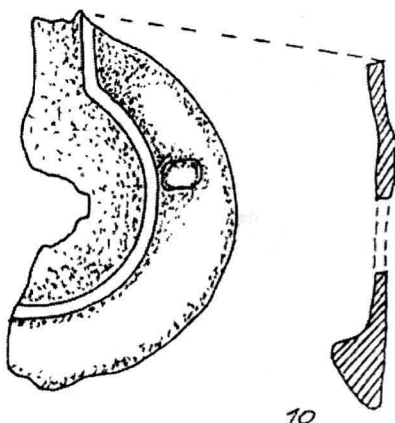
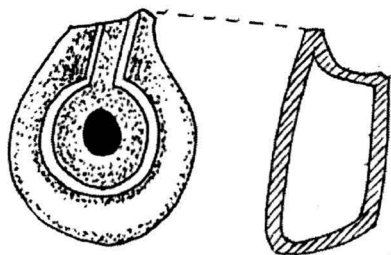
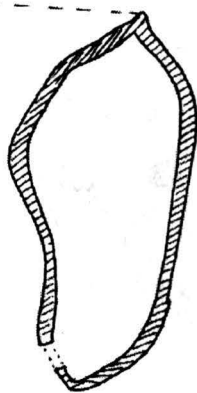
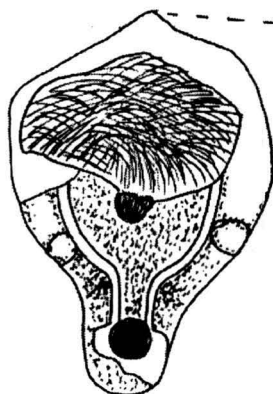
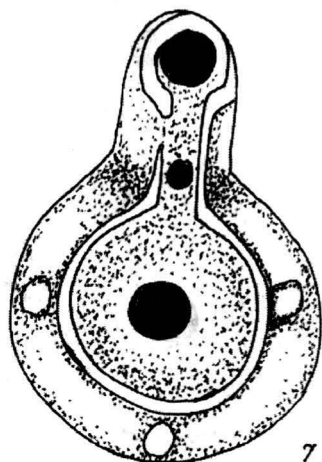
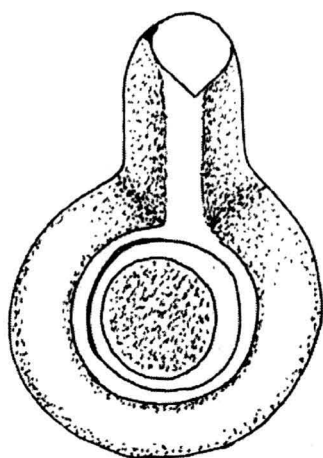
(Summary)

This study represent a typology of roman lamps (lucernae) discovered at Cristești, the majority ranging among the Firmalampen type, but a part of them representing the local production. Some of them belongs to the import of luxury goods. The frequency of imitations and their quality proves the craftsmanship of the local ceramists who were performing faithful copies of certain famous products.

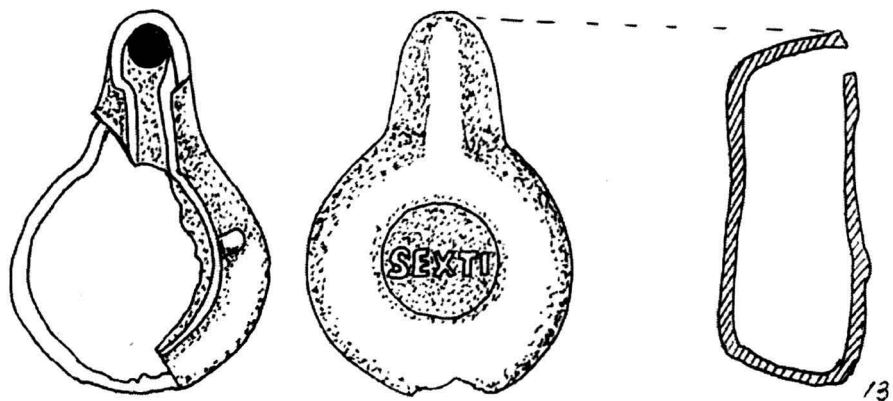
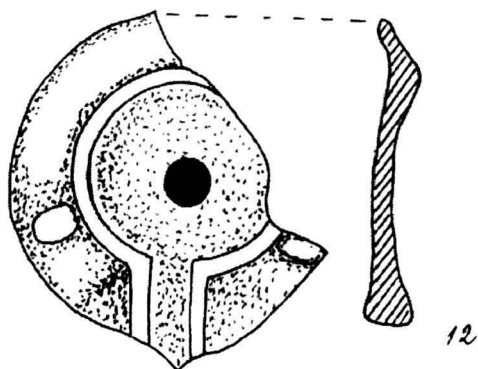
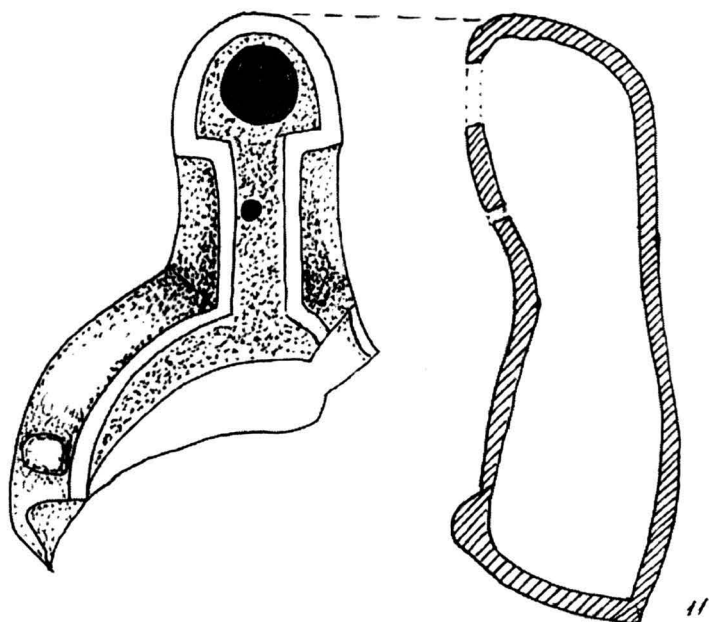

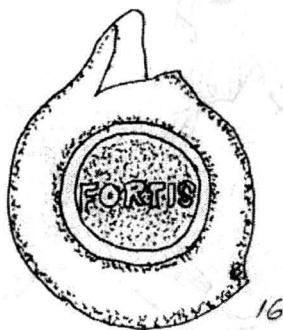
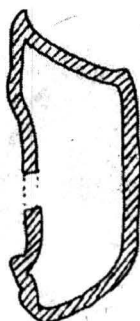
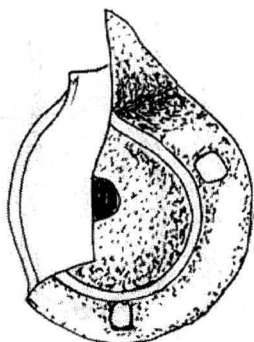
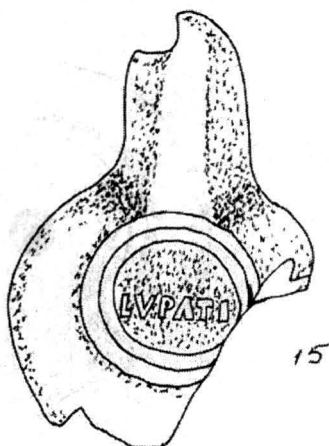
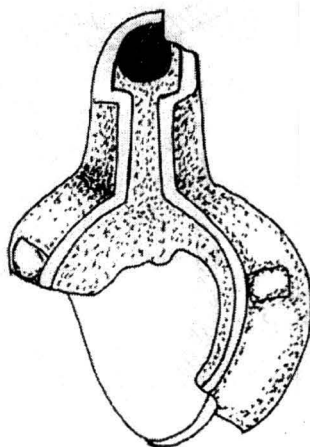
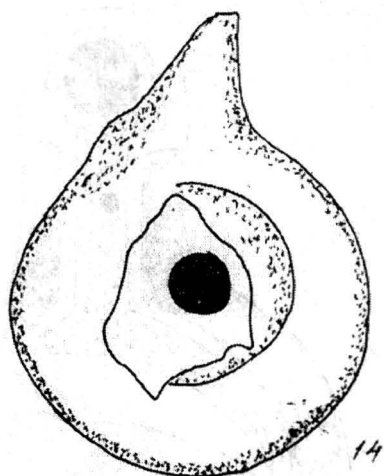
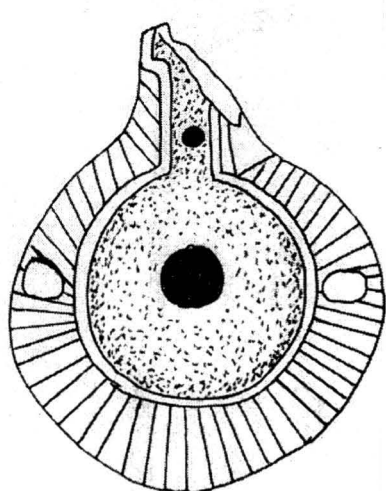
Planșa 2

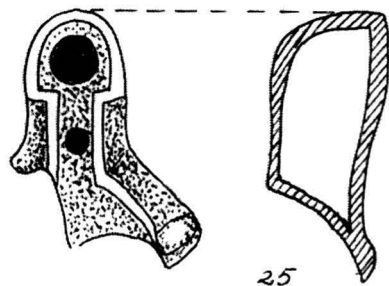
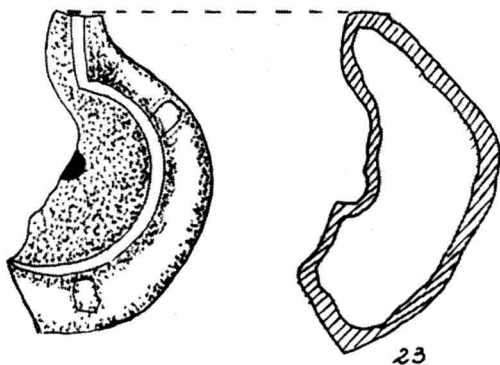
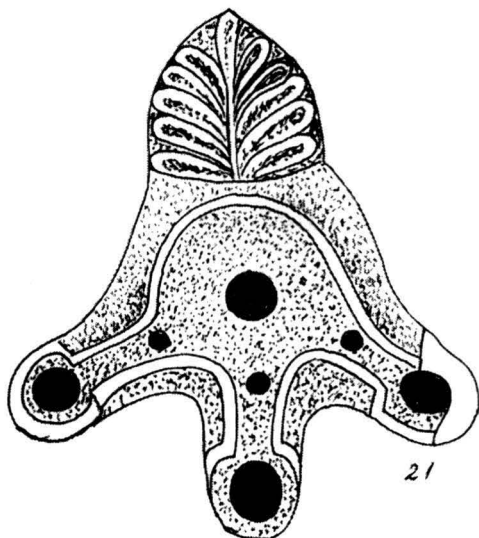
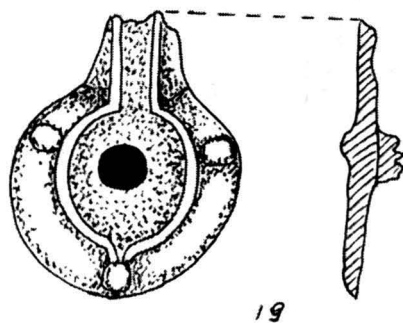
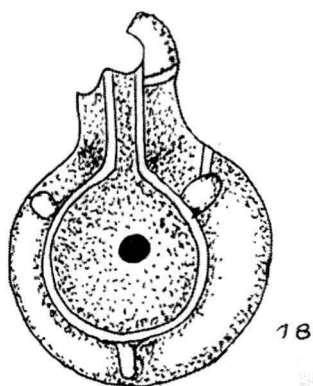
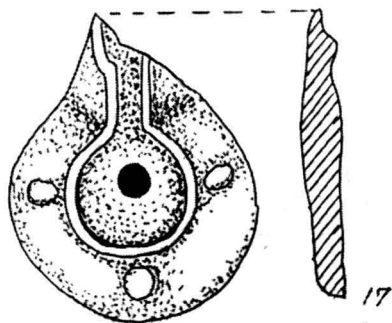
Planșa 3

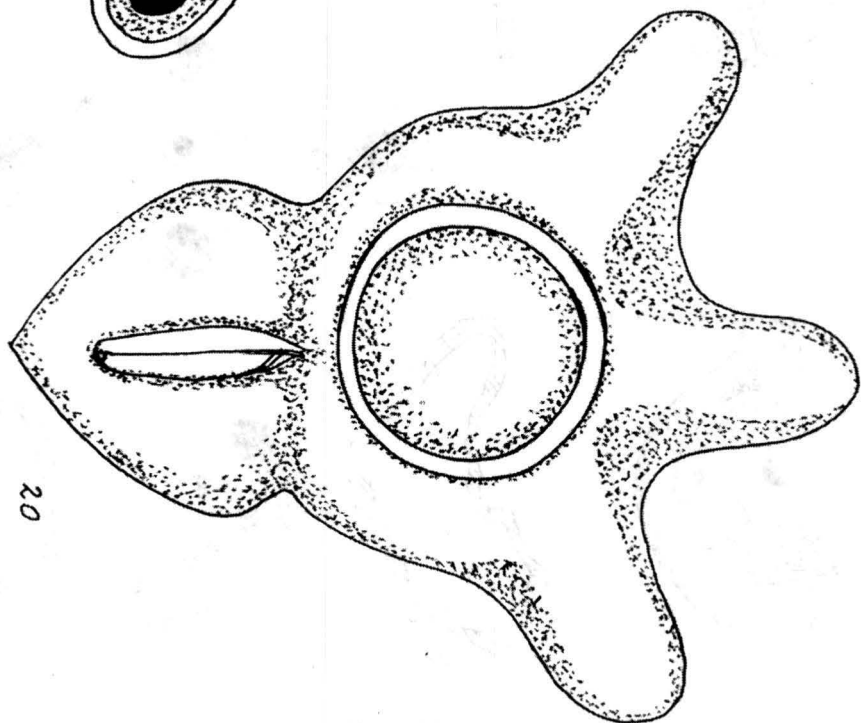
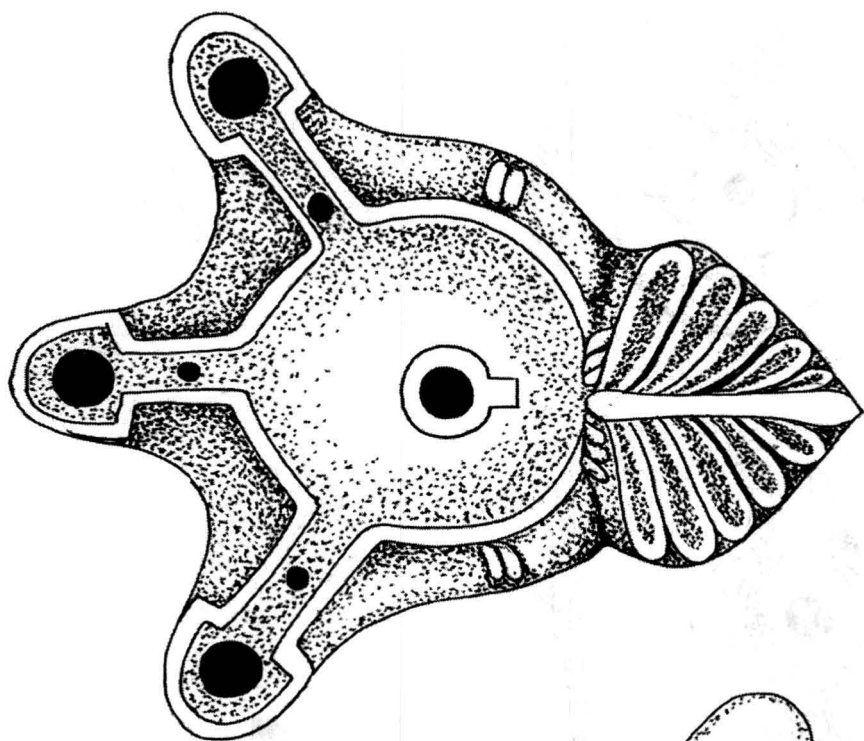
Planșa 4

Planșa 5

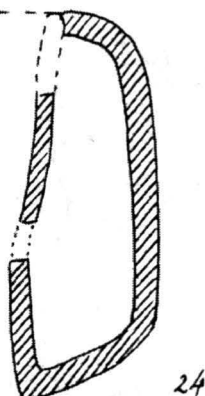
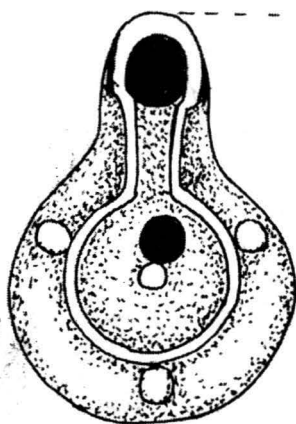
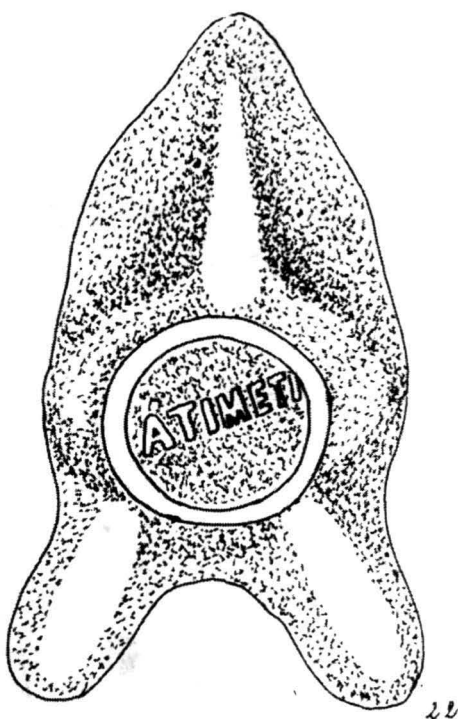
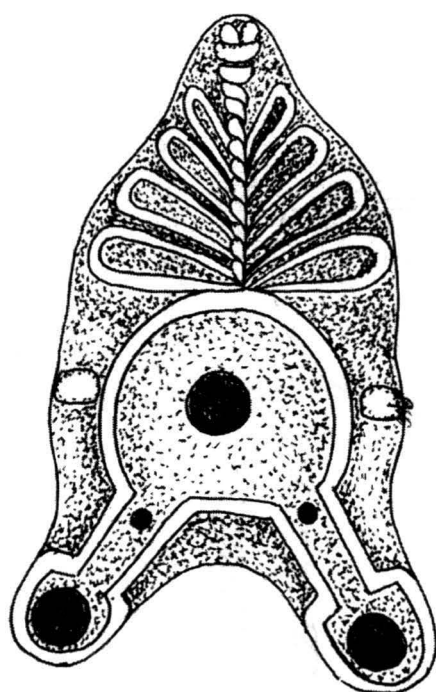

Planșa 6

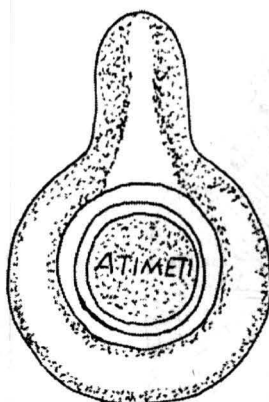
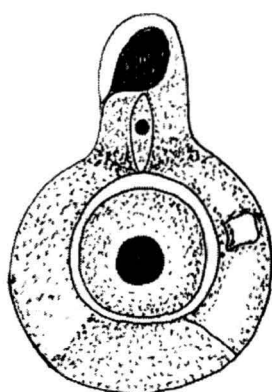

20

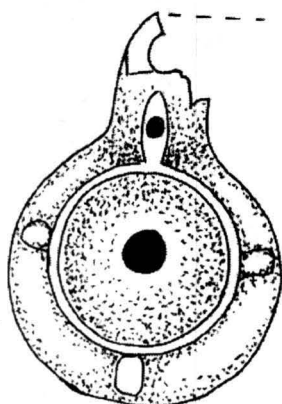
Planșa 7

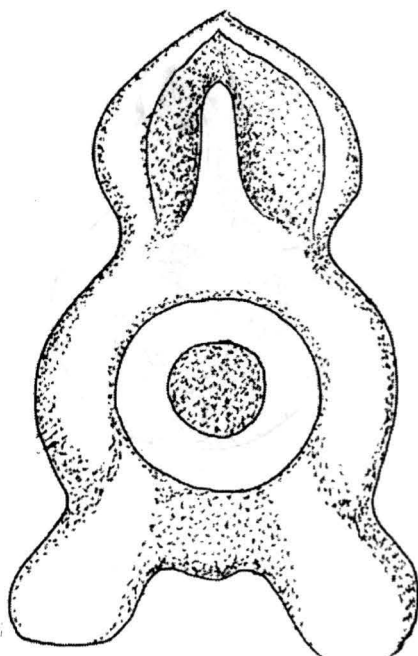
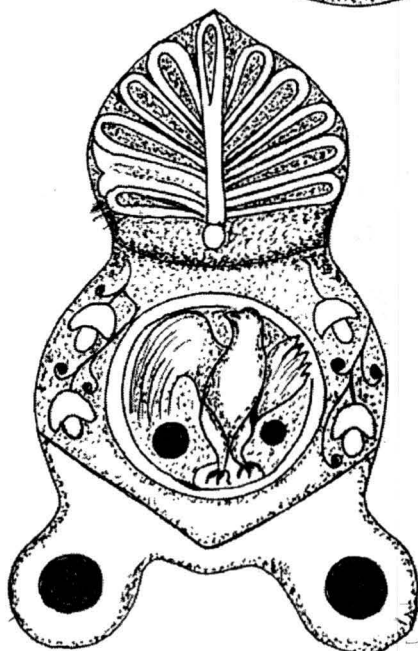
Planșa 8

26

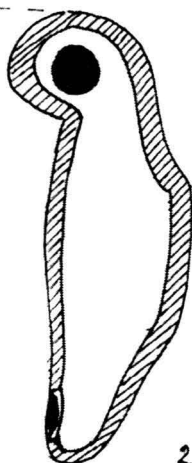
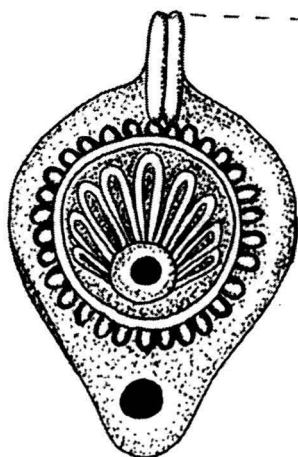

27

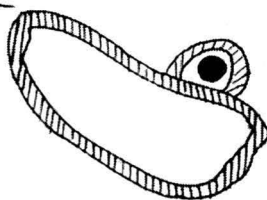
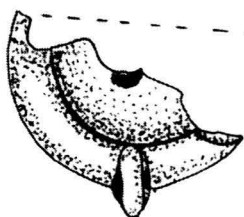

28

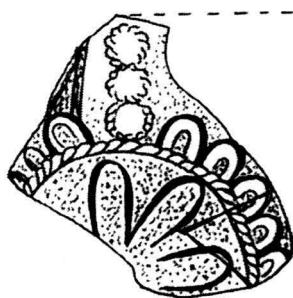
Planșa 9

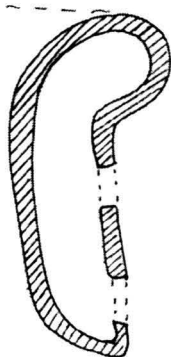
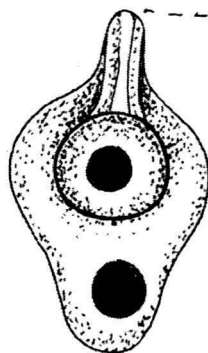
29

30

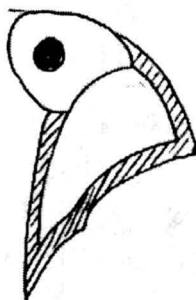
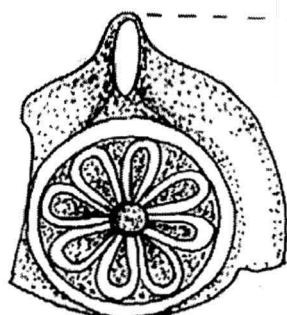

31

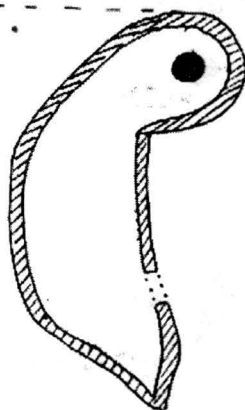

32

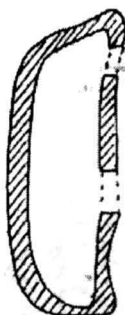
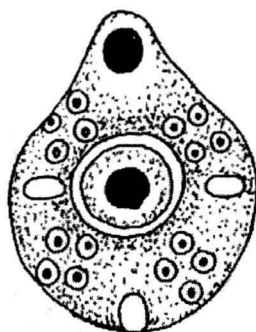
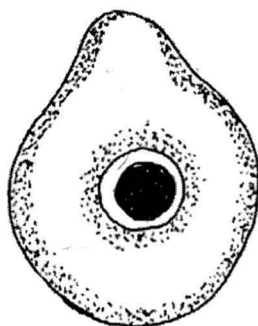
Planșa 10

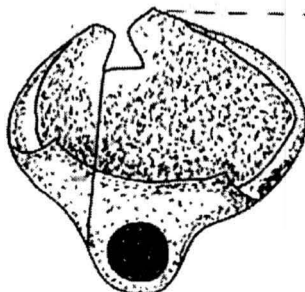
33

34

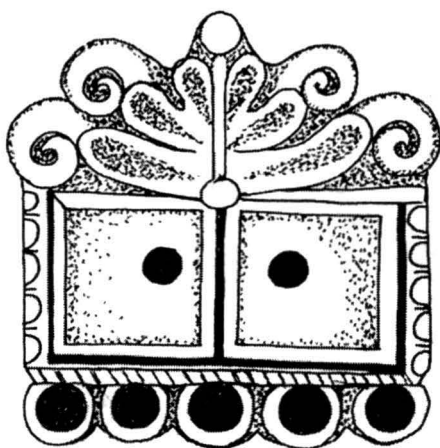

35

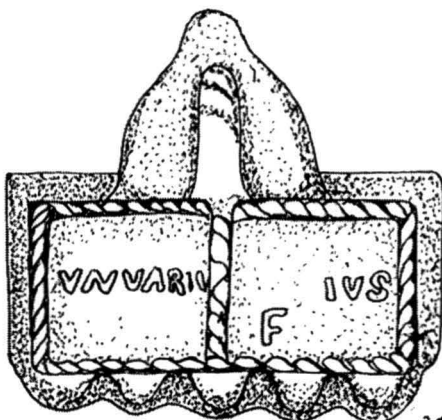
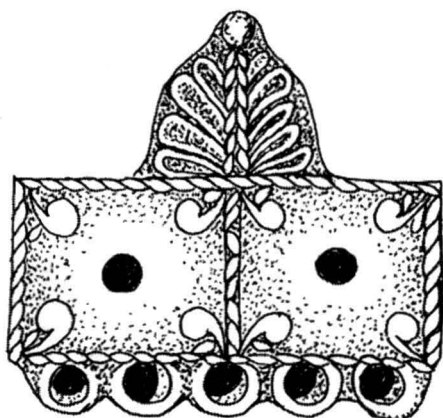

36

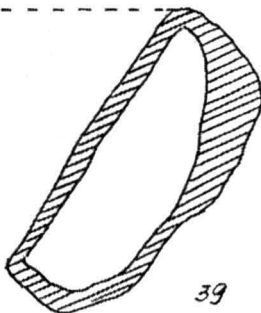
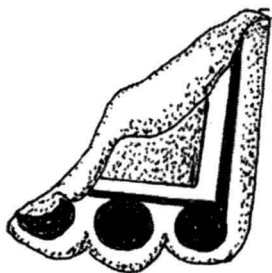
Planșa 11

37

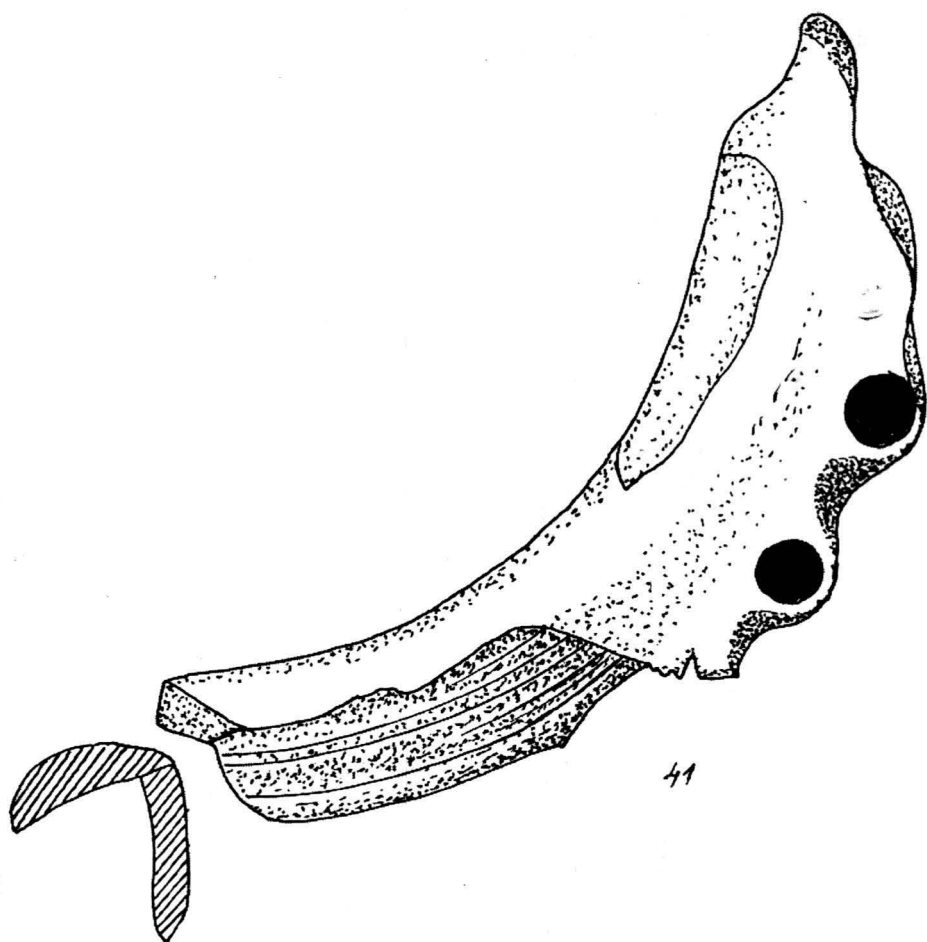
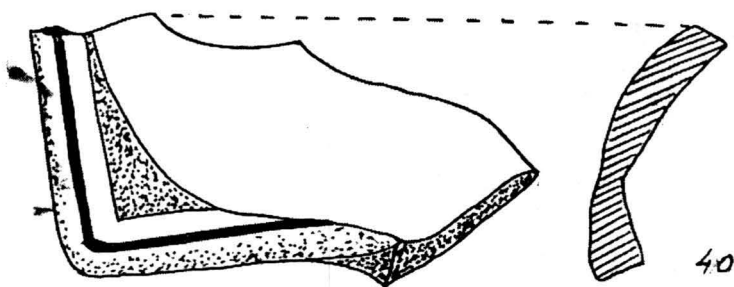

38

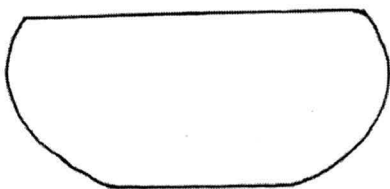
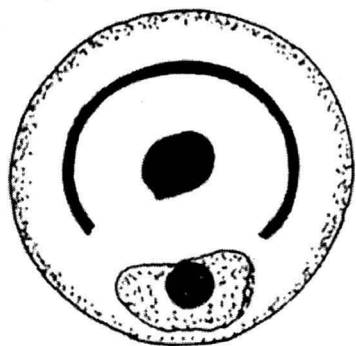

39

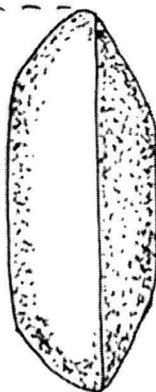
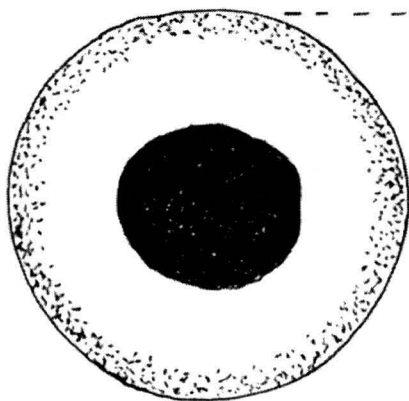
Planșa 12

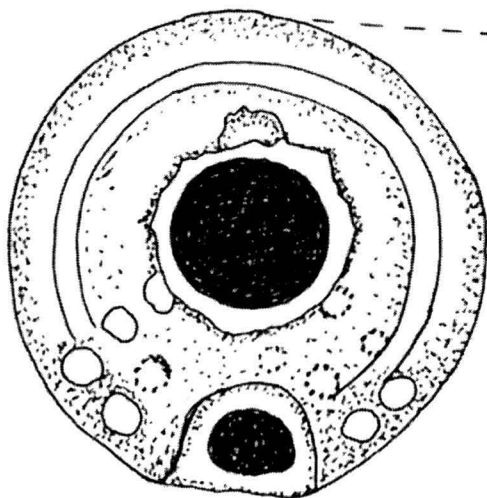
Planşa 13

42

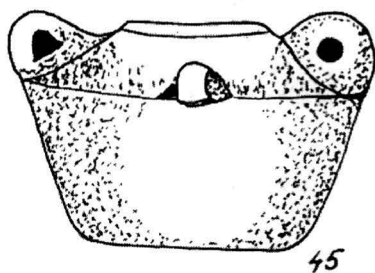
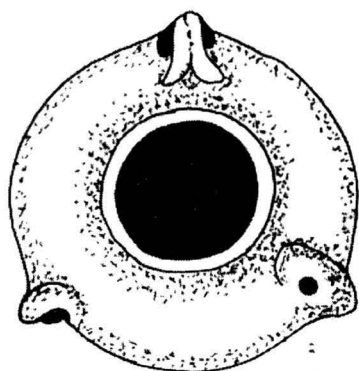

43

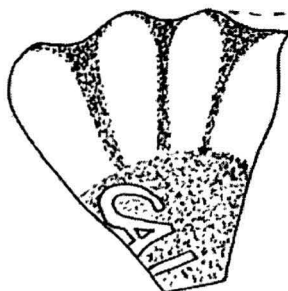

44

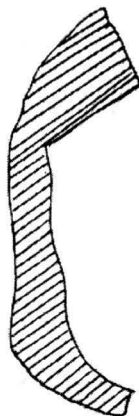
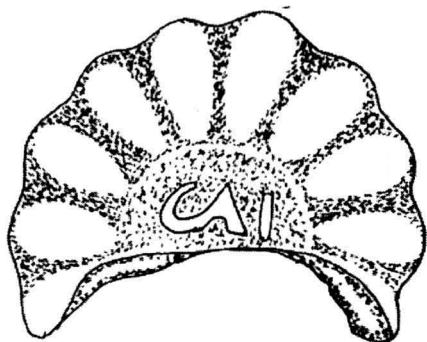
Planșa 14

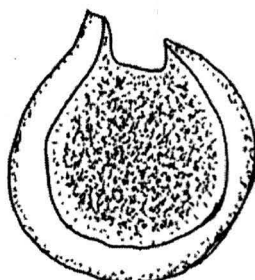
45

46

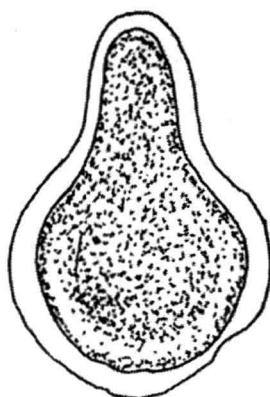
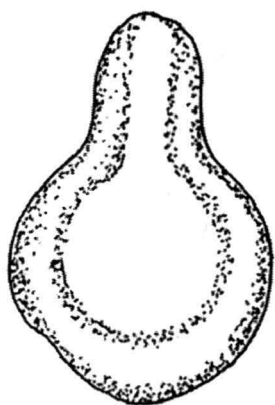

47

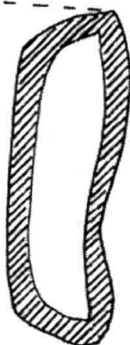
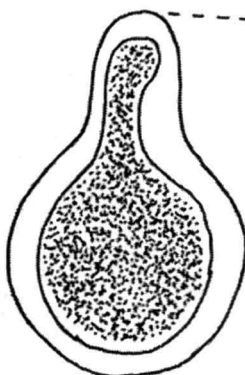

48

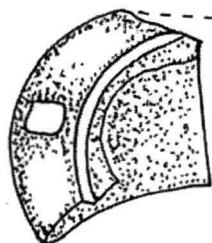
Planşa 15

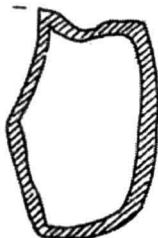
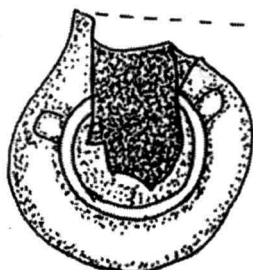
49

50

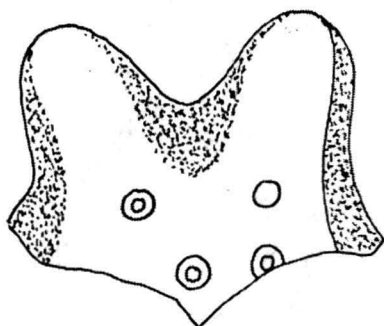
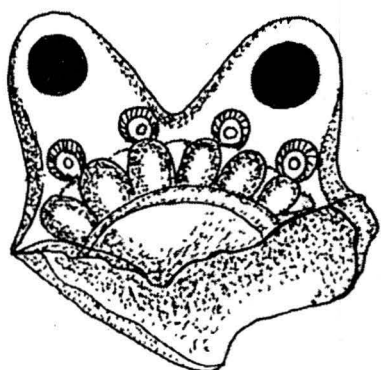

51

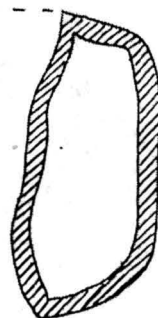
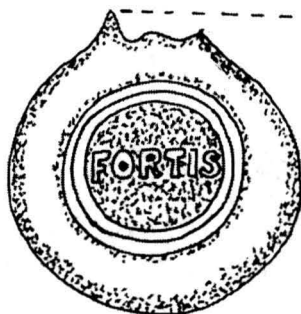
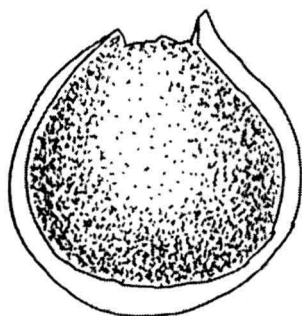

52

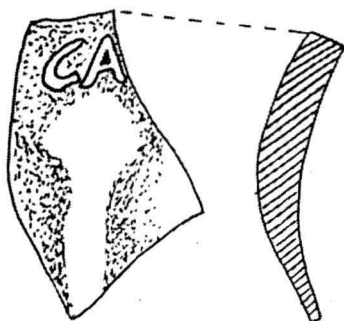
Planșa 16

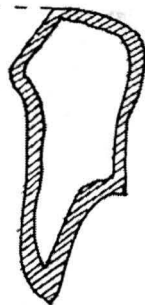
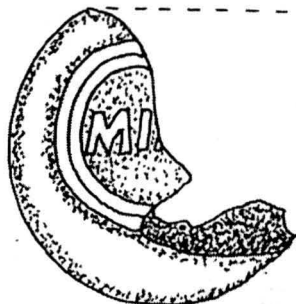
53

54

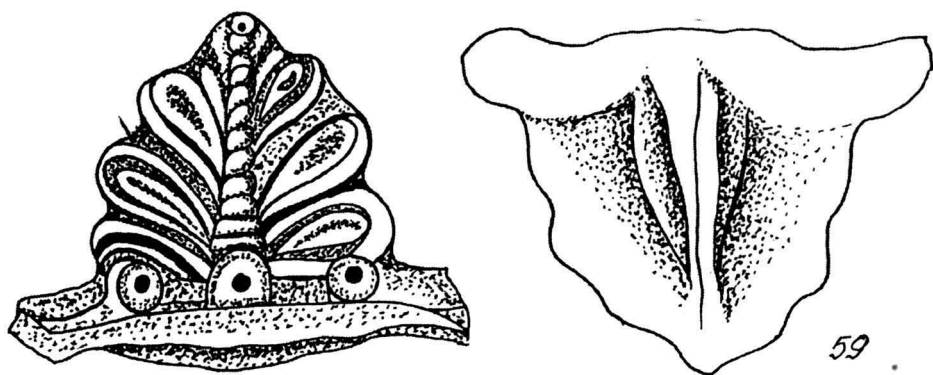
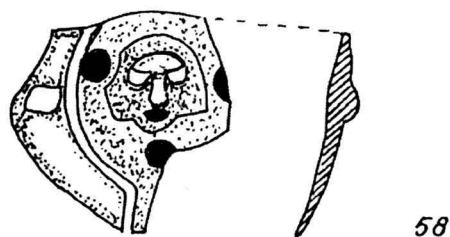
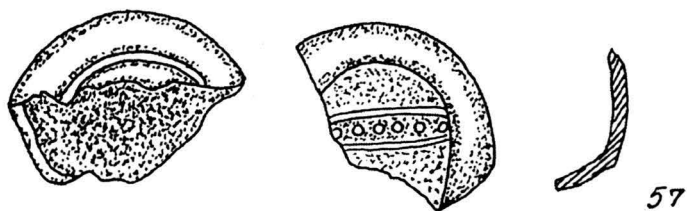

55

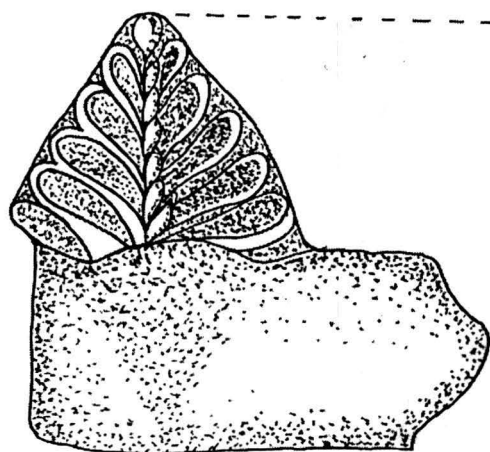

56.

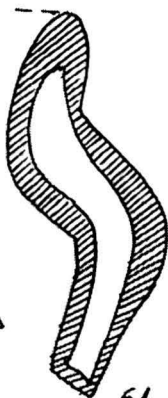
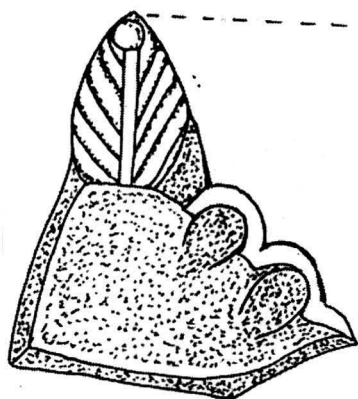
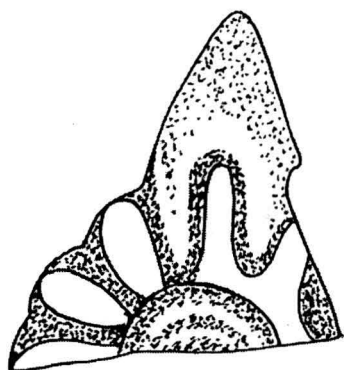
Planşa 17

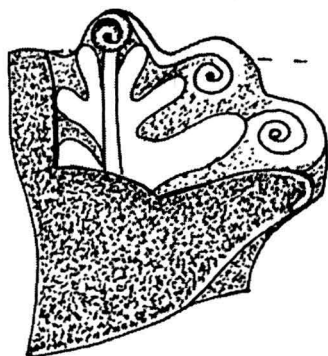
Planșa 18

60

61

62

Planșa 19

CONTRIBUȚII LA RECONSTITUIREA TRAMEI STRADALE DIN APULUM

MIHAI BLĂJAN
WILHELM THEISS

1. Stadiul actual al cercetării

Reconstituirea topografică a rețelei stradale a orașului Apulum a implicat cercetări arheologice pe suprafețe de teren întinse, atât în vatra cât și în hotarul municipiului Alba Iulia, ocupate de cele mai multe ori de construcții moderne supra - și subterane. Astfel de operațiuni care, de obicei, solicită resurse financiare consistente, efort fizic îndelungat și un consum mare de energie, eșalonate de-a lungul mai multor ani, într-un spațiu bogat în urme arheologice, adesea cu o stratigrafie de grosime impresionantă, acumulată, în decursul a două milenii de locuire intensă și neîncetată, a fost realizată cu fonduri modeste și cu multă, pasiune de către autorii acestui studiu pe parcursul a două decenii de activitate¹. Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că, pornind de la experiența noastră de teren în domenii interdisciplinare și pasiunea înzecită acumulată de-a lungul vremii, odată cu cunoaștere măcar și parțială a configurației rețelei stradale, crește substanțial eficiența cercetărilor arheologice, deoarece aria de investigație poate fi delimitată mult mai precis.

Alături de arheologie, toponimia își aduce o importanță contribuție la identificarea drumurilor antice. Tradiția locală menționează, pe teritoriul orașului Alba Iulia, în Partoș, existența unor toponime istorice referitoare la căile de comunicație construite de împăratul Traian după transformarea Daciei în provincie romană. Dintre acestea semnalăm topicul „Troian”, care se identifică, cu o fâșie de teren situată pe malul drept al Mureșului, întinsă, de la școala nr. 4 din Partoș spre marginea de VSV a așezării, și „Troienuț” care este un teren

¹ Studiul extras dintr-o lucrare mai amplă este un model exemplar de colaborare interdisciplinară între un arheolog și un inginer constructor de drumuri și poduri, autorul unor ample cercetări bibliografice privind istoria căilor de comunicație și a numeroase studii publicate de-a lungul anilor. (Vezi recent și Wilhelm Theiss, *Dicționar de construcții și arhitectură germano-român*, Editura Tehnică, București, 1999, p. 1159). Confruntat și verificat cu realitățile arheologice din teren de către ambii colaboratori, textul reprezintă o sinteză unitară a tuturor observațiilor geomorfologice, arheologice și cartografice la care am avut acces în faza actuală a cercetării pentru identificarea traseului, descifrarea și reconstituirea măcar și parțială a tramei stradale a orașului roman *colonia nova Apulensis*, precum și a tehnicilor de construcție a căilor de comunicație terestre din antichitate.

aflat în partea opusă a primului toponim.²

Cercetările arheologice efectuate în anii 1976-1998 au investigat vatra și regiunea înconjurătoare a orașului actual și au avut ca obiective principale identificarea ariei de răspândire a vestigiilor antice, conturarea vetrei urbei, precizarea perimetrului așezării, reconstituirea topografică, a tramei stradale și identificarea traseului drumurilor principale ale orașului Apulum.

În primii ani, periegezele au vizat hotarul nordic și nord-estic al municipiului, cuprins între Alba Iulia și Bărbant. În ciuda eforturilor noastre depuse pe teren s-a identificat doar culeea unui pod cu emplectonul din piatră de râu, situată pe malul stâng al cursului de odinioară al Ampoiului, în „Lumea nouă”.³ Cu acest prilej s-au pus în evidență numeroase modificări geomorfologice și intervenții antropice survenite asupra reliefului din regiunea cercetată (inundațiile râului Ampoi, modificarea cursului, colmatarea unor porțiuni ale albiei minore, spălarea terasei de torenți sau depozitarea unui strat consistent de sol brun-roșcat de pădure transportat de pe versanții estici ai formelor pozitive de relief care se învecinează cu municipiul Alba Iulia la nord-vest etc.). Unele intervenții ale omului în această parte de hotar (schimbarea cursului Ampoiului, exploatarea balastului sau a argilei din locul numit „Cărmădărie”, depozitarea unui strat de balast pe drumul de hotar care trece de la sud spre nord-est pe terasa „Lumea Nouă”, executarea unor șanțuri de scurgere a apei etc.) au influențat negativ acțiunea noastră de identificare a drumului antic care străbătea această parte de hotar de la marginea orașului de odinioară. La aceasta și-au adus contribuția și numeroasele suprafețe acoperite cu balast, depozitat pe fruntea și podul terasei a doua a Mureșului, în urma inundațiilor produse de viiturile Ampoiului.

Abia în ianuarie 1976, cercetarea stratigrafiei șanțului de instalarea a unei conducte de apă, lat de 0.60 m, săpat de-a lungul străzii Lalelelor, a sectionat, la capătul sudic al străzii Brândușei, un pavaj din bolovani de calcar (S VII)⁴, lat de 6.80 m, care se afla la 2.80 m adâncime. Investigatiile ulterioare efectuate asupra stratigrafiei construcțiilor subterane (gropi menajere, șanțuri de canalizare, gropi de fundație etc.), săpate în vatra municipiului cu diverse ocazii, n-au reușit de-a lungul unui deceniu să mai identifice arheologic și alte căi de comunicație antice.

În toamna și în iarna anului 1987 s-a executat pe „Platoul Romanilor” un șanț pentru pozarea unei conducte de apă. Construcția subterană, amplasată sub trotuarul sud-vestic al străzii Vasile Goldiș, a străbătut în diagonală Parcul Unirii și a pătruns pe strada Aurel Vlaicu, apoi prin fața casei nr. 16 a cotit spre nord-vest, traversând grădina lui Aurel Rusu. De aici, șanțul a sectionat B-dul Horea și a pătruns pe strada Ion Agârbiceanu. În timpul excavării construcției subterane au fost afectate și o parte din căile rutiere care asigurau în antichitate accesul pe „Platoul Romanilor”, situat la vest de castrul roman. Astfel, între 20-

² Informații amabile oferite de Nicolae Secheli din Partoș, în anul 1994, gest pentru care îi mulțumim și cu această ocazie.

³ Periegezele efectuate de către M. Blăjan în primăvara și vara anului 1976, apoi la 3 mai 1997, au fost reluate cu perseverență împreună cu W. Theiss în primăvara (25-28 martie) anului 1997 și ulterior (17 mai) cu dr. Mircea Buza (Institutul de Geografie din București).

⁴ Utilizăm următoarele prescurtări: S = secțiune; T = terasă etc.

29 octombrie 1997, s-a identificat în grădina casei lui Aurel Rusu o porțiune (S IV) din drumul principal care străbătea orașul de la sud spre nord. Un alt drum s-a ivit în strada Vasile Goldiș în decembrie 1987, și avea lățimea de 7,80 - 8,00 m (S II). În ianuarie 1988, în Parcul Unirii, la vest de Catedrala Reîntregirii, s-a secționat drumul care asigură accesul în castru prin poarta de vest (S III). În a doua decadă, a lunii ianuarie 1988, șanțul săpat de-a lungul marginii de nord a străzii Ion Agârbiceanu, a surprins o altă stradă antică. (S V), care a fost suprapusă de strada actuală și casa nr. 3 a lui Ion Ciobotă.

Timp de aproape un deceniu și jumătate am căutat să identificăm drumul principal care în antichitate traversa Partoșul și „Orașul de Jos” și se îndrepta spre Brucla. Din păcate, deși s-au făcut unele observații asupra principalelor construcții subterane (gropi de fundație, șanțuri pentru conductele de canalizare, de gaz metan, de apă, telefonice etc.) nu s-a identificat nici una din străzile antice și medievale și nici drumul principal care străbătea, așezarea situată pe prima terasă a Mureșului, la est de castrul roman. Abia în primăvara (aprilie-mai) anului 1988 s-au executat gropile de fundație ale blocurilor D 2, D 5 și D 4, pe aliniamentul străzii Nicolae Bălcescu, și s-a conturat, la 1,20 m adâncime, o porțiune de circa 41 m a drumului imperial care străbătea colonia nova Apulensis și se îndrepta spre Brucla. (S VIII). Investigarea acestei căi de comunicație, a unei străzi secundare și a unui trotuar a fost posibilă numai în urma executării, la est de fortificația habsburgică, a gropilor edilitare săpate până la circa 3 m adâncime. Construcțiile subterane supravegheate în anii anteriori pătrundeau la o adâncime redusă, n-au avut anvergura lucrărilor din strada Nicolae Bălcescu și nu s-au suprapus peste traseul drumului antic, motiv care a dus la imposibilitatea semnalării stratigrafice a căii principale.

În vara anului 1992 s-a săpat groapa de fundație a bisericii baptiste din strada Avântului. Cu acest prilej s-a constatat în colțul sud-vestic secționarea și distrugerea jumătății nordice a unei străzi (S VI) antice.

Extinderea vetrei orașului actual pe hotarul sud-vestic, înspre Pâclișa, a ocazionat cercetarea locului de amplasare a unor construcții. Cu această ocazie s-a identificat pe arătură o porțiune a drumului principal care intra în orașul Apulum prin locul numit azi „Crecuta”. În vara anului 1994 s-a executat o secțiune (S I) perpendiculară pe fâșia de balast și s-a conturat cu certitudine calea rutieră care venea pe malul drept al Mureșului, în amonte, spre Apulum.

Drumul care se îndrepta spre Ampelum a fost semnalat prima dată în iarna anului 1982, la ieșirea din Alba Iulia spre Micești (S X), în partea stângă a DN 74. În pereții șanțului săpat pentru pozarea unei conducte de apă trasată paralel cu aleea de bicicliști, la 0,80 m adâncime, secționată apoi perpendicular la km 103 + 225, s-a ivit un strat de bolovani de râu de mărime mijlocie, incluși într-un strat de balast. Calea rutieră a fost semnalată din nou, la 26 martie 1997, cu ocazia executării unei secțiuni perpendiculare pe axul aleii de bicicliști, în dreptul km 102 + 995, în vederea amplasării unei conducte de alimentare cu apă. În timpul lucrărilor subterane s-au făcut observații asupra elementelor geometrice în profil transversal și a sistemului rutier ale drumului interceptat în săpătură (S X).

În cursul anilor 1997-1998 s-au cercetat și alte obiective subterane care au străbătut vatra de odinioară a orașului Apulum, dar investigațiile n-au avut ca

rezultat identificarea certă a unor noi străzi din trama antică⁵. În faza actuală a cercetărilor ne mărginim să interpretăm documentația adunată de-a lungul a două, decenii de căutări asidue și să prezentăm principalele secțiuni identificate cu certitudine pe teritoriul municipiului Alba Iulia.

2. Descrierea secțiunilor

a) În iarna (februarie-martie) anului 1976, de-a lungul axului longitudinal al străzii Lalelelor situată la marginea sud-vestică a orașului, s-a săpat șanțul unei conducte de apă, lată de 1 m, construcția subterană a străpuns straturile arheologice până la 2,98 m adâncime și s-a oprit în depozitul de argilă, gălbuie.

În cursul lunii februarie s-au desenat profilul peretelui de nord și porțiuni ale peretelui opus și s-au surprins numeroase complexe arheologice din epoca romană, și perioadele prefeudală, feudală timpurie și evul mediu dezvoltat. Profilul înregistrat are 31 m și cuprinde o succesiune stratigrafică interesantă, care marchează evoluția habitatului la periferia așezării urbane Alba Iulia.

La locul de intersecție a străzii Brândușei cu strada Lalelelor (m 63-73), șanțul a secționat transversal un drum antic și mai multe podele de locuințe romane și medievale suprapuse. Calea antică este așezată direct peste humusul preroman (m 64,90 - 72,10), situat la 2,10 m adâncime față de nivelul actual, și are lățimea de 6,80 m (fig. 2 și fig. 10/S VII).

Corpul drumului este alcătuit dintr-un strat de bolovani mari, cu diametrul până la 0,20 m, așezați unul lângă altul în special în partea centrală și în jumătatea estică. Partea vestică cuprinde sfărâməturi mai mici, iar spre margine depunerea este alcătuită din granule de balast. Partea bombată a căii ajunge la grosimea maximă în ax (m 3,60) de 0,30 m, în timp ce marginile se subțiază până la 0,10 m. Încă din antichitate drumul a fost acoperit cu un strat masiv (1,40-1,50 m), lat de circa 5 m, alcătuit din lentile subțiri de sol negru-cenușiu care alternează cu lentile de balast nivelat.

Marginea vestică este suprapusă de un grup de locuințe (B 1-5). Prima construcție romană (D 1) are podeaua plană și suprapune marginea drumului antic pe lățimea de 2,20 m. Podeaua este o crustă din lut, groasă de 0,04 m, cu planul orizontal, pe care s-a construit o vatră de lut. În jurul instalației de foc s-au găsit un cui din fier și fragmente ceramice romane. Treimea vestică, a locuinței se află sub podeaua locuinței B 2, datată pe baza fragmentelor ceramice în faza timpurie a epocii romane (sec. II).

Jumătatea primei locuințe (B 1) este suprapusă de podeaua arcuită a locuinței B 4. Această construcție are marginile curbate și o vatră de foc acoperită cu o depunere de cărbune și cenușă. Locuința B 5, săpată în stratul de balast până la 0,25 m, suprapune construcția precedentă, și conține fragmente de vase romane și oase de animale. Construcțiile B 2 și B 5 se găsesc amplasate sub locuința B 3, care conține un strat cenușos asociat cu bucăți de cărbune, țigle fragmentare, resturi de vase și oase menajere de animale.

⁵ Studiul nostru nu se referă nici la trama stradală din castru, nici la traseul drumurilor antice descoperite în hotarul municipiului Alba Iulia și nici la ulițele medievale identificate în „Orașul de jos” ori inserate pe planurile topografice executate în secolul al XVIII-lea. Această tematică va face obiectul unei abordări viitoare.

Șanțul unei conducte de gaz metan a secționat recent locuințele antice până la 1,70 m adâncime și s-a oprit în pământul de umplutură al construcției.

În stratul de balast de la marginea estică a căii antice se distinge conturul a trei locuințe subterane antice (B 6-8) și al unei construcții medievale (B 9), suprapuse una peste alta, din care două prezintă faze de refacere.

Primul semibordei (B 6) are podeaua construită direct pe humusul vegetal și treimea sa vestică se prelungește peste marginea estică a drumului antic. În profil, locuința prezintă conturul alveolat-concav, cu colțurile rotunjite, iar în partea centrală se distinge crusta unei vetre de foc. Pământul de umplutură negru-cenușiu are grosimea de 0,40 m și se compune din bolovani de râu, fragmente ceramice roșii, resturi de lemn putred și oase de animale. Locuința a fost suprapusă de altă construcție (D 7), cu podeaua plană lutuită, groasă de 0,03 m, care poate reprezenta o fază de refacere a edificiului inițial. Pământul de umplutură este un strat cenușos, gros de 0,20 m, asociat cu bucăți de cărbune, fragmente ceramice, bucăți de cărămizi și oase de animale.

După scoaterea din funcțiune a locuinței și acoperirea ei cu balast s-a executat groapa celei de a treia construcții, săpată până la 0,58 m adâncime în stratul de balast nivelat (B 8). Vatra de foc se situează la capătul estic al casei și este construită dintr-o crustă de pământ ars, așezată, direct pe podea.

De la 0,10 m față de nivelul de călcare medieval s-a săpat până la 0,70 m adâncime groapa locuinței B 9. Fundul construcției are aspectul unui profil concav, adâncit mai mult în partea de mijloc. Edificiul prezintă două faze de refacere. În prima etapă nu s-a putut preciza poziția vetrei de foc, iar în faza următoare se constată un nivel de umplutură, până la 0,40 m adâncime, peste care s-a construit o podea plană, prevăzută în partea centrală cu o instalație de foc. Pământul de umplutură conținea fragmente ceramice medievale (secolul XV) și oase de animale.

În epoca modernă, de la, nivelul superior al balastului s-a săpat o groapă tronconică, până, la 2,50 m adâncime. Construcția a distrus vatra primei locuințe (B 6), porțiuni din locuințele a doua și a treia și o parte a vetrei edificiului medieval (B 9).

Toate locuințele săpate în parte în stratul masiv de balast nivelat peste drumul antic sunt acoperite cu o lentilă de pietriș gălbui. Ultimul strat gros de 0,30-0,40 m, reprezintă depunerile medievale târzii și moderne, precum și sistemul rutier al străzilor actuale⁶.

b) Șanțul de instalare a conductei de apă săpat, între 19-20 noiembrie 1987, de-a lungul marginii sudice a străzii Vasile Goldiș (fosta strada Constructorilor și ulterior 1 Decembrie) a secționat un drum antic dispus pe direcția nord-sud. Stratigrafia peretelui de nord al șanțului este constituită la bază, adică la 1,25 m adâncime, dintr-un orizont argilos aluvionar galben, suprapus de o depunere brun-gălbui groasă, de 0,25 m. Urmează solul negricios, gros de 0,15 m, care se identifică, cu humusul antic. Patul de pietriș suprapune nivelul preroman și cuprinde în partea centrală un șir din bolovani de râu, conturat pe lungimea de 2,50 m. În continuare, urmează depunerea de pietriș puternic tasat. În secțiune transversală, drumul antic prezintă partea centrală bombată și are în ax grosimea de 0,22 m, iar spre margine patul de pietriș se subțiază treptat ajungând până la grosimea de 0,08 m la vest și 0,15 m la est. Deasupra drumului roman s-a depus solul cenușiu-negricios postroman, urmat de humusul actual (0,30 m).

⁶ Cercetări inedite efectuate de M. Blăjan în 17-19 și 28 februarie și 18-19 martie 1976.

Jumătatea vestică a lentilei de balast conturată în peretele șanțului a fost străpunsă recent de o groapă de var. Lată de 3 m, groapa cu pereții verticali prezintă pe fund un strat de var stins, gros de 0,16 m. Lățimea drumului măsoară 7,90 m (fig. 3 și fig. 10/S II).

La 8,50 m spre est de marginea drumului s-a identificat un bordei (B 1), cu podeaua situată la 1,20 m adâncime, distrus parțial de lăcașul unui cămin de vizitare actual. La circa 5 m spre vest de această locuință, lângă marginea căii rutiere, s-a ivit o locuință subterană, cu conturul gropii neclar, datată pe baza ceramicii în feudalismul timpuriu (sec. XII). Al treilea bordei (B 3) se găsește la 5,50 m spre vest de marginea drumului și cuprinde fragmente ceramice, uneori smălțuite, din secolul al XVIII-lea. Ultima locuință (B 4), cu conturul neprecizat, a fost secționată de șanț și se află la 30 m spre vest de marginea apuseană, a căii rutiere. Din pământul de umplutură provin cărămizi și țigle fragmentare, ceramică și oase menajere de animale din epoca romană.⁷

c) Șanțul de canalizare executat, între 20-29 octombrie 1987, în grădina casei nr. 16 din strada Aurel Vlaicu, a secționat oblic o stradă romană (fig. 4 și fig. 10/S VI). Corpul drumului se află între 0,80-1,20 m adâncime și cuprinde un strat de pietriș, cu granule mici, puternic tasat. Peste depunerea de balast mărunț din partea centrală a străzii erau așezați câțiva bolovani de râu. De-a lungul axului longitudinal, orientat pe direcția nord-sud, corpul drumului are grosimea totală, de 0,45 m, iar în secțiune transversală, prezintă un profil bombat. Balastul din faza de construcție a drumului este așezat direct peste humusul antic și are lățimea de circa 7,50-8,00 m.⁸ Peste acest strat se mai disting două nivele din fazele de refacere a drumului. Două gropi apropiate, excavate recent din humusul vegetal actual, pătrund prin corpul străzii antice și se opresc în orizontul de argilă galbenă.

d) Între 11-13 ianuarie 1988 s-a săpat șanțul pentru pozarea unei conducte de apă, lat de 0,60 m, de-a lungul marginii nordice a străzii Ion Agârbiceanu (fost 7 Noiembrie), până, la 1,60 m adâncime. Săpătura efectuată cu această ocazie a secționat transversal gropi, locuințe și o stradă din epoca romană, dispusă cu axul lung pe direcția NE-SV (Fig. 5 și Fig. 10/S V).

Stratigrafia verticală a pereților șanțului cuprinde o succesiune de depuneri din epoci geologice și arheologice diferite. Ca în toate cazurile, suportul geologic ancestral este constituit dintr-un strat aluvionar argilos pe care s-a format, prin depuneri naturale, humusul vegetal antic. De-a lungul șanțului, peste acest orizont preroman semnalăm resturi de locuire și corpul unei străzi antice. Urmează apoi o depunere de sol negru-cenușiu, cu grosimea cuprinsă între 0,25-0,40 m, care cuprinde evidente urme de locuire din epoca medievală. Ultimul strat constă, din humusul actual, gros de 0,20 m, remarcat prin resturi de locuire moderne.

Patul căii cuprindea trei straturi succesive de balast. Depunerea de la partea inferioară era așternută direct peste humusul antic, pe toată lățimea fâșiei, și are grosimea de 0,10 m. Stratul următor este constituit dintr-un șir de bolovani de râu depuși în partea centrală pe lungimea de 1,10 m. Ultimul nivel constă dintr-un amestec de balast cu bolovăniș mic, care completează, în retragere, orizontul

⁷ Periegheza întreprinsă de M. Blăjan la 19 noiembrie a fost reluată împreună, cu W. Theiss la 20 noiembrie 1987.

⁸ La investigarea, cartarea și descrierea secțiunii a participat și W. Theiss (29 octombrie 1987).

precedent și umple spațiile libere dintre bolovani. Profilul transversal al străzii prezintă partea centrală bombată și măsoară în ax 0,34 m, în timp ce marginile subțiate treptat ajung la 0,07 m grosime la vest și 0,20 m la est. Lățimea fâșiei de balast măsoară 3,60 m (fig. 3/S V).

Strada antică are profilul transversal lipsit de șanțuri laterale de evacuare a apelor pluviale. Marginea estică a construcției se situează la 45 m spre vest de bordura estică a trotuarului B-dului Horea. Calea rutieră traversează grădina casei nr. 28. A și intră sub pavajul străzii Ion Agârbiceanu, apoi este suprapusă de casa nr. 3 a lui Ion Ciobotă. Calea antică corespunde în linie dreaptă cu secțiunea identificată la capătul estic al străzii Vasile Goldiș.

La 10,50 m spre sud-est de această stradă s-a conturat groapa unei locuințe subterane (L 1), lată de 6,5 m. Pământul de umplutură conține fragmente de cărămizi, țigle, ceramică etc. din epoca romană și bolovani de râu⁹.

La 35,50 m spre nord-vest de marginea străzii s-a ivit groapa de fundație a unui edificiu antic, cu substrucții de piatră (L 2), situată la 0,70 m adâncime față de nivelul roman și la 1,30 m față, de nivelul actual (fig. 5).

e) La 11 ianuarie 1988, în partea mediană a Parcului Unirii (fost Parcul Tineretului), la 222 m spre vest de Catedrala Reîntregirii, s-a conturat în șanțul săpat pentru canalul colector DN 1400, la circa 1,80 m la adâncime, profilul transversal al unei străzi antice (fig. 6 și fig. 10, S III). Calea rutieră avea lățimea de circa 7 m și axul longitudinal dispus pe direcția est-vest, adică perpendicular pe poarta vestică a castrului legiunii a XIII-a Gemina. Corpul construcției este alcătuit dintr-un strat de balast cu granulație mică, care reprezintă textura și structura asemănătoare cu cele descrise la străzile precedente. În profil transversal, drumul are partea centrală bombată, și marginile subțiate treptat.

Astuparea șanțului în ziua următoare identificării căii rutiere ne-a lipsit de posibilitatea descrierii și cartării profilului străzii de acces în castru¹⁰.

Șanțul DN 200, executat oblic pe axul longitudinal al drumului antic, a secționat patru locuințe subterane, din care două (L 3-4) datează din epoca romană și celelalte două (L 1-2) din evul mediu. Una din construcțiile antice (L 3) este suprapusă de o casă (L 2) medievală timpurie (sec. III), săpată până la 1,30 m adâncime cu lățimea de 4,70 m. Cel de-al doilea edificiu roman (L 4) are fundația alcătuită din două ziduri de piatră, dispuse pe direcția SE-NV. Ultima locuință (L 1) este un bordei medieval (sec. XVI) care păstrează jumătatea vestică a podelei sub forma unui strat de pământ negru, asociat cu resturi de cărbune¹¹.

f) În ultima decadă a lunii aprilie și în prima decadă a lunii mai 1988 s-au executat gropile de fundație ale blocurilor D 3 și D 4 din strada Nicolae Bălcescu (fost strada Doinei), situată de-a lungul traseului de odinioară, al liniei ferate înguste, la est de fortificația habsburgică. Cu acest prilej, la 21 aprilie, în peretele nord-vestic al gropii de fundație a blocului D 4 s-a ivit profilul longitudinal al unui drum roman (fig. 7 și fig. 10/S VIII), conturat pe distanța de circa 41 m. În profil transversal a fost secționată, jumătatea nord-estică a

⁹ Investigațiile s-au făcut în iama (12-13, 15, 21 și 29 februarie) anului 1988 de către M. Blăjan.

¹⁰ Cercetări de suprafață întreprinse de M. Blăjan (11 ianuarie) împreună cu W. Theiss (2 februarie 1988).

¹¹ Cartarea locuințelor s-a făcut în iama (15 și 21 ianuarie) anului 1983 de către M. Blăjan.

drumului care străbătând orașul antic colonia nova Apulensis, venea dinspre Partoș și se îndrepta spre Brucla (Aiud)¹².

Patul de pietriș este așezat direct peste humusul antic preroman și a fost surprins pe lățimea de 3,65 m, având jumătatea sud-vestică afectată de șanțul recent al unor conducte de apă și de gaz metan. Structura stratului de balast constă spre bază dintr-o depunere subțire de nisip fin, (circa 0,05-0,07 m), de culoare gălbuie, care constituie patul elastic al construcției, întrerupt, pe locuri, de-a lungul axului longitudinal. Stratul superior, de culoare galben-ruginie, este constituit din granule mici și mijlocii și reprezintă un balast bine compactat, cu grosimea de 0,08-0,28 m, care acoperă toată lățimea fâșiei drumului. Deasupra primei amenajări a construcției rutiere, reprezentată, de stratul de balast galben-feruginos, de grosime constantă pe tot traseul secționat, constatăm, în profilul din colțul de nord al peretelui gropii, existența a zece lentile de pietriș înămolit cu un lut argilos negru-cenușiu, groase de 0,07-0,13 m. Aceste strate succesive, a căror grosime totală este de 0,75 m în axul drumului, se prelungesc spre marginea nord-estică în plan înclinat și reprezintă fazele de consolidare a căii rutiere de-a lungul veacurilor. Ultima lentilă a drumului este suprapusă de un strat de argilă galbenă, gros de 0,55-0,60 m, care se subțiază treptat spre nord-vest și provine din șanțul săpat pe latura nord-estică a fortificației austriece în prima jumătate a veacului al XVIII-lea.

În secțiunea transversală, drumul are un profil bombat și atinge grosimea de 0,30-0,35 m, iar marginile se subțiază treptat până când lentila de balast se pierde înecat în pământul cenușiu-negricios.

Drumul înclinat spre SSE se distinge pregnant deasupra humusului preroman la baza depunerilor arheologice ulterioare, sub forma unui strat compact de balast. Grosimea totală a căii rutiere și a depunerilor rezultate prin consolidări succesive este cuprinsă între 0,80-1,15 m. Stratul de balast semnalat în peretele de nord-est al gropii de fundație a blocului D 4 marchează, jumătatea estică a drumului roman.

În colțul de VSV al gropii, calea rutieră este secționată și distrusă de un bordei cu conturul neprecizat, dar care se datează în secolul al XVI-lea pe baza unor fragmente de cahle ornamentate.

În peretele de nord s-a conturat, la 14,50 m, o stradă secundară cu axul longitudinal perpendicular pe drumul principal. Profilul vertical al peretelui cuprinde o succesiune de straturi arheologice și urme de locuire din epoci diferite. La baza semnalăm stratul de pământ negru și humusul vegetal cu fragmente ceramice și oase de animale din epoca bronzului (cultura Schneckenberg). Urmează depunerile de locuire din epoca romană conturate sub forma unei lentile cu resturi arse, asociate cu pământ negru, bucăți de cărbune, și pigmenți de pământ ars, (0,06 m) lungă de 1,60 m. Din acest strat, aflat la capătul de sud-vest, provin fundul patrulei al unui vas de sticlă, un cui din fier și fragmente ceramice (chiupuri, castroane, amfore, țigle romane etc.).

¹² La cercetarea drumului principal și a străzilor secundare au participat autorii acestui studiu și ing. geolog Paul Vasile Preda. Descoperirile au fost menționate prima dată în articolul *Străzi și drumuri antice la Alba Iulia - un nou argument al străvechimii românilor în Transilvania*, în ziarul *Unirea*, anul XXI, nr. 5315 din 9 iulie 1988, sub semnătura celor trei colaboratori.

La 3,20 m spre nord-est notăm existența unui strat de pietriș gălbui (m 4,80-7,20), lung de 2,40 m, gros de 0,07 m în partea centrală și subțiat spre extremități. Această depunere poate fi identificată cu un trotuar dispus paralel cu drumul principal (fig. 7/S VIII). Marginea sa estică are în prelungire o altă depunere groasă de 0,02 m, din cenușă și cărbune, care ar putea indica resturile podelei unei locuințe. Aceste obiective sunt suprapuse de un strat format din depuneri de sol brun-negricios, asociate cu pietriș, mortar de var, fragmente de cărămizi și ceramică (chiup, cupă, fructieră, oale) cu pasta zgrunțuroasă gri-cenușie. Orizontul roman este o depunere artificială sedimentată, după scoaterea din funcție a celor două locuințe despărțite de trotuarul de balast. Peste acest strat s-a nivelat patul de pietriș galben, gros de 0,04-0,24 m, al străzii secundare. Aceste depuneri pătrund în stratul inferior sub forma unor icuri. Corpul străzii are grosimea de 0,44-0,24 m și constă din nisip cu granule mari, balast cu granulația mică și mijlocie și bolovani de râu. Nisipul este așezat la baza străzii pentru a forma elementul elastic pe care s-a construit structura propriu-zisă a arterei stradale. Spre partea superioară, se disting două lentile late de circa 4,70 m. Stratul superior este un nisip fin, de culoare galbenă, cu grosimea de 0,08 m (m 1,20 - 4,60), suprapus în partea centrală de un balast cu granulația mare. Acesta acoperă pachetul de pietriș al străzii. Urmează o depunere de balast cenușiu, groasă de 0,12 - 0,19 m, cu granulație mică și mijlocie, care reprezintă partea superioară a căii rutiere. În secțiune longitudinală, grosimea construcției variază, între 0,24 m (SV) și 0,28 m (SE) la extremități și 0,32 m în partea mediană. Din această stradă s-a secționat doar marginea dinspre sud a patului de balast, vizibil în colțul estic al gropii de fundație a blocului D 4 sub forma unui ic lat de 0,70 m, cu extremitatea subțiată¹³.

g) În vara anului 1992, în colțul sud-vestic al gropii de fundație (13 x 53 m) săpată pentru construirea bisericii baptiste din strada Avântului nr. 2 bis, s-a secționat jumătatea nordică a profilului transversal al unei străzi romane (fig. 10/S VI). Construcția se conturează în peretele laturii de vest a gropii, la 0,30 m adâncime, și are lățimea mai mare de 2 m. Stratul de balast este gros de 0,10 - 0,15 m și se subțiază, spre marginea nordică. Axul lung al căii rutiere este dispus pe direcția est-vest și se află la 53 m depărtare de marginea străzii actuale¹⁴.

h) Perieghezele efectuate de-a lungul anilor în jumătatea sud-vestică a terasei a doua a Mureșului, în împrejurimile „Izvorului Împăratului”, au identificat vestigii bogate din Hallstatt-ul mijlociu (cultura Basarabi)¹⁵, epoca romană¹⁶,

¹³ Raportul de săpătură va fi publicat ulterior de M. Blăjan.

¹⁴ Cercetările de teren aparțin lui M. Blăjan și s-au executat între 4-6 iulie 1992.

¹⁵ De-a lungul anilor, în profilul taluzului de nord-vest al drumului Păclișă - Alba Iulia (DJ 107 A) și pe terasa care se întinde până la fostul depozit de mobilă se semnalează urmele unei așezări hallstattiene (stratul de cultură, gropi menajere, resturi de chirpici ars, fragmente ceramice etc.). Cioburi răzlețe s-au ivit și în stratul de cultură din șanțul care a secționat drumul antic (S I), în locul numit „Crecuta”. Urmele de locuire hallstattiene (cultura Basarabi) coboară până la limitele inferioare ale primei-terase (T 1) a Mureșului și ajung până la circa 300 m spre sud de drumul județean. Perieghezele au fost efectuate de M. Blăjan la 3 octombrie 1992, în noiembrie 1992, când s-au desenat primele coloane stratigrafice, și cu alte ocazii.

perioada prefeudală (sec. IV și VI)¹⁷, și feudală timpurie (sec. X-XII)¹⁸.

Cu prilejul cercetărilor de suprafață executate de terasa situată la nord de „Izvorul Împăratului”, în locul numit „Crecuta”, s-a semnalat pe teren o fâșie alcătuită din bolovani mijlocii și mari de râu și balast mărunț. Calea rutieră venea dinspre Pâclișa spre Alba Iulia prin partea dreaptă a șoselei actuale (DJ 107 A), urca versantul dinspre luncă pe a doua terasă a Mureșului prin dreptul izvoarelor și se îndrepta prin partea stângă a drumului asfaltat spre nord-nord-est, adică spre „Platoul Romanilor”.

Drumul principal a fost identificat cu certitudine sub forma unei fâșii de balast între marginea nordică, satului Pâclișa, la sud de drumul județean, și „Izvorul Împăratului”. Odată cu spălarea balastului de apele torențiale, patul căii rutiere a fost șters de pe suprafața solului, dar apare pregnant pe podul terasei a doua, apoi, după 200-300 m, dispăre din nou în hotarul municipiului Alba Iulia datorită colmatării sale de aluviunile aduse dinspre vest.

Pentru notarea certă a elementelor geometrice ale construcției rutiere, la 30 iulie 1994, s-a executat o secțiune (fig. 7/S I) perpendiculară pe axul longitudinal al drumului, vizibil pe promontoriul „Crecuta”. Șanțul a fost amplasat la circa 250 m spre sud de clădirea OGA și la 16,40 m depărtare de marginea vestică a curbei drumului județean asfaltat. Locul secționat este o porțiune de terasă dispusă pe direcția nord-sud, cu partea de mijloc bombată, pe suprafața căreia se distinge un strat gros de balast și bolovani de râu.

Secțiunea (18,30 x 0,60 m) orientată pe direcția est-vest s-a săpat până la baza humusului antic, pătrunzând și în stratul argilos brun-castaniu. Adâncimea șanțului măsoară 1,09 m la capătul vestic, 0,80 m în partea centrală, și 0,56 m la extremitatea estică (fig. 7 și fig. 10/S I).

Sub humusul actual, gros de 0,16 m la extremități și de 0,05 m la mijlocul șanțului, se distinge stratul de bolovani de râu, de mărime mică și mijlocie, așezat direct peste solul antic, care este un pământ negru-cenușiu cu miceliu

¹⁶ Pe terasa a doua (T 2) s-au identificat 5-6 locuințe răzlețe, remarcate la suprafața solului prin bolovani de râu și calcar, cărămizi și țigle fragmentare, resturi de mortar și fragmente ceramice. Clădirile antice erau așezate pe marginea terasei în șiruri orientate pe direcția est-vest, dar și de-a lungul șoselei actuale, dinspre nord-est spre sud-vest, între OGA și „Izvorul Împăratului”, și coboară, chiar și pe prima terasă, (T 1), spre marginea dinspre lunca râului Mureș. Vestigii romane (fragmente de ziduri, *tegulae*, ceramică etc.) s-au identificat și în 1976, în partea dreaptă a DJ 107 A, cu ocazia excavării fundației „Avicola”.

¹⁷ În iulie 1994, în partea stângă a drumului asfaltat, pe colțul terasei a doua (T 2) s-au executat lucrările de decopertare a terenului în vederea ridicării fundației atelierului de tâmplărie al ing. Cornel Hațegan. Cu acest prilej s-au identificat 10 gropi de provizii și menajere aparținătoare unei așezări prefeudale (sec. VI e. n.). Fragmente ceramice postromane (sec. IV e. n.) s-au găsit și în punctele numite „Crecuta” și „La Dinamită”, situate pe partea stângă a drumului pe podul și marginea terasei.

¹⁸ Perieghezele efectuate în anii 1981-1987 pe marginea terasei a doua din rotarul sud-vestic au semnalat pe arătură fragmente ceramice și oase umane (calota, craniă, falange, carpiene, segmente lungi etc.) provenite din inventarul a 4-5 morminte de înmormântare ale unui cimitir feudal timpuriu (sec. X-XI), cu scheletele răvășite în timpul lucrărilor agricole. De asemenea, lucrările de fundație executate în aria fermei „Avicola” au scos la lumină fragmente ceramice din secolele V-VI e. n. și medievale timpurii (sec. XII). Perieghezele începute de M. Blăjan în vara anului 1976 au continuat în ultimii ani împreună cu W. Theiss (16 martie) și Elvira Rațiu (4 mai. 1997).

de mușcagii, lipsit de coeziune. În acest orizont s-au găsit o așchie de obsidian și câteva fragmente ceramice hallstattiene.

Drumul are structura alcătuită din două strate. Primul cuprinde bolovani mici și mijlocii, cu diametrele de 0,10 ... 0,14 m, așezați direct pe humusul vegetal. Al doilea strat este un balast care acoperea suprafața drumului, dar de-a lungul vremii a fost spălat de apele meteorice și s-a scurs spre marginile căii rutiere. Partea centrală a profilului (m 9,80) are în ax forma bombată, și grosimea de 0,29 m (m 7), iar stratul de balast cuprinde și bolovani de râu mari. Balastul se subțiază spre extremitatea vestică, până, la 0,05 m (m 11,60) și coboară, într-o groapă adâncă, identificată cu un șanț de drenare a apelor pluviale. Spre est, grosimea depunerii ajunge până la 0,08 - 0,10 m (m 0,50), apoi pietrișul se prelinge sub forma unui șir de granule litice.

Între m 3,10 - 13,20 se conturează o platformă relativ plană, dar aproape orizontală în partea centrală (m 7,10 - 12,00) alcătuită din balast și bolovaniș. Lată de circa 10,10 m, platforma constituie patul propriu-zis al drumului. De la m 6,60 spre est (m 0) se observă o înclinare a taluzului drumului, iar balastul se compune din granule mici și mijlocii rarefiate și înecate în lutul cenușiu-negricios. Grosimea stratului variază între 0,08 - 0,20 m. Spre vest, începând de la m 13, stratul de balast coboară sub axul transversal în forma unui șir de granule mici de pietriș depuse peste humusul antic. Lentila continuă până la m 13,80, deși nu este acoperită, de stratul de argilă galbenă. Pământul depus deasupra lentilei de balast cuprinde granule rarefiate de pietriș, aduse prin spălarea platformei principale de apele meteorice. Axul longitudinal al drumului poate trece prin dreptul m 10,00.¹⁹

i) În iarna anului 1982 s-a săpat șanțul pentru pozarea conductei de gaz metan pe traseul de odinioară al liniei ferate înguste a „Mocăniței”, situat pe partea stângă a DN 74 Alba Iulia-Micești (km 103 + 225). La nord de semnalul de intrare în oraș (Km 103 + 480), traseul construcției subterane a cotit brusc spre est, perpendicular pe DN 74, și a secționat fâșia de teren a fostei linii ferate și pista de bicicliști betonată. Lat de 0,60 m, șanțul a fost săpat până la 0,80 m adâncime și a pătruns în stratul de balast al drumului roman. Secționată incomplet, calea rutieră antică avea partea superioară alcătuită dintr-un strat de balast mărunț și bolovani mari de râu (fig. 10/S X). Instalarea conductei și astuparea precipitată a șanțului ne-a împiedecat să descriem și să înregistrăm grafic succesiunea stradelor de balast și principalele elemente geometrice ale drumului.²⁰

j) La 26 martie 1997, pe marginea de vest a drumului DN 74 Alba Iulia-Micești, la circa 20 m depărtare de incinta stației de carburanți, s-a săpat până la 1,30 m adâncime, o groapă (0,60 x 1,30 m) pentru identificarea conductei de apă. Șanțul se află la 4,80 m spre nord-vest de borna kilometrică 103 m, situată la 2,30 m depărtare de marginea vestică, a asfaltului. În zilele următoare (27-28 martie) șanțul s-a prelungit pe sub pavajul pistei betonate pentru bicicliști până la 3,20 m, apoi până la 11,60 m și s-a adâncit până la 1,40 m. În pereții laterali,

¹⁹ Resturile drumului antic au fost identificate la 3 octombrie 1992. Secțiunea executată de M. Blăjan în zilele 27,29-31 iulie și 2-4 august a fost cercetată și de W. Theiss la 13 august 1994.

²⁰ Periegeza aparține lui M. Blăjan.

la 1 m adâncime, s-a ivit stratul de balast și bolovăniș mare care a aparținut drumului antic Apulum-Ampelum. Cu acest prilej s-a constatat că lățimea lentilei de balast este de 9,40 m, iar grosimea maximă a stratului în ax (partea bombată) măsoară 0,54 m.

Stratigrafia cuprinde la partea inferioară, humusul vegetal preroman peste care s-a așternut, între 0,76 - 1,30 m adâncime, fâșia de pietriș a căii rutiere. Marginile subțiate ale drumului sunt acoperite cu lentile de pământ negru, groase de 0,35 m. Urmează un depozit argilos brun-roșcat de pădure (0,65 m) și humusul vegetal actual (0,30 m). În profilul pereților, structura drumului cuprinde la bază o depunere de balast mărunț, de culoare cenușiu-gălbuie, iar în partea superioară granulele litice sunt amestecate cu pământ negru și bolovani de râu de mărime mijlocie și mare. Orientat pe direcția NV-SE, drumul are spre marginea estică, un strat masiv de nisip fin, de culoare gălbuie, asociat cu fracțiuni mici și mijlocii de balast. Partea centrală este bombată, iar marginile de est și vest se subțiază treptat până la grosimea de 0,05 - 0,10 m (fig. 8 și fig. 10/S IX).

Drumul antic este suprapus de pista pentru pietoni și bicicliști, care are o îmbrăcăminte din beton de ciment, și a fost turnată după anul 1981, pe partea stângă a DN 74, de la Alba Iulia la Micești.²¹

3. Elementele geometrice ale străzilor antice

a) Caracterizarea generală

Descrierea detaliată a stratigrafiei secțiunilor executate de-a lungul anilor în vatra și la marginea sud-estică a municipiului Alba Iulia, precizarea structurii și succesiunii stratelor de balast așezate sub forma unei fâșii continue, cu lățimea variabilă, și consemnarea principalelor dimensiuni contribuie la reconstituirea elementelor geometrice ale sistemului rutier din trama stradală a orașului antic colonia nova Apulensis.

După, lățimea fâșiei de balast, succesiunea și grosimea stratelor din componența căilor rutiere se disting trei categorii distincte de căi de comunicații: străzi principale și secundare, componente ale tramei stradele a orașului, și drumurile principale extraurbane care străbat vatra coloniei antice și îndeplinesc în teritoriul așezării urbane funcția de stradă principală.

Adesea se afirmă de către unii autori că romanii și-au construit drumurile lor pe terenuri pe care le-au compactat foarte bine în prealabil. Observațiile noastre în teren, efectuate cu atenția cuvenită în cadrul colaborării interdisciplinare, au dus la concluzia „că sistemul rutier” al drumurilor antice „a fost așezat fără excepție direct pe stratul de pământ vegetal” preroman „fără urme de compactare”.²² De la această regulă nu fac excepție nici arterele principale și secundare prezentate în studiul nostru, care întotdeauna au fâșia de balast depusă, peste humusul vegetal. Această trăsătură generală a tehnicii de construcție a drumurilor antice este valabilă nu numai în vatra intravilană a

²¹ Cercetări efectuate de M. Blăjan (26-28 martie) împreună cu W. Theiss (12 aprilie 1997).

²² Wilhelm Theiss, Cercetarea în teren a drumurilor vechi - un apel către constructorii de drumuri, mss, p. 2, în revista Drumuri și poduri, București, în curs de apariție.

aglomerărilor urbane, ci și în spațiul extraurban, unde s-a aplicat chiar și principalelor artere rutiere care străbăteau Dacia de la un capăt la celălalt.

Experiența de teren și cercetarea a numeroase profile stratigrafice ne îndeamnă să „bănuim că romanii nu au îndepărtat nici măcar iarba ce creștea pe acest strat vegetal. Până la putrezirea „covorului vegetal” de sub sistemul rutier, combinația de pământ vegetal cu iarbă a funcționat ca un „pământ armat”, împiedecând formarea de ogase și asigurând compactarea lentă în timp a terenului de fundație sub greutatea „construcției rutiere” și a traficului.²³

Căile rutiere principale, semnalate la adâncimi diferite (0,80-1,80 m) în secțiunile din vatra actuală a municipiului Alba Iulia (străzile Aurel Vlaicu, Vasile Goldiș, Parcul Tineretului și Nicolae Bălcescu) au lățimea cuprinsă între 6 - 8 m. Ele sunt construite dintr-un pat de balast bine împănăt, alcătuit din 1-3 nivele suprapuse. Uneori, la bază este așezată direct pe solul antic o depunere de nisip sau balast mărunț, groasă de 0,05 - 0,10 m, care asigură elasticitatea sistemului rutier. Partea centrală a străzii este constituită, în stratul al doilea, dintr-un șir de bolovani de râu de dimensiuni mijlocii și mari, așezați sub forma unei fășii late de 1,10 - 2,50 m (S IV-V). Stratul superior constă dintr-o depunere de balast compactă și puternic tasată, care acoperă și respectiv umple spațiile libere dintre bolovani de râu. Compactarea materialelor granulare a survenit în timpul circulației îndelungate pe aceste străzi. În secțiune transversală construcțiile rutiere prezintă, un profil bombat, cu grosimea de 0,20 - 0,34 m în partea mediană (în ax) și cu marginile subțiate până la 0,05 - 0,10 m.

Străzile secundare, secționate în străzile Avântului (S VI), Nicolae Bălcescu (S VIII) și Ion Agârbiceanu (S V), se situează la adâncimi cuprinse între 0,30 - 2,10 m și nu au lățimea mai mare de 2,00 - 4,70 m. Aceste construcții sunt alcătuite dintr-un singur strat de balast (fig. 10/S VI), gros de 0,10 - 0,15 m, sau din trei nivele succesive: o depunere de nisip la bază, urmată de un nivel de balast cu granule mici, mijlocii și bolovani, și, la partea superioară, o îmbrăcăminte de nisip mărunț, cu grosimea cuprinsă între 0,04 - 0,24 m.

În nici un profil nu s-a constatat existența unor șanțuri marginale de drenare a apelor meteorice dar acest fenomen se realiza în condiții firești de profilul bombat al străzilor.

Drumurile principale, identificate în punctul „Crecuta” (S I) și în străzile Lalelelor (S VII), Vasile Goldiș (S II), Nicolae Bălcescu (S VIII) și Calea Moșilor (S IX-X), se găsesc rar la suprafața solului în hotarul sud-vestic, lângă „Izvorul Împăratului”, și frecvent sub depunerile postromane din vatra municipiului actual, la adâncimea de 0,70 - 0,85 m (S II), și 2,10 m (S VII) și 1,12 - 1,72 m (S VIII).

Drumul dezvelit în strada Lalelelor (S VII) este construit la bază dintr-un strat de bolovani tari din calcar împănati cu balast și un strat superior de pietriș nivelat, care asigură îmbrăcăminte construcției. Deși sistemul rutier este solid și bine consolidat, drumul a fost utilizat în prima jumătate a secolului al II-lea o perioadă scurtă de timp, apoi traseul său a fost părăsit prin amenajarea unui drum lateral. Spre deosebire de acest caz, secțiunile I și II au surprins șoseaua imperială Sarmizegetusa-Apulum care era alcătuită din două straturi de balast distincte: unul din bolovani de râu depuși peste humusul vegetal și al doilea din

²³ Ibidem.

pietriș mărunț așternut la partea superioară a construcției (S I). Stratul de balast masiv din secțiunea VI prezintă în partea centrală un șir de bolovani de râu, lat de 2,50 m.

Drumul Apulum-Ampelum, surprins în secțiunile IX-X, avea lățimea de 0,40 m și era construit la partea inferioară dintr-un strat de balast mărunț, suprapus de un nivel superior cu bolovani de râu mari (S X). În secțiunea IX, șirul de bolovani alcătuia o fâșie lată, care fusese suprapusă, de al treilea nivel cu balast spălat de apele meteorice.

Drumul principal semnalat în strada Nicolae Bălcescu (S VIII) este relativ bine conservat și a fost identificat pe distanța de 41 m în ax longitudinal. Corpul construcției este alcătuit la bază dintr-un strat de nisip fin (0,05 - 0,07 m), urmat de un pietriș cu granule mici și mijlocii (0,22 m) în partea centrală și zece lentile, groase de 0,07 - 0,13 m, din lut argilos și balast de nisip ceare alterează succesiv. Aceste nivele corespund fazelor de reparații executate începând din perioada postromană, până în evul mediu dezvoltat (sec. XVI) pentru refacerea drumului degradat de circulația rutieră intensă și îndelungată, desfășurată de-a lungul secolelor.

Pe latura de est a drumului secționat în strada Nicolae Bălcescu semnalăm pentru prima dată prezența unui trotuar paralel cu axul căii rutiere. Trotuarul este amenajat dintr-un strat de balast gros de 0,10 m și are lățimea de 2,70 m.

b) Profilul transversal al străzilor romane

Străzile romane descoperite până la ora actuală pe teritoriul orașului antic Apulum au un profil transversal de drum obișnuit, fără trotuare și fără șanțuri sau alte sisteme supra - sau subterane de colectare și de evacuare a apelor pluviale. Nu au fost găsite în zona drumurilor nici eventuale urme ale unor sisteme de alimentare cu apă subterană și nici de evacuare a apelor menajere. Fac excepție secțiunea VII, în care drumul era prevăzut cu un șanț de mică adâncime pe latura vestică, și secțiunea VIII care a surprins un trotuar pe marginea estică a străzii principale.

După lățimea și respectiv grosimea fâșiei de balast ce constituie corpul drumului, putem face diferențierea între străzile principale cu lățimea părții carosabile de peste 5,00 m, pe care circulația vehiculelor se putea desfășura fără impedimente în ambele sensuri, și străzile secundare de-a lungul cărora trecerea vehiculelor se putea realiza doar prin coborârea parțială a unuia sau a ambelor care de pe carosabil. În cazul din urmă, lățimea carosabilului era de obicei mai mică de 4 m.

Secțiunile I și II aparțin drumului principal care vine de la Vințu de Jos prin Pâclișa la Apulum. Lățimea fâșiei de balast din secțiunea I este de circa 12 m. Delimitarea exactă este îngreunată de prezența pe ambele margini ale drumului a balastului ce s-a scurs din corpul drumului în decursul timpului. După bombamentul drumului din această secțiune credem că, lățime efectiv circulată a carosabilului se întinde de la m 6,50 până la m 14,50. În secțiunea II lățimea fâșiei de balast este de 8,00 m, iar lățimea efectiv circulată este de 7,50 m, fiind cuprinsă, între m 1,25 - 8,75.

Despre secțiunea III, care a surprins strada ce ducea de la poarta de vest

a castrului spre câmpul de instrucție al Legiunii a XIII-a Gemina și care din nefericire nu a putut fi înregistrată în detaliu, putem doar preciza că era o secțiune de cale rutieră principală, situată la circa 1,80 m sub nivelul terenului actual.

Secțiunea IV, trasată, oblic față de axul drumului, a identificat strada ce ducea de la poarta de vest a castrului spre Ampelum (Zlatna). Mai multe gropi recente, precum și un cămin de canalizare din zidărie au străpuns corpul drumului în secțiunea cercetată, astfel încât nu a mai fost posibilă determinarea lății exacte a carosabilului. Sistemul rutier este alcătuit din trei straturi succesive, din care ultimul, cel de deasupra, are o lățime mai mică, ceea ce ne face să credem că la data executării ultimei consolidări a drumului, importanța lui nu mai era atât de mare ca la început și că intensitatea traficului suportat era evident mai redusă.

Calea rutieră conturată în secțiunea V este o stradă secundară. Lățimea fâșiei de balast este de 3,60 m, dar bombamentul foarte pronunțat ne sugerează faptul că partea efectiv circulată avea lățimea de numai 3,00 m, cuprinsă între m 0,50 - 0,50.

Fâșia de balast semnalată parțial în secțiunea VI reprezintă o stradă secundară, cu suprafața carosabilă situată la circa 0,30 m sub nivelul terenului actual. Lățimea străzii nu a putut fi precizată cu certitudine.

În secțiunea VII a fost surprinsă deocamdată singura stradă „pavată” cu bolovani de râu, având o lățime carosabilă de circa 5,50 m și un șanț de mică adâncime, lat de 1,50 m, pe marginea de vest. Suprafața carosabilă a căii rutiere se află, la circa 1,85 m sub nivelul străzii actuale.

În secțiunea VIII, care reprezintă, peretele de nord al săpăturii pentru subsolul blocului D 4 b de pe strada Nicolae Bălcescu, s-a ivit parțial drumul principal utilizat ca stradă și alcătuit din mai multe strate succesive de consolidare, din care ultimul datează, din evul mediu dezvoltat. Lățimea fâșiei de balast din etapa de construcție a drumului am extrapolat-o la circa 6,00 m. La 9,75 m spre est de marginea străzii principale începe o stradă secundară (sau poate un trotuar?) ce datează din aceeași perioadă cu strada principală. Lățimea fâșiei de balast din alea secundară este de numai 2,70 m. După grosimea redusă a stratului de balast (0,10 m) în axul străzii, lățimea părții efectiv circulate era de cel mult 2,00 m. Lipsa ogaselor în profilul stratigrafic indică o circulație întâmplătoare a vehiculelor pe această, stradă destinată în principal, circulației pietonilor. Cu toate că în secțiunea descoperită nu au fost găsite urme de clădiri între strada principală și cea secundară, nu excludem totuși existența edificiilor în apropierea acestor artere stradale.

Drumul roman semnalat în secțiunea XI are suprafața carosabilă situată la 1,00 m adâncime, sub cota pistei de pietoni și bicicliști. Lățimea părții carosabile este de 9,40 m.

c) Structura sistemului rutier al străzilor romane

Sistemele rutiere ale tuturor străzilor romane interceptate în majoritatea secțiunilor de pe teritoriul municipiului Alba Iulia sunt alcătuite din materiale granulare (balast amestecat cu bolovăniș mic). O particularitate evidentă, nesemnaltă până la ora actuală la alte străzi romane descoperite pe teritoriul

României, o găsim în S I și S V. În aceste două secțiuni s-au descoperit câte 4-5 bolovani de râu mari, având diametrul cuprins între 100...200 mm, așezați în axul drumului. Lățimea fâșiei pe care sunt așternuți acești bolovani este prea îngustă pentru a i se putea atribui un rol distinct de rezistență la acțiunea încărcării din roțile vehiculelor. Galetii nu sunt împănati între ei și nu au nici rolul unui pavaj sau al unui blocaj de piatră clasic. Gолurile mari dintre bolovani sunt umplute cu balast. Singurul rol pe care îl putem atribui acestor bolovani este cel pur topografic. Ne gândim la ipoteza că măsurătorul (gromaticul) uneia din cohortele Legiunii a XIII-a Gemina²⁴, responsabil cu execuția acestor construcții rutiere, a avut idea să traseze axul străzilor prin așezarea pe teren a urmei fâșii de bolovani peste care a urmat apoi balastarea drumului pe întreaga lățime a părții carosabile.

În secțiunea II avem, de asemenea, o fâșie de bolovani așezați la baza sistemului rutier, dar aceasta este mult mai lată și i se poate atribui rolul unui blocaj de piatră peste care s-a așternut apoi stratul de balast.

Sistemul rutier din secțiunea I este așezat direct pe humusul antic. El este alcătuit din balast și bolovaniș puternic pătruns de fracțiunile praf și argilă. Grosimea sistemului este de 0,25 m în axul drumului, subțindu-se la 0,15 m la o distanță de 0,15 m față de ax. În alcătuirea drumului se recunoaște doar etapa de construcție, după care nu a mai urmat nici o etapă de reparație capitală sau de consolidare.

Strada din secțiunea II are sistemul rutier alcătuit în partea centrală dintr-un blocaj de bolovani peste care s-a așternut un strat de balast. Grosimea totală este de 0,25 m în axul străzii. Nu se poate evidenția nici în această secțiune o eventuală etapă de reparare sau de consolidare ulterioară a căii rutiere.

În secțiunea IV se înregistrează pentru faza de construcție a străzii un strat de balast, gros de 0,15 m în ax, așezat direct peste humusul vegetal. Într-o primă fază de consolidare, pe care o atribuim tot epocii romane, s-a așternut peste stratul de pietriș un nivel de bolovaniș mic, cu granule al căror diametru nu depășește 50...60 mm, împănate cu balast. După culoarea galbenă a acestor două prime strate, precum și după prezența părților fine (praf), nespălate de ape, bănuim că balastul utilizat este material de carieră și nu extras din albia râului. Grosimea acestui prim strat de consolidare măsoară 0,15 m în axul străzii. Ultimul nivel de consolidare are aceeași grosime (0,15 m), este alcătuit dintr-un strat de balast puternic pătruns de fracțiunea argilă, și dă, impresia că nu ar fi fost compactat. Lățimea stratului de consolidare este mai mică decât aceea a straturilor inferioare. Peste acest nivel de balast se află un orizont de argilă și pământ vegetal de culoare neagră, gros de 0,75 m.

Strada secundară din secțiunea V este alcătuită dintr-un strat de balast gros de 0,40 m în axul drumului. Depunerea este așezată, direct peste humusul antic și încorporează o fâșie din bolovani de râu ce marchează, axul străzii. Trebuie să remarcăm că în comparație cu sistemele rutiere de pe străzile principale, corespondentul din secțiunea V este exagerat de gros pentru o stradă secundară. De aceea, nu se poate distinge nici în această secțiune vreo

²⁴ *Izvoare Privind istoria României*, I, Editura Academiei, București, 1964, p. 473-475 și notele 4-5.

eventuală reparație sau consolidare ulterioară a arterei stradale.

Strada din secțiunea VI are un sistem rutier alcătuit din balast gros de circa 0,15 m în ax și subțiat la margini.

Secțiunea VII surprinde o stradă „pavată” cu bolovani din calcar, cu diametrul până la 0,22 m, așezați unul lângă celălalt direct pe humusul antic, pe un singur rând. Golurile dintre bolovani sunt umplute cu nisip și pietriș. Pavajul străzii nu este o construcție în înțelesul actual al cuvântului, ci mai curând un blocaj de piatră, înnisipat.

În secțiunea VIII a fost surprinsă doar o parte a profilului transversal al unei străzi principale. Sistemul rutier al acestei artere de circulație este așezat direct pe humusul antic și este alcătuit dintr-un substrat de nisip, gros de 0,2...0,05 m, urmat de un strat de balast gros de 0,22 m în axul străzii. Grosimea totală a drumului este de 0,25 m în axul longitudinal. Curba granulometrică stabilită pe o probă extrasă din drumul roman²⁵ dovedește calitatea foarte bună a materialului utilizat. Gradul de neuniformitate este $U=900$, iar fracțiunea bolovăniș reprezintă 52,7% din cantitatea totală de material analizat (fig. 9/B). Peste drumul roman inițial s-au depistat zece strate succesive de consolidare, a căror grosime totală, este de circa 0,75 m în axul drumului. Grosimile parțiale nu depășesc 0,10 m. Fragmentele ceramice găsite în ultimul strat de consolidare indică utilizarea străzii până în evul mediu dezvoltat.

Analiza granulometrică a unei probe amestecate din straturile de consolidare succesive dovedește că materialele utilizate au fost de calitate mai slabă decât cele din faza de construcție a drumului roman. Pentru straturile de consolidare gradul de neuniformitate scade la $U=111,1$, iar fracțiunea de bolovăniș reprezintă doar 17,5 % din cantitatea totală de material granular utilizat (fig. 9/A).

Tot în secțiunea VIII a mai fost depistată și o stradă secundară. Grosimea stratului de balast, de numai 0,10 m în axul drumului, denotă că strada a fost utilizată doar accidental pentru circulația vehiculelor. Dovadă, că nu au rulat prea multe căruțe grele pe această stradă este lipsa ogașelor pe care le-ar fi putut lăsa roțile carelor într-un sistem rutier atât de suplu, așezat direct pe humusul vegetal antic.

Sistemul rutier al străzii din secțiunea IX este alcătuit dintr-un balast amestecat cu pământ vegetal și are grosimea de 0,54 m în axul drumului. Culoarea cenușie unitară a balastului asociat cu pământ ne-a împiedecat să, depistăm cu certitudine etapele de refacere a drumului și eventualele consolidări care au existat la o asemenea grosime a căii rutiere.

În final, atragem atenția asupra grosimii unitare a sistemului rutier al străzilor principale din secțiunile I, II și VII, egală cu 0,25 m în axul drumului. Unitatea de măsură pentru lungimi utilizată de romani era piciorul (1 pes =

²⁵ Analiza granulometrică a materialului ridicat de W. Theiss din stratul de balast al drumului, identificat în secțiunea VIII din strada Nicolae Bălcescu, s-a realizat, în anul 1988, la laboratorul geotehnic al fostului Centru de Proiectare Județean Alba, de către colega noastră geolog Maria Popa, căreia îi mulțumim cordial și călduros și pe această cale.

0,295 m)²⁶. Un strat de balast gros de un picior (circa 0,296 m) înainte de compactare are toate șansele ca după tasarea din trafic, după pierderile provocate de uzura cauzată de bandajele roților ce car, precum și după spălarea de pe carosabil a unei părți a materialului granular de către apele pluviale, să se reducă în timp la 0,25 m, deci la valoarea măsurată de noi. În faza actuală a cercetărilor ne gândim la utilizarea la romani a unei reguli precise în construcția străzilor principale, potrivit căreia grosimea stratului de balast ne-compactat ar fi trebuit să fie de un picior în axul drumului, dar această ipoteză de lucru trebuie confirmată sau infirmată de cercetările ulterioare.

4. Străzile antice - argument al continuității în evul mediu

Cele zece secțiuni, în care s-a identificat o parte a căilor de comunicație din trama stradală a orașului Apulum, au fost transpuse pe planul actual al municipiului Alba Iulia. Pe același plan s-au suprapus, la scară adecvată, rețeaua stradală și drumurile din hotarul așezării medievale reprezentate în planul lui Visconti, executat la 1711²⁷. Autorul acestei operațiuni cartografice ing. W. Theiss, colaborator și coautor la acest studiu, a avut surpriza de a constata numeroase observații interesante cu privire la evoluția peste veacuri a rețelei stradale de la Apulum.

Astfel se observă că patru secțiuni (I, II, IX și X) au surprins drumul imperial roman care venea de la Sarmisegetusa, urca pe malul drept al Mureșului prin dreptul localităților antice Ad Aquae și Blandiana, apoi traversa marginea de vest a coloniei nova Apulensis situată pe „Platoul Romanilor” și se îndrepta spre Brucla.

Axul secțiunii I se află la 560 m spre sud față de strada Lalelelor și la 26,50 m spre vest de axul drumului județean DJ 107 A (Pâclișa - Alba Iulia). Drumul din această secțiune are traseul orientat aproximativ pe direcția SSV-NNE și este aproape paralel cu șoseaua județeană. Calea rutieră, antică străbătea marginea de vest a așezării urbane și urca din lunca râului pe primele două terase.

Secțiunea II a fost interceptată într-un șanț săpat la marginea trotuarului sudic al străzii Vasile Coldiș, în dreptul colțului nord-vestic al casei cu nr. 1. La oarecare distanță față de strada romană, în același șanț s-au descoperit, de fiecare parte a căii rutiere, urmele câte unei locuințe antice. Mai aproape, la marginea de est a șanțului, s-au semnalat și resturile unui bordei din secolul al XII-lea. Notarea, acestor locuințe ne indică faptul că strada descoperită în secțiunea II se afla deja într-o zonă locuită din marginea vestică a orașului antic. Prezența caselor din secolul al XII-lea și respectiv din veacul al XVII-lea

²⁶ *Enciclopedia civilizației romane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1932, p. 481.

²⁷ Arhitectul italian locotenent-colonelul Giovanni Morandi Visconti, aflat în slujba Austriei, a executat planul topografic al cetății și așezării Alba Iulia și l-a semnat la 18 februarie 1711. (Cf. Silviu Dragomir, *Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală, Alba Iulia*, în *Academie Română, Memoriale Secțiunii Istorice*, Seria III, tom. XXI, Mem. 17, București, 1939, p. 483-498 și harta anexată studiului, copie după originalul din Arhiva Ministerului de Război din Viena (*Ibidem*, p. 403, n. 2).

reprezintă dovada că drumul imperial utilizat ca stradă a fost folosit până în evul mediu dezvoltat, fără să sufere nici o reparație sau consolidare ulterioară, așa cum rezultă din analiza stratigrafică a secțiunii executate prin corpul străzii.

Cu ocazia transpunerii secțiunilor I și II pe planul de la 1711 s-a constatat că ele se suprapun peste traseul străzii denumită de Visconti „Strada al Ponte da Vincz”, adică „Strada (ce vine n. n.) de la podul de la Vinț”. Aceasta este dovada că strada romană, a fost folosită de-a lungul secolelor până în evul mediu târziu.

După ce trecea prin fața porții de vest a castrului antic, strada de pe planul lui Visconti se abătea spre NNV și la ieșirea din localitate a primit denumirea de „Strada Sard de la Zălatna”. Comparând această parte a traseului uliței cu rețeaua stradală, actuală, a municipiului Alba Iulia, se constată că strada cartată de Visconti are un traseu apropiat de cel actual al străzii Avântului, de la hotel „Cetate” până la „Stația de salvare”, iar apoi se suprapune cu aproximație peste Calea Moșilor, care, la ieșirea din oraș, devine drumul național DN 74 (Alba Iulia - Zlatna).

Secțiunea IX săpată, în martie 1997, pe marginea vestică a DN 74, la ieșirea din Alba Iulia, în dreptul km 102 + 995, a surprins o parte a drumului antic al cărui ax se află sub pista, de pietoni și bicicliști Alba Iulia-Micești. În anul 1982, același drum a mai fost surprins în secțiunea X într-un șanț săpat pentru o conductă de gaz metan, la vest de DN 74, în dreptul Km 102 + 760. Traseul drumului roman se află și în această secțiune între pista betonată și drumul național DN 74.

În șanțul săpat pentru pozarea canalului colector DN 1 400, ce traversează „Parcul Unirii” din fața Catedralei Reîntregirii, s-a depistat strada romană, ce ieșea din castru pe poarta de vest și se îndrepta spre drumul principal. Din păcate s-a înregistrat doar poziția topografică a acestei secțiuni (S III) prin drum. Elementele geometrice în profil transversal, precum și detaliile constructive nu au mai putut fi consemnate, pentru că firma de construcții a fost nevoită să umple rapid șanțul din motive de instabilitate a taluzelor săpăturii. Pe marginea sudică a străzii romane, într-un șanț secundar săpat pentru o conductă de canalizare DN 200, s-au identificat urme de locuințe antice, precum și resturile unor bordeie din secolele al XII-lea și al XVI-lea. Transpunând secțiunea III pe planul lui Visconti, constatăm că strada romană, nu a reușit să supraviețuiască până la 1711. Probabil că îmbrăcămintea sa se afla într-o stare avansată de degradare în momentul retragerii romanilor din Dacia. Strada a fost părăsită după deplasarea cu câteva zeci de metri spre sud a porții a patra, prin care se asigura accesul în incinta fortificației bastionare construită de austrieci în prim jumătate a secolului al XVIII-lea. Exceptând câteva corecturi de traseu, putem susține că vechea stradă romană din secțiunea III este suprapusă azi de pietonalul ce traversează Parcul Unirii de la Catedrala Reîntregirii până la peisajul pietonal de sub B-dul 1 Decembrie 1918, iar mai departe fie de B-dul Transilvania, fie de blocurile care mărginesc această arteră de circulație.

În toamna anului 1987, cu ocazia săpăturilor executate pentru pozarea unei conducte de canalizare între strada Aurel Vlaicu și B-dul Horea, s-a secționat strada romană ce ieșea din poarta de vest a castrului și se îndrepta spre Ampelum, respectiv spre Brucla. Secțiunea IV se află în curtea casei nr. 16 A de pe strada Aurel Vlaicu și prezintă pe ambele margini ale străzii de

odinioară resturi de locuințe antice din zidărie de piatră legată cu mortar. Transpunând secțiunea IV pe planul lui Visconti, se constată că nici traseul acestei străzi nu a supraviețuit până la 1711. În dreptul secțiunii, ulița medievală se afla la câteva zeci de metri mai spre est, dar se suprapune probabil peste strada antică undeva dincolo de „Stația de salvare”, îndreptându-se spre Zlatna. În rețeaua actuală a municipiului Alba Iulia, pe tronsonul de la ieșirea din poarta de vest a castrului și până dincolo de „Stația de salvare”, nu se găsește un eventual corespondent nici pentru calea antică și nici pentru cea medievală de la 1711. Strada romană traversează în diagonală fâșia de teren delimitată de străzile Vânătorilor și Moșilor, trece prin incinta „Stației de salvare” și iese apoi în Calea Moșilor.

Secțiunea V din strada Ion Agârbiceanu a surprins o stradă romană secundară, cu lățimea fâșiei de balast de numai 3,60 m. În zona interceptată, artera antică are traseul orientat aproximativ pe direcția SSV - NNE. În același șanț la circa 10 m spre SE, au mai fost descoperite urmele unei locuințe antice și pe aceeași latură a drumului dar mai aproape de marginea acestuia, fragmente de ceramică din secolul al X-ea.

În colțul de sud-vest al gropii de fundație pentru biserica baptistă de la intersecția străzilor Avântului și Toporașilor a fost surprinsă o parte a unei secțiuni (VI) printr-o stradă romană secundară al cărui traseu aproximativ este orientat pe direcția est-vest. Ea nu are corespondent în rețeaua stradală cartată de Visconti, dar intersectează cu certitudine străzile din secțiunile I IV și V.

Într-un șanț săpat de-a lungul marginii de nord a străzii Lalelelor, la intersecția cu strada Brândușei, a fost interceptată în secțiunea VII, o altă stradă romană. După locuințele antice, prefeudale și medievale care se suprapun parțial peste pavajul străzii sau se află în vecinătatea acestora suntem convinși că artera rutieră a avut un rol secundar și a fost abandonată la câteva decenii după ce fusese construită. Nu excludem însă o posibilă legătură între strada din secțiunea VII cu cea din secțiunea V și în prelungire, cu strada medievală din planul lui Visconti. Această uliță traversează Calea Moșilor, se arcuiește spre est, trece pe sub B-dul Victoriei, apoi se îndreaptă spre cartierul Bărbant.

În primăvara anului 1988, cu ocazia săpării fundațiilor la blocurile D 3 și D 4 de pe actuala stradă Nicolae Bălcescu, a fost descoperită o stradă principală și la oarecare distanță spre est o altă stradă paralelă cu artera precedentă. Cele două străzi au fost înregistrate în secțiunea VIII. Transpunând această secțiune pe planul de la 1711, constatăm că strada romană este suprapusă destul de exact de strada consemnată de Visconti și vine din Partoș, de la podul aruncat peste Mureș. Această stradă, la rândul ei, este suprapusă cu mici abateri de traseul actual al străzilor Viilor, Încoronării, Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri și B-dul Victoria. Calea rutieră descrisă se termină în Calea Moșilor, la vest de Stadionul „Cetate”. Ținând seama de alcătuirea sistemului rutier al străzii romane din secțiunea VIII, prevăzută cu zece strate de consolidare succesive suprapuse peste sistemul inițial, precum și de poziția topografică, a acestei secțiuni situată la nord, deci după intersecția cu „Strada ad Egyed” înregistrată, de Visconti, credem că traseul vechi al drumului Sibiu-Alba Iulia-Aiud a rămas până în evul mediu acela trasat de romani. „Strada ad Egyed” se suprapune în parte cu actuala stradă a Livezii și la 1711 era probabil o arteră rutieră relativ

nouă. Cercetările de teren efectuate de-a lungul acestei străzi și apoi în prelungirea ei spre nord, în zona cuprinsă înspre strada Clujului și calea ferată Alba Iulia-Aiud până la Pârâul Iovului, confirmă ipoteza că, românii nu au construit drumuri, respectiv străzi importante, în zona de luncă afectată adesea de apele revărsate ale Mureșului.²⁸

5. Elemente de urbanism și rețeaua stradală antică

Cercetările arheologice au demonstrat că există întotdeauna o strânsă, interdependență între stadiul de dezvoltare urbană și trama stradală a unei localități. În continuare, pe baza rezultatelor obținute în cursul investigațiilor efectuate pe teritoriul municipiului Alba Iulia, vom încerca să precizăm câteva elemente urbane ale orașului Apulum, legate de rețeaua stradală a orașului. Pornind de la datele oferite de cele zece secțiuni descrise mai sus, putem releva următoarele:

1) Drumul roman menționat în Tabula Peutingeriana pe traseul Blandiana-Apulum-Brucla a fost surprins în secțiunile I, II, IX și X din vatra municipiului Alba Iulia. Calea rutieră trecea la circa 400 m depărtare prin fața porții de vest a castrului roman și era flancată de construcții. Ea avea deci caracter de stradă și începea din zona Fermei „Avicola”, continuând până în zona „Stației de salvare”, unde era amplasată necropola romană de la marginea de nord a orașului antic. Această necropolă, potrivit obiceiurilor romane, flanca drumul ce se îndrepta spre Brucla și respectiv spre Ampelum. Drumul imperial a fost utilizat cel puțin până la 1711 și este documentat pe planul lui Visconti.

2) Drumul roman care urma traseul Cedonia-Apulum-Brucla, de asemenea menționat în Tabula Peutingeriana, a fost identificat în secțiunea VIII. Bazându-se pe similitudinile constatate între planul lui Visconti și planul rețelei stradale majore actuale al municipiului Alba Iulia, credem că drumul antic ce venea de la Cedonia trecea la circa 110 m depărtare prin fața porții de est a castrului, ocolea apoi fortificația pe la nord și se unea în zona Stadionului „Cetatea” cu drumul ce venea de la Blandiana, îndreptându-se apoi împreună către Brucla. Pe teritoriul orașului Alba Iulia drumul urma cu aproximație traseul marcat de străzile Viilor, Încoronării, Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri și B-dul Victoria. Începând din zona străzii Viilor și până aproape de Stadionul „Cetatea”, drumul roman era mărginit de construcții și avea caracter de stradă.

²⁸ Coloanele stratigrafice ridicate în „Orașul de jos” cu diverse ocazii prilejuite de lucrările edilitare, cronicile medievale din secolele XVII-XVIII, presa din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, precum și studiile hidrologice publicate în ultima jumătate de veac ne oferă informații inedite și menționează frecvențele inundații catastrofale ale Mureșului și Ampoiului deslănțuite la Alba Iulia de-a lungul veacurilor. Adesea apele învolburate au acoperit „Orașul de jos” și chiar partea inferioară a primei terase și au afectat grav nu numai casele și anexele gospodărești, dar chiar și căile de comunicație. Vezi Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, Editura Academiei București, 1965, p. 54, 56, 92, 103, 106, 138, 144, 290 etc.; *Alba Iulia 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 289-290 și 558, precum și bibliografia aferentă; Eva Mârza-Doina Dreghiciu, *Cartea românească veche în județul Alba. Secolele XVI-XVII. Catalog*, Alba Iulia, 1989, p. 189; Gheorghe Anghel, *Alba Iulia în secolul al XVIII-lea, Schimbarea vetrei orașului medieval*, în *Historia Urbană*, IV, 1992/1-2, p. 74.

Și această cale rutieră a fost utilizată cel puțin până la începutul secolului al XVIII-lea, după cum dovedesc elementele remarcate în secțiunea VIII, și în planul lui Visconti.

3) Străzile romane descoperite în secțiunile III, IV, V, VI și VII fac parte din rețeaua stradală a cartierului situat la vest de castru. Elementele cunoscute până la ora actuală sunt insuficiente pentru reconstituirea în detaliu a tramei stradale din cartierul vestic al orașului antic. Străzile descoperite în aceste secțiuni nu își găsesc un corespondent clar nici pe planul lui Visconti și nici pe planul rețelei stradale actuale, ceea ce înseamnă că trama stradală, și aspectul urban al acestui cartier au suferit multiple modificări de-a lungul secolelor. Străzile romane principale din secțiunile III și IV au un traseu aproximativ paralel cu ulițele medievale, dar distanța dintre arterele antice și cele feudale este de mai multe zeci de metri. Translarea străzilor din secțiunile III și IV se justifică în parte prin deteriorarea în timp a sistemului rutier, iar pe de altă parte prin faptul că este mai simplu să construiești case noi pe un teren eliberat de moloz.

4) După urmele de construcții găsite în apropierea străzilor romane se pot face afirmații competente privind atât extinderea orașului antic, cât și importanța urbanistică a cartierului traversat de calea rutieră, respectivă. Locuințele dezvelite în secțiunile II și VII demonstrează că străzile identificate în acest sector se aflau la marginea vestică a orașului. Urmele de zidărie din secțiunile III, IV și V denotă faptul că străzile semnalate în aceste secțiuni fuseseră, construite într-un cartier cu edificii ridicate în cursul primelor decenii după trasarea vetrei orașului și a locului de amplasare a castrului. Cu vremea, aceste locuințe subterane de tipul semibordeiului sau bordeiului, utilizate de primii coloniști stabiliți pe terasa a doua a Mureșului în canabae-le din jurul castrului, au fost abandonate și s-a trecut la construirea unor edificii cu fundație de piatră, ziduri din lemn, plăci de gresie sau calcar și cărămidă și acoperișul din țiglă.

Așadar, perieghezele și săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul municipiului Alba Iulia au identificat o parte din căile rutiere ale tramei stradale antice din cartierul „Cetate” și principalele trei drumuri strategice care străbăteau colonia antică: Sarmizegetusa - Porolissum, Cedonia-Apulum și Apulum-Ampelum. Corelarea topografiei căilor rutiere și a edificiilor identificate în vecinătatea lor încearcă să reconstituie unele detalii urbanistice din cartierul antic situat la vest de castrul Legiunii a XIII-a Gemina. Prin transpunerea secțiunilor pe planul municipiului actual și suprapunerea sa de planul arhitectului Giovanni Morando Visconti (1711), s-au constatat numeroase modificări ale tramei stradale antice intervenite de-a lungul timpului în vatra așezării urbane postromane. În același timp, se observă menținerea și utilizarea traseului drumurilor principale de-a lungul veacurilor, până în contemporaneitate. Această realitate arheologică, alături de alte mărturii toponimice, cartografice și istorice, reprezintă încă o dovadă elocventă a continuității de locuire în aglomerările rurale și urbane din spațiul intracarpatic transilvănean al Daciei de odinioară.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Apula. Segmentum VIII, 1-2, cu drumurile romane de acces spre Apula (Apulum), extras din Tabula Peutingeriana.

Fig. 2. Alba Iulia - Strada Lalelelor, profilul peretelui de nord al secțiunii VII: strat vegetal actual, 2 carosabil modern; 3 umplutura din șanțul conductei de gaz metan; 4 balast brun-gălbui nivelat; 5 sol-cenușiu brun-gălbui medieval târziu; 6 nisip brun-cenușiu; 7 umplutură cenușiu-negricioasă (B 3); 8 lentilă de pietriș brun-cărmiziu; 9 podea lutuită, din locuințele antice (B 1-8) și medievale (B 9); 10 bolovani din corpul drumului roman; 11 humus antic preroman.

Fig. 3. Alba Iulia-Strada Vasile Goldiș. Profilul peretelui de vest al secțiunii II. Strada Ion Agârbiceanu. Profilul. peretelui de nord-est al secțiunii V : 1 strat vegetal actual; 2 depuneri cenușiu-negricioase peste calea rutieră antică; 3 pământ negru medieval; 4 balast în corpul drumului antic; 5 bolovani de râu în axul râului; 6 humus antic preroman; 7 lentilă de var dintr-o groapă recentă; 8 argilă brun-gălbuie; 9 argilă, galbenă.

Fig. 4. Alba Iulia - strada Aurel Vlaicu. Planul de situație și detaliiul secțiunii IV. Profilul stratigrafic al peretelui de nord : 1 humus actual și depuneri medievale; 2 umplutură din gropi recente 3 balast amestecat cu argilă; 4 balast cu bolovăniș mic în corpul străzii antice; 5 humus antic preroman; 6 locuințe romane cu fundația din bolovani de râu și balast; 7 traseu1 prezumtiv al străzii romane; 8 conductă și cămin de canalizare.

fig. 5. Alba Iulia - Strada Ion Agârbiceanu. Planul de situație cu amplasamentul secțiunii V : L 1 - L 2 locuințe romane; L 12 locuință medievală timpurie (sec. XII); G 1 ... G 4 gropi menajere romane; P strat de pietriș.

Fig. 6. Alba Iulia - Parcul Unirii. Planul de situație cu amplasamentul secțiunii III : 1 locuințe romane (L 3, L 4 și L 5); 2 locuință (L 2) medievală, timpurie (sec. XII); 3 locuință (L 1) din evul mediu dezvoltat (sec. XVI); 4 locuințe (L 6 - L 7) medievale târzii (sec. XVIII); 5 stradă romană; 6 cămin și conductă de canalizare.

Fig. 7. Alba Iulia - „Crecuta”. Profilul peretelui de sud al secțiunii I; Strada Nicolae Bălcescu. Profilul peretelui nord-estic al secțiunii VIII : 1 humus vegetal actual; 2 balast scurs din corpul drumului roman, amestecat cu argilă brun-negricioasă; 3 strat de balast în corpul căii rutiere antice; 4. strat de nisip (0,05 m) de sub drumul roman; 5 humus antic preroman; 6 argilă galbenă; 7 depunere medievală târzie; 8 strat de argilă galbenă, excavată, din șanțul sud-estic al fortificației habsburgice din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1715-1738); 9 umplutură contemporană; 10 balast amestecat cu argila neagră-cenușie; 11 balast amestecat cu argilă cenușiu-gălbuie; 12 zece straturi din balast și lut, care constituie consolidările succesive ale drumului antic; 13 depuneri postromane (argilă, nisip, pietriș, fragmente ceramice romane etc.); 14 humusul preistoric cu fragmente ceramice din cultura Schneckenberg; 15 pigmenti de pământ ars.

Fig. 8. Alba Iulia - Micești, DN 74, Km 103 + 4,80. Profilul peretelui nordic al secțiunii IX : 1 strat vegetal actual; 2 sol argilos brun-roșcat de pădure; 3 depunere de pământ negru; 4 carosabil modern cu îmbrăcăminte din beton de ciment; 5 balast cu bolovăniș mic din corpul drumului roman.

Fig. 9. Alba Iulia - Strada Nicolae Bălcescu, Compoziția granulometrică a materialului din sistemul rutier al străzii principale (S VIII) : A consolidările succesive ale căii rutiere antice (probă amestecată); B drumul roman inițial.

Fig. 10. Planul amplasării secțiunilor I-X executate prin străzile romane raportat la străzile medievale de la 1711 și la rețeaua stradală majoră actuală a municipiului Alba Iulia : 1 secțiuni prin străzile romane și traseul aproximativ al căilor rutiere; 2 străzile orașului medieval de 1711 după planul lui Giovanni Morando Visconti; 3 străzi ale rețelei stradale majore actuale.

BEITRÄGE ZUR REKONSTRUKTION DES STRASSENNETZES VON APULUM

(Zusammenfassung)

Eine in den letzten zwei Jahrzehnten (1976-1998) durchgeführte systematische Überwachung der Tiefbauarbeiten sowie archäologische Forschungen im Stadtgebiet selber wie auch in der Gemarkung des Munizipiums Alba Iulia, hatten als Ziel die Rekonstruktion des Strassennetzes sowie die Identifizierung der wichtigsten Zufahrtsstrassen in die antike Stadt Apulum. Verschiedene Anlässe führten zur Identifizierung eines Teiles der in der Antike gebauten Strassen auf dem „Römerplateau“ und östlich der Habsburger Festung auf der ersten Terrasse des Flusses Mureș. Ein erster Querschnitt durch eine Römerstrasse wurde im Jahre 1976 in der heutigen Lalelelor Strasse gemacht. Der im Winter des Jahres 1987 auf dem Römerplateau ausgehobene Leitungsgraben führte zur Entdeckung einer antiken Strasse in der heutigen Strasse Vasile Goldiș, der von Westen kommenden Zufahrtsstrasse zum Lager der XIII. Legion GEMINA, einer Römerstrasse in der heutigen Strasse Ion Agârbiceanu, und einer vierten Römerstrasse im Garten des Hauses Nr. 16 aus der heutigen Strasse Aurel Vlaicu. Die im Frühjahr 1988 durchgeführten Bauarbeiten in der Strasse Nicolae Bălcescu (früher Doinei), haben in einer Tiefe von ca. 1,20 m unter dem bestehenden Gelände zur Identifizierung eines 41 m langen kaiserlichen Strassenabschnittes geführt, der, von Cedonia kommend, die antike Stadt Colonia Nova Apulensis durchquerte und nach Brucla führte. Im selben Bereich wurde noch ein Gehweg und eine Nebenstrasse entdeckt. Im Sommer 1992 wurden die Spuren einer Römerstrasse in der heutigen Strasse Avântului Nr. 2 entdeckt. Im Sommer des Jahres 1994 wurde die Hauptstrasse entdeckt, welche entlang des rechten Ufers des Flusses Mureș flussaufwärts kommend an der „Crecuta“ genannten Stelle in das süd-westliche Stadtviertel von Apulum eindringt. Die Spuren der antiken Strasse welche Apulum mit den Goldbergwerken aus den Westkarpaten verbindet, wurde im Winter des Jahres 1984 bei Km 102 + 225 und im Frühjahr 1997 bei Km 102 + 995 westlich der Nationalstrasse DN - 74 (Alba Iulia Zlatna) an der Stadtausfahrt vfin Alba Iulia Richtung Micești entdeckt.

In der vorliegenden Studie werden die archäologischen Funde vorgestellt und die aus der Analyse der Querschnitte S I - S X erzielten Ergebnisse interpretiert. Ihre Beobachtungen vor Ort sowie die systematischen

Ausgrabungen der antiken Strassen aus dem Stadtgebiet und aus der engeren Umgebung der Stadt führen zum eindeutigen Schluss dass die Strassenoberbauten ohne Ausnahme direkt auf den antiken vorrömischen Mutterboden gebaut worden sind, ohne jede Spur einer Verdichtung des Untergrundes. Entsprechend der Geometrie der Strassenquerschnitte sowie des Aufbaues der Strassenoberbauten konnten drei verschiedene Strassenklassen festgestellt werden: Hauptstrassen und Nebenstrassen innerhalb des Stadtgebietes sowie Hauptstrassen als Ausserortsstrassen die das Stadtgebiet durchqueren und innerhalb der Stadt die Funktion einer Hauptstrasse erfüllen.

1). Die antiken Hauptstrassen welche in verschiedenen Tiefen (zwischen 0,80 - 1,80 m unter dem bestehenden Gelände) bei den Ausgrabungen in den Strassen Aurel Vlaicu (S IV), Vasile Goldiș (S II), im Unirii- Park (S III) und in der Nicolae-Bălcescu Strasse (S VIII) entdeckt wurden, haben eine Breite von 6 - 8 m. Der Oberbau besteht aus einer bis drei Lagen gut verdichtetem Kiessand. An einigen Stellen konnte auch eine 0,02 - 0,05 m dicke Sand-, bzw. feinkörnige Kiessandschicht beobachtet werden, welche die Funktion einer Zwischenlage zwischen dem Untergrund und dem eigentlichen Strassenoberbau erfüllte. Im Mittelbereich der Strassenquerschnitte wurde manchmal ein ca. 1,10-2,10 m breiter packlagenartiger Streifen aus runden, 100-200 mm großen Steinen vorgefunden (S IV – S V). Die Zwischenräume der "Steinpacklage" (es ist keine Packlage im Sinne der heutigen Strassenbautechnik, die Steine sind nicht ineinander verkeilt!) sind mit Kiessand aufgefüllt. Die Steinpacklage selber ist mit Kiessand überschüttet worden. Die Verdichtung des Kiessandes aus dem Strassenoberbau hat während der langjährigen Strassenbenutzung unter den Verkehrslasten stattgefunden. Im Querschnitt weist die Fahrbahn eine gewölbte Form vor. Die Kiessandlage ist in der Strassenachse 0,20 - 0,34 m stark und verdünnt sich zum Strassenrand hin bis auf 0,05 - 0,10 m.

2). Die antiken Nebenstrassen welche im Strassenraum der heutigen Strassen Avântului (S V1), Nicolae Bălcescu (S VIII) und Ion Agârbiceanu (S V) entdeckt wurden, weisen eine Breite von lediglich 2,7 - 3,6 m vor. Der Oberbau dieser Strassen besteht meist aus einer einzigen, 0,10 - 0,15 m starken Kiessandlage, manchmal aber weist der Oberbau auch eine viel größere Stärke auf (S V).

3). Die Ausserortsstrassen welche auf dem "Crecuta" genannten Gelände (S I) sowie in den Strassen Lalelelor (S VII), Vasile Goldiș (S II), Nicolae Bălcescu (S VIII) und in der Calea Moșilor (S IX und S X) identifiziert wurden, befinden sich selten an der Oberfläche des bestehenden Geländes wie z.B. an der süd-westlichen Stadtgrenze, neben der Kaiser-Quelle ("Izvorul Împăratului"), meist aber unter nachrömischen Ablagerungen aus dem heutigen Stadtgebiet, in einer Tiefe von 0,70 - 2,10 m.

Die in der Lalelelor-Strasse entdeckte Römerstrasse besteht aus einer Steinpacklage deren Zwischenräume mit Kiessand aufgefüllt worden sind. Die Packlage ist mit Kiessand überschüttet worden um eine relativ ebene Fahrbahnoberfläche zu gewährleisten. Trotz des aufwendigen Oberbaues ist diese Strasse nur kurze Zeit während der ersten Hälfte des II. Jh. benutzt worden, dann wurde die Strasse aufgegeben und ist wahrscheinlich durch eine andere ersetzt worden.

In den Querschnitten S I und S II ist die kaiserliche Strasse Sarmisegetusa-Apulum entdeckt worden. Hier wurde in der Strassenachse eine mit Kiessand überschüttete Steinpacklage vorgefunden. Die Breite der Kiessatidschicht beträgt ca. 12,00 m im Querschnitt S I, und 8,00 m in S II.

Die Strasse Apulum-Ampelum, welche in den Querschnitten S IX und S X entdeckt wurde, hat eine Fahrbahnbreite von 9,40 m. Der Strassenoberbau besteht aus Kiessand der mit kleineren Steinen vermengt ist. Die Kiessandschicht hat eine Gesamtbreite von 10,60 m im Querschnitt S IX.

Die Hauptstrasse Cedonia - Apulum welche in der heutigen Bălcescu-Strasse in einem relativ guten Zustand vorgefunden wurde, ist auf einer Länge von 41 m kartiert worden. Der Oberbau besteht aus einer 0,02 - 0,05 m dicken Sandunterlage und einer bis 0,22 m starken Kiessandlage welche die Bauphase der Strasse darstellen. Oberhalb dieses Aufbaus befinden sich zehn mit bindigem Boden verunreinigte Kiessandlagen die eine Stärke von jeweils 0,07 - 0,13 m aufweisen. Diese Lagen stellen die entsprechenden Instandhaltungsphasen dar, welche entlang der Jahrhunderte in nachrömischer Zeit bis ins Mittelalter stattgefunden haben. Auf der Osteseite dieser Strasse deren Fahrbahnbreite auf 6,80 m geschätzt wird (Breite der Kiessandlage 7,30 m), konnte erstmals das Vorhandensein eines Gehweges signalisiert werden. Der Gehweg besteht aus einer bis 0,10 m starken und 2,70 m breiten Kiessandlage.

Die römischen Stadtstrassen haben einen Querschnitt der sich nicht von demjenigen der Ausserortsstrassen unterscheidet. Im Strassenraum sind keine Seitengräben und auch keine unterirdischen Wasserleitungen bzw. Entwässerungsanlagen vorgefunden worden. Ausnahmen gibt es nur im Querschnitt S VII, wo ein kleiner Seitengraben am Westrand der Strasse zu verzeichnen ist, bzw. im Querschnitt S VIII, wo sich ein Gehweg auf der Ostseite der Strasse befindet.

Der Strassenoberbau der Römerstrassen besteht aus einer oder mehreren Lagen Kiessand der mit kleinen Steinen vermengt ist (Abb. 9). In den Querschnitten S I und S V wurde in der Strassenachse ein Streifen entdeckt der aus je 4 - 5 nebeneinanderliegenden grösseren Steinen besteht. Dieser Streifen ist kein gepflasterter Streifen und auch keine echte Packlage im Sinne der heutigen Strassenbautechnik. Die Steine liegen relativ weit auseinander und die Zwischenräume sind mit Kiessand aufgefüllt. Wir vermuten dass der Streifen eine vermessungstechnische Rolle gespielt haben könnte. Mit dem Streifen wurde die Strassenachse vor Ort trassiert, dann wurde die Kieslage über die gesamte Strassenbreite aufgetragen.

Anhand der Korrelation zwischen der Topographie der entdeckten Strassen und der Gebäudereste welche in unmittelbarer Nähe dieser Strassen gefunden wurden, wird der Versuch unternommen, einige urbanistische Details des antiken Stadtviertels westlich des Lagers der XIII. Legion GEMINA zu rekonstruieren.

Nach dem Eintragen der entdeckten römischen Strassenquerschnitte in den Lageplan des heutigen Munizipiums Alba Iulia und nach dem Übereinanderlegen dieses Lageplans (bei entsprechendem Maßstab) über den Lageplan der mittelalterlichen Stadt, letzterer Lageplan wurde vom italienischen Architekten Giovanni Morando Visconti erstellt und vom Autor am 18 Februar

1711 unterzeichnet), konnte eine Vielzahl von Änderungen festgestellt werden die im antiken Strassennetz entlang der Jahrhunderte stattgefunden haben. Gleichzeitig kann die Beibehaltung der Trasse der wichtigsten Strassen bis in die Gegenwart festgestellt werden, als eindeutiger Beweis der Kontinuität in der Bewohnung der dörflichen und städtischen Niederlassungen aus dem von den Karpaten umschlossenen Gebiet des ehemaligen Dakien.

Die Vor-Ort-Beobachtungen und die archäologischen Grabungen auf dem Gebiet des Munizipiums Alba Iulia haben zur Identifizierung eines Teiles des antiken Strassennetzes aus dem Stadtviertel "Cetate" geführt, sowie zur Entdeckung der drei wichtigsten strategischen Ausserortsstrassen welche die antike Stadt durchquerten: Sarmisegetusa - Porolissum, Cedonia - Apulum und Apulum - Ampelum.

Verzeichnis der Abbildungen

Abb. 1: Apula. Segmentum VIII, 1 - 2, mit den Zufahrtsstrassen nach Apula (Apulum), Ausschnitt aus der Peutingerschen Tafel.

Abb. 2: Alba Iulia. Lalelelor-Strasse. Profil der Nordwand im Querschnitt S VII: 1. heutiger Mutterboden; 2. moderner Strassenoberbau; 3. Auffüllung im Graben einer Gasleitung; 4. einplanierter braun-gelber Kiessand; 5. grauer braun-gelblicher spätmittelalterlicher Boden; 6. bräunlich-grauer Sand; 7. grau-schwarze Auffüllung (B3); 8. bräunlich-rötliche Kieslinse; 9. mit Lehm belegter Fußboden der antiken (B1 - B8) und mittelalterlichen (B9) Wohnungen; 10. Steine aus dem römischen Strassenkörper; 11. vorrömischer Mutterboden.

Abb. 3: Alba Iulia. Strasse Vasile Goldiș - Profil der Westwand des Querschnittes S II; Strasse Ion Agârbiceanu - Profil der Nord-Ost-Wand des Querschnittes S V: 1. heutiger Mutterboden; 2. grau-schwarze Ablagerungen über der antiken Strasse; 3. schwarzer mittelalterlicher Ton; 4. Kiessand aus dem antiken Strassenkörper; 5. runde Steine in der Strassenachse; 6. braun-gelblicher Ton; 7. gelber Ton.

Abb. 4: Alba Iulia. Strasse Aurel Vlaicu. Lageplan und Detail des Querschnittes S IV. Stratigraphisches Profil der Nordwand: 1. heutiger Mutterboden und mittelalterliche Ablagerungen; 2. Auffüllung in neueren Gräben; 3. Kiessand vermischt mit Ton; 4. Kiessand mit kleinen Steinen im antiken Strassenkörper; 5. antiker vorrömischer Mutterboden; 6. römische Wohnungen auf gemauerten Steinfundamenten; 7. vermutete Trasse der Römerstrasse; 8. Abwasserleitung und Revisionsschacht.

Abb. 5: Alba Iulia. Strasse Ion Agârbiceanu. Lageplan mit der Lage des Querschnittes S V: L1 - L2 römische Wohnungen; L 12 frühmittelalterliche Wohnung (XII. Jh.); G1 ... G4 römische Gruben mit Hausabfall; P Kiesschicht.

Abb. 6: Alba Iulia. Unirii-Park. Lageplan mit der Lage des Querschnittes S III: 1. römische Wohnungen (L3, L4 und L5); 2. frühmittelalterliche Wohnung (L2) aus dem XII Jh.; 3. mittelalterliche Wohnung (L 1) aus dem XVI. Jh.; 4. spätmittelalterliche Wohnungen (L6 - L7) aus dem XVIII Jh.; 5. römische Strasse; 6. Schacht und Abwasserleitung.

Abb. 7: Alba Iulia - "Crecuta". Profil der Südwand des Querschnittes S I; Strasse Nicolae Bălcescu. Profil der Nord-Ost-Wand des Querschnittes S VIII:

1. heutiger Mutterboden; 2. aus dem Strassenkörper weggeschwemmter Kiessand, mit braunschwarzem Ton vermengt; 3. Kiessand aus dem antiken Strassenkörper; 4. Sandschicht (0,05 m) unter dem römischen Strassenkörper; 5. antiker vorrömischer Mutterboden; 6. gelber Ton; 7. spätmittelalterliche Ablagerung; 8. gelber Ton der beim Bau des Grabens vor den Mauern der Habsburger Festung in der ersten Hälfte des XVIII. Jh. (1715-1739) ausgehoben worden ist und hier abgelagert wurde; 9. heutige Auffüllung; 10. Kiessand mit schwarz-grauem Ton vermengt; 11. Kiessand mit grau-gelbem Ton vermengt; 12. zehn Kiessand-Lagen welche die periodischen Konsolidierungen der Römerstrasse darstellen; 13. nachrömische Ablagerungen (Ton, Sand, Kies, römische Keramikscherben, u.s.w.); 14. vorrömischer Mutterboden mit Keramikscherben der Schneckenberg-Kultur, 15. Pigmente aus gebranntem Ton.

Abb. 8: Alba Iulia - Micești. Nationalstrasse DN 74, Km 102 + 995. Profil der Nordwand des Querschnittes IX: 1. heutiger Mutterboden; 2. braun-rötliche Tonerde; 3. Ablagerung aus schwarzem Boden; 4. moderner Strassenoberbau mit Betondecke; 5. Kiessand mit kleinen Steinen aus dem römischen Strassenkörper.

Abb. 9: Alba Iulia. Strasse Nicolae Bălcescu. Kornverteilungslinien zweier Materialproben aus dem Strassenkörper der Hauptstrasse laut Querschnitt S VIII: A gemischte Probe aus den zehn Konsolidierungsschichten über der antiken Strasse; B Materialprobe aus dem römischen Strassenkörper.

Abb. 10: Die Strassenkarte von Alba Iulia mit drei übereinandergelegten Strassennetzen: 1. Querschnitte durch die Römerstrassen und vermutete Trassen des Strassennetzes von Apulum; 2. das mittelalterliche Strassennetz von 1711 nach dem Stadtplan von Giovanni Morando Visconti; 3. das heutige Strassennetz von Alba Iulia.

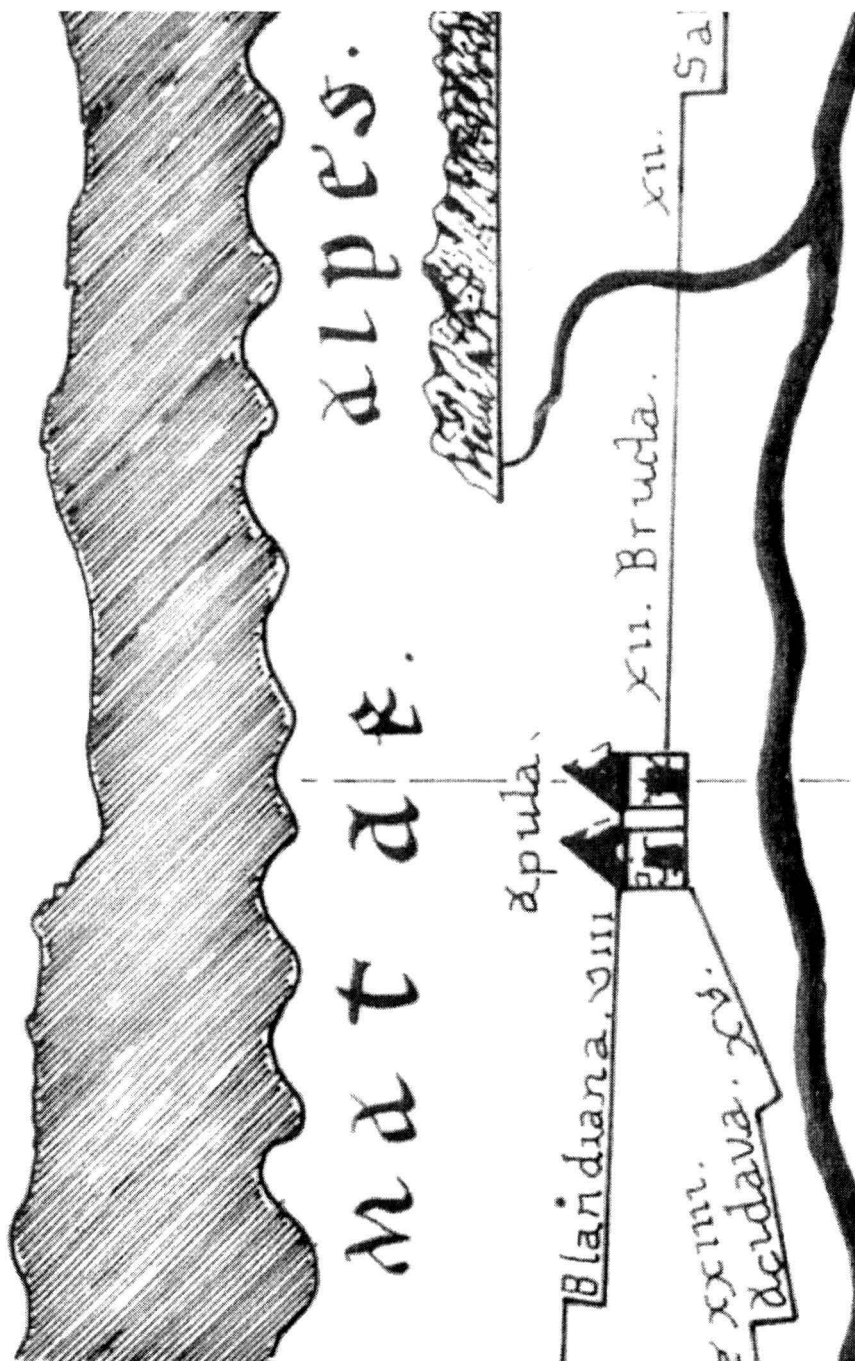

Fig. 1. Apula. Segmentum VIII, 1-2, cu drumurile romane de acces spre Apula (Apulum), extras din Tabula Peutingeriana.

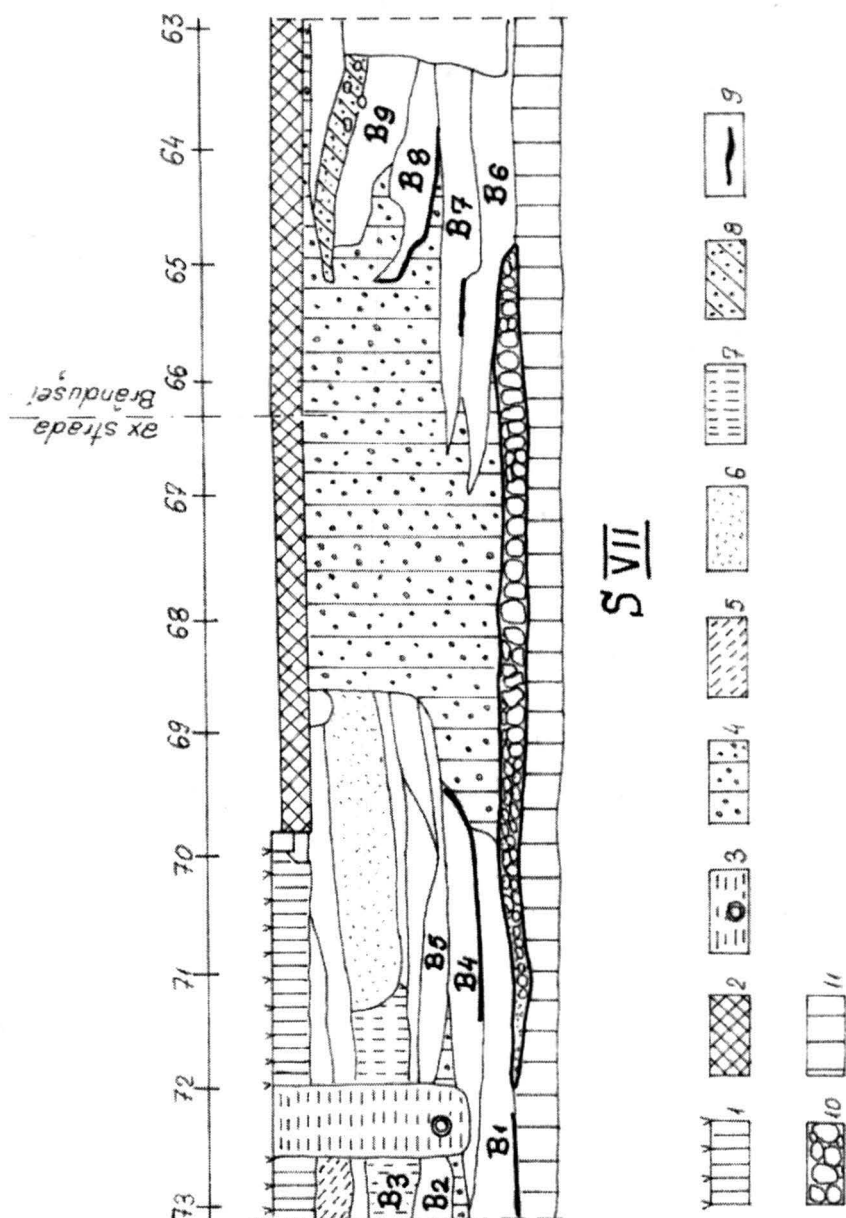

Fig. 2 Rețeaua stradală a anticului Apulum. Secțiunea S VII (peretele de nord a șanțului):

1. Strat vegetal actual, 2. Carosabil modern, 3. Umplutură peste o conductă de gaz metan, 4. Strat de nivelare din balast brun-gălbui, 5. Sol cenușiu, brun-gălbui post medieval, 6. Nisip brun-cenușiu, 7. Sol negru-cenușiu de umplutură în bordeiul B3, 8. Lentilă cu pietriș brun-cărmiziu, 9. Podea lutuită de bordei, 10. Bolovani din corpul drumului roman, 11. Humus antic preroman.

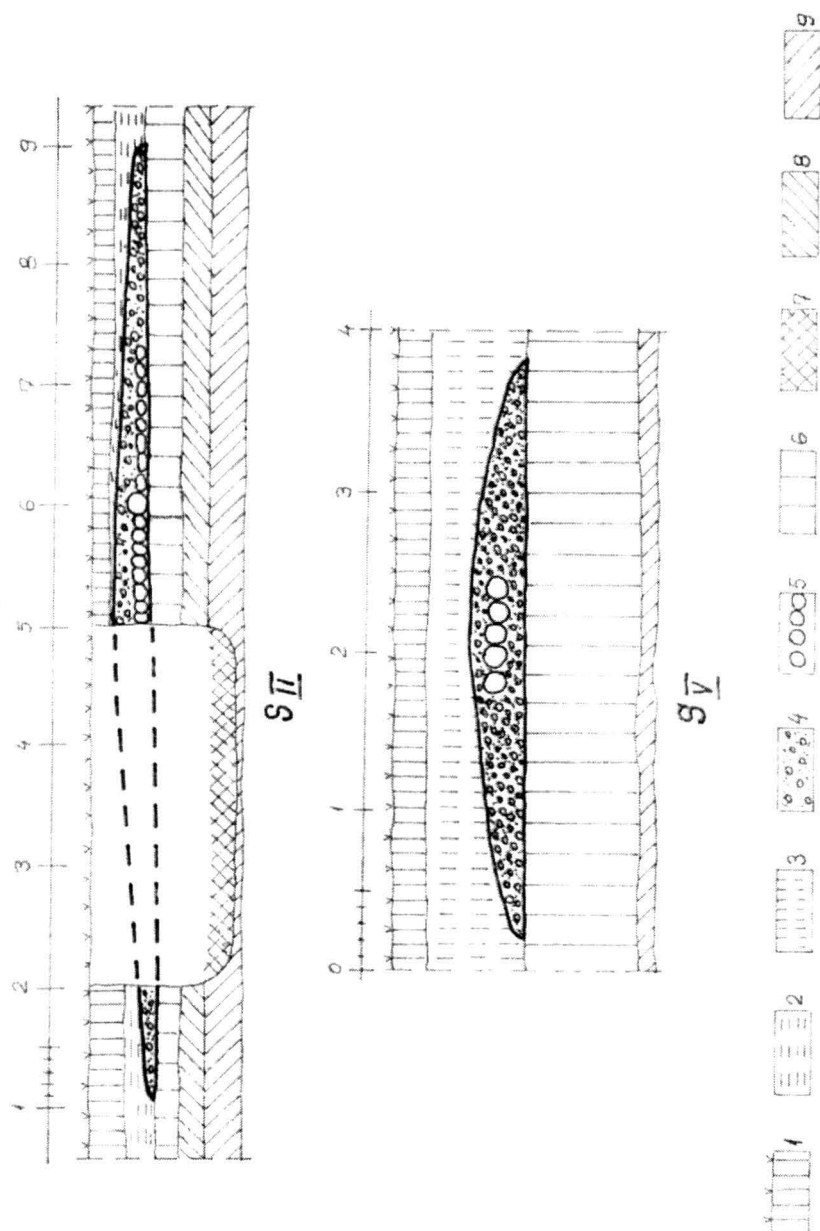

Fig. 3 Rețeaua stradală a anticului Apulum. Secțiunile S II și S V.

1. Strat vegetal actual, 2. Depuneri cenușiu-negricioase peste drumul roman, 3. Pământ negru medieval, 4. Balast în corpul drumului roman, 5. Bolovani de râu în axul drumului, 6. Humus antic preroman, 7. Lentilă de var dintr-o groapă recentă, 8. Argilă brun-gălbuiie, 9. Argilă galbenă.

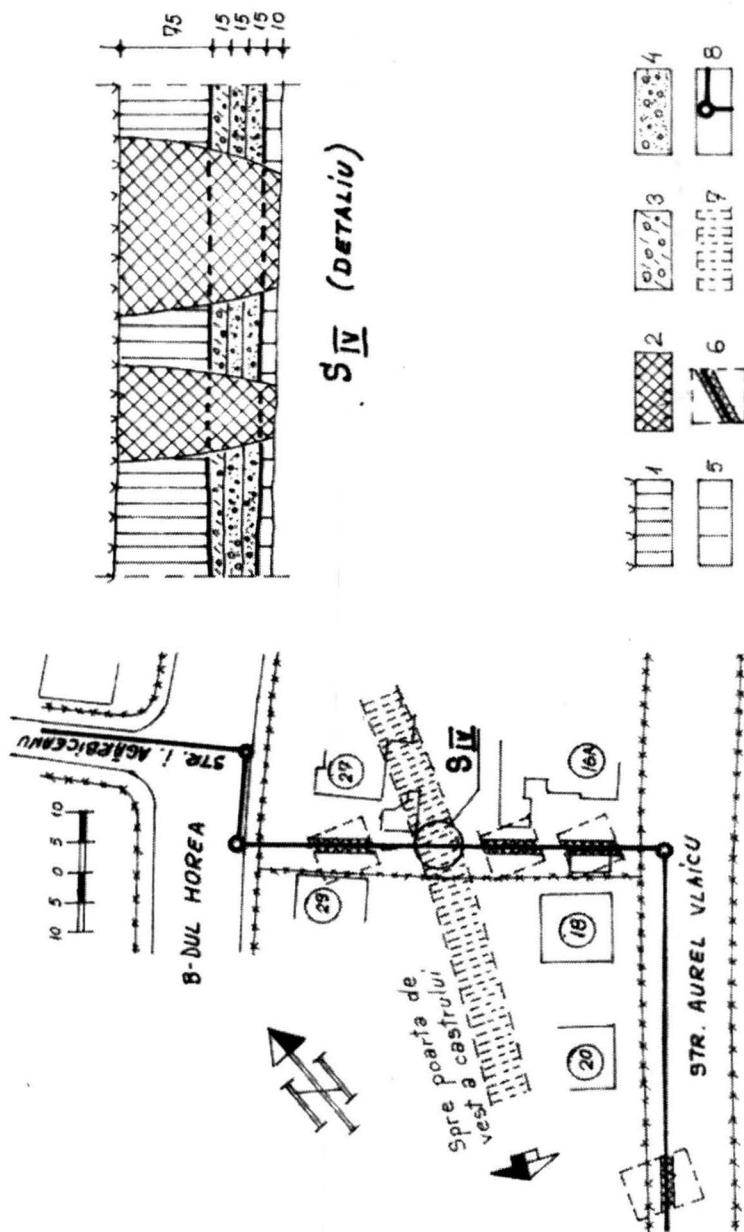

Fig. 4 Rețeaua stradală a anticului Apulum. Plan de situație și detaliu din secțiunea S IV.

1. Humus actual, 2. Umplutură din gropi recente, 3. Balast amestecat cu argilă,
4. Balast cu bolovăniș mic în corpul drumului roman, 5. Humus antic preroman,
6. Locuințe romane cu fundație din zidărie de piatră, 7. Stradă romană (traseu presumpțiv), 8. Conductă și cămin de canalizare.

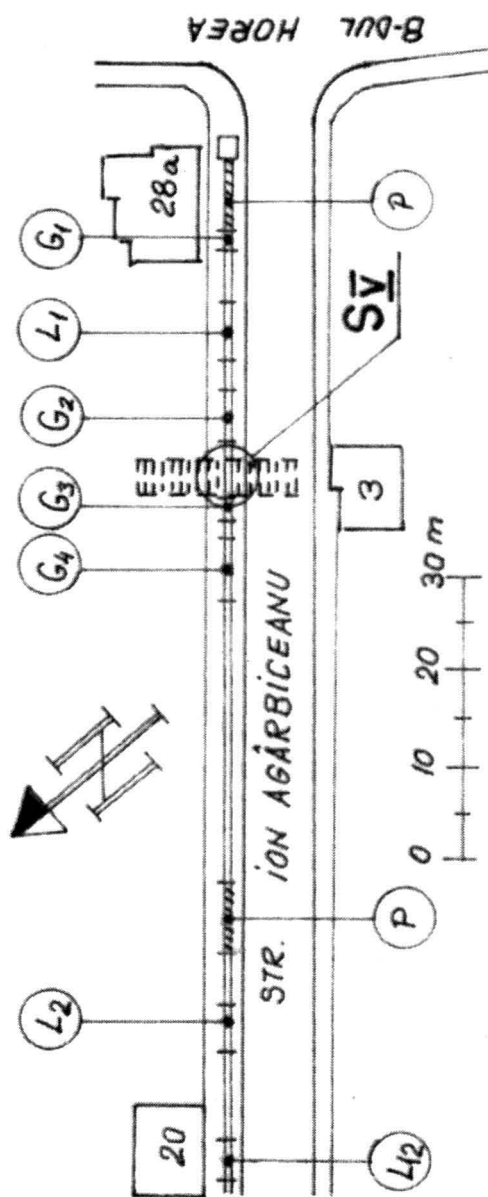

Fig. 5 Rețeaua stradală a anticului Apulum. Plan de situație cu amplasamentul secțiunii S V

L1; L2 – locuințe romane, L12 – locuință din sec. XII, G1...G4 – gropi romane, P – strat pietriș.

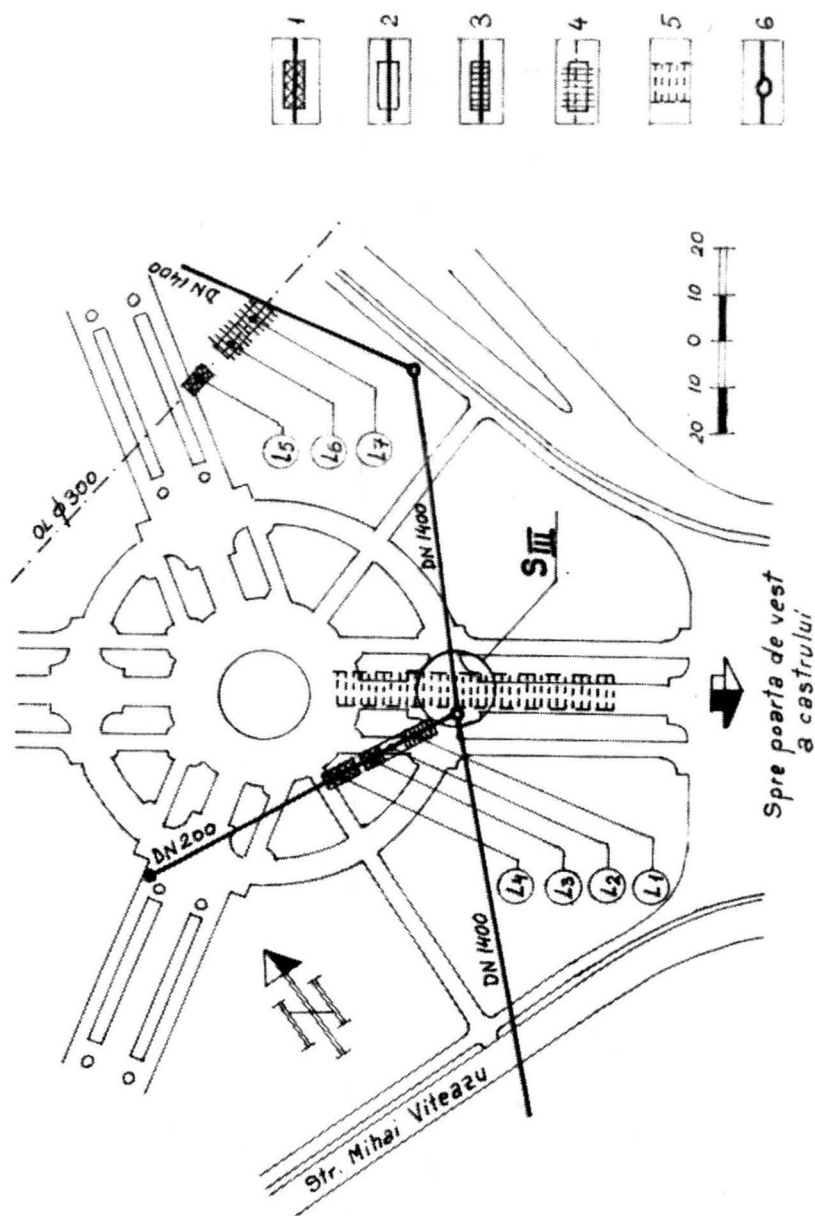

Fig. 6 Rețeaua stradală a anticului Apulum. Plan de situație cu amplasamentul secțiunii S III.

1. locuințe romane (L3, L4, L5), 2. Locuință sec. XII (L2), 3. Locuință sec. XVI (L1), 4. Locuințe sec. 18 (L6, L7), 5. Stradă romană, 6. Cămin și conductă de canalizare.

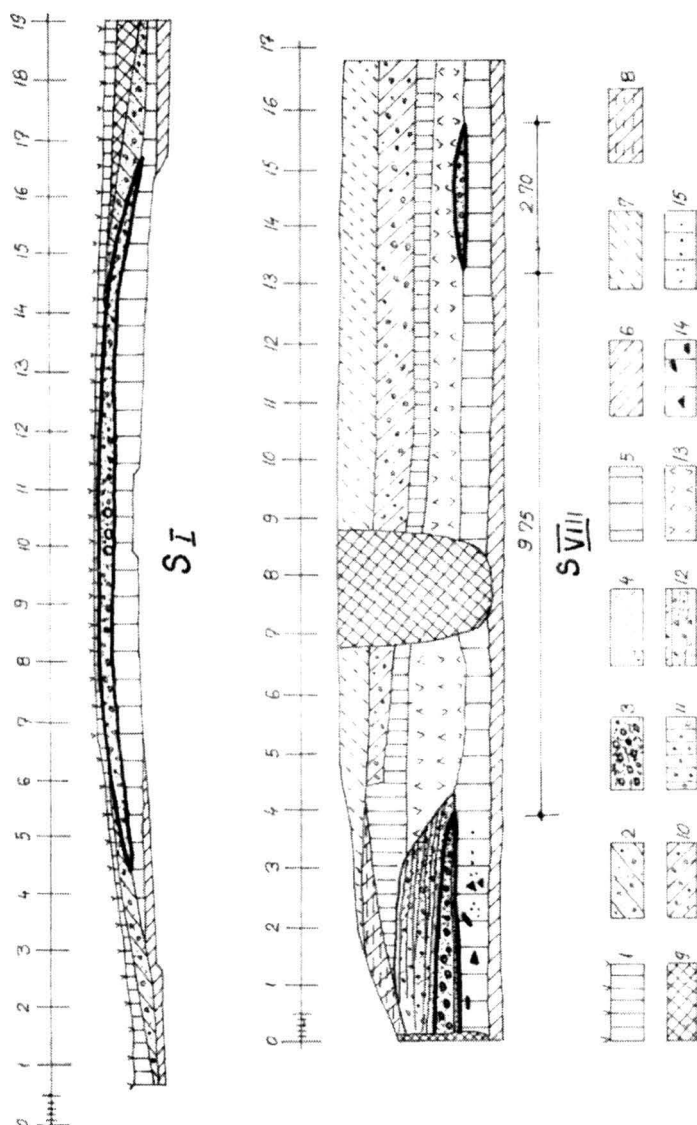

Fig. 7 Rețeaua stradală a anticului Apulum. Secțiunile S I și S VI

1. strat vegetal actual, 2. Balast scurs din corpul drumului roman, amestecat cu argilă brun-negricioasă, 3. Strat de balast în corpul drumului roman, 4. Strat de nisip gros de 5 cm sub drumul roman, 5. Humus antic preroman, 6. Argilă galbenă, 7. Strat contemporan post 1738, 8. Depunere de argilă galbenă scoasă din șanțul cetății (1714-1738), 9. Umplutură contemporană, 10 balast amestecat cu argilă negru-cenușie, 11. Balast amestecat cu argilă cenușiu-gălbuie, 12. Zece straturi din balast constituind consolidări succesive ale drumului roman, 13. Umplutură postromană (argilă, nisip, pietriș, cioburi romane), 14. Fragmente ceramice (Schneckenberg) în humusul antic preroman, 15. Pigmenți de pământ ars în humusul antic preroman.

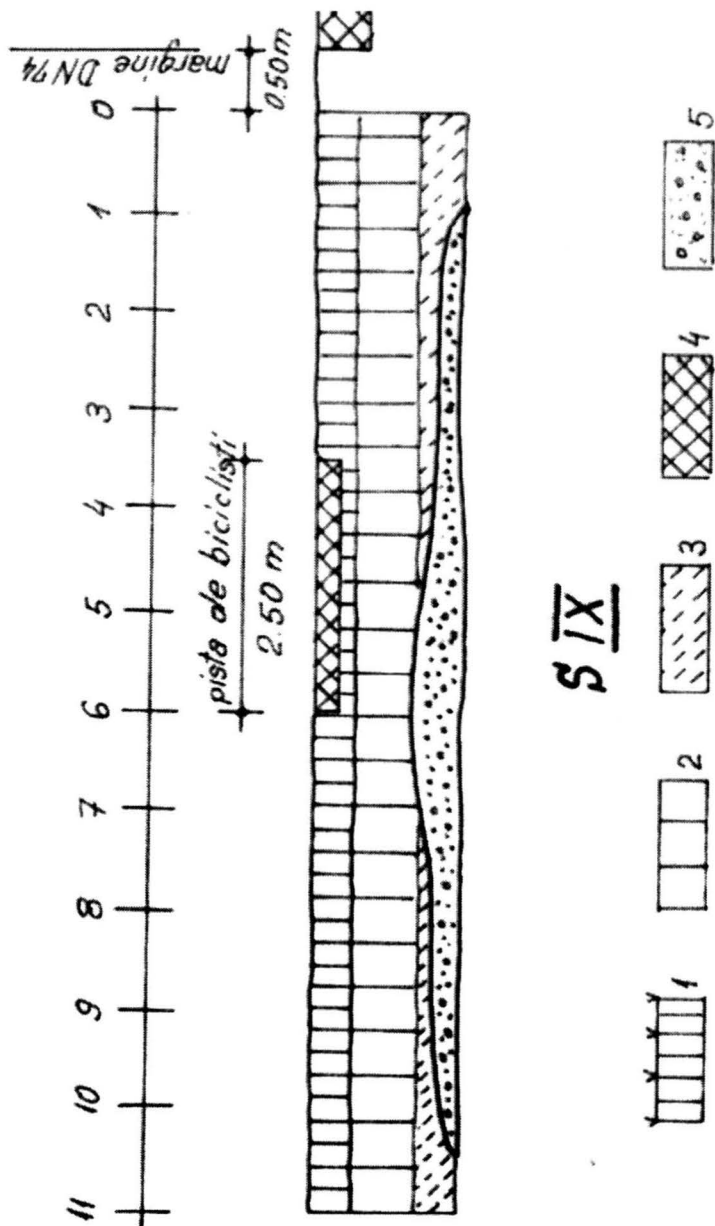
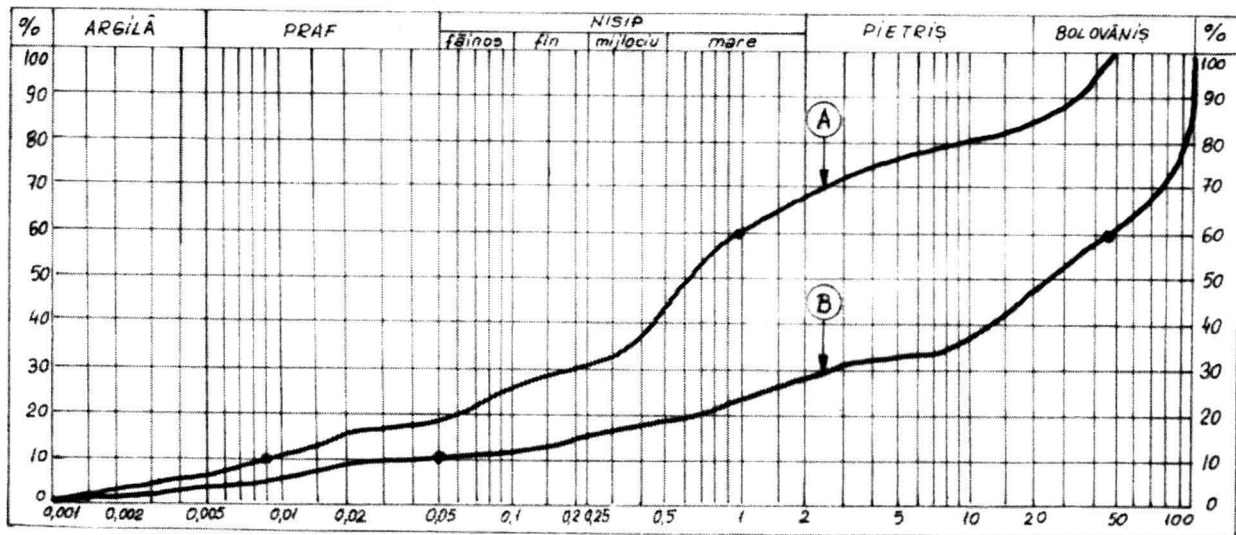

Fig. 8 Rețeaua stradală a anticului Apulum. Secțiunea S IX

1. strat vegetal actual, 2. Sol argilos brun-roșcat de pădure, 3. Depunere de pământ negru, carosabil modern cu îmbrăcăminte din beton de ciment, 5. Balast cu bolovăniș mic din corpul drumului roman.

COMPOZIȚIA GRANULOMETRICĂ

	A	B
argilă (0,000 - 0,005 mm)	6,5%	4,0%
praf (0,005 - 0,05 mm)	12,5%	6,2%
nisip (0,05 - 2,00 mm)	47,6%	17,8%
pietriș (2,00 - 20,0 mm)	15,9%	19,3%
bolovanis (20 - 100 mm)	17,5%	52,7%

$$U_A = \frac{d_{60}}{d_{10}} = \frac{1,00}{0,009} = 111,1$$

$$U_B = \frac{d_{60}}{d_{10}} = \frac{45,0}{0,05} = 900,0$$

Fig. 9. Reșeaua stradală a anticului Apulum. Strada principală din secțiunea S
 VI. Compoziția granulometrică a materialului din sistemul rutier:
 B: drumul roman inițial
 A: consolidări succesive ale drumului roman (probă amestecată).

OBIECTE DE OS ÎN COLECȚIILE MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ

MIHAI PETICĂ,
ANDREI ZRINYI

Piese pe care dorim să le prezentăm provin din colecțiile Muzeului Județean Mureș – Tg. Mureș (jud. Mureș), descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice.

Materia primă utilizată o reprezintă atât oasele menajere provenite de la animale mari, dinți de animale, coarne de ovicaprine etc. Culoarea variază și ea, de la nuanțe de alb-gălbui, cenușiu, brun etc. Marea lor majoritate sunt lustruite, ornamentația fiind realizată prin incizie, șlefuire sau cioplire fină.

În raport de funcționalitatea lor, piesele de os le clasificăm în următoarele categorii: 1) piese de uz casnic; 2) piese de toaletă și podoabă; 3) instrumente medicale; 4) piese de echipament militar; 5) piese pentru jocuri; 6) diverse și nedeterminabile.

1) *Piese de uz casnic*

La această categorie bronzurile domină osul, totuși osul continuă să fie utilizat pe scară largă. Perforația este, în general, ovală. Unele străpungătoare au fost doar începute, prezentând fațete tăiate sau urmele despicării oaselor crude.

2) *Piese de toaletă și podoabă*

Majoritatea acestor piese sunt simple și fragmentate, doar două piese sunt ornamentate. Menționăm la această categorie un pandantiv (amuletă?) și o aplică plată, probabil pentru centură.

3) *Instrumente medicale*

Din această categorie fac parte o mică spatulă-sondă, o sondă pentru ureche și o linguriță (?) din care s-a păstrat doar mânerul cu urma cavității.

4) *Piese de echipament militar*

Aici reprezentăm o singură piesă, întăritura de os, cu cavitatea pentru coardă, de la un arc.

5) *Piese pentru jocuri*

Pe lângă zarul și trei jetoane clasice, mai prezentăm și fragmentul unui pahar, din os, pentru aruncat zarurile.

6) *Diverse și nedeterminabile*

În această categorie am inclus o prăsea-lamă și un *stilus* (?) fragmentar. (Pl. I-VI)

CATALOG

Ace de cusut

1. Ac; pl. I/1; os; stare de conservare perfectă; culoare galben-deschis; L = 9,7 cm; După ureche piesa este retezată; Cociș-Alicu 1993, nr. 136; sec. II-III e. n.; Cristești ?; MJM; nr. inv. 4162. Inedit.

2. Ac; pl. I/2; os; stare de conservare bună (urechea știrbită); culoare galben-închis; L = 12,4 cm; Cociș-Alicu 1993, nr. 122; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928¹; MJM; nr. inv. 815. Inedit.

3. Ac; pl. I/3; os; stare de conservare perfectă; culoare brună; L = 13,9 cm; ac simplu cu arcuire naturală; Cociș-Alicu 1993; nr. 122; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 814. Inedit.

4. Ac; pl. I/4; os; stare de conservare mediocră (vârful și urechea rupte); culoare brun-cenușiu; L = 8,7 cm; ac simplu; tip nedeterminabil; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 812. Inedit.

5. Ac; pl. I/5; os; conservare bună (vârful rupt); culoare cenușie; L = 9 cm; ac simplu cu urechea deosebit de strâmtă, iar capătul retezat; Cociș-Alicu 1993, nr. 136; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 821. Inedit.

6. Ac; pl. I/6; os; conservare bună (vârful rupt); culoare cenușiu-deschis; L = 7,5 cm; ac simplu cu capăt ușor rotunjit, urechea dispusă oblic; Cociș-Alicu 1993, nr. 134; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 804. Inedit.

7. Ac; pl. I/7; os; conservare mediocră (vârf și urechea rupte); culoarea cenușie; L = 9 cm; tip nedeterminat; ac simplu; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 817. Inedit.

8. Ac; pl. I/8; os; conservare mediocră (vârf și urechea rupte); culoare brun-deschis; L = 8 cm; tip nedeterminabil; ac simplu; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 818. Inedit.

Străpungătoare

9. Străpungător; pl. II/1; dinte de rozător; stare bună; culoare brun-gălbuie; L = 4,1 cm; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 905. Inedit.

10. Străpungător; pl. II/2; dinte de rozător; stare bună; culoare brun-gălbuie; L = 3,9 cm; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 835. Inedit.

11. Străpungător; pl. II/3; dinte de rozător; stare bună; culoare alb-gălbuie; L = 4 cm; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 840. Inedit.

12. Străpungător; pl. II/4; corn de ovicaprină; stare bună; culoare brună; L = 7,9 cm; grosimea 2 cm; prezintă urme de șlefuire, vârful rupt; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 845. Inedit.

13. Străpungător; pl. II/5; corn de cerb; stare fragmentară (vârful piesei); culoare cenușie; L = 5,7 cm; grosimea 1,9 cm; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 854. Inedit.

14. Străpungător; pl. II/6; os tubular; vârful rupt; culoare cenușie; L = 9,3 cm;

¹ Săpături efectuate de Aurel Filimon (cu participarea lui Al. Ferenczi de la Institutul de Arheologie și Istorie, Cluj), într-o zonă pe malul Mureșului, ce nu a putut fi localizată.

sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 842. Inedit.

15. Străpungător; pl. II/7; os tubular; vârful rupt; culoare brun-deschis; L = 11,1 cm; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 841. Inedit.

16. Străpungător; pl. II/8; corn de cerb; vârful rupt; la bază prezintă urme de tăiere; culoare brun-gălbuie; L = 10,2 cm; grosimea 2,7 cm; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 2571. Inedit.

17. Străpungător; pl. II/9; os de pasăre; stare bună; cu urme de utilizare; L = 11,3 cm; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 849. Inedit.

Fragmente de ace

18. Ac; pl. III/1; os; conservare mediocră (ambele capete rupte); culoare galben-închis; L 3,8 cm; tip nedeterminabil; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 836. Inedit.

19. Ac; pl. III/2; os; conservare mediocră (ambele capete rupte); tip nedeterminabil; culoare cenușie; L = 3,2 cm; sec. II-II e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 838. Inedit.

20. Ac; pl. III/3; os; conservare mediocră (fragment); culoare galben-închis; L = 5,1 cm; tip nedeterminabil; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 831. Inedit.

21. Ac; pl. III/4; os; conservare mediocră (fragment); culoare cenușie; L = 5,1 cm; Gudea-Bajusz 1991; tip I. var. 3; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 807. Inedit.

22. Ac; pl. III/5; os; conservare mediocră (fragment); culoare galben-închis; L = 5,4 cm; tip nedeterminabil; sec. II-III e. n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 837. Inedit.

23. Ac; pl. III/6; os; conservare mediocră (fragment); arcuit natural; culoare galben-închis; L = 7,6 cm; tip nedeterminabil; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 855. Inedit.

24. Ac; pl. III/7; os; vârful și urechea rupte; culoare alb-gălbuie; L = 8,8 cm; sec. II-III e.n.; Brâncovenești 1975; secț. Cn III; MJM; f. n.; D. Protase-A. Zrinyi, în *Marisia* XXIII-XXIV, p. 130, pl. LVIII/1.

Mânere

25. Mâner de la un cuțit; pl. III/8; os; conservare mediocră (deteriorări provocate de oxizii de fier); culoare brun-deschis; l = 9,7 cm; l = 1,6 cm; ornamentat prin incizii paralele oblice pe partea de jos prezintă urmele unui nit, înconjurat de un cerc incizat; hașurarea se termină cu două linii paralele care se repetă la 1 cm distanță, precum și în zona gardei; în cavitatea mânerului se mai păstrează resturile lamei de fier; sec. II-III e.n.; Cristești – malul Mureșului; MJM; nr. inv. 4163. Inedit.

Ace de păr

26. Ac; pl. IV/1; os; conservare bună; culoare alb-gălbuie; L = 13,8 cm;

Gudea-Bajusz 1991, tip IV, subvar. a²; ornamentat cu trei gulere urmate de pin, apoi încă două gulere, mai mici, terminându-se cu un con alungit (partea cu decor are lungimea de 3,8 cm); sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 824. Inedit.

27. Ac; pl. IV/2; os; conservare bună; culoare brun-deschis; L = 11,1 cm; decorat cu două inele și un corp bitronconic (decorul are lungimea de 0,9 cm); Gudea-Bajusz 1991, tip IV/var. 5; sec. II-II e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 826. Inedit.

28. Ac; pl. IV/3; os; conservare bună (ușor ciobit la vârf); culoare galben-închis; L = 12 cm; ac simplu cu terminație continuă; Gudea-Bajusz 1991 tip. I/var. 2; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 830. Inedit.

29. Ac; pl. IV/4; os; conservare bună (ciobit la vârf); culoare brună; L = 11,6 cm; ac simplu cu capătul rotunjit; Gudea-Bajusz 1991, tip. I/var. 3; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 810. Inedit.

30. Ac; pl. IV/5; os; conservare bună (ciobit la ambele capete); culoare brun-închis; L = 12,6 cm; ac simplu fără decor; Gudea-Bajusz 1991, tip. I/var. 1; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 813. Inedit.

31. Ac; pl. IV/6; os; conservare bună (ușor ciobit la ambele capete); culoare brun-deschis; L = 10,9 cm; ac simplu fără decor; tip nedeterminabil; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 811. Inedit.

32. Ac; pl. IV/7; os; conservare bună; culoare brun-deschis; L = 11,8 cm; ac simplu fără decor, ușor rotunjit la capăt; Gudea-Bajusz 1991, tip. I/var. 3; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 806. Inedit.

33. Ac; pl. IV/8; os; conservare bună; culoare alb-gălbui; L = 11,4 cm; ac simplu cu capătul rotunjit; Gudea-Bajusz 1991, tip. I/var. 4; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 803. Inedit.

34. Ac; pl. IV/9; os; conservare mediocră (partea ascuțită ruptă); culoare brun-gălbui; L = 5,6 cm; fragment cu capătul rotunjit; Gudea-Bajusz 1991, tip. I/var. 4; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 823. Inedit.

35. Ac; pl. IV/10; os; stare bună; culoare galbuie; L = 9,6 cm; ac cu capătul globular; Gudea-Bajusz 1991, tip. I/var. 6; sec. II-III e.n.; Brâncovenești 1975, secț. Cn. III; D. Protase-A. Zrinyi, în *Marisia* XXIII-XXIV, p. 130, pl. LVIII/2; MJM; f. n. inv.

Piese de podoabă

36. Aplică; pl. V/1; os; conservare bună; L = 3,6 cm; grosime = 2 mm; aplică ornamentată cu un cerc în care se află cinci cerculețe cu câte un punct în centru, iar în stânga și dreapta colului, în registrul exterior câte un cerculeț cu punct în centru. În cele patru colțuri se află găuri înconjurate cu cercuri. Pe verso, același decor, din care lipsesc cele două cercuri laterale; sec. II-III e.n.; Cristești – săpături 1962 (D. Potase, Á. Dankanits); MJM; nr. inv. 6928. Inedit.

37. Pandantiv (amuletă?); pl. V/2; os (fideș?); stare bună; culoare albă; L = 3,6 cm; diam. = 1,4 cm; pandantiv având o formă cilindrică și o ureche laterală proeminentă de 8 mm pentru agățat, capetele cilindrului fiind ușor

² Întrucât conține elemente de decor suplimentare față de tipologizarea făcută Gudea-Bajusz 1991, am introdus o subvariantă a.

arcuite; decorul constă din 4 șiruri de puncte cu număr inegal de elemente; sec. II-III e.n.; Praid; MJM; nr. inv. 2730. Inedit.

Instrumente medicale

38. Spatulă sondă; pl. V/3; os; conservare mediocră (ruptă); culoare brun-deschis; L = 8,3 cm; din instrument se păstrează doar lopățița spatulei, lentiformă în secțiune, cealaltă parte fiind ruptă; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 834. Inedit.

39. Sondă ureche; pl. V/4; os; conservare bună; culoare brun-gălbuie; L = 8,7 cm; S. Cociș în *Apulum*, XXVII, fig. 3/ 4; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 827. Inedit.

40. Linguriță; pl. V/5; os; conservare mediocră (ruptă); culoare alb-gălbuie; L = 9,3 cm; mânerul unei lingurițe, din căuș se păstrează doar baza; decorată cu un inel terminat cu un ornament guttiform; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 825. Inedit.

Piese de echipamente militare

41. Piesă pentru arc; pl. V/7; os; stare de conservare fragmentară; culoare galben-închis; L = 22,8 cm; lățime = 2 cm; piesă alungită pentru întărirea capetelor arcului, cu o cavitate pentru legarea corzii; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 850. Inedit.

Piese pentru jocuri

42. Zar; pl. VI/1; os; stare bună de conservare; culoare cenușie, suprafețele lustruite; L = 15 x 15 x 11 mm; valorile sunt compuse din puncte înconjurate de câte două cercuri concentrice incizate; tip. Alicu-Nemeș 1982, nr. 88; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 856. Inedit; cf. S. Cociș- D.A.

43. Pahar pentru aruncat zarurile (fritillus); pl. VI/2; os; stare fragmentară; culoare brună; L = 4,4 cm; l = 3,2 cm; diametru = 3,7 cm; suprafețele lustruite, ornamentat cu benzi de linii incizate; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 1486. Inedit

44. Jeton (*tessera*) pl. VI/3; os; stare de conservare bună; culoare galbenă; diametru = 2,1 cm; Alicu-Nemeș 1982, tip. A, pl. V, nr. 10; piesa este decorată cu cinci cercuri concentrice incizate, păstrându-se la margine o suprafață netedă; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 857. Inedit.

45. Jeton; p. VI/4; os; stare bună; culoare galbenă; diametru = 2,6 cm; jeton în formă de disc, ornamentat cu 3 cercuri concentrice, la margine prezintă o suprafață netedă, în centru este găurit, versoul prezintă un cerc incizat; tip. inedit; sec. II-III e.n.; Brâncovenești 1971, secț. IV, D. Protase – A. Zrinyi, în *Marisia*, XXIII-XXIV, p. 130, pl. LVIII/3; MJM; f. n. inv.

46. Jeton; pl. VI/5; os; stare bună; culoare galbenă; diametrul = 3,2 cm; *tessera* în formă de disc, ornamentată cu cercuri concentrice incizate, între

primul și al doilea cerc aflându-se șapte cerculețe cu câte un punct în mijloc; pe revers un singur cerc incizat, piesa este perforată; tip inedit; sec. II-III e.n.; Brâncovenești 1971, sect. IV; D. Protase – A. Zrinyi, în *Marisia*, XXIII-XXIV, p. 131, pl. LVIII/4.

Diverse și nedeterminabile

47. Prăsea; p. VI/6; os; stare conservare bună; culoare alb-gălbuie; L = 13,3 cm; l = 1,8 cm; grosimea = 4 mm; piesa prezintă trei găuri (probail pentru niturile de fixare a lamei), în jurul cărora la marginile piesei se află un decor traforat constând din patru zimțuri, orientate două spre stânga și două spre dreapta. Același ornament îl întâlnim și în zona lamei, iar în partea inferioară (actualmente ciobită) se află o gaură pentru agățat. Suprafața este bine lustruită; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 852. Inedit.

48. Stilus (?); pl. V/6; os; stare de conservare fragmentară; culoare brun-gălbuie; L = 9,4 cm; piesa prezintă urmele unei aplatizări (căuș de linguriță? aplatizarea pentru netezirea cerii?), iar la capătul celălalt se termină printr-un inel și vârf ascuțit de 1,5 cm; sec. II-III e.n.; Cristești – A. Filimon 1928; MJM; nr. inv. 828. Inedit.

Lista prescurtărilor utilizate

Gudea-Bajusz = N. Gudea – I. Bajusz, *Ace de păr din os de la Porolissum*, în *ActaMP*, XIV-XV, 1990-1991, p. 81-126.

Cociș-Alicu 1993 = S. Cociș – D. Alicu, *Obiecte de os din Dacia Apulensis și Dacia Porolissensis*, în *ActaMP*, XVII, 1993, p. 113-149.

Alicu-Nemeș 1982 = D. Alicu – E. Nemeș, *Obiecte de os descoperite la Ulpia Traian Sarmizegetusa*, în *ActaMP*, XIX, 1982, p. 345-366.

Aus Knochen hergestellte Gegenstände im archäologischen Sammlungen des Kreismuseums Mureș

(Zusammenfassung)

Die verasser stellen einige – im Rahmen archäologischen Ausgrabungen entdeskte – Gegenstände vor, welche betreffen sich im archäologischen Sammlungen des Kreieums Mureș

Als Rohmaterial waren genutzt die Knochen aus dem Haushalts Überreste die stammen vom Rindviehe, Tierzähne, Hörner vom Ovicaprinen usw. Die farbe der Gegenstände ist verschiedenartig, vom gelblichweiss, grau, bis braun. Merhrzahl der Gegenstände sind meistens poliert, die Verzierung war verwicklicht durch Stich -, Schliff – oder feine Schnitz-Arbair.

In Abhängigkeit der Zwecke dieser Gegenstände die Verfasser stellen die folgende Klassifikation vor: 1) Haushaltsartikel; 2) Toilettenartikel und Zierartikel; 3) medizinische Instrumente; 4) Militär-Ausrüstungsartikel; 5)

Spilzeuge; 6) verschiedene und unbestimmbare Gegenstände.

Haushaltsartikel

Diese kategorie im allgemein ist beherrscht vom bronzenen Gegenstände, aber die Gegenstände aus Knochen sind noch gebraucht im grossen Mengen. Die Perforationen sind meistens oval. Die herausbildung einiger Locher waren nur begonnen, diese Stücke zeigen die Spuren der Spaltung der rohen Knochen, oder geschnitzte Fazetten (Nähnadeln, Locher, Nadelbruchstücke, Messergriffe, Haarnadeln).

Toilettenartikel, Zierartikel

Diese Gegenstände sind meistens einfache Bruchstücke, nur zwei gegenstände sin verziert. Die Verfasser heben heraus ein Anhänger (Amulett?) und eine platte Zierscheibe, wahrscheinlich für Gürdel.

Medizinische Instrumente

Diese Kategorie entält eine kleine Spatule-Sonde, eine Ohrsonde und ein Löffelchen (?) aufgeblieben im Form einer Stiel und Beginn des Löffelchens.

Militär-Ausrüstungsartikel

Ein einziger Gegenstand ist vorgestellt: die Verstärkung eines Bognes mit dem Ort für Saite.

5) Spielzeuge

Sind vorgestellt: ein Würfel, drei klassische Jetone und das Bruchstück eines Würfelbechers aus Knochen.

Verschiedene und unbestimmbare Gegenstände

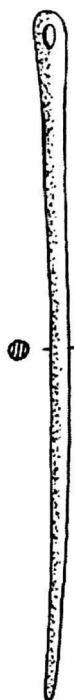
In diesen Kategorie sind vorgestellt eine Platte aus Knochen für den Griff eines Messers und ein Bruchstück eines *Stilus* (?) (Taf. I-VI).

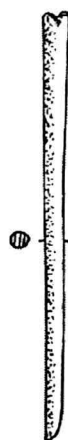
1

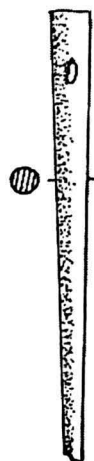
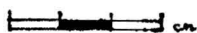
2

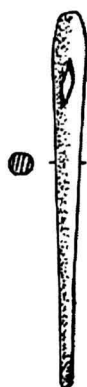
3

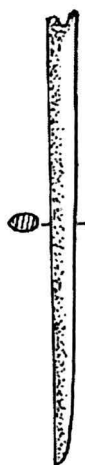
4

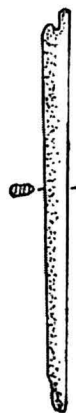
5

6

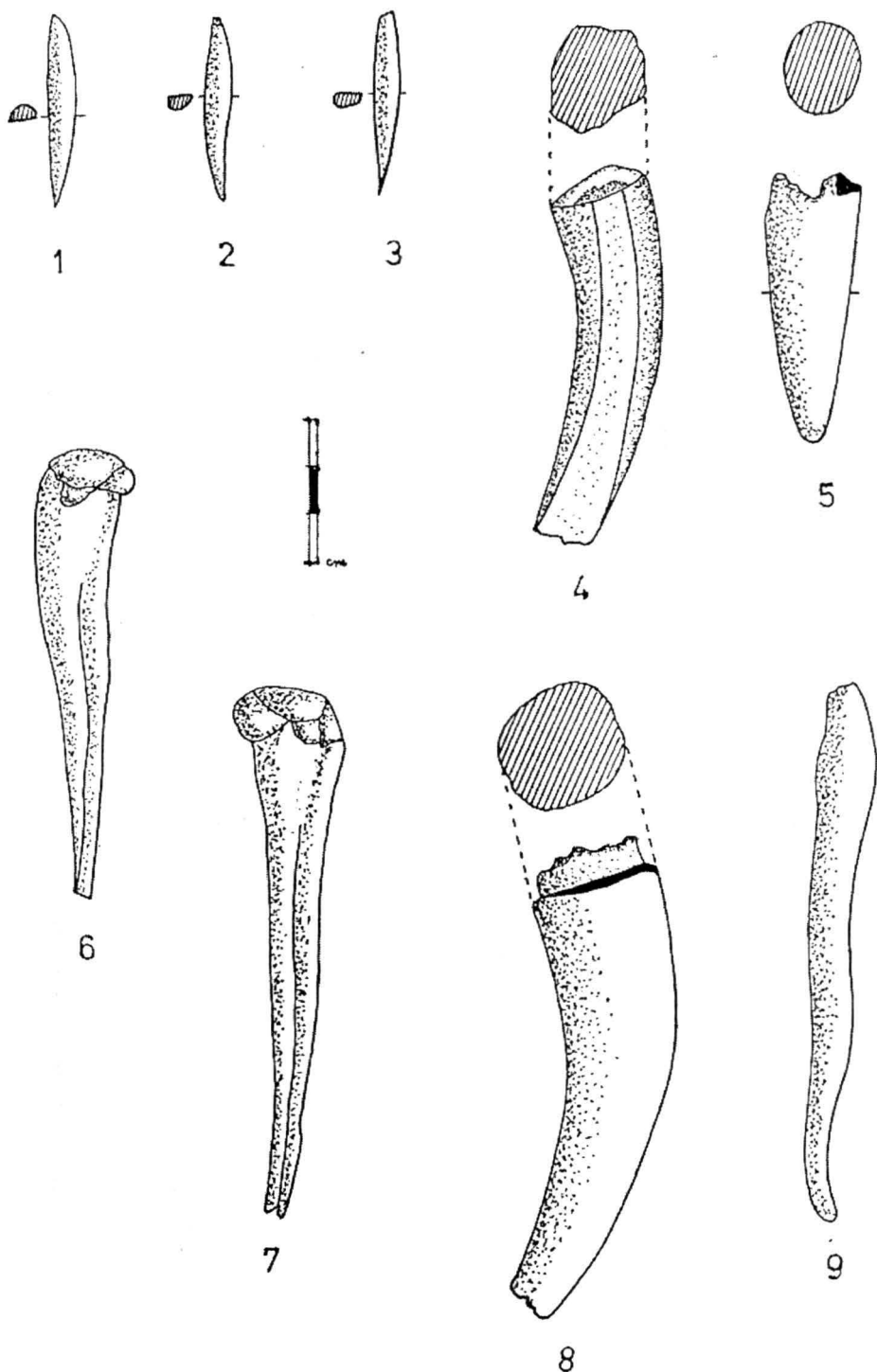

7

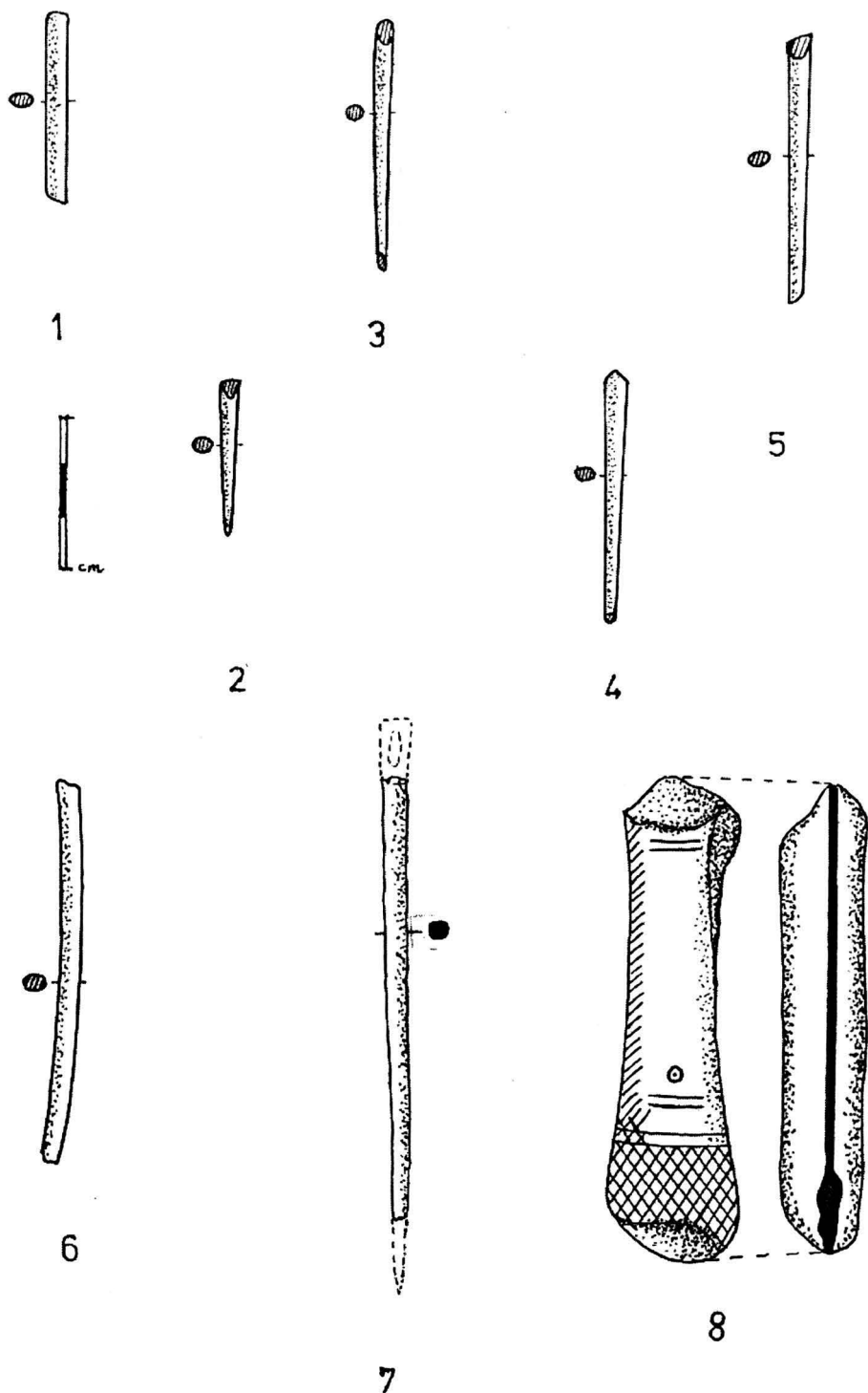

8

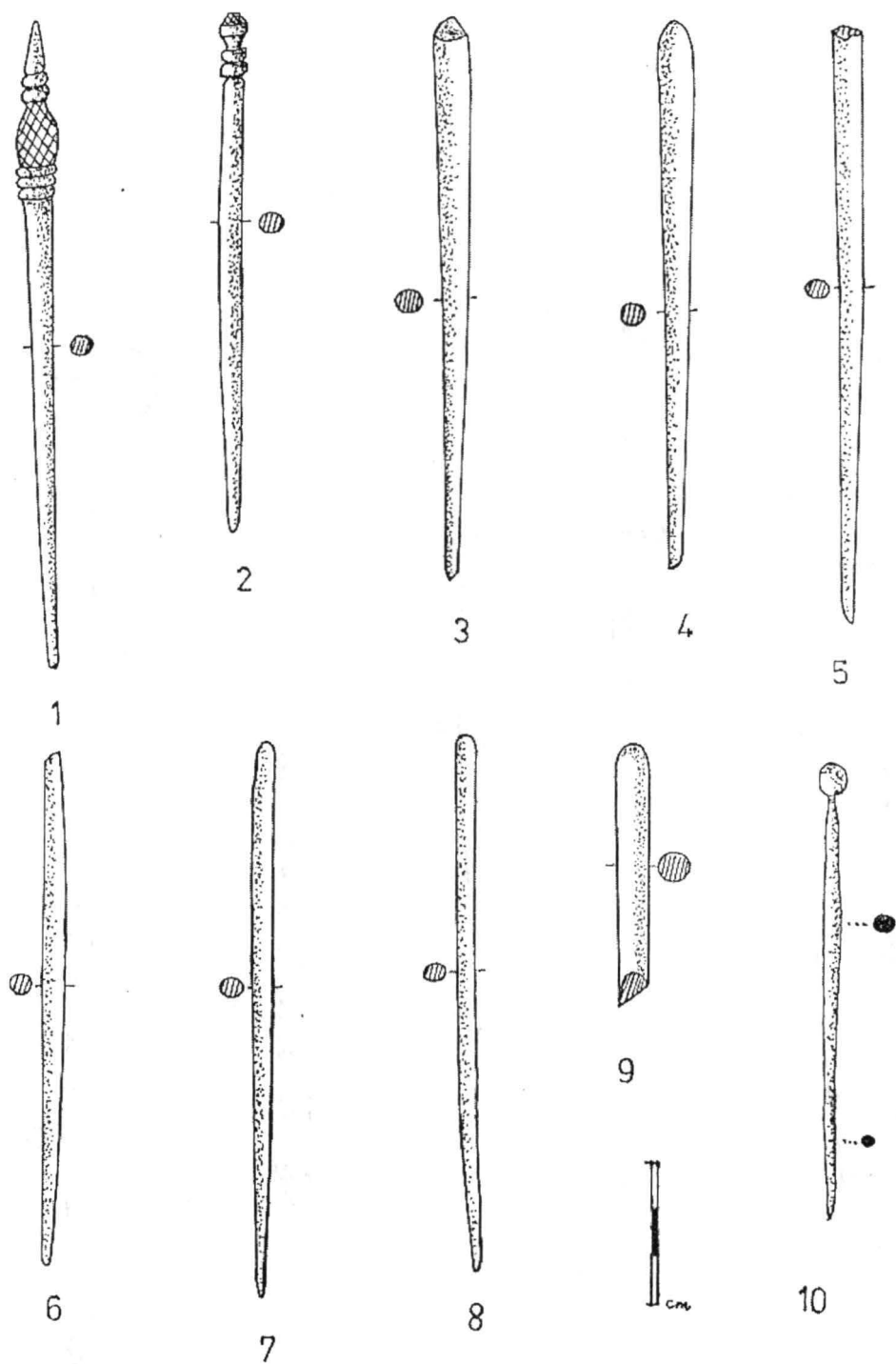
Planșa I

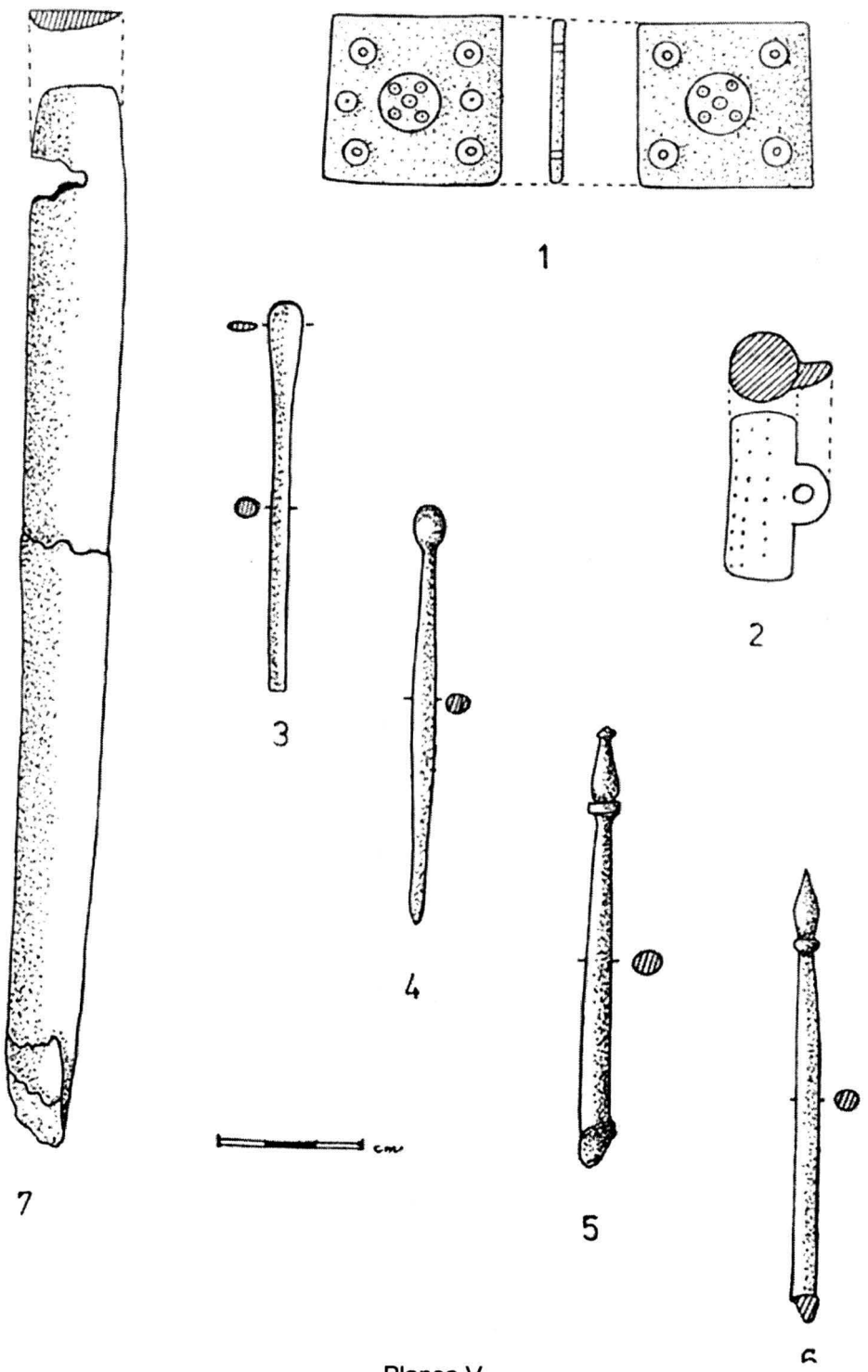
Planșa II

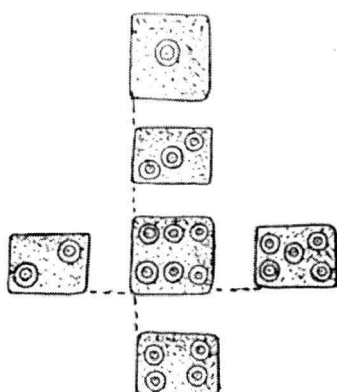
Planșa III

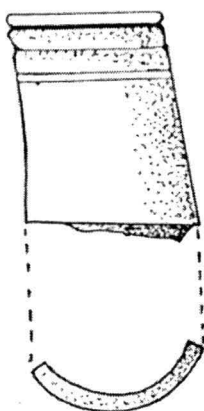
Planșa IV

Planșa V

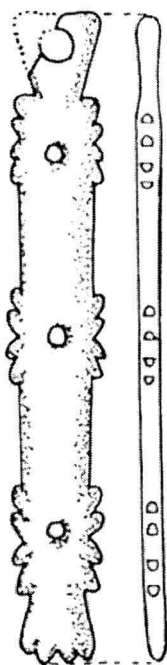
1

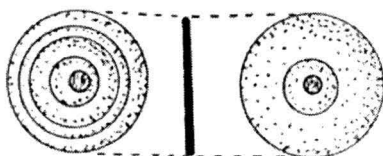
2

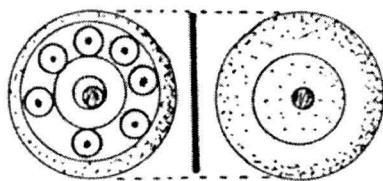
3

6

4

5

Planșa VI

GRUPUL DE MORMINTE APARTINÂND CULTURII NOUA DE LA COMLOD, JUD. BISTRIȚA-NĂȘĂUD

CORNELIU GAIU

Prezența unor vestigii aparținând culturii Noua în hotarul localității Comlod ne-a fost semnalată în primăvara anului 1995 când, dintr-o descoperire de suprafață a ajuns în Muzeul din Bistrița o ceașcă cu torți supraînălțate (fig. 3/2). În vara anului 1998, profitând de deschiderea șantierului pentru dezvelirea necropolei celtice de la Orosfaia, am efectuat o verificare a condițiilor și locului descoperirii¹, urmată de un sondaj arheologic (fig. 2). La momentul intervenției noastre un grup de tineri din localitate practicaseră câteva gropi în zona descoperirii vasului, ocazie cu care au dezvelit scheletul mormântului din care provenea ceașca și au atins un al doilea mormânt, al cărui inventar a fost ridicat.

Sondajul arheologic de salvare și investigațiile întreprinse au reușit să identifice un grup de patru morminte de înhumatie, să salveze întregul inventar și să stabilească elementele de rit și ritual funerar.

Mormântul 1 a fost săpat și ridicat de către „arheologii amatori”. Au fost recuperate, în afară de ceașca donată anterior, scheletul și un vas aflat la descoperitori. După informațiile obținute și constatările noastre rezultă că scheletul, unui bărbat matur, a fost depus la mică adâncime (0,30 m), în poziție chircită cu capul spre S-V. Inventarul recuperat se compune din ceașca găsită inițial, lucrată din pastă nisipoasă brun-negricioasă (fig. 3/2) și dintr-un vas-sac lucrat din pastă cărărmizie, cu nisip în compoziție, având gura largă, corpul ușor arcuit, decorat cu butoni sub buză (fig. 3/1).

Mormântul 2 era un mormânt dublu cu scheletele depuse într-o cistă din lespezi de gresie având laturile de 1,40 x 0,90 m. Unul dintre schelete a fost ridicat de către descoperitori împreună cu inventarul, cel de-al doilea era dispus în poziție chircită, culcat pe partea stângă, mâinile aduse spre față, orientat SE-NV depus pe sol la 0,60 m. Din datele furnizate de către descoperitori se pare că celălalt schelet era culcat pe partea dreaptă, având capul depus spre NV. Lângă schelete erau depuse patru vase: 1. Ceașcă din pastă fină, negricios-maronie, cu fundul îngust puternic alveolat, corp bitronconic, gâtul drept, buza ușor răsfrântă și rotunjită, decorată pe umeri cu împunsături (fig. 3/3); 2. Oală din pastă cu microprundișuri, suprafața angobată negricios-roșcată, corpul arcuit, marginea dreaptă rotunjită, prevăzută cu două torți în bandă la baza gâtului (fig. 3/4); 3. Strachină din pastă nisipoasă, brun-negricioasă, cu pereții arcuiți, marginea rotunjită, ușor trasă spre interior, cu o tortiță sub buză (fig. 3/5); 4. Văscior tronconic din pastă brun-roșcată cu microprundișuri în

¹ La aceste investigații a luat parte și colegul Lucian Vaida

compoziție căruia îi lipsește fundul, buza decorată cu creștături (fig. 3/6).

Mormântul 3. Schelet de matur, depus într-o groapă rectangulară cu colțurile rotunjite având dimensiunile de 1,50 x 1 m, orientat VSV-ENE. Scheletul era depus pe spate cu picioarele flexate și mâinile pe lângă corp (fig. 4 a). Adâncimea de depunere -0,30 m. Inventar: în zona toracelui era așezat un vârf de săgetă din silex (fig. 4/1).

Mormântul 4. Schelet de matur, bărbat, depus culcat pe partea stângă, chiruit cu mâinile aduse spre față; orientare ENE-VSV. Adâncimea de depunere -0,60 m. Inventar: Lângă genunchi era depusă o ceașcă din pastă brun-cărmăzie (fig. 4/2); lângă labele picioarelor era așezată o strachină lucrată din pastă cu microprundișuri, brun-negricioasă, cu pereții arcuiți, buza ușor trasă spre interior, cu o tortiță care nu s-a păstrat dispusă sub buză (fig. 4/3); lângă aceasta s-au găsit fragmente dintr-un castron cărmăziu-negricios, nisipos, de formă tronconică cu o șanțuire sub buză (fig. 4/4).

Sondajul arheologic de pe „Dealul Comlodului” a dus la dezvelirea unui mic grup de morminte legat prin ritual și inventar de arealul culturii Noua. Mormintele au fost amplasate pe culmea, aflată la cumpăna de ape dintre bazinul Someșului și Mureșului, cu o altitudine de 500 m, la 50 m de liziera pădurii „La Fătuică” (fig. 1), care se găsește la limita dintre hotarele localităților Comlod și Archiud. Un asemenea amplasament pentru înhumarea celor decedați este destul de neobișnuit la purtătorii acestei culturi² ale cărei semnificații magico-rituale nu trebuie ignorate.

Cercetările arheologice ne-au demonstrat că la Comlod nu avem de-a face cu o necropolă extinsă, spațiul respectiv fiind folosit pentru înmormântarea unui grup restrâns care cuprinde doar morminte de maturi care, prin caracteristicile de rit și ritual funerar, se încadrează în cadrul culturii Noua³. Din cele patru morminte găsite, trei erau morminte simple, cel de-al patrulea fiind un mormânt dublu cu scheletele așezate într-o cistă de piatră. Astfel de construcții cu caracter funerar sunt extrem de rare în aria acestei culturi fiind întâlnite mai ales în aria intracarpatică a culturii: un mormânt în cadrul necropolei de la Morești⁴, alte câteva morminte de înhumare și de incinerare (simple, duble sau triple) în necropola tumulară de la Cașolt⁵, și două morminte de incinerare în marginea necropolei Noua de la Archiud „Hânsuri”⁶ aflată la doar 5 km de

² Un mormânt amplasat pe o culme de deal a fost descoperit la Fănațe (com. Urmeniș) în aceeași regiune (G. Marinescu, *SCIVA*, 26, 3, 1975, p 401).

³ A.C. Florescu, în *DaciaNS*, 11, 1967, p 73-74.

⁴ K. Horedt, *Morești. Grabungen in einer vor-und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979, p 27, pl. 4-5.

⁵ M. Macrea, *Materiale*, 4, 1957, p 134-138; M. Macrea, E. Dobroiu, N. Lupu, *Materiale* 5, 1958, p 410-411, fig. 11-12; M. Macrea, *Materiale* 6, 1959, p 419-421, fig. 17.

⁶ G. Marinescu, *Thraco-Dacica* VII, 1-2, 1986, p 51, fig. 3; Mormintele în cistă de piatră de la Rotbav (Z. Szekely, *Materiale* 9, 1970, p 310, fig. 14) și Țărbănești (M. Ignat, D. Popovici, *Suceava*, 6-7, 1979-1980, p 657) amintite de către unii autori (I. Andrițoiu, V. Vasilev, *Culture et civilisation an Bas Danube*, 10, 1993, p 102; G. Marinescu, *Thraco-Dacica*, VII, 1-2, 1986, p 52) nu prezintă elemente de atribuire culturală fiind atribuite, de către descoperitori, altor culturi. O necropolă Noua cu morminte în cistă de piatră a fost cercetată în nord-vestul Basarabiei la Burlănești (V. Cavriuc, *Augustia*, 1, 1996, p 70).

„Dealul Comlodului”. Asupra originii și prezenței acestui tip de mormânt în cadrul culturii Noua nu pot fi formulate deocamdată răspunsuri satisfăcătoare⁷. Din bronzul timpuriu, în cadrul culturii Schneckenberg, se cunosc în spațiul sud-estic și centrul transilvănean numeroase morminte în cistă de piatră⁸, dar ele nu pot prefigura construcțiile de același tip din mediul cultural Noua. În schimb astfel de construcții se întâlnesc atât în cultura Monteoru⁹, cât și în cadrul grupului Costișa-Komarov-Bielyi-Potok¹⁰ prin intermediul cărora asemenea practici au putut fi preluate în cadrul culturii Noua.¹¹

Poziția dedusă a scheletelor depuse în cista de piatră de la Comlod se regăsește într-o serie de morminte multiple de la Trusești-Țuguieța¹². Și pentru celelalte morminte s-au înregistrat orientări și dispoziții diverse ale scheletelor, ceea ce denotă lipsa unor reglementări stricte în această privință în cadrul culturii Noua¹³. Din cinci schelete trei erau orientate VSV-ENE și două NE-SV, culcate fie pe partea stângă (M1 și M4), fie pe partea dreaptă (M2).

Inventarul funerar este cel specific acestui areal cultural atât în ce privește varietatea cât și modul de dispunere al acestuia în cadrul gropilor sepulcrale. Cu excepția mormântului M3 care avea ca inventar un vârf de săgeată din silex¹⁴ celelalte morminte conțin 2-4 vase dispuse lângă capul mortului, la nivelul brațelor sau lângă labele picioarelor, aparținând unui număr restrâns de forme. Din punct de vedere al aspectului și al tehnicilor de prelucrare a pastei acestea se înscriu în aspectul general al ceramicii Noua provenind din așezări sau necropole¹⁵.

Una dintre formele preferate în depunerile funerare ale culturii Noua¹⁶ și care se găsește în trei dintre mormintele de la Comlod, este ceașca cu torți supraînălțate care, indiferent de origini sau filiații¹⁷ reprezintă una dintre relicvele directe ale culturii. La Comlod aceasta s-a găsit în ambele variante: cu torți prevăzute cu creastă (fig. 3/2; 4/2) și cu butoni (fig. 3/3), cunoscute în

⁷ I. Andrițoiu, V. Vasiliev, *op.cit.*, p. 103.

⁸ Alfred Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941, p. 70-77; I. Paul, M. Blăjan, *FVL* 18,2, 1975, p. 33 sqq.

⁹ A. Oancea, *DaciaNS*, 25, 1981.

¹⁰ I. Andrițoiu, V. Vasiliev, *op.cit.*, p. 103; M. Florescu, *DaciaNS*, 14, 1970, p. 73; A. Vulpe, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I, București 1994, p. 362; N. Ursulescu, D. Popovici, *SCIVA*, 38, 1, 1987, p. 72-76; V. Cavriuc, *op.cit.*, p. 70).

¹¹ *Ibidem*;

¹² M. Petrescu-Dâmbovița, *SCIV*, III, 1952, p. 78.

¹³ K. Horedt, *op.cit.*; I. Andrițoiu, V. Vasiliev, *Apulum*, 27-30, 1990-1993, p. 124.

¹⁴ Vârfuri de săgeți în baza concavă se leagă de influențe răsăritene M. Florescu, *op.cit.*, p. 68, nota 41, fiind semnalate în și în unele stațiuni ale culturii Noua (A.C. Florescu, *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 157-158; idem, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, Călarăși, 1991, p. 73, fig. 163).

¹⁵ O. Munteanu, *ActaMN*, 33/I, 1996, p. 28-29; I. Andrițoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, București, 1992, p. 65-66.

¹⁶ Ideea sugerată de către M. Bădău-Witterberger, *ActaMN*, 31/I, 1994, p. 153 potrivit căreia acest tip de vas se produce pentru uzul funerar este contrazisă de larga sa răspândire în așezările acestei culturi (vezi în acest sens A.C. Florescu, *Repertoriul... passim*; M. Florescu, A.C. Florescu, *ArhMold*, 13, 1990, p. 69).

¹⁷ Z. Szekely, *StComSibiu*, 12, 1965, p. 23-24; A.C. Florescu, *DaciaNS*, 11, 1967, p. 68; I. Andrițoiu, *Thraco-Dacica*, VII, 1-2, 1986, p. 38-39.

majoritatea așezărilor și necropolele acestei culturi, încât trimerile la analogii este superfluă. Exemplarele depuse în mormintele de la Comlod se încadrează în subvariantele a_2 (fig. 3/2) respectiv b_2 (fig. 3/3) din tipologia stabilită de către I. Andrițoiu¹⁸ pentru această formă de vas.

Vasul în formă de sac cu corpul alungit și butoni aplicați sub buza vasului (fig. 3/1), deși mai puțin frecvent în depunerile funerare reprezintă una din formele cunoscute în cadrul acestei culturi¹⁹. La fel, vasul din M2 (fig. 3/6) cu două torți în bandă dispuse pe umerii vasului este mai puțin frecvent în morminte²⁰, dar destul de cunoscut în inventarul așezărilor²¹.

Strachina cu corpul arcuit și marginea ușor trasă spre interior având o tortițăsub buză (fig 3/5 și 4/4) este o formă cunoscută în repertoriul culturii Noua,²² întâlnită atât în morminte cât și în așezări.²³

Grupul de morminte de la Comlod vine să adauge un nou punct la bogatul repertoriu de descoperiri de factură Noua din nord-estul Transilvaniei²⁴ și să aducă noi observații asupra ritului și ritualurilor funerare ale purtătorilor acestei culturi. Descoperirea ridică din nou problema existenței unui orizont Noua I în spațiul intracarpatic, pe care prezența mormântului în cistă de piatră și a altor elemente răsăritene le aduc în discuție²⁵.

Le groupe des tombes appartenant a la culture Noua découverts a Comlod, departement de Bistrița-Năsăud

(Résumé)

Le groupe des tombes découvertes sur la faîte de la colline „Dealul Comlodului” fait partie d'une autre découverte fortuite suivie d'un sondage de vérification. On a découvert quatre tombeaux d'inhumation: trois dans les fosses simples et un autre double dans une ciste en pierre, avec les squelettes en position recroquevillée.

L'inventaire funéraire des tombes contenait 2-4 récipients en

¹⁸ Idem *Thraco-Dacica*, VII, 1-2, 1986, p 36, fig. 6/10,16.

¹⁹ Exemplare asemănătoare au fost găsite la Rotbav, Hărman și Doina (A.C. Florescu, *Repertoriu...*, fig. 14/8 ; 16/5 ; 195/12).

²⁰ Vase asemănătoare s-au decoperit în inventarul unor morminte de la Apahida, Balănești, Piatra-Neamț, Săbăuani (*ibidem*, fig. 165/3,6 ; 201/20 ; 197/14 ; 192/6) și Archiud (G. Marinescu, *Thraco-Dacica*, VII, 1-2, 1986, p 53 și p 49, fig. 3/7).

²¹ A.C. Florescu, *ArhMold*, 2-3, 1964, p 152, fig. 4/5; idem, *Repertoriu...*, fig. 12/10; 14/6; 16/2; 19/6; 41/7; 57/24; 71/68,71.

²² *Ibidem*, fig. 168/a; 170/14; 174/1.

²³ G. Marinescu, *Apulum*, 22, 1985, p 23, pl I/1-2; III/3; idem *RB*, 9, 1995, pl. 32/1 și 51/10

²⁴ În zonă au identificate aproximativ 80 de stațiuni aparținând acestei culturi G. Marinescu, *Thraco-Dacica*, VII, 1-2, 1986, p 55-57 ; idem, *RB*, 7, 1993, p 5-27 ; idem, *RB*, 9, 1995, p 49-124.

²⁵ A.C. Florescu, *ArhMold*, 2-3; I. Andrițoiu, V. Vasiliev, *Culture et civilisation au Bas Danube*, 10, 1993, p 103-104; V. Cavriuc, *op.cit.*, p 71.

céramique (des tasses a anses, des pots-sac et des écuelles) et un point de flèche en silex.

Par le rituel funéraire et l'inventaire des tombes, la découverte s'inscrit dans l'aire de la culture Noua mise en évidence dans cette région par de nombreuses découvertes.

Lista ilustrațiilor

- Fig. 1 - Harta cu amplasarea locului descoperirii (1)
- Fig. 2 - Planul săpăturilor de la Comlod
- Fig. 3 - Inventarul mormintelor M1 (1-2) și M2 (3-6)
- Fig. 4 - Inventarul mormintelor M3 (1) și M4 (2-4)
- Pl. I - a) Locul descoperirii;
b) Mormântul 3;
c) Mormântul 4.

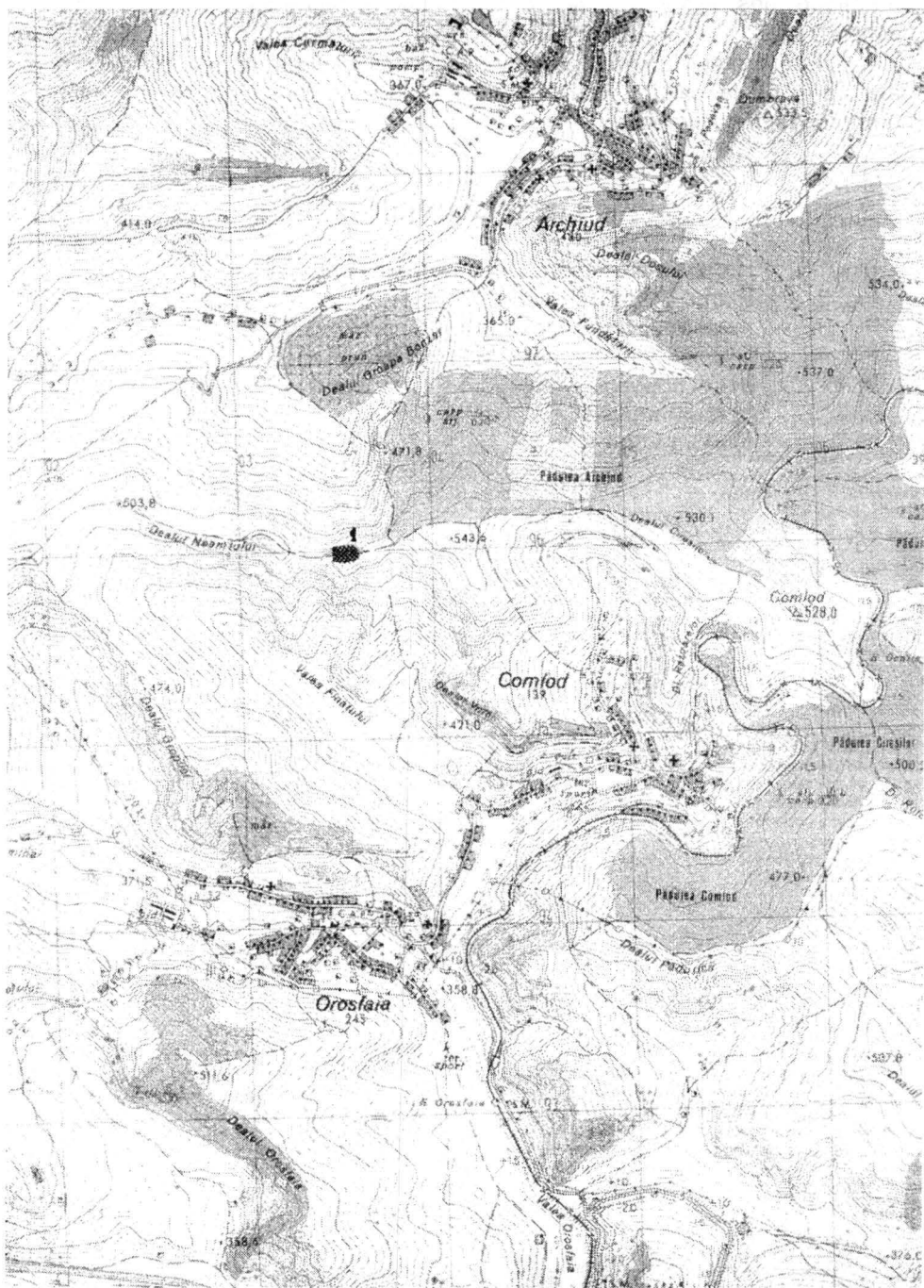

Fig. 1 - Harta cu amplasarea locului descoperirii (1)

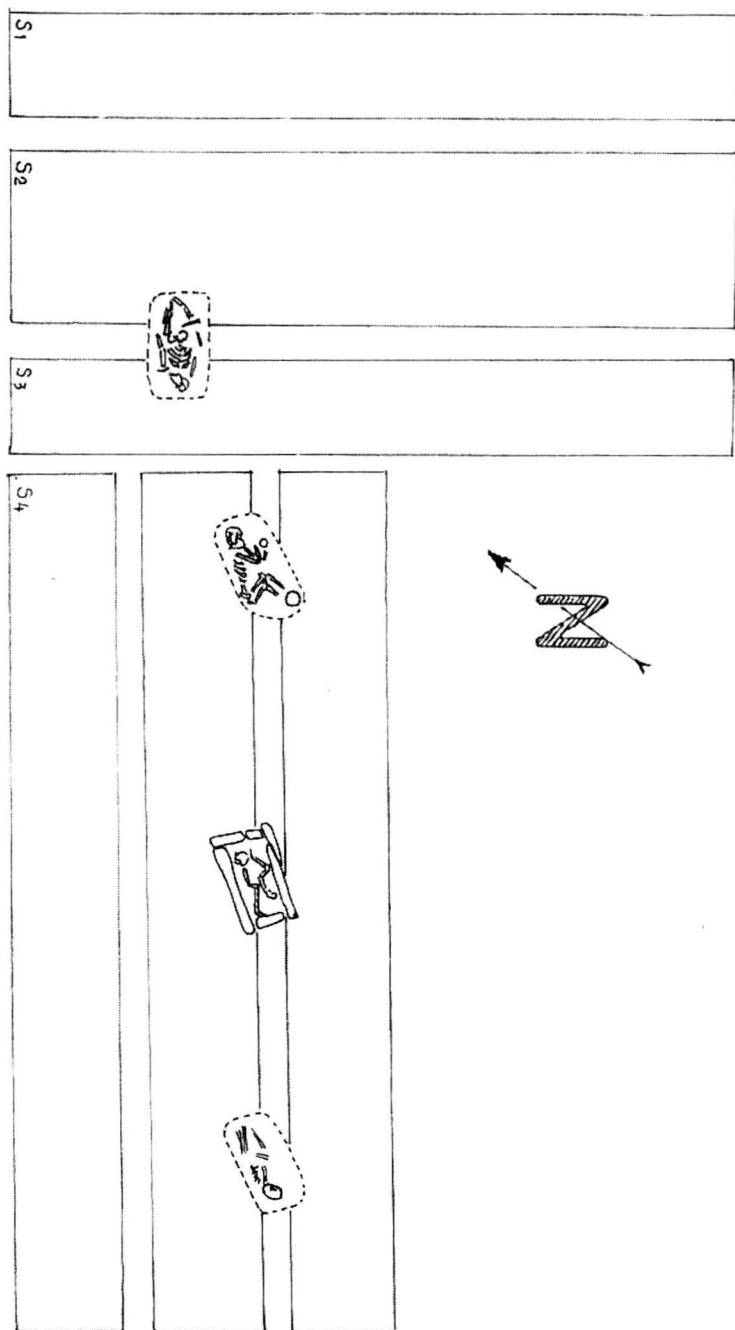

Fig. 2 - Planul săpăturilor de la Comlod

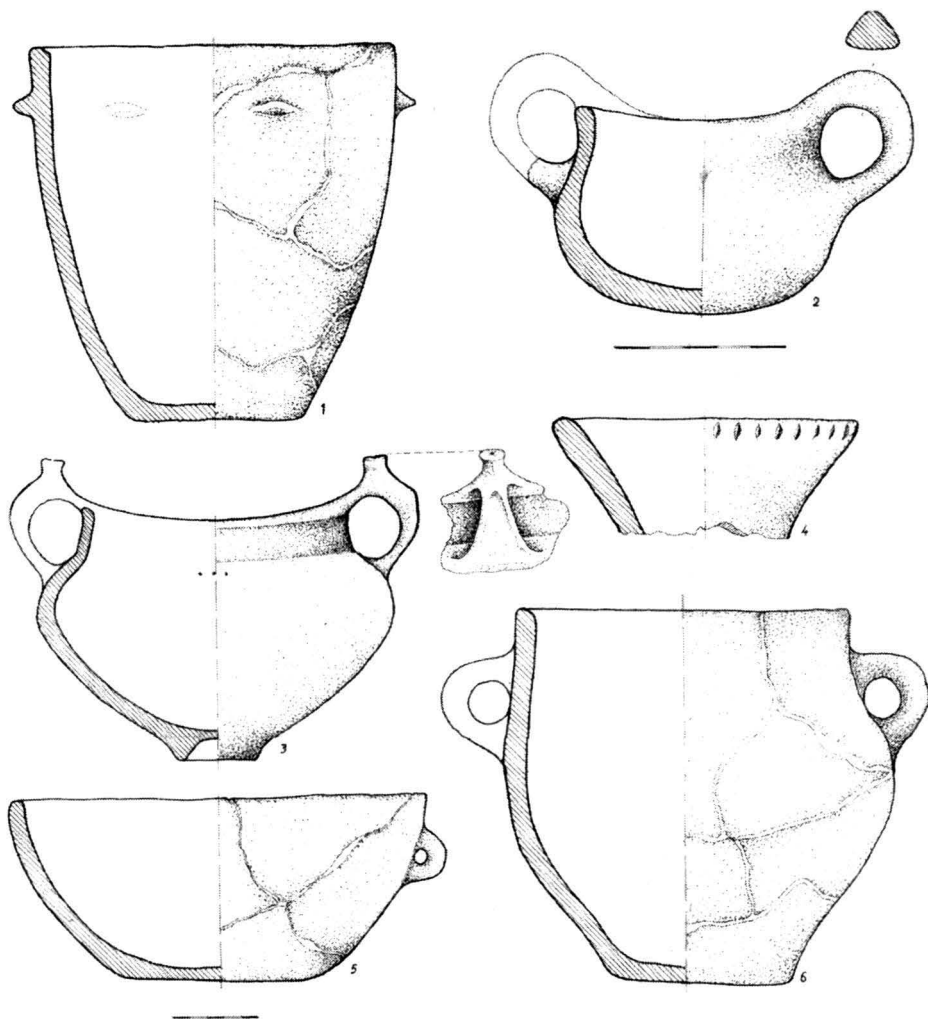

Fig. 3 - Inventarul mormintelor M1 (1-2) și M2 (3-6)

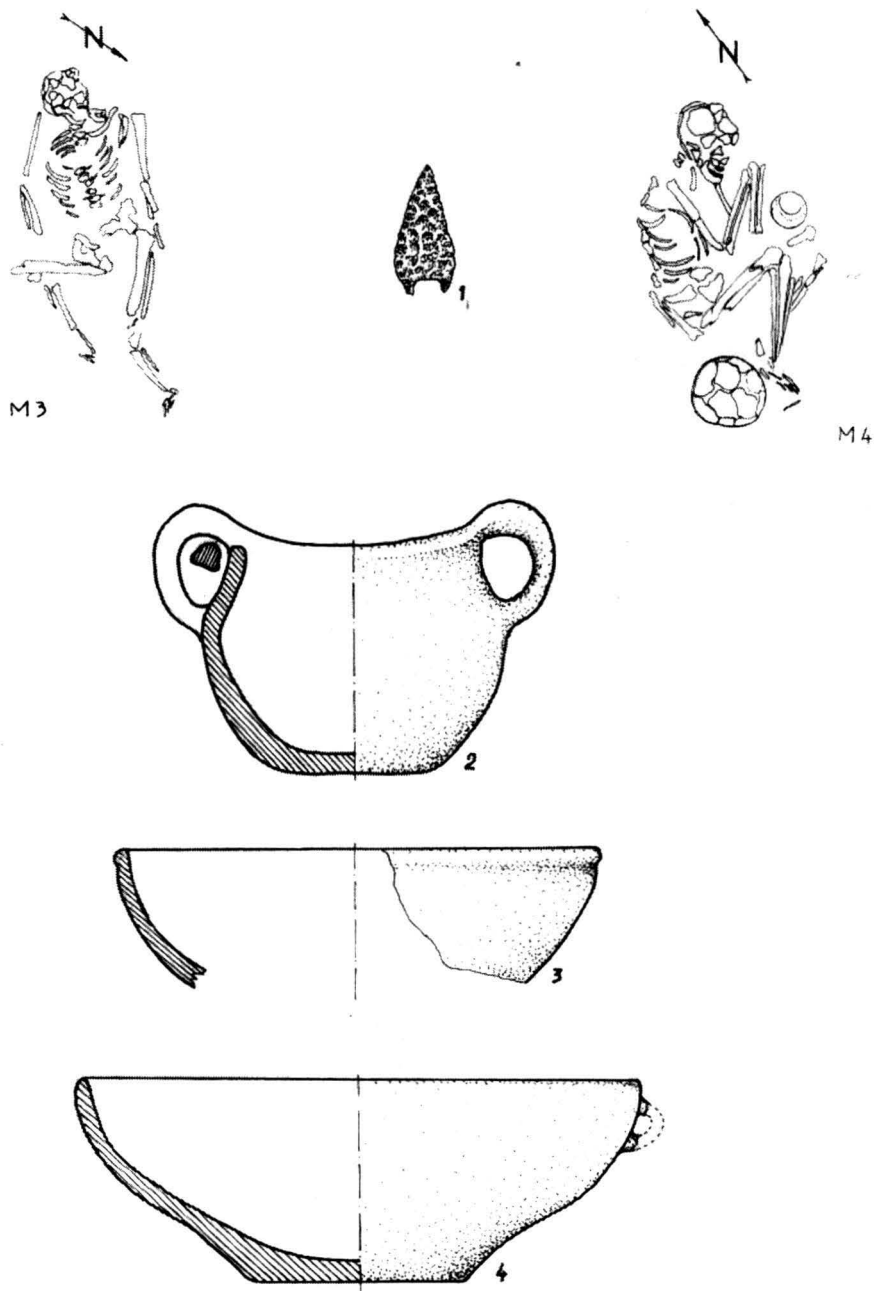
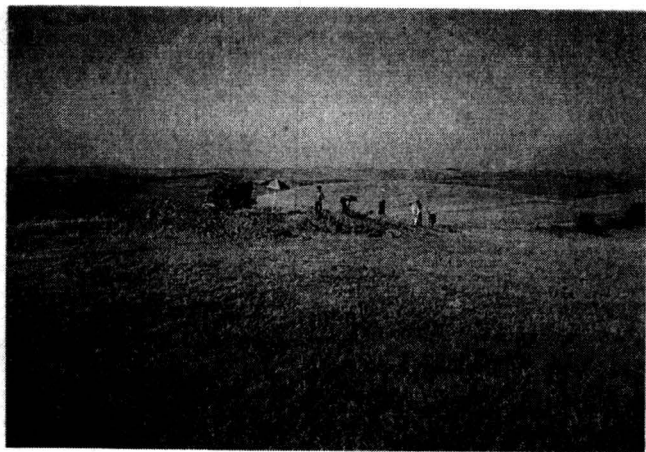

Fig. 4 - Inventarul mormintelor M3 (1) și M4 (2-4)

Pl. I

- a) Locul descoperirii;
b) Mormântul 3;
c) Mormântul 4.

SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DE SALVARE LA PANIC, PUNCTUL „LA BLOCURI” (JUD. SĂLAJ)

DAN BĂCUEȚ CRIȘAN

Cercetările arheologice sistematice din acest punct, situat în partea dreaptă a șoselei Zalău-Satu-Mare, vis-a-vis de sediul fostei ferme avicole de la Panic (P1.I), au debutat în anul 1976 (Matei 1993, p. 321), având ca rezultat descoperirea unei așezări de epocă romană, peste care s-a suprapus o așezare slavă timpurie. Alături de aceste orizonturi a fost sesizat și un nivel de locuire din perioada medievală timpurie.

Campania de cercetări din anul 1998 a avut un caracter de salvare, datorită lucrărilor de modernizare a șoselei Zalău-Satu Mare. În acest articol vor fi prezentate materialul arheologic și complexe apartinând perioadei medievale timpurii. S-au trasat un număr de șase secțiuni, orientate paralel față de șosea, complexe cu material arheologic medieval-timpuriu fiind descoperite numai în secțiunile SI (20 x 2 m), SII (59 x 3 m), SIII (21,30 x 3,50 m) și Caseta A (5 x 4,5 m). În secțiunile amintite mai sus, situația stratigrafică se prezintă astfel: humus, strat modern, strat negru, strat gălbui maroniu, steril galben.

DESCRIEREA COMPLEXELOR

Locuința L1 (P1.II) (cercetată în SI și Caseta A)

Locuință de suprafață ușor adâncită, sesizată la adâncimea de -0,40 m în SI și -0,45-0,50 în Caseta A. Conturul acesteia este oval-alungit, fundul locuinței adâncindu-se până la -0,60 m în Caseta A și -0,45 m în SI. Instalația de foc este constituită dintr-o vatră de lut fățuită, arsă la roșu, surprinsă în SI la adâncimea de 0,40 m. Este posibil să fi fost mărginită de pietre de râu, deoarece în jurul acesteia se găseau multe, dintre care unele erau arse. Nu au fost surprinse urme de stâlpi sau pari.

Materialul arheologic descoperit în acest complex constă în ceramică lucrată cu mâna sau la roata înceată.

Ceramica lucrată cu mâna (P1. III/1-2)

Fragmentele ceramice descoperite sunt neornamentate, arse oxidant având culoarea cărămiziu-gălbui și brun-cărămiziu. Forma ceramică prezentă este oala fără toarte – ornamentată pe buză cu alveole (P1. III/1) - și țestul (P1. III/2). Pasta este degresată cu nisip cu pietricele și mică.

Ceramica lucrată la roata înceată (P1. III/3; P1. IVI)

Ceramica este de culoare brun-cărămizie cu pete negricioase, lucrată dintr-o pastă degresată cu nisip cu pietricele și paiete de mică. Forma ceramică identificată este oala fără toarte. Alături de ceramica neornamentată au apărut

două fragmente ornamentate cu bandă de linii în val, asociată cu bandă de linii drepte (P1. IV/1-2) și o buză de vas ornamentată cu incizii (P1. III/3).

Groapa A (P1. V.) (cercetată în SI).

Groapa este de formă circulară, ușor alungită, cu fundul alveolat. A fost sesizată la adâncimea de -0,60 m, fundul adâncindu-se până la -1,10 m. Umplutura gropii este constituită din pământ negru amestecat cu cărbune și chirpici. Materialul arheologic recoltat din acest complex constă în fragmente ceramice de oale fără toarte, brun-cărmizii, lucrate la roata înceată (P1. VI/1-3) și câteva lucrate cu mâna. Pe lângă ceramica neornamentată, au apărut și fragmente ornamentate prin incizare cu benzi de linii în val (P1. VI/1), bandă de linii în val asociată cu o linie dreaptă (P1. VI/2) și bandă de linii în val asociată cu bandă de linii drepte (P1. VI/3). Alături de aceste materiale, în groapă au mai fost descoperite două fragmente de la o vatră circulară cu marginile înălțate (P1. VI/4-5) și un fragment de râșniță.

Locuința L7 (P1. VII) (cercetată în SII).

Complex sesizat la adâncimea de -0,70 m. Deoarece nu a fost săpată în întregime, fiind surprins numai un colț al acesteia, bănuim că este de formă patrulateră. Locuința este de suprafață, ușor adâncită, cu podeaua aflată la adâncimea de -1,00 m față de nivelul actual de călcare. Umplutura ei constă în pământ negru, amestecat cu cărbune și chirpici.

Ceramica descoperită în locuință este de culoare brun-cărmizie și neagră, lucrată la roata înceată. Degresarea pastei s-a făcut cu nisip cu pietricele și mică. Forma ceramică identificată este oala fără toarte (P1. VIII; P1. IX; P1. X/3-5), alături de care au fost descoperite și două fragmente de tăvițe (P1. X/1-2) lucrate cu mâna și îndreptate la roata înceată.

Cuptor pentru copt (P1. XI) (cercetată în SII)

Conturul cuptorului a fost sesizat la adâncimea de -0,85 m. Cuptorul este săpat în stratul steril galben, este de formă circulară, având bolta distrusă din vechime, presupunere determinată de faptul că pe vatră nu au fost descoperite fragmente din bolta cuptorului. Vatra (surprinsă la adâncimea de -1,00 m) și o mică parte din perețele cuptorului, care s-a mai păstrat, sunt arse la roșu. La demontarea vetrei, s-a constatat că sub aceasta se afla un strat de pietre și oase de animale, legate între ele cu lut galben din stratul steril. Groapa de deservire a cuptorului este de formă ovală, fundul acesteia adâncindu-se până la -1,25 m față de nivelul actual de călcare, fiind umplută cu pământ negru amestecat cu cărbune, chirpici și oase.

Materialul arheologic descoperit în acest complex constă în ceramică. Pe vatra cuptorului se aflau puține fragmente, majoritatea ceramicii fiind recoltată din groapa de deservire a cuptorului.

Ceramica este lucrată la roata înceată (P1. XII; P1. XIII; P1. XIV/1,3), având culoarea brun-cărmizie sau neagră. Degresarea pastei s-a făcut cu nisip cu pietricele și mică. Forma ceramică prezentă este oala fără toarte. Interesante sunt două funduri de vase, unul este perforat (P1. XIV/3) iar celălalt provine de la un vas lucrat la roata rapidă (P1. XIV/2). Majoritatea fragmentelor ceramice sunt ornamentate: benzi paralele de linii în val, benzi de linii în val intercalate între benzi de linii drepte, linii drepte paralele, bandă de linii în val asociată cu bandă de linii drepte orizontale.

CONSIDERATII ASUPRA COMPLEXELOR

Cercetările desfășurate în acest punct s-au soldat cu identificarea a patru complexe medievale timpurii, două locuințe, o groapă și un cuptor amenajat în aer liber. Locuințele sunt de suprafață, ușor adâncite, diferite însă ca formă: L1 este oval - alungită iar L7 - patrulateră cu colțurile rotunjite. Săpăturile arheologice efectuate în N-V României au dus la identificarea în mai multe situri a unor astfel de locuințe. În așezarea de la Lăpușel întâlnim cele două tipuri de locuințe, L2 și L3, patrulatere (Stanciu 1994, p. 271, Fig. 3) iar L1 - alungită (Stanciu 1994, p. 273, P1.I).

La Popeni-Cuceu, punctul „Pe Pogor”, cele două locuințe cercetate sunt ușor adâncite, L1 probabil de formă alungită (Stanciu; Matei 1994, p. 136) iar L2 - rectangulară cu colțurile rotunjite (Stanciu, Matei 1994, p. 136). În jud Satu Mare, la Culciu Mare, punctul „Boghilaz”, a fost săpată o locuință dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, adâncită cu 25 cm, într-un nivel brun-negricios (Stanciu 1996, p. 71). La Dindești, în punctul „Drumul spre Horea”, a fost cercetată parțial o locuință, probabil tot de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite (Stanciu 1996, p. 74). Locuințele întâlnite în așezările transilvănene dateate în intervalul de timp reprezentat de secolele VIII-X, sunt de trei tipuri: bordeie, locuințe semiadâncite și de suprafață. Din punct de vedere al formei, acestea pot fi pătrate, dreptunghiulare, ovale sau cu plan neregulat (Cosma 1996, p. 264).

Gropi de tipul celei cercetate la Panic, punctul „La Blocuri”, apar și la Lăpușel (Stanciu 1994, P1. XI, P1. XII, P1. XIII, P1. XVII) sau Popeni-Cuceu, punctele „Pe Pogor” (Stanciu, Matei 1994, p. 136) și „Valea Bochii” (Stanciu, Matei 1994, p. 136).

Pe lângă cuptoarele de tip pietrar, la Lăpușel, în două locuințe, au fost descoperite, ca și la Panic în L1, vetre deschise de formă ovală (Stanciu 1994, p. 279). Deși în locuințele de la Popeni-Cuceu, punctul „Pe Pogor”, nu au fost surprinse instalații de foc, totuși o vatră ovală amenajată în aer liber, a fost descoperită în campania de cercetări din anul 1979 (Stanciu, Matei 1994, p. 136137). Cercetările cu caracter de salvare desfășurate la Nușfalău, în punctul „Țigoiul lui Benedek”, s-au soldat cu descoperirea unui bogat material arheologic, în special ceramică și cu identificarea urmelor a patru bordeie. În secțiunea și caseta săpate a fost surprinsă o vatră de foc arsă la roșu (Matei 1979, p. 481).

Instalații de foc amenajate în aer liber, cum este cuptorul de la Panic, apar și la Lăpușel, unde au fost cercetate un cuptor de tip pietrar (Stanciu 1994, p. 294, P1. XVIII) și o vatră ovală (Stanciu 1994, p. 294). La Dridu, astfel de cuptoare pentru copt au fost descoperite în număr de 11, dintre care cele mai multe sunt dispuse în afara zonei ocupate de locuințe: cinci în marginea așezării, două în spatele locuințelor și patru în rând cu bordeiele (Zaharia 1967, p. 74). Și la Bucov, cuptoarele pentru copt sunt plasate la periferia așezării; astfel, la Bucov-„Rotari” a fost săpat un cuptor iar la Bucov-„Tioca” - patru (Comșa 1978, p. 37-39).

În unele cuptoare pentru copt de la Dridu au fost descoperite oase de animale așezate pe vatra cuptorului, însă la Panic întâlnim o situație diferită,

deoarece, după cum am mai precizat, oasele sunt așezate sub vatra cuptorului, nefiind arse, situație ce ne determină să luăm în considerare și ipoteza unei depuneri rituale.

CONSIDERAȚII ASUPRA CERAMICII

Cercetările arheologice desfășurate la Panic au dus, în special, la descoperirea de material ceramic. Formele ceramice identificate sunt oala fără toarte, prezentă în complexele L1, L7, Gr. A, Groapa cuptorului de copt, tăvița în L7 și testul în L1.

În L1 și Gr. A întâlnim ceramică lucrată cu mâna și la roata înceată, cele lucrate cu mâna sunt însă foarte puține. Pentru locuința L7 și groapa cuptorului de copt constatăm că întregul material ceramic descoperit este lucrat la roata înceată, în afară de două fragmente de tăvițe din L7, lucrate cu mâna și îndreptate la roată. În groapa cuptorului de copt, alături de ceramica lucrată la roata înceată, a apărut un fund de vas lucrat la roata rapidă.

Ceramica lucrată cu mâna este neornamentată, totuși, pe o buză de vas sunt prezente alveolele. Majoritatea fragmentelor ceramice lucrate la roata înceată sunt ornamentate. Ornamentarea s-a făcut prin incizare, motivele folosite sunt banda de linii în val, banda de linii drepte și incizii scurte. Buza vaselor este rotunjită sau trasă ușor în jos și fațetată. Vasele au pereții de grosimi diferite, culoarea acestora fiind diferită de cea a miezului în multe cazuri, fapt datorat arderii incomplete.

Utilizarea vaselor, și după ce acestea au suferit deteriorări, este demonstrată de descoperirea în groapa cuptorului de copt a unui fund de vas perforat, perforație datorată încercării de reparare a acestuia.

Pentru toate cele trei specii ceramice, cea lucrată cu mâna, la roata înceată sau la roata rapidă, degresantul utilizat este nisip cu pietricele mici sau mai mari și paiete de mică.

Totalitatea caracteristicilor pe care le prezintă ceramica de la Panic permit încadrarea generală a descoperirilor în intervalul delimitat de secolele VII și VIII/IX. Analogii și comparații pentru aceste materiale pot oferi descoperirile din spațiul nord-vestic al României.

În așezarea de la Lăpușel, ceramica lucrată cu mâna se asociază cu cea lucrată la roata înceată (Stanciu 1994, p. 303-308), un singur fragment ceramic fiind lucrat la roata rapidă (Stanciu 1994, p. 306, pl.VI/11). Buza vaselor lucrate cu mâna este ornamentată cu incizii sau alveole (Stanciu 1994, p. 305). Formele ceramice prezente sunt oala fără toarte, tăvița și testul (Stanciu 1994, p. 305). Ceramica lucrată cu mâna de la Panic se regăsește în tipul 2a și 4a de la Lazuri (Stanciu 1994, P1. XXI), iar cea la roata înceată în tipul 1 și 5 (Stanciu 1994, P1. XXI). Și la Popeni-Cuceu întâlnim aceeași asocieri a ceramicii lucrate cu mâna cu cea la roata înceată, alături de care apar și câteva funduri de vase la roata rapidă (Stanciu, Matei 1994, p. 138). De asemenea, sunt prezente aceleași forme ceramice, oala fără toarte și tăvița. Alte analogii pentru ceramica lucrată cu mâna și cea lucrată la roata înceată din locuința L1 de la Panic, întâlnim în așezările prefeudale de la Șopteriu (Gaiu 1979, P1. IV, P1. V) și Bezid (Székely 1976, P1. LII, P1. LIII). În așezarea de la Hansca, constatăm

analogii în ceramica lucrată cu mâna și pe o roată primitivă, tipul II, clasa I și tipul IV, clasa I (*Postică 1994*, Fig. 4/5-6, Fig. 5/4-5). Descoperirile de la Lăpușel (*Stanciu 1994*, P1. X/3, P1. XIII/7) și din Ungaria, de la Eperjes (*Bálint 1991*, P. XXXIII/7, Tipul B2) și Szolnok-Zagyvart (*Cseh 1989*, P. 27/5,7), constituie bune analogii pentru țeștul din L1 de la Panic. Ceramica de la Panic, lucrată la roata înceată, se regăsește în ceramica la roată, tipul II și IX de la Popeni-Cuceu (*Stanciu, Matei 1994*, P1. VI/2, 20). La Culciu Mare și Sanislău în complexele săpate, ceramica descoperită este lucrată cu mâna sau la roata înceată (*Stanciu 1996*, p. 73-74), totuși la Culciu Mare apar și fragmente ceramice lucrate la roata rapidă (*Stanciu 1996*, p. 73).

Fragmentele ceramice din L7 și din cuptorul pentru copt, pot fi comparate cu vasele din tumulii slavi de la Nușfalău (*Comșa 1961*, p. 523-524), cu cele din necropola nr. 2 și așezarea nr. 2 de la Bratei (*Zaharia 1977*, Fig. 15/6-7, Fig. 16/2; *Zaharia 1994-1995*, Fig. 12/16, Fig. 16/4) și cu unele urne din necropola de incinerare de la Turdaș (*Hica, Blăjan 1973*, p. 642, p. 648, Fig. 8/1, 4), prezentând aceleași motive ornamentale și aceleași caracteristici ale pastei.

Analogii pentru ceramica de la Panic sunt constatabile și în siturile datate în secolele VII-IX din Slovacia, cum ar fi vasele din necropola avară de la Komárno II (*Trugly 1993*, P1. II/16, P1. XVIII/11, P1. XLVII) sau necropolele slavo-avare de la Nové Zámky (*Čilinska 1966*, P1. XXX/1 M 122, P1. XXXVI/3 M 170, P1. LV/3 M 344, P1. LX/9 M 396, P1. LXI/1 M 409, P1. LXXI/1 M 481) și Záhorská Bystrica (*Kraskovská 1972*, P1. II/7, P1. 15/5, P1. 17/3, P1. 31/9). Pe teritoriul Ungariei, remarcăm analogii în descoperirile de epocă avară, cum sunt cele din necropola de la Pókaszetpek (*Sós 1962*, P1.26, P1.27/2), așezarea avară târzie de la Eperjes (*Bálint 1991*, P1. XVII/1, P1. XVIII/3, P1. XXVII/2, P1. XXIX/6) sau așezarea avară de la Szolnok-Zagyvart datată în sec. VIII (*Cseh 1989*, P1. 27, P1. 28).

Cercetările restrânse efectuate în această campanie în situl de la Panic s-au soldat cu descoperirea unui material arheologic nu prea numeros. Acest fapt îngreunând datarea cu certitudine a descoperirilor. Singurul element care poate oferi informații în stabilirea datării, este materialul ceramic.

În complexele L1 și Gr. A, ceramica descoperită este lucrată la roata înceată sau cu mâna, prima categorie fiind mai numeroasă. Pentru celelalte complexe, L7 și cuptorul de copt, situația este diferită, întreaga cantitate de ceramică descoperită aici fiind lucrată la roata înceată, în afară de două fragmente de tăvițe lucrate cu mâna. În plus, din groapa cuptorului provine și fundul de vas lucrat la roata rapidă.

Un element important în datarea acestor complexe îl constituie tocmai această asociere a ceramicii lucrată cu mâna cu cea la roată. Rezultatele cercetărilor arheologice din spațiul transilvănean vin în sprijinul datării ceramicii lucrate cu mâna în sec.VII-VIII și a celei lucrate la roata înceată îndeosebi în sec.VIII-IX (*Stanciu 1994*, p. 313). Perioada cuprinsă între a doua jumătate a sec. VI și ultimul sfert al sec. VII se caracterizează prin creșterea cantitativă a ceramicii lucrată cu mâna și la roata înceată, în defavoarea celei lucrate la roata rapidă, care însă nu dispare (*Stanciu, Matei 1994*, p. 142-143). Pe parcursul secolelor VIII-IX se constată scăderea cantității ceramicii lucrată cu mâna, până la înlocuirea ei totală, cu excepția tăvițelor (*Stanciu, Matei 1994*, p. 145). Tăvițele apar aproape în toate așezările transilvănene din secolele VII-X

(Stanciu, Matei 1994, p. 139, nota 18), fiind prezente chiar și în așezări mai târzii, cum este cea de la Morești, în orizontul din secolele XI-XIII (Horedt 1978, P1. 2/16, P1. 3/1-14).

Caracteristicile ceramicii descoperite la Panic, în punctul „La Blocuri”, au permis stabilirea de analogii în situri aparținând sec. VII-VIII/IX. Pentru datarea complexelor și a materialului arheologic de aici, trebuie ținut cont de faptul că ceramica lucrată cu mâna este foarte prezentă în sec. VII-VIII, iar cea modelată la roata înceată, îndeosebi în sec. VIII-IX. Lipsa mărcilor de olar pe fundul vaselor de la Panic, ar putea fi un argument împotriva datării acestora în sec. IX. Intervalul cronologic în care se înscrie așezarea, poate fi mai precis delimitat, dacă luăm în considerare și faptul că ceramica lucrată cu mâna este foarte puțină în comparație cu cea modelată la roata înceată. Toate aceste argumente prezentate, ne determină să credem că așezarea de aici, își are începuturile în a doua jumătate a sec. VII., eventual la sfârșitul sec. VII. Sfârșitul așezării ar putea fi plasat undeva în prima jumătate a sec. VIII. Rezultatele cercetărilor viitoare vor aduce mai multe informații despre locuirea medieval-timpurie din acest punct, oferind posibilitatea de a confirma sau infirma datarea propusă.

BIBLIOGRAFIE

Bálint	1991	Cs. Bálint, <i>Die spätavarenzeitliche siedlung von Eperjes (Kom. Csongrád)</i> , Budapest, 1991.
Čilinska	1966	Z. Čilinska, <i>Slawisch-avarisches gräberfeld in Nové-Zámky</i> , Bratislava, 1966.
Comșa	1961	M. Comșa, <i>Săpăturile de la Nușfalău</i> , în <i>Materiale</i> , VII, 1961, p. 519-528.
Comșa	1978	M. Comșa, <i>Cultura materială veche românească. Așezările din secolele VIII-IX de la Bucov-Ploiești</i> , București, 1978.
Cosma	1996	C. Cosma, Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în secolele VIII-X, în <i>Eph. Nap.</i> , VI, 1996, p. 261-279
Matei	1993	Al. V. Matei, <i>Așezarea dacilor liberi de la Panic, jud. Sălaj</i> , în <i>Materiale</i> , XVII, 1993, II, p. 325-327.
Postică	1994	Gh. Postică, <i>Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu</i> , Chișinău, 1994.
Stanciu	1994	I. Stanciu, <i>Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș</i> , în <i>Eph. Nap.</i> , IV, 1994, p. 267--322.
Stanciu	1996	I. Stanciu, <i>Vestigii medievale timpurii din județul Satu Mare</i> , în <i>Satu Mare</i> , XIII, 1996, p. 71-91.
Stanciu, Matei	1994	I. Stanciu, Al.V. Matei, <i>Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva observații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania</i> , în <i>AMP</i> , XVIII, 1994, p. 135-163.
Sós	1962	Á.Cs. Sós, <i>Vorläufige Mitteilungen über die</i>

		<i>Ausgrabungen in Pókaszepetk, în Folia Archaeologica, XIV, 1962, p. 67-82.</i>
Székely	1976	<i>Z. Székely, Așezarea prefeudală de la Bezid (jud. Mureș), în Marisia, VI, 1976, p. 117-123.</i>
Trugly	1993	<i>A. Trugly, Gräberfeld aus der zeit des awarischen reiches bei der schiffswerft in Komárno II, în Slov. Arch., XLI, 1993, 2, p. 191-307.</i>
Zaharia	1967	<i>E. Zaharia, Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român, București, 1967.</i>
Zaharia	1977	<i>E. Zaharia, Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (Cimitirul, nr. 2 de la Bratei), București, 1977.</i>
Zaharia	1994-1995	<i>E. Zaharia, La station no. 2 de Bratei, Dép. de Sibiu (Vle-Ville siècles), în Dacia (NS), XXXVIII--XXXIX, 1994-1995, p. 297-356.</i>

EXPLICATIA PLANSELOR

- Pl. I. - Zona în care este situată așezarea de la Panic - „La Blocuri”.
- Pl. II. - L1. Plan și profil.
- Pl. III. - Ceramică din L1. Lucrată cu mâna (1-2) și la roata înceată (3).
- Pl. IV. - Ceramică din L1 lucrată la roata înceată.
- Pl. V. - Gr. A. Plan și profil.
- Pl. VI. - Ceramică din Gr. A lucrată la roata înceată (1-3). Fragmente de la o vatră de lut (4-5).
- Pl. VII. - L7. Plan și profil.
- Pl. VIII. - Ceramică din L7 lucrată la roata înceată.
- Pl. IX. - Ceramică din L7 lucrată la roata înceată.
- Pl. X. - Ceramică din L7 lucrată cu mâna (1-2) și la roata înceată (3-5).
- Pl. XI. - Cuptor pentru copt. Plan și profil.
- Pl. XII. - Ceramică lucrată la roata înceată descoperită în groapa cuptorului pentru copt.
- Pl. XIII. - Ceramică lucrată la roata înceată descoperită în groapa cuptorului pentru copt.
- Pl. XIV. - Ceramică lucrată la roata înceată (1,3) și la roata rapidă (2) descoperită în groapa cuptorului pentru copt.

LIST OF PLATES

- Pl. I. - Map of the region with the settlement from Panic-„La Blocuri”.
- Pl. II. - Dwelling nr. 1.
- Pl. III. - Pottery from the dwelling nr. 1. Hand made pottery (1-2). Slow wheel made pottery (3).
- Pl. IV. - Pottery from the dwelling nr. 1. Slow wheel made pottery (1-6).

- Pl. V. - Pit A.
- Pl. VI. - Pottery from the Pit A. Slow wheel made pottery (1-3). Fragments of hearth (4-5).
- Pl. VII. - Dwelling nr. 7.
- Pl. VIII. - Pottery from the dwelling nr. 7. Slow wheel made pottery (1-5).
- Pl. IX. - Pottery from the dwelling nr. 7. Slow wheel made pottery (1-8).
- Pl. X. - Pottery from the dwelling nr. 7. Hand made pottery and finish by wheel (12). Slow wheel made pottery (3-5).
- Pl. XI. - Oven for bake.
- Pl. XII. - Pottery from the oven. Slow wheel made pottery (1- 4).
- Pl. XIII. - Pottery from the oven. Slow wheel made pottery (1-10).
- Pl. XIV. - Pottery from the oven. Slow wheel made pottery (1,3). Fast wheel made pottery (2).

ARCHAEOLOGICAL DIGGINGS AT PANIC „La Blocuri” (Sălaj County)

(Summary)

In this article the author presents the results of the saving diggings, maked at Panic-„La Blocuri”. The excavation showed that the place was inhabited in the III-rd-IV-th centuries A.D. and VI-th-VII-th centuries A.D.

Here we discovered an Early Medieval settlement too. Thia article presents only the Early Medieval discoveries, which consists of 2 dwellings, 1 pit and one oven.

The most important archaeological item is pottery.

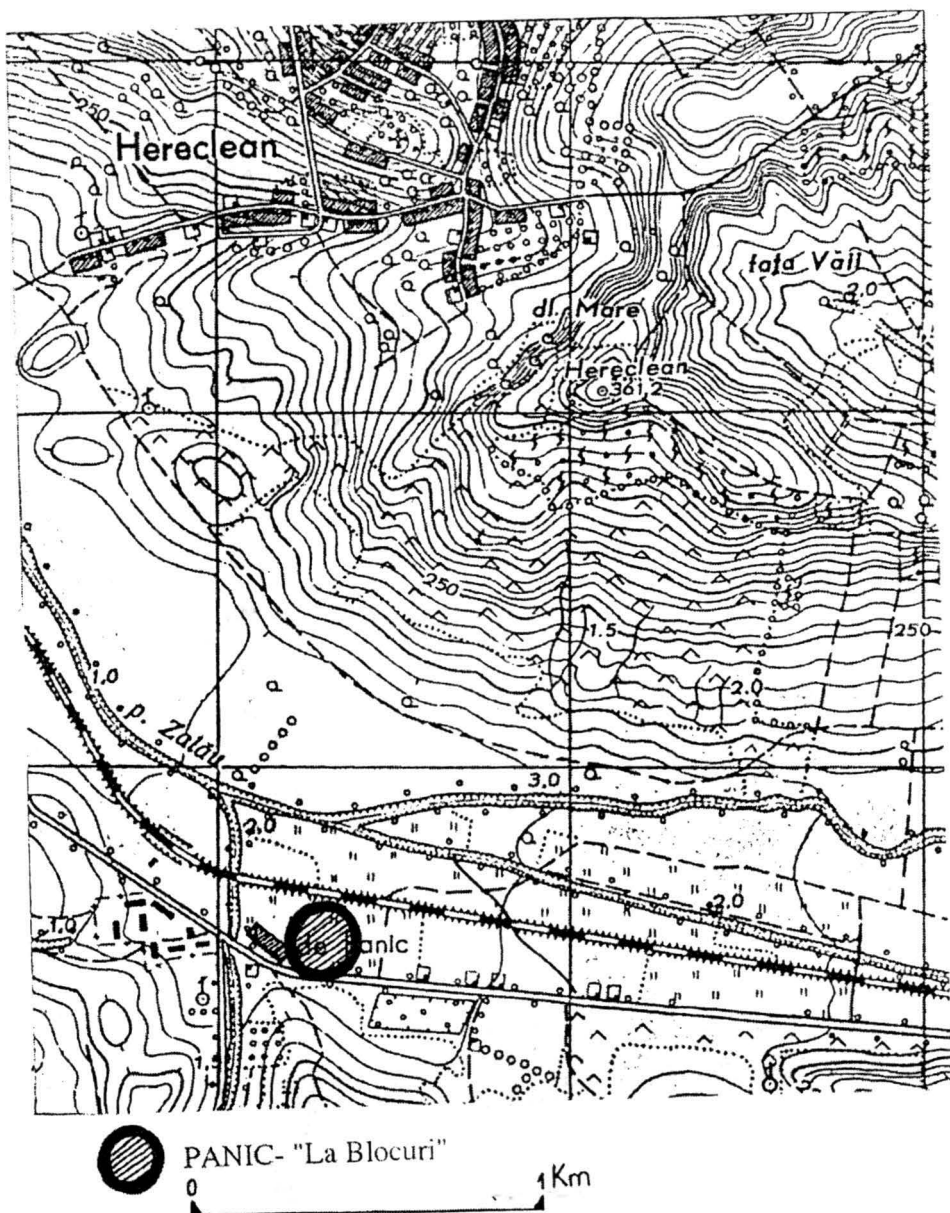
In the dwelling nr. 1 we founded hand made pottery, slow wheel made pottery. In the dwelling nr.7 we founded just slow wheel made pottery.

In the Pit A. we found hand made pottery, slow wheel pottery and fragments of hearth.

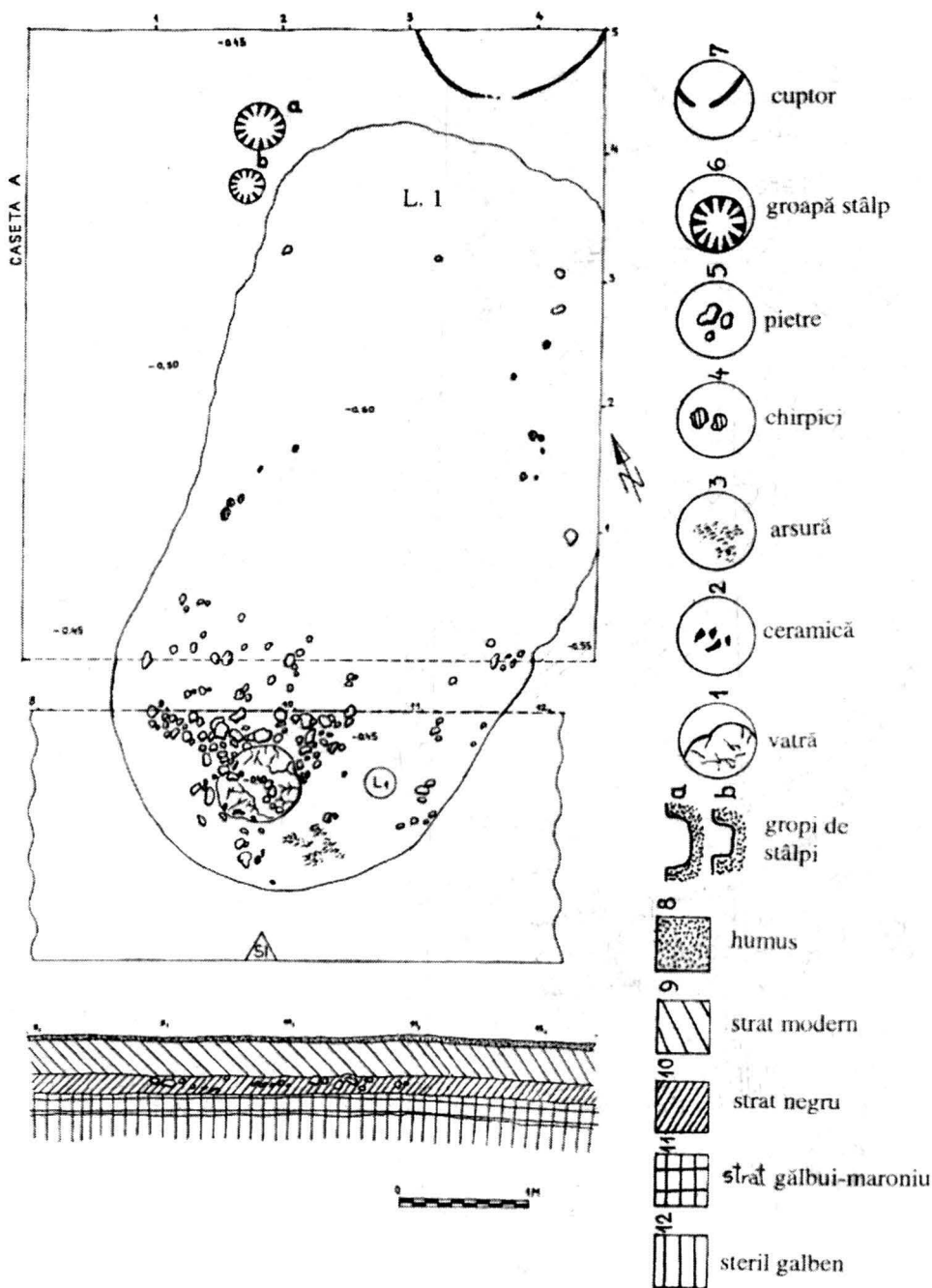
In the oven we found slow wheel made pottery, fast wheel made pottery.

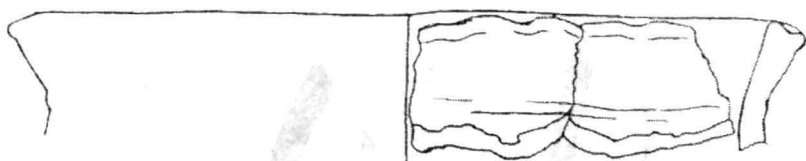
The analogies of the pottery discovered at Panic-„La Blocuri”, are from the VII-th-VIII/IX-th centuries in North-West Romania or Slovakia, and from VIII-th-IX-th centuries in Transilvania.

The pottery discovered at Panic - „La Blocuri” can be dated in the end of the VII-th-first half of the VIII-th centuries.

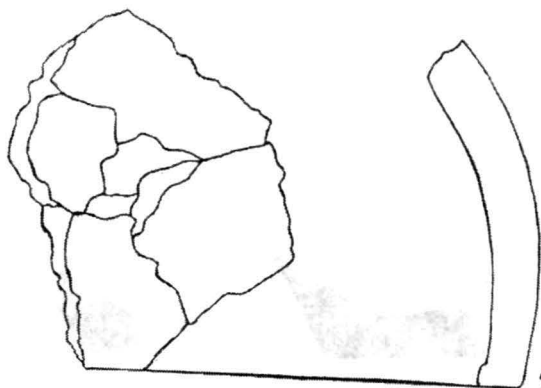

Planșa I

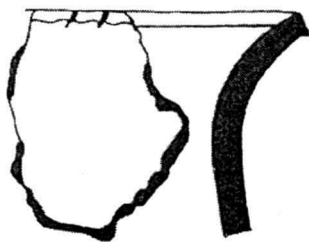

1

2

3

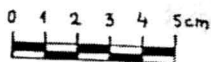
negru

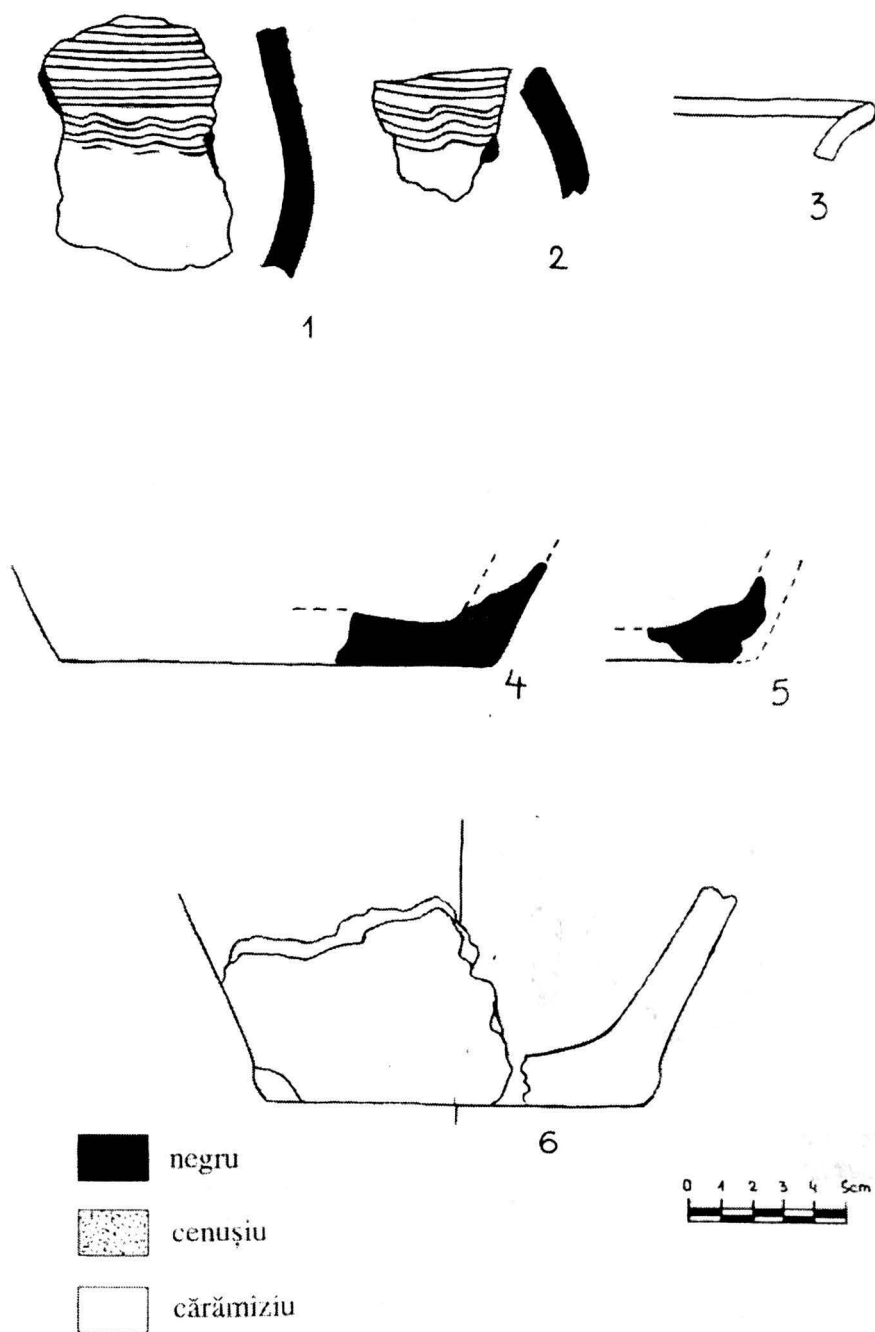
cenușiu

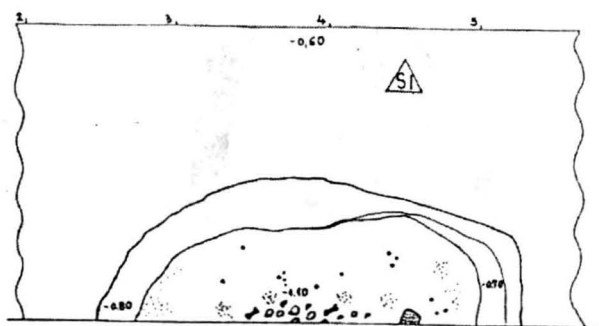
cărămiziu

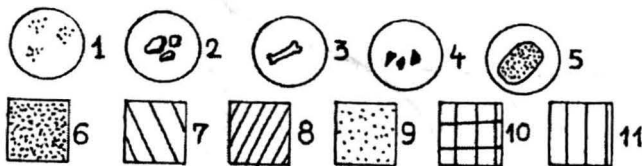
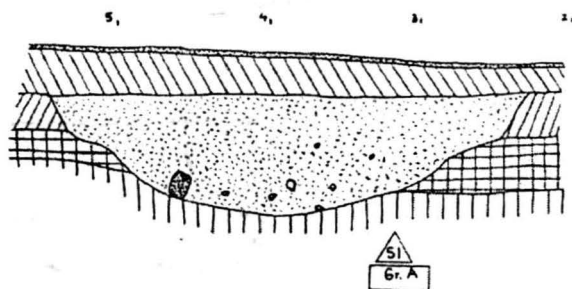
Planșa III

Planșa IV

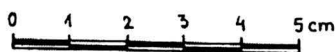
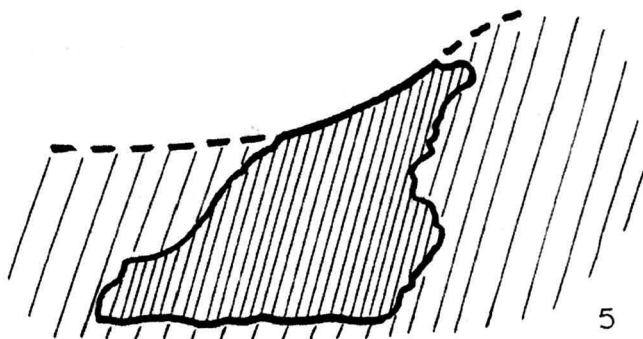
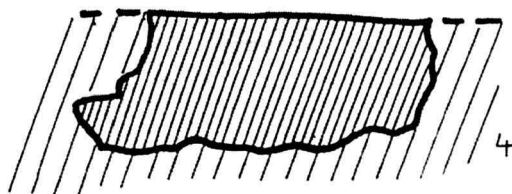
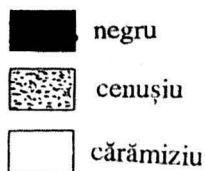
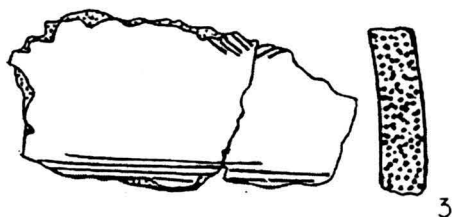
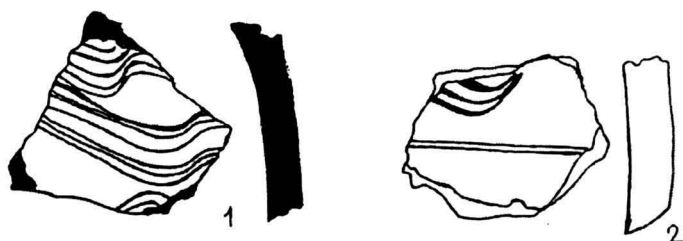

Gr. A

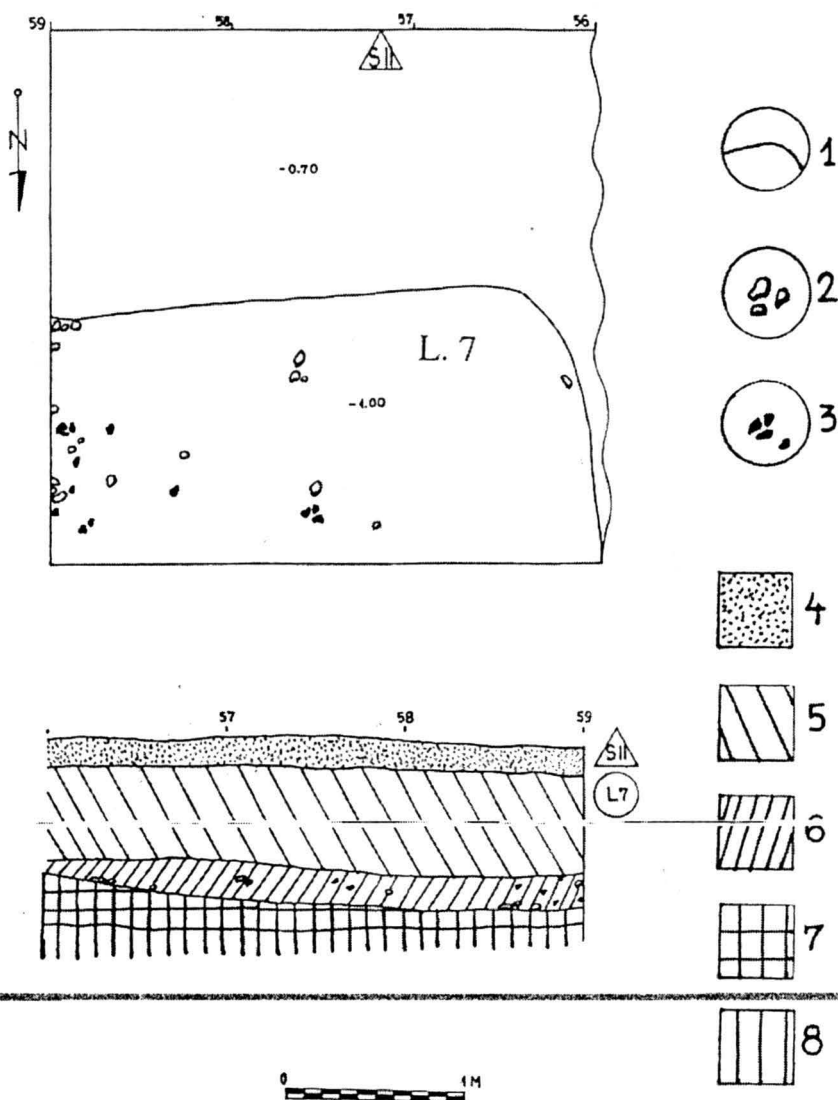

1. cărbune, 2. pietre, 3. oase, 4. ceramică, 5. fragment de rășniță, 6. humus, 7. strat modern, 8. strat negru, 9. umplutura gropii (pământ negricios), 10. strat galbui-marونیu, 11. steril galben.

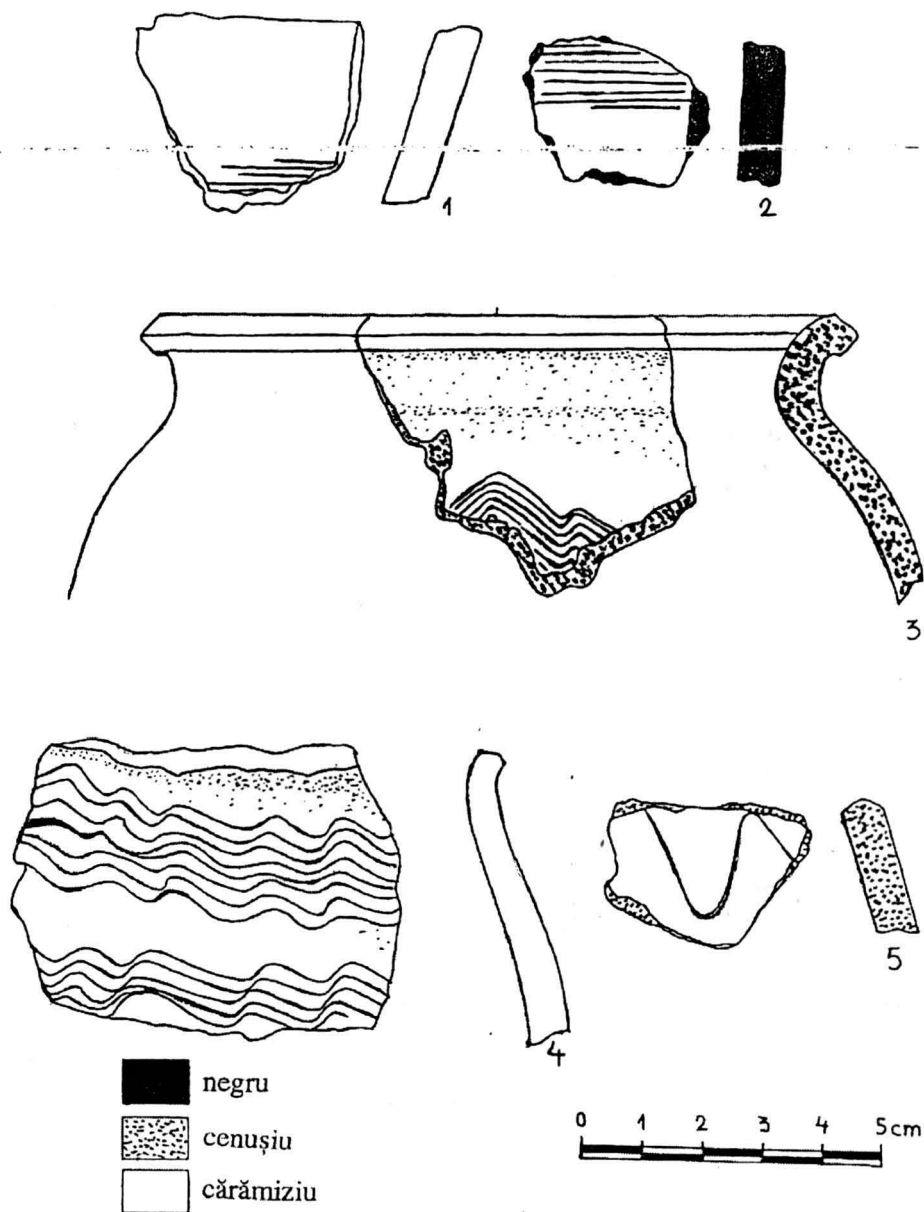
Planșa V

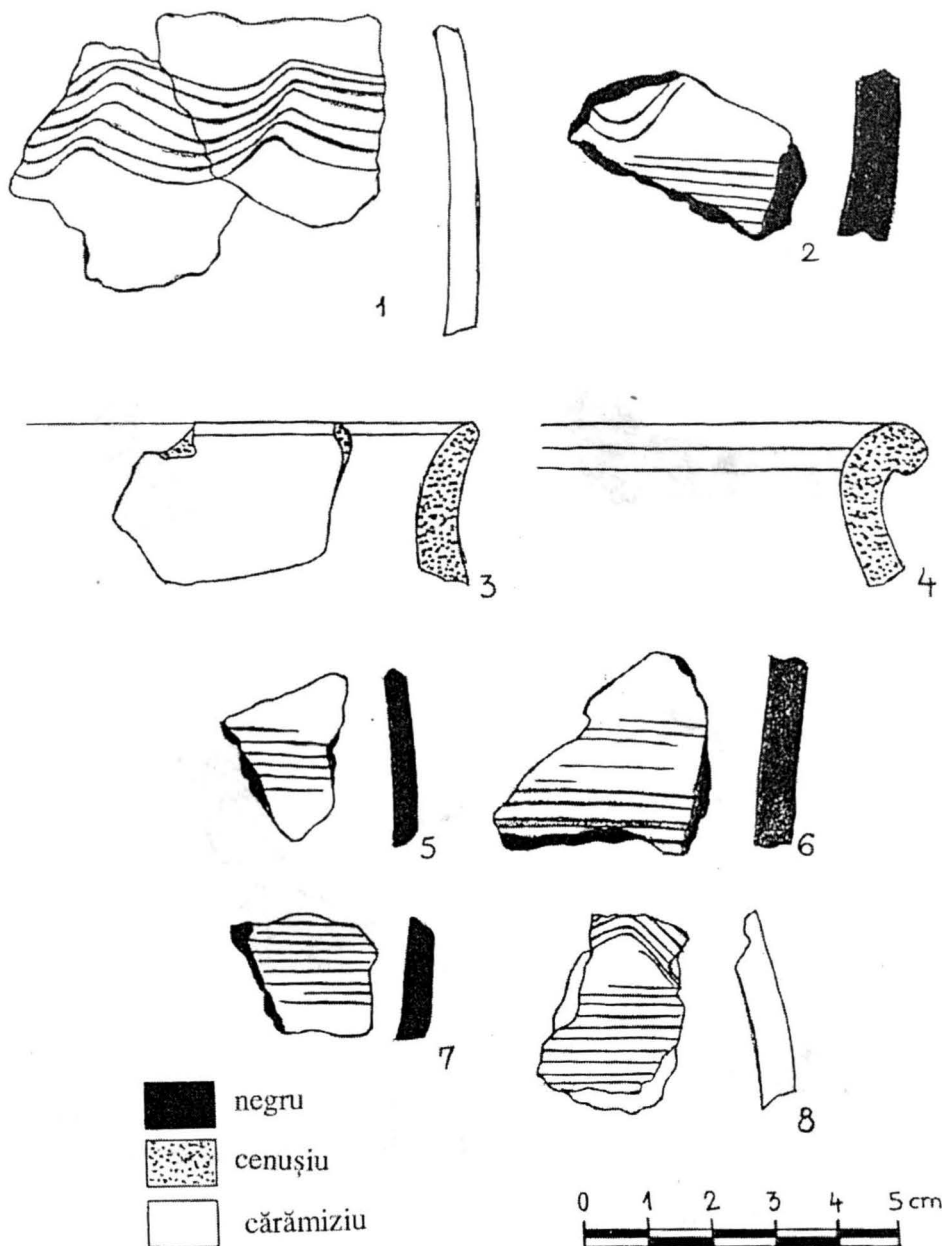
Planșa VI

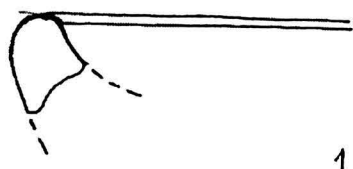
Planșa VII

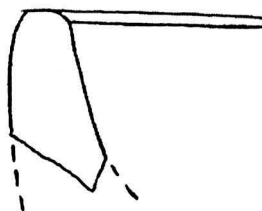
Planșa VIII

Planșa IX

1

2

3

4

5

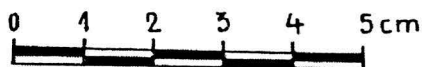
negru

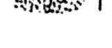
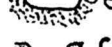
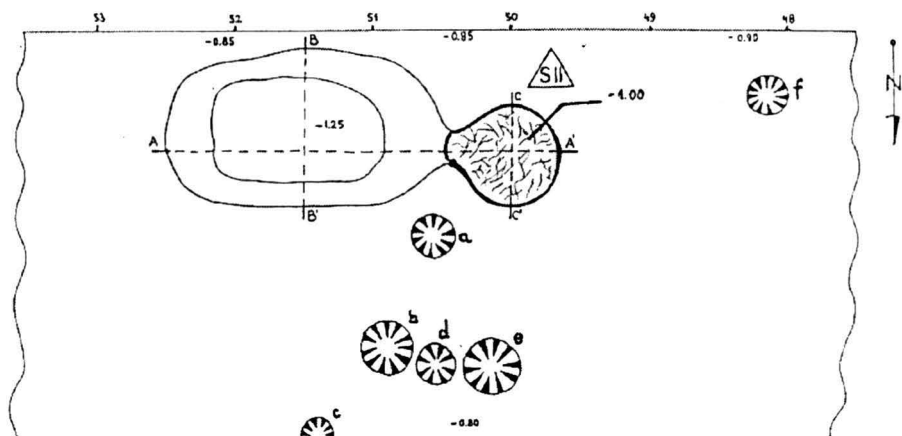
cenușiu

cărămiziu

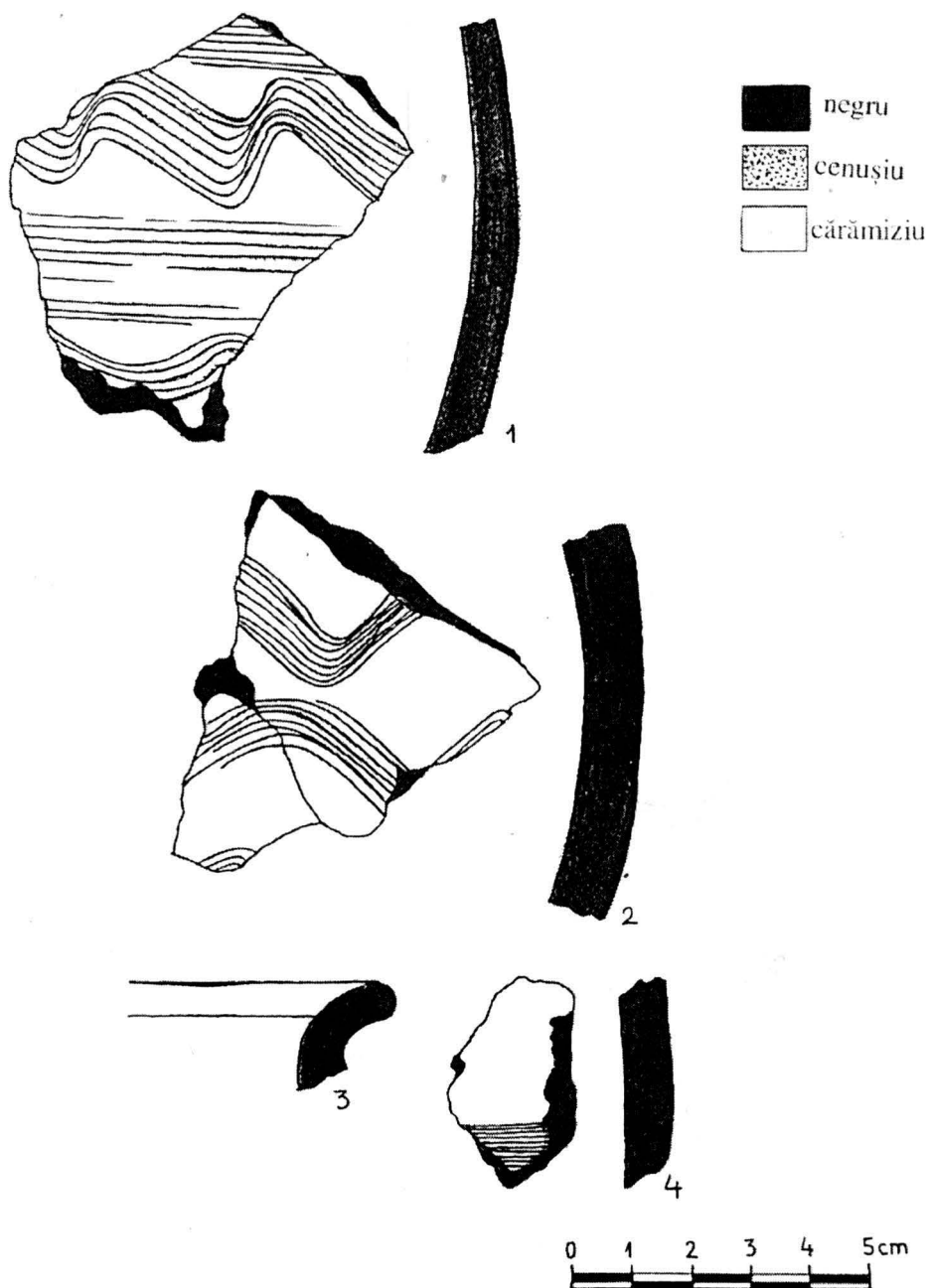
Planșa X

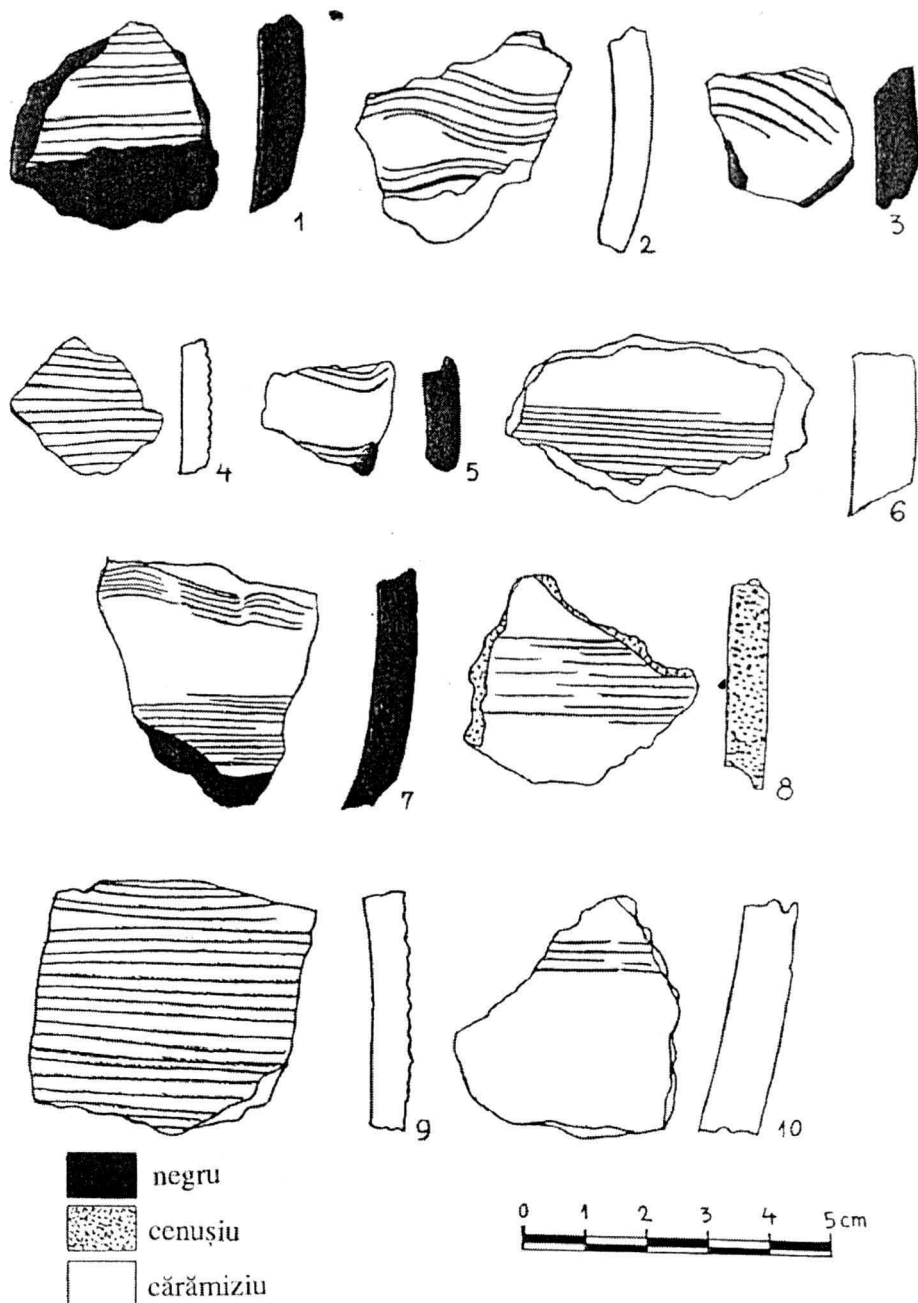
1. groapă stâlp, 2. vatră cuptor, 3. lut ars la roșu, 4. lut galben cu pietre și oase, 5. pietre, 6. oase, 7. steril gălbui, a-f. gropi de stâlp.

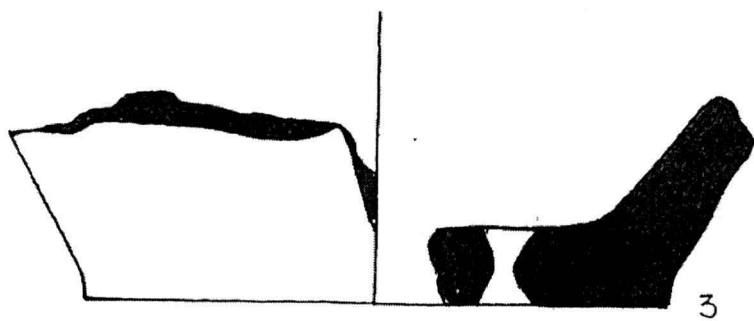
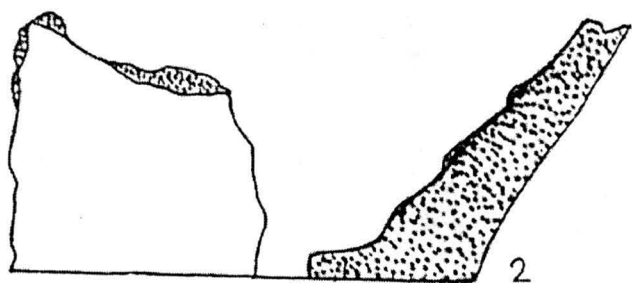
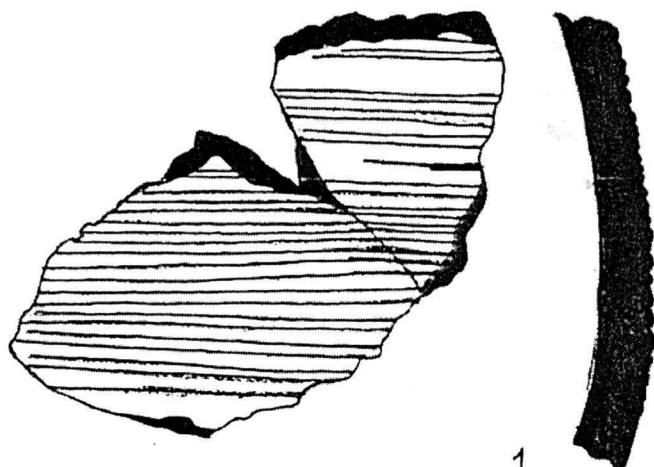
Planșa XI

Planșa XII

Planșa XIII

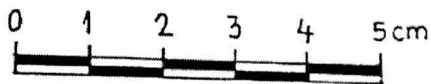
negru

cenușiu

cărămiziu

Planșa XIV

CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND AȘEZAREA DE LA SIGHIȘOARA-ALBEȘTI. NOI ELEMENTE INEDITE ÎN CULTURA MATERIALĂ DIN SECOLELE VIII-X D.HR.

GHEORGHE BALTAG

Poziția geografică a așezării

Comuna Albești (MS) se află la 5 km. est de municipiul Sighișoara, în direcția Brașov, pe drumul internațional E 60. Așezarea arheologică din punctul "La Cetățea" este situată la 3 km. sud de comuna Albești, pe o vale străbătută de Pârâul Sapartoc, un afluent sudic al râului Târnava Mare. Zona în care se află așezarea se mai numește și Valea Albeștiului și este în bună măsură locuită, formând astăzi un mic cartier al comunei Albești.

Așezarea arheologică ocupă o terasă amplă (3-4 ha.) ușor înclinată est-vest, aflată pe malul stâng al Pârâului Sapartoc, la altitudinea de 400m., fiind situată la limita dintre zona depresionară a văii Târnavei Mari (culoarul Târnava Mare) și masivul păduros care începe de aici și se extinde spre sud-sud-est spre zona de podiș înalt a Transilvaniei de est. Terasa așezării este parcursă de la nord-est spre sud-vest de Pârâul Cetățelei, un mic afluent estic al Pârâului Sapartoc, a cărui activitate a provocat un accentuat proces de alunecare a straturilor geologice, ducând la aneantizarea unei părți importante din vechea așezare, proces accentuat în ultimii 50-60 ani, de când ogoarele au fost abandonate și toată zona transformată în pășune. Deasupra așezării, imediat la sud, domină un deal tronconic, împădurit, pe al cărui vârf (Piscul Cetățelei, 518 m. alt.) există o veche fortificație de pământ de tipul cu val și șanț interior, constând dintr-o circumvalațiune aplicată în jurul vârfului. Fortificația este numită de localnici "Cetățeaua", întreg ansamblul, fortificația și așezarea de la bază, fiind cunoscut sub denumirea "La Cetățea", așa cum figurează și pe hărțile silvice. (Planșa I)

Istoricul cercetării

Identificarea unui strat de cultură arheologică în zona de pășune de la baza dealului pe care se află "Cetățeaua" s-a realizat cu prilejul unei cercetări de teren efectuate în 1976 împreună cu regretatul istoric și arheolog dr. R. Popa de la Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, originar din Sighișoara. Tot în anul 1976 pe baza unor informații orale a fost identificată și fortificația de pe vârful dealului. Deși cunoscută de localnici, această fortificație nu fusese repertoriată

și nu figura în literatura de specialitate¹. În 1981 am efectuat primele sondaje de verificare în așezare, confirmându-se observațiile de pe teren. În 1985 am realizat un prim sondaj pe platoul superior al fortificației care a pus în evidență o serie de vestigii aparținând mai multor perioade istorice și urmele unor construcții din sec. XIII-XIV. Începând din 1987 am demarat cele 10 campanii de săpături sistematice efectuate în spațiul așezării și pe platoul superior al fortificației. Pentru cercetarea așezării au fost trasate până în prezent 30 de secțiuni, majoritatea având o lungime de 40-50 m, pe o lățime de 2 m., cu profile intermediare de 2-2,5 m., cercetându-se aproximativ 50% din suprafața totală a așezării. (Planșa II)

Totodată au fost aplicate 15 secțiuni de diverse dimensiuni în încercarea, deocamdată neizbutită, de a localiza necropola în arealul imediat înconjurător. Localizarea necropolei rămâne obiectivul cel mai important al cercetării în viitor.

Cercetarea așezării a pus în evidență până în prezent aproximativ 100 de monumente arheologice: locuințe, ateliere, anexe gospodărești, cuptoare și vetre, gropi rituale, gropi menajere, morminte izolate etc., cele mai multe vestigii aparținând perioadei prefeudale (secolele VII-XII), perioadă în care așezarea a cunoscut intensitatea maximă de locuire.

Cercetarea fortificației din piscul "Cetățelei" a permis observații asupra sistemului de fortificare și a pus în evidență existența în vechime a cel puțin trei construcții de lemn și piatră nelegată cu mortar pe platoul superior al fortificației: un turn-locuință patrulater, construit din bârne groase, suprapuse, fixate pe o bază din lespezi de gresie, având suprafețele exterioare protejate de un strat gros de lipitură de lut, o biserică - sală de mici dimensiuni (capelă) din lemn, cu absidă semicirculară pe latura de est-sud-est și o construcție anexă, toate databile pe bază de ceramică, obiecte și monede, la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea.

Cronologia așezării

Sucesiunea de locuri în cadrul așezării de la Albești începe din preistorie. Stratigrafia a pus în evidență un nivel aparținând preistoriei și istoriei vechi în cadrul căruia s-au conturat până în prezent trei culturi mai importante:

a) cultura Coțofeni (tranzitie la epoca bronzului). Locuirea Coțofeni se caracterizează prin prezența sporadică a unor suprafețe ușor adâncite în sol, conținând ceramică specifică decorată cu creștături etc. și material osteologic aferent, aflate la nivelul inferior al stratului de cultură;

b) cultura Sighișoara-Wietenberg (bronz mijlociu)² Locuirea Wietenberg se evidențiază prin descoperirea unor locuințe patrulatere sau ovale, cu contur

¹ Din bibliografia referitoare la descoperirile de la Albești se rețin următoarele: Gh. Baltag - „Date privind un studiu arheologic al zonei municipiului Sighișoara”, în *MARISIA*, IX, 1979; Gh. Baltag și E. Amlacher - „Contribuții la problema continuității în zona Târnavelor” în *A.I.I.A.*, XXVIII, 1987-88; GH. Baltag și E. Amlacher - „Noi contribuții la repertoriul arheologic al zonei Târnava Mare”, în *MARISIA*, XXIII-XXIV, 1994

² Gh. Baltag și N. Boroffka - „Materiale arheologice preistorice de la Albești (MS)” în *S.C.I.V.A.*, 4, 47, 1996, 375-393

destul de greu de definit, marcate prin aglomerări de ceramică, obiecte de lut, pietre de vatră, fragmente de chirpic, material osteologic etc. și prin descoperirea unor gropi rituale, în formă de clopot, care conțin o mare cantitate de ceramică fragmentară, arsă secundar în cea mai mare parte.

c) cultura Latène daco-getic (secolul II a.Chr.-II p.Chr.). Prezența dacică se evidențiază prin descoperirea unei așezări cu locuințe dispersate, de formă patrulateră, semi-îngropate, lipsite de instalație de încălzire, cu inventar relativ bogat alcătuit din obiecte de metal (unelte de fier, săgeți de bronz, brățări de bronz etc.) și ceramică specifică perioadei, precum și prin descoperirea unui "câmp de gropi" rituale cu trei categorii de monumente: gropi în formă de "clopot", conținând o mare cantitate de fragmente ceramice arse secundar, stocate în partea inferioară a gropii, urne cu sau fără capac (două exemplare), conținând material secundar de incinerare (cărbbuni, pământ ars) fără materiale osteologice de vreun fel și gropi cilindrice sau tronconice, mai mici, cu cenușă, cărbbuni și fragmente de oase animale. Singura descoperire cu caracter funerar asigurat este un mormânt dublu de înhumare (două schelete de adolescenți), având în inventar câteva obiecte de metal rău conservate și mai multe vase de lut. Acest orizont încetează la începutul secolului al II-lea, odată cu cucerirea Daciei de către romani.

Cea de a doua fază de locuire aparține perioadei prefeudale și conține la rândul ei trei niveluri cronologice relativ distincte:

a) nivelul secolelor VII-IX, conținând 45 de complexe arheologice (locuințe, ateliere, cuptoare, gropi rituale, gropi menajere), databil pe baza unor obiecte de podoabă, vârfuri de săgeți și ceramică specifică;

b) nivelul secolelor VIII-X, conținând 12 complexe arheologice, în principal locuințe și gropi rituale. Datarea nivelului s-a realizat pe baza unui fragment de cercel de bronz cu protuberanțe și a unei ceramici cu decor combinat;

c) nivelul secolelor XI-XII, conținând 15 complexe arheologice (locuințe, anexe, gropi rituale, gropi menajere) databile pe baza analizei tipologice a ceramicii.

Locuințe, ateliere, instalații de încălzire și elemente de cultură materială în așezarea de la Albești în perioada prefeudală.

Caracterizare generală

La fel ca în așezarea de la Dealul Viilor, pentru fiecare perioadă istorică se constată existența mai multor tipuri de locuință semnificând de cele mai multe ori o diferențiere de statut social între membrii comunității. Majoritatea locuințelor de la Albești sunt monocelulare, patrulatere, au dimensiuni medii (3,00x3,00 m.), sunt dotate fără excepție cu instalații de încălzire și sunt parțial îngropate în sol.

Pentru nivelul cel mai vechi (sec. VII-IX), în afară de locuințele obișnuite, de dimensiuni modeste, s-a semnalat existența unor locuințe mai mari, monocelulare și bicelulare (un caz). S-a observat că toate locuințele acestui nivel sunt dotate cu instalații de încălzire de mari proporții, cuptoare construite din lespezi de gresie și bolovani de râu, amplasate în mod curent în colțul de

nord-est sau nord-vest. Cel mai mare cuptor de acest fel, o veritabilă sobă pentru vremea respectivă, avea forma unui trunchi de con cu baza de 1,50 m. și aparținea unei locuințe de 4,30 x 3,60 m. O situație de excepție este locuința bicelulară, formată din două încăperi adiacente, având fiecare instalația proprie de încălzire. Această locuință nu a fost gândită de la început ca bicelulară ci a fost rezultatul unei extinderi ulterioare.

O serie de locuințe de dimensiuni mai mari din acest nivel cronologic posedă în afară de cuptorul de piatră și un cuptor de pâine, excavat în exteriorul spațiului de locuit. Au existat și locuințe cu câte două cuptoare de pâine cu funcționare concomitentă, dar fără instalație de încălzire din piatră. Elementele de cultură materială descoperite: ceramica, obiectele de metal (cuțite, unelte agricole, de dulgherie, vârfuri de săgeți, amnare, catarama, piroane) uneltele de lut (fusaiole, greutatea pt. războiul de țesut), uneltele de piatră (rășnițe din tuf vulcanic sau din micașisturi, existente în număr mare, pietre de ascuțit etc.) documentează, aspectele esențiale ale activităților economice din această perioadă.

Cultura materială descoperită în nivelul aparținător secolelor VIII-X se înscrie în linii generale în caracteristicile civilizației rurale anterioare. Aceleași meșteșuguri casnice, olăritul, metalurgia fierului, torsul și țesutul fibrelor vegetale sau animale. Avem de-a face cu o lume modestă, chiar săracă, trăind în locuințe de mici dimensiuni, având drept instalații de încălzire cuptoare mici, patrulete, din lespezi de gresie sau vetre simple, cu gardină de pietre. Cercetarea a mai pus în evidență existența unor gropi rituale de dimensiuni reduse, de formă patrulateră, având în plan 0,70 x 0,50 m., cu adâncime de 0,30-0,50 m., conținând materiale secundare de incinerare (cărbbuni, cenușă, pământ ars) și uneori obiecte de podoabă fragmentare (cercel, un singur caz).

Cultura materială specifică perioadei secolelor XI și XII se caracterizează prin apariția unor modificări în arhitectura locuințelor și în calitatea artefactelor, în special în meșteșugul ceramicii. Locuințele sunt semi-bordeie, patrulete, cu suprafață mai mare, având în medie 4,00 x 3,50 m., fiind dotate cu vetre cu gardină de pietre amplasate în apropierea unuia dintre colțuri. La unele locuințe se constată apariția unor platforme din lespezi de gresie amenajate în dreptul intrării în locuință. Pentru secolul al XII-lea, foarte probabil începând din a doua jumătate a acestui secol, constatăm reaparitia cuptoarelor de gresie, de dimensiuni mijlocii, foarte bine construite. Spre deosebire de situația existentă la Dealul Viilor pt. aceeași perioadă, la Albești se constată absența căldărilor de lut, a pintenilor de fier cu spini piramidali și a locuințelor de formă rotundă

Câteva observații privind evoluția formelor și dimensiunilor instalațiilor de încălzire din așezarea de la Albești

Instalațiile de încălzire se prezintă sub cele două forme bine cunoscute: cuptorul de piatră și vatra cu gardină de pietre. La rândul său cuptorul de piatră apare sub două tipuri de bază: în formă de potcoavă și în formă de casetă. Cuptorul de piatră ca instalație de încălzire își face apariția în Transilvania începând cu secolele V-VI, deși este constatată sporadic încă din secolul al IV-

lea³. În așezarea de la Albești, în nivelul aparținător sec. VII-IX, sunt prezente ambele tipuri de cuptoare, predominând cuptorul în formă de potcoavă. Interesantă este însă evoluția dimensiunilor acestor instalații de încălzire. Luând în calcul aceeași suprafață medie de locuire (o locuință de 3,00 x 3,00 m., adâncită în sol 0,50-0,60 m.), constatăm că aceste cuptoare își măresc volumul începând din secolul al VII-lea ajungând la dimensiuni maxime la sfârșitul secolului al VIII-lea. Începând din sec. al IX-lea și mai ales în cursul sec. al X-lea se observă fenomenul reducerii la jumătate a volumului acestor cuptoare în comparație cu perioada anterioară, fenomen combinat cu apariția vetrelor cu gardină de pietre în multe locuințe. Pentru perioada sec. al XI-lea se constată dispariția completă a cuptorului de piatră și generalizarea vetrei cu gardină de pietre, în condițiile în care există și o mărire a suprafeței locuibile, locuințele devenind mai spațioase. Din secolul al XII-lea, foarte probabil din a doua jumătate a acestui secol, se constată reapariția cuptorului de piatră care își mărește treptat volumul.

Aceste modificări observate în privința formelor și mai ales a dimensiunilor instalațiilor de încălzire nu reprezintă altceva decât expresia adaptării comunităților umane la modificările climatice care au avut loc în acele perioade. Specialiștii occidentali au constatat existența unei evoluții ciclice a climei continentului de-a lungul ultimelor milenii, în cadrul căreia perioadele calde și foarte calde („optimuri climatice”) au alternat cu perioade reci și foarte reci („microere glaciare”), aceste fluctuații fiind determinate de activitatea ciclică solară. O serie de studii asupra evoluției ghețarilor din Alpi și asupra stratigrafiei unor turbării (Bunte Moor-Fernau etc.)⁴, au conturat următoarea schemă a evoluției climatice din care se rețin datele referitoare în special la perioada migrațiilor:

perioada romană și postromană, până în jurul anului 400 p.Chr., a fost o perioadă caldă, de optim climatic;

perioada dintre anii 400-750 p.Chr., a fost o microeră glaciară;

perioada dintre 750-1150 p.Chr. a fost o nouă perioadă de optim climatic, având un maxim de manifestare în sec. al XI-lea. (Planșa VI)

Influența factorului climatic asupra evoluției societății umane din perioada migrațiilor nu este de neglijat. Perioada de răcire accentuată a climei dintre sec. V-IX (după alte opinii VI-IX), având un maximum de manifestare între sec. VII-IX, a constituit un important factor suplimentar de agravare a degradării civilizației materiale de la sfârșitul lumii antice. Pe de altă parte, apariția unei perioade de încălzire de mai lungă durată (sec. IX-XII), a determinat acea nouă pulsație a stepei Eurasiatice, scăderea nivelului fluviului Volga, prăbușirea Caganatului cazar, degradarea pășunilor și deplasarea spre vest a unor triburi nomade din acele zone⁵.

³ Gh. Baltag „Locuințe, ateliere și instalații de foc din sec. IV-VIII în așezarea de la Sighișoara-Dealul Viilor” R.M.M., 2, 1981, 45-46

⁴ Emanuel Le Roy Ladurie - „Histoire du climat depuis l'an Mil”, II, 1983, Flammarion, Paris, pag. 29-31, 40-41

⁵ L.N. Gumilev - „Roli klimaticeskih kaledanii v istorii narodov stepnoi zoni Evrazii” - „Istoria SSSR”, 1976, 1, p. 53-66

Tipuri de locuințe din sec. VIII-X din așezarea de la Albești

Cele 12 complexe arheologice descoperite până acum, dintre care 8 sunt locuințe, constituie vestigii ale unui sat de mărime mijlocie care s-a format în această perioadă pe platoul vechii așezări de la Albești. Arhitectura locuințelor păstrează elementele esențiale din secolele anterioare, locuințele fiind adâncite în sol 0,40-0,60 m., având o suprastructură realizată de obicei din bârne suprapuse orizontal, încheiate la colțuri, consolidată uneori cu stâlpi verticali. Locuințele erau dotate cu cuptoare de piatră sau cu vetre cu gardină de pietre. Există două locuințe cu vetre și șase locuințe cu cuptoare. Din punct de vedere al suprafeței aceste locuințe sunt mai unitare, fiind relativ mici, oscilând între 7-12 m².

Analiza structurii arhitectonice a pus în evidență existența a trei tipuri de locuințe:

Tipul 1 (Planșa III, 1). Locuința patrulateră cu colțuri ascuțite, adâncită în sol 0,40-0,50 m., având o suprafață de aprox. 12 m², cu dimensiunile laturilor de 3,60 m x 3,30 m x 3,50 m x 3,50 m. Nu a prezentat urme de gropi de stâlpi. Suprastructura a fost realizată din bârne suprapuse orizontal pornindu-se de la nivelul de călcare din interior - nivelul podelei. A fost dotată cu un cuptor de piatră patrulater de dimensiuni mijlocii (0,90 x 0,90 x 0,50 m.) amplasat în colțul de nord-vest. S-au conservat porțiuni carbonizate din cadrul de bârne de la nivelul podelei și un număr de 9 vase întregi și trei fragmentare din inventarul locuinței.

Tipul 2 (Planșa III, 2). Locuință patrulateră cu colțuri ascuțite adâncită în sol 0,40-0,50 m. având o suprafață de aprox. 7 m², cu laturile de 2,90 x 2,25 x 2,80 x 2,30 m. suprastructura locuinței se sprijinea pe patru stâlpi grupați doi câte doi pe laturile lungi, gropile fiind la distanță de 1,00 m., respectiv 1,25 m., una de cealaltă. În colțul de nord-est locuința era prevăzută cu un cuptor de piatră în formă de potcoavă cu dimensiunile la bază de 0,85 x 0,80 x 0,40 m. Au lipsit fragmentele de chirpic din umplutura locuinței;

Tipul 3 (Planșa III, 2). Locuință patrulateră cu colțuri ascuțite, adâncită în sol 0,30-0,40 m., cu suprafața de aprox. 8 m², având laturile cu următoarele dimensiuni: 2,80 x 2,95 x 2,85 x 2,90 m. Suprastructura s-a sprijinit pe un sistem de nouă stâlpi de secțiune specială (jumătăți de trunchiuri), amplasați relativ simetric pe trei dintre laturile locuinței. Acești stâlpi au susținut acoperișul și pereții făcuți fie din bârne orizontale, fie din nuiiele împletite și lipite cu lut.

Ceramica. Specii, forme și elemente de decor din sec. VIII-X

Ceramica descoperită în acest nivel este alcătuită din vase întregi și fragmentare de forme și dimensiuni variate. Există două specii ceramice principale: ceramica din pastă nisipoasă și ceramica din pastă dură.

Ceramica nisipoasă, prezentă în Transilvania începând din sec. al VIII-lea, lucrată la roată lentă, utilizând ca degresant nisipul cu granulație mică-mijlocie, din pastă relativ omogenă, ardere oxidantă mai mult sau mai puțin completă, conferind vaselor diverse nuanțe de brun-gălbui și diverse grade de fiabilitate. Din cele nouă vase întregi descoperite într-o singură locuință numai

două au aparținut acestei specii, fiind oale fără toartă, cu umerii arcuiți, buza scurtă, răsfrântă, fundul albiat, având un început de inel. Decorul acestor vase era format din caneluri late, distanțate, simple sau combinate cu o linie în val, fiind aplicat pe jumătatea superioară a vaselor.

Specia dominantă și reprezentativă pentru acest nivel este ceramica din pastă dură. Lucrată la roată lentă sau intermediară (aproape rapidă), această ceramică este arsă oxidant în diverse nuanțe, de la roșu-violaceu la brun-roșcat, în funcție de intensitatea arderii. Ceramica se caracterizează printr-o pastă omogenă, compactă, având în compoziție o cantitate mică de nisip cuarțitic cu granulație mare, existent probabil în materia primă care este o argilă de foarte bună calitate. Prin structura și duritatea pastei (mai ales la vasele bine arse), această ceramică amintește de ceramica roșiatrică semifină din perioada romană târzie descoperită la Sighișoara - Dealul Viilor. Acestei specii îi aparțin o serie de oale fără toartă de diverse dimensiuni și forme, cu decor complex, aplicat pe jumătatea superioară a vaselor și uneori, pe întreaga suprafață. Fenomenul extinderii elementelor decorative incizate pe toată suprafața vaselor ar putea fi ipotetic legat și de încercarea olarilor de a mări rezistența mecanică a pereților vaselor prin mărirea suprafeței de coacere (în profunzime) în condițiile în care, începând din sec. al VII-lea până în sec. al IX-lea inclusiv, cuptoarele nu mai reușesc să atingă performanțele de ardere (900-950°C) din secolele anterioare. (perioada romană și post-romană)

Vasele descoperite

Singura formă de vas descoperită până în prezent este oala fără toartă de diverse dimensiuni, lucrată cu mâna, la roată lentă sau la o roată intermediară, de bună calitate. Din ceramică nisipoasă există cele două vase amintite anterior, relativ asemănătoare, la roată lentă:

- vasul numărul 1 (Planșa IV, 1), înălțime: 23,5 cm; diam. gurii: 13,5 cm; diam. max.: 18,5 cm; diam. fund: 8,6 cm. Oală sveltă, cu umeri arcuiți, îngustată la partea inferioară, buza scurtă, răsfrântă, muchia netezită, decorată cu linii late, distanțate, incizate orizontal pe jumătatea superioară a vasului;

- vasul nr. 2 (Planșa IV, 2) înălțime 23,5 cm; diam. gurii: 14,00 cm; diam. max.: 18,5 cm; diam. fund: 9,6 cm; Oală sveltă cu umeri arcuiți, având partea superioară ușor înălțată formând un mic gât, buza răsfrântă și aplatizată, muchia rotunjită, decorul constând din două linii vălurite urmate de linii late distanțate, incizate orizontal pe jumătatea superioară, a vasului.

Din ceramică dură există șapte vase, dintre care trei sunt lucrate cu mâna, trei sunt lucrate la roată lentă și unul este lucrat la roată rapidă.

Vasul nr. 1 (Planșa IV, 3), înălțime: 13,00 cm; diam. gurii: 10,00 cm; diam. max.: 11,00 cm; diam. fund: 7,4 cm. Ulcică fără toartă lucrată cu mâna, cu umerii prelinși, buza simplă trasă direct din corpul vasului, decor combinat format din bandă îngustă de trăsături verticale incizate direct pe umărul vasului și patru benzi orizontale de impresiuni alungite, întrerupte, aplicate într-o tehnică specială pe jumătatea superioară a vasului;

Vasul nr. 2 (Planșa IV, 4), înălțime 15,00 cm; diam. gurii: 12,5 cm; diam. max.: 16,00 cm; diam. fund.: 8,00 cm. Vas mic lucrat cu mâna cu umerii arcuiți,

îngustat puternic la partea inferioară, buză scurtă, aplatizată, perpendiculară pe peretele vasului, amintind de buza vaselor de provizii din sec. II-VI p.Chr. Este decorat cu benzi de linii ușor vălurite și cu o linie în zig-zag, incizate pe jumătatea superioară:

Vasul nr. 3 (Planșa IV, 5), înălțime: 19,00 cm; diam. gurii: 13,00 cm; diam. max.: 16,5 cm; diam. fund.: 8,00 cm, vas cu umerii ușor arcuiți, lucrat cu mâna și îndreptat la roată, formă sveltă, buza răsfrântă și aplatizată, decorul din striuri fine, orizontale, acoperind trei sferturi din suprafața vasului, fiind suprapuse la partea superioară de patru benzi de linii vălurite;

Vasul nr. 4 (planșa IV, 6), înălțimea: 21,00 cm.; diam. gurii: 13,5 cm.; diam. max.: 17,00 cm.; diam. fund.: 8,00 cm.; oală ovală lucrată la roată lentă cu marginea înălțată în formă de pâlnie, muchia netezită, buza decorată în interior cu impresiuni punctiforme, corpul decorat cu bandă de trăsături verticale pe umăr și cu patru benzi de impresiuni simple sau alungite aplicate pe jumătatea superioară a vasului;

Vasul nr. 5 (planșa IV, 7), înălțime 27,00 cm.; diam. gurii: 20,00 cm.; diam. max.: 25,00 cm., diam. fund.: 11,00 cm., lucrat la roată lentă, cu umerii puternic arcuiți, buză scurtă, răsfrântă și aplatizată, îngustat la partea inferioară, decorat pe trei sferturi din suprafață, pornind de sus cu benzi de riuri fine sau striuri distanțate suprapuse de cinci benzi de valuri incizate;

Vasul nr. 6 (planșa IV, 8), înălțimea 16,5 cm., diam. gurii: 16,3 cm., diam. max.: 18,00 cm., diam. fund.: 8,5 cm., lucrat la roată lentă, vas scund cu înălțime mai mică decât diametrul maxim, cu umerii proeminenți, buza scurtă cu muchia rotunjită, decorat cu caneluri late, orizontale, incizate distanțat pe jumătatea superioară a vasului;

Vasul nr. 7 (planșa IV, 9), înălțime: 21,00 cm., diam. gurii: 19,00 cm., diam. max.: 21,00 cm., diam. fund.: 9,00 cm., lucrat la roată intermediară din ceramică dură, bine arsă, roșie violacee, reparat în antichitate, formă scundă cu gura largă, buza ușor răsfrântă și cu muchia rotunjită, umerii arcuiți, decorat cu bandă de striuri vălurite incizată pe umăr și cu trei benzi orizontale de impresiuni alungite, aplicate în partea superioară a vasului.

Elemente decorative

Nivelul sec. VIII-X din așezarea de la Albești se evidențiază în primul rând prin apariția unor elemente decorative inedite, specifice. Trebuie precizat că este vorba de ornamente incizate și imprimate (impresiuni cu pieptenele) și că nu există ornamente lustruite sau ștampilate (întrucât nu există ceramică cenușie fină, prezentă în cultura Dridu). Există la Albești o formă hibridă între ornamentul incizat și imprimat pe care am definit-o ca fiind decorul cu "impresiuni alungite", un fel de benzi de striuri întrerupte la intervale relativ egale, realizate prin adâncirea intermitentă a pieptenului în peretele vasului, rezultând un decor cu efect artistic deosebit.

În același timp apariția decorului vertical constând din benzi înguste de trăsături verticale realizate cu pieptenele, prezent și în cultura Dridu, ne-a determinat să împingem cronologic datarea acestui nivel până în primele decenii ale sec. al X-lea.

A fost pusă în evidență existența a nouă tipuri de decoruri cu ornamente incizate sau imprimate.

Tipul 1 (planșa V, 1) - decor din linii simple, distanțate, ușor vălurite aplicate orizontal, în partea superioară a vasului, combinate cu un val simplu în zig-zag, pe diametru maxim al vasului.

Tipul 2 (planșa V, 2) - decor din linii late, distanțate, aplicate pe jumătatea superioară cu un instrument în timpul rotirii vasului. Uneori se combină cu una sau două linii în val aplicate imediat sub buză.

Tipul 3 (planșa V, 3) - decor din bandă lată de striuri orizontale, combinate cu mai multe benzi înguste de valuri aplicate pe jumătatea superioară a vasului.

Tipul 4 (planșa V, 4) - decor din benzi de valuri întrerupte de împunsături adâncite realizate cu dinții pieptenului, încadrate între două benzi de striuri late, orizontale, aplicate de asemenea pe jumătatea superioară a vasului.

Tipul 5 (planșa V, 5) - decor din striuri subțiri, dese, care acoperă trei pătrimi din suprafața vasului, suprapus în partea superioară de 4-5 benzi de valuri.

Tipul 6 (planșa V, 6) - decor din bandă îngustă de valuri incizată orizontal pe umăr, urmată de trei benzi de impresiuni alungite, întrerupte, aplicate pe treimea superioară a vasului.

Tipul 7 (planșa V, 7) - decor din bandă îngustă de trăsături sau striuri verticale aplicată pe umărul vasului, urmată de patru benzi de impresiuni alungite și întrerupte aplicate pe jumătatea superioară a vasului.

Tipul 8 (planșa V, 8) - decor din 4-5 benzi de impresiuni alungite, urmate de 3-4 benzi de valuri "în ghirlandă", acoperind de asemenea jumătatea superioară a vasului.

Tipul 9 (planșa V, 9) - decor complex format dintr-o combinație de 4 elemente diferite, existent pe un vas de ceramică roșie: bandă îngustă de trăsături verticale aplicate imediat sub buză, urmată de o bandă de striuri orizontale, apoi de două benzi de valuri "în ghirlandă", de încă o bandă de trăsături verticale și apoi de două benzi de impresiuni alungite.

* * *

Așadar repertoriul elementelor decorative din sec. VIII-X d. Hr. evidențiază pe de o parte existența unor decoruri care vin din secolele anterioare, decoruri obișnuite în ceramica sec. VII-VIII, linii distanțate, valuri simple, benzi de striuri și benzi de valuri etc., utilizate și în ceramica din așezarea de la Sighișoara - Dealul Viilor sau în ceramica cimitirului nr. 2 de la Bratei, pt. a nu cita decât două exemple de situri arheologice din bazinul Târnavei Mari. Pe de altă parte decorul din bandă îngustă de trăsături verticale cu pieptenul apare în ceramica de tip Dridu începând din sec. al X-lea⁶, prelungind în felul acesta datarea ceramicii de la Albești. În același timp decorul realizat prin impresiuni alungite, deși este rar, nu este totalmente necunoscut în Transilvania. Pentru perioada în discuție a fost pus în evidență prima dată în

⁶ I. Nestor, E. Zaharia - „Săpăturile de la Dridu” în MCA, VI, 1959, p. 598, pl. 3

1964 în aşezarea de la Filiaşi (HG)⁷, unde se pare că a existat o aşezare similară cu cea de la Albeşti şi apoi la Oţeni (HG)⁸, unde de asemenea a existat o aşezare asemănătoare, ambele datate în sec. VII-IX de către autori.

Am constatat însă că acest decor apare şi în ceramica medieval timpurie (sec. XI-XII) din zona Alba Iulia⁹, unde autorul descoperirilor (I. Berciu) consideră acest decor ca fiind specific ceramicii medievale timpurii româneşti.

Impresiunile realizate cu pieptenul într-o manieră asemănătoare, dar nu identică, prezente pe ceramica cimitirului nr. 2 de la Bratei în câteva cazuri, a fost considerat de dr. E. Zaharia ca fiind de origine autohtonă în sensul de specific ceramicii dacice, fără alte explicaţii¹⁰.

Trebuie observat şi faptul că cele trei puncte (Albeşti, Filiaşi şi Oţeni) în care a fost deja semnalat acest tip de decor la nivelul sec. VIII-X se situează la limita şi pe cursul superior al bazinului râului Târnava Mare, făcând parte dintr-un areal geografic cu trăsături particulare, zona podişului înalt şi împădurit din estul Transilvaniei care pentru arheologie reprezintă încă o zonă prea puţin cercetată.

În consecinţă putem avansa ipoteza că aceste descoperiri semnaleză un posibil fenomen cultural mai larg, încă necunoscut, specific zonelor înalte ale Transilvaniei, podişul înalt din est, zona premontană şi eventual montană până la 900-1000 m. alt., zone rămase până acum în afara cercetării arheologice şi care ar putea oferi, în viitor, date importante privind perioada migraţiilor în spaţiul intracarpatic.

Considérations générales concernant le site archéologique de Sighişoara-Albeşti. Nouveaux éléments inédits dans la culture matérielle des VIII e et Xe siècles apr. J.C.

(Résumé)

Le site archéologique de Sighişoara-Albeşti est situé à 3 km. au sud du village d'Albeşti, à 5 km est de Sighişoara (département de Mureş), sur une ample terrasse à l'altitude de 400 m, à la base d'une ancienne fortification de terre.

⁷ Z. Székely - „Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor efectuate în aşezările din sec. VII-VIII-IX e.n. de la Filiaşi şi Poian” – în *Sesiunea Comunicări Ştiinţifice a muzeelor de istorie*, 1964, vol. II, Buc., 1971, pag. 144-156

⁸ Ferenczi G., Ferenczi I. - „Săpături arheologice cu caracter informativ executate între anii 1962-1965 de Muzeul din Odorhe” – în „*Studii şi Materiale*”, II, 1967, Tg-Mureş, pag. 56-57

⁹ I. Berciu - „Descoperiri din epoca feudalismului timpuriu în raionul Alba Iulia”, în *M.C.A.*, IV, 1957, pag. 335-360. Acest décor prezent pe ceramica de tip Ciugud (sec. IX-XII) denumit „motivul cu melcişori”, este considerat de autor ca fiind posibil autohton, deoarece nu figurează pe ceramica slavă din Bulgaria, Polonia etc., pag. 354

¹⁰ E. Zaharia - „Populaţia românească din Transilvania în sec. VII-VIII. Cimitirul nr. 2 de la Bratei” – Buc. 1977, pag. 70

Au cours de 10 campagnes de fouilles archéologiques effectuées entre 1987-1997, on a tracé plus de 30 sections, la majorité en ayant une longueur de 40-50 m et une largeur de 2 m avec des espaces intermédiaires de 2-2,5 m en largeur.

Les fouilles ont mis en évidence un premier niveau d'habitation qui remonte à la préhistoire, au cadre duquel on peut déterminer l'existence de trois cultures: la culture Cotofeni (la transition à l'époque du bronze), la culture Sighișoara-Wittenberg (bronze moyen) et la culture Latène final (daco-gétique).

Le deuxième niveau d'habitation, beaucoup plus riche, appartient à la période préfeodale (VII-XIIe siècles apr. J.-C.) À ce niveau on a découvert et étudié 72 complexes archéologiques: huttes, ateliers, fosses rituelles, fosses ménagères etc.

Toutes les huttes de ce niveau ont été prévues avec des installations de chauffage: âtres en argile ou foyers en pierre. En analysant la situation d'autres sites archéologiques, l'auteur a observé l'existence de certaines modifications des formes et, surtout, les dimensions des installations de chauffage des huttes, en les mettant sur le compte des fluctuations climatiques du premier millénaire de notre ère.

On a pu donc constater que pendant les premiers 3-4 siècles de notre ère, par suite de l'existence d'une période chaude („optimum climatique), les huttes n'étaient prévues qu'avec des âtres simples en argile situés parfois à l'extérieur, à côté des huttes. À partir des Ve - VIe siècles on constate une plus grande fréquence des foyers en pierre, qui atteignent leur volume maximum aux VIIe-VIIIe siècles, comme expression de l'existence d'une "micro-ère glaciaire" entre les VIe-et IXe siècles. À partir du Xe siècle, à la suite d'un réchauffement climatique, les foyers en pierre diminuent leur volume et leur âtres en argile réapparaissent. Mais, à partir de la deuxième moitié du XIIe siècle, on constate une nouvelle présence des foyers en pierre, à la suite d'un autre refroidissement du climat.

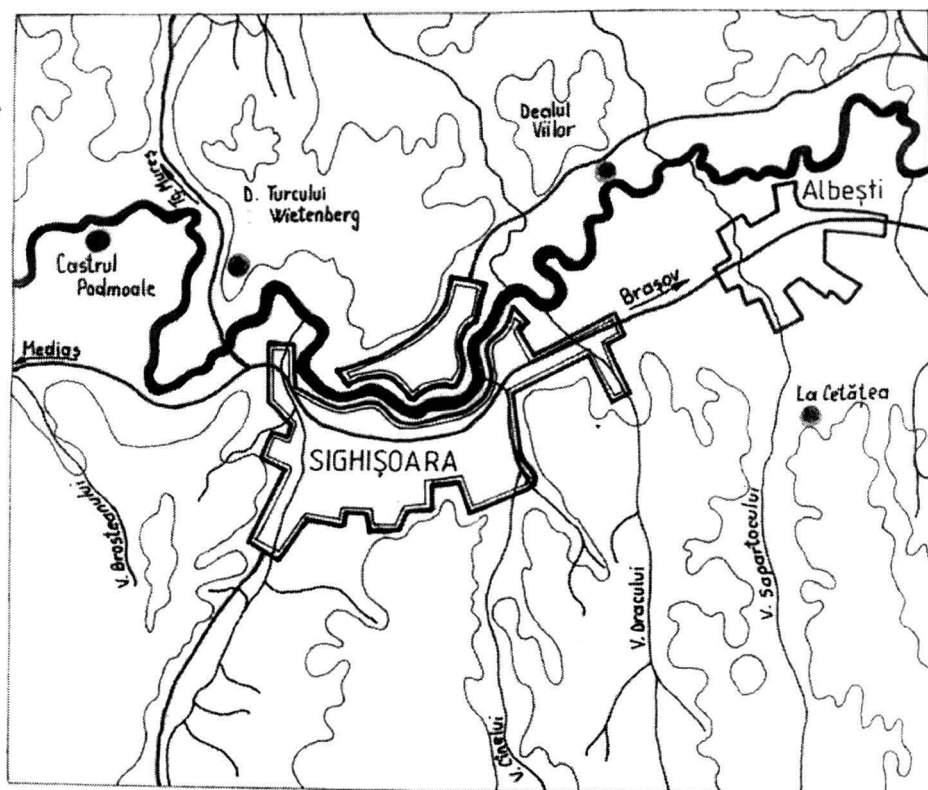
Le site archéologique d'Albești est devenu important surtout grâce à la découverte d'une céramique qui remonte aux VIIIe-Xe siècles apr.J.-C., sans pareil en Transylvanie. Cette céramique se caractérise par la structure de la pâte et par les formes et les décorations qui rappellent l'ancienne céramique de la période romaine et post-romaine (IIe - IVe siècles) de Transylvanie.

Puisque cette céramique manque des zones de dépression, où on a entrepris les principales recherches en Transylvanie, l'auteur suppose que ceux qui transportent cette céramique sont descendus du pied des montagnes qui entourent la Transylvanie et qu'ils représentent l'ancienne population autochtone transylvaine qui est restée pendant les migrations.

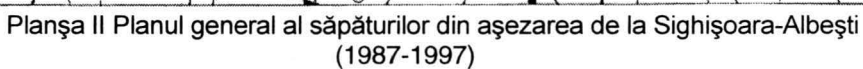
Par conséquent, prend contour l'existence des deux espaces culturels relativement distincts: l'espace des dépressions (200-600 m. alt), de la Plaine transylvaine et des grandes vallées, avec une culture mixte (migrateurs et autochtones) et la zone des montagnes où il semble qu'il ait existé une culture autochtone qui attend encore à être mise en évidence par les recherches à venir.

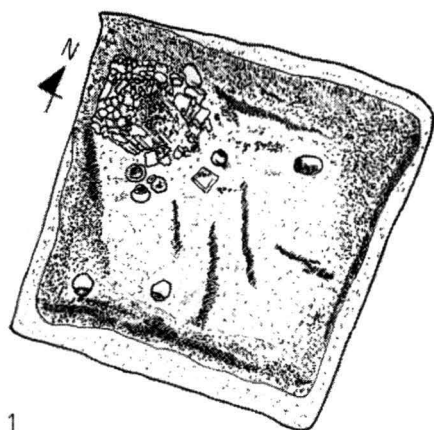
La liste des planches

- PI I Les principaux sites archéologiques de la zone Sighișoara-Albești.
- PI II Le plan général des fouilles du site archéologique de Sighișoara-Albești (1987-1997)
- PI III Types de huttes des VIIIe-Xe siècles du site archéologique. Sighișoara-Albești
- PI IV Types de vases des VIIIe-Xe siècles découverts dans le site archéologique de Sighișoara-Albești
- PI V Les Principaux types de décorations des vases des VIIIe-Xe siècles découverts à Sighișoara-Albești
- PI VI Graphique concernant l'évolution du climat et des installations de chauffage des habitations entre l'er et le XIIe siècles

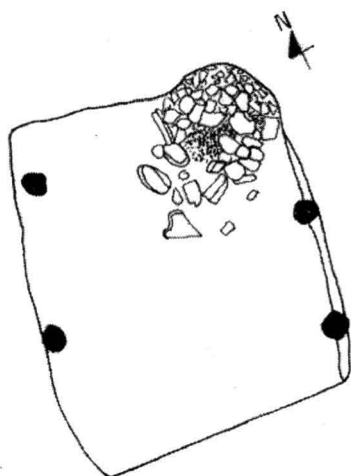

Planșa I. Principalele situri arheologice din zona Sighișoara și Albești

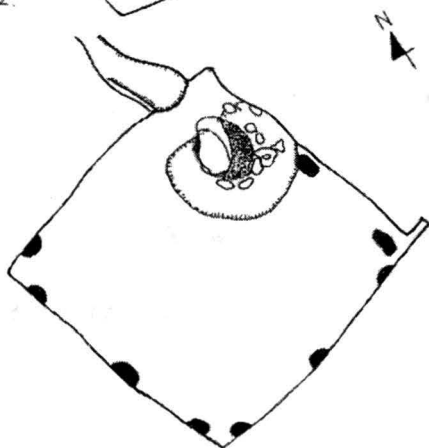

1.

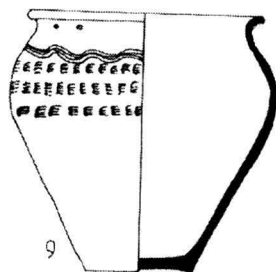
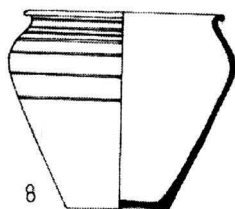
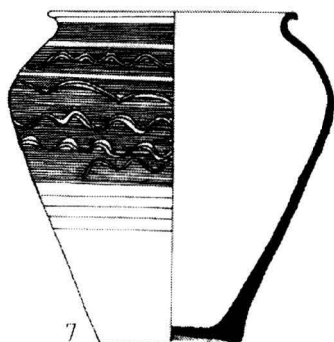
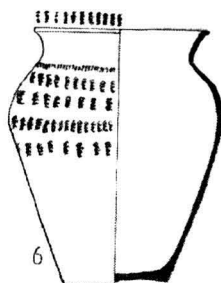
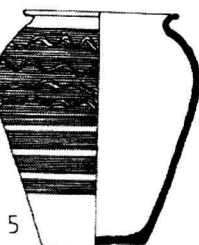
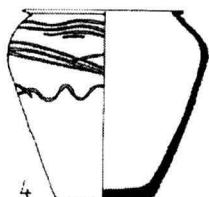
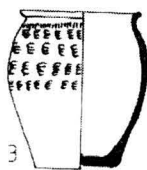
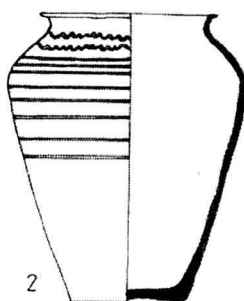
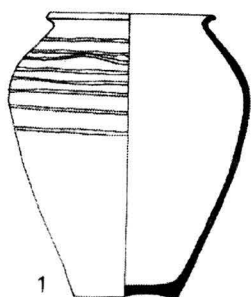

2.

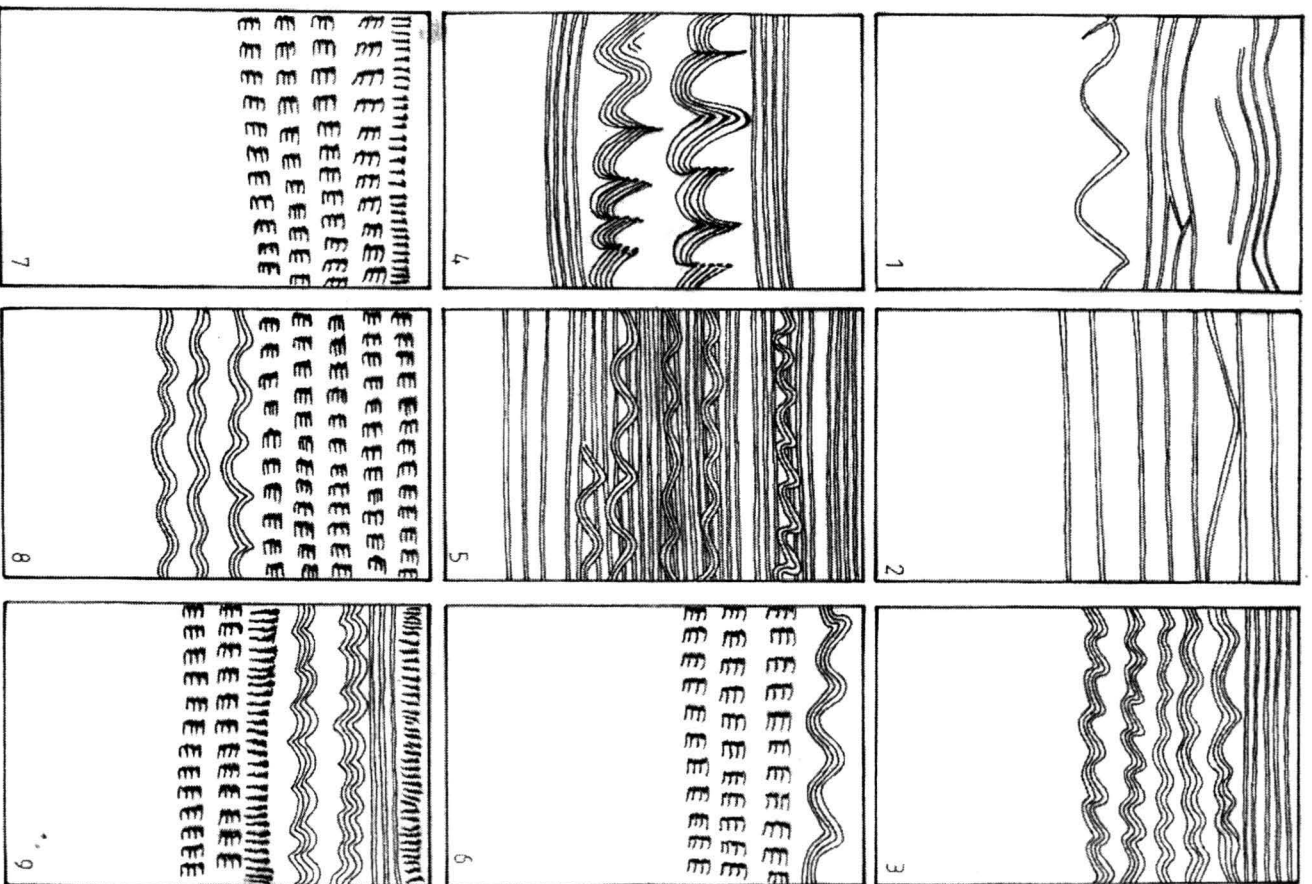

3.

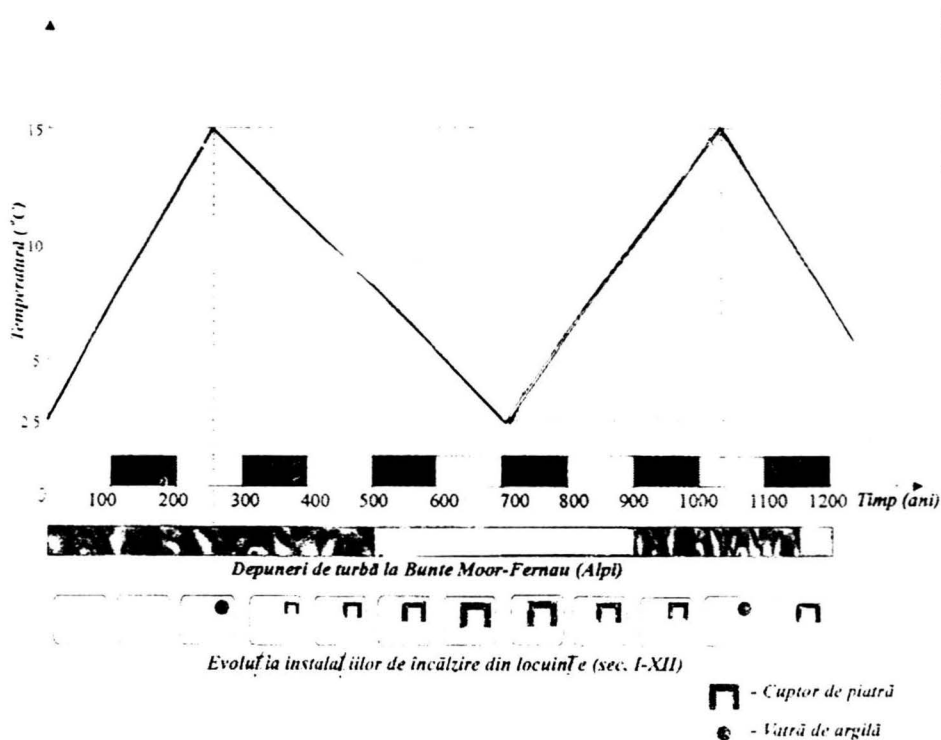
Planșa III Tipuri de locuință din sec. VIII-X din așezarea de la Sighișoara-Albești

Planșa IV Tipuri de vase din sec. VIII-X din așezarea de la Sighișoara-Albești

Planșa V Principalele tipuri de decoruri de pe vasele din sec. VIII-X din așezarea Sighișoara-Albești

Planșa VI Grafic privind evoluția climei și a instalațiilor de încălzire din locuințe în perioada sec. I-XII d.Hr. Realizat pe baza stratigrafiei din turbăria de la „Bunte Moor-Fernau” (Alpi) și pe baza observațiilor efectuate asupra instalațiilor de încălzire din principalele așezări arheologice de pe valea Târnavei Mari din perioada sec. I-XII d.Hr.

MĂRTURII ALE MEȘTEȘUGULUI OROLOGERIEI AFLATE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA - MECANISMUL ACTUAL DIN TURNUL CU CEAS -

ADRIANA ANTIHI

Dintre orașele cu tradiții meșteșugărești aflate pe teritoriul țării noastre, Sighișoara s-a remarcat cu secole în urmă și în domeniul orologeriei.

Una dintre cele mai caracteristice așezări ale evului mediu transilvănean, oraș-cetate situat la confluența râului Șaeș cu râul Târnava Mare, Sighișoara ni se înfățișează și azi ca un veritabil oraș-muzeu: cu ziduri groase și turnuri semețe, cu străduțe populate de istorie și amintiri, păstrându-și încă patina timpului, timp ce este măsurat de orologiul din turnul cetății denumit Turnul cu Ceas.

Vestitul Turn cu Ceas, situat în partea de răsărit a platoului inferior al cetății, a fost construit pentru a proteja poarta principală a orașului și în același timp pentru a găzdui Sfatul. Dubla sa funcție explică grija cu care a fost înconjurat de localnici, aspectul său sever și sărbătoresc totodată. Construită cu siguranță în cea de-a doua jumătate a secolului al XIII-lea¹, partea de zidărie a fost consolidată în repetate rânduri și adaptată nevoilor de apărare, găsindu-și expresia deplină abia către sfârșitul secolului al XVI-lea. În partea inferioară, la nivelul solului, turnul era străbătut de două ganguri paralele boltite în semicilindru, prevăzute în ambele extremități cu porți masive din bărne de stejar ferecate cu drugi de fier. Ulterior, în secolul al XVIII-lea, porțile gangului sudic au fost zidite, în interiorul lor fiind amenajată o închisoare.

Judecând după partea de zidărie, Turnul cu Ceas se înfățișează ca un uriaș patruped vertical, deasupra căruia acoperișul cu fleșa prelungă, decorat cu țigle smălțuite apare aerian și grațios. El nu a fost turnul unei bresle, ci turnul autorității publice, exprimată prin cele patru turnulețe aflate la colțurile acoperișului simbolizând însemnul autonomiei judiciare a orașului și prin orologiul cu care era prevăzut.

Sighișoara este menționată în documentele vremii ca unul dintre primele centre din Transilvania unde a existat un mecanism de ceas lucrat din lemn încă din 1604² prevăzut cu două, cadrane: unul orientat spre Orașul de Jos și celălalt spre interiorul cetății. Inițial, acest orologiu arăta numai orele, dar în anul 1648 ceasornicarul Johann Kirchel a instalat un indicator al minutelor și a perfecționat sistemul de semnalizare sonoră, ca să fie bătute și sferturile de oră.

Acest meșter pelerin, originar din Königsberg, a fost un priceput lăcătuș,

¹ dr. Paul Niedermier „*Der Stundturm In Schässburg*” în „*Neuer Weg*”, 29. VIII 1986

² Clara Spitzer, S. Mosora „*Sighișoara*”, București, 1980, pag. 12.

dar și un bun sculptor în lemn, el cioplind și figurinele ce întruchiează zeii patronimici ai zilelor săptămânii: Diana, zeița lunii, Marte, Mercur, Jupiter, Venus, Saturn și Soarele. Incendiul din 30 aprilie 1676 a distrus și acest mecanism, și figurinele, ele fiind refăcute în 1677-78 de un meșter necunoscut, în stil baroc. Noi presupunem că e vorba de același Johann Kirchel, care se stabilise în Sighișoara ca urmare a căsătoriei cu o localnică, iar în 1684 fusese cooptat în Sfatul celor 100 de bărbați ai cetății. Elocventa în acest sens este dedicația găsită pe coperta interioară a unei Biblii, donate bibliotecii Școlii din Deal de J. Kirchel în care sunt menționate ziua de 23 XI 1685 și titlul de AUTOMOTORIUS SI HOROLOGIUS DIRECTOR, care îi fusese acordat la data respectivă.

Marele incendiu din 1676 a distrus și acoperișul care a fost refăcut în anul următor de meșterii Veit Gruber din Tirol, Filip Bonge din Salzburg și dulgherul Valentin. Reparat de mai multe ori, acesta a dobândit forma actuală în 1894, purtând pecetea stilului baroc. La baza fleșei turnului se găsește un foișor poligonal cu coloane de lemn. Un alt foișor mai mic se află în mijlocul fleșei a cărei extremitate este decorată succesiv cu o pajură imperială, un glob și un cocoș. O inscripție în limba latină aflată pe Turnul cu Ceas, în partea stângă a fațadei dinspre Orașul de Jos menționează marele incendiu din 1676 și amintește de renovările din 1678 și 1774 când a fost reparat și pus în funcție orologiul. Această inscripție este importantă pentru că dovedește că și în secolul al XVIII-lea mecanismul ceasului din turn exista și funcționa.

Actualul mecanism al ceasului este mai nou, fiind executat la o comandă specială, în Elveția, de firma FUCHS și instalat în Turnul cu Ceas la data de 1 Aprilie 1906. Acestuia i s-a adaptat un mecanism electric, la care însă figurinele n-au putut fi conectate (este vorba de zilele săptămânii). Mecanismul este format din patru moduli, care acționează asupra clopotelor și a figurinelor, după cum urmează: modulul III, cel care la fiecare 30 de secunde impulsionează pendulul menținând oscilațiile la aceeași frecvență, acționează prin intermediul unei pârghii asupra modulului II al sferturilor de oră care, cu ajutorul unui cablu, pun în mișcare ciocanul ce lovește clopotul din lanteronul mic. La fiecare oră, după a patra bătaie, modulul II declanșează mecanismul modulului I, care prin două cabluri acționează asupra clopoțelului avertizor, iar acest modul pune în mișcare modulul IV al orelor prin intermediul unei tije lungi. Clopoțelul avertizor este situat în foișorul mare alături de clopotul mare al orelor cu care se aseamănă prin ornamentele exterioare și modul de fixare. Din inscripțiile în limba latină, aflate pe clopotul cel mare, cât și pe cel mic aflăm că primul data din 1677, iar celălalt din 1678, ambele fiind donații făcute de consulul MICHAEL HELWIG și notarul orașului GEORGIUS KRAUSS.

Clopoțele toboșarilor, unul turnat în anul 1683, celălalt în anul 1774, acționate prin lovire de brațele toboșarilor, dublează în altă tonalitate bătaia orelor.

În scobitura din spatele toboșarilor există un sistem de pârghii care în momentul acționării brațului mișcă capul toboșarului. În aceeași nișă cu toboșarii se mai află figurinele reprezentând - spre cetate - Justiția și Dreptatea, iar lângă toboșar o figură feminină simbolizând Pacea. Spre Orașul de Jos, în afară de caruselul zilelor se află un al doilea toboșar împreună cu o altă figură reprezentând un personaj enigmatic - posibil o imagine a călăului opusă imaginilor Dreptății și Justiției dinspre cetate. Acesta avea probabil în mână biciul și securea și îi avertiza

pe cei veniți la târgurile din Piața Orașului de Jos să respecte legile cetății³.

Odată cu reînnoirea acoperișului în anul 1894, când țiglele simple sunt înlocuite cu țigle smălțuite, colorate în alb, galben, roșu și verde, sunt renovate și revopsite figurinele ceasului, conform inscripției existente pe umărul stâng al toboșarului (dinspre Orașul de Jos), scris cu caractere cursive latine de „Emil Radler – 1894”. În partea superioară a nișei apar zilele săptămânii, mecanismul fiind prevăzut cu un motor electric. Contactul sistemului, situat la modulul IV al ceasului se realizează la ora 0, când păpușa zilei care a trecut se deplasează spre dreapta, făcând loc figurinei ce reprezintă ziua următoare.

Acest mecanism este o inovație a ceasornicarilor sighișoreni Konradt, tatăl și fiul, și se compune dintr-un motor electric, un sistem cu roată melcată, care, printr-un ax, antrenează platforma cu păpuși. Sub platformă, o serie de cuie comandă lungimea cursei, decuplând prin intermediul unui microcontact motorul electric. Inovația constă în sincronizarea mișcării diurne a figurinelor la mecanismul electric al ceasului, realizată în 1964.

În prima jumătate a anului 1988 s-a perfecționat sistemul electric al mecanismului prezentat, fiind înlocuite toate motorașele și cablurile uzate, efectuându-se și alte lucrări de strictă necesitate.

De remarcat faptul că bisericile și monumentele - atât românești, cât și cele săsești din zona limitrofă a Sighișoarei - posedă faimoase ceasuri de turn, de unde și sarcina noastră, a lucrătorilor din muzeu, de a lua în evidență aceste orologii, pentru a le conserva și a le pune în adevărata lor lumină.

Témoignages sur le métier de l'horlogerie trouvés dans le patrimoine du Musée d'Histoire Sighișoara – le mécanisme actuel du Tour à l'horloge

(Résumé)

L'article met en évidence que Sighișoara a été parmi les premiers centres de Transylvanie dont la Tour à l'Horloge fut doté d'un mécanisme travaillé en bois. Cette horloge a été construit par Johann Kirschel en 1648. C'est toujours lui l'auteur des figurines en bois qui représentent les dieux patronimiques de jours de la semaine: Diane, Mars, Mercure, Jupiter, Venus, Saturn et le Soleil.

Détruit le trois avril 1676 par un grand incendie, le mécanisme et les figures furent refaites en 1677-78 en style baroque par le même artisan.

Le mécanisme actuel réalisé en Suisse a été installé dans la Tour à l'Horloge le premier avril 1906, en lui appliquant un mécanisme électrique. Le mécanisme est muni avec quatre modules qui actionnent sur les cloches et les figurines.

Une autre innovation réalisée par deux horlogiers de Sighișoara, Konradt père et fils, est composé d'un moteur électrique et d'un roue en limaçon pour synchroniser des mouvements diurnes des figurines au mécanisme électrique de l'horloge.

³ Emil Giurgiu „Sighișoara”, București, 1982, p. 79.

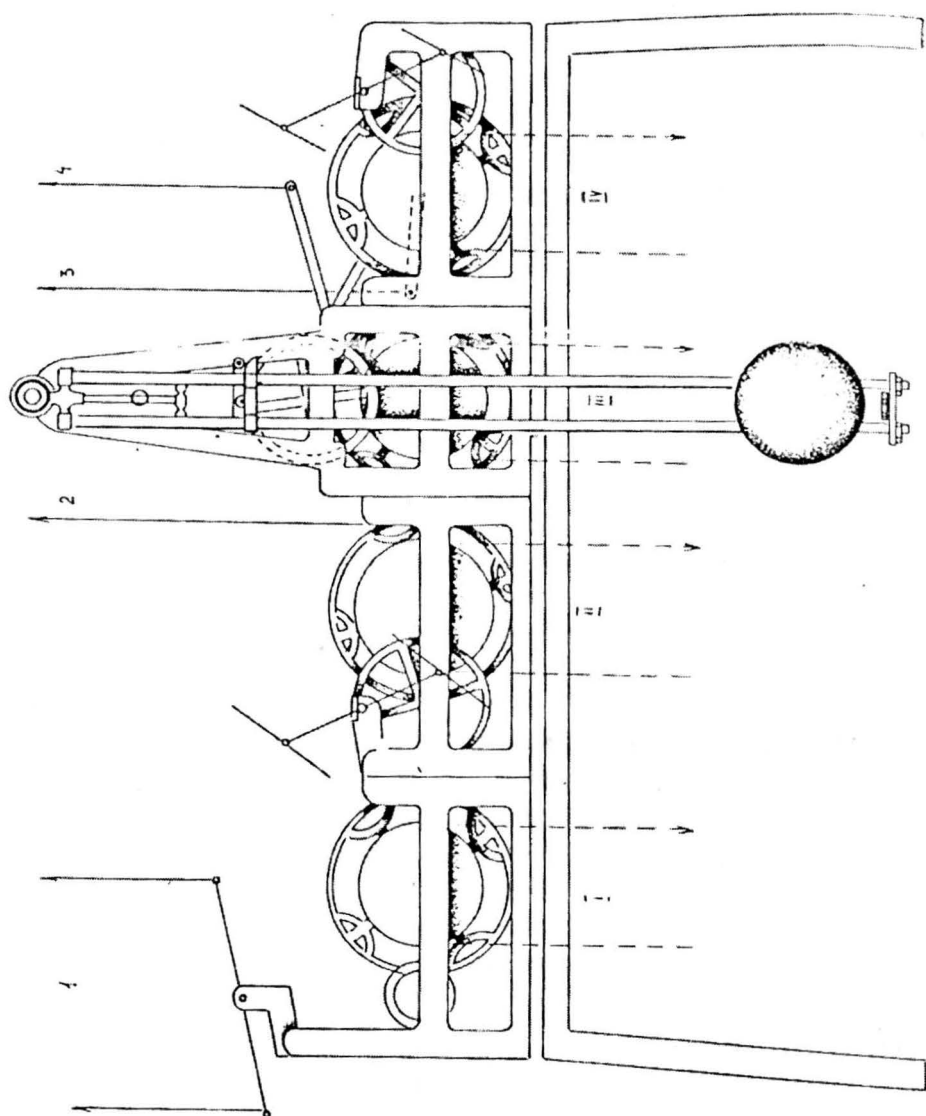

Fig. 1 Mecanismul ceasului (scara 1 :10)

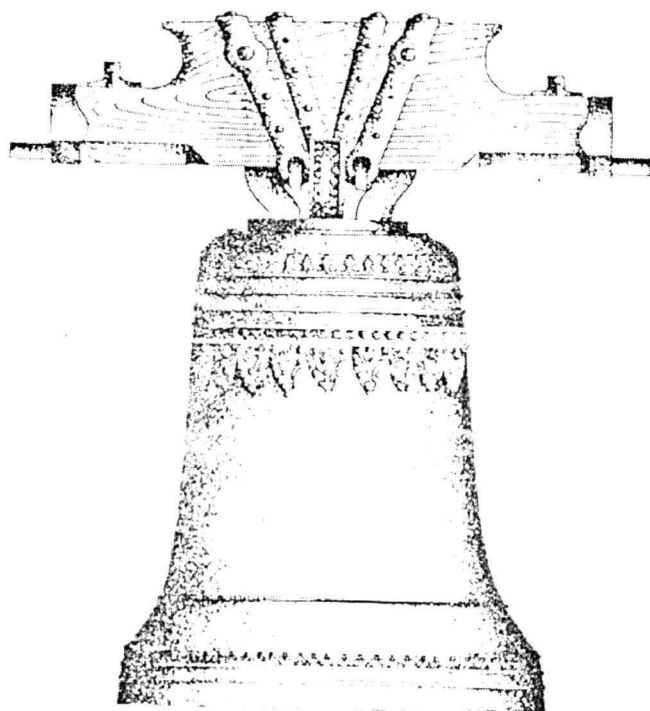

Fig. 2

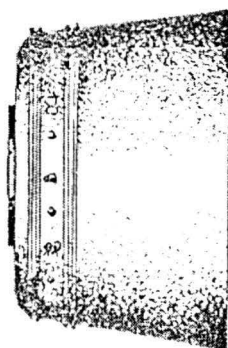
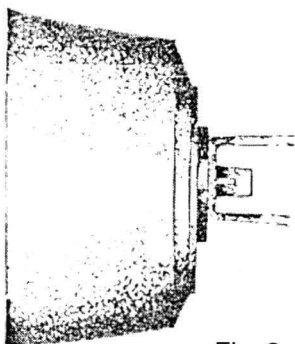

Fig. 3

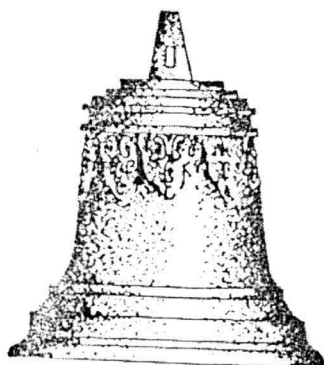

Fig. 4

Fig. 2. Clopotul orelor

Fig. 3. Clopotele soldaților

Fig. 4. Clopoțelul avertizor

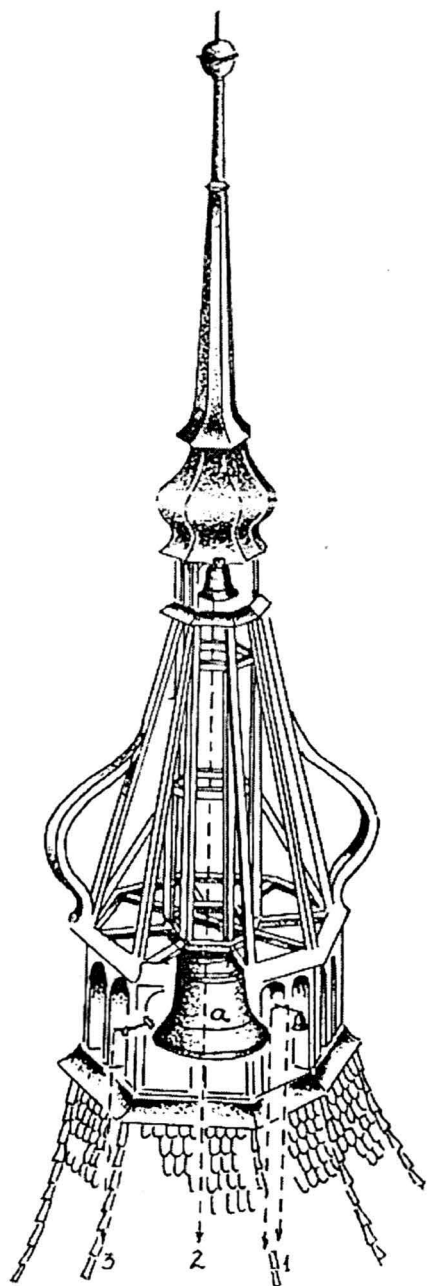

Fig. 5

- a) Clopotul orelor – acționat de modulul IV – acționează și clopotele soldaților
- b) Clopotul avertizor – acționat de modulul I
- c) Clopotul sferturilor – acționat de modulul II

TABLE DE BREASLĂ DIN REGHIN ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ

DORIN-IOAN RUS

Înainte de a trece la descrierea propriu-zisă a tablelor de convocare ale breslelor de tăbăcari și cizmari din secolul al XIX-lea, se cuvine să oferim câteva date privind evoluția acestora în timp. Cizmarii și tăbăcarii, alături de măcelari și blănari aparțin celor mai vechi bresle din Reghin.¹ Se pare că blănarii, tăbăcarii și măcelarii sunt cei mai vechi. Într-unul din documentele emise de Primăria și Sfatul Bistriței, în anul 1460 apare un Valentinus Pellifex în Reghinul-Săsesc.²

Pentru anul 1484 găsim înscrise în „Registrul Frățietății Sf. Johann al Calfelor de Cizmar din Sibiu” nu mai puțin de 9 nume de reghinezi; la 1501 -3³, la 1508 -8, la 1557 din nou 33. Nu putem ști cu certitudine dacă aceștia făceau parte din vreo breaslă separată a cizmarilor; putem presupune că se aflau în vreo branșă a acestui meșteșug al prelucrării pieii.

Szádeczky Lajos în lucrarea „A céhek történetéről Magyarországon” ne oferă numărul de bresle pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu anul de înființare pentru fiecare dintre ele; de la el aflăm că cizmarii formau breaslă la 1560⁴ când s-au unit cu pielarii și curelarii.⁵ Nu știm cu exactitate când a avut loc separarea lor, dar aflăm de la Traugott Schwab, că la „1725 se grupează meșteșugarii cizmari în doua bresle, așa numiții cizmari maghiari (Tschismenmacherzunft) și cizmarii germani (Schusterzunft)”. Lucrarea sa a fost scrisă la 1940 sub imboldul ideilor naționaliste, astfel făcând afirmația că existau două bresle a cizmarilor, cea a cizmarilor germani și cea a cizmarilor maghiari. A existat de fapt o separare tehnologică în cadrul reslei cizmarilor, între cei care făceau cizme nemțești, și cei care făceau cizme ungurești; dovada pentru aceasta o aduce „Dicționarul limbii folosite de meșteșugarii din Bistrița și Reghin”, în care apar explicații privind termenii folosiți în cadrul

¹ Schwab Traugott, *Zunftgeschichte der Stadt Sächsisch-Reen* în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N.F. Bd. 50/1944; p. 501;

² Josef Haltrich, *Zur Geschichte von Sächsisch-Reen seit letzten hundert Jahren* în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, NF, 3/1858, p. 302.

³ Franz Zimmermann, *Das Register der Johannes Bruderschaft und die Artikel der Hermanstadter Schusterzunft aus dem 16. und 17. Jahrhundert*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N.F., vol 16/1881, p. 355;

⁴ Szádeczky Lajos, *A céhek történetéről Magyarországon*, p. 149, apud Traugott Schwab, *op cit*, p. 515, nota 12;

⁵ Traugott Schwab, *op. cit*, p. 501;

acestui meșteșug.⁶

Din „*Conscripția locuitorilor orașului Reghin*” din anul 1749 (document aflat la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fond 1749 nr. 1349) aflăm că în acel an erau la Reghin 17 asociații meșteșugărești de breaslă cu 142 de maiștri. Breasla tăbăcarilor cu 36 de maiștri și a cizmarilor cu 34, sunt dintre cele mai numeroase. Tot în această conscripție sunt enumerate cele 17 bresle, pe specialități, cu numărul maiștrilor breslași și numele starostelui breslei, mai puțin breasla fierarilor. Starostele tăbăcarilor este Suller Michael, iar al cizmarilor Suller Johann.⁷

În urma incendiului de la 1848 mare parte a documentelor aflate în Primărie au ars; s-au păstrat foarte puține, printre care și câteva statute ale breslei cizmarilor. Din ele, putem afla amănunte prețioase în legătură cu această breaslă. Aceste documente sunt: „*Statutul breslei cizmarilor din Reghin*”, 1728, aflat la Arhivele Statului Târgu-Mureș, fond *Asociația industrială a cizmarilor din Reghin*, inventar nr. 169, document nr. 10, filă cu pergament cu sigiliu aplicat; o copie și la Arhivele Statului Sibiu, fond Brukenthal, Z 1-7, nr. 183; „*Articolele Frățietății Calfelor de cizmar din Reghin*”, 1819, la Arhivele Statului Sibiu, fond Brukenthal, Z 1-7, nr. 183; și „*Zunftregeln*”, fotocopie de la Biblioteca Municipală „*Petru Maior*” din Reghin, nr. 93 (498), R 31, nr. 28.⁸

Deși statutul cizmarilor de la 1837 (ca să luăm un an mai apropiat celui înscris pe tabla de mai jos) nu face nici o referire la tabla de convocare, putem presupune că aceasta se afla în posesia și sub supravegherea primului staroste, împreună cu celelalte însemne⁹; la fel articolul 4 al aceleiași bresle de la 1728 vorbește de sigiliul care se afla în posesia starostelui bătrân.

Breslele aveau reglementări în ceea ce privește numărul minim și maxim admis de calfe și ucenici într-un atelier. Spre exemplificare, în statutul din 1728 al breslei cizmarilor în Reghin numărul minim și maxim de ucenici și de calfe este de 1 respectiv 4,¹⁰ în timp ce în statutul de la 1837 nu este prevăzut nimic în acest sens. În statutul breslei de la 1837, aceasta este stabilită la 4 ani, iar pentru fiii de maiștri la 3 ani.¹¹ În aceeași breaslă, durata călătoriei de calfă este la 1728 de 1,4 sau 6 ani, în funcție de anumite condiții¹², în timp ce la 1837 este stabilită la 3 ani¹³. Dacă o calfă din 1728 dorea să devină maestru, trebuia să plătească 30 de Guldeni¹⁴, calfa de la 1837 trebuia să plătească un Florin renan,¹⁵ și să facă o lucrare care trebuia să conștie în finalizarea a 6 perechi

⁶ *Dicționarul limbii folosite de meșteșugarii din Bistrița și Reghin*, la Arhivele Statului Sibiu Fond Brukenthal, K 6-8, nr. 69;

⁷ I. Costea, *Meșteșugurile și sistemul de breaslă din Reghin în Marisia* nr. XV-XXII, 1991, p. 139

⁸ Documentul a fost tradus și publicat de către Rus Dorin Ioan în articolul *Evoluția meșteșugurilor din Reghin*, în *Revista Bistriței*, nr. XII-XIII/ 1998-1999, p. 341-346.

⁹ Articolul nr. 4 precizează că: „Lada de breaslă trebuie să stea mereu în locuința și sub supravegherea primului staroste ...” (Rus Dorin Ioan, loc cit, loc cit, p. 342)

¹⁰ *Articolele breslei cizmarilor de la 1728*, art. nr. 24;

¹¹ *Zunft-Regeln*, art. nr. 49;

¹² *Articolele breslei cizmarilor de la 1728*, art. nr. 34;

¹³ *Zunft-Regeln*, art. nr.30;

¹⁴ *Articolele breslei cizmarilor, de la 1728*, art. nr. 13.

¹⁵ *Zunft-Regeln* art. nr. 12.

de cizme.¹⁶

În general însă se poate aprecia că numărul forțelor auxiliare dintr-un atelier era destul de mic, în medie acesta fiind de două calfe¹⁷, aceasta depinzând însă și de specificul meșteșugului. Articolele de la 1728 ale breslei cizmarilor din Reghin permit văduvei unui maestru să țină 4 calfe, dar n-are voie să țină nici un ucenic, chiar dacă printre aceștia ar fi propriul său fiu. Aceștia vor fi trimiși de către staroști la un alt maestru, iar fiul maestrului decedat are dreptul să-și aleagă cel mai bun maestru din breaslă pentru instruire.¹⁸

De asemenea, văduvele și copiii maestrului decedat, pot să facă împrumuturi la breaslă în caz de nevoie.¹⁹

Din cauza unor încălcări a domeniilor de activitate în ceea ce privește prelucrarea pieilor de animal, au apărut certuri între anumite bresle. Documentele spun că s-au apărat în proces de exemplu, pielarii contra măcelarilor la 1629, la 1725 pielarii contra tăbăcarilor din cauza tăierilor de miei și a comerțului cu blănuri de miel.²⁰ Certuri se înregistrau atât între maiștrii cât și între bresle. Cauza o constituia chiar depășirea limitelor legale. Pentru onoarea breslei ca totalitate și a maestrului, ei sunt foarte atenți. Un tăbăcar, care s-a lăsat insultat de un nobil, a fost la 1861 amendat, pentru că a permis aceasta.²¹

Articolele din 1728 ale breslei cizmarilor, prevăd alungarea din oraș a „turbulenților”, iar dacă aceștia sunt prinși exercitând vreun lucru, sunt predați autorităților publice, iar uneltele lor trebuie să fie folosite în scopuri obștești.²²

De asemenea, articolele aceleiași bresle de la 1837 prevăd amenzi severe pentru calfele care au lucrat în timpul pribegiei lor la „cârpaci”, acestea mergând până la nerecunoașterea anului respectiv pentru calfa în cauză,²³ același statut prevede condamnarea acelor „turbulenți” care nu se încadrau în condițiile cerute de ordonanța imperială din 2 ianuarie 1774.²⁴

Secolul al XIX-lea aduce conflictele interetnice în sânul breslei cizmarilor; aceasta avea la origine o bază pur săsească. Însă în decursul timpului această breaslă este penetrată de elemente maghiare și românești.²⁵ Pretențiile nefundamentate ale maghiarilor de a prelua conducerea breslei a fost unul dintre motivele neînțelegerii care au dus la catastrofa de la 2 noiembrie 1848.

¹⁶ *Ibidem*, art. Nr. 13.

¹⁷ Rudolf Rösler, *op. cit*, *loc cit*, p. 519;

¹⁸ Articolele din 1728, art. nr.26.

¹⁹ *Zunft-Regeln* art. nr. 24.

²⁰ Schwab, *Zunftgeschichte...*, p. 507.

²¹ *Ibidem*, mai jos;

²² *Articolele breslei cizmarilor de la 1728*, art. nr. 21.

²³ *Zunft-Regeln*, art. nr. 45.

²⁴ *Ibidem*, art. nr.17; este vorba despre ordonanța prin care se permite lucrul „turbulenților” în zonele și pe perioadele în care era nevoie de forță de muncă;

²⁵ Din catalogul numelor de maiștrii al acestei bresle, la numărul 145 se află primul maghiar: Szabo Simon. Nu se poate preciza în ce an a devenit acesta membru al breslei, pentru că din acel catalog lipsește orice fel de informație în afara numelor. Primul nume, probabil românesc, îl găsim în pomenitul catalog la numărul 169: Hurca Nikolaus. (*idem*, *Geschichte der Tschismenmacher-Zunft...*, în *Bistritzer Deutsche Zeitung*, din 31 iulie 1928)

Urmele războiului revoluționar sunt stabilite cu exactitate din cărțile breslei cizmarilor. În marele incendiu din 2-3 noiembrie au căzut pradă focului, printre altele, și hala de mărfuri a acestora. Tot din registrele respectivei bresle aflăm de mai multe comenzi și livrări pentru armata maghiară revoluționară. Li se cer mai întâi 40, apoi 160, și în sfârșit 248 perechi de cizme care trebuiau livrate la 10 Florini perechea. Toate acestea au avut, bineînțeles urmări în caseria breslei și a orașului. Aflăm apoi, că livrările militare au fost însușite și n-au fost plătite la timp, că orașul a trebuit apoi să se îngrijească de despăgubirea maiștrilor. Frecvent auzim pentru acest timp de plângeri în legătură cu purtarea calfelor. Ei nu vroiau să muncească și nu respectau ordinea de breaslă²⁶.

Breslele încep să facă importante achiziții materiale. De exemplu, breasla cizmarilor a cumpărat la licitație în locul halei de vânzări de până atunci o casă de desfacere, apoi, achiziționează casa preotului Haltrich din Batoș, care a decedat, apoi de achiziționarea unui teren lângă primăria orașului.

În același timp, aflăm că aceeași breaslă a cizmarilor face demersuri la Magistratul orașului în vederea mutării vechii piețe, dar acestea n-au nici un efect, cu toate că s-a prezentat situația și în fața tribunalului din Târgu-Mureș.²⁷

Mai târziu, breslele sprijină financiar activitățile social-culturale, indiferent de națiune și confesiune. După cum spunea Traugott Schwab, „evoluția n-a lăsat în această privință în spate nici o urmă”²⁸. Breasla cizmarilor oferă la 1851, 10 Florini renani Bisericii romano-catolice pentru procurarea de noi clopote, în 1853 și 1855 Bisericii Evanghelice C.A. câte 30 de Florini pentru refacerea Casei Domnului și a turnului, care au fost distruse de flăcări la 1848. Între 1848 și 1870, breasla cizmarilor din Reghinul-Săsesc a aferit peste 400 de Florini pentru repararea sau reconstruirea lăcașurilor de cult ale tuturor creștinilor din oraș.²⁹

La 1857, după cum reiese dintr-o statistică, din cei 614 maiștrii din Reghinul-Săsesc, 137 erau tăbăcari și 110 cizmari.³⁰

Josef Haltrich ne povestește despre ritualurile și festivitățile breslelor din oraș. Descriind un astfel de carnaval, el ne spune că „cizmarii aveau trandafirășul cu monede de argint sunătoare și pe omul cu catalige”³¹. Deja în secolul al XIX-lea industria începe să fie periculoasă meșteșugului. Unul după altul tinerii meșteri ai breslei tăbăcarilor încep la 1834 să cumpere și să vândă piele gata prelucrată. Li s-a interzis, iar marfa confiscată. Amenzile în bani care le-au fost plicate de către breaslă au fost calculate numai cu considerația tinereții și neexperienței lor³². Nu s-a putut împiedica de asemenea practicarea comerțului armenilor și evreilor cu piele gata prelucrată.³³

Cele patru table de convocare aflate în colecția Muzeului Județean

²⁶ *Ibidem*;

²⁷ *Ibidem*;

²⁸ *Ibidem*, ziarul cu nr. 60 din 3 august 1928;

²⁹ *Beiträge...* p.

³⁰ Josef Haltrich, *op cit*, p. 302;

³¹ *Ibidem*, *op cit*, p. 313.

³² *Ibidem*, p. 510.

³³ G. A. Schuller *Die andeszunft der Kürschner (1505-1848)*, p. 15-16, în *Hans Sachs Kalender*, 1930.

Mureș, secția Istorie, provin din această perioadă de declin a ordinii de breaslă, anul 1872 aducând desființarea acestor asociații profesionale și transformarea lor în cooperații.

Tabla de convocare a breslei cizmarilor din Reghin (1833), nr. inv. 7714, donație de la Arhivele Naționale, Direcția Mureș, foto 1-a, b

Are formă dreptunghiulară, cu partea superioară elipsoidală.

Avers simbolul breslei; în registrul superior, o coroană heraldică, cu 9 vârfuri rotunjite, stilizată; în centru dreapta se află o cizmă redată cu vârful orientat spre dreapta, în stânga un cuțit de tăbăcar, din care lipsește jumătatea superioară, iar în stânga se observă conturul urmei unui cuțit de cizmărie. Fiecare unealtă era prinsă de tablă printr-un nit.

Revers sunt trecute anul confecționării, și cu majuscule latine în limba germană numele și funcțiile staroștilor acestei bresle.

1833/IOH:GRÆF/ 1TER/ ZUNF.MEISTER/ 2TER/ SZABO SIMON/ 3TER/ JOHAN ADLEF/ DANIEL GRÆSER/SCHREIBER

Traducere: 1833/Johannes Graef/ prim/staroste/al doilea staroste/ Szabo Simon/ al treilea staroste /Johan Adlef/ Daniel Graeser/notar

Materialul este din aramă. L-18 cm, l-13 cm, înălțime-1,4 cm

În partea superioară piesa posedă un mâner de prindere, de formă ovală, la fel din aramă.

În partea inferioară se găsește un sertar care se deschide înspre în jos, pentru păstrarea listei cu cei convocați. În interiorul acestuia s-a păstrat o pagină cu textul în limbile română și maghiară a ultimei convocări a Societății Cizmarilor din Reghin, emisă la 28. II. 1940. Copia acesteia o redăm alăturat.

După cum se observă, de-a lungul timpului piesa a suferit deteriorări și reparații.

Tabla de convocare a breslei tăbăcarilor din Reghin (1855), nr. inv. 5883, foto 2-a, b

Are formă de scut heraldic german, confecționată din aramă, cu lungimea între cap și vârf de 17,5 cm, l- 12,8 cm, gros.-2 cm.

Avers: apare în câmp, în mijlocul capului, stema Reghinului-Săsesc, căreia îi lipsește steaua în șase colțuri din partea superioară senestra; se mai observă urma acesteia, fixată inițial cu un nit. De asemenea, în partea dextra superioară lipsește frunza dreaptă a florii de crin. Spre deosebire de vechea stemă a Reghinului, apare în bandă inscripția CSR în loc de OPR (Oppidum Privilegium Regun). Aceste litere apar redată cu majuscule, separate între ele prin ornamente cruciforme. Scutul acestei steme este de formă neregulată (Tartschenform), meșterii luându-și-o ca model după recent descoperita stemă medievală a Reghinului Săsesc, din biserica evanghelică³⁴.

În câmpul scutului tablei de convocare, apar piese specifice tăbăcăritului puse astfel: în partea superioară a câmpului, așezat orizontal, sub blazonul

³⁴ Amănunte la Rus Dorin-Ioan, *Vechea stemă a Reghinului*, în *Reghinul Cultural. Studii Și articole*, vol. IV, Reghin, 1999, p. 26-40.

Reghinului Săsesc, un cuțit de șeruit; sub el, în poziție verticală, în partea dreaptă un cășlău, în mijloc un întinzător, a cărui părți superioară și centrală lipsesc, iar în stânga un calapod; sub acestea se află în poziție orizontală un cuțit de fălțuit, iar în partea inferioară a scutului un butoi redat stilizat. La dreapta și la stânga acestuia se află cei doi butoni folosiți inițial la fixarea convocatorului.

Revers: se găsește inscripția în limba germană, cu majuscule latine: JOHANN SCHULLER/ 1ZUNFT VORSTEHER/ MICHAEL WELLMANN/ 2 ZUNFT VORSTEHER/ DANIEL WELLMANN/ ZUNFT NOTAER /1855

Traducere: Johann Schuller /Prim staroste/ Michael Wellmann/ al doilea staroste/ Daniel Wellmann/ notar de breaslă/1855

Deschiderea se făcea prin partea inferioară, prin deschiderea sertarului în jos.

Piesa mai posedă în partea superioară un inel de prindere, de formă dreptunghiulară.

Tabla de convocare a breslei tăbăcarilor din Reghin (1860), nr. inv. 5884, foto 3- a, b

Reprezintă o tablă de aramă de formă dreptunghiulară, asemănător unei cărți. Este din aramă L- 16,5 cm, l - 11,3 cm, gros. - 2 cm.

Avers: prezintă cinci unelte specifice tăbăcăritului, precum și doi butoni, plasați în partea inferioară stângă și dreaptă, care au servit inițial la fixarea convocatorului, înaintea transformării acestuia în tablă de tip carte. Uneltele de tăbăcit sunt dispuse astfel: în partea superioară a câmpului, așezat orizontal, un cuțit de șeruit; sub el, în poziție verticală, în partea dreaptă un cășlău, în mijloc un întinzător, a cărui părți superioară și centrală lipsesc, iar în stânga un calapod; sub acestea se află în poziție orizontală un cuțit de fălțuit, iar în partea inferioară a scutului o cadă redată stilizat. La dreapta și la stânga acestuia se află cei doi butoni folosiți inițial la fixarea convocatorului.

Revers: inscripție în limba germană, reprezentând numele și funcțiile maiștrilor, cu litere majuscule latine, cu indicarea anului confecționării în partea inferioară (1860):

1.TER./ZUNFT.VORSTEHER./SAMUELSCHULLER/2.T.ZUNFT.VORSTEHER./ DANIEL WELLMAN./ZUNFT. NOTAIR./JOSEF SCHULLER./1860

Litera N apare redată invers.

Traducere: Prim staroste Samuel Schuller, al doilea staroste Daniel Wellmann, notar Josef Schuller

Piesa posedă un mâner de prindere, de formă inelară.

Deschiderea se făcea prin lateral, prin apăsarea unui buton metalic.

Tabla de convocare a breslei tăbăcarilor din Reghin (1860), nr. inv. 5885, foto 4-a,b

Este aproape identică în ceea ce privește textul, anul și dimensiunile cu cea de la numărul de inventar 5884.

Singura deosebire apare pe avers, la simbolul breslei. Pieseile au aceeași

dispunere, în schimb cuțitul de șeluire din partea superioară a dispărut complet, iar întinzătorul din partea centrală apare în întregimea sa.

Piesa posedă un mâner de prindere, de formă dreptunghiulară.

Sächsisch-Regener Zunfftafeln in der Sammlung des Kreismuseums Mureș

(Zusammenfassung)

Der Verfasser stellt uns nach einer kurzen Geschichte der Sächsisch-Regener Gerber und Schusterzunft vier Tafeln aus der geschichtlichen Sammlung des Kreismuseums Mureș dar. Drei Tafeln gehören zu der Gerberzunft und eine der Schusterzunft von obengenannten Stadt. Die Schuster von Sächsisch-Reen wurden urkundlich schon 1485 in dem Register der Hermannstädter Johannesbruderschaft erwähnt, aber als selbstständige Zunft nur im 1560. Dieselben Jahr, erscheinen auch die Gerberer als Zunft.

Die erste dargestellte Tafel gehört zu der Schusterzunft (*Fotos 1-a, b*). Sie ist aus dem Kupfer, 1833 hergestellt. Auf dem Avers findet sich das Symbol der Zunft: eine Rangkrone im oberen Teil des Feldes, mit neun Spitzen mit Kugeln; am rechten Teil, einen nach rechts orientierten Stiefel; am Mitte des Feldes, einen Messer und am linken Teil auch einen Messer, dessen Oberteil verloren ist. Auf der Rückseite findet sich eine mit lateinischen großen Buchstaben in deutscher Sprache geschriebene Inschrift, die die Namen und Ämter der Meister angibt:

1833/IOH: GRÆF/ 1TER/ ZUNF.MEISTER/ 2TER/ SZABO SIMON/
3TER/ JOHAN ADLEF/ DANIEL GRÆSER/ SCHREIBER

Im Schublade hat sich die letzte Einberufung der Zunft bewahrt. Diese Tagung fand am 10. März 1940 statt, und wurde auf Rumänisch und Ungarisch geschrieben.

Das schönste Stück gehört zu der Gerberzunft (*Fotos 2-a,b*). Es hat eine schildförmige Gestalt, ist aus Kupfer, im Jahre 1855 hergestellt. Am oberen Teil des Feldes ist das Wappen von Sächsisch-Reen geklebt, jenes, das im Jahre 1851 in der evangelischen Kirche gefunden wurde. Das Wappen hat eine Tartschenform, aber der Unterschied ist daß, die Bande nicht die Inschrift OPR, sondern CSR hat, der Stern am linken Teil verloren, und die Lilie, am rechten Teil, ein wenig gebrochen ist. Im Feld der Tafel befinden sich einige Werkzeuge der Gerberer: unter dem Wappen der Stadt ist ein Scherdeggen gelegt, unter ihm, senkrecht, ein Abstoßbaum, ein Ausrecker des Leders, und ein Leisten. Unter deren ist ein Falzmesser und am untersten Teil einen Faß. Diese Tafel hat auch eine Inschrift in deutscher Sprache, mit den Namen und den Ämter der Meister: JOHANN SCHULLER/ 1ZUNFT VORSTEHER/ MICHAEL WELLMANN/ 2 ZUNFT VORSTEHER/ DANIEL WELLMANN/ ZUNFT NOTAER /1855

Die letzten zwei Stücke sind fast ähnlich. Beide sind im Jahre 1860 hergestellt, und haben eine bücherförmige Gestalt (*Fotos 3 und 4-a,b*). Im Feld der Tafel befinden sich einige Werkzeuge der Gerberer: unter dem Wappen der

Stadt ist ein Scherdeggen gelegt, unter ihm, senkrecht, ein Abstoßbaum, ein Ausrecker des Leders, und ein Leisten. Unter deren ist ein Felzmesser und am untersten Teil ein Faß. Diese Tafel hat auch eine Inschrift in deutscher Sprache, mit den Namen und den Ämter der Meister:

1. TER./ZUNFT. VORSTEHER./SAMUELSCHULLER/

2. T.ZUNFT.VORSTEHER./DAMEL WELLMAN./ZUNFT. NOTAIR./JOSEF SCHULER./1860

7111113

copy

INVITARE !

Toți membrii, ai Societății Cizmarilor din Loo, sunt rugați a lua parte la adunarea Generală anuală ce se va ține în ziua de 10 martie 1940 după masa la ora 5 în sala de sedință a Primăriei.

Si dacă la ora 5 n-or fi membrii de ajuns ca să se ție adunarea după ora de suspendare se va ține adunarea cu orice număr de membrii.

Președinte,
ss.Koloszvár Dezső

Secretar
ss.Sava Gavril

Hochzwo !

Az özsze társulati tagok fel vahaló kerre hogy jelensenek meg az evi közgyűlésze.

A mely meglesz tartva 1940 Március hó 10 en déltan 5 órakor a város haza tanács termiben.

Es ha esetleg 5 órakor nem levének kellő képen tagok a gyűlés meg tartására akkor egy órai fel fügésztés után meg lesz o gyűlés akkor melyen szabalének.

Președinte,
ss.Koloszvár Dezső

Secretar,
ss.Sava Gavril

Ordinea de zi.

1. Deschiderea adunării
2. Raportul casierului
3. Votarea bugetului pe anii 1940-1941
4. Alegerea noului comitet
5. Propuneri și interpelațiuni.

Beghin la 28 februarie 1940

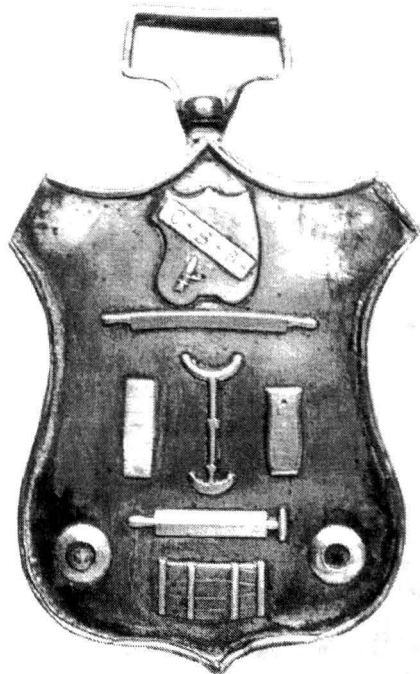
Originalul se află în arhivă com. ... (urc) ...
Anunț la 19 și 19.7
2. ...

1a

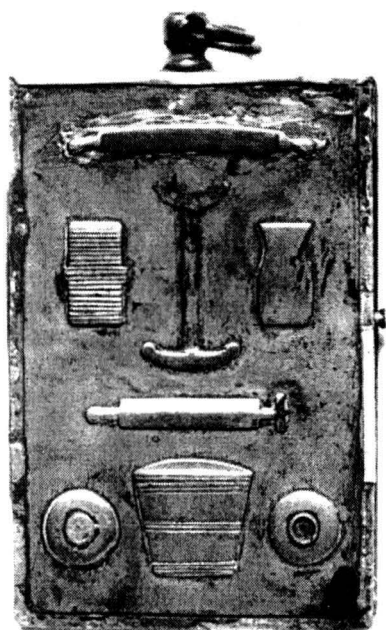
1b

2a

2b

3 a

3 b

4 a

4 b

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA MEȘTEȘUGURILOR SĂLĂJENE

ELENA MUSCA

Istoria meșteșugurilor din Transilvania, ca și studierea vieții și activității meșteșugarilor, constituie și astăzi un teren preferat al cercetărilor întreprinse de mulți istorici. Acest fapt se datorează, în primul rând, importanței pe care au avut-o și o au în continuare, ocupațiile meșteșugărești. Dacă este privit sub aspectul de principal producător al bunurilor materiale din mediul urban, este limpede că meșteșugarul a reprezentat secole de-a rândul nu numai responsabilul bunăstării materiale în mediul târgurilor și orașelor transilvane, nu numai responsabilul stabilității economice și sociale, ci și purtătorul progresului social. Ramurile de activitate ale meșteșugarilor, ponderea acestor ocupații în viața economică a popoarelor, necesitatea de a adăuga noi studii de specialitate care să contribuie la elucidarea problemelor economice complexe ale perioadelor istorice anterioare, asociind noi valori studiilor elaborate până acum, explică reluarea și continuarea cercetărilor istorice.

În acest domeniu al cercetării apar evident următoarele fapte:

- întâi, menționăm că orice vom întreprinde în istorie, nu se poate înțelege o perioadă din istoria unui popor fără examinarea științifică amănunțită a structurii societății

- în planul următor, trebuie să ținem seama de bibliografia existentă, întrucât nu am luat problematica de la începuturi. „Documentarea și analiza tuturor spectelor problemei meșteșugurilor ardeleni” până în secolul al XVI-lea au fost realizate de către academicianul Ștefan Pascu, încă din anul 1954¹.

Monografiile și studiile întreprinse până acum au pus accentul pe diferite aspecte: fie pe cele de natură politică și religioasă (studiile mai vechi, din perioada dualismului austro-ungar sau cele din perioada interbelică), fie pe descrierea bunurilor materiale obținute din meșteșugărit, bunuri dintre cele care se găsesc astăzi în patrimoniul muzeelor transilvănene. Studiile de sinteză, cum este, spre exemplificare, tratatul de istorie a României, nu au beneficiat de monografii elaborate pentru toate meșteșugurile și pentru toate zonele țării, motiv pentru care adeseori generalizarea din această lucrare nu are acoperire în planul particular.

Lucrarea de față își propune să cerceteze îndeosebi viața economică sub aspectul său meșteșugăresc, din puținele orașe ale comitatelor sălăjene, precum și relațiile acestora cu localitățile din zonă. Am luat în permanență în considerare cadrul politic și social transilvănean în care s-a desfășurat întregul

¹ Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 6

complex de fenomene economice din Sălajul epocilor medievală și modernă. Întrebările care pot fi formulate în acest domeniu și care nu au încă acoperire în bibliografia publicată până acum, sunt, de fapt, scopurile care îl ghidează pe istoric în activitatea științifică: aspirația spre adevăr, cu indicarea legităților care guvernează viața socială.

Primul pas pe care l-am realizat a fost stabilirea surselor de cercetare, pentru a se putea răspunde întrebărilor pe care le-am formulat anterior. A urmat al doilea pas: odată stabilite sursele, a fost necesară o critică internă asupra lor, o descriere a ceea ce a existat în planul studiat, a ceea ce se cunoaște și stabilirea a ceea ce se dorește a se cunoaște. Evident, toate aceste formulări cer explicații: de ce s-a întâmplat așa și nu altfel?

Etapela cele mai importante au urmat de acum încolo: s-au formulat propozițiile teoretice cu încărcătura necesară pentru cuprinsul propriu-zis al studiului de față, adică detalierea întregii activități a breslelor și a asociațiilor meșteșugărești moderne. Finalul va cuprinde rezultatele sintetice ale cercetării, acestea reprezentând răspunsurile la întrebările de la începutul studiului din domeniul de cercetare prezentat mai sus. Este vorba, în esență, de a fi prezentate unele concluzii rezultate dintr-o cercetare a istoriografiei contemporane cu privire la organizarea meșteșugurilor, a raporturilor care se stabilesc în interiorul breslei, între bresle, între meșterii breslelor și meșterii de la sate, perioada de tranziție de la bresle la asociații.

Disciplina istoriei se interferează în mod obligatoriu cu documentul, cu arhivele, care uneori copleșesc prin multitudinea lor încercarea de considerare a unei epoci. Alături de construcția istorică apare izvorul documentar iar în structura acestui edificiu pătrund impresiile culese la fața locului, elementul de atmosferă, surprins și în litera documentului. În scopul unei prelucrări corecte a documentelor, nu trebuie să pierdem nici un moment din vedere substratul obiectiv și suprastructura contemporană a secolelor trecute. Prin urmare, o cercetare atentă și obiectivă a documentelor de arhivă ca sursă istorică, trebuie întreprinsă de pe poziții net științifice, cu multă răbdare și atenție.

Am considerat că este necesară teoretizarea din rândurile de mai sus întrucât prezentarea activității în domeniul economic pe care mi-am propus s-o realizez în acest studiu se întemeiază pe material documentar specific și doar în completare sau acolo unde tema a fost tratată integral, pe studiile publicate deja și pe bibliografie. Arhiva de breslă constituie un capitol important al documentelor economice în cazul de față, documente care schițează liniile directe ale vieții economice, dar și a le vieții sociale din istoria zonei sălăjene. Distanța istorică ce ne desparte de perioadele în care funcționau breslele și asociațiile meșteșugărești, nu ne împiedică să efectuăm o cercetare științifică riguroasă în arhivele din domeniul meșteșugurilor și să cunoaștem date și detalii care să concure la formarea de păreri obiective, corecte, asupra rolului pe care aceste organisme economice l-au avut în plan politic, social și cultural.

Tema centrală a documentației de breaslă o constituie meșteșugul, cu tot ce presupune acesta: aprovizionare, producție și desfacere. În urma analizării datelor și faptelor menționate în statute, procese-verbale, documente financiare, etc., rezultă anumite particularități ale activității meșteșugărești din fiecare zonă a țării. Capul de serie al documentelor noastre îl constituie statutele care

reglementează întreaga activitate a fiecărei bresle. Se observă caracterul lor normativ, metodic, coerent, dar și stilul bogat, caracteristic epocii respective. Se conturează, deasemenea, preocuparea fermă pentru ordonarea cât mai precisă în timp și spațiu a activității zilnice a meșterului, a calfei și ucenicului. Ne găsim în fața unui transfer de valori din lumea activității economice în domeniul documentului coordonator.

Investigația pe care am întreprins-o are drept urmare încercarea de prezentare sistematică și științifică a materialului documentar existent, creând posibilitatea de a fi utilizat într-o lucrare de ansamblu despre problematica meșteșugarilor și a organizării meșteșugurilor după secolul al XVI-lea.

Documentele investigate se găsesc la Zalău, la Arhiva Națională Sălaj și la Muzeul Județean de Istorie și Artă. Colecțiile muzeului cuprind un număr impresionant de documente și obiecte ale breslelor din Zalău, începând cu lăzile propriu-zise de breaslă. Fondul pe care l-au adăpostit lăzile acoperă perioadele de istorie medievală, modernă și contemporană. Constatăm faptul că arhiva a fost continuată în mod curent cu cea a asociațiilor meșteșugărești și apoi a cooperativelor meșteșugărești contemporane, materialul fiind cercetat, dar numai parțial publicat până în prezent.

Astfel, în anul 1958 Géza Kovách a prelucrat și a valorificat publicistic o parte a materialului documentar despre meșteșugurile din Zalău, materialul documentar al breslelor care era cunoscut până în acel moment. O parte din documente se aflau în patrimoniul Muzeului din Zalău, altă parte mai exista încă la deținători particulari; tot acum au fost valorificate de către d-l Kovách și documentele existente în arhivele Muzeului din Arad². Mai târziu, în anul 1973, Géza Kovách a revenit în completare, cu referiri la fondurile arhivistice ale breslelor din Zalău, studiul fiind dedicat împlinirii a 500 de ani de atestare documentară a localității Zalău ca *târg*³.

Alți cercetători s-au aplecat asupra studierii produsului finit al meșteșugarilor. Éva Lakó și Ana-Lucica Goron au publicat, tot în anul 1973, un studiu despre *centrul de olari* din Zalău, folosind în acest scop arhiva breslei olarilor din colecțiile muzeului din Zalău și ceramica din patrimoniul muzeului⁴. D-na Lakó a preluat și a inventariat întregul fond al breslelor care s-a mai păstrat la ultimii descendenți ai diferiților meșteșugari și care a fost oferit muzeului spre achiziționare.

O atenție distinctă a acordat prof. Géza Kovách unui meșteșug tradițional în Zalău, și anume *gubarilor*, prin publicarea în anul 1983 a statutului acestei bresle, sub denumirea de statutul breslei *dârstarilor*⁵.

Materializarea interesului nostru în direcția problematicii breslelor a debutat cu un studiu asupra lăzilor de breaslă existente în patrimoniul Muzeului

² G. Kovách, *A zilahi céhek története*, București, 1958; vezi și E. Musca, *Documente ale breslelor din Zalău*, în *ActaMP* XV11 / 1993, p. 207-218.

³ *Idem*, *Arhive medievale privitoare la orașul Zalău*, în *Zalăul pe treptele istoriei*, Zalău, 1973, p. 43-49; vezi și E. Musca, op. cit.

⁴ E. Lakó, A. L. Goron, *Considerații asupra centrului de olari din Zalău*, în *Zalăul pe treptele istoriei*, p. 50-58; vezi și E. Musca, op. cit.

⁵ G. Kovách, *Un meșteșug tradițional din Zalău. Statutul breslei dârstarilor*, în *ActaMP* VII / 1983, p. 223-239.

din Zalău, ca obiecte distincte, care reflectă într-o oarecare măsură grija și mândria pentru funcția deținută în fruntea breslei sau asociației, de către un anumit meșteșugar, într-o anumită perioadă⁶. Ne-am aplecat apoi asupra conținutului acestor lăzi, care pe lângă obiecte de strictă uzualitate - clopoței, chei, călimări pentru cerneală și pentru cenușă, o pungă cu bani, etc., - erau depozitatele documentelor respectivelor bresle⁷.

Ne-am orientat și asupra unui anumit produs meșteșugăresc ce n-a intrat până acum în atenția cercetătorilor zonei, fiind realizat sporadic și în cantitate mică. Este vorba despre cahlele pentru sobă, confecționate de olarii din centrul Zalăului⁸.

S-a întreprins o documentare și în domeniul meșteșugurilor sătești din comitatele sălăjene, cu referiri exprese la ponderea lor în plan economico-social. În această direcție, o sursă reală de informații, alături de materialul arhivistic, au constituit-o studiile etnografice zonale care au apărut în ultimele decenii, acoperind cea mai mare parte a ținuturilor locuite din Transilvania.

Astfel, Valeriu Butură vorbește în lucrările sale privitoare la dezvoltarea culturii materiale populare românești, nu numai despre arta populară românească și ocupațiile tradiționale ci și despre meșteșugurile sătești, despre transport și schimb de marfă, specificând următoarele: „Pe lângă agricultură și creșterea animalelor, o dezvoltare apreciabilă au înregistrat în orânduirea feudală meșteșugurile țărănești, atât în zonele din interiorul, cât și din exteriorul Carpaților românești”⁹.

Repere ale meșteșugurilor populare țărănești fixează și I. Vlăduțiu: „Meșteșugurile legate de prelucrarea lemnului, a pielii, a fibrelor textile, etc., erau întâlnite aproape în toate satele”¹⁰.

O insistență utilă în literatura de specialitate din domeniul meșteșugurilor sătești o întreprinde I. A. Goia în lucrarea cu caracter monografic *Zona etnografică Meseș*. Autorul reliefează unele aspecte „... mai puțin sau chiar deloc cunoscute în literatura de specialitate - din domeniul vânătoarei tradiționale, al pescuitului sau albinăritului, al meșteșugurilor tradiționale, al instalațiilor tehnice țărănești...”¹¹ Această lucrare își aduce contribuția la analizarea sub raport etnografic a părților de est și de sud-est ale județului Sălaj actual. Referitor la meșteșuguri, iată ce afirmă Nicolae Dunăre: „Cercetarea instalațiilor și meșteșugurilor țărănești are, însă, o importanță istorică mai largă, documentele etnografice materiale păstrând adeseori elemente tradiționale care amintesc de forme din timpurile mai îndepărtate ale istoriei. De aceea, ele pot ajuta și arheologia, pentru a stabili, prin analogie, funcția unor unelte sau obiecte descoperite prin săpături. Chiar pentru epoca feudală sau cea modernă,

⁶ E. Musca, *Lăzi de breaslă din colecția Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău*, în *ActaMP XII* / 1988, p. 389-400.

⁷ *Idem*, *Documente ale breslelor din Zalău*, în *ActaMP XVII* / 1993, p. 207-218.

⁸ *Idem*, *Cahle medievale din depozitele Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău*, în *ActaMP XVI* / 1992, p. 375-381.

⁹ V. Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Cluj-Napoca, 1978, p. 6; vezi și, *idem*, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, București, 1989.

¹⁰ L. Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 343.

¹¹ L. A. Goia, *Zona etnografică Meseș*, București, 1982, p. 8.

istoricii relevă necesitatea unor întregiri etnografice privitoare la tehnicile de producție meșteșugărească și industrial-populară¹².

Statornic în interesul său pentru istoria Sălajului, în speță pentru problematica meșteșugurilor, G. Kovách elaborează în anul 1986 un studiu intitulat *Despre răspândirea meșteșugurilor la sate în Sălaj în secolul al XIX-lea*¹³. Autorul se apleacă mai ales asupra datelor statistice cuprinse în Conscriptia Czirakyană din anul 1820 a celor două comitate din Sălaj, statistică incompletă, care nu reflectă întregul spectru economic meșteșugăresc.

Dar să nu ignorăm materialul arhivistic al breslelor, care este, în mod indirect, o sursă de documentare pentru meșteșugurile sătești, deoarece numeroasele reclamații și petiții înaintate organismelor ierarhic superioare de către meșteșugarii urbani organizați în bresle, ca și interdicțiile pe care aceștia le obțineau în defavoarea meșteșugarilor de la sate, ne dau unele date despre existența meșterilor țărani sau a meșterilor emigrați de la orașe la sate, din anumite motive:

- conservatorismul sistemului de breaslă
- slaba posibilitate de avansare în interiorul breslei
- pauperizarea meșterilor în unele perioade, etc.

Găsim, de asemenea, informații despre natura meseriilor practicate la sate, despre sursele de aprovizionare cu materii prime, descrieri ale produselor finite și date despre piața de desfacere. Lupta continuă desfășurată de bresle pentru menținerea privilegiilor și împotriva meseriașilor de la sate, atestă potențialul pericol pe care aceștia îl reprezentau. Măsurile de precauțiune luate de către breaslașii din oraș, enunțate clar în statutele din secolul al XIX-lea sau amendamentele obținute atunci când erau necesare, subliniază importanța mereu crescândă pe care o aveau meșteșugurile sătești.

Ilustrativă în sensul enunțat este evoluția centrului de olari din Tihău, localitate someșeană din apropiere de Jibou. Introducem în circuit prin intermediul lucrării de față, câteva date despre centrul de olari din Tihău, rezultate în urma cercetărilor efectuate de muzeografia Muzeului din Zalău.¹⁴

Fondul arhivistic al breslelor existent în Colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău cuprinde documente ale cizmarilor, tăbăcarilor, olarilor, gubarilor și măcelarilor. Pe lângă acestea, au intrat într-un fond separat, al negustorilor, câteva documente comerciale, toate aparținând breslelor din Zalău. Fondul nu este complet, multe documente lipsesc deocamdată. Pierderea documentelor din arhivele breslelor are mai multe cauze: cele două războaie mondiale; desființarea breslelor și apariția asociațiilor meșteșugărești iar după anul 1945, a cooperației meșteșugărești, care nu a gestionat (în cele mai multe cazuri) cu atenția cuvenită, bunurile moștenite de la breslele medievale; dispariția totală a unor meșteșuguri medievale și moderne, care erau extinse, dovadă fiind organizarea lor în bresle și documentele privind evidența persoanelor, bunurilor și activităților desfășurate; nu este de ignorat nici fenomenul de strămutare a unor persoane sau de emigrare a

¹² N. Dunăre, *Țara Bârsei*, București, I/ 971, p. 323-324.

¹³ G. Kovách, *Despre răspândirea meșteșugurilor la sate în Sălaj în sec. al XIX-lea*, în *ActaMP X/1986*, p. 305-313.

¹⁴ E. Musca, *Centrul de olari Tihău (jud. Sălaj)*, în *ActaMP XIX / 1995*, p. 121-125.

descendenților meșterilor breslași. În acest ultim caz, arhivele moștenite de obicei în familie au rămas în grija unor persoane străine, unele neatente cu aceste documente. Trebuie să consemnăm și demolările forțate și uneori rapide din ultimul deceniu, care au împiedicat persoanele deținătoare de arhivă familială să pună la adăpost, în condiții optime, moștenirea rămasă de la înaintași; consemnăm aici și reorganizările administrativ-teritoriale, ș.a.¹⁵. O parte din documente au fost recuperate prin intermediul Muzeului din Zalău și a Arhivelor Naționale. S-au pierdut însă un număr important de documente și bunuri din patrimoniul breslelor, uneori în totalitate, așa cum a fost cazul arhivei breslei cojocarilor¹⁶. Din istoriografia problematicei se pot extrage mai multe constatări:

- societatea medievală transilvăneană în general, cu predilecție sistemul economic și, implicit, cel social, se regăsește în bunurile moștenite de la bresle
- dispariția totală a unor meșteșuguri medievale și moderne care erau extinse, dovadă fiind organizarea lor în bresle și existența documentelor privind evidența persoanelor, bunurilor și activităților desfășurate de acestea
- nu este de ignorat nici fenomenul de strămutare a unor persoane sau emigrare a descendenților meșterilor breslași.

S-au păstrat doar mențiunile documentare în Urbariul de la Gâlgău din anul 1609, unde figurează un număr de patru persoane numite Cojocar, ceea ce presupune existența, încă din secolul anterior (al XVI-lea), a ocupațiilor legate de prelucrarea pielii (tăbăcit, cojocărit, curelărit, cizmărit, etc.)¹⁷.

În ceea ce privește scopul principal al cercetării de față, în plan teoretic el constă în obținerea de adevăruri asupra activității meșteșugărești din comitatele sălăjene, într-o perioadă de timp extinsă de la epoca medievală la cea contemporană, folosind prioritar materialul documentar din colecția muzeului din Zalău. Această operațiune reclamă știința argumentării și a valorificării formale a adevărului. Având drept țință înțelegerea legităților care guvernează procesul economic, trebuie evaluată neapărat calea de obținere a unor aserțiuni teoretice. După cum s-a arătat anterior, primul pas al metodologiei cercetării a fost investigarea afirmațiilor științifice realizate până în prezent asupra domeniului meșteșugurilor, dintr-o arie mai extinsă decât cea a comitatelor sălăjene. S-au folosit efectele observațiilor realizate de către alte persoane și s-a întocmit o istoriografie a problematicei abordate. Cât despre metodologia de cercetare a arhivelor breslelor, ea are norme specifice și folosește instrumente proprii, derivate din instrumentele generale ale cercetării istorice. Arhiva este o colecție de documente, adică o mulțime distributivă cu caracter abstract; ca urmare, analizarea ei sub aspect ontologic trebuie asociată, în mod obligatoriu; cu sociologia (adică omul și societatea umană), pentru a ne furniza răspunsuri corecte la întrebările privind cele mai generale trăsături caracteristice ale obiectelor care constituie domeniul în cercetare.

S-a luat în considerare și necesitatea cunoașterii tipurilor de obiecte pe care le foloseau meșterii, dar și a tipurilor de obiecte pe care le confecționau

¹⁵ G. Kovách, *Arhive medievale privitoare la orașul Zalău*, în *Zalăul pe*, p. 43-44; vezi și E. Musca, *Documente ale.....*, p. 207.

¹⁶ G. Kovach, *idem*, p. 49; E. Musca, *idem*, p. 207.

¹⁷ E. Musca, *idem*, p. 208.

aceștia. Atenția noastră s-a concentrat și pe relațiile care s-au stabilit între obiecte, prin aceasta înțelegând caracterul obiectelor, categoriile antologice, compartimentele realității, interpretarea semantică, etc. Canalul informațional folosit, adică hârtia pe care a rămas scris documentul, conține pe lângă mesajul intrinsec pe care-l transmite de la emițător la receptor, și un anume cod lingvistic, un limbaj descifrat dar care se cere valorificat și sub aspect semiotic. Nu au fost neglijate informațiile cu valoare psihologică, etică și sociologică, care pot reface dimensiunea mentalităților unei anumite epoci, fără de care imaginea proiectată de noi acum, asupra evenimentelor trecute, nu ar fi completă. În final se va realiza o evaluare cantitativă a informației, măsurându-se diferența dintre entropia sistemului economic și social înainte de obținerea informațiilor în câmpul meșteșugurilor, și cea de după obținerea acestor informații și prelucrarea lor. Evident, rezultatele obținute prin studiul de față, după explicația și evaluarea activității realizate, reduc încă puțin din entropia sistemului. Valorizarea concluziilor rezultate din acest studiu s-a realizat deja, parțial, prin publicarea unor aspecte în revistele de specialitate și alte studii vor fi elaborate în viitor.

În ce privește abordarea instrumentelor de lucru, am adoptat cercetarea critică a izvoarelor meșteșugurilor sălăjene. Aceste izvoare au fost, în cea mai mare parte, documentele existente din arhivele breslelor. Conținutul lor este extrem de variabil și oferă informații extrem de variate, de la practicarea meșteșugului propriu-zis la chestiuni de ordin social, cum ar fi organizarea ajutoarelor prin intermediul asociațiilor stradale, înmormântarea persoanelor după rangul social al fiecăreia, etc. Hermeneutica informațiilor stă mărturie despre obiectivitatea noastră în demersul pe care ni l-am propus, acela de a căuta adevărul asupra trecutului.

Mențiunile documentare care confirmă apariția și dezvoltarea meșteșugurilor în județul Sălaj în mediul rural dar mai ales în cel urban, apar începând cu secolul al XVI-lea și sunt tot mai numeroase în secolele următoare. În evul mediu, breslele din Sălaj s-au format în centrele urbane Zalău și Șimleul Silvaniei, cunoscând o evoluție ascendentă în cea mai mare parte a perioadei cât au funcționat. În general, viața meșteșugărească a stagnat până în timpul împărătesei Maria Tereza, când a cunoscut o revigorare și o nouă ascensiune. Meșteșugurile au cunoscut o evoluție ascendentă în perioada existenței Principatului autonom al Transilvaniei ca formă de stat, cu precădere în timpul domniei familiilor Báthory și Bethlen.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, paralel cu fenomenul de destrămare a feudalismului, s-au petrecut schimbări radicale în viața satelor și a meșteșugarilor de la orașe. Ca urmare a dezvoltării tehnicii agrare, s-a format la sate o nouă piață de desfacere pentru produsele meșteșugărești. În consecință, s-au înmulțit meseriile de la orașe, unde sistemul de breaslă se menținea în vigoare, dar a intrat într-o evidentă perioadă de destrămare¹⁸. Unii meșteri breslași s-au retras din bresle și s-au mutat pentru o perioadă determinată în funcție de cererea de produse, la sate. Este vorba, mai ales, despre meșterii specializați în meserii legate de confecționarea de îmbrăcăminte și încălțăminte. Această orientare a început

¹⁸ G. Kovách, *Despre răspândirea meșteșugurilor la sate....*, p. 305.

după anul 1820, când au fost introduse în legislația breslelor tot mai multe restricții pentru promovarea calfelor în rândul meșterilor. Migrația meșterilor cizmari, croitori și gubari a fost favorizată de dezvoltarea unor centre administrative noi, de plasă sau târguri cum au fost cele de la Crasna, Jibou, Cehul Silvaniei, Nușfalău, Camăr, etc.¹⁹.

Paralel cu dezvoltarea tehnicii agrare, anumite meserii au fost învățate și de țăranii care dispuneau de mai mult timp și care doreau să-și rotunjească veniturile. Au apărut astfel, în mod spontan în cadrul obștilor satești, anumite categorii de meșteri. Acești meșteșugari rurali nu erau însă organizați în bresle. Dacă scopul înființării asociațiilor meșteșugărești/bresle a fost acela de a-l apăra pe producător și producția lui, sub toate aspectele: față de primejdia de a fi subordonați de către nobilimea feudală; să domine concurența dintre meșteri; să țină în ascultare și supunere calfele, cu timpul acest sistem de organizare a ajuns să joace un rol reacționar, frânând progresul anumitor forțe de producție²⁰.

Fondul arhivistic al Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău conține o parte din materialul documentar al breslelor măcelarilor, tăbăcarilor, cizmarilor, gubarilor și olarilor din Zalău și câteva registre ale negustorilor zălăuani. Potrivit informațiilor furnizate de istoricul Szádeczky L., cojocarii din Zalău, Crasna și Boghiș au obținut un prim statut de breaslă încă din anul 1511²¹. Nu se cunoaște soarta acestui document dar se cunoaște privilegiul primit de breasla cojocarilor în anul 1589, emis de către principele Transilvaniei, reconfirmat în anul 1594 de către principele Sigismund Báthory și în anul 1613 de către Gabriel Báthory. Noul statut, care se află actualmente la Budapesta în Arhiva Națională Ungară, se referea la cojocarii din Zalău, ceea ce înseamnă că existau dintr-o perioadă anterioară, deoarece acest privilegiu nu face altceva decât să întărească un privilegiu mai vechi, care datează din anul 1571, aflat și el în acest moment tot în arhivele budapestane. În anul 1614 a fost reconfirmat privilegiul breslei cojocarilor prin acest document păstrat la Budapesta, despre existența căruia se știe la arhive, dar care, deocamdată, nu a fost găsit. Evidențele arhivei Muzeului Național din Budapesta păstrează consemnarea unui document emis de către regele Ungariei în anul 1807, acesta fiind un privilegiu pentru breasla cojocarilor cu cea a blănarilor și curelarilor, deci pentru o breaslă mixtă. Se pare că și acest document s-a pierdut și nu s-au mai păstrat alte consemnări referitoare la conținutul său. Apreciem, dată fiind existența îndelungată a breslei cojocarilor, că arhiva trebuie să fi fost bogată. Fondul acesta arhivistic a avut o soartă vitregă pentru că s-au pierdut în totalitate documentele și bunurile pe care le-a avut în patrimoniu breasla cojocarilor din Zalău. În urbariul de la Gilău este consemnat faptul că în anul 1609, târgul Zalău nu avea încă prea mulți meseriași iar cei care existau nu erau atât de înstăriți încât să poată produce schimbarea unor aspecte social-economice care frâneau atunci dezvoltarea mai puternică a orașului Zalău. Nu poate fi stabilit cu exactitate numărul meseriașilor, dar după numele persoanelor înscrise în anul

¹⁹ Ibidem, p. 312.

²⁰ St. Pascu, op. cit, p. 259-260.

²¹ L. Szádeczky, *Iparfejődés és a cézhek története Magyarországon*, Budapest, 1913, II, p. 402.

1609 în registru este posibilă o evaluare aproximativă. Zalăul era trecut în urbaniul cetății Gilău la data respectivă, datorită faptului că, încă de pe vremea când Transilvania s-a declarat autonomă, ea a trecut în administrarea guvernatorului provizoriu al cetății Gilău. În anul 1600, în timpul domniei lui Mihai Viteazul, episcopul Napragyi l-a părăsit pe Mihai și imediat a plecat din Transilvania. Ca urmare, domnitorul a ocupat pentru fisc cetatea Gilăului și, probabil, odată cu ea a ocupat și târgul Zalău.

În anul 1609 au fost înscrise în listele pentru Zalău un număr de 143 de nume, din care 43 sunt nume de meșteșugari. În perioada la care ne raportăm, numele mai reflectat, într-o oarecare măsură, ocupația celor care îi poartă. După onomastică, reiese că aproximativ 20-25% dintre locuitorii târgului Zalău se ocupau cu meșteșugurile²². Situația economică a zălăuanilor era legată și de creșterea animalelor. Astfel, dintre persoanele cu nume de meșteșugari înscrise în listele de la Gilău, 11 locuitori țineau vite, dintre care un număr de 3 locuitori creșteau cai. Aceste animale de tracțiune serveau unei părți a meșteșugarilor pentru transportarea produselor în târguri. Presupunem faptul că inexistența animalelor la ceilalți meșteșugari nu conduce, neapărat, la concluzia că aceștia nu se ocupau cu agricultura, deoarece există și sectoare agricole care nu necesită, în mod obligatoriu, existența animalelor²³. Redăm în cele ce urmează, lista din anul 1609 cuprinzând meșteșugarii sălăjeni după onomastică:

- 8 nume de cizmar
- 7 nume de croitor
- 6 nume de fierar
- 5 nume de blănar-cojocar
- 5 nume de olar
- 5 nume de blănar
- 2 nume de curelar
- 2 nume de bărbier
- 2 nume de făurar de cupe
- 1 nume de morar.

Printre aceste 43 de persoane înscrise pe lista cu nume de meșteșugari, se notează că doi erau literați, adică erau cunoscători de carte și aveau posibilitatea să practice scrisul ca profesiei²⁴.

În decursul secolului al XVI-lea meșteșugarii din Zalău s-au constituit în bresle comune cu meșteșugarii din aceeași ramură care lucrau în localitățile învecinate. Primii despre care există în informații că au format o breaslă de sine stătătoare în Zalău, au fost cizmarii. Statutele lor au fost confirmate în data de 10 martie 1589 de către principale Sigismund Bathory²⁵.

În anul 1859, în preajma desființării oficiale a breslelor, statisticile referitoare la ocupațiile locuitorilor orașului Zalău evidențiază existența următoarelor meșteșuguri și a numărului de meșteri:

- 256 cizmari

²² A. Kiss, *Orașul Zalău în timpul lui Mihai Viteazul. Viața social-economică, în Mihai Viteazul și Sălajul*, Zalău, 1976, p. 402.

²³ *Ibidem*

²⁴ *Ibidem*, p. 402-404.

²⁵ *Ibidem*, p. 404.

122 dârștari (gubari)
 114 tăbăcari
 47 olari
 41 măcelari
 40 cojocari
 35 croitori
 13 curelari
 12 lăcătuși-tâmplari și tinichigii
 9 fierari și rotari,

toți acești meseriași fiind organizați în bresle. Mai existau și o serie de meșteșugari care lucrau fără să fie cuprinși în vreo breslă: 65 brutari, 13 covrigari, 8 pălărieri, 10 potcovari, 3 zugravi, 2 pieptănari, 2 sitari, 2 zidari, 2 năsturari, 2 croitori de dame, 2 tapițeri, 2 săpunari, 2 producători de lulele, câte un pantofar, țesător, arămar, funar, strungar în lemn compactor, dulgher, geamgiu și mulți morari²⁶. Trebuie să menționăm faptul că nici în urbariul din anul 1609 și nici în statistica din anul 1859 nu apare nici un butnar, deși se producea foarte mult vin în Zalău și era nevoie de butoaie pentru depozitare.

La Șimleul Silvaniei breasla cojocarilor a luat ființă în anul 1820 sau exista deja în anul respectiv, fiind consemnată în Conscriptia Czirakyană a celor două comitate din Sălajul modern, Crasna și Solnocul de Mijloc. Conform conscripției, în comitatul Crasna existau meșteri cojocari la Ip, unde lucrau 2 cojocari. În plasa Cehul Silvaniei situația era următoarea: 1 cojocar la Cehul Silvaniei și 1 cojocar la Șamșud. În final, se știe că existau cojocari în 5 localități din comitatul Crasna și în plasa Cehu²⁷.

În orașul Zalău, breasla tăbăcarilor a fost atestată documentar la 10 martie 1589 prin documentele eliberate de principele Sigismund Báthory, care confirmau statutele breslei²⁸. Tăbăcarii din Zalău erau organizați în breaslă împreună cu curelarii și cizmarii. După ieșirea din breaslă a cizmarilor, tăbăcarii au continuat să rămână și să lucreze în acest sistem. Noul statut al breslei tăbăcarilor a fost aprobat de Maria Tereza în data de 20 aprilie 1751²⁹. Între documentele din arhiva breslei care se află în patrimoniul Muzeului Județean de Istorie și Artă din Zalău s-au păstrat doar copii legalizate ale acestui regulament, realizate, la rândul lor, după copia existentă între documentele Conventului Mănăstirii de la Cluj-Mănăstur³⁰.

În anul 1859, prin ordinul imperial din data de 20 decembrie, pe baza articolului nr. 129 s-a hotărât ca breasla tăbăcarilor să-și continue activitatea³¹. Este vorba, probabil, despre o nouă despărțire în interiorul breslei, de data aceasta între tăbăcari și curelari. Se propune un nou statut de funcționare a tăbăcarilor, care prevede reglementări mult mai largi decât cele din faza de început a existenței breslelor. În conformitate cu acestea oricine putea să intre în breaslă dacă întrunea condițiile necesare. Esențial era să se practice acest

²⁶ G. Kovách, *op. cit.*, p. 306-307.

²⁷ *Ibidem*, p. 308-309.

²⁸ Arh.Naț.SJ, *Privilegii privind orașul Zalău, Fond Primăria orașului Zalău*, nr. 2-45.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Arh.MIAZ, *Statutul breslei tăbăcarilor*, nr. 13, p. 1-10.

³¹ *Idem*, *Regulamentul breslei tăbăcarilor*, nr. 33, p. 1-10.

meșteșug în Zalău. Se primeau în breaslă și meșteri străini, care veneau în Zalău pentru a practica tăbăcăritul, dar numai după ce primeau autorizația de funcționare³². Din conținutul acestui regulament reiese cu claritate faptul că închistarea anterioară a sistemului de breaslă a început să slăbească.

În anul 1650 la 25 martie a fost emis la Alba Iulia, de către Gheorghe Rákóczy, regulamentul breslei cizmarilor din Zalău. Printre documentele acestei bresle care se păstrează la Muzeul din Zalău există o copie, legalizată în anul 1715 de către Notariatul din Cluj³³. În acest document sunt stabilite principiile generale de organizare și funcționare internă a breslei. Detalierea drepturilor și îndatoririlor pe care le aveau conducătorii breslei se produce în alt document. În anul 1759 a fost editată și formula de jurământ a conducătorilor breslei. Din această formulă reies multiplele funcțiuni ale părintelui breslei³⁴. Există între aceste documente și formula de jurământ a meșterului tânăr³⁵, cea a părintelui calfelor, care avea îndatorirea de a primi calfele străine care veneau în călătorie de studiu în Zalău³⁶, precum și formula de jurământ a meșterilor de serviciu³⁷. Breasla cizmarilor și-a modificat statutul în anul 1748, statut care a fost aprobat de împărăteasa Maria Tereza la data de 20 aprilie 1751³⁸.

Meșteșugurile menționate până acum țin de încălțăminte și îmbrăcăminte iar meșterii își procurau materia primă de la măcelari. Aceștia sacrificau animalele și vindeau apoi pieile membrilor breslei cojocarilor și cizmarilor. Între aceste bresle sau încheiat contracte ferme, cuprinzând reglementarea înțelegerilor anterioare. Pentru a se evita nerespectarea angajamentelor, se prevedeau sancțiuni clare care se aplicau cu promptitudine.

Meșteșugul confecționării gubelor (un gen aparte de suman), s-a răspândit în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în orașul Zalău. Numărul crescând al gubarilor a impus și formarea unei bresle cu statut elaborat, care să le asigure atât practicarea legală a meseriei cât și o poziție de monopol pe piețele de desfacere, în defavoarea concurenței meșterilor care lucrau în afara sistemului de breaslă. Meșteșug caracteristic și arhaic, producea așa-numita „gubă”, o haină de iarnă executată din lână, dintr-un postav cu ciorchini, care se trecea prin vâltoarea breslei de la Plopiș. Această haină a fost folosită iarna atât de țărani cât și de către orășeni³⁹.

În documentele de breaslă se amintește de o cerere a meșteșugarilor gubari care datează din 6 decembrie 1806, privind aprobarea statutului. Cererea respectivă vorbește de o breaslă deja existentă și chiar îi nominalizează în cuprinsul ei pe staroști și pe ceilalți conducători ai breslei. În anul 1822, Guvernul Regal Suprem a editat un statut compus din 57 de articole, statut cu valabilitate temporară, până la reglementarea definitivă a

³² *Ibidem*.

³³ ArhMIAG, *Regulamentul breslei cizmarilor*, nr. 2, p. 1-11.

³⁴ *Idem*, *Formula de jurământ a conducătorilor breslei*, nr. 3, p. 1-3.

³⁵ *Idem*, *Formula de jurământ a meșterului tânăr*, nr. 3, p. 4-6.

³⁶ *Idem*, *Formula de jurământ a părintelui calfelor*, nr. 3, p. 8-10.

³⁷ *Idem*, *Formula de jurământ a meșterului de serviciu*, nr. 3, p. 10-12.

³⁸ *Idem*, *Copie legalizată - 1759*, nr. 2, p. 1-14.

³⁹ G. Kovách, *Un meșteșug tradițional în Zalău. Statutul breslei dârstarilor*, în *ActaMP* VII / 1983, p. 223.

statutului de organizare și funcționare a breslelor⁴⁰. Protocoalele acestei bresle confirmă încă odată existența crizei generale a sistemului de breaslă, accentuată tot mai mult în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Numărul meșterilor gubari a scăzut spre mijlocul secolului al XIX-lea până când a ajuns la cifra de 122; totodată, din documentele existente se poate observa înregistrarea unei pauperizări generale.

Ca o primă consecință a acestei pauperizări a fost faptul că meșterii au început să lucreze la comandă, din materialul clientului. Această activitate aducea un venit foarte mic și impunea o supraîncărcare cu comenzi pentru a se obține beneficii. Monopolul breslei asupra pieții, atât a celei care asigura materia primă cât și a celei de desfacere a produselor, începe să fie tot mai nesigur și mai amenințat cu dispariția. O altă consecință a fost tendința de limitare a numărului de meșteri din breaslă și a numărului de calfe care se mai primeau pentru pregătire. urmarea firească a acestor măsuri a fost plecarea din Zalău a calfelor și chiar a meșterilor tineri, care sau așezat în sate⁴¹.

Un meșteșug care a avut o mare dezvoltare în Zalău a fost cel al *olăritului*, care exista, probabil, încă din secolul al XVI-lea. Dovada o constituie lista cu nume din urbariul cetății Gilău din anul 1609, amintită anterior. În aceste registrele sunt amintite și două persoane care purtau numele de Olaru. Nu cunoaștem data înființării breslei olarilor în Zalău, dar meșteșugul s-a extins, meșterii au simțit nevoia organizării în propria breaslă și a redactării unui statut propriu. În anul 1738 a fost aprobat de către Consiliul Orășenesc al Orașului Zalău un statut al breslei olarilor, care a fost dat publicității⁴². Pentru elaborarea reglementărilor statutului s-a folosit drept model statutul breslei olarilor din Cluj. Pentru documentare, au fost trimiși doi meșteri zăläuani la Cluj, care au studiat nu numai statutul ci și modul de funcționare a breslei în conformitate cu reglementările în vigoare. În noul regulament al breslei din Zalău au apărut unele modificări față de cel din Cluj, datorate diferențelor de condiții dintre cele două zone: în Zalău precumpănneau încă activitățile agrare, ocupația de bază fiind viticultura.

Statutul aprobat în anul 1738 a fost îmbunătățit în anul 1834 printr-o serie de reguli și directive care se dovediseră necesare în perioada care a trecut de la intrarea sa în vigoare. Aceste articole noi nu operează modificări esențiale față de statutul inițial. Acum au fost reglementate următoarele chestiuni: posibilele surse de venituri; modalitățile de procurare a terenurilor cu pământ argilos, care era sursa de materie primă și a terenurilor cu hume colorate; procurarea smaltului; repartizarea corectă a materialelor achiziționate de breaslă; folosirea cuptoarelor; controlul asupra calității produselor; stabilirea pieții de desfacere și menținerea ei; repartizarea spațiului în piața de desfacere. În final, au fost prevăzute sancțiuni foarte severe pentru cei care încălcau aceste prevederi. Din întregul conținut se relevă și lupta strânsă pentru păstrarea piețelor de desfacere, concurența fiind întotdeauna eliminată de către meșterii zăläuani care beneficiau de privilegii acordate de către regii Ungariei și principii Transilvaniei, reconfirmate de-a lungul timpului de toți monarhii care

⁴⁰ ArhMIAZ, *Regulamentul breslei gubarilor*, 1822, nr. 1, p. 1-27.

⁴¹ G. Kovách, *op. cit.*, p. 223-224.

⁴² ArhMiaz, *Regulamentul breslei olarilor*, 1738, nr. 20, p. 1-10.

preluau conducerea în cele două state⁴³.

Olarii din Zalău au produs un tip de ceramică smălțuită destinată împodobirii interioarelor, dar și ceramică de uz casnic, nesmălțuită. Vasele lor s-au remarcat prin forme elegante, decorate cu motive ornamentale florale, geometrice și zoomorfe, într-un colorit plăcut.

Un alt centru de olari a fost satul Deja, unde s-a confecționat o ceramică de tip rural tradițional, pentru uzul casnic. Documentele care atestau organizarea în breaslă s-au pierdut. Meșteșugul s-a perpetuat până astăzi; în primii ani ai acestui deceniu, în târgurile din Sălaj, meșterii din Deja mai ofereau spre vânzare produse de uz casnic. Odată cu recuperarea pământului din fostele CAP-uri, meșterii au abandonat olăritul și lucrează numai în agricultură. Mai practică meșteșugul un singur meșter, care avea 69 de ani în 1998 și care lucrează mai mult la comandă și doar când muncile din agricultură îi permit să aibă timp liber. Ceramica produsă acum păstrează doar puține elemente tradiționale. Meșterul a abandonat unele forme și motive decorative și a adăugat elemente pe care le consideră funcționale și decorațiuni noi.

Aproape de confluența Văii Almașului cu râul Someș există o localitate renumită în zonă ca centru de olari: satul Tihău. Fiind o așezare românească, meșterii olari de aici au avut interdicții referitoare la tipul de ceramică produs. Deoarece olarilor-țărani li s-a interzis de către breslele din orașe folosirea smaltului, pentru protejarea produselor acestora și pentru a se evita concurența, meșterii din Tihău au produs o ceramică roșie, nesmălțuită. Se cunoaște faptul că intrarea românilor în breaslă nu a fost permisă până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când sistemul a devenit mai permisibil. De fapt, interdicția nu se referea la etnie ci se referea la apartenența religioasă, dar era cam același lucru. Primul articol al statutului breslei olarilor (și al celorlalte bresle) conținea o prevedere care reglementa apartenența religioasă a membrilor breslei: catolică, reformată, luterană și unitariană⁴⁴. Nu a fost permisă nici organizarea lor în breaslă. Despre astfel de tentative ale meșterilor tihăuani ne dau date concrete registrele de procese verbale ale breslașilor din Zalău, care cer măsuri restrictive pentru olarii din Tihău și consemnează și existența unui statut ilegal al acestora⁴⁵.

De-a lungul timpului, olarii din Tihău au rămas credincioși tehnicilor, formelor și ornamentelor tradiționale. În ornamentica vaselor roșii, nesmălțuite, din satele mai izolate, predominau motivele de tradiție străveche, realizate cu coloranți naturali, în tehnici simple⁴⁶. Materia primă se scotea din hotarul satului, din mai multe locuri; tot de aici se procurau și humele colorate (roșu și alb), care erau apoi preparate de fiecare meșter. S-a lucrat o ceramică nesmălțuită, de uz casnic, ornamentată cu benzi colorate în roșu și alb, care se obțineau cu ajutorul pensulei sau cu degetul, sub buza vasului⁴⁷. După cel de-al doilea război mondial centrul de olari Tihău a decăzut ca urmare a industrializării orașului Jibou, care a absorbit forța de muncă. Actualmente, nimeni nu mai

⁴³ *Idem, Registru de procese verbale*, nr. 5, p. 16.

⁴⁴ *Idem, Regulamentul breslei olarilor*, 1738, nr. 20, p. 1-10.

⁴⁵ *Idem, Registru de procese verbale*, nr. 5, p. 16.

⁴⁶ I. A. Goia, *op. cit.*, p. 78-79.

⁴⁷ Informații: Ioan Bot (inv. pensionar) și Ana Bot

lucrează ceramică în sat.

Studiul reglementărilor privind organizarea internă și funcționarea breslelor, ilustrează diferențele intervenite în principiile de organizare și funcționare în cazul unor meșteșuguri diferite. Constatăm cât de rigid era sistemul de breaslă în perioada secolului al XVIII-lea și evoluția lui ulterioară spre relaxare, determinată de schimbările economice și politice survenite până în secolul al XIX-lea, când reglementările pot fi concepute mai flexibil. Se observă ieșirea din închistarea anterioară și se recunoaște existența meșterilor neorganizați în breaslă și dreptul lor de a-și practica meseria. Acestora nu li se mai poate interzice practicarea meșteșugului, dar se mai păstrează interdicția de intra în breaslă pentru ucenicii și calfele care se pregătesc sub îndrumarea lor. Se renunță și la monopolul absolut al apartenenței religioase și, implicit, al apartenenței etnice (sași și maghiari), ceea ce presupune că tinerii de naționalitate română și religie greco-catolică pot fi primiți în ucenicie de către meșterii breslași. În general, aceste schimbări s-au petrecut după ce în interiorul sistemului de breaslă au avut loc adevărate contorsiuni în organizare și, mai ales, în schimbarea mentalității.

La începutul secolului al XIX-lea conducerile breslelor au luat măsura antieconomică de a reduce numărul meșterilor. Repercursiunea antisocială a acestei măsuri a fost mai puternică decât s-ar fi putut prevedea. Meșteșugarii care nu au mai găsit de lucru în oraș ca urmare a scoaterii lor din breaslă, au plecat la sate. Ei erau calificați de ceilalți meșteșugari drept "cârpaci", dar puteau să-și practice meseria, să asigure existența familiei și făceau o reală concurență breslelor. Spiritul retrograd al conducerilor breslelor a mers până la interzicerea oricărei înnoiri de ordin tehnic, măsură care a dus sistemul, în mod legic, la faliment.

Breslele au dispus de frumoase averi proprii, „bunuri mișcătoare și nemișcătoare”, care le asigurau independența și bunăstarea. Averile rezultau din sumele mari plătite de meșteri în momentul primirii în breaslă, din taxe și amenzi. Acești bani au fost folosiți pentru construirea unor case ale breslei, restaurante și hale pentru vânzarea produselor. În ceea ce privește producția, din pricina capitalului mic, în Zalău și în Șimleul Silvaniei (principalele localități urbane sălăjene) nu a fost posibil să se organizeze ateliere cu salariați numeroși și cu o tehnică avansată.

Ca urmare a activității meșteșugărești, în Zalău a apărut în secolul al XIX-lea o nouă ramură de activitate, cea a negustorilor. Registrele de procese verbale arată că negustorii cumpărau toată producția de la meșteșugari înainte de a se ține târgul, plătind un preț mic față de prețul mai mare de vânzare a mărfii în târg. Aceasta constituie, pe de o parte, o pierdere bănească pentru meșteri, pe de altă parte, intrarea lor în anonimat și pierderea prestigiului „firmei”.

Numărul tot mai mare al meșterilor rurali, libertatea comerțului, prețurile stabilite de mecanismul pieței libere prin cerere și ofertă precum și dezvoltarea tot mai accentuată a tehnicilor de muncă, au determinat slăbirea sistemului breslelor, care au devenit neputincioase și s-au destrămat. Decretul pentru desființarea breslelor a găsit, în comitatele sălăjene, ca și în alte zone, un fapt împlinit. Locul breslelor a fost luat de sistemul corporațiilor, care corespundea în acel moment cu evoluția sistemului de producție.

A SURVEY UPON HANDICRAFTS FROM SĂLAJ COUNTY**(Summary)**

The history of Transylvanian handicrafts, as well as studying the life and activity of craftsmen, represents nowadays a favorite field of researches made by many historians. Mainly, the fact is due to the importance that handicraft activities had and still do. Regarded as the most important urban material goods producer, the handicraft represented, for centuries, not only the responsible of material goods in Transylvanian fairs and cities, not only the responsible of social and economical stability, but also the carner of social progress. Handicraft fields, the weight of these activities in economical life of people, the necessity of adding new characteristic studies in order to clear up the complex economical and social problems of the former historical periods and to associate new values to the elaborated studies - all of these explains resuming and continuing historical researches in the field.

The inhabitants of Zalău town have always been preoccupied by agriculture, especially by cultivating grape-vine. Due to the fact that it represented „the entrance gate to Transylvania”, a place where the armies were always passing through, during Middle Ages always existed the threaten that the town would remain without inhabitants. To avoid this fact, towns people were given favors for developing own activities (handicrafts and winerry) and for mercandise sale in Transylvania.

The researched documents can be found in Zalău, in the funds of Nariional Archieve Zalău District and also Sălaj County History and Art Museum. The collectiona are made of a great number of documents and objects specific to Zalău trade (e.g. trade boxes). The documents found inside trade boxes cover Middle Ages historical period, Modern and Contemporary period which means that the archieve was carried by handicraft asociations, and later by contemporary handicraft cooperatives. Up to now, the documentary material has been little studied and published.

The archievistic fund of trades numbers documents of sjoemakers, tanners, potters, thick cloth makers, buthcers, Beside all these documents, few financial and commercial Zalău trade mechant's documents were placed in a different fund.

Many conclusions can be drawn from the historiography of this problem, e.g.:

- generally, Transylvanian Middle Ages society, especially economical but also social field, can be seen in forerunner's trade goods;
- the extinction of mediaeval and modern handicrafts, well developed in those times. Proofs were found in trade organization, the documentation regarding pepol record, as well as goods and activities record;
- the emigration phenomenon wasn't neglected.

Regarding 17th century activity, there were recorded only 4 persons named Cojocar in the archieve documents. This allows the presumptiori that there existed preoccupations linked to later processing beginning with 16 century.

The 2nd half of the 18th century and the first half of 19th century represent

a period of radical changes in the life of villages but also towns and cities craftsmen, along with feudalism dissolving phenomenon. As a result of developing agrarian techniques, a new market appeared in villages for all handicraft goods. Finally, the number of available jobs increased in towns where trades system was working, but it also began an evident dissolving period. Few trade craftsmen resigned and moved to the village for a period of time determined by market demand. We're referring especially to workers in cloth making field. The process began in 1820 when even more restrictions had been introduced by law regarding the promotion of trade journeymen. The migration of shoemakers, tailors and thick cloth makers was favored by developing of a few administrative centres or fairs as Crasna, Jibou, Cehu Silvaniei, Nușfalău, certain prices fixed by offer and demand system, as well as developing techniques favoured a weakened trade system which became useless and soon disappeared. The decree regarding trade dissolving encountered an existing fact. Trades' place was taken by handicrafts cooperatives that suited system's evolution process of that moment.

UN EXEMPLAR INEDIT AL PROCLAMAȚIEI LUI SIMION BĂRNUȚIU DIN 24/25 MARTIE 1848

IOACHIM LAZĂR

Declanșarea revoluției europene și primele mișcări social-politice din imperiul Austriei i-au luat prin surprindere pe românii din Transilvania¹. Când gazetele din Pesta aduceau primele informații (21 martie 1848) despre revoluția de la Viena și curând după aceea punctele formulate curajos de către tineretul din Pesta, precum și vestea despre constituirea noului guvern al Ungariei, tinerii canceliști din Târgu Mureș se consideră ca și dezlegați din lanțurile șerbiei.

Canceliștii maghiari întocmesc un memoriu către împărat, semnat și de către 9 canceliști români, între care Papiu Ilarian, Samuil Poruțiu și Avram Iancu. Alexandru Papiu Ilarian, unul dintre semnatarii petiției își motiva acțiunea spunând: "Semnez această petiție cu condiția să fie înscăunată dreptatea și egalitatea, să fie asigurată existența națională și folosirea dulcei limbi materne pentru toate națiunile ce locuiesc în Ardeal și Ungaria, să se desființeze robotele fără nici o despăgubire, că țăranii au plătit destul, ba prea mult"². Atitudinea canceliștilor români trebuie explicată prin ezitățile din primele săptămâni, când au fost exprimate opțiuni politice divergente, formulate sub imperiul șocului produs de explozia revoluționară europeană.

Dacă în primul moment canceliștii români nu și-au dat bine seama de programul revoluționarilor maghiari, care nu ținea seama nici măcar de existența naționalității române din Transilvania, ei vor reveni foarte curând, exprimându-și cu pricepere și curaj nedumerirea³. Analiza lucidă a programelor revoluționare de la Pesta, Viena, Praga etc., obiectivele de ansamblu ale societății românești, favorizează demararea dialogului între tineretul studios de la Târgu Mureș, Blaj, Cluj, Brașov și Sibiu. Ei realizează imediat importanța evenimentelor din capitala Ungariei, programul de modernizare pe care și-l propun ungurii, având ca obiectiv prioritar refacerea statului, prin încorporarea, la început, a comitatelor vestice sau a așa-zisului Partium, apoi a Transilvaniei⁴. Frământările revoluționare se manifestă și prin mulțimea de proclamații, unele tipărite, altele scrise de mână. Cenzorul din Sibiu raporta îngrozit, în 24 martie, că pe străzile orașului au apărut afișe care anunțau desființarea cenzurii și libertatea presei⁵. Primul manifest românesc care apare la Pesta, în 22 martie

¹ Liviu Maior, *1848-1849. Români și unguri*, București, 1998, p. 49.

² V. Chereșteșu, *Adunarea națională de la Blaj, 3-5/15-17 mai 1848*, București, 1966, p. 207.

³ S. Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1968, p. 42.

⁴ Liviu Maior, *op. cit.* p. 49.

⁵ V. Chereșteșu, *op. cit.* p. 207.

1848, exprima însuflețirea generală ce a cuprins intelectualitatea românească la izbucnirea revoluției⁶. Deși manifestul îndemna pe ardeleni la o înțelegere cu ungurii, chiar și în privința uniunii, el este considerat primejdios pentru ordinea principatului. Se impunea elaborarea unui document prin care românii să-și precizeze cu claritate politica și drumul propriu de urmat.

Sub autoritatea liderului de necontestat al acestei generații, Simion Bărnuțiu, trebuia să se elaboreze, în mod obligatoriu, o formulă românească, alternativă la programul din 15 martie, reacție firească față de intențiile revoluționarilor maghiari de anexare a principatului⁷. În seara zilei de 24 martie 1848, după o scurtă conversație cu Ioan Pușcariu, colegul său de la Academia de drept din Sibiu, Simion Bărnuțiu îi dictează o Proclamație către români⁸. Această Proclamațiune, încă în noaptea aceea a fost copiată de către Ioan Pușcariu în vreo 5-6 exemplare și trimisă tineretului din Blaj, Cluj, Târgu Mureș, Brașov și Sibiu "cu provocarea ca fiecare tânăr din liceu, seminar sau gimnaziu să o copieze din mână în mână și să o trimită la ai săi prin comunele de unde sunt născuți, iar aici preoții și dascălii să le răspândească ca circulare în comunele învecinate și așa mai departe"⁹. În 25 martie 1848 – ne relatează Ioan Pușcariu – Simion Bărnuțiu a dictat a doua Proclamațiune lui George Roman, care s-a răspândit la fel ca prima. Acțiunea lui Simion Bărnuțiu, constituia prima luare de poziție românească care respingea viguros uniunea¹⁰.

Adept al filozofiei juridice a lui Friedrich Karl Savigny, Simion Bărnuțiu vede în concepția filozofului german rezolvarea năzuințelor românești. Naționalismul său speculează ideea consimțământului general, teoretizată de Savigny, spre a dovedi că statul dobândește putere prin drepturile particulare, când acelea sunt puse în voia cea universală a popoarelor diferite¹¹.

Simion Bărnuțiu se gândea la un drept românesc în ansamblul imperiului Austriei, pe care îl vede dominat de "sentimentul egal al necesității interne"¹². Pe baza acestor concepte Bărnuțiu a găsit în revoluție, de la început, fără ezitări sau abateri, calea cea dreaptă, logică și firească, unica și demnă de urmat de către națiunea română. Mult înainte ca membrii partidei naționale să-și fi exprimat o concepție personală în fața iminenței revoluționare, Simion Bărnuțiu concepe și lansează, cu o perfectă stăpânire a ideilor, Proclamația din 24/25 martie 1848, care constituie izvorul ideologiei revoluționare ardeleni de la 1848¹³.

În această Proclamație se comprimă idei și meditații din 1842, despre soarta națiunii române. Acum cele 12 puncte ale programului de la Pesta, din 15 martie 1848, s-au redus, în aplicarea dată de maghiarii din Transilvania, la

⁶ *Ibidem*, p. 208.

⁷ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, Viena, 1852, vol. II, p. 100.

⁸ Ioan Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 15-16; V. Chereșeșiu, *op. cit.* p. 210; George Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 74.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p. 22.

¹¹ Simion Bărnuțiu, *Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848*, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, 1990, p. 17.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

unul singur: uniunea cu Ungaria. Bărnăuțiu sesizase lipsa de coeziune, divergența primelor opțiuni programatice, pericolul preluării inițiativei politice românești de către episcopi și considera necesar luarea unei poziții ferme în noua conjunctură.

Prin Proclamație, Simion Bărnăuțiu încearcă să direcționeze mișcarea românească, chiar din faza sa incipientă, pe făgașul împlinirii dezideratelor naționale, sesizând pericolul reprezentat de introducerea în programul revoluționarilor maghiari a problemei anexării Transilvaniei la Ungaria. Nimic nu se schimbaseră din 1842, acum ca și atunci negociindu-se existența unui popor pe promisiuni de drepturi. Nou era doar elementul implicării atentatului împotriva autonomiei Transilvaniei într-un program revoluționar.

Proclamația își va pune amprenta nu numai asupra Programului ci și asupra întregii strategii românești în revoluție, și a fost expresia nevoii stringente de clarificare a opțiunilor politice, motiv pentru care Bărnăuțiu se adresează tuturor segmentelor sociale, expunând fiecăruia dintre ele rațiunile pentru care trebuiau să se implice în evenimentele acestor zile¹⁴.

În primul rând Bărnăuțiu respinge categoric uniunea cu Ungaria: "Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire, până nu va fi proclamată nația română ca nație primită"¹⁵. "Noi românii – se spune în manifest – până atunci nu vrem despre unirea asta cu voi ungurii a vorbi, până când nu să va pune nația română iar la vrednicia acea politică de care o ați dezbrăcat voi ungurii, cu secuii și cu sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre cum v-a plăcut, ați pus în aprobatele voastre cum că româna nație, cei mai veche a Ardealului, e numai suferită, i-ați scos până în ziua de astăzi de la toate deregătoriile celea mai înalte. Toate celea mai grase vi le-ați ținut vouă, de a ajuns vreun român la vreo deregătorie, pe acela l-ați făcut să-și lase legea sa, să se lapede de maica sa care l-au născut, l-au aplecat și de nația sa care l-au ținut la școală cu sudoarea ei pe sama voastră"¹⁶.

După acest vehement rechizitoriu făcut la adresa împilatorilor, Simion Bărnăuțiu se adresează națiunii sale prin cuvintele: "Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte. Românilor, ascultați, voi până acum ați fost morți politicește, legile țării nu cunosc alte nații, vii politicește numai pe unguri, pe secuii și pe sași. Voi dar un milion trei sute de mii mai bine de români, nu sunteți pe lume ca nație! Încă odată fraților: Astăzi este ziua învierii dreptului nostru. Vrem dar să răsturnăm piatra de pe mormânt, să deslegăm înfășurăturile nații noastre celea de zece sute de ani, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci"¹⁷.

Adresându-se preoților, Bărnăuțiu le spune: "De sunteți voi adevărați părinți pe cum vă numesc oamenii, nu vă despărțiți de dreptul nației, nu vă despărțiți interesul de-al poporului român. Vă rugăm pe Dumnezeu/zeu să nu vă mai uniți cu nimenea până nu veți vedea fericit pe poporul român, cu care sunteți de o credință, fiți dară cu o credință într-olaltă. Voi numai atunci puteți fi

¹⁴ Liviu Maior, *op. cit.* p. 55.

¹⁵ Biblioteca Academiei Române (în continuare BAR) București, *Arhiva Beniamin Densușianu*, Mapa I, Acte 1-25, f. 14-15 (vezi varianta C).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

fericiți când vor fi fericiți fii voștri cei sufletești și apărați-vă limba cei dulce și numele strălucit de român”¹⁸.

Nobililor români răspândiți prin Făgăraș, Sălaj, Hațeg, Chioar și toată Țara Ardealului le cere a se deștepta “din somnul cel greu, nu vă lăsați să vă mai amăgească cu minciuni, să vă ție ca pe niște lingușitori ai unguirilor, despărțiți de maica voastră nația română, pentru ce să fie ungurească nobilitatea voastră, care v-au câștigat vitejii voștri strămoși cu bărbăție romană oștindu-să pentru patrie, fiți credincioși către Împăratul și patrie, dar fiți credincioși și către sângele vostru și neamul vostru”¹⁹. Le mai cere să spună unguirilor că “de unirea cu care ne îmbiați și la care ne chemați nu voim a ști nimic până când nu ni se va da congres național în care să ne putem așterne și noi doririle naționale nu să tot judecați voi numai de voi, adecă de noi fără noi și până nu se va publica în Dieta Ardealului, nu în Pesta, cum că nația noastră e primită ca nație română”²⁰. În finalul chemării adresate nobililor români, Bănuțiu declară categoric: “Nația R/omă/nă nu mai poate fi roabă unguirilor, secuilor și sașilor. Limba noastră trebuie să aibă cinste cuvincioasă înaintea staturilor și legilor care le-am apărat și le von apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să se recunoască”²¹.

Ostașilor le cere să se unească cu preoții și cu nobilii și să spună unguirilor, fără sfială, că “noi nu putem fi odihniți până nu se va declara în public, prin lege, cum că nația română e recunoscută ca nație română, numai atunci dacă va fi în dietă adunată, cum se cade toată nația română, va putea judeca cum și supt ce condiții să se unească, până atunci suntem împotriva oricărei uniri care ar îndrăzni să o facă cineva cu numele nații”²².

Cetățenilor și sătenilor le cere a asculta “Sfatul fraților voștri, , stați totdeauna credincioși Împăratului și patriei, dar pe lângă aceasta cereți vârtos să se șteargă iobăgia, că de vreo zece sute de ani lucrăm în brazda d/om/nilor pe nimic, ați plătit de 100 de ori pământurile care vă dau hrană de astăzi până mâne”²³.

Manifestul lui Bănuțiu își avertizează conaționalii asupra riscurilor de a se lua o decizie opusă voinței politice românești în cazul în care dieta s-ar fi întrunit într-o compoziție contrară realităților etnice din Transilvania. Bănuțiu contestă dreptul unguirilor de a decide soarta românilor, când se întreabă: “Cine i-a împuterit pe ei să-și lege drepturile de limba și unirea lor ?”²⁴.

Simion Bănuțiu aduce în atenție o problemă de mare importanță programatică : discutarea conceptului de egalitate nu numai în sens social ci și național. Este convins că numai între națiuni libere se poate purta un dialog politic eficient. Singura cale demnă de urmat de națiune constă în afirmarea națională: “Încă odată fraților ! Fără naționalitate pentru noi și republica încă-i

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

numai un despotism afurisit²⁵.

Chiar în debutul manifestului Bărnăuțiu se întreabă retoric: "Dar românii ce vor face ?", pentru a răspunde fără echivoc: "De la dezlegarea întrebării acesteia atârnă viața sau moartea românilor"²⁶. Îi avertizează pe români că acum "a venit timpul cu care de se vor folosi bine, le vor dobândi toate, iar de se vor folosi rău, le vor pierde toate și care le-au mai rămas, adecă își vor pierde naționalitatea și cu ea toate"²⁷.

În același timp Bărnăuțiu elogiază revoluția europeană, pe care o numește în spiritul vremii: "Ziua învierii popoarelor celor moarte"²⁸. El nu se lasă amăgit de trâmbețele deconcertante al panrevoluționarismului european, așa cum i se va întâmpla lui Nicolae Bălcescu. Pentru "ardeleanul de fier", revoluția era o ocazie în plus de a adânci lupta ce nu contenea de la Inochentie Micu-Klein, încoace²⁹. Aceasta este conduita sănătoasă care va constitui platforma de gândire a Adunării de la Blaj, din 3/15 mai 1848 și pe care o va adopta Avram Iancu în lupta armată.

Pentru a-și modera radicalismul și pentru a fi mai puțin incriminat, Bărnăuțiu subliniază sentimentul apartenenței la mișcarea europeană. Nu vrea să înșire toate păcatele unguirilor față de români pentru ca să "nu turburăm cu pomenirea lor sărbătoarea aceasta minunată a popoarelor, pe care o au făcut D/om/nul, să ne bucurăm și să ne veselim într-însa"³⁰.

În ziua în care manifestul lui Bărnăuțiu plecase către Blaj, aici are loc prima conferință a intelectualității, la care au participat, la sugestia profesorului Aron Pumnul, și elevii de la seminar și din clasele superioare ale liceului și gimnaziului³¹. Canonicii Cipariu și Rațiu propun să se facă petiții în care să se expună cererile românilor, atât către împărat cât și către dieta țării. Profesorul Turcu propune ca românii să nu se mai roage ci să pretindă. Acum se ridică studentul Todoran care strigă: "Ba nu, onorată conferință ! Noi nici să cerem, nici să pretindem, ci să luăm ce este al nostru"³². Existau la Blaj un număr de profesori conservatori, care credeau că se poate merge pe vechile făgașe, cerând ca episcopul să înainteze o petiție în numele românilor. În 26 martie, la Blaj se reiau discuțiile, de astă dată având în față și proclamația lui Bărnăuțiu. În seara zilei de 26 martie 1848, sosea la Târgu Mureș, tânărul Bârlea, nepotul episcopului Lemeni, un patriot înflăcărat. La locuința lui Avram Iancu are loc o consfătuire, în care Bârlea îi informa pe canceliștii români din Târgu Mureș, despre consultările de la Blaj, și în care se hotărâște de comun acord convocarea unei adunări, ce urma să aibă loc în Duminica Tomii, unde să se poată face pașii necesari pentru cauza națională³³. Gazeta Transilvaniei scria că : Pe când câțiva români meditau și se consultau între sine în tăcere, cum s-

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Simion Bărnăuțiu, *op. cit.* p. 17.

³⁰ Liviu Maior, *op. cit.* p. 56.

³¹ Iacob Mârza, *Opțiune politică și implicare revoluționară (Școlile din Blaj și Revoluția din 1848) în Cultura Creștină*, Blaj, octombrie 1994, p. 48.

³² V. Chereșeșiu, *op. cit.* p. 196.

³³ *Ibidem*, p. 197.

ar putea mijloci un congres național recunoscut și de guvern și de celelalte națiuni, junimea încălzită de sfântul foc al naționalității, răzimată pe dreptul de adunare...nu întârzia a hotărî de-a dreptul o adunare, pe Duminica Tomii, la Blaj³⁴.

Primirea manifestului lui Bărnăuțiu a clarificat problemele dezbătute de intelectualitatea blăjeană. În același timp el a fost dat elevilor din clasele mari ale liceului și studenților de la seminar pentru a fi copiat în zeci de exemplare.

Numeroasele copii au avut însă o soartă ciudată, întrucât după Papiu Ilarian n-a mai descris vreun exemplar nici un autor român până la Silviu Dragomir, care în 1946 vorbește despre o copie de la Biblioteca Academiei Române (fond manuscrise, pachetul CCLX)³⁵. Nici Papiu Ilarian n-a putut reproduce în anexele operei sale Proclamația lui Bărnăuțiu, deoarece copia sa îi fusese confiscată de autorități în vara anului 1848. La rândul său George Barițiu, expune conținutul documentului lui Bărnăuțiu după descrierea din memorie a lui Papiu Ilarian, care în 1852, păstra o amintire vie și surprinzător de exactă a textului³⁶.

Ediția lui Teodor V. Păcățian nu era decât o retraducere din maghiară după Jakab³⁷, la fel ca și cea a lui George Bogdan-Duică din 1924³⁸. George Bogdan-Duică remarcă că "este o durere că nici în 1923, nu-i cunoaștem textul român autentic. Poate este și o rușine". Prima ediție românească propriu-zisă aparține lui Victor Chereșteșiu și datează din anul 1966³⁹.

Până la apariția volumului îngrijit de Ioan Chindriș, "Simion Bărnăuțiu, Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848, Cluj-Napoca, 1990", se cunoșteau 6 exemplare manuscrise ale proclamației lui Simion Bărnăuțiu: Papiu⁴⁰, Stanci⁴¹, Moldovan⁴², BAR⁴³, Bandul de Câmpie⁴⁴ și Sângeorgiul de Pădure⁴⁵. Cele 6

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Simion Bărnăuțiu, *op. cit.* p. 73.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ T. V. Păcățian, *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, Sibiu, 1908, p. 257-259, se indică prin linii tipărite rândurile sau cuvintele care lipsesc. În volumul publicat în anul 1902, paginile în care era reprodusă Proclamația lui Simion Bărnăuțiu au fost tăiate de către cenzura statului dualist maghiar.

³⁸ George Bogdan-Duică, *op. cit.* p. 75-76.

³⁹ V. Chereșteșiu, *op. cit.* p. 211-214.

⁴⁰ Exemplarul Papiu, intitulat *Privegheri despre unie*, confiscat de autorități și existent ca piesă la dosar în ancheta penală pornită în vara anului 1848 împotriva lui Alexandru Papiu Ilarian (Cf. Ioan Chindriș, *op. cit.* p. 73).

⁴¹ Cf. Ioan Chindriș, *op. cit.* p. 73; exemplarul Stanci, intitulat "*Provocațiune. Fraților români!*", a fost de asemenea confiscat de către autoritățile maghiare și e numit astfel pentru că poartă semnătura copistului Gheorghe Stanci, student teolog la Blaj.

⁴² Exemplarul Moldovan, intitulat "*Provocatio! Fraților români!*", a fost confiscat de autorități de la studentul teolog din Blaj, Samuil Moldovan. (Cf. Ioan Chindriș, *op. cit.* p. 73).

⁴³ Exemplarul BAR, a fost menționat de Silviu Dragomir în *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849. Istoria revoluției*, Partea I, V, Cluj, 1946, p. 108 și de către Victor Chereșteșiu, *op. cit.* p. 211.

exemplare au fost împărțite de către istoricul Ioan Chindriș, după asemănarea textului în trei familii:

a). Exemplarele Papiu, BAR și Bandul de Câmpie, considerate a fi cele mai autentice;

b). Exemplarele Stanci și Moldovan, tipice variantei mediu corupte;

c). Exemplarul Iacunar și corupt Sângeorgiu de Pădure⁴⁶.

Celor 6 exemplare cunoscute li se adaugă exemplarul Benjamin Densușianu⁴⁷, descoperit de către noi în arhiva păstrată la Biblioteca Academiei Române. După compararea grafiei textului Proclamației cu două manuscrise din anul 1856, "Istoria romanilor antici" și "Studiul istoric propus elevilor preparandiali la Școala preparandiale de patru ani înființată în opidul Hațeg, 1854-1857. Profesor Benjamin Densușianu"⁴⁸, ne îndreptătesc să credem că autorul copiei descoperite de către noi este chiar Benjamin Densușianu, elev în ultima clasă a liceului din Blaj⁴⁹. Comparând exemplarul Benjamin Densușianu (variante C), cu variantele A (realizată pe baza exemplarului Papiu)⁵⁰ și B (conform exemplarului descoperit la Bandul de Câmpie)⁵¹ ne va permite să constatăm de care dintre cele două variante este mai apropiată copia realizată de către tânărul elev din Densuș.

A	B	C
Privegheri despre unire		Proclamatio
Ungurii chiamă pe ardeleni la unire Țara Ungurească. Clușul s-au declarat cu mare solenitate, cum că vrea a se uni. Așa vor face și secuii, poate numai sașii nu.	Ungurii cheamă pe ardeleni la unire, Clușul s-au declarat cu mare solemnitate cum că vrea a se uni; așa vor face și secuii, poate numai sașii nu vor vrea.	Ungurii chiamă pe ardeleni la unire, Clușul s-au declarat cu mare solemnitate cum că vreu a se uni, așa vor face și secuii, poate sașii numai nu vor vrea.
Dar românii ce să facă? De la dezlegarea întrebării acestea atârnă viața sau moartea românilor. Aci se	Dar românii ce vor face ? De la dezlegarea întrebării acesteia atârnă viața și moartea	Dar românii ce vor face ? De la dezlegarea întrebării aceștia atârnă viața sau moartea

⁴⁴ Exemplarul Bandul de Câmpie a fost descoperit în această localitate în anul 1968, descris și reprodus de către Vasile Pop, *Un document din 1848 găsit la Bandul de Câmpie*, în *Studii și materiale*, III-IV, Târgu Mureș, 1972, p. 279-287.

⁴⁵ Cf. Ioan Chindriș, *op. cit.* p. 73, Exemplarul Sângeorgiu de Pădure a fost confiscat de către autorități, în această localitate, în vara anului 1848, și este cel mai deficitar și mai îndepărtat original dintre manuscrisele cunoscute.

⁴⁶ Ioan Chindriș, *op. cit.* p. 73-76.

⁴⁷ BAR București, *Arhiva Benjamin Densușianu*, Mapa I, Acte 1-25, f. 14-15.

⁴⁸ *Ibidem*, mss. 1.

⁴⁹ Ioachim Lazăr, *Beniamin Densușianu (1829-1915), un vrednic și devotat slujitor al Bisericii Românești Greco-Catolice* (I), în *Cultura Creștină*, An. I, nr. 1, 1995, p. 23-28; *Idem*, *Din viața și activitatea lui Beniamin Densușianu (1829-1915)*, în *Restituiri*, IV, Deva, 1996, p. 23-43.

⁵⁰ Simion Bărnăuțiu, *op. cit.* p. 33-35.

⁵¹ Vasile Pop, *op. cit.* p. 285-287.

cade să-și deschidă ochii toți românii, că acum au venit timpul cu care, de se vor folosi bine, le vor dobândi toate, iară dimpotrivă le vor perde toate și câte le-au mai rămas, adică vor pierde naționalitatea, și cu ea toate.

Ascultați, dară, strănepoții romanilor, aceea ce se cade să cugete, și grăiască astăzi tot românul, fie popă, fie nemeș, ostaș, cetățean sau sătean, așa ascultați aceea ce să cade astăzi să răspundă românii unguirilor, secuilor și sașilor.

Noi, românii, până atunci nu vrem a vorbi la unirea aceasta cu voi, ungurii, până nu să va pune nația românească iară la vrednicia acei politicească de care o ați dezbrăcat voi ungurii, cu secuii și sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre legi cum v-au plăcut vouă, ați pus în Aprobatele voastre cum că românii (nația cei mai veche a Ardealului), îi numai suferită, i-ați scos până-n ziua de astăzi de la toate deregătorile cele mai nalte, toate cele grase le-ați ținut vouă. De au ajuns vreun român la vreo deregătorie, voi pe acela l-ați făcut să-și lase legea, să se lepede de maica sa, care l-au născut și l-au aplecat, și de nația care l-au ținut la școală cu

românilor. Aci se cade dară să-și deschidă ochii tot românul, că acum a venit timpul cu care de se vor folosi bine, le vor dobândi toate, iar de se vor folosi rău, le vor pierde toate și câte le-au mai rămas, adică își vor pierde naționalitatea și cu ea toate.

Ascultați, dară, strănepoții romanilor, aceea ce se cade să cugete și să grăiască astăzi tot românul - fie popă, fie nemeș, ostaș, cetățean sau sătean. Ascultați, ce se cade astăzi să răspundă românii unguirilor, secuilor și sașilor.

Noi românii, până atunci nu vrem a vorbi despre unirea asta cu voi ungurii, până când nu se va pune nația românească iară la vrednicia aceea politicească de care o ați dezbrăcat voi ungurii, secuii și cu sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre legi cum v-au plăcut. Ați pus în aprobatele voastre cum că românii, nația cea mai veche a Ardealului e numai suferită; i-ați scos până în ziua de astăzi de la toate deregătorile cele mai înalte. Toate cele grase vi le-ați ținut vouă. De a ajuns vreun român la vreo deregătorie, pe acela l-ați făcut să-și lase legea,

românilor. Aci se cade dară să-și deschidă ochii tot românul, că acum a venit timpul cu care de să vor folosi bine le vor dobândi toate, iar de să vor folosi rău le vor pierde toate și care le-au mai rămas adică își vor pierde naționalitatea și cu ea toate.

Ascultați dară strănepoți romanilor aceea ce se cade să cugete și să grăiască tot românul, fie popă, fie nobil (nemeș), fie oștaș, cetățean sau sătean, ascultați ce să cade astăzi să răspundă românul unguirilor, secuilor și sașilor !!!

Noi românii până atunci nu vrem despre unirea asta cu voi ungurii a vorbi, până când nu să va pune nația română iar la vrednicia acea politică, de care o ați dezbrăcat-o voi ungurii cu secuii și cu sașii. Voi ați făcut asupra nației noastre cum v-a plăcut, ați pus în aprobatele voastre cum că româna nație, cei mai veche a Ardealului e numai suferită, i-ați scos până în ziua de astăzi de la toate deregătorile, celea mai înalte. Toate celea mai grase vi le-ați ținut vouă, de a ajuns vreun român la vreo deregătorie, pe acela l-ați făcut să-și lase legea sa, să se lepede de

sudoarea ei, pe sama voastră.

Destul, mai încolo nu vrem a vă număra păcatele, ca să nu tulburăm cu pomenirea lor sărbătoarea aceasta minunată a popoarelor, care o au făcut H/ristos/, să ne bucurăm într-însa.

Astăzi răsună cuvântul cel dulce al libertății în toate cetățile, și mâine va răsună și în toate satele. Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte.

Românilor ascultați! Voi până-acum ați fost morți politicește, legile țării nu cunosc pe alte nații vii politicește, fără numai pe unguri, secui și sași. Voi dară un milion și trei sute de mii români nu sunteți pe lume ca nație. Încă o dată, fraților: astăzi este ziua învierii dreptului nostru. Vrem dară să răsturnăm piatra de pe mormânt, să dezlegăm legăturile nații noastre cele de 10 sute de ani, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci.

Preoților ! De sunteți voi adevărați părinți, cum vă numesc oamenii noștri, nu vă despărțiți de trupul nații, nu vă despărțiți interesul de al poporului românesc. Vă

să se lepede de maica sa care l-au ținut la școală cu sudoarea ei pe sama voastră.

Destul, iar mai încolo nu vrem a vă număra păcatele ca să turburăm cu pomenirea lor sărbătoarea aceasta minunată a popoarelor, care au făcut domnul să ne bucurăm într-însa.

Astăzi răsună cuvântul cel dulce al libertății în toate cetățile, și mâine va răsună în toate satele. Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte.

Românilor ascultați ! Voi până acum ați fost morți politicește. Legile țării nu cunosc alte nații politicește fără numai pe unguri, pe secui și pe sași. Voi dară un milion și trei sute de mii de români nu sunteți pe lume ca nație. Încă o dată fraților, astăzi este ziua învierii dreptului nostru ! Vlem /vrem/ dară să răsturnăm piatra de pe mormânt, să dezlegăm înfășurăturile nații cele de zece sute de ani, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci.

Preoților ! De sunteți voi adevărați părinți pe cum vă numesc oamenii, nu vă despărțiți de trupul nații, nu vă despărțiți interesul de al

maica sa care l-au născut, l-au aplecat și de nația sa care l-au ținut la școală cu sudoarea ei pe sama voastră.

Destul, mai încolo nu vrem a vă număra păcatele ca să nu turburăm cu pomenirea lor sărbătoarea aceasta minunată a poporului, carea a făcut-o D/o-mnul să ne bucurăm și să ne veselim într-însa.

Astăzi răsună cuvântul cel dulce al libertății în toate cetățile și mâine va răsună în toate satele. Astăzi este ziua învierii popoarelor celor moarte!

Românilor, ascultați, voi până acum ați fost morți politicește, legile țării nu cunosc alte nații, vii politicește numai pe unguri, pe secui și pe sași ! Voi dar un milion trei sute de mii mai bine de români nu sunteți pe lume ca nație ! Încă odată fraților: Astăzi este ziua învierii dreptului nostru ! Vrem dar să răsturnăm piatra de pe mormânt, să dezlegăm înfășurăturile nații noastre , celea de zece sute de ani, ca să iasă din groapă și să trăiască în veci !!!

Preoților ! De sunteți voi adevărați părinți, pe cum vă numesc oamenii, nu vă despărțiți de dreptul nației, nu vă despărțiți interesul de al

rugăm pentru Dumnezeu să nu vă mai uniți cu nimenea, până nu veți vedea fericit poporul românesc, cu care sunteți de o credință. Fiți dară cu o credință către olaltă. Voi numai atunci puteți fi fericiți, când vor fi fericiți fiii voștri cei sufletești. Apărați-vă limba cei dulce și numele cel strălucit de român. Spuneți-le dară unguirilor: Noi nu mai voim a ști nici despre o unire, până nu se va publica în dietă și în țară cum că nația românească se cunoaște ca nație românească !

Români nobili ,
răspândiți ca stelele cerului
pe pământul Făgărașului,
Chioarului, Sălajului și toată
Țara Ardealului - voi
strănepoții acelora care cu
arme oștindu-să pentru
patrie, v-au câștigat
nobilitatea, deșteptați-vă din
somnul cel greu, nu vă
lăsați să vă amăgească cu
minciuni, să vă ție numai ca
pe niște lipituri a unguirilor,
despărțiți de maica voastră
nație română ! Pentru ce să
fie ungurească nobilitatea
voastră, care vi-o au
câștigat vitejii voștri strămoși
cu brațe române, oștindu-să
pentru patrie. Fiți dară
credincioși către împăratul și
către patrie, fără fiți
credincioși și către sângele

poporului român. Vă
rugăm pentru
Dumnezeu să nu vă
mai uniți cu nimeni, până
nu veți vedea fericit
poporul românesc cu
care sunteți de o
credință. Fiți dară cu o
credință către olaltă; voi
numai atunci puteți fi
fericiți, când vor fi fericiți
fiii voștri cei sufletești.
Apărați-vă limba cea
dulce și numele cel
strălucit de român.
Spuneți-le dară
unguirilor: noi nu mai
voim a ști nice despre o
unire până nu se va
publica în dietă și în țară
cum că nația
românească se
recunoaște ca nație
românească !"

Români nobili,
răspândiți ca stelele
cerului pe pământul
Făgărașului, Sălajului,
Hațegului, Chioarului, și
toată Țara Ardealului, voi
strănepoții acelora care
cu armele oștindu-se
pentru patrie, v-au
câștigat nobilitatea;
deșteptați-vă din somnul
cel greu, nu vă lăsați să
vă mai amăgească cu
minciuni, să vă ție numai
ca pe niște lipituri a
unguirilor, despărțiți de
maica voastră, nația
română. Pentru ce să fie
ungurească nobilitatea
voastră, care vi-o au
câștigat vitejii voștri
strămoși cu brațe
române, oștindu-se

poporului român. Vă
rugăm pe D/umne/zeu
să nu vă mai uniți cu
nimenea, până nu veți
vedea fericit pe poporul
român, cu care sunteți
de o credință, fiți dară cu
o credință într-olaltă. Voi
numai atunci puteți fi
fericiți, când vor fi fericiți
fiii voștri cei sufletești, și
apărați-vă limba cei
dulce și numele cel
strălucit de român.
Spuneți-le dar unguirilor:
noi nu mai vorbim nici
despre o uniție până nu
se va publica în Dietă și
țară cum că nația
română se cunoaște ca
nație română !

Români nobili,
răspândiți ca stelele
cerului pe pământul
Făgărașului, Sălajului,
Hațegului, Chioarului și
toată Țara Ardealului, voi
strănepoții acelora care
cu arma ostășind pentru
patrie v-au câștigat
nobilitatea, deșteptați-vă
din somnul cel greu, nu
vă lăsați să vă mai
amăgească cu minciuni,
să vă ție ca pe niște
lingușitori a unguirilor,
despărțiți de maica
voastră nația română,
pentru ce să fie
ungurească nobilitatea
voastră, care v-au
câștigat vitejii voștri
strămoși cu bărbăție
romană oștindu-să

vostru și cătră neamul vostru!!!

Spuneți unguilor: noi toți istoria noastră într-aceea o punem, că suntem nepoții romanilor, credincioși împăratului nostru și patrii, dar de uniunea aceasta cu care ne îmbiați și la care ne chemați, nu voim a ști nimica până când nu să va da congres național, în care să ne putem așterne și noi dorințele naționale, nu să tot judecați voi numai de nobis sine nobis, adecă de noi fără de noi, și până nu să va publica în dieta Ardealului, nu în Pesta, cum că nația noastră e primită de nație românească, nu cum ați tot făcut pân-acum de ați tot umblat cu șovăituri și cu tâlcuituri întorcate, articuli asupritori.

Voi ați știut bine împărți pentru voi, că ați împărțit nația ungurească în două părți, unguri și secui, ca să ziceți că sistema stă din trei nații, și pe români să-i scoateți afară. Acum încă v-ați întărit limba binișor și naționalitatea voastră, și de a noastră limbă și naționalitate nu vă pasă. Asta nu mai poate rămâne așa. Nația română nu mai

pentru patrie. Fiți dară credincioși cătră împăratul și către patrie, dară fiți credincioși și cătră sângele vostru și către neamul vostru.

Spuneți-le unguilor ; noi toți gloria noastră întru aceea o punem că suntem strănepoții romanilor, credincioși împăratului nostru și patriei, dar de unirea asta cu care ne îmbiați și la care ne chemați, nu voim a ști nimica până când nu /ni/ se va da congres național în care să ne putem așterne și noi dorințele. Nu să tot judecați voi numai "De nobis sine nobis", adică "de noi fără de noi"! Și până ce nu se va publica în dieta Ardealului, nu în Pesta, cum că nația noastră e primită de nație românească, nu cum ați tot făcut până acum de ați tot umblat cu șovăituri și cu tâlcuiuri întortochiate, articuli asupritori.

Voi ați știut bine împărți pentru voi, că ați împărțit nația ungurească în două părți, unguri și secui, ca să ziceți că sistema stă din trei nații și pe români să-i scoateți afară. Acum încă v-ați întărit binișor limba și naționalitatea voastră, și de a noastră limbă și naționalitate nu vă pasă.

pentru patrie, fiți credincioși cătră împăratul și patrie, dar fiți credincioși și cătră sângele vostru și neamul vostru.

Spuneți unguilor: Noi toți istoria noastră întru aceea o punem că suntem nepoții romanilor, credincioși împăratului nostru și patriei, dar de unirea cu care ne îmbiați și la care ne chemați nu voim a ști nimic până când nu ni se va da congres național în care să ne putem așterne și noi doririle naționale, nu să tot judecați voi numai de noi, adecă de noi fără noi și până nu se va publica în Dieta Ardealului, nu în Pesta, cum că nația noastră e primită ca nație română, nu cum ați făcut până acum de ați tot umblat cu șuvăituri și tâlcuiuri întortochiate articuli asupritori.

Voi ați știut a împărți bine pentru voi, că ați împărțit nația ungurească în două părți, unguri și secui, ca să ziceți că sistema stă din tri nații și pe români, locuitorii cei mai vechi a Ardealului, să-i scoateți afară. Acum încă v-ați întărit limba binișor și naționalitatea voastră și de a noastră limbă și

poate fi roabă ungarilor, secuilor și sașilor, limba noastră trebuie să aibe cinstea cuviincioasă înaintea statului și a legilor, care le-am apărat și le vom apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să recunoască și să asigureze.

Ostașilor, strănepoți ai romanilor cu numele și cu fapte ! Regimente române ! Eroi lăudați de Napoleon ! Recunoscută virtutea voastră numai atunci va străluci în gloria sa, când vor fi fiii unei nații politice viețuitoare, nu moarte. Uniți-vă dară cu frații voștri preoți și cu nobilii și cu generozitate și fără sfială spuneți-le ungarilor : "Noi nu putem fi odihniți până nu să va declara în public, prin lege, cum că nația românească e cunoscută ca nație românească, numai atunci, dacă va fi în dietă adunată cum se cade toată nația românească. Până atunci protestăm împotriva oricărei uniri care ar îndrăzni să facă cineva cu numele nații".

Români cetățeni și săteni ! Să nu faceți

Asta nu mai poate rămâne așa. Nația română nu mai poate fi roabă ungarilor, secuilor și sașilor. Limba noastră trebuie să aibă cinstea cuviincioasă înaintea statului și a legilor, care le-am apărat și le vom apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să se cunoască și să se asigure.

Ostașilor români! strănepoți ai romanilor cu numele și cu fapta. Regimente române ! Eroi lăudați de Napoleon, virtutea voastră numai atunci va străluci în gloria sa, când veți fi fiii unei nații politicește viețuitoare, nu moartă. Uniți-vă cu frații voștri și cu nobilii și cu înăscuta-vă generozitate și nesfială, spuneți-le ungarilor: noi nu putem fi odihniți până când nu se va declara în public, prin lege, cum că nația românească e recunoscută ca nație românească. Numai atunci când va fi în dietă adunată, cum se cade, toată nația românească va putea judeca cum și sub ce condiții să se unească. Până atunci protestăm împotriva oricărei uniri care ar îndrăzni să facă cineva în numele nații".

Români cetățeni și săteni, să nu faceți

naționalitate nu vă pasă, asta nu mai poate rămâne așa, nația r/omâ/nă nu mai poate fi roabă ungarilor, secuilor și sașilor. Limba noastră trebuie să aibă cinstea cuviincioasă înaintea staturilor și legilor care le-am apărat și le vom apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să se recunoască.

Ostașilor! Strănepoți ai romanilor cu numele și cu fapta. Regimente române ! Eroi lăudați de Napoleon, virtutea voastră numai atunci va fi în glorie când veți fi /iii/ unei patrii politicește viețuitoare, nu moarte. Uniți-vă dară cu frații voștri preoți și cu nobilii, fără sfială spuneți ungarilor, noi nu putem fi odihniți până nu se va declara în public, prin lege, cum că nația română e recunoscută ca nație română, numai atunci dacă va fi în dietă adunată, cum se cade, toată nația română, va putea judeca cum și supt ce condiții să unească, până atunci protestăm împotriva oricărei uniri care ar îndrăzni să o facă cineva cu numele nației !

Români, cetățeni și săteni !!! Să nu faceți

pagube nimăru, să nu vă atingeți de persoana nimăru, că oamenii cei ce fac aceasta nu sunt vrednici de libertate. Ascultați sfatul fraților voștri, stați totdeauna credincioși împăratului și patriei, dar pe lângă aceasta cereți vârtos ca să se șteargă iobăgia, că de vreo 10 sute de ani lucrând în cinste în brazda domnilor ați plătit de o sută de ori pământelele acele, care vă dau hrană de astăzi până mâine.

Auziți i/ubiți/ f/rați/, asta e politica aceea care vă poate mântui pe voi și numele vostru. Vă rugăm, pentru Dumnezeu, pentru fericirea și cinstea voastră, să nu ascultați de altă politică. Ungurii, secuii și sașii vor zice: Unguriți-vă mai întâi cu noi, apoi vom da asta și asta.

Mai adăunăzi zicea ungurii: Învățați-ne limba, apoi vom da deregătorii. Auziți aci fraților, la idei sucite! Cine i-au împuterit pe ei ca să lege drepturile omenești de limbă și de unia lor? Nu le credeți, vor a vă înșela. Răspundeți-le: Proclamați mai întâi pe nația românească, lăsați-o prin dieta Ardealului, prin reprezentanți aleși de români după numărul neamului nostru, lăsați pe români la adunarea

pagubă nimăru, să nu vă atingeți de persoana nimăru că oamenii cei ce fac aceste nu sunt vrednici de libertate. Ascultați sfatul fraților voștri, stați totdeauna credincioși împăratului și patriei dară pe lângă aceasta cereți-vă vârtos ca să se șteargă iobăgia că de vreo zece sute de ani lucrând în cinste în brazda domnilor ați plătit de o sută de ori pământul acela care vă dă hrana de astăzi până mâine.

Auzita-ți iubiți frați! Asta e politica aceea care vă poate mântui pe voi și numele vostru. Vă rugăm pentru Dumnezeu, pentru fericirea și cinstea voastră, să nu ascultați de altă politică. Ungurii, secuii și sașii vor zice: uniți-vă mai întâi cu noi și apoi v-om da asta și asta".

Mai deunăzi ziceau ungurii: Învățați-ne limba, apoi vom da drepturi". Auziți aici fraților, ce idei sucite! Cine i-a împuterit pe ei să lege drepturile omenești de limba și unirea lor. Nu le credeți că vor a vă înșela; răspundeți-le: proclamați întâi pe nația românească, lăsați-i în dieta Ardealului, prin reprezentanți aleși de români după numărul

cuiva pagubă nimăru, să nu vă atingeți de persoana nimăru, că oamenii cei ce fac acestia nu sunt vrednici de libertate. Ascultați sfatul fraților voștri, stați totdeauna credincioși împăratului și patriei, dar pe lângă aceasta cereți vârtos ca să se șteargă iobăgia, că de vreo zece sute de ani lucrăm în brazda D/om/nilor pe nimic, ați plătit de 100 de ori pământurile care vă dau hrană de astăzi până mâine.

Auzita-ți iub/iți/ frați asta e politica acea care vă poate mântui pe voi și numele vostru, vă rugăm pentru D/umne/zeu, pentru fericirea și cinstea voastră, să nu ascultați de alte politici. Ungurii, secuii și sașii vor zice: "Uniți-vă mai întâi cu noi și apoi vom da asta și asta.

Mai dăunăzi zice ungurii: "Învățați-ne limba, apoi vom da drepturi. Auziți fraților la idei sucite. Cine i-au împuterit pe ei ca să-și lege drepturile de limba și unirea lor. Nu vă credeți, vreau a vă înșela. Răspundeți-le: "Proclamați întâi pe nația română, lăsați-o în Dieta Ardealului prin reprezentanți aleși de români după numărul neamului nostru, lăsați

comitaturilor, districtelor, scaunelor, și atunci vom vorbi și noi ca nație, cu voi ca nație.

Încă o dată fraților ! Fără de naționalitate pentru noi și republica e numai un despotism afurisit.

Ștergerea iobăgii și nație românească și congres național în care să ne înțelegem mai înainte despre dobândirea acestora, nici mai mult, nici mai puțin. Acestea mai întâi, celelalte toate să vor adăuge. Fără de aceste și raiul încă e iad.

Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire, până nu va fi proclamată nația românească.

Poporul românesc de aceea nu vrea să știe, numai dacă se va primi nația și să va șterge iobăgia. Atunci vom fi odihniți și frați cu toții.

Să trăiască nația românească, să trăiască împăratul !

neamului nostru, lăsați-i pe români la județele comitaturilor, scaunelor și districturilor atunci vom vorbi și noi ca nație cu voi ca nație".

Încă o dată fraților, fără naționalitate pentru noi și republica e încă numai un despotism afurisit. Ștergerea iobăgiei și nație românească și congres național în care să ne înțelegem mai înainte despre dobândirea acestora, nice mai mult nice mai puțin ! Acestea mai întâi, celelalte toate se vor adăuga. Fără de aceste și raiul încă este iad.

Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire până nu va fi proclamată nația românească.

Poporul român de aceea nu vrea să știe numai dacă se va primi nația și se va șterge iobăgia. Atunci vom fi odihniți și frați cu toții.

Să trăiască nația românească, să trăiască împăratul !

pe români de județele comitaturilor, districturilor, scaunelor și atunci vom vorbi și noi ca nație, cu voi ca nație.

Încă o dată fraților ! Fără naționalitate, pentru noi, și republica încă-i numai un despotism afurisit ! Ștergerea iobăgii, nație română, congres național în care să ne înțelegem mai înainte despre dobândirea acestora, nici mai mult, nici mai puțin, acestea mai întâi, celelalte să vor adăuga, fără de acestia și raiul este iad.

Afurisit să fie în veci oricare român + va îndrăzni a face vreo unire până nu va fi proclamat nația română, ca nație primită.

Poporul român, de aceea nu va vrea a ști, numai dacă să va primi nația și să va șterge iobăgia, atunci vom fi odihniți și frați cu toți.

Vivat Natio Romana.

Comparând exemplarul Benjamin Densușianu cu cele două variante prezentate mai sus ajungem la concluzia că el se apropie cel mai mult de textul dictat de Bărnuțiu, lui Ioan Pușcariu, la 25 martie 1848. Chiar și în comparație cu exemplarul Papiu, copia executată de către Benjamin Densușianu pare mai apropiată de varianta inițială. De altfel este greu de crezut ca un elev de liceu la copierea proclamației își putea permite să scrie fraze sau cuvinte în plus față de exemplarul principal. Chiar și în ce privește titlul și formula de încheiere exemplarul Densușianu este mai aproape de original decât celelalte două variante: "Proclamatio" și "Vivat natio romana", față de "Privegheri despre unire"

și "Să trăiască nația românească, să trăiască împăratul", din exemplarul Papiu și Bandul de Câmpie.

Proclamația lui Bărnuțiu este considerată actul de debut al programului revoluției de la 1848. Ea face o senzație deosebită și la început stârni și între români o surprindere amestecată. Mulți "inteligenti români" o socotiră de prisos sau temerară, dar în ciuda acestor superficiale aprecieri, proclamația își permise să devie, de la 25 martie până la 15 mai, adică în vreo cincizeci de zile "programa a toată națiunea română din Transilvania"⁵². Proclamația lui Simion Bărnuțiu este documentul politic care s-a impus prompt și statornic în rândul contemporanilor, ținând locul programei revoluționare românești, din primăvara lui 1848 până la adunarea de la Blaj, din 3/15 mai. Alexandru Papiu Ilarian spune că era "scrisă din inima românului, cu niște cuvinte ușoare și derepte, într-un ton categoric"⁵³. La rândul său George Barițiu considera că "acum românii aveau sub ochii lor câteva punctațiuni de coprins politic, formulate în spiritul suplicei naționale din 1791, nu însă în ton rugătoriu și termeni umiliți, ci în termeni categorici de pretendenți pătrunși de dreptatea cauzei lor"⁵⁴.

Tinerii români, începând din 25 martie, propagă ca fulgerul ideea proclamației în toată țara. Una sau mai multe copii ale proclamației vor ajunge și în ținuturile Hunedoarei și ale Hațegului, zone în care cauza românească se bucura de un sprijin deosebit. Exemplare ale proclamației vor fi răspândite de către tinerii aflați la studii în Blaj, elevi la liceu sau studenți teologi, viitori participanți, cu arma în mână, la apărarea cauzei revoluției române. Amintim pe tinerii I. Păucian (Păucinești), Simion Ulpianu (Grădiște, azi Sarmizegetusa), Dumitru Darie (Răchitova), Ioan Cetățeanu alias Popescu (Subcetate), George Șuşman (Silvașul de Sus), Simion Saturn (Merișor), cărora li se adaugă Beniamin Densușianu (Densuș)⁵⁵.

Cercetările viitoare pot duce la descoperirea a noi copii ale Proclamației lui Bărnuțiu prin diferite fonduri arhivistice ale unor protopopiate sau parohii. Copia executată de către Beniamin Densușianu a fost păstrată cu sfințenie de către autorul ei. Menționăm că în fondul Beniamin Densușianu, se mai păstrează și alte documente importante ale revoluției: "Proclamația lui Aron Pumnul pentru adunarea din duminica Tomii"⁵⁶ "Circulara episcopului Andrei Șaguna pentru ștergerea iobăgiei, 4/16 iunie 1848", "Rezoluția împăratului Ferdinand la cererile românilor de pe Câmpia Libertății de la Blaj", "Circulara vlădicăi Ioan prin care îndeamnă pe români la așteptare, până se va elibera prin lege iobăgia, 9/21 mai 1848", "Ordinul comitelui suprem al comitatului Hunedoara pentru recrutarea în armata maghiară, 7 septembrie 1848", "Publicarea administratorului maior Joh. Czerbes pentru alegerea în fiecare sat a unui jude, șapte jurați și un notar, 12/24 noiembrie 1848"⁵⁶.

⁵² Al. Papiu Ilarian, *op. cit.* p. 99-100.

⁵³ *Ibidem*, p. 97-98.

⁵⁴ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1889-1891, vol. II, p. 84.

⁵⁵ Ioachim Lazăr, *Beniamin Densușianu în Revoluția română din Transilvania de la 1848-1849, în Restituiri*, I, 1993, p. 18-31; *Idem*, *Din activitatea revoluționară desfășurată în Banat de către tribunalul hațegan Beniamin Densușianu în primăvara anului 1849, în Ziridava*, XVIII, Arad, 1993, p. 23-34.

⁵⁶ BAR București, *Arhiva Beniamin Densușianu*, Mapa I, Acte 1-25.

Prin descoperirea exemplarului Beniamin Densușianu se dovedește că autoritățile maghiare n-au reușit confiscarea tuturor exemplarelor proclamației, care va fi folosită în toamna anului 1848, alături de alte documente, pentru mobilizarea românilor în lupta armată pentru apărarea drepturilor naționale. În același timp exemplarul descoperit de noi pune, o dată mai mult, în lumină figura patriotului, democratului și umanistului care a fost Simion Bărnuțiu.

UN EXEMPLAIRE INÉDIT DE LA PROCLAMATION DE SIMION BĂRNUȚIU DE 24/25 MARS 1848

(Résumé)

Pendant les recherches scientifiques effectués aux collections de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine a été découvert un nouveau exemplaire de la Proclamation de Simion Bărnuțiu de 24/25 mars 1848. Ce document s'ajoute aux autres 6 exemplaires connus jusqu'au présent.

Les exemplaires édites ont le nom des jeuns théologues qui les ont copiés, ou du lieu où ils ont été gardés, par exemple: Papiu, Stanci, Moldovan, BAR, Bandul de Câmpie et Sângeorgiul de Pădure.

Parce que cet exemplaire découvert a été copié de jeun élève du lycée de Blaj, Beniamin Densușianu, cette copie portera le nom "Exemplaire Beniamin Densușianu". Avec ce Proclamation, Beniamin Densușianu a traversé, pendant le printemps et l'été de l'année 1848, les villages du Pays Hațeg, pour expliquer aux roumains les desideratum principaux de leur lutte: la reconnaissance de la nation roumaine et les droits sociaux et nationaux.

Dans le même Proclamation Simion Bărnuțiu exprimait décissivement, son opposition vis à vis de l'union de Ardeal (une partie de la Transylvanie) à l' Hongrie, une mesure abusive prise par les dirigeants de la révolution hongroise sans consulter les Roumains, la population majoritaire dans cette province.

Le nouvel exemplaire découvert prouve que les autorités hongroises n'ont pas réussi, dans leur action pendant l'été de l'année 1848, de confisquer et de détruire tous les exemplaires de la Proclamation pensées et écrites par la plus importante personnalité de la révolution roumaine, Simion Bărnuțiu.

Fig. 1-4 Exemplarul Benjamin Densușianu, Biblioteca Academiei Române, Mapa I, Acte 1-25, + 14-15

DATE PRIVIND ACTIVITATEA NOTARIALĂ A LUI SIMION BĂRNUȚIU (1834 – 1838)

ANA HANCU

Personalitate remarcabilă a culturii române, profesor de istorie și filozofie, gânditor și om de acțiune implicat în lupta pentru dezvoltarea și emanciparea culturală, socială și națională a românilor transilvăneni, viața și activitatea lui Simion Bărnăuțiu a constituit subiectul a numeroase și competente lucrări biografice și exegetice. Numele și activitatea sa sunt strâns legate de lupta pentru introducerea limbii române în învățământ (este primul care predă filozofia în limba română), împotriva tendințelor de maghiarizare de după 1840 și elaborarea conceptelor directe ale revoluției de la 1848 din Transilvania¹. După înfrângerea revoluției, revenit din Italia, unde își continuase studiile de drept, se stabilește în Moldova la Iași (1855), aducându-și o contribuție deosebită la dezvoltarea învățământului și a dreptului, elaborând cursuri, lucrări de filozofie și drept, unele publicate postum la Iași: „Dreptul public al românilor” (1867), „Dreptul natural privat” (1868), „Dreptul naturale publicum” (1870), „Pedagogia” (1870), „Psihologia empirică și logică” (1871).

Cercetările întreprinse asupra vieții și activității lui Simion Bărnăuțiu nu au avut ca obiect de studiu perioada 1834-1839, când a deținut funcția de notar consistorial, deși în această perioadă cunoaște în mod direct realitatea românească, în scris și oral, care îi va furniza o serie de elemente pentru elaborarea concepțiilor, principiilor naționale și filozofice pentru anii următori.

Subordonată administrativ și politic cancelariei aulice din Viena, condusă de guvernator și înalți funcționari numiți de Curtea Imperială Dieta ne mai fiind convocată din anul 1811 - Transilvania deceniului al IV-lea al secolului al XIX-lea resimte din plin politica de exploatare economică, socială și națională promovată de Imperiul Habsburgic. Revoluțiile din deceniile II. și III. al secolului al XIX-lea determină nobilimea conservatoare să adopte o poziție de înăbușire a spiritului și manifestărilor democratice și liberale. Cu toate acestea în această perioadă se cristalizează forțe ce se vor manifesta în momentul trecerii la saltul calitativ, care va însemna lupta împotriva forțelor ce stăvileau tendințele moderne ale epocii.

O nouă eră începe în viața românilor din Ardeal după moartea episcopului greco-catolic Ioan Bob (1830) și înscăunarea ca episcop al lui Ioan Lemeny (1832). Revendicările sociale și naționale ale românilor ardeleni sunt sintetizate de către cei doi episcopi români, Ioan Lemeny (greco-catolic) și Vasile Moga (ortodox) într-un memoriu asemănător Suplexului din 1791,

¹ Bărnăuțiu, S. - Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848 (pref. L. Rațiu), ed. Îngrijită de Ioan Chindriș, Uniunea Mondială a Românilor Liberi, Cluj-Napoca, 1990, p. 16.

adresat în aprilie 1834 Curții vieneze. Prin rescriptul din 18 mai, monarhul convoacă dieta pe data de 28 mai 1834. Astfel între 20 iunie 1834 - 5 februarie 1835 la Cluj se desfășoară lucrările dietei, în care deputații maghiari, reprezentanți ai conservatorismului nobiliar, pun problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria.²

La 16 mai 1834, Simion Bărnuțiu, profesor de filozofie la Blaj a fost promovat notar consistorial în locul lui Teodor Sereni, funcție pe care o deține până în 1839.³ În această calitate, Bărnuțiu prin intermediul corespondenței cu protopopii greco-catolici, al vizitelor întreprinse împreună cu episcopul său, Ioan Lemeny, cunoaște problemele economice, sociale și culturale cu care sunt confrunțați românii ardeleni. Realitatea îi oferă un prețios material documentar, care va sta la baza cristalizării conceptelor ideologice privind reformarea democratică a societății românești transilvănene, oferându-i informații, date particulare și concrete, care îi vor permite abordarea filosofică a problemelor, dezvoltarea conștiinței naționale și elaborarea unui program de revendicări bazat pe principiul fundamental al dreptului natural al fiecărui individ și popor.

Participarea sa la dieta din 17 aprilie 1837 - 31 martie 1838, convocată la Sibiu,⁴ în calitate de notar consistorial (secretar) al episcopului I. Lemeny, îi prilejuiește cunoașterea poziției nobilimii maghiare, tendința acesteia de înlocuire a limbii latine cu limba maghiară și, mai mult, atitudinea conformistă a episcopului Lemeny cu prilejul dietei și a memoriului adresat de Vasile Moga în legătură cu emanciparea românilor de pe pământul crăiesc, îi provoacă o profundă nemulțumire.

Revenit la catedră în toamna anului 1839, convins de ireconciliabilitatea dintre idealul maghiar și cel al românilor, profund îngrijorat de soarta acestora, Bărnuțiu începe să se gândească la o politică națională prin care românii să-și recapete dreptul și locul meritat în viața Ardealului.

Din perioada 1834-1839, când Simion Bărnuțiu a deținut funcția de notar consistorial, reține atenția corespondența purtată cu protopopul greco-catolic al Târgu Mureșului, Eliae Farago (protopop între 1833-1855). Corespondența relevă problematica privind viața credincioșilor din acest protopopiat, Bărnuțiu aducând la cunoștința protopopului măsurile de rezolvare ale unora dintre acestea sau făcând cunoscute hotărârile guvernatorului prin intermediul episcopiei Blajului.

O problemă importantă este cea a latifundului bisericii greco-catolice și al preoților, în concepția lui Bărnuțiu fiind necesară definirea statutului juridic, conștientizându-se faptul că problema românilor era de natură economică și socială. Așa se va explica atitudinea sa față de dorința lui Al. Șterca Șuluțiu exprimată în 1850 când episcopul cere ministerului să i se plătească „pe an”, urmând ca fiscul să administreze domeniul episcopesc. În acest caz, spune Bărnuțiu „fiscul ar umplea cu șvabi tot domeniul și pe români l-ar alunga și alte rele pentru episcop, cler și națiune; nu are drept de a înstrăina domeniul clerului

² Idem, p. 28.

³ Ibidem, p. 28.

⁴ Barițiu, G. - Părți alese din istoria Transilvaniei, Sibiu, 1889, vol. I, p. 601.

fără știrea și învoirea clerului.”⁵

La 13 iulie 1836, consistoriul episcopesc prin Simeon Bărnăuțiu, solicită protopopului Farago să cerceteze suplica cantorului din Ceușul de Câmpie referitoare la dreptul de proprietate și folosință al pădurii, fânățului și situația porții canonicești a parohului. Protopopul trebuie să clarifice: 1- cine a avut sau a folosit pădurea despre care se spune că a fost a bisericii și pe care cu zece ani înainte au împărțit-o sătenii "cu împreună înțelegere, popii două părți, cantorului o parte", sau cui a aparținut când această pădure era „possession”, popa, cantorul sau biserica; 2- când s-a împărțit această pădure adecă locul unde au fost defrișați copacii de-a lungul anilor; dacă această împărțire s-a făcut numai prin înțelegerea sătenilor, preotului sau cantorului, sau au existat o aprobare de la Blaj; 3- să se cerceteze situația fânățului, în a cui folosință a fost; 4 - l se recomandă, de asemenea, să cerceteze situația economică a parohului, starea porții canonicești, dacă este întreagă, sau câtă are.⁶ (Pl.I)

Denunțând starea deplorabilă a școlilor românești din Transilvania, mai ales că multe din cele 300 de școli înființate de Gh. Șincai nu mai existau, Bărnăuțiu, este preocupat de înființarea școlilor și a învățământului românesc, militând chiar pentru organizarea unui învățământ universitar, convins că națiunea română nu poate propăși fără școală și cultură. „Fără școli - spune Bărnăuțiu, fără libertate, fără drepturi nu e nădejde de înaintare, nu e viață nicăieri.”⁷

În răspunsul său din 16 iunie 1834, către E. Farago, în privința ridicării unei școli în Mădărașul de Câmpie, Simion Bărnăuțiu îi face cunoscut acestuia hotărârea consistoriului de a aproba ridicarea școlii. Protopopul trebuie să aducă la cunoștința parohului Varhegy hotărârea consistoriului pentru construirea școlii pe latifundul bisericesc. Bărnăuțiu îi recomandă parohului să nu pună dreptul privat înaintea celui public „deoarece binele celu publicu mai nainte totdeauna este și precum nici unul, asia nici parochul Varhegy nu poate pe dreptu pofti, ca acelu publicu bine a lui besericei pentru privatul a unui paroch folosu se se dea în dreptu.”⁸ (Pl. II)

Intervenind în conflictul dintre parohul Ștefan Mureșanu și cantorul din Țiptelnic, Bărnăuțiu recomandă dascălului din acest sat, implicat în discuțiile dintre cele două fețe bisericești, să nu intervină, rolul său fiind acela de a „îndemna pe popor cu totu dinadinsu a-si da pruncii la școală cu vorba și cu fapta, dându-și el însuși pruncii săi batăr la școala cea sâtească dacă sau nu vrea, sau n-are modru a-i da mai încolo să nu-i lase a crește ca niște lemne în pădure.”⁹ La 23 februarie 1836, Simeon Bărnăuțiu, revine cu o adresă în

⁵ Duică, B. G. - Notes-ul de însemnări al lui Simeon Bărnăuțiu, (1849 - 1863), Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj, Editura Cartea Românească, București, 1924, p. 209.

⁶ Colecția de documente a Muzeului de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv. 8379, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

⁷ Albu, C. - Simion Bărnăuțiu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 41.

⁸ Arhivele Statului, filiala Tg. Mureș, Fondul Protopopiatului Greco-catolic - Tg. Mureș, dosar X, 100/1834, fila 9, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

⁹ Arhivele Statului, filiala Tg. Mureș, Fondul Protopopiat Greco-catolic Tg. Mureș, dosar X, 117/1835, fila 50, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

problema școlii din Vaidacuta.¹⁰

Cunoscând și apreciind rolul preoților și al bisericii în cadrul comunităților române din Transilvania, Bărnăuțiu își aduce contribuția la rezolvarea unor cazuri și pedepsirea preoților care se abat de la normele morale creștine și îndatoririle preoțești. Corespondența cu protopopul E. Farago, reliefează preocuparea sa pentru „însănătoșirea sa” morală a clerului, cunoașterea situației economice și sociale reale ale bisericii și slujitorilor ei din protopopiatul Tg. Mureșului. Această realitate îi va oferi posibilitatea sintetizării unor concluzii și principii morale, etice expuse mai târziu în cursurile de etică predate la Universitatea ieșeană. „Când miniștrii bisericii - scrie Bărnăuțiu - micșorează autoritatea și influența cea folositoare, care o are religiunea în viața oamenilor, prefăcând pietatea în ceremonii deșarte, pronunțând iertarea păcatelor și mântuirea sufletului pentru bani, înaintând credința deșartă și necredința, care merge totdeauna pas în pas cu credința deșartă.”¹¹

Sunt respinse cu tărie o serie de trăsături imorale ca: lenea, aroganța, infidelitatea, beția, lăcomia, violența. Din corespondența anilor 1834-1838 a notarului Bărnăuțiu cu protopopul E. Farago, aflăm despre încercările consistoriului episcopesc și protopopesc de a rezolva cazul preotului Nicolae Bentze din Lăurenii. În adresa din 19/7 septembrie 1834, Bărnăuțiu aduce la cunoștința protopopului hotărârea consistoriului episcopesc: întru-cât s-a adevărit aplecarea spre beție „și altor dintru aciașă patimă curgătoare excesuri vinovatu, precum că sudue se bate cu oamenii”, Nicolae Bentze va fi transferat din parohia mai bogată a Lăureniiului în Oaia, o parohie mai săracă.¹² (P1.III) Cercetarea acestui caz continuă, preotul Bentze, se pare că a vândut din pământurile bisericii și nu acceptă plățirea taxelor pentru parohia Lăurenii.¹³

Simion Bărnăuțiu intervine din nou, pe lângă E. Farago în 22/10 ianuarie 1836, în conflictul dintre preotul N. Bentze și comunitatea credincioșilor, de această dată din Oaia, recomandându-i metodele prin care trebuie să se efectueze o cercetare juridică.¹⁴ Astfel, când o comunitate așterne excesurile parohului său înaintea protopopului, protopopul are dreptul și datoria de a cerceta prin intermediul preoților adevărul, a-l trage la judecată synodală dacă este vinovat iar hotărârea să fie trimisă consistoriului episcopesc. În cazul reclamatului, parohul Bentze, se cere cercetarea celor care l-au reclamat, acest lucru fiind necesar pentru a putea stabili cauțiunea depusă de reclamanți, ca în cazul în care reclamația este nefondată să existe posibilitatea susținerii cheltuielilor efectuate cu trimiterea investigatorilor procesului și paguba pe nedrept cauzată. În încheiere, S. Bărnăuțiu îi recomandă protopopului „ca să cerci, oare acestu ponoslu toată comunitatea sau numai unul sau doi îl dau

¹⁰ Colecția de documente a Muzeului de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv. 8383, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

¹¹ Bărnăuțiu, S. - Etica, pag. 1, în Pantazi Radu, Simion Bărnăuțiu, Opera și gândirea, Editura Științifică București, 1967, p. 74.

¹² Arhivele Statului, filiala Tg. Mureș, Fondul Protopopiat Greco-catolic Tg. Mureș, dosar X, 107/1834, fila 25, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului Blaj.

¹³ Idem; 117/1835, fila 8, 9, 21; 136/1838, fila 1, Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv. 8377, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

¹⁴ Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv. 8380, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

întâmplările se lucră după mai desupra scrisele.”¹⁵ (Pl. IV)

Oprit de patrafir, de toate funcțiile precum și de beneficiul popesc este și preotul Dimitrie Țițoiu din Roteni ca pedeapsă a comportamentului său necuvincios, beției, violenței, imoralității, netrimiterii matriculei pe anii 1833-1834. Mai gravă este, însă, imputarea care l se aduce de a da „facultate” unor credincioși de a trece la calvinie sau la unitari. Preotul va fi dezlegat de această opreliște „câtu despre întru adevăru urmata îndreptarea lui ar măturisi totu poporu și l-ar pofti de la M(ăria) sa Arhiereul spre a le servi în treapta preoției și de acolo înainte atunci la plinirea anului se se dezlege de această opreliște slobozindu-se a servi în poporul său.”¹⁶ (Pl. V)

Regăsim în aceste rânduri o concepție nouă a viitorului profesor de drept privind dreptul public și rolul comunităților în cadrul societății, principiul democratic al suveranității poporului, comunitatea fiind chemată să hotărască în anumite probleme legate de interesele ei.

Din corespondența privitoare la soluționarea cazului preotului D. Țițoiu,¹⁷ reține atenția adresa din 12 octombrie 1834, prin care Bărnăuțiu se adresează protopopului E. Farago cu apelativul de „Frate Elie” renunțând la formula oficială de adresare, el însuși semnând „Frata și preteniu” B. Simeon și nu S. Bărnăuțiu.¹⁸ (Pl. VI) Acest lucru ne-ar putea sugera faptul că Bărnăuțiu și Farago se cunoșteau, probabil de la „Școlile Blajului”.

Datorită faptului că existau o serie de neînțelegeri între preoții și cantorii din parohiile protopopiatului Tg. Mureș, a fost necesară intervenția consistoriului episcopesc pentru rezolvarea acestora. Acesta este cazul parohiilor din Sângiorgiul de Mureș,¹⁹ Țiptelnic,²⁰ Culpui,²¹ Sînmihai²², Band.²³

Problemele cu care sunt confrunțați preoții sunt dintre cele mai diverse, nu de puține ori, fiind obligați să intervină în viața credincioșilor, în rezolvarea, chiar a problemelor matrimoniale. Pornind de la ideea că „toți oamenii sunt egali de la natură, nimene nu poate constrânge pe altul ca să-l servească dacă nu voiește,”²⁴ Bărnăuțiu intervine în cazul Mariei Moise din Tg. Mureș obligată de tatăl ei, sub presiunea bătailor să se mărite cu Georgie Vereș, căsătoria fiind

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Arhivele Statului, filiala Tg. Mureș, Fondul Protopopiatului Greco-catolic - Tg. Mureș, dosar X, 107/1834, fila 31, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

¹⁷ Idem, 107/1834, fila 30, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj; fila 33, ms. Limba latină, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

¹⁸ Idem, 107/1834, fila 28, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

¹⁹ Idem, 117/1835, fila 7Ș Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv. 8378, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²⁰ Idem, 117/1835, fila 50, 23, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²¹ Idem, 117/1835, fila 26, ms. limba latină, fără destinatar și sigiliu.

²² Idem, 117/1835, fila 19, 27, ms. limba latină, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²³ Idem, 117/1835, fila 23, ms. limba latină, , limba latină, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²⁴ Pantazi, R., Op. cit., p. 119.

declarată nelegiuită.²⁵

Simeon, parohul unit din Hărtău, este chemat în fața consistoriului pentru că a cunutat pe Cosora Ioan, neunit, cu Meșter Maria „iară vestirea și țedula protopopească dându-le adevărînță sub numele altui preot.”²⁶ Reglementarea situației juridice în cazul căsătoriilor era foarte importantă, în concepția lui Simeon Bărnuțiu, familia bine constituită, având un rol important în evoluția societății, fiind datorare a-și îndeplini scopul de educare a copiilor spre a fi membrii adevărați ai societății omenești.

Îl găsim pe Bărnuțiu preocupat de rezolvarea problemelor legate de dreptul de proprietate și succesoral ca în cazul văduvei preotese Szöcs Carolina din Ernei²⁷ și Teodor Moldovan din Tofal.²⁸

Aflați sub regimul austriac, românii, aveau obligația de a participa cu bani sau ajutoare materiale pentru sprijinul localităților care au avut de pățimit în urma unor calamități naturale și a incendiilor.

La 11 octombrie 1834, S. Bărnuțiu adresează o scrisoare protopopului E. Farago aducându-i la cunoștință decretele guvernului, nr. 4993 din 16 mai, nr. 7185 din 10 iulie, nr. 7848 din 15 iulie, prin care i se poruncește să adune contribuții pentru locuitorii din localitățile care au fost cuprinse de incendii: Gezsasza de Jos, Oberpremadtater, Bernbaum, Zetting și Prodenfeld din ducatul Styriei, Doborca din scaunul Mercurii. Același decret din 7 august poruncește „ca pentru orășenii din K(ezdi) Vasarhely Scaun al Haromszekului, la nespūsă mișelătate prin focu aduși în cenușă prefăcându-se casa pretoriale, domus excubiales, bortela și casele a multor meșteri cari în rândul piațului se afla afară de aceea 240 căși a celui oraș locuitori dimpreună cu tota adunarea spre traiul vieții câștigată, biserica reformatilor dimpreună cu turnul, clopotele și ciasul în 6 ore topindu-să, în trei rânduri să se culeagă milă.”²⁹ (Pl. VII)

Th. Papp, prepozit și vicar la 31 decembrie 1834 prin adresa către protopopul Farago, aduce la cunoștință cererea de ajutor pentru locuitorii localităților: Segesd, Belgrad, Vienner Neustadt, din ducatul Austriei, Blatna din Bohemia, Lezaysk din Galiția, Toportsa din scaunul Mercurii.³⁰

„Spre ajutoru acelor de toată mila vrednicei cetăți ca se nu remană... și vrednicul nostru Arhiereu numai singur, spre pildă de nemiloestenie cu clerul său dintră toate neamurile acestui mare pament”, se cere ajutorul „nu numai cu cuvântul ci și cu fapta” pentru locuitorii din Pesta, Buda, Strigon și satele învecinate pagubite „prin focu” în anul 1838. Înalta poruncă este adusă la cunoștința preoților din 22 de localități, inclusiv Tg. Mureș de către protopopul

²⁵ Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv. 8375, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²⁶ Arhivele Statului, filiala Tg. Mureș, Fondul Protopopiatului Greco-catolic - Tg. Mureș, dosar X, 136/1838, fila 8, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²⁷ Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv. 8374, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²⁸ Idem, nr. inv. 8376, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

²⁹ Idem, nr. inv. 8386, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

³⁰ Arhivele Statului, filiala Tg. Mureș, Fondul Protopopiatului Greco-catolic - Tg. Mureș, dosar X, 100/1834, fila 12, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

E. Farago.³¹

Studiul corespondenței notarului consistorial Simeon Bărnăuțiu cu protopopul greco-catolic al Tg. Mureșului, Eliae Farago, în perioada cuprinsă între 1834-1838, evidențiază cunoașterea problemelor credincioșilor români uniți din acest protopopiat și implicarea sa în rezolvarea lor. Deși soluționarea problemelor sunt hotărârile consistoriului episcopesc al Blajului, ele poartă amprenta gândirii democratice a lui S. Bărnăuțiu. Cunoașterea realității satului românesc, materialul documentar adunat în această perioadă va constitui un factor important în cristalizarea gândirii democratice, a ideologiei și luptei naționale în perioada 1842 - 1848, culminând cu discursul și programul revoluției de la 1848 prezentat la Marea Adunare Națională de la Blaj.

Cunoașterea realității românești prin intermediul corespondenței cu protopopii uniți din episcopia Blajului trebuie subliniată și din altă perspectivă. În predarea filozofiei și a dreptului din perioada ieșeană, Bărnăuțiu va apela la aceste informații documentare pentru exemplificarea concretă, practică a conceptelor sale filozofice.

Anexe

Onorate in Christosu Frate !

Dein Relatia Onoratei Fratii tuale de 2 a Maji a.c. inchoce trimisa bine vede acestu Consistoriu lipsa radicarei scholei in M(ezo) Madaras, precum si buna grigia Fratii tuale pentru aquea rediqare quarei lipsa, qua quatu mai curandu cuvinciosa ridecare se se pota face, ase acestu Consistoriu Fratieste ati rescrie onoratei Fratii tuale qua standu adeverul inscientiesti Fratii tuale dache este locu beserecescu spre a se putea redica pe densul schola, se faci necesarele rendueli spre aquelu scopu, si Parochului Varhegy cunoscuta aquestui Consistoriu dispositie, se lasa aquelu locu indata si spre lucrarea numitului scoposu, fie indestulitu cu (lati)fundul popescu quel are, si cu folosul quare lau luat u pone acum dein quelu beserecescu, que acum trebue sel intoarca besericii spre a scholei redicare, de ora que binele quelu publicu mai nainte totdeauna este, si precum niqui unul, asia niqui parochul Varhegy nu pote pe dreptu pofiti, qua aquelu publicu bine alu besericei pentru privatul a unui paroch folosu se se dea indereptu, remanendu

A Fratii tuale

de bine voitori Frati

Consistoriul Ep(isco)pesc

Blasiu, 16 iunii

Simeon Barnutz

834

Subst. notariu

Arhivele Statului, Filiala Tg. Mureș, fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, dosar nr.10, 100/1834, f. 9, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul

³¹ Idem, 132/1838, fila 2, ms. limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Episcopiei Făgăraș - Blaj.
19/7 Septembr.
1834

Onorate in Chr(istos) Frate!

Tote actele in cauza lui Nicolae Bentze parochului din Sz. Lőrintz, precum celea prin Fr(ăția) Ta trimise asia si cercarea spre apararea sa prin Bentze produsa de seculari facuta cercetanduse, au aflat Consistoriul pe parochul Bentze a fi dedatu spre patima betiei, si altoru dintru aciasta patima curgatore excessuri vinovatu, precum ca suduie, se bate cu omenii, sil batu, de care excessuri nici prin Inquisitia spre apararea sa de seculari facuta putenduse spala, ci inca si din dintru aceia cunoscanduse plecarea lui spre betie, au judecat Consistoriul dimpreuna cu Maria Sa Episcopul, ca Nicolae Bentze se se mute din Sz. Lőrintz in Oea, fiindu aciasta mai slaba parochie, iară oenul se vie in Sz. Lorintz. Onor(at) Fr(atia) Ta vei face aciasta judecata amanduroru parochiloru cunoscuta, si de ducerea ei in capetu vei ave grige, Remanemu

A Onor(atei) Fr(atiei) Tale

in Blasiu

de binevoitori in Chr(istos) Frati

Consistoriul Ep(isco)p(e)scu

Simeon Barnutz

Notariu

Arhivele Statului, Filiala Tg. Mureș, fond Fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, dosar nr.10; 107/1834, f. 25, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Cinstite in Christos Frate!

Inaltiatu Craescul Gubernium prin induratul seu din 16 Mai a.c. nr.4993 Decretu bine au voit a porunci cha, pentru 59 de gasde din Gezsasa de giosu, cottul Belgradului de Sus prin focu de neprasna in timpul noptii de tote ale sale bunuri si agonisele lispiti, spre alor ajutorintia in tote bisericile nouie subordonate se se culeaga mila. Acelasi inaltiatu prin induratul seu din 10 Iulie a.c. nr. 7185 Decretu, sau induratu a porunci ca pentru locuitori din Ducatul Styrii din satele Oberpremadter, Bernbaum, Loa , Zetting si Prodenfeld, de tote ale sale de lipse spre tinerea vietii bunatati prin focu pagubiti in sase luni incepend dela 1 octombrie a.c. se se culeaga pentru alor mangăere mila.

Si iară prin indu(ratul) seu Decretu din 15 iulie a.c. nr. 7848 ne indetoreste poruncind, ca pentru lacoitori din satul Doborka C. Scaun al Mercurii de tote ale Sale provisii spre traiul vietii prin focu lipsiti si asa la cel mai misel statu aducanduse, iara se se culeaga ajutori. Acelasi l(naltiatul) prin M(inisteriul) seu din 7 Aug. a.c. nr.8 bis Decretu porunceste ca pentru oresenii din ' K(ezdi) Vasarhely Scaul al Haromszekului, la ne spusa miseletate prin focu adusi in cenusă prefacându-se casa praetoriale, domus excubiales, bortela si casele a multor mesteri cari in rindul piatiului se afla afara de aceea 240 de casi acelui

orasu locuitori din preuna cu tota adunarea spre traiul vietii castigata, beserica reformatiilor dimpreuna cu turnul, clopotele, si ceasul in 6 ore topindusa in trei renduri se se culeaga mila, si ce se se va capata pe langa quietantia perceptorilor a se se administre.

Aceste tote a se implini si preotilor Fratii Tale a se face cunoscute se procuri tiindusi fisestequare datoria din Cathedra a face poporului in vecitura in beserica si asa ai aduce, a mai susu numitiloru mise sorte, ca caei va milui Dumnedeu ai ajuta, remanendu

A Fratii Tale

Blasiu 11 octob. 834

De bine voitori Consistoriul

Episcopesc

Simeon Barnutz

Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv.8386, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Anul 1834 19 Novembr. Sau luatu la judecata Consistoriului episcopesc cauza onoratului fiscu consistorial Iuanu Christocian ca A, asupra si in contra parintiei sale Dimitrie Cziczey parochul Harascrakului din Scaunul Muresului, in Scaunul protopopesc a M(urăș) Osorhejului inceputa, judecata si incoce spre revedere trimisam, incarea sau facut urmatoriul

Deliberatu Tota transmissia Synodului Protopopescu inaintea Consistoriului cetinduse allegatiile fiscului cu responsurile p(ârâ)tlui combinandule esa la lumina - cumca p(ârâ)tl e dedatu spre patima betiei intru atata mesura, catu au disu, ca niciunul nul pote opri nimene dela densa cumca in crasma imbetatu fiindu de muta beutura nu numai siau pusu o ciapsa in capu, intrebandu pe crasmarita, ore bine ei sta ? Ci inca si alte vorbe si fapte de rusine a fi adausu se arata- cumca sare la omeni, si se bate amelintandule si arme - cumca unui poporanu al seu eiau datu facultate a trecere la calvinie, iara altuia la unitari, cumca trage cu pipa dea lungul satului - cumca au stricatu ferestra unei vadua seraca - cumca candu bate diacul toca p(ârâ)tl bate cu parul beserica, cumca cu serbitoarea sa, si dupa ce au lungato dela sine ingreiatu fiindu, a mai adausu a se conversare - cumca de protopopul seu nu asculta, de ora ce la Synodu citatu fiindu macar ca pe dreptu a fi fostu impedeatu nu pote arata, nu sau disu; matricola nici estimpu nu oau trimisu - mai pe urma cum ca sudue cumui vine la gura, de santu, de pamentu, de slusbe, delantzos teremtette si ce este inca mai infricosiatu!!! de Christosu si de Dumnedeu - Deci daca ne fiindu vrednigu p(ârâ)tl cel ce sudue fara sfiela totu, ce e mai santu si lucrurile intunerecului, pana va petrece in urate faptele sale, serbi inaintea irfricosatului, si santu altariu lui Christosu si a facere lucrurile la acaroru ducere incapetum se pofetste I viatia de tota rautatea streina, si de tota intinaciunea pecatului curata: judeca acestu Consistoriu se fie p(ârâ)tl opritu intrunu anu de tote functiile, precum si de beneficiul popescu, iara de incurgerea acestui timp a oprelistei asia sar inderpta p(ârâ)tl de tote excessurile, catu despre intru adeveru urmata indreptarea lui ar martorisi totu poporul, si lar pofti dela M(ăria) Sa Archiereul spre a le serbi in trepta preotiei si

de acolo inainte, atunci la plinirea anului se se deslege de aceasta opreliste, sloboyinduse a serbire in poporul seu. Datu din sessia Consistoriului episcopescu. Anul , Luna, Dioa utsupra

prin

Simeon Barnutz

Notariul Arhivele Statului, Filiala Tg.Mures, fond Protopopiatul greco - catolic Tg.Mureș, dosar nr.10; 107/1834, f.31, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Onorate in Christos Frate

Mai pe largu vei vede Fr(ăția) Ta din aci inchisa suplica a parochului din Sz. Lorintz Candidu Laszlo tote pretentiile care le are la Nicolae Bentze parochul din Oea. Aciasta suplica cu ei alaturatele doua frusturi dimpreuna cu acea fratiasca reandueala tio impartasimu ca dupa ce vei chema pe amandoi parochii la Fr(ăția) Ta si vei cunoaste din gura loru apriatu pretentiile amandurora, care le au unu la altul intru acestu lucru, se le spui aciasta a fi porunca Consistoriului, se se impaciuiasca despre amandoa lucrurile catu de curandu, se nusi mai faca unul altuia spese si umblare pe la Consistoriu despre pacienda impaciuire apoi ne vei face Fr(atia) Ta relatie, inse de nai putea dobandi acestu scoposu, atunci ne vei scrie, care au fostu cauza impededatoare, de nu sau pututu dobandi ce pretentii are unul la altul, cum si pe ce tempu au vendutu Bentze pamanturile din Sz. Lörintz dupa concludul Consistoriului se se mute la Oea sau inainte? Despre amandoua obiecturile adeca: a super aedificatoru si a semanatueri ne vei referi avansandu-ti opinia, aceste scriinduți, remanem

A Fratiei Tale

de bine voitori

Blasiu 24/16 martie 1835

Consistoriu Ep(isco)pescu

Simeon Barnutiu

Notariu

Arhivele Statului, Filiala Tg. Mures, fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, dosar nr.10, 117/1835, f. 8, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Onorate in Christosu Frate,

La cererea lui Niculaie Bentze candu sau mutatu din Sz. Lörintz in Oea au fostu judecatu Consistoriul sei plateasca Laszlo Candidu superaedificatele asemenea judeca Consistoriul si lui Candidu Laszlo, ca adeca de ora ce si acesta are in Oea superaedificate sediile se l le plateasca Nicolae Bentze. Incatu pentru semeneturi, hotereste Consistoriul se fie partea din pamanturile date la Laszlo Candidu, din cauza ca dupa marginirea consistoriala se iase de

acolo nu trebuia se le dea nimeni, remanendu

A Fratiei Tale

De binevoitori frati

Blasiu, 24 mai

Consistoriul Ep(isco)pesc

835

Simeon Barnutiu

Notar

Arhivele Statului, Filiala Tg. Mures, fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, dosar nr.10, 117/1835, f.21, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

* * *

Onorate in Christosu Frate,

Din aci inchisa suplica a parintelui Stephan Morosan mai pe largu vei vedea Fr(atia) Ta in ce sta cererea lui. Adeveratu la 7 mai/23 iun. a.c. prea luminatul nostru sau fostu trimesu Fr(atiei) Tale sa poruncesti numitului preotu asi primi cantorul si al lasa la functii, insa si aiciasta sau adaosu ca in aceasta dregatorie numai asa si pana atunci pote fi, pana candu sa purta, cum unei fetie bisericesci se cuvine se se poarte, acum daca ponosluinduse chiar parochul in contra purtarei lui, Fr(atiei) Tale ti se trimite dela acestu Consistoriu, se cerci drepta e expositia parochului in contra cantorului sau facuta, si are purtarea unei fetie bisericesci cuvinctioasa sau ba ? Si de vei afla a fi cu rea purtare, selu lapedi din dregatoria cantoreasca, referindu in omni casu despre esitul lucrului in timpul sau, remanendu

A Fratiei Tale

de binevoitori frati

Blasiu 5 iunie

Consistoriul Ep(isco)pesc

835

Simeon Barnutiu Notariu

Arhivele Statului, Filiala Tg. Mures, fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, dosar nr.10, 117/1835, f.23, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului Blaj.

* * *

Onorate in Christosu Frate!

La referirea (relutia) Fr(atiei) Tale din 14/5 ianuarie a.c. in lucrul cantorului sau din Cyptelnicu, caruia cuvinctioasa ternalitate a veniturilor din lontru popa de acolo Stefanu Moresanu de optu ani incoace iau traso era acum si de la functiile dregatorii cantoresti lau datu in laturi aplecandu la acelea pe dascalul, ~a carui dregatorie e a sta cu totu de dinsul de invatatura prunciloru, era nu a

umbla de ici colea la functiile cantoresti cu scaderea dregatoriei sale cei dascalesti, avem a referire Fr(atiei) Tale ca de ora ce a pune sau a depune fetie bisericessti nu se tine numai de parochul careiva parochii, se asezi pe lapadatul cantor in dregatoria sa, in care pana atunci va fi, pana candu va plini cum se cade partile dregatoriei sale, si se va purta cum se cuvine unei fete bisericessti, poruncind numitului parochu se de a trea parte cantorului din veniturile din lontru, ca precum elu asia nici cantorul nu pote fi s1uga pe nimica si se nu traga pe dascalu de la implinuârea dregatoriei sale aplecandul la functiile care nu se tin de elu cu judecata cantorului, ci se indemne pe poporu cu totu de dinsul asi da pruncii la scola cu vorba si cu fapta dandusi elu insusi priâuncii sei batar la scoala cea sateasca daca sau nu vrea, sau nare modrul ai da mai incolo se nui lese a creste ca niste lemne in padure era de aci inainte se nu mai cutezie numitu parochu a da in laturi sau a pune fetie bisericessti, ci de ace in contra loru intocmeste ponosluri, se de lucru la protopopul locului, care dupa statatoarele asieziementuri si pragu bisericescu va inderpta tote lucrul. Remanem

A Fratiei Tale
de bine voitori
Blasiu, 23 ianuarie
Consistoriul Ep(isco)pescu
835
Simeon Barnutz
Notar

Arhivele Statului, Filiala Tg. Mures, fond Protopopiatul greco-catolic Tg. Mureș, dosar nr.10, 117/1835, f. 50, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Onorate in Christos Frate!

Candu cutare Comunitate aterne excessurile parochului seu inaintea protopopului, protopopul are dreptu si detorie a cerca prin preoti intru adeverul excessurilor in contra parochului date, si al tragere la judecata synodala, pe ponosluitoare comunitate nu este de lipsa a o indrepta la Scaunul Episcopescu, intru asa intemplare, ci numai judecata synodului este de ase trimite incoace: lara de acusa pe parochu la protopopul nu comunitatea, ci numai unul doi din trensa atunci nu almintrelea pote trimite protopopul investigatori spre cercarea lucrului, fara dupa ce or pune cautie actorii, ca de cumva ar cadea in proba, se fie de unde scote cheltueile processului, ostenela, ci paguba p(iri)tului prin nedreptu procesu causata ao recompensare chiaru pentru acestu scoposu se impartasieste cu Fr(atia) Ta ponoslul cu numele comunitatii din Oea in contra parochului seu Nicolae Bentze, intro suplica Fr(atiei) Tale, intralta P(re)a Mariei sale Episcopului mai pe largu asternutu, ca se cerci, oare acestu ponoslu tota comunitatea sau numai unul soi el dau, si intrambe intemplantile se lucrul dupa mai desupra scrisele. Remanemu.

A On(oratei) Fr(atiei) Tal
de binevoitori fratii
Blasiu, 22/10 ianuar 1836

Consistoriul
Ep(isco)pesc
Simeon Barnutiu

Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr.inv.8380, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Onorate in Christos Frate!

Rogarea cantorului din Csávas cu alaturatul atesstatu dimpreuna cu aceasta renduela se trimite Fr(atiei) Tale ca se mergi in fatia locului si se ceri din sateni 1) cine sau tinutu, sau cine au folositu padurea despre carea in atestatu se dice cumca au fostu a eclesiei si inainte de 10 ani oau impartitu satenii cu impreuna intielegere, popii doua parti, cantorului o parte - sau cine sau tinutu de densa candu era padure ca possessoru, popa cantorul sau beserica? 2) candu sau impartitu aciasta padure ca deca locul de unde sau pustiitu lemnele, cu a cui renduela o au impartitu satenii intre popa si cantoru, doara cu renduela dela Blasiu, sau numai cu impreuna intelegerea satenilor, si de au avutu spre acestu impartire porunca dela cei mari, se o spuie, sau se o arete in scrisu. 3) asemenea sa cerci Fr(atia) Ta si despre fenatiul, care se dice a fi impartitu, care dintre fetiele besericesci lau folositu inainte de impartastire, popa sau cantoru, sau e(cle)sia? 4)vei vedea Fr(atia) Ta si afla si ce stare are parochul portie canonicesca intrega sau ba si cata are. La tote punturile aceste asteptam de la Fr(atia) Ta credincioasa si in adeverul lucrului intemeiata referinta. Remanemu.

A Fr(atiei) Tale
de binevoitori frati
Blasiu, 13 Iulii 836
Consistoriul Ep(isco)pesc
Simeon Barnutiu
Notariu

Muzeul de Istorie Tg. Mures, nr. Inv. 8379, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Anul 1836. 26 Sep. in cauza de casatorie a Mariei Moyses ca A inontra barbatului seu Georgie Veres ca B ambii din M(uras) Vasarhely in Synodul protopopescu lucrata, si in~coce spre revedere trimisa sau facutu acestu

Deliberatu:

Din Inquisitia de sub A authenticata chiaru dovendinduse, ca A nu de buna voea, ci prin amare si cruntele batai pusa de tatal seu pe spatele ei silita ssau maritatu dupa B, judeca Consistoriul precum sinodul protopopescu, casatoria intre A si B a nu fi fostu nici odata legiuita, pentru aceea se despartu fetiele de cătra olalta, dandulise facultate sa pasiasca la casatorie pe lege, iara tatal A pentru tyraniile dovedite se se deie spre pedepsa la jurisdictia politicesca. Datu din Consistoriul Ep(isco)pesc Blasiu tempul de supra

insemnatu

prin

Simeon Barnutiu

Notariul

Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr.inv.8375, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Preonorate Domnule Protopope!

La cartea scrisa catra Maria Sa Prealuminatul Archiereu in cauza lui Todor Moldovan din Tofal de parinti am ati rescrie cu onore, cum ca dupa hotararea Pre Onor(atului) Consistoriu sau trimisu testimonica protopopului neunit din Clusiu la Baldi ~ ca se o authenticice, si apoi se o trimita era la Consistoriu, inse pana acum nu oau trimiso, deci dara se astepte numitul, ca se urdi trimiterea in directu a acei testimonii, si hotararea carea va urma se va trimite la D(omnia) Ta. Care spre cunoscintia scriindu cu bucurie insemnezu aci si pofta inimii ca onorea de curendu dobandita seti fie gradu la mai mare onore, cu plecaciune remanu

Al Preonoratei D(omniei) Tale

Blasiu 20 Iulie 1838

umilitu serbu

Simeon Barnutiu

Notariu

Muzeul de Istorie Tg. Mures, nr. inv. 8376, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Pre Onorate in Christos Frate!

Suplica viduvi preotese Szocs Carolina cu aceia renduela se tremite la preonor(ata) Fr(atia) Ta ca cercandu protocolu saui nventariu besericii din Ernye si aflandu de acolo expositia a fi adeverata, se faci a l se plati datoria. Remanemu

Al Preonor(atei) Fratii Tale

Blasiu 25/13 septembrie 1838

De binevoitori frati

Consistoriul Ep(isco)pesc

Simeon Barnutiu

Notariu

Muzeul de Istorie Tg. Mureș, nr. Inv.8374, manuscris, limba română, litere latine, sigiliul Episcopiei Făgărașului - Blaj.

Data concerning the notary activity of Simion Bărnuțiu (1834-1838)

(Summary)

The present study is proposing to analyse the activity of the teacher, the thinker and the political man S. Bărnuțiu in the period between years 1834-1838, when this man was fulfilling the Consistorial notary function of the Greek - Catholic's bishopric. The correspondence with the Blaj bishopric rectors, in that case with the united rector of Tg. Mureș, E. Farago, it offers himself the occasion to know the reality and the challenge on that are confronted the Romanian believers.

The information's gathered in the notary period will contributing to the crystalizing of his democratic and philosopher drafts, to the directoring of the national and social struggle of Romanians of Transsylvania materialized on the higher standard in the Revolution from 1848-1849.

35

Ororate in Consistoriul Episcopii!

Figura Consistoriului din Cluj, cu alaturatul acceptat din prezență
areasta revădită de Consistoriul Episcopii, ca se merge în fața lui
lui, și vorbiri de casieri și cine s-au ținut, sau cine au fost
păduri, de prezență în acceptat de alții, cuget au fost a Cluj
fieri, și în alții de 10 ani sau impușcări, săvârșite în impușcări
înțelegeri, după 2 părți, pentru alți oparte - sau cine s-au
ținut de deșta s-au păduri și poștoșilor, Popa, Cantor
sau beșerie? 2) Cămi s-au impușcări aia se păduri, (ca
che loul deșta se păduri loul, și au s-au revădit sau s-au
păduri săvârșite între Popa și Cantor, doar în revădit de
Cluj, sau numai în impușcări înțelegeri de casieri, și de
au s-au s-au areasta împușcări păduri de la cei mari, po
șuri, sau se vorbe în păduri. 3) Că s-au de care Cluj
și de prezență, care se deșta și impușcări, sau din
42
expresie beșerie și loul deșta înțelegeri de impușcări,
popa, sau Cantor, sau Cluj? 4) De reșta Cluj și
sau păduri deșta ca s-au s-au întreaga, sau be, și deșta
La s-au s-au revădit aia și impușcări de la Cluj și deșta
și în deșta loul înțelegeri de casieri și deșta

Cluj Episcopii

Cluj 13 Aug. 1876

de la vârstă în Cluj
Consistoriul Episcopii

Simion Barnutiu

Planșa I

116

19 Septembrie
1854

25

Unorâte in Chr. frate!

Sot acelu in campul lui Nicolae Bontze Parochului
din Ek. Lönitz, precum celu prin J. P. a trimise
asta si cercarea spre apararea sa prin Bontze
produsa de seculari famba cercandare, au aflat
Consiistoriul pe Parochul Bontze a fi datu spre
pătimă beie, si altora dintră aiașta pătimă au
gatore acceputi vinovate, precum ea endue, de bătă
cu omeni, și bătă, de care desputi nica prin J. P.
si spre apararea sa de seculari famba puse.
dusel spala, ci inca si dintră acia, cunștand
plecare a lui spre beie, au judecat Consiistoriul
din prana cu Elvira a P. Episcopul de Nicola
Bontze de se punte din Ek. Lönitz in Ra,
si unde aiașta mai fide Parochie, care Ocul
se ne in Ek. Lönitz. Oron J. P. va face
si aiașta judecata am aditiora Parochiilor
cunoscuta, și de ducere ei in capre si
ave grize Romanescu!

A Onor. frate
in Rastu

de bine vitori in Chr. frate
Consiistoriul Episcop

Simeon Darmutz
Notariu

34

Onorate în Chiitor Srate!

Cându cutare Comunitate astorne excesurile
parochului seu înaintea Protogopului,
Protogopul are dreptu și datorie a cerea
prin preoti intru adeverul excesurilor
în Contra parochului date, și al tragise
la judecata Sinodala, pe pondeșuito-
re Comunitate nu epe deligata a o îndre-
pta la Scaunul Episcopescu intru ară-
rilemplare, ci numai judecata Sinodali
epe de arse trimise încoace. Dară de ac-
cusa pe parochu la protogopul nu Com-
munitatea, ci numai unul doi din preoți,
atunci nu alinindolea pot trimite Protogopul
Investigator spre Cercarea lucrului, fără să
pa ce o parte deantre Acțiuni, ca de cumva ar
Cădea în proba, se fie de unde scote cheltăcel
procesului, Ofențila, și paguba dăturii prin
Ne dreptu procesu Căusată a o recompenzare
Chiaru pentru acelu scopu se impartăsie
cu Pr. Ia pondeșul cu numele Comunității
din cea în Contra parochului seu Nisloc
prente, intru Suplica Săle, intră alia Al-
riei Săle Episcopului mai pe largu asternute,
Ca se Eccei, Orne acestu pondeșu tota Comu-
nitatea sau numai unul doi el dau și întrambe în-
templare se luori după mai desupra scrisoale
Amanemii.

A. On. S. Săle
Blasii 27 Ianuar.
1876.

de birou Srate
Consiitorul Episcop.

Lincon Barnutiu

Planșa IV

29/11-834

31

Anul 1821

17. Mănușăru la judecata Consistorială
Episcopului Căminu Onorabilu Titu Onisiforul Jura
Chiriacă ca el, căsătorit, și în contra părții re-
le Dimitrie Chiriac, parochul Sfărașoracului de
Scaunul Clujului, și fătăușul Popoviciu a cel
Abotului de început, judecata, și în care s-a
dădă trimisă, în care s-a fătăușul unamoral.

Deliberata

Notă Transmisia Synodului Episcopului înaintea Consistoriului
cerinduse, allegatele Titulu în Episcopatul
lui combie adula de la lumina - cumca Jura
e dedată spre patina berii intratată noi,
ra, catu au dădă, ca nău nău potă opri nău
dela obșă - cumca, în crima imberat fi,
Cădu de multe beatare nău nău s-a
o ciapă în capu, întruband pe Onisifor, or
bine e s-a? și iă ca si ala vobu, și fătă de
vobu a fi adauă de arăte - cumca s-a
oneri, și de bătă, unclă s-a dădă și a arăte -
cumca nău poporaru al vobu ciu dădă fătă
ătrăce la Cluj, iău altă la Cluj -
cumca s-a cu s-a de alungat vobu -
cumca nău s-a fătă unclă vobu s-a - cum
ca c-a dă, bătă Cluj, și bătă cu s-a
Kedricu - cumca cu s-a bătă s-a, și dă
ce au alungat dela vobu ingreasa fătă, cum
adauă la vobu conversare - cumca de s-a
pul vobu nău vobu, de ora ce la s-a
fătă, mai ca pe dădă a fi s-a ingreasa,
nu potă arăte, nu s-a dădă, mai vobu nău
aau

anu, nici cîștigu nu am trimis — mai pe ura
 cumca Pădurea curmii vine la gura, de Santu, de
 pamenta, de Musbe, delințos terentete si ce este
 ina mai ingricolatu !!! de Chisfota, si de Dumne,
 deu — Pădă dora ne fudău vordău Paul, calce
 Pădă fara sficla totu, ce e mai Santu, si lura
 lucrurile intunecaului, para va' putre în urate
 faptele sale, a' verbi inaintea ingricolaului, si
 Santu altarul lui Chisfota, si a' faure lucrurile,
 la acaron ducere in capetu se pofteste o viață de,
 tota Musata frcina, si de tota iniaimnea parau
 lui curata: Pădă auctu Confisoria se fii Paul
 opre întruna anu de tota funitate, pœcum
 si de beneficiul pœpœu, iara de incurgera
 acestai timp a opreliei a'ia sar Chisfota
 Paul de tota opœmure, cata despre intru adereu
 uamata indreptare a lui ex mantorisi totu pœpœ
 ul, si lar pœgi dela D. Sa Arhiepiscopul pre
 a le serbi în trœpsa pœroci si de aucte inai
 te, atunci la plinire a raului se se deslege de
 aucte oprelie, Mobodindute a' serbire în pœpœul
 scu. Data dca fepia pœu, pœu, pœu Episcopul St.
 rul, Lura, Dia uofypr

Simion Bărnăuțiu
 Scrie

Planșa V b

12/10-234 48

Gratechi!

Pe stiori am fost sing. la trim. in
 15. 8. 19. celui fiind prin f. l. e.
 daru, ei fiindu c. le acum. sunt f. e.
 spre. p. nu me. p. ore. D. p. a. g. e. r. i.
 daru c. le dupa 11. 8. 19. f. e.
 Reman.

Gratechi

M. 12. 8. 19.

S. H.

Gratechi p. p. e. r. e. n. i. n.
 M. Simion
 Notariu

Planşa VI

DOCUMENTE INEDITE PRIVIND ANUL REVOLUȚIONAR 1848-1849 PE VALEA MUREȘULUI SUPERIOR ȘI A GURGHIULUI

ELENA MIHU

Istoria revoluției românești transilvănene din 1848, moment important al renașterii naționale, a lăsat urme adânci în conștiința generațiilor următoare. Istoricul se apleacă cu pioșenie asupra cronicilor, memoriilor, însemnărilor și a documentelor scrise cu mai bine de un veac și jumătate de preoții, dascălii, țărani de pe valea Mureșului Superior și a Gurghiului, gândindu-se să lase posterității samă de întâmplările la care au fost martori.

Protopopul ortodox al Reghinului, Ștefan Branea, ne-a lăsat **valoroasa Cronică a evenimentelor din anii 1848-49**¹, care descrie participarea românilor pe Cîmpia Libertății de la Blaj, bucuria declanșată de Ziua slobozeniei din 6/18 iunie și continuă cu pustiirea satelor, executarea sutelor de români din Rușii Munți, Dumbrava, Aluniș, Hodac, Ibănești din toamna și iarna lui 1848-49. Pe când era preot al satului Aluniș, completează **Protocolul pentru însemnarea morților pe sama bisericii neunite**² și trecea la decedații din anul 1849 pe: Ștefan Tăpșan, pușcat împreună cu 29 români în dealul Luierului de armata ungurească, fiind prins dar nu se știe pentru ce vină. Însmormântat în 24 februarie 1849, fără preot numai oamenii l-au astupat în pământ. Erau trecuți în **Protocol** și cei uciși din satele vecine; *Feb(ruarie) 22 și 23(1 și 2 martie), 1849 s-au pușcat foarte mulți oameni la Rus (Rușii Munți n. n.) Murăreni, Dumbrava mai mulți de 100. Pentru cei din data de 22 s-a făcut o nouă precizare: Feb(ruarie) 22, 1849 la Seleoas (apa Zălăuașului n. n.) din jos de sat s-au pușcat prin unguri, 21 de oameni. A 3-a zi s-au îngropat fără clopote și preoți și coporșeu acolo. Toți căsătoriți. Numai oamenii i-au astupat în pământ.*

Și însemnările de pe cărți descriu cele întâmplate în aceste sate. Pe filele unei **Psaltire** (Alba Iulia, 1651)³, dascălul Mihail Ladoși nota: *În anul 1853 am însemnat aici cum că în anul 1848 și 49 au fost crâncenă revoluție întră poporul din Transilvania și întră Ungaria, adecă români și unguri și nemți. Români și cu nemți n-au biruit până n-au venit muscanu cu oastea lui. Tot în acei ani mai sus scriși am lăsat cășile cu tot ce ie în dânsese și am fugit prin păduri, Zăspadu vr(e)o câteva zile tot pribeag am umblat de frica unguirilor, fiind ei cu armandia și pe la Rușii (Munți), au pușcat mulți bărbați nenumărați. Tot atunci au pușcat și pe Ștefan Tăpșan din*

¹ Ștefan Branea, *Cronica evenimentelor din 1848-49, în Țara Bârsei*, anul VI, 1934, nr.5, p. 395-413; anul VII, 1935, nr. 1, p. 28-39.

² Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș, Colecția registrelor de stare civilă, nr.20.

³ Parohia Ortodoxă Rușii Munți

*Măierău (Aluniș n. n.), șinul (finul n.n.) nostru. Am scris în Magaro (Aluniș n.n.), 20 zile, oct(ombrie), 1853. Mihail Ladoși, învățătoriu. Pe un **Antologhionu**(Rimnic, 1705)⁴ apare: ... făcut au preoții rugăciune (în 1857 n.n.) pre acest loc (Podășei n.n.) întru odihna sufletelor creștinilor la număr 127 din aceste sate pușcați de unguri în timpul revoluției. Atunci au adus muscanii la noi în sat doi bouri pușcați în Bistra și Călimani.*

Prin adresa nr. 51 din 13/20 octombrie 1849, episcopul Andrei Șaguna îi cerea protopopului Zaharia Matei din Nadășa lista românilor omorâți, a văduvelor și orfanilor așisderea și oamenii cei chiloviți și neputincioși rămași în timpul revoluției, precum și paguba avută și averea rămasă.

În 2 septembrie 1849 protopopul Zaharia Matei trimetea Consistoriului din Sibiu un memoriu cu cele pătimate de el și familia sa în timpul revoluției: *Prin luna lui decembrie trecut, de cum am venit acasă de la adunarea de la Sibiu, până la sfârșitul lui iulie (1849 n. n.) în casa mea nu am dormit, ci cu fiarele cele sălbatice prin crăpăturile pământului și prin păduri am viețuit, dar până și pe acolo m-au căutat ungurii să mă prindă și să mă ucigă. În biserică din șase zile ale lui ianuar până în 14 iulie nu am intrat. În mai multe rânduri, săcuii din vecinele sate și din scaunele Odorheiului și Mureșului m-au căutat să mă prindă și cea mai mare parte din dobitoace, boi, cai, vaci și alte multe instrumenturi din casă mi le-au răpit și veșmintele ... Și așa mi-au fost siliți preoteasa și copiii pe ulițe a umbla și nici în casă nu îndrăzneau oamenii a o primi. Iar în Vinerea și Sâmbăta Paștilor au venit un căpitan Imbresi Iosef și ce au putut, fân, paie, au vândut, ce nu au vândut au poruncit de au venit iară din vecinele sate și au încărcat peste 30 de care grâu, cucuruz, ovăz, lemne, tot felul de unelte și bărbătești și femeiești din casă: pat, haine, oale, blide, linguri, lăzi și culele de prin păreți le-au tras, numai cât nu mi-au aprins casa.*⁵

Situația din satele Aluniș, Filea, Pietriș, Hodac⁶, Ibănești⁷, Glodeni, Gornești, Singeru de Pădure era întocmită de preoți și expediată la Sibiu în data de 9/21 decembrie, însoțită de o adresă semnată de protopopul Zaharia Matei. Lista victimelor și a păgubiților din Dumbrava (numărul cel mai mare) era expediată cu 10 zile mai târziu, cu motivația: *preotul fiind dus ca să-și mai caute prin sate vite din cele făjuite*⁸ (conform anexelor).

Anexa 1

Adresa protopopului Zaharia Matei din Nadășa

**Măria Ta prea osfințite și prea luminate domnule Ep(is)c(o)pe
mie milostiv părinte!**

Vrând a împlini milostiva orânduială a excelenți sale domnului

⁴ Parohia Ortodoxă Dumbrava.

⁵ Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-49*, Sibiu, 1995, p. 159.

⁶ Gelu Neamțu, *Revoluția română 1848-1849*, Cluj, 1994, p. 205.

⁷ *Idem*, p. 206.

⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, Dosar 12/P.R. 1848-49.

gubernatoriului Ardealului baronului Ludovic de Volgemut și prin Măria Ta în 13 octom(brie) a(nul) c(urent), sub nr. 51 mie împărțită în care mi s-a poruncește ca prin preoții subordonați să arate văduvele rămase și orfanii românilor. Așijderea și oamenii cei chiloviți și neputincioși rămași în timpul revoluției prin rebelii unguri făcute. Precum și numele, locul viețuirii și starea averii și a subsistenței unor asemenea oameni. Așa și modul unde? cum? și când s-au întâmplat astfel de nenorociri.

Drept aceia spre împlinirea aceștii milostive orânduiei fiștecăruia preot câte un, (sau) 2 (două) (e)zemplar(e). Împărțindu-le unde s-au întâmplat de acest fel de nenorociri. Poruncile conșignații le-au făcut (fiecare) precum (s-)au priceput care aici cu umilință îndrăznesc a le așterne slăvitului scaun episcopesc spre urmarea cu dănele după orânduiala poruncită.

Pre lângă care umilită înștiințare, sărutând mâna cuvântătoarea dreaptă cu cea mai adâncă plecăciune. Sânt al Mării Tale, Olah Nadas (Nadășa Română n.n.) 9/21 dec(embrie) 1849. Plecată slugă Zaharie Mate(i), protopop.

Anexa 2 Documentul din Hodac

Adeverință

Precum în anul acesta, 1 849, s-au întâmplat omorul în satul nostru **Hodac** despre csapatu („grupurile de vânătoare” n. n.) lui Jenei prin care au rămas următoarele văduve și orfani săraci precum:

1. **Cilov(chilav)**, **Fărcaș Ion** a lui **Vasilia I(ui)** Jacob care l-au pușcat în trei zile februarie la (pădurea) **Mocsor** și au rămas cu 5 orfani. Are o vițe. l-au dus 105 merțe de bucate și bani socotindu-se cu straie cu tot 550 f(oriți) schimbători.
2. **Niculici Stratone** (a) l(ui) **Toader** cu 5 orfani. Are 2 vaci. l-au dus 9 vite mari, 13 porci și bucate și straile toate.
3. **Jacob Marie** (a) l(ui) **Petria** au rămas cu 5 orfani. Are 2 vaci și 8 oi, alte n-are nimic. l-au dus bucate și straile toate.
4. **Popp Iloania** (Ileana?) a **Sandului** n-are orfani. Are 2 junci. l-au dus 2 vaci și 4 porci, bucate și straie ce au avut toate.
5. **Fărcaș Ioana** a lui **Ionu** lui **Simionu popii**, au rămas cu 4 orfani. Are o vacă. l-au dus o vacă și bucate și straie ce au avut tot. Aceștia au pățimit toți la **Mocsar** în 3 zile februarie de csapatu lui Jenei anul mai sus numit.
6. **Butilcă Nastasie** a lui **Dumitru** au rămas 3 orfani. Are 4 boi. 2 vaci i-au dus, un car și plug și bucate și straie, tot ce-au avut și un porc.
7. **Fărcaș Maria** a lui **Vasilie** (a) **Ileni** a rămas cu fi orfani. N-are nimic. l-au dus bucate și straie tot ce-au avut. Acesta om s-au omorât în 13 zile mar(tie) din porunca lui Hanes din **Glejerie**.
8. **Nicolici Ioana** a lui **Ion**, au rămas cu 6 orfani. Are 2 vaci. Și i-au dus un bou și o vacă, bucate și straie tot ce au avut.
9. **Fărcaș Sia** a lui **Fărcaș Ion**, diac, au rămas cu 2 orfani. N-are nimic. l-au dus 4 vaci și 2 porci și bucate și straie ce au avut tot.
10. **Feier Safta** a **Sandului**, rămasă cu 2 orfani. Și 2 orfani i-au omorât cu

numitul Feier Sandu odată. Văduva n-are nimic. I-au dus 2 vaci și un cal, bucate și straie tot ce au avut.

11. **Fărcaș Nastasie** a lui **Vasilie** rămasă cu 2 orfani. N-are nimic. I-au dus o vacă, bucate și straie ce au avut, n-are în ce trăi.
12. **Popp Maria** a lui **Constantin**, au rămas cu 5 orfani. Are 2 vaci și o iapă. I-au dus 4 vaci, 25 de oi, 2 porci și bucate și straie ce au avut tot.
13. **Jacob Anica** a lui **Dumitru** au rămas cu 3 orfani dintre care unul iaste cilav. Are 2 boi, o iapă, 15 oi. I-au dus 4 vaci și 2 boi și 7 cai, 50 de m(i)erțe de grâu, 100 de m(i)erțe de ovăs și 80 de m(i)erțe de cucuruz și straie tot ce au avut.
14. **Jacob Ioana** lui **Vasilie**, au rămas cu 4 orfani. N-are nimic. I-au dus 2 boi și bucate, straie tot ce au avut.
15. **Fărcaș Maria** a **Petrianicului**. Au rămas 7 orfani. N-are nimic. I-au dus o vacă și 5 porci și bucate și straie tot ce au avut.
16. **Fărcaș Parasc(h)iva** a lui **Filip** are 2 orfani rămași. Are o vacă. I-au dus o vacă și 2 boi, bucate și straie tot ce au avut.
17. **Man Ioana** a lui **Vasilie** (a) **Pinti** au rămas cu 4 orfani. N-are nimic. I-au dus ... și straie ce au avut tot.
18. **Fărcaș Nastasia** care se ține numai prin osteneala unui prunc al său ... și pruncul I-au omorât, au rămas neputincioasă. N-are nimic. I-au dus o vacă, bucate și straie ce au avut tot.
19. **Popp Vasilica** a lui **Crăciun** (a) **Ili**, are 5 orfani. Nobonitate (nici un bun n.n.) nimic. I-au dus o vacă și 6 capre, bucate și straie tot ce au avut.
20. **Popp Sanda** a lui **Ștefan** a lui **Gabor**, n-are orfani. Are o vițe. I-au dus o vacă, 9 oi, bucate și straie tot ce au avut.
21. **Frandeș Marie** a lui **Ion**, (a) lui **Simion** are 3 orfani. N-are nimic. I-au dus 2 boi, 3 vaci, 2 porci și bucate și straie tot ce au avut.
22. **Man Palagie** a lui **Man Ion** a **Pinti** are 3 orfani. Are 2 boi și o vacă. I-au dus 2 boi și o vacă și 4 stupi și 12 oi, bucate și straie și tot ce au avut.
23. **Popp Floare**, bătrână, i-au omorât pre fecioru(l) care o ține. Au rămas bătrână și neputincioasă. N-are nimic. I-au dus o vacă, bucate și straie tot ce au avut.
24. **Man Alexandru**, cilav de mâ(i)ni. N-are orfani n-are nimic. I-au dus 4 vite mari, bucate și straie ce au avut tot.
25. **Fărcaș Ilie** a lui **Vasilie** (a) lui **Alexa**, cilav nu se poate a se ajuta să trăiască, n-are nimic. I-au dus 2 vaci, 4 porci, bucate și straie ce au avut tot.

De la al șaselea punctum în jos numiții omorâți toți au pățit moarte la podu(l) satului în 7 zile, martie (1)849.

Toți prin csopatu lui Ienei (conducător al „echipei de vânători”) și prin bistoșu(l) (omul de încredere) lui Macskasi Ferenc Login și Haneș maiserul (primar) de la Glăjărie.

Acestia cu propria me(a) subscripție o adeverez.

Hudac 5 o(ctom)bris (1)849.

Fărcaș Stephanus

paroh Hudacului Român

Görgeny (Gurghiu) Hodac

Anexa 3
Documentul din Ibănești

Adeverință

Precum în anul acesta 1849 martie în 7 zile, s-au omorât de insurgenți mai mulți oameni precum în satul nostru Libanfalva (Ibănești, n. n.) se află următoarele văduve:

1. **Petra Vasica** care și mai (î)nainte au fost văduvă. E(a) are un fecior prin care își purta viața, l-au omorât. N-are nimic. l-au dus o vacă, orfani n-are, pre fiul său l-au omorât la podul satului în mai sus numita vreme.
2. **Petra Nastasie** (a) lui **Pintilie** au rămas cu un orfan. N-are nimic. l-au dus straiile toate pre băiatul l-au omorât pre cum mai sus se arată.
3. **Todoran Todora** (a) lui **Todoran Mihailă** care au rămas cu un orfan. Are 2 vițe și o vacă. Și i-au dus 20 de oi și straiile ce au avut tot. Moartea numitului Todoran Mihailă s-au întâmplat ca mai sus.
4. **Petra Palagie** (a) lui **Petra Ion** are un orfan care și acesta iaste cilav de insurgenți. Văduva n-are nimic. Li-au dus tot ce au avut: 8 vite mari și straiile toate. Moartea i sau întâmplat ca mai sus.
5. **Gliga Tinica** (a) lui **Leontie** rămasă cu 6 orfani. Are 10 oi, 2 boi, o iapă. l-au dus trei vite mari, un car ferecat și straiile ce au avut tot. Moartea numitului Gliga Lontie i s-au întâmplat în 15 zile, martie tot întru acest an.
6. **Gliga Ioana** (a) **Gori(i)** care au rămas cu 7 orfani. Are 10 oi, 2 boi, o vacă. l-au dus 2 cai și straiile ce au avut tot. Pre numitul Gliga Goria l-au omorât la Saromberg (Dumbrăvioara), în 11 zile, februarie anul acesta.
7. **Todoran Marie** a **Oni** are 4 orfani. N-are bonitate nimic. l-au dus straiile, vite nici n-au avut. Pre numitul Todoran Onia l-au omorât în 7 zile, martie la podul satului tot în anul acesta.
8. **C(h)irteș Ioana** (a) lui **Sfarmus**. Are un orfan, n-are nimic. l-au dus 2 oi și straiile ce au avut tot. Moartea numitului Sfarmus i s-au întâmplat ca mai sus.
9. **Gliga Dafina** (a lui) **Vasilici**, (are) 2 orfani. Are 2 boi, 10 oi, o vacă. l-au dus o vacă, straiile ce au avut tot. Moartea numitului Gliga Vasilica ca mai sus.
10. **Mate Mihailă**, cilov pușcat, are un orfan. N-are nimic vite. l-au dus doi boi și o vacă, straiile, bucate ce au avut tot.

Aceste omoruri toate s-au împlinit prin vitejii soldați a lui Jenei și prin bizuitul lui Macskasi Ferenc Login.

Care și cu propria mia scrisoare adeverez.

Libanfalva 1849 în 30 octomvrie.

Dimitrie Cornia

Preot român (al) satului

Anexa 4 Documentul de la Aluniș

Adeverință

În anul (1)849, în luna lui februarie în 24 de zile în dealul Lueriului (Löver) de cătanele insurgente conduse de maiorul insurgent Jenei Iosza s-au pușcat:

Tepșan Stephan (Tăpșan Ștefan, n.n.) din Magaro (Aluniș, n.n.), *singur pentru a sa neclă(n)tită credință către legiuitul nostru împărat. Rămânându-i văduva Timar Gaciția în stare jalnică și miserie.*

Despre care în cunoștința sufletului mărturisesc în Magaro; 29 noe(mbrie) (1)849, Stephan Brania (Ștefan Branea, n.n.), preot(ul) româ(n) (al) Magareului.

Anexa 5 Documentul de la Filea

Adeverință

În anul (1)849 luna lui februarie în 23 de zile trupele insurgenților mag(h)iari venind în satul nostru Fülehaza (Filea n. n.) fiind conduse de maiorul Jenei Josza au pușcat, singur pentru credința către legiuitul nostru împărat, pre:

1-a. Pitz Toma, rămânând văduva Rafila cu 5 prunci.

2-a. Hulia Georgie, -" - văduva Ioana cu 3 prunci.

3-a. Bundilă Pantelemon, -" - Todora -".

Toți trei din Fülehaza, jefuind pre toate triele văduvele de toate ale sale într-atâta cât nu sânt în stare a putea trăi, nici a-și ținea ceale două pruncii săi.

Despre care cu cunoștința sufletului mărturisesc.

Fülehaza, 29 noe(mbrie) (1)849

Stoica Pavel paroh(ul) Filii.

Anexa 6 Documentul din Pietriș

Însemnare de paguba ce s-au făcut de rebelii unguri în satu(l) Marus Cuejd (Pietriș, n. n.), în anul 1849 martie 13, cu o sumă într-aceeași zi la toț(i) sătenii 1120 bonistimbeta.

La diacu Ioan Șandor când (l-au) sugrumat și vrând a-l omorî, cu 300 de galbin(i) așa au rămas în viață.

Această jefuire s-au făcut de oastea ce-au povețuit-o Jenei din Maroš Vasarhely (Tîrgu-Mureș n. n.), 100 de zloți de arjin(t) am fost silit a o trimite în satul numit Meieru (Aluniș n. n.), pe sama armezi (armata n. n.) ungurești.

Tot la numitul cominda(n)t unguresc Jenei și Muhaj, amândoi primind aceștia bani. Și iară tot dânșii poruncin(d) a le trimite 320 de zloți depenză aleasă, care penză au cumpărat-o sătenii cu 106 zloți și 40 cr(e)it(ari), lângă aceasta și 50 de

m(i)erțe de ovăs, tot la Meiereu, tot la aceeaș(i) numiții comintar(ți).

După aceea am fost silit pe două rânduri a duce glyș (grîș?) în Marosvasarhely, tot pe sama cătanelor ungurești, care glyș l-am cumpărat în bani cu 605 zloți și 30 cr. bonistimbeta.

La Szasz Regin (Reghinul Săsesc n. n.) am fost silit iară a trimite 3 care de fân, 90 m(i)erțe de grâu, 10 de ovăs, 120 de pite. 269 de zloți și 40 cr. bonistimbefa, aceștia bani s-au cheltuit pe sama ungurilor în sat până la venirea muscanilor.

Pentru acestea toate în sus scrise în Maros Cuejd 13/1 decembrie 1849.

Dat, Florea Sava paroh(ul) M(ureș) Cuvejd

Prin noi Ioan Șandor diac și notar.

Anexa 7

Documentul din Gornești

Paguba din Gernyseg

Cheltuiala satului prin rebelii unguri cauzată, să su(i)e la 450 fl(ori)ți w(ona)și). Iară paguba preotului tot prin rebelii cauzată să su(i)e la 2400 fl. w, care lucruri cum că așa s-au întâmplat, mărturisesc și eu subscrisul, Partenie Brezsan (Brejan, n. n.), candidat în Gyerneyseg (Gornești, n. n.).

Prea onorate domnule protopoape!

Din urmarea prea milostivi porunci a excelenții sale baro(nului) de Volgemuth prin Măria Sa domnul episcop Andrei Șaguna, din adevărta și conștiincioasa poruncă adevăresc și eu pre nefericiții prin rebelii tirani și omorâți pentru nedorita credință ce au avut cătră monarhu(l), pre cum urmează:

1. **Szöcs Andreica**, s-au omorât la V(adasz) Sz(ent) Ivany (Sintioana n. n.), în aprilie 28 pentru aducerea de pajuri (steaguri n.n.) în sat de la Năsăud, de care rămânând soția cu 5 prunci mici, pentru a căroră susținere n-au rămas altu decât toată avuția socotindu-o laolaltă 125 fl.
2. **Rus Ioan**, s-au omorât la V. Sz. Ivany în april(ie) 28, pentru credința ce a avut-o cătră monarhu(l). Rămânându-i văduva cu un mititel prunc, pentru creșterea pruncului nimic (n-)au rămas.
3. **Simon Niculae**, s-au omorât la V. Sz. Ivany în april(i)e 28 asemenea pentru împăratu(l) (și pentru) că au pus jurământ la Năsă(u)d. De care rămânând o văduvă cu un prunc spre (a) căruia susținere nimic (nu) i-au rămas.
4. **Cornia Ioan**, tot pentru aceeași cauză și într-u același loc cu ceilalți dimpreună omorât fiind. I-au rămas o văduvă cu doi prunci mici spre a căroră susținere nimic (n-)au rămas.
5. **Manu Vasilie**, s-au omorât la V. Sz. Ivany în 28 ap(rilie) pentru jurământu(l) care sau pus împăratului. De care rămânând 5 feciori spre a căroră susținere au rămas 400 fl.

Parohul satului **Ioan Brezsan** (Ioan Brejan, n. n.), s-au omorât în V. Sz. Ivany în 28 aprilie pentru credința ce au -avut cătră monarhu(l) la căruia asemenea i

s-au omorât un fiu al său cu numele **Brezsan Ioannes**⁹/ de care rămânând preoteasa cu 7 prunci spre a căroră sustinere nimic (n-)au rămas.

Următorii s-au pedepsit cu bătaie de moarte:

1. **Manu Petru**, prinzându-l l-au dus la V. Sz. Ivany în aprilie 28 pentru credința ce au avut către împăratu(l). L-au pedepsit cu 178 de beție (băte n. n.), care sub t o zi l-au luat în 2 rânduri. De la care timp nu e în stare a-și hrăni 7 prunci mititei care-i are.
2. **Rus Ioan**, năvălind pe dânsu(l) rebelii unguri, așa numitu(l) vadasz csapatu, au cerut arme și neavând de unde să le deie l-au bătut de moarte. De aici legându-l l-au dus la V. Sz. Ivany unde di(n) nou l-au bătut încă cu 55 beție. Care având 7 prunci, nu e în stare de a-i hrăni.

Anexa 8
Documentul din Glodeni

Prea onorate Domnule Protopoape!

Plinindu-mi porunca după poruncita rânduială, am isprăvit și s-au aflat după cum urmează:

- 1-a. S-au pușcat în luna lui novembrie, în ziua a 6-a, **Dann Ioan** prin secui, căruia om, i-au rămas văduva Anișca cu un copil. Și nu i-au rămas nemica pagubă. I s-au pus în suma toată.
- 2-a. S-au pușcat în aprilie 19, **Barna Ilie** prin rebeli. l-au rămas 7 copii, dar avuție nimica, paguba așisderea, merje la sumă.
Cornia Lion (Cornea Leon n. n.) au murit în temniță la Turda în 20 mai. Și-au rămas săraci 3 (orfani n.n.). Paguba preotului e la 400 sute de flori(nți) care tot la sumă, s-au numărat.

După cunoștința sufletului s-au scris.

- 3-a. Sufletele bărbătești sunt 156 iară acelea fămăiești sunt 134. Numărul gazdelor în candidatură să află așa ca la 57.

După cum te vei milostivi a vede(a), pre lângă acestea sunt al Domnii Tale aplecat.

Suma întreagă a pagubei satului e ca la 1392 de florinți.

Șarpatak (Glodeni n. n.) 1849 decem(brie) 2a.

Serv(ul)

Iosif Cornea candidat de preot.

Anexa 9
Documentul din Sîngeru de Pădure

În urmarea milostivei orându(i)eli a Eselentulu(i) domnului Gubernator baronul Ludovic de Wolgemuth prin Măria Sa domnul episcop Andrei Șaguna și cu noii împărăția, iară de ceva interes, singur din adevérité(a) conștincios(a), îndrăznesc

⁹ Preot la Cornășel (Sîncrai), omorât în octombrie 1848, în Câmpul oii.

și eu pre cei nefericiții tirăniți și pentru neclăntita credință către împăratul, jertfiți. Precum văduvile și pruncii aceldrași, locul unde? când? și pentru ce s-au omorât ...

1. **Hossu Ioan**, acesta s-au omorât în ziua Preznuirei Sz(ântului) Theodor, în hotarul Erdo Sîngerului (Sîngeru de Pădure, n. n.). Cauza că în anul trecut din porunca mării sale domnului colonel Urban, au cules armele de la mag(h)iari din Sîngeru. De acest nefericit au rămas o văduvă neputincioasă și 6 prunci, dintre cari 3 sunt în stare a putea trăi cu (puterea) mânilor sale. Însă bătrâna rămasa văduvă e cu totul slăbită și neputincioasă a-și câștiga pâ(i)nea de toate zilele. Un copil de 13 ani, iarăși neharic, o fată de 16 ani neajutorată, și o pruncă de 10 ani proastă și mută. Sub ostentia acestora a cei mai mici, fiindcă au rămas și datori până către 300 rf. (florini renani), de care de (să) vor lua în sus, numai cerșitu(l) a-și putea ținea viața.
2. **Gora** sau **Szuts Ioan**, acesta s-a împușcat numai singur, pentru ce au fost la Orban (Urban n. n.) și au fost din porunca de au cules armele de la mag(h)iari. Și la acesta au rămas 3 prunci necrescuți, și un nefericit frate care l-au fost împușcat secuii astă toamnă și acum încă (i) chilov și maica bătrână betegoasă. Și avere nimica n-are.
3. **Simon Ilie** care iară l-au împușcat secuii astă toamnă fără de nici o vină. Și aici au rămas o văduvă (care) se hrănește pe la alții, ne având nimica avere.
4. **Csorba Ioan**, și (pe) ăsta l-au tirănit secu(ii) în anul trecut fără nici o vină. Și la ăsta au rămas o văduvă schilavă cu spatele rupt, care iară trăiește cu un ginere. Avere puțină. Este 4 vite, sânt și v(re)o 5 oi și corburi de casă (păsări?) sânt puține.
5. **Conis Naftanailă**, acesta iară l-au omorât secuii. Întâi i-o ars obrazul și ochii apoi l-au împușcat. De acesta au rămas o pruncă de o jumătate de an și o văduvă. Avere, 2 vaci și corburile le-au luat secuii, și ha(i)ne vreo câteva, și trăiește cu alții. Șed cu un cumnat.
6. **Csoba Andrei**, și (pe) acesta iarăși l-au tirănit. Întâi ungurii din E(rdő) Sinadgy, după (a)ceia l au dus muerea în Szasz Regin și apoi l-au împușcat secuii. De acesta au rămas o văduvă și un prunc de 12 ani și șed la un ginere. De avere au 4 junci și 2 vaci și 12 oi.
7. **Szöts Toader**, pre acesta l-au împușcat ja(n)gerii din vadasz csapat, adecă din botezul de vânat. (l)-au zis: -(De) ce au fost la Blaj, de acest iară (de) ce au fost la Turda. Și împușcându-l l-au nimerit prin fâlcii și au (i)eșit pre gură. Și acum tră(i)ește cam durut încă. Și avere are 4 vite și oi 12.

Despre care lucru cum că așa s-au întâmplat și cu conștiința preoții mele mărturisesc și adeverez. Dat în Erdo Sînger, în 14 decemb(brie), (1)849.

Simonis Georgie, paroh(ul) locului

Anexa 10

Adresa protopopului Zaharia Matei din Nadășa

Măria Ta prea umilite și prea luminate domnule Episcopie, milostiv părinte!

Când am fost adunat însemnările văduvelor al(e) căror bărbați s-au omorât de rebeli și al(e) orfanilor acelorași, preotul de la Dumbrava (Lügeth) fiind dus ca să-și mai caute pre sate vite de cele făcute (jefuite n. n.) nu mi-au putut aduce atunci a sa conșignație ci acuma mai în urmă mi-au trimis. Care aici cu umilință îndrăznesc a vă așterne s(ă)v(ă)tu(lui) S(ă)un) Episcopesc pre lângă aceea smerită rugare ca să vă milostiviți a o lipi lângă celealalte.

Pre lângă care umilită cerere cu adâncă plecăciune sărutând binecuvântătoarea dreaptă. Sânt al mării tale plecată slugă Zaharie Mafe(i), protopop.

O(lah) Nadas, 19/31 decemb(rie) 1849

Anexa 11 Documentul din Dumbrava

Numele și paguba morților din Ligheti (Dumbrava, n. n.) care sau întâmplat în 2 Martie 1849 (23 februarie/2 martie, n. n.)

Nr.	Numele	Văduva	Orfani	Paguba	Rf	Moșie	Ce mai are
1	Roman Vasile	văduva	3	toată la o laltă	90	n-are	n-are nimic
2	Popp Zacharie	văduva	2	"	44	este	are nimic
3	Cozsa Melinte	văduva	6	"	116	are	are o vacă
4	Popp Ioan D.	văduva	4	"	180	n-are	n-are nimic
5	Popp Ioan	văduva	1	"	10	n-are	are nimic
6	Bompa Andrei	văduva	2	"	112	are	nimic
7	Harzsa Gligore	văduva	3	"	10	n-are	nimic
8	Popp Gorea	văduva	3	"	118	are	nimic
9	Gliga Iacob	văduva	1	-	-	are	nimic
10	Harsa Trifan	văduva	-	-	-	-	-
11	Harșa Ioan	văduva	1	pagubă	134	are	nimic
12	Harsa Precup	văduva	3	"	15	n-are	nimic
13	Cora Filip	văduva	3	"	190	are	o vacă
14	Bendres Kozma	văduva	-	"	156	n-are	a:nimic
15	Bendres Simion	văduva	-	-	-	-	-
16	Covrig Ioan	văduva	3	"	180	n-are	nimic
17	Covrig Ilie	văduva	-	-	-	-	-
18	Czenjea Ignat	văduva	-	-	-	-	-
19	Bendres Ioan	văduva	4	-	-	are	-
20	Horscha Vasile	văduva	2	"	112	are	are nimic
21	Harza Maxim	văduva	4	"	210	are	nimic
22	Czenjea Leonte	văduva	-	"	100	are	nimic
23	Oprea Ioan	văduva	-	-	-	-	-
24	Borsan Stefan	văduva	1	"	600	are	oi 10
25	Rinsa Horea	văduva	1	"	150	n-are	are nimic
26	Rinsa Giorgie	văduva	1	"	10	n-are	n-are
27	Rinsa Maximan	văduvă	5	"	75	are	n-are

28.	Rinsa Ioan	văduva	3	"	210	are	n-are
29.	Horscha Pavel	văduva	-	"	240	are	nimic
30.	Horsca Stefan	văduva	2	"	265	are	o vacă
31.	Rinsa Coszan	văduva	-	"	180	n-are	are nimic
32.	Iomsa Miron	văduva	-	-	-	-	-
33.	Orzaich Pantrllimon	văduva	-	pagubă	15	n-are	are nimic
34.	Sarlea Ioan	văduva	-	"	20	n-are	n-are
35.	Vlasa Mihăilă	văduva	1	"	95	n-are	n-are
36.	Sarlea Precup	văduvă	1	"	180	are	n-are
37.	Picz Nichifor	văduva	1	"	12	are	n-are
38.	Cosa Cozma	văduva	2	"	40	are	n-are
	Suma văduvelor Iară(a) satului 250 fl.	33	66	Suma pagubelor	3662		

Tot ce aceștia au luat din Biserica cea unită un felon altu (altele) ... Zalele de la cădelniță.

**Numele celor vii și păgubiți
S.L.B.**

Nr.	Numele persoanelor	Boi	Vaci	Cai	Oi	Precum Rf. Cm	Paguba din casă	Suma la o laltă Rf. Cm
1.	Popp Ioan paroh	2	3	14	84	1836	1200	3036
2.	Popp Ioan paroh	2	2	5	-	320	12	332
3.	Onu Roman	-	3	-	-	120	7	127
4.	Bendres Ioan	1	-	-	5	70	25	95
5.	Vlaich Istratie	-	-	-	43	215	-	215
6.	Vlaic Irimie	2	2	-	23	265	-	265
7.	Vlaich Cozma	2	2	-	12	270	3	273
8.	Buta Teodor	2	4	-	-	160	10	170
9.	Popp Grigore	-	-	4	-	160	20	180
10	Harja Toader	2	4	1	-	230	65	295
11	Harsa Simion	-	5	-	-	-	-	145
12	Sarlea Vasile	-	2	-	2	60	20	80
13	Harsa Simion	2	2	-	-	160	30	190
14	Gabor Igna(t)	1	4	-	-	400	25	425
15	Harsa Iftenie	-	4	-	-	120	6	126
16	Borsan Ioan	-	3	1	17	215	28	240
17	Harsa Păvălae	-	2	-	-	100	34	134
18	Bendres Toader	-	-	-	12	60	78	138

19	Covrig Păvăl	6	5	-	15	786	-	786
20	Covrig Grigore	4	-	-	-	230	38	268
21	Czenjea Dănilă	1	3	-	-	200	60	260
22	Czenjea Toader	-	2	-	-	80	-	80
23	Corea Ioan	-	4	-	-	176	30	206
24	Buta Florea	2	3	1	-	260	-	260
25	Buta Ioan	-	-	-	-	-	24	24
26	Gliga Serafim	-	3	-	-	60	-	60
27	Czenja Ilisie	-	2	-	-	52	8	60
28	Czenja Ioan	2	2	-	-	230	16	246
29	Borsa Giorgie	-	-	-	-	-	-	Cu a văduvii Laolaltă
30	Borsan Filip	4	3	-	6	330	75	405
31	Bendres Gligore	-	1	-	-	750	50	800
32	Benres Toader	-	6	-	-	230	10	240
33	Bendres Domnica	-	-	-	-	60	15	75
34	Rinsa Iacob	3	-	-	8	300	36	336
35	Straja Toma	1	1	-	-	80	50	130
36	Straja Ioana	1	2	-	-	150	60	210
37	Rinsa David	3	3	-	-	130	35	165
38	Rinsa Vasile	2	-	-	-	140	68	208
39	Covrig Nyicu	-	-	-	9	45	8	53
40	Rinsa Iovu	2	3	-	13	215	60	275
41	Vlasa Ionica	1	2	-	11	102	-	102
42	Haesa Ioan	2	3	-	-	160	40	160
43	Rinsa Andronic	1	3	-	-	140	12	152
44	Rinsa Iacob	-	-	-	10	50	34	84
45	Rinsa Casile	-	2	-	-	80	18	98
46	Csenger Giorgie	1	1	-	-	60	2	62
47	Oprea Maxim	-	-	-	3	15	-	15
48	Oprea Gligoruț	-	-	-	12	60	-	60
49	Oprea Dănilă	-	-	-	17	65	-	65
50	Josin Gabor	2	-	-	14	170	4	174
51	Harsa necifor	-	-	-	28	140	9	149
52	Harsa Todora	-	-	-	5	25	-	25
53	Vlaic Mihail	3	1	-	-	160	67	227
54	Marcu Vasile	2	-	-	22	220	79	299
55	Gabor Stefan	-	2	-	-	100	-	100
56	Gabor Iftenie	2	2	-	-	160	-	160

57	Csenjei Toader	-	2	-	-	70	-	70
58	Csenjei Cozma	-	2	-	-	90	-	90
59	Harja Sofron	-	-	3	-	60	13	73
60	Harja Danilă	-	-	-	-	-	12	12
61	Rinsa Serafim	2	1	-	-	140	-	140
62	Sarlea Iacob	1	2	-	-	80	-	80
63	Sarlea Filimon	1	3	-	-	75	-	75
64	Sarlea Grigore	1	-	-	7	67	-	67
65	Vlasa Vasile	1	2	-	-	92	-	92
66	Gliga Simion	1	1	-	-	70	7	77
67	Sarlea Ioan	-	2	-	-	100	3	103
68	Harja Florea	-	-	-	-	-	13	13
69	Sarlea Simion	-	-	-	-	-	15	15
70	Griga Danilă	-	4	-	3	95	32	127
71	Sarlea Ioan	-	1	-	6	70	4	74
72	Sarlea Zacharie	1	-	-	14	120	5	125
73	Vlasa Precup	-	6	-	-	202	-	202
74	Bendres Nicolae	-	1	-	-	40	37	77
75	Harja Vlasa	-	1	-	8	90	29	119
76	Harja Ignat	-	2	-	-	60	-	60
77	Vlasa maxim	1	2	-	-	80	380	460
78	Sarlea Mihail	-	2	-	2	90	106	201
79	Horlea Filip	-	1	-	27	205	237	442
80	Cosa Zaharie	-	1	-	27	175'	70	145
81	Gabor Gligore	-	-	-	25	125	2	127
82	Popp Pavel	2	1	-	8	190	96	286
83	Harja Mihail	-	-	-	-	-	30	30
84	Gabor Iacob	-	3	-	1	145	40	185
85	Gabor Mihailă	2	3	-	-	250	11	261
86	Gabor Axente	2	1	-	-	134	14	148
87	Gabor Toader	-	1	-	-	16	13	29
88	Harlea Maxim	-	-	-	-	-	12	12
89	Cosa Stefan	2	3	4	-	33	24	354
90	Bendres Toader	-	-	-	-	-	9	9
91	Popp Gligore	-	-	-	2	10	7	17
92	Pavel Sarlea	-	-	-	6	30	15	45
93	Sarlea Ilie	-	-	-	-	-	40	40
94	Rinsa Gligore	-	-	-	-	-	6	6
95	Cacola Creciun	-	-	-	-	-	13	13
96	Gliga Serafin	-	-	-	-	-	12	12

97	Gabor Trifan	-	-	-	-	-	10	10
98	Gabor Iacob	-	-	-	-	-	6	6
99	Vlasa Ioan	-	-	-	22	110	-	110

Publicarea documentelor se face cu scopul exclusiv de cunoaștere a adevărului istoric.

Dacă documentele relevă greul tribut de sânge plătit de românii transilvăneni în cursul „războiului barbar”, cum l-a numit Nicolae Bălcescu, care a însângera Transilvania în anul 1848-49, nu înseamnă că acte de răzbunare nu s-au comis și împotriva unor nemeși maghiari.

Documents inédits concernant l'année révolutionnaire 1848-1849 dans la vallée de Mureș supérieur et de Gurghiu

(Résumé)

À la base de chroniques, de mémoires, des notes et de documents mieux connus, l'étude offre une image des événements passés dans les années 1848-1849 dans la vallée de Mures supérieur et de Gurghiu.

Dix documents inédits mettent en relief l'attitude hostile des révolutionnaires hongrois envers de la population roumaine, fidèle aux Autrichiens.

MOTIVE ȘI CONTEXTE PENTRU ASOCIERE NAȚIONAL - POLITICĂ ÎN MONARHIA HABSBURGICĂ – CAZUL PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN (1848-1926)

DAN DEMȘEA

Prima întrebare care se pune este aceea dacă se poate vorbi de un partid politic propriu-zis atunci când el poartă denumirea de partid al unei anumite națiuni și, totodată, când acest partid reprezintă o minoritate etnică. Răspunsul firesc ar fi cel negativ. Dacă, însă acceptăm idea că au existat condiții istorice în care partidele politice ale minorităților naționale s-au inserat în viața politică a unui stat, atunci am fi vorbit despre existența unui regim tolerant, liberal. Și cu aceasta ajungem să vorbim despre P.N.R. din regatul dualist ungar. Însăși nașterea, interdicțiile, avaturile și autodesființarea acestuia (în anul 1926) constituie un subiect care ar merita o analiză.

Este evident astăzi, pentru întreaga lume științifică din domeniul istoriografiei, faptul că popoarele Europei de sud-est și centrale, aflate sub stăpânire străină, au luptat, în primul rând, pentru afirmarea lor națională. Emanciparea națională-statală a negermanilor din imperiul habsburgic devenise o modalitate pentru emanciparea lor social-economică. Nicolae Bălcescu exprimase în timpul emigrației necesitatea punerii accentului pe factorul național-politic, conchizând că abia după cucerirea independenței național-statale urma rezolvarea problemelor social-economice.

Formula de organizare *asociaționistă*, cu accent pe „propășirea” neamului și cultivarea limbii materne, a constituit primul pas spre crearea unor organizații politice propriu-zise. Statutele „Societății Naționale Române” (din vara anului 1848) indicau simptomele unei organizări politice resimțită ca o nevoie de *a valida* programul de activitate parlamentară al unor deputați de etnie română, în cadrele primului *parlament al statului ungar*¹. Cu aceasta nu facem decât să abordăm statutul de suprafață al mișcării naționale. Rețeaua ei profundă, în schimb, era nevoită - în cadrul contextelor, amintite în treacăt - să se camufleze în straturile ascunse vederii organelor statului, fie el ungar fie austriac. De-altfel, faza rețelară - de obicei ascunsă și, cel mai ades, conspirativă - premergea faza *asociaționistă*. Pentru constituire *asociaționistă* era necesar ca inițiatorii să-și asume responsabilitatea dialogului cu autoritățile.

După consumarea războiului civil - care, pentru naționalități² a fost un „război național” - rețeaua mișcării naționale românești părea să fie aproape absentă în

¹ „*Amicul poporului*”, Pesta, 1848, august.

² Era vorba despre cei de expresie maghiară, română, sârbă, croată, slovacă, ruteană, cehă, italiană etc.

rapoartele poliției austriece³. Loialismul românilor, verificat de atâtea ori, părea să le obtureze nemulțumirile. În intervalul așa-zis neoabsolutist (1849-1860), pe teritoriul Guvernământului general al Ungariei, nu au fost decelate grupări politice de diverse orientări în rândul românilor, ceea ce nu înseamnă că nu existau orientări și tactici. Explicația este relativ ușor de găsit dacă încercăm să facem o comparație între mișcarea națională sârbă, de pildă, și cea românească. Românimea din cuprinsul Imperiului austriac avea de surmontat într-o măsură relativ mare dificultăți național-religioase și cultural-spirituale laice, asupra cărora, în mod firesc, trebuia să-și concentreze atenția. Exemplul existenței societății culturale sârbe „Matija” fusese invocat de către petiționarii români, fără a se bucura, însă de o înțelegere corespunzătoare. Reuniunile literare românești ale adulților, cerute de către cei grupați în jurul centrelor de la Sibiu⁴ și Arad⁵, nu se bucuraseră de aprobare. În planul reuniunilor politice, situațiile erau asemănătoare. Congresul Național nu fusese îngăduit nici românilor, nici sârbilor, în acest interval de 12 ani de „eră Bach”. În mod evident, Ministerul de interne de la Viena nu îngăduise oficializarea nici unui partid politic pe teritoriul Guvernământului General al Ungariei. Rețeaua politică românească din monarhia habsburgică se constituise în timpul războiului „civil”. Proiectele sale aveau pe lângă o vocație panromânească, dădică, componente ceva mai restrânse. Contextul politic intern cât și cel extern au impus, în anumite împrejurări, limite tactice corespunzătoare. Gruparea condusă de către deputații parlamentari români din Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș jucase pe cartea perdantă a Ungariei kossuthiste. Cealaltă grupare - pe care am numi-o maximalistă - cu centrul coordonator la Sibiu, formată, în principal din foștii membri ai Comitetului Națiunii Române, miza pe loialismul față de coroana Casei de Habsburg. Din două rele îl alesese pe cel mai mic. Aderenții ei arădeni - ca să nu-i cităm decât pe principalii actanți - erau episcopul Gherasim Raț, medicul Atanasie Șandor administratorul diecezan Patrachie Popescul, avocatul de origine beiușană Ioan Popovici, protopopul Ioan Raț, avocatul Grigore Popovici și alții. Îi regăsim pe unii în petițiile anilor 1849-1851 pentru o Țară de coroană a românilor din monarhia habsburgică. Meritul acestei grupări - dacă este să ne exprimăm astfel - a constatat în faptul că au fost promotorii oficializării Congresului Național românesc. Nici în primăvara anului 1860 obiectivele sus-menționate nu se schimbaseră în sensul că n-au primit accente radicale. Ideea partidului etnic românesc, ca și, de altfel, a *Romanenland*-ului erau primite cu rezerve către cercurile conducătoare de la Viena. Acestea din urmă erau îngrijorate de cele ce se petreceau în cuprinsul tănărului stat vecin, Principatele Române Unite. De aceea, Viena nu voia să facă concesii prea mar pentru naționalitățile din imperiu. Curtea vieneză a preferat să determine segmentarea mișcării naționale românești pe vechile provincii ereditare. În virtutea acestui comandament, Curtea a respins petiția comună din luna noiembrie 1860, patronată de conducătorii bisericești Șuluțiu și Șaguna, petiție prin care se ceruse „întrunirea congresului națiunii române”⁶. Credem că din acest motiv gruparea,

³ Dan Demșea, *Realități mentale în lumina rapoartelor poliției austriece din Guvernământul Ungariei (1849-1860). Preliminarii la o istorie a partidelor, în „Identitate și alteritate – studii de imagologie”, II, Cluj-Napoca, 1998, p. 270-282.*

⁴ Bibl. Acad. Române, București, Mss rom 992, f. 271 (Scrisoarea lui Axente Sever către G. Bariț, datată la Alba Iulia, în 27 iunie 1858).

⁵ Direcția Jud. Arh. Naționale, Fondul Prefectura Arad, Actele Comisarului chezar-crăiesc, nr. 9293, vezi și Ion Ranca, Valeriu Nițu, *Avram Iancu, documente*, 1974, p. 107.

⁶ T. V. Păcățian, *Cartea de aur /.../, ediția a II-a, Sibiu, vol. II, 1904, p. 142-143.*

intransigentă din jurul protopopului Aradului, Ioan Raț nu a mai găsit aderenți la ideea constituirii unei singure „asociații literare”, al cărei sediu urma să fie la Sibiu⁷.

În aceste condiții a fost aprobat doar pentru Ardeal Congresul Național Român de la Sibiu, care s-a desfășurat acolo în ziua de 1/13 ianuarie 1861⁸. Dezaprobările venite din mediul românesc n-au întârziat să se facă simțite. Prompt, Alexandru Papiu Ilarian, din Principate îi scria la 8/20 ianuarie 1861 lui Iacob Mureșanu, la Brașov, următoarele: „Se mai aude pre aici că Românii vor să ceară *teritoriu Român în Transilvania*. Ideea aceasta o găsesc eu foarte rătăcită și foarte periculoasă pentru că ar trage după sine împărțirea Transilvaniei în mai multe bucăți, dintre care cea mai mică ar fi bucata adecă teritoriul Român” Într-o formă sentențioasă, Ilarian adăuga: „Românii trebuie să lucreze neîncetat, neostenit din toate puterile pentru reprezentanțiune națională după proporțiunea numărului Națiunei Române, nu după teritorie”⁹. Cea ce s-a și obținut pentru principatul transilvan, începând din 1863.

Românii arădeni din gruparea condusă de către protopop Ioan Raț și-au exprimat în scris, la sfârșitul lunii mai 1861, opțiunea pentru un „Congres al tuturor românilor”¹⁰ n-au fost singurii. În cuprinsul adreselor lor făceau precizarea că deputații parlamentari români nu reprezentau decât circumscripția electorală proprie. În felul acesta, numeroșii semnatori ai adreselor și petițiilor înțelegeau să-și exprime solidaritatea cu cei care optau în continuare pentru un Congres unic al românilor¹¹, în chip de partid politic. Exemplul Congresului sârbesc era mobilizator. Privirile erau ațintite spre ceea ce se înfăptuise la Novi Sad. Contextele românești erau altele. Oricum, românii arădeni intransigenți nu se simțeau mulțumiți de nici una dintre posibilitățile legale oferite. De aceea, influențați de exemplul conferinței naționale a croaților, de asemenea, de exemplul congresul sârbesc de la Carloviț (martie 1861) cât și de cel al adunării slovacilor, de la Sveti Martin (iunie 1861), acești arădeni se solidarizează, între 13-22 iunie 1861, cu frații lor de același vederi, de la Lugoj și Timișoara, frați care demaraseră în consens cu ardelenii, în primăvara anului 1861, mișcarea petiționară pentru convocarea unui Congres național al tuturor românilor¹². Cei care se temeau de acuza de secesionism sau dacoramânism, au preferat o participare *românească* la viața electorală din regatul Ungariei. Dar și aici constatăm două orientări: una care era numită „naționalistă”¹³ iar cealaltă, numită „guvernamentală”¹⁴. Arădenii au fost toți „naționaliști”. Diferențele de opinie se manifestau în privința solidarizării cu grupările politice ale românilor ardeleni.

⁷ Bibl. Acad. Rom., București, Mss rom 1016, f. 220, nedatat (Fond Atanasie Șandor).

⁸ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 188.

⁹ Muzeul jud. Brașov, Casa Mureșenilor, nr. Inv. 504.

¹⁰ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 519, 523.

¹¹ *Ibidem*, p. 583, 599. Autorul nu epuizează, documentar vorbind, amploarea fenomenului de consens atitudinal în favoarea Congresului politic unic românesc. Vezi Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, *Introducere*, în volumul *Maramureșenii în lupta pentru unitate și libertate națională, Documente, 1848-1948*, București, 1981, p. XIV, p. 97-98 (documentul în cauză).

¹² Arhivele Naționale, București, Arhiva Istorică Centrală, Xerografii – Viena, vol. II, Pach. XXII, rola 4, nr. 948, doc nr. 30; T.V. Păcățian, *op. cit.*, p. 218; *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1865-1900)*. Studii, Cluj-Napoca, 1978, p. 43-44.

¹³ Vezi candidatura electorală a lui Atanasie Marian Marinescu la Lipova (comitatul Timiș), din anul 1861; Cf. Dan Demșea, Atanasie Marian, *Lipova-contribuții biografice în „Tibiscus”*, Timișoara, 1972, vol. II, p. 81.

¹⁴ Vezi candidatura lui Ioan Misici la Lipova, din același an; *Ibidem*.

Momentul anului 1861 poate fi numit cel de geneză a *pasivismului* versus *activismul* electoral românesc.

Adepții *colaborării* electoral - parlamentare - în absența unui mult dorit partid politic etnic românesc unic – au avut din nou șansa clamării drepturilor naționale. Grupare din jurul lui Emanoil Gojdu obținea o serie de scaune în dieta pestană, pentru cercurile electorale majoritar românești (Arad, Caraș, Timiș, Bihor de sud etc.) Numai că gruparea *colaboraționistă* se scindase, la rândul ei, în „radicali” și „moderați”. Radicalii, numiți „naționaliști”, se pronunțau pentru solidaritate cu românii ardeleni (exemple arădene de acest gen erau următoarele: Gheorghe Popa de Teiuș – deputat la Șiria, Sigismund Popovici – deputat la Buteni și Ioan Popovici-Desseanu – deputat la Radna). Deputatul Sigismund Popovici – Fiu al venerabilului protopop ortodox român al Șiriei – își exprimase clar opțiunea politică, în cuvântarea sa din 10 iunie 1861, spunând că „în afară de chestiunea dreptului public”, el nu cunoștea un obiect de mai mare importanță „decât *chestia națională*”. A avut ocazia să-și afirme punctul de vedere propriu – spre meritul său și al mișcării naționale românești, propunând împreună cu deputatul Aloisiu Vlad, *primul proiect de lege* pentru „reglementarea chestiunii naționale în Ungaria și Transilvania.”¹⁵ El diferea de cel al comisiei dietale pentru studierea chestiunii naționale, fiind, de fapt, un raport referitor la stabilirea principiilor proiectului de lege a naționalităților. Dieta fiind între timp dizolvată de către împărat, proiectul lui Sigismund Popovici și Aloisiu Vlad nu a apucat să primească girul Comitetului Permanent al Congresului Național Român din întreaga monarhie habsburgică, cu sediul la Sibiu.

Propagarea dietei pestane în luna septembrie 1861 și, totodată, introducerea unui sistem de conducere „provizoriu” (februarie 1862 - decembrie 1865) oferea șansa *limitativă* pentru conlucrarea grupărilor politice românești în vederea înscăunării funcționarilor români într-un mod reprezentativ la nivel comitatens, pretorial și comunal, cât și pentru obținerea dreptului de a avea una sau mai multe asociații cultural-naționale. Nu este deloc întâmplătoare coincidența punerii bazelor cabinetelor de lectură, desigur, într-o formă cvasilegală, la Arad și la Sibiu, în luna septembrie a anului 1861, cu acțiunea de colectă bănească în vederea deplasării unor delegații, printre altele și arădeni, la „Înaltul tron” pentru obținerea unui Congres Național.¹⁶ Este aproape sigur că se avea în vedere eventualitatea probării unui singur congres provincial.

Lipsa unui răspuns ferm îl determină pe juristul Gheorghe Popa de Teiuș să-i scrie lui Bariț că /noi românii trebuie/, „să ne mai mișcăm în fața lumii căci situațiunea zilnică ne sugrumă; să facem, dacă nu printr-un Congres, cel puțin prin o Adunare generală a tuturor românilor de sub coroana Sf. Ștefan, o remonstrațiune la poalele înaltului tron/.../, arătând cum guvernul /.../ tractează cu noi în străbună-ne patria!”¹⁷ Nu atât ecoul acestui articol este important pentru noi, cât mentalul colectiv românesc de la acea dată. Condițiile subiective păreau coapte pentru înființarea unui partid național unic. Existența mai multor partide politice românești în cadrul monarhiei habsburgice ar fi făcut jocul puterii. Acordarea în scurtă vreme a autonomiei pentru principatul Transilvaniei îndruma starea de lucru într-acolo. Astfel noile împrejurări, favorabile populației majoritare în Ardeal, au abătut pentru moment atenția de la

¹⁵ T. V. Păcățian, *op. cit.*, p. 491, *passim*.

¹⁶ Dir. Jud. a Arh. Naționale Arad, Fond Despărțământul Astra Arad, dos 2/1861, f. 6.

¹⁷ Bibl. Acad. Rom., București, Mss rom nr. 1012, f. 507 (nedatat, nesemnat). Criptomimul „P-a” cât și titlul articolului „Altă epistolă de lângă Aradu (Ungaria). Ce ar fi de dorit? Ne-au sugerat identificarea autorului

înființarea partidului (recte Congresului) unic. Lipsa vieții parlamentare pe teritoriul regatului Ungariei între anii 1862-1865, le-a impus românilor reluarea efortului legal pe alte căi.

Românii bănățeni erau preocupați, în același interval cronologic, de câștigarea autonomiei Banatului. Petiția din anul 1863 este grăitoare în acest sens. Efort van, care, pe deasupra, amenința cu divizarea asupra solidarității de acțiune.

Într-un punct, vederile și acțiunea erau unitare: în chestiunea *obținerii mitropoliei* ortodoxe române pentru părțile transleithane ale împărăției (eventual și Bucovina, care se afla în partea cisleithană a acesteia).

În plan politic, un factor de putere cum era Consiliul locotenențial de la Buda decala, nu întâmplător, alegerea deputaților transilvăneni pentru dieta de încoronare de la Pesta pe luna ianuarie 1866, spre deosebire de cea a alegerii deputaților din Ungaria și Banat, desfășurată în cursul lunii decembrie 1865¹⁸. Grupările de atitudine românești – dar și cele ale altor naționalități – s-au diferențiat și mai mult. Majoritatea liderilor ardeleni refuzau să participe la dieta de încoronare din capitala ungară. Cei 22 de deputați parlamentari ai românilor din părțile vestice s-au constituit într-un „corp” separat. În fruntea lor se aflau doi bănățeni (Antoni Mocioni, președinte și Aureliu Maniu, notar¹⁹). Autoritatea slăbită a Comitetului permanent al Congresului Național Român de la Sibiu nu mai avea suficient ecou la Arad sau în alte centre din câmpia vestică. Confirmarea în acest sens ne vine din conținutul ședințelor deputaților români (vara anului 1866)²⁰.

În iarna anului 1866-1867, comitetul Național – înțeles ca organ permanent al Congresului Național Român – și-a încetat activitatea. Moment de criză gravă. Se ivea din nou problema necesității înaintării unui memoriu către împărat. Inițiativa lor era de sorginte pasivistă. Cei care nu agreau atât de mult această cale s-au orientat spre crearea unor partide provinciale sau chiar comitanse, sub mirajul constituționalismului promis. Ambele orientări au avut de suferit decepții. Adepții pasivismului parlamentar nu uitaseră idealul pandacic. Ca atare, cultivau o serie de legături cu „frații” lor din principatul României. Așa se explica arestarea gazetarului Candiano Popescu în anul 1867, învinuit de către autoritățile din Ardeal că răspândise o proclamație care începea în felul următor: „Români! Existența noastră în Dacia Superioară e amenințată /.../”²¹. Era sugestia celei de-a treia căi: eliberarea națională. Ori până la a ajunge acolo trebuia creat partidul unic, numit Congresul Național. Ziarul „Federațiunea” cita apelul-proclamație al lui Candiano, fără a-l nominaliza, apoi îndemna cititorii să ceară „Congres Național”²². Acțiunea redactorului Alexandru Roman, de la tribuna „Federațiunii” primise învinuirea de alianță ofensivă sincronizată cu zările de expresie sârbă²³. Peste o lună, Pronunciamentul din 3/15 mai 1868 a întărit credința că mișcarea națională românească are nevoie de un congres național unic²⁴. Nu era întâmplătoare solidarizarea românilor „ardeleni” cu cei „unguri” pe linia activității parlamentare în privința restaurării autonomiei Ardealului. Tactică minimalistă. Acest fir director va estompa orientarea radicală a celor ce

¹⁸ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. IV, p. 3-4.

¹⁹ *Ibidem*, p. 14.

²⁰ „Concordia”, Pesta, 1866, nr. 54.

²¹ Muzeul jud. Arad, M.R. nr. 1309, f. 1. Apelul a fost răspândit prin retranscriere.

²² *Congresul Național în Dacia superioară este necesariu*, în „Federațiunea”, Pesta, 1868, nr. 48, p. 187, 6 aprilie

²³ Cf. „Alföld”, Arad, 1868, p. 1, 1 aprilie.

²⁴ Gelu Neamțu, *Din geneza mișcării memorandiste: Memorandum „pierdut” din 1869*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia, 1994, nr. 1-2, p. 88.

rămăseseră fideliu unui Congres național. În anul următor (1869) se vehicula idea convocării pentru primăvara anului 1870 a unui congres al românilor din Transilvania, congres care ar fi urmat să formuleze o serie de revendicări; iar în cazul că acesta nu vor fi ascultate, petenții se vor adresa cu un memoriu la împăratul Austro-Ungar²⁵. Îngrijorarea autorităților dualiste a fost suficient de mare pentru a frâna demarajul celor două partide naționale românești. Până la urmă, singura reușită a constituit-o acutizarea conștiinței solidarității de gând și acțiuni în noile condiții ale „erei” dualiste austro-ungare. Poate fără să vrea, studentul Mihai Eminescu, semnatat sub pseudonimul Varro, al articolului „Să facem un congres”, dădea în vileag ideile care animau mentalul colectiv al elitei românești. Întâi, un congres național unic pentru Transleithania, apoi o selecție a oamenilor de caracter; pe urmă, încercarea de a obține reforme; iar în caz de nereușită – revoluția²⁶.

Treptele urcătoare ale solidarității politice românești din monarhia austro-ungară au fost mai vizibile în viața cluburilor electorale românești la nivel comitatens și parlamentar. Programul maximal pașoptist părea uitat. Platforma program de la 1881, deși îi unea într-un singur partid pe „ungureni” și „ardeleni”, continua să bată pasul pe loc susținând limitativ recăștigarea autonomiei Ardealului istoric. De-abia, conferința din ianuarie 1905 a partidului extindea dezideratul autonomiei teritoriilor compact românești și în părțile „ungurene” ale regatului dualist ungar.

Valoarea juridico-politică a hotărârii Adunării Naționale de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918 stil nou, își avea temeiul în solidaritatea morală a rețelei *bărbaților de încredere*, a membrilor de rând și a simpatizanților partidului etnic românesc. Acest partid își atinsese obiectivul major. Unii membri de frunte ai Partidului Național Român înțeleseseră necesitatea mutării accentului pe problemele social-economice. Ca atare, au căutat o formulă politică viabilă, precum Vasile Goldiș – Partidul Poporului. Până la urmă, P.N.R. a trebuit să fuzioneze cu alte formațiuni politice. Din anul 1926, în urma fuziunii cu Partidul Țărănesc, ia naștere un partid modern, cu obiective preponderent social-politic.

MOTIVS ET CONTEXTES POUR ASSOCIATION NATIONALE POLITIQUE DANS LA MONARCHIE DE HABSBOURG – LE CAS DU PARTI NATIONAL ROUMAIN (1848-1926)

(RÉSUMÉ)

L'auteur aborde l'idée du *parti ethnique roumain unique* sur le territoire du royaume hongrois et argumente la validation de son activité politique complexe dans les contextes juridico-politiques précaire. Les phases de son association nationale-politique, présentées chronologique, sont les suivantes: la Société Nationale Roumaine, le Congrès National Roumain et le Parti National Roumain.

²⁵ Arh. Naț. Buc., Arh. Ist. Centr., Microfilme Ungaria, nr. inv. 1479, poz. 29.

²⁶ „*Federațiunea*”, Pesta, 1870.

ALEGERILE PARLAMENTARE DIN NOIEMBRIE 1919 ÎN JUDEȚUL MUREȘ-TURDA

TRAIAN BOSOANCĂ

Studiul analizează alegerile parlamentare din perioada respectivă, având ca obiectiv prezentarea partidelor care au participat la competiția electorală, numărul circumscripțiilor electorale în care s-a votat, rezultatul alegerilor pe fiecare partid în parte, și numele deputaților și senatorilor care au reprezentat județul Mureș-Turda în Parlamentul țării. Studiul nu-si propune să abordeze programele partidelor politice cu care s-au prezentat în campaniile electorale și nici alianțele politice încheiate între unele partide.

Ținute abia în noiembrie, alegerile parlamentare din 1919 au fost în tot cursul anului la ordinea zilei în întreaga țară, implicit și în circumscripțiile electorale din Transilvania.

Pentru acordarea unei reforme electorale cu caracter democratic pentru toți cetățenii țării, a votului universal, s-a pronunțat Partidul Social Democrat, Partidul Naționalist-Democrat, gruparea poporanistă din Partidul Liberal ce-l avea în frunte pe Constantin Stere, precum și numeroși intelectuali¹. Legea propriu-zisă ce desființa sistemul electoral censitar și proclama votul universal, egal și secret a fost promulgată la 29 noiembrie 1918².

Printre principiile democratice care ar fi urmat să stea la baza statului unitar român înscrise în Rezoluția de la 1 decembrie 1918, un loc important îl ocupa dreptul de vot obștesc, direct, egal, secret, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani și cu reprezentarea proporțională. Decretul regal nr. 3613 din 11 decembrie 1918, însărcina Consiliul Dirigent cu întocmirea în cel mai scurt timp a proiectului de lege electorală, bazat pe principiul votului universal³. În ședința Consiliului Dirigent din 1 decembrie 1918 s-a decis ca până la 15 februarie 1919 Resortul Organizării, condus de Ioan Suciu, să prezinte proiectul legii electorale. Autorii proiectului, având în vedere necesitatea unificării cât mai grabnice a legislației din Transilvania cu cea din vechea Românie, s-au călăuzit în activitatea lor după principiile Decretului lege nr. 3402 din 14 noiembrie 1918 din vechea Românie. Particularitățile Transilvaniei însă au făcut ca proiectul întocmit să nu fie întru totul celui din vechea Românie. Dar abia la 17 iunie 1919

¹ Ion Iacoș, *Partidul muncitorilor din România în viața social-politică a țării*, București, 1973, p. 26

² S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoratul din România în anii interbelici*, Cluj-Napoca, 1981, p. 13,

³ Gheorghe Iancu, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Seria Historia, Facs*, 1, 1974, p. 103

Ioan Suciu a supus Consiliului Dirigent proiectul legii electorale, dezbaterile căruia se va prelungi până la 19 iulie 1919. Din proiectul întocmit lipsea două din principiile de la Alba Iulia și anume dreptul de vot pentru femei și reprezentarea proporțională⁴.

Rămas totuși în forma inițială, a fost votat în general la 2 august 1919, supus dezbaterii pe articole la 4 august, proiectul de lege electorală a fost votat cu puține modificări la 6 august 1919 de către membrii Marelui Sfat Național, cu excepția social-democraților care se retrăseseră de la lucrări. Autorizat de Consiliul de miniștri în ședința din 20 august 1919 și de președintele Consiliului Dirigent, primul ministru l-a supus la 24 august spre semnare regelui⁵.

Potrivit decretului-lege, dreptul de vot obștesc, egal, direct, secret și cu votare pe comune îl aveau toți cetățenii (bărbații) în vârstă de 21 ani, care au avut cetățenia maghiară și care nu optau pentru cetățenia altui stat și sunt născuți în teritoriile unite definitiv cu România, sau la 1 ianuarie 1914 aveau domiciliul în una din comunele acestor teritorii și până la fixarea listelor electorale au optat pentru cetățenia română și, în sfârșit, românii care nu erau nici născuți și nu aveau domiciliul real în una din aceste comune, dar optau pentru cetățenia română. Aceștia din urmă deveneau alegători după ce făceau declarația de optare și se stabileau într-o comună din România. Cetățenia, vârsta și domiciliul erau, deci, condițiile generale pentru a putea beneficia de dreptul de vot în Transilvania, bărbații⁶.

Primele alegeri, pe baza votului universal, s-au desfășurat pentru Cameră în zilele de 3, 4 și 5 noiembrie, iar pentru Senat în zilele de 7 și 8 noiembrie 1919⁷. Evenimentul marca multiple semnificații. Pentru prima dată în istoria modernă a României aveau drept de vot toți cetățenii bărbați ce au împlinit vârsta de 21 de ani, pentru Cameră, și 40 de ani pentru Senat. Alegerile urmau să dea un for unitar legislativ țării reîntregite prin realizarea unității naționale. Aveau să se înfrunte pe arena politică noi formațiuni politice alături de cele tradiționale. Atmosfera generală era favorabilă partidelor noi. "Toată lumea era dornică de ceva nou și cerea să vină la cârmă oameni noi; toată lumea se arăta sătulă de oamenii vechi, din cauza rechizițiilor, a refugului, a ocupației, a doliului din aproape fiecare casă, pretutindeni se dorea o schimbare, o reînnoire⁸. Legea prevedea ca județele să fie reprezentate proporțional cu populația lor, și anume un deputat la 30.000 de alegători și câte un senator la 20.000 de alegători pentru Senat, votând numai cetățenii de la 40 de ani împliniți. Numărul total al mandatelor după aceste norme era de 568 de deputați aleși în 79 de circumscripții electorale și 236 de senatori aleși în 78 de circumscripții⁹. Din cele 10 partide politice existente în 1919, la alegerile

⁴ Idem, p. 103-104

⁵ Idem, p. 104

⁶ Ibidem.

⁷ Vezi decretul-lege electorală nr. 3.402/1918, decretul modificat nr. 1040/1919, nr. 12.087 și nr. 3.600/1919.

⁸ N. Iorga, Memorii, Vol. III, p. 62

⁹ I. Rusu-Abrudeanu, Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat, București, 1930, p. 470; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, România după Marea Unire, București, 1986, Vol. II, Partea I, 1918-1933, p. 234

parlamentare s-au prezentat 7 partide¹⁰.

Articolul 46 al Decretului-lege pe baza căruia s-au desfășurat alegerile în Transilvania și Bucovina, prevedea ca, în cazul prezentării unui singur candidat pentru un loc de deputat, președintele biroului electoral îl putea declara ales pe acesta fără a se mai face votarea. În virtutea acestui drept, în alegerile din 1919 în Transilvania s-a votat în numai 24 circumscripții din 79, cât era totalul lor¹¹.

Rezultatele primului scrutin al votului universal a oferit într-adevăr un șir de surprize. Partidul Național Liberal ce se considera marele favorit, în virtutea pretențiilor sale merite în universalizarea votului, a fost marele învins. El a întrunit 21,96%, respectiv 103 mandate în Cameră¹² și 54 mandate de senatori¹³, caz unic în istoria parlamentarismului de la noi, când aparatul de stat nu izbutise să asigure o majoritate parlamentară partidului care dirija alegerile. "Nemulțumirile populației pentru pierderile din trecut, pentru dificultățile și lipsurile din prezent și pentru temerile ei de viitor, o determinaseră să caute ceva nou, neprecis și nesigur, dar totuși nou"¹⁴. Celălalt partid tradițional, al conservatorilor, ce întrunise doar 3,89%, respectiv 16 locuri în Cameră și 4 mandate în Senat¹⁵, a suferit o înfrângere ce marca de fapt începutul sfârșitului său politic.

Succese remarcabile a înregistrat Partidul Țărănesc, tânăra formațiune postbelică care, cu un program electoral bine conturat, a obținut un număr de 132 de mandate¹⁶.

Partidul Național Român din Ardeal, care militase pentru eliberarea națională, se bucura de o mare influență în rândurile populației, mai ales că în acea vreme printre cadrele lui se numărau a serie de intelectuali care s-au alăturat luptei pentru înfăptuirea unor reforme și consolidarea statului român unitar. La 22 octombrie 1919 Partidul Național a publicat "Programul în alegeri" adoptat la Alba Iulia¹⁷. Alegerile parlamentare au adus Partidului Național o majoritate absolută de voturi. Din cele 205 candidaturi distribuite în 79 de circumscripții electorale, 199 au revenit acestui partid, restul de 6 fiind ocupate de unele disidențe și fracțiuni¹⁸. Pe baza sistemului electoral al majorității absolute introduse de Consiliul Dirigent, din cele 79 de circumscripții nu s-a votat decât în 24, ceea ce înseamnă că 147 de deputați au fost aleși fără

¹⁰ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918-1921*, București, 1976, p. 362.

¹¹ Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice 1919-1934*, Sibiu, 1934, tabelul III; S. Cutișteanu, Gh.I. Ioniță, *Op. cit.*, p. 17.

¹² S. Cutișteanu, Gh.I. Ioniță, *Op.cit.* p. 17.

¹³ Marcel Ivan, *Op. cit.*, tabelul IV; Matei Dogan, *Analiza statistică a "democrației parlamentare" din România*, București, 1946, p. 27; *Buletinul statistic al României*, nr. 3, 1920.

¹⁴ Tancred Constantinescu, *Efectele legii electorale și învățămintele ce decurg din alegerile făcute după război*, București, 1927, p. 6.

¹⁵ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1915-1921*, București, 1976, p. 81.

¹⁶ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *Op. cit.*, p. 17.

¹⁷ „Patria”, Cluj, 23 octombrie 1919.

¹⁸ Marcel Ivan, *Op. cit.*, tabelul IV.

contracandidaturi¹⁹. Rezultatul mandatelor obținute de partidele politice în alegerile parlamentare din 1919 sunt prezentate în Anexa nr. 1.

În județul Mureș-Turda, pentru alegerile parlamentare din noiembrie 1919, s-a constituit o Comisie Centrală electorală județeană compusă din: Dr. Victor Suci, subprefect, președinte; Victor G. Maior, grefier; Titus Margineanțiu, consilier ministerial, director de finanțe, iar ca membri: Dionisie P. Decei, protopop; Melinte Pop, preot; Victor Tufan, preot; Alexandru Borda, preot; Nicolae Oprean, comerciant; Dr. Petru Muscă, medic; Dr. Tit Liviu Tilea, medic; George Maior, învățător; Dorift Șuteu, preot și învățător; Ștefan Rusu, protopop; Dr. Ioan Harșia, avocat; Alexandru Bidian, preot; Dr. Iosif Vancea, avocat; Victor Mera, farmacist; Alexandru Niculescu, preot; Augustin Nilca, preot; Dr. Valer Ghibu, avocat; Teodor Muică, preot; Ioan Silaghi, funcționar; Ioan Deac, proprietar; Sever Barbu, funcționar; Gavril Maier, proprietar; Ioan Ganga, proprietar și Vasile Iechim, econom²⁰. În ședința sa din 18 octombrie 1919, s-a discutat ordinul circular al Consiliului Dirigent, Resortul de Interne, nr. 11.000 din 17 august 1919, referitor la alegeri și constituirea birourilor electorale. la toate centrele electorale, compuse din un președinte, un notar, un grefier și substituiții lor²¹.

În județ urmau să fie aleși 8 deputați și 3 senatori²². Cele 8 circumscripții electorale pentru alegerea deputaților au fost:

1. *Circumscripția orașului Târgu-Mureș*

Alege un deputat cu vot proporțional.

2. *Circumscripția Bandul de Câmpie*, compusă din:

a) Comunele plășii Bandul de Câmpie;

b) Comunele Secretariatului Murăș-Sâncrai al plășii Mureșul de jos și

c) Comunele secretariatului Băla al plășii Mureșul de sus.

3. *Circumscripția Erneul-Mare*, compusă din:

a) comunele secretariatelor Păuca, Ceuaș, Sântana, Glodeni, Erneul-Mare, Ied, Mureș sângiorgiu ale plășii Mureșul de sus;

b) comunele secretariatelor Luca, Mureșeni, Crăciunești ale plășii Mureșul de jos și

c) comunele secretariatelor Petelea, Ilia și Periș ale plășii Reghinului de jos.

4. *Circumscripția Sângiorgiu de Pădure*, compusă din:

a) comunele secretariatelor Sângiorgiu de Pădure, Vărgata, Ghindari, Sărata, Hodoșa, Sovata ale plășii Miercurea-Niraj și

b) comunele secretariatelor Fântânele, Sânbenedic, Oaia și Troița ale plășii Mureșul de jos.

5. *Circumscripția: Miercurea-Niraj*, compusă din:

a) comunele secretariatelor Miercurea-Niraj, Iobăgeni, Călugăreni, Eremitul, Bereni și Măgherani ale plășii Miercurea-Niraj

¹⁹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Op. cit.*, pag. 157

²⁰ Arhivele Naționale București, Direcția Arhivelor Istorice Centrale (în continuare Arh. Nat. Buc., - D.A.I.C.), *Fond Consiliul Dirigent, Administrația generală*, Dos. Nr. 2/1919, f. 462

²¹ Ibidem

²² *Gazeta oficială a Consiliului Dirigent*, nr. 52, 4 septembrie 1919, p. 387-398

b) comunele secretariatelor Gălești și Călușeri ale plășii Mureșul de sus și

c) comunele secretariatului Apalina al plășii Reghinul de jos.

6. *Circumscripția Reghinul-săsesc*, compusă din:

a) orașul Reghinul-săsesc și

b) comunele secretariatelor Ibănești, Chiheru de sus, Beica ungurească (azi Beica de jos), Petrilaca, Poarta, Voivodeni și Brețcu ale plășii Rehinul de jos.

7. *Circumscripția Gurghiu*, compusă din

a) comunele secretariatelor Râpa de sus, Ideciul de jos, Reghinul unguresc, Măierău, Luniiș și Brâncovenești ale plășii Reghinul de sus

b) comunele secretariatelor: Jabenita și Gurghiu ale plășii Reghinul de jos.

8. *Circumscripția Toplița*, compusă din:

a) comunele secretariatelor Toplița, Lunca Bradului, Deda, Rușii-Munți ale plășii Reghinul de sus²³.

Prezentăm în continuare cele 3 circumscripții electorale pentru alegerea senatorilor²⁴.

1. *Circumscripția Târgu-Mureș*, compusă din:

a) orașul Târgu-Mureș;

b) comunele plășii Miercurea-Niraj;

c) comunele secretariatelor Fântânele, Sânbenedic, Oaia și Troița ale plășii Mureșul de jos;

d) comunele secretariatelor Apalina al plășii Reghinul de jos

2. *Circumscripția Rehinul-săsesc*, compusă din:

a) Orașul Reghinul săsesc;

b) comunele plășii Reghinului de jos, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Apalina, Gurghiu și Jabenita

c) comunele plășii Bandul de câmpie;

d) comunele plășii Mureșul de jos, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Fântânele, Sânbenedic, Oaia și Troița și

e) comunele plășii Mureșul de sus, cu excepția celor care aparțin secretariatelor Gălești și Călușeri.

3. *Circumscripția Toplița*, compusă din:

a) comunele plășii Reghinul de sus și

b) comunele secretariatelor Jabenita și Gurghiu ale plășii Reghinul de jos.

Astfel pentru alegerile de deputați au fost constituite 8 circumscripții electorale (Târgu-Mureș, Reghin, Toplița, Gurghiu, Miercurea-Niraj, Band, Sângiorgiu de Pădure și Erneiul Mare - azi comuna Ernei), iar pentru alegerea celor 3 senatori s-au constituit 3 circumscripții electorale (Târgu-Mureș, Reghin, Toplița). Au candidat reprezentanți ai Partidului Național Român, un reprezentant al Partidului Țărănesc și 2 independenți (profesorul Simion

²³ Dr. Aurel Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dingent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria*, (2 decembrie 1918-10 aprilie 1920), Târgu-Mureș, 1996, p. 479-481

²⁴ *Idem*, p. 499

Mândrescu, eminentă personalitate în lupta pentru realizarea unității naționale, și preotul greco-catolic Ioan Șiara din Teleac, care în toamna anului 1918 a fost președintele Consiliului național român din Teleac²⁵. Pentru alegerile de deputați în 6 circumscripții electorale nu au fost contracandidați. Astfel în circumscripțiile: Târgu-Mureș unde a candidat Dr. Aurel Baciuc, Toplița - Gheorghe Pop; Miercurea-Niraj - Aurel Dobrescu; Band - Nicolae Vulcu; Sângiorgiu de Pădure - Alexandru Lupeanu; Erneiul Mare - Ioan Montani, toți cei menționați au fost aleși²⁶. Toți reprezentau Partidul Național Român. În circumscripția Reghin au candidat: ing. Flore Bogdan din partea Partidului Țărănesc, a obținut 1668 voturi, și protopopul greco-catolic din Reghin, Arton M. Popa, care candidase pe lista Partidului Național, a obținut 523 voturi. Învingător a ieșit ing. Flore Bogdan²⁷. În circumscripția Gurghiu au existat 3 candidaturi: Vasile Sava care candidase pe lista Partidului Național Român: a obținut 1980 voturi, precum și 2 independenți: Simion Mândrescu care obținuse 174 voturi și Ioan Șiara care obținuse 90 voturi. A ieșit învingător Vasile Sava²⁸. În județul Mureș-Turda din 8 deputați, 7 reprezentau Partidul Național Român și unul Partidul Țărănesc.

La alegerile pentru senat, protopopul ortodox Vasile Duma din Reghin, în circumscripția Reghin, neavând contracandidat, este declarat ales în unanimitate. De asemenea, în circumscripția Toplița a existat o singură candidatură în persoana lui Emil Alexandrescu Cormoș, mare proprietar în Grebenișu de Câmpie, declarat ales în unanimitate. În schimb, în circumscripția Târgu-Mureș s-au înscris doi candidați: generalul Ioan Popovici din Sibiu, care obținuse 707 voturi, și Vasile Suciuc, protopop greco-catolic în Câpușu de Câmpie, care cu cele 6411 voturi este declarat ales²⁹. Toți 3 reprezentau Partidul Național Român.

Prima manifestare electorală pe baza votului universal a demonstrat marile schimbări ce se conturau în conștiința cetățenilor țării. Întâiul parlament ales de popor ca și guvernul Blocului parlamentar de sub președinția lui Alexandru Vaida-Voevod, ce emanase din configurația sa specifică, va fi de scurtă durată (1 decembrie 1919-13 martie 1920).

²⁵ Ioan Silviu Nistor, *Contribuții mureșene la Marea Unire din 1918*, Cluj-Napoca, 1980, p. 72

²⁶ Arh. Nat. Buc., D.A.I.C., *Fond Consiliul Dirigent, Administrația generală*, Dos. Nr. 2/1919, f. 473, 475, 477, 478

²⁷ Idem, f. 475

²⁸ Idem, f. 474

²⁹ Idem, f. 476-477

ANEXA NR. 1

Numărul mandatelor obținute de partidele politice în alegerile parlamentare din noiembrie 1919

Partidul	1919
Conservator-progresist	16
Național liberal	103
Țărănesc	199
Național român	130
Poporului	7
Socialist din România	7
Federația democrației național-sociale	-
Naționalist-democrat	27
Alte partide și grupări politice	79
TOTAL	568

**THE PARLAMENTARY ELECTION OF NOVEMBER 1919 FROM
MUREȘ-TURDA DISTRICT****(Summary)**

The study analyze the parliamentary election from that period, which want to present the parties which have participated at the elective competition, the number of electoral districts where the citizens gives their votes, the results of the election for one party, and the names of the senators and deputies which were representing the Mureș-Turda district in the country Parliament. The study do not have the purpose to abord the parties programs, which they had presented in the elective companies and the political alliances, which was fixed between some parties.

PENTRU UN MONUMENT NAȚIONAL AVRAM IANCU LA TÂRGU-MUREȘ

VIRGIL PANĂ

"Cetățeanule al frumosului oraș Târgu-Mureș și, de asemenea, tu, trecătorule, opriți-vă o clipă din mersul vostru grăbit și ridicați-vă acoperământul capului în semn de cinstire a chipului săpat în bronz al unui erou și martir pentru cauza dreaptă a poporului său și recitați în gând versurile izvorâte din inima curată a marelui anonim, poporul: „lancule mare / lancule tare / Cu noi să fii / Tu însoțește și-nsuflătește / Pe ai tăi fii”.

(Ștefan Pascu la dezvelirea statuii lui Avram Iancu, Târgu-Mureș, 12 noiembrie 1978)

Istoria monumentelor, de mare sau mică dimensiune, dedicate memoriei lui Avram Iancu, este, astăzi, în general, suficient de cunoscută¹ astfel că noi nu putem face mai mult decât să completăm unele "spații albe", mai puțin investigate, sau să nuanțăm și să întărim conturul unor imagini asupra cărora autorii au insistat mai puțin. Ceea ce nu au subliniat îndeajuns cei care s-au ocupat sau sunt preocupați de acest aspect al perpetuării imaginii Craiului Munților în istorie este faptul că poate nici un oraș de pe cuprinsul Ardealului nu era mai potrivit pentru edificarea unui monument național închinat eroului de la 1848 ca orașul Târgu-Mureș. Aici, în casa lui Avram Iancu care, în 1848, când era cancelist la Tabla Regească (Curtea de Apel), au tresărit de fiorii dragostei de neam sufletele a treizeci de tineri români. Cuprinși de vraja libertății naționale, aceștia au jurat, sus și tare, că își vor jertfi energiile pe altarul neamului; aici, în casa lui Avram Iancu, s-a plămădit marea Adunare de la Blaj, de la Dumineca Tomii. În casa sa din Târgu-Mureș, s-au coborât în sufletul lăncului toate suferințele și durerile, toate lacrimile și tot sângele care a înroșit țărâna pământului, toate durerile spuse și nespuse ale poporului român din Transilvania. "Veniți, dar cu toții - chema la strângerea rândurilor un ziar târgumureșan -, să aducem obolul nostru celui mai mare erou național din cetățuia Carpaților; veniți să eternizăm pentru vecie figura aceluia, care s-a jertfit pe altarul

¹ Vezi în acest sens, Paul Abrudan, *Pentru un monument lui Avram Iancu*, Sibiu, 1972, 179 p; Octavian Tătar, *Colecta pentru monumentul Avram Iancu*, în *Restituiri*, V. Deva, 1997, p. 117-125

neamului; veniți să ridicăm din rodul muncii noastre, în orașul nostru, pe Regele Munților, ca să fie o pildă vie pentru toate neamurile, de eroism, idealism și jertfirea de sine pentru binele și fericirea neamului și a țării".²

Înființarea *Comitetului de inițiativă* pentru colectarea fondurilor necesare realizării unui monument de proporții, pentru epoca respectivă, a avut loc în 8 decembrie 1923, la primăria municipiului, sub patronajul primarului Emil A. Dandea, de numele căruia se asociază întreaga operă de cinstire a memoriei lui Iancu, în municipiul Târgu-Mureș.³

Emil Aurel Dandea a fost numit primar al orașului Târgu-Mureș la 31 decembrie 1922, aducând cu el o rodnică experiență acumulată în cadrul Consiliului Dirigent și în Consiliul Național Român din Cluj, îndeosebi în opera de introducere a administrației românești într-unul din cele mai mari orașe ale Transilvaniei. În anul 1920 el inițiasse și organizase comitetul pentru monumentul lui Avram Iancu din Cluj care strânsese, până la mutarea lui Dandea la Târgu-Mureș, suma de 1.000.000 lei, prin subscripție publică. În aceste împrejurări, este ușor de înțeles faptul că noul primar al municipiului Târgu-Mureș a urmărit, pe teren edilitar, continuarea operei începute la Cluj, în ciuda faptului că contextul economic și politic din noul mediu era mult mai vitreg, uneori chiar ostil. La instalare sa ca primar la Târgu-Mureș, municipiul număra 30.988 locuitori, din care doar 3947 români (12,7%), iar restul alte naționalități (maghiari, germani, evrei etc.).⁴

Comitetul de inițiativă număra peste 100 de membri de diferite profesii și stări sociale, de la reprezentanți ai autorităților de stat și ai administrației locale, până la meseriași, comercianți și proprietari de pământ.⁵ Într-o atmosferă entuziastă, după

² "Mureșul", Târgu-Mureș, II, 47, 16 decembrie 1923.

³ Dandea Emil A, s-a născut la Bucium, lângă Abrud, în anul 1893. În urma studiilor universitare a obținut titlul științific de doctor în drept și în științe politice. A absolvit și Academia Comercială din Viena. În anul 1918-1919 a fost președinte al Societății tinerimii universitare din Cluj și delegatul acesteia la Adunarea de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918. În timpul evenimentelor din toamna anului 1918 a fost unul din cei 9 membri ai Consiliului Național Român din Cluj, care l-a însărcinat cu organizarea consiliilor și gărzilor naționale în fostul comitat Turda-Arieș, în regiunea Munților Apuseni. După instalarea administrației românești în Transilvania, la 19 ianuarie 1919 Dandea a fost numit, de către Consiliul Dirigent, primul secretar român al primăriei din Cluj, unde a deținut și funcția de consilier până la numirea sa ca primar al municipiului Târgu-Mureș, la 31 decembrie 1922. În calitate de deputat în Parlamentul României (1926-1928) a fost încredințat de către guvern cu studierea problemelor moșilor, despre care a scris și o lucrare ce poartă numele de *Chestiunea moșilor* (pentru detalii, vezi Maximilian Costin, *Un mare român. Emil Dandea, Târgu-Mureș, 1934*, p. 9-11; *Un om pentru Târgu-Mureș. Emil A. Dandea. Fundația culturală "Vasile Netea", Târgu-Mureș, 1995*; Emil A. Dandea, *Politică și administrație, Târgu-Mureș, 1996*).

⁴ Pentru detalii privind situația demografică a județului Mureș, vezi Virgil Pană, *Realități demografice în județele Mureș și Târnava Mare*, în "Marisia", XXV, 1996, p. 351-378.

⁵ Pentru sprijinul moral și material acordat acestei opere de adevărat românism considerăm că trebuie eternizați toți cei care și-au asumat această sarcină: *Înaltul Patron*: A.S.R. Carol, principele moștenitor; *Președinți de onoare*: Ionel I.C. Brătianu, prim-ministru; I.P.S.S. Dr. E.M. Cristea, Mitropolitul primit al României; I.P.S.S. Dr. V. Suciu, Arhiepiscop și Mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș; I.P.S.S. Dr. N. Bălan, Mitropolit al Ardealului; P.S.S.N. Ivan, Episcop al Clujului; Nicolae Iorga, prof. univ.;

cum relatează presa vremii, s-a hotărât cu însuflețire începerea acțiunii, pentru ca, în anul 1927, când se împlineau 100 de ani de la nașterea eroului, statuia să poată fi dezvelită în mijlocul pieții, pe locul monumentului lui Iosif Bem. S-a hotărât, de asemenea, să se facă apel la spiritul de jertfă al întregii populații românești din localitate și din întreg județul pentru a contribui cu obolul său la înfăptuirea acestei opere de demnitate națională.

În pofida entuziasmului dovedit de Comitetul de inițiativă, în prima sa ședință, timpul s-a dovedit, însă, prea scurt pentru materializarea sa, anul 1924 fiind marcat, în municipiul Târgu-Mureș, doar prin manifestări cultural-istorice și prin montarea de plăci comemorative pe diferite clădiri care aminteau de Revoluția de la 1848.

În cuvântarea primarului, la comemorarea lui Avram Iancu, ținută în ședința *Comitetului administrativ* a municipiului Târgu-Mureș, la 19 septembrie 1924, Emil Aurel Dandea propunea ca locurile istorice din oraș să fie însemnate astfel: 1. una

Gen. Alexandru Averescu; Iuliu Maniu; Octavian Goga; *Președinți activi*: Gen. C. Serbescu, cdt. Div. 20; Romul Pop, prim preș. al Curții de Apel; *Vicepreședinți*: Dr. C. Albu, fost prefect, notar public; P. Brătășanu, senator; Dr. A. Baci, decanul baroului avocațial; I. Jumanca, fost ministru; S.C. Mândrescu, deputat; V. Maior, prefect; Dr. A. Popescu, fost prefect, deputat; N. Popoviciu, fost prefect; Șt. Russu, protopop, senator; P. Roșca, subprefect; Dr. L. Tilea, medic-șef; Dr. I. Vescan, senator; *Cenzori*: Octavian Fulea, director al Băncii Românești; *Secretar General*: Dr. E.A. Dandea, primarul orașului; *Secretari*: St. Pantea, prim notar; S. Pasere, șeful antistiei comunale; Dr. S. Pântea, secretar al primăriei; *Membri*: col. B. Antonescu; Andreșan E., preot; Al-George V., directorul Casei cerc. președintele "ASTREI"; Anucuța T., primpretor; Bărdășan I., proprietar; col. I. Berindei; Bersan A., preș. senatului Curții de Apel; Bogdan F., deputat; Bogdan V., avocat; Boldur S., comerciant; col. Gh. Boerescu; Budiu C.; director de bancă; Bucur I., insp. închisorii; col. Cartian Gr.; Cantacuzino Gh., director de bancă; Cada A., proprietar; Cazan Gh., proprietar; Cormoș Alexandru, proprietar; Coman F., comerciant; med. col. Curta; Codarcea I., primpretor; Cristea A., director de bancă; Comes I., meseriaș; Criștiu N., comerciant; Cristea P., director general Zooteh; Câmpian I., protopop; Comes I., medic, Crețu Gheorghe, preș. Sedriei orfanale; col. I. Dimitriu; Dir. Șc. pr. P. Carol; Donescu Donea; preot; Dir. Lic. "Papiu-Ilarian"; Directorul Șc. de Arte și Meserii; Dir. Șc. Normale; Directorul Șc. pr. "Mihai Eminescu"; Dir. Șc. comerciale; col. Dan A.; Dr. Florian I., medic-director; Dr. Florian P. insp. financiar; col. Georgescu D; Groza V.; Dr. medic șef insp. igienic; Dna Georgescu, dir. Lic. "Unirea"; Dr. Ghibu V., avocat; Hălăcean A., șef de gară; Harșia I. avocat; Henteș I., casier la "Albina"; Ivan I., hotelier; Idu V. subrevizor; Ieremia St., consilier orășenesc; Iustian A., medic; Jarda I., avocat; Musca P., medic; Măla I., inspector al muncii; Maier M. inginer; Maier Gh., preot; Matei P., primpretor; Muntenescu V., preot; Muică T., preot; Nicolescu Z., inginer; Nestor I., avocat; Neagoș S., farmacist; Nilca A., protopop; maior Nădejde V.; Oprean N., comerciant; Popescu-Bălteni, director de bancă; Popescu Octavian., președintele tribunalului; Pop S., comerciant; Prefectul Poliției; Popa E., primpretor; Președintele Meseriașilor Români; Pantea I., avocat; Popa A., protopop; Popescu L., primpretor; Puia I., revizor școlar; Popescu L., director la "Cetatea"; Pop Maria, președinta orfelinatului "M.C."; Rădulescu I., director de bancă; Russu A., deputat; Sogan C., proprietar; Sălăgean I., adm. protopop; Sasu Z., preot, Zbărcea Z., primpretor; Simion A., meseriaș; Suciu P., preot; Suciu N., învățător; Saltelechi V., preot; Suciu V.; Stoina P., notar public, Șeful Siguranței; Tritean R., insp. C.F.R.; Tătulea V., medic veterinar, Târnovean A., protopop; col. Vlădescu Gh.; Vulcu N., proprietar; Vlasa Gh., meseriaș; Zehan S., preot (cf. "*Mureșul*", 16 decembrie 1923).

dintre vitrinele (fereastră mare) din Săla festivă a primăriei să fie împodobită cu figura lui Avram Iancu, pictată arsă în sticlă; 2. să se dispună pictarea unui tablou al lui Avram Iancu, care să fie așezat într-o sală a primăriei; 3. Comitetul administrativ împreună cu Consiliul orașului, să ia măsurile potrivite pentru a se prevedea la buget o sumă corespunzătoare, să se inițieze o colectă publică și alte măsuri pentru a se ridica, în anul următor, statuia *Avram Iancu*. "Din partea mea personală, după modestele mele puteri - spunea Dandea -, am onoarea a subscrie și solvi prin aceasta 3000 lei." 4. Să se intervină la Eforia Căminului de ucenici pentru ca acesta să poarte numele lui Avram Iancu; 5. să se comemoreze, printr-o placă așezată pe una dintre clădirile de pe str. Sfântu Gheorghe, faptul că acolo a fost ucis Constantin Romanu-Vivu, prefectul Legiunii a XII-a; 6. fixarea unei plăci comemorative pe prefectură, marcând, astfel, locul unde a fost omorât Florian Micaș⁶.

La 1 mai 1925, revista "Orașul" anunța că statuia Iancului ajunsese în stadiul de execuție, Comitetul, care avea la dispoziție a sumă de peste 600.000 lei, hotărând publicarea concursului, pentru executarea modelului, pentru 1 septembrie 1925⁷.

Publicațiunea de concurs, dată în 15 iunie 1925, cuprindea următoarele puncte; 1. să se realizeze proiectul unei statui în bronz care să-l reprezinte pe Avram Iancu din anii 1848-1849, după tablouri și tradiție; 2. în cazul în care se opta pentru o statuie ecvestră, înălțimea minimă să fie de cel puțin de două ori mai mare decât înălțimea naturală (aproximativ 3 m și 30 cm.); 3. proiectul să fie la scara 1:10; 4. spesele statuii, inclusiv soclul și ridicarea la fața locului nu puteau depăși suma de 1.000.000 lei. Comitetul își rezerva dreptul de a executa fundația și soclul, în regie proprie și de a pune la dispoziție bronzul necesar turnării⁸.

La concursul din septembrie 1925, au participat 7 sculptori cu 8 machete, Ioan Schmidt, din București, expunând două modele. Ceea ce a surprins neplăcut juriul a fost atât numărul mic al concurenților cât și sărăcia de inspirație pe care au dovedit-o machetele expuse. Explicația putea consta în faptul că primăria nu fixase premii pentru cele mai reușite machete și că devizul monumentului - un milion de lei -, n-ar fi fost stimulativ pentru artiști, cu toate că același lucru se întâmplase și în cazul statuii de la Cluj al cărui deviz se ridica la suma de 2.500.000 lei, iar premiile fuseseră numeroase și mari.

Dintre cele 8 modele au fost remarcate, totuși, machetele sculptorului I. Schmidt, dar soclurile prea mult stilizate contrastau, în mod negativ, cu figurile expresive care întruchipau epoca mărețului Iancu. Fără regret - scria un periodic local -, s-a trecut peste machetele sculptorilor Benő Nagy și Iosif Tompa Papor, care l-au înfățișat pe Iancu în postura unor țărani de carnaval, în faze comice și ridicole⁹. Singurul sculptor expozant, care a înțeles cât de cât sufletul Iancului și caracterul grandioasei mișcări naționale de la 1848, s-a dovedit a fi I. Dimitriu-Bârlad din

⁶ La 30 noiembrie 1924, la aniversarea a șase ani de la Unire, s-a dezvelit o placă comemorativă în memoria eroului Câmpiei Ardelene, care a fost așezată pe edificiul școlii primare din Piața Sf. Gheorghe, strada și școala urmând să poarte numele "Constantin Romanu".

⁷ "Orașul", Târgu-Mureș, III, 10, 1 mai 1925, p. 88

⁸ *Idem*, III, 13, 15 iunie 1925, p. 118

⁹ "Viitorul Mureșului" Târgu-Mureș, I, 3, 20 septembrie 1925

București, autorul mai multor monumente care împodobeau piețele unor orașe din România. Figura Craiului Munților a fost, totuși, considerată nu tocmai nimerită, ca și basoreliefurile care nu se dovedeau cele mai expresive, fapt pentru care concursul s-a amânat pentru data de 1 Decembrie 1925.

La al treilea concurs, cel din 15 decembrie 1925, s-au prezentat trei sculptori; I. Dimitriu-Bârlad, I. Schmidt și Mihail Kara. În ceea ce privește personalitățile lor artistice, concurenții veneau cu titluri aproape egale. C. Dimitriu-Bârlad era autorul marelui monument al "Cavaleriei" din Iași, al monumentului "Aviatorului" din Roman, al statuii lui Eminescu din Săn-Nicolaul Mare și al altor busturi și statui răspândite prin toate orașele țării. Mihail Kara, cunoscut mai mult în Transilvania, se prezenta ca autorul celor două mari statui din Oradea, a Reginei Maria și a regelui Ferdinand. I. Schmidt, sculptor bucureștean mai puțin cunoscut în cercurile artistice, era autorul statuii "Soldatul Necunoscut", din București.

Din punct de vedere al valorii artistice a machetelor, sarcina juriului a fost mult ușurată chiar de concurenți. Mihail Kara a prezentat o machetă care înfățișa un călăreț care strivea două făpturi umane, lucrare interesantă, ca realizare artistică, dar care avea marele păcat că nu prezenta nimic comun nici cu Avram Iancu, nici cu mișcarea națională românească din Transilvania de la 1848. I. Schmidt înfățișa aceeași machetă de la concursul anterior, deloc revăzută, deși fusese respinsă și atunci. Lucrarea sa înfățișa un Avram Iancu așezat comod pe un cal de o rasă foarte curioasă, cu palma dreaptă ridicată spre cer și cu mâna stângă încheștată în coama calului. Imaginea reprezenta mai degrabă un țăran chefliu decât personalitatea Iancului, așa cum se exprima editorialistul publicației "*Viitorul Mureșului*" în care a apărut rezultatul concursului¹⁰.

Macheta lui I. Dimitriu-Bârlad, care a fost, de altfel, acceptată, îl înfățișa pe Iancu îmbrăcat în portul moților, în clipa când urca către munți, cu brațul vânjos întins spre culmi. Figura lui era dârză și hotărâtă, iar mișcarea calului, urcând sprinten munții, era, după cum apreciau specialiștii, de un realism perfect.

Privită în ansamblu, lucrarea prezenta linii de o rară armonie, iar din întreg grupul statuar se degaja un aer de maiestate care impresiona profund privitorul. Basoreliefurile laterale, reprezentând scene din Revoluție, constituiau o fidelă reconstituire istorică a vremurilor mari de la 1848¹¹.

În publicația "*Orașul*", din 15 martie 1926, apărea o știre conform căreia Comitetul de inițiativă pentru realizarea monumentului Avram Iancu din Târgu-Mureș încheiase contractul pentru ridicarea acestui grup statuar, pentru suma de 1.000.000 lei, cu sculptorul Ioan C. Dimitriu-Bârlad. Lucrările deja începuseră, acordându-i-se sculptorului sumele necesare din capital pentru continuarea lucrării, care urma să fie finalizată în primăvara anului 1927¹².

Conform afirmațiilor făcute de Paul Abrudan, sculptorul I. Dimitriu-Bârlad nu

¹⁰ *Idem*, 20 decembrie 1925; despre personalitatea acestui sculptor vezi și Virgiliu Z. Teodorescu, *Informații referitoare la personalitatea sculptorului Ioan Schmidt Faur* în "*Revista Muzeelor și Monumentelor*" seria "*Monumente istorice și de Artă*", XX, nr. 2, 1989, p. 38-55;

¹¹ Despre sculptorul Ioan Dimitriu-Bârlad vezi Virgiliu Z. Teodorescu, *Informații referitoare la activitatea sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad*, în "*Revista Muzeelor și Monumentelor*", seria "*Monumente Istorice și Artă*", XVIII, nr. 1, 1987, p. 52-62.

¹² "*Orașul*", Târgu-Mureș, IV, 7, 15 martie 1926, p. 56

a executat în mod special pentru Târgu-Mureș o nouă statuie Avram Iancu ci a predat acestui oraș statuia, executată pentru clujeni, care urma să fie amplasată în orașul de pe Someș după finalizarea construcției Catedralei Ortodoxe. Între timp s-a convenit că în Cluj să se ridice statuia "Lupoaița și copiii", iar monumentul național ridicat în memoria lui Avram Iancu să rămână cel din Târgu-Mureș¹³.

Terminată în primele luni ale anului 1927, statuia ecvestră a Iancului a fost urcată pe soclu și dezvelită abia la 10 mai 1930. Firesc, se naște întrebarea: de ce așa târziu? De ce festivitatea nu a avut loc de pildă, în anul 1928 când s-au sărbătorit 80 de ani de la Revoluția Română din Transilvania și 10 ani de la făurirea României integrale?

Din investigațiile pe care le-am întreprins în arhivele mureșene, din studierea atentă a fondului Consiliului Municipal Târgu-Mureș, care păstrează toate procesele verbale și protocoalele din anii 1927-1930, nu am aflat decât că problema monumentului Avram Iancu s-a pus o singură dată, și atunci indirect, în ședința din 19 octombrie 1928, când s-a discutat și situația statuii lui Iosif Bem, pe locul căreia urma să fie amplasată statuia eroului român de la 1848. La propunerea primarului Bernády György, ca monumentul lui Bem să fie predat Ministerului Român de Externe pentru a fi făcut cadou Poloniei, o parte din consilierii maghiari, care au participat la ședința amintită, au opinat că această statuie să rămână lângă cea a Iancului deoarece, așa cum se exprima Nicolae Sebestyén, "numai acea națiune poate aștepta stima prezentului său, care stimează trecutul altor națiuni".¹⁴

O explicație pentru această întârziere poate fi și aceea că în anul 1926, după alegerile comunale, la care Emil Aurel Dandea nu mai participase, la conducerea orașului ajunsese ca primar Bernády György, ajutat de un consiliu cu o majoritate preponderent maghiară. Faptul că totuși inaugurarea monumentului a avut loc în anul 1930 denotă realitatea că administrația majoritar maghiară nu pusese piedici acestei acțiuni, dar nici nu o încurajase.

Cu ocazia dezvelirii statuii au fost organizate adevărate serbări naționale la care au luat parte, în afara oficialităților, un număr mare de intelectuali și simpli cetățeni din localitățile de pe Valea Mureșului, Someșului și din Munții Apuseni.¹⁵

Presa maghiară, care nu fusese invitată oficial, a tratat evenimentul ca pe un simplu fapt divers. Făcând abstracție de orice tangență politică, după propria-i expresie, ziarul maghiar "A ma", comenta festivitatea doar din punct de vedere artistic. "Artistul - scria publicația amintită -, l-a reprezentat pe Avram Iancu pe un pur sânge englezesc, cu sabia (sic!) întinsă spre depărtări, dorind astfel să simbolizeze că Iancu a fost mai mult conducătorul spiritual al mișcării decât conducător militar".¹⁶

Publicația "Maros" amintea că, alături de oficialitățile românești au fost invitați și reprezentanții cultelor minoritare: Jaross Béla, parohul bisericii romano-catolice, Tothfalusi József, protopop reformat, Halmágyi János, protopop unitarian, Bayer Fülöp, protopop luteran, dr. Lövy Ferencz și Sofer Manno, rabini șefi, din partea

¹³ Paul Abrudan, *op. cit.*, p. 111

¹⁴ Arhivele Naționale Mureș, *Fond Consiliul Municipal Târgu-Mureș*. Procese și protocoale, dosar 101/1928, f. 160-170

¹⁵ Pentru detalii, vezi Paul Abrudan, *op. cit.*, p. 112-113

¹⁶ "A ma" (Azi), Târgu-Mureș, VI, 52 (1022), 11 mai 1930

izraeliților.¹⁷

Din păcate, nu putem face considerații asupra manierei în care acest eveniment a fost reflectat în presa românească locală. Din cauza precarității acesteia în raport cu presa maghiară (5 cotidiane maghiare și nici unul românesc; 21 reviste și gazete românești și 25 maghiare)¹⁸, revistele și gazetele românești din acest oraș nu acoperă nici una perioadă manifestărilor de la Târgu-Mureș.

În toamna anului 1940, după căderea județului Mureș sub incidența Dictatului de la Viena, statuia Iancului din Târgu-Mureș a fost demontată și transportată la Câmpeni, unde a fost așezată pe un soclu pregătit din timp. Astfel că "alături de moții care se reîntorceau prin Câmpeni spre locurile lor de baștină, orașelului i s-a dat statuia de bronz a lui Iancu Avram care "din piața Câmpenilor, unde este așezat /.../ privește încruntat pe sub strașina căciulii sale moțești. El scrutează zările de unde a venit furtuna".¹⁹

După 48 de ani, municipiul Târgu-Mureș devenea din nou centrul memorial al Revoluției de la 1848. La 12 noiembrie 1978 a fost amplasat în centrul orașului un nou monument național Avram Iancu, operă a talentatului sculptor bucureștean Florin Codre. Împreună cu soclul, statuia are 11 metri înălțime și este situată în Piața Trandafirilor, loc central care permite o bună punere în valoare a monumentalității sale. Dintre toate discursurile rostite atunci de oficialități, îl reținem, pentru posteritate, pe cel al lui Hajdú Győző, la vremea aceea președinte al Consiliului Județean al oamenilor muncii de naționalitate maghiară, redactor șef al fostei reviste "*Igaz szó*", care, printre altele, a spus: "Te salutăm acum și întotdeauna pe tine, Avram Iancu, noi oameni ai muncii români, maghiari și de alte naționalități ai acestei patrii. Te salutăm, suflet nobil, curat și bărbătesc care ai știut să fii din cap până în picioare român, revoluționar și om. Te salutăm pe tine tribun strălucitor, nobil și plin de poezie..."²⁰

Pour un monument national Avram Iancu à Târgu-Mureș

(Résumé)

L'article reconstitue, à la base des sources éditées et inédites, les efforts des autorités et des habitants de la ville Târgu-Mureș, lieu de la préparation idéologique du début de la Révolution roumaine de 1848 de Transylvanie, pour l'édification d'un monument national Avram Iancu dans cette ville.

¹⁷ "Maros" (Mureșul), Târgu-Mureș, 13 mai 1930

¹⁸ Vezi amănunte la Virgil Pană, *Presa minoritară din România interbelică. Privire specială asupra județelor Mureș și Târnava Mare*, în "Restituiri", Deva, 1977, p. 221-247

¹⁹ "Transilvania", Sibiu, 3-4/1943, p. 230; Paul Abrudan, *op. cit.*, p. 117-120. "Steaua Roșie", Tîrgu-Mureș, 14 noiembrie 1978; "Vörös Zászló", Tîrgu-Mureș, 14 noiembrie 1978; "Vatra", VIII, 11, 26 noiembrie 1978, p. 28

²⁰ "Steaua Roșie", Tîrgu-Mureș, 14 noiembrie 1978; "Vörös Zászló", Tîrgu-Mureș, 14 noiembrie 1978; "Vatra", VIII, 11, 26 noiembrie 1978, p. 28

ASPECTE PRIVITOARE LA TEORIA ISTORIEI ÎN SCRIERILE LUI IOAN LUPAȘ

NICOLAE VICTOR FOLA

Reprezentant de prestigiu al cercetării istorice românești, profesor și preot, publicist atașat aspirațiilor de afirmare ale națiunii române care i-au fost repere și în perioada când a fost ministru și deputat, Ioan Lupaș a investigat în mod remarcabil atât istoria Transilvaniei, cât și istoria românilor din întreg spațiul românesc. Beneficiind de o solidă pregătire, a organizat împreună cu o altă personalitate în domeniu, Alexandru Lapedatu, Institutul de Istorie Națională din Cluj și a fondat „Anuarul” acestuia. A fost președinte al secție istorice al acestui for științific, membru al Academiei Române și președinte al secțiunii de istorie al acestui for științific, dar a avut și funcții în organele de conducere ale Bisericii ortodoxe. Referitor la personalitatea lui Ioan Lupaș, profesorul Silviu Dragomir, director al Seminarului de studii sud-est europene și al publicației „Revue de Transylvanie” din Cluj, consemna (în revista „Societatea de Măine”, nr. 13/1926): „Nici unul din istoricii ardeleni n-a avut până la Ioan Lupaș orizontul larg și concepția pur românească pentru expunerea evenimentelor care formează punctul de mănecare (fundamentare - n.n.) a istoriei moderne a Românilor”¹.

Studiile universitare l-au introdus în orizonturile spirituale ale lumii, savante germane și franceze, iar preocupările de urmărire a fundamentelor istoriei și analiza literaturii istorice au influențat benefic activitatea lui Ioan Lupaș. Student la Budapesta, la Facultatea de litere și filozofie, prin intermediul lui L. Féjerpataky, specialist în discipline auxiliare ale istoriei (cu studii la Budapesta și Viena), ajunge să cunoască izvoare istorice privitoare la provinciile românești, dar și la sud-estul Europei; se documentează în problemele cancelariei regale maghiare, ale evoluției orașelor medievale și un loc aparte l-au avut preocupările privitoare la viața și opera lui Anonimus. Cursurile și lucrările lui. E. Fináczy, filolog și specialist în științe ale educației și pedagogie i-au dat posibilitatea de a urmări comparativ sistemul de învățământ francez și german, pe de o parte și cel public maghiar, pe de altă parte și concomitent se familiarizează cu problematicile teoriei și istoria pedagogiei, dar și cu educația morală. În acești ani a frecventat cursuri de filologie romanică - de limba latină, literatura română a secolului al XIX-lea, ca și un curs special referitor la cronicile românești, susținut, de profesorul Ioan Ciocan².

Audierea cursurilor lui A. Ballágy, profesor la Academia teologică

¹ Apud Vasile Netea, *Profesorul Ioan Lupaș la împlinirea a 60 de ani*, Arad. 1940, p. 5.

² Ioan Lupaș, *Scrisori alese* (Introducere), de Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 17, și „Révai Nagy Lexikon”, vol. VII, Budapesta, 1913, p. 271 și 541.

reformată, cu specializare la Heidelberg, a sporit considerația tânărului Lupaș pentru cercetarea exactă și în detaliu, efectuată în arhive și biblioteci. A ajuns astfel în contact cu elemente da analiză lingvistică, dar și cu unele chestiuni de analiză privitoare la civilizație și cultură, ultimele prezente în lucrarea lui Ballágy referitoare la influențele exercitate de Franța în cultura europeană. Însă, într-o măsură mai mare, formația sa intelectuală a fost influențată de către Henryk Márczaly, specialist în filozofie, ca pregătire postuniversitară la Paris și Berlin. Márczaly, publicist talentat și productiv, titular al Catedrei de istorie națională susținea la începutul secolului nostru un curs consacrat cronicilor, ca surse de documentare în istorie, un altul referitor la prelegerile de literatură istorică din secolul al XVI-lea, ca și cursuri privitoare la cronicarii Tubero, Széreni și Veráncic. A redactat și o culegere de izvoare medievale maghiare, a cercetat structura și funcționarea Dietei, iar pentru preocupările în domeniul filozofiei și a filozofiei istoriei, ilustrative sunt lucrările privind influența condițiilor geografice asupra istoriei ungare și cele privind aspectele istorice și filologice ale naționalității. Nu este lipsit de semnificație faptul că în anul 1896 a ținut un discurs comemorativ despre istoricul Leopold von Ranke, reprezentant proeminent al istoriografiei germane și europene a timpului³.

În concepția lui Ioan Lupaș, ca și a altor cărturari ai perioadei sale se întâlnesc interpretări de factură teologică privitoare la evoluția socio-istorică a omenirii, însă ortodoxismul său nu se manifestă în contextul unor dispute confesionale. Teza sa de doctorat „Biserica ortodoxă din Transilvania și unirea religioasă în cursul secolului al XVIII-lea” a fost susținută în anul 1904, sub îndrumarea lui H. Márczaly, ale cărui idei în legătură cu Reforma străbat menționata lucrare. Importanța acordată activității confesionale nu a estompat, dar nici nu a subordonat analiza mișcării politico-naționale, fapt explicabil deoarece în istoria Transilvaniei - după remarca istoricilor Keith Hitchins și Pompiliu Teodor - confesionalul s-a împletit cu politicul și i-a servit ca înveliș.

În cursul anului 1905 și la începutul celui următor, împreună cu Octavian Goga, în calitate de bursieri ai Societății „Transilvania”, I. Lupaș a întreprins o călătorie de studii în Germania, a audiat cursuri la Universitatea din Berlin și s-a familiarizat cu modalitățile de tratare ale istoriografiei germane, în atmosfera dominată de disputa dintre adepții lui Ranke și Lamprecht. După opinia lui Ioan Lupaș, modul de interpretare istorică al lui Ranke fixa ca „puncte de adevăr” ale evenimentelor cauzalitatea, concordanța (respectiv discordanța) și consecințele faptelor, scopul istoriei fiind ținerea „scaunului de judecată”, privitor la evenimentele și faptele trecutului. Istoricul nu stabilește nici verdictele, nici laudele, deci urmează să spună cum s-au întâmplat faptele, cu maximă obiectivitate, fără cea mai slabă undă de simpatie sau antipatie⁴. De la Ranke a rămas celebra „regulă de trei” a istoriografiei: precizia, comprehensiunea și diversitatea, ca și interesul pentru individual și social deopotrivă. Lamprecht respingea individualul, ca ținând de artă, istoricul urmând a se ocupa numai de

³ I. Lupaș, op. cit., p. 10 și „Révai Nagy Lexikon”, vol. VI, Budapesta, 1911, p. 508; *Ibidem*, vol. XIII, Budapesta, 1913, p. 389.

⁴ I. Lupaș, *Leopold Ranke și Mihail Kogălniceanu*, în I. Lupaș, *Scriseri alese*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 187.

fenomene colective, integrate în sistemul istoriei culturale comparate⁵. Viziunea lui Karl Lamprecht, care folosea date ale psihologiei sociale, ducea spre o istorie integrală, în afara celei politice. Rostul ei nu este de a analiza faptele individuale irepetabile, ci, de a stabili legi, în funcție de schimbările care au loc în psihologia maselor. Concepția sa se apreciază că oferă o metodă a schimbării, nu a dezvoltării, astfel că dacă la Ranke formula cunoașterii este „cum a fost de fapt”, la Lamprecht este „cum s-a petrecut de fapt”, ceea ce indică preocuparea ultimului pentru urmărirea cauzelor schimbărilor⁶. La Leopold Ranke istoria era socotită drept o căutare de sine, sursă de întărire morală a societății, deoarece își propunea să urmărească viața morală a societății, de-a lungul timpului cu înțelegere și compasiune, fiind vorba, de fapt, de „tragedia societății”. La Karl Lamprecht interesul se manifestă nu pentru adevărul faptelor, ci pentru adevărul din fapte, deci pentru elementele de esență, dar și pentru „înaltul zbcucium al omenirii”, cum aprecia Nicolae Iorga⁷.

La Berlin, urmărind cursurile lui Friedrich Paulsen, teoretician al educației, Ioan Lupaș ajunge în contact cu preceptele unei etici utilitariste, rezultată din corelațiile dintre conduita publică și cea privată și filozofie, pe de o parte, dar și a aceleia dintre libertatea teoretică, cea psihologică și libertatea reală, pe de alta. În scrierile sale târzii, acesta s-a apropiat de Hegel și a introdus în dezvoltarea istoriei o „voință obiectivă”, ca manifestare a formelor sociale de viață ale Rațiunii universale și consideră că scopul naturii este desăvârșit în rațiunea umană.⁸

Cursurile lui Kurt Droysig l-au pus în contact cu problematica stadiilor culturale ale istoriei, delimitate după stările psihosociale de evoluție ale omenirii, trecerea succesivă de la un stadiu la altul având rol de lege istorică. Urmărește însă și dezvoltarea ideilor și rolul devenirii spirituale în evoluția istorică, inclusiv formarea și dezvoltarea instituțiilor ecleziastice⁹. În mod deosebit l-au interesat pe Ioan Lupaș ideile lui Eduard Meyer, istoric de formație clasică, care avea pe prim planul preocupărilor istoria politică. Genul de istorie profesat de el, spre deosebire de cel descriptiv al lui Ranke sau cel sociologic, aparținând lui Lamprecht, este considerat că reprezintă istoria explicativă. Meyer s-a manifestat în manieră, raționalistă și consideră istoria ca rezultat al interacțiunii dintre voința liberă și întâmplare, cu specificitate individuală și desfășurare ciclică. Modalitatea de prezentare este subiectivă, căci istoricul urmează să selecteze elementele caracteristice și să stabilească între ele relații semnificative, inclusiv pentru cele separate de mari intervale de timp¹⁰.

În lecția de deschidere a anului universitar 1923-1924, intitulată „Scopul și sensul istoriei”, referindu-se la problemele de filozofie a istoriei abordate de O. Spengler, prin metoda „morfologiei istorice comparative”, în contextul

⁵ Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 175.

⁶ Jerzy Topolsky, *Metodologia istoriei*, București, 1987, p. 108.

⁷ Al. Zub, *Istoria și istoricii în România interbelică*, Iași, 1989, p. 240 și Idem, *De la istoria critică la criticism*, p. 218.

⁸ *Enciclopedia of Philosophy*, vol. VI, New-York-London, 1967, p. 60-61

⁹ *Enciclopedia filozofică*, vol. I, A-Eq, Veneția-Roma, 1957, p. 799.

¹⁰ Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, p. 276, *Ibidem*, *Istoria și istoricii în România interbelică*, p. 136 și *Enciclopedia of Social Sciences*, vol. I-X, New-York, 1959, p. 402.

caracterizării de însuși autorul lucrării „Pieirea (sau Declinul) Occidentului” a concepției sale ca „filozofie a destinului”, I. Lupaș își manifestă opțiunea spre „învieirea vieții integrale”, modalitate preconizată de istoricul francez Jules Michelet. În afara cunoașterii pragmatice, sau, după formularea istoricului român a cunoașterii seci, rigide, științifice a istoriei, simți totodată trebuința de a căuta contactul sufletesc, viu, personal și subiectiv. Se invocă de către I. Lupaș aserțiunea învățatului berlinez Adolf Harnack, ale cărui cursuri le audiase și care susținea că istoria nu este justificată decât ca element de acțiune asupra prezentului și mai ales asupra viitorului¹¹.

În efortul de atingere a profunzimilor istoriei, I. Lupaș și-a format un stil propriu de investigare, începând cu documentarea, riguroasă și limpede, deoarece considera că edificiul istoriografiei transilvane se bazează pe biblioteci, arhive publice și private, alte mijloace de selecționare, păstrare și valorizare a informației istorice. Definește istoriografia transilvană ca produs complex, rezultat din cuprinderea a patru literaturi distincte, care uneori se împletesc, alteori sunt contradictorii - respectiv de limbă latină, germană, maghiară și română, cu aproximativ aceeași întindere temporală. Însă posibilitățile lor de manifestare sunt diferite, deoarece statul maghiar a sprijinit în exclusivitate elementul maghiar, patriciatul din orașe, pe sași, iar condeiele românești, în pofida interesului constant față de cercetarea istorică, s-au bazat doar pe inițiative personale, valoroase de altfel, cu atât mai, mult cu cât nu erau favorizate de nimeni. Arătând interes permanent față de teoria istoriei, I. Lupaș a urmărit investigarea nu numai a istoriei Transilvaniei, ci a întregului spațiu românesc, folosind diversele surse documentare, astfel încât nu se poate vorbi de eclectism¹².

Prin specificul său, studiul istoriei ridică o serie de dificultăți, pe care cel care urmărește faptele și evenimentele trecutului trebuie să le aibă mereu în atenție. Aplicând cele trei postulate ale lui Ranke, dar și recomandările lui Foustel da Coulanges, istoricul urmează să înfăptuiască o observație îndelungată și scrupuloasă a detaliilor, pentru a ajunge la imaginea de ansamblu și a obține sinteze de valoare, fără a fi însă exclusă posibilitatea de conturare a unor interpretări eronate. De aceea, istoricul francez recomandă în cercetare răbdare, prudență, silință și îndrăzneală. Prin respectarea acestor cerințe, Ioan Lupaș considera că și istoria națională a românilor va ajunge o pârghie de înălțare a poporului nostru spre conștiința valorii, dar și a demnității sale, deoarece istoria este una din laturile triumfiului sfânt de care vorbește Herder în legătură cu izvoarele educației, alături, de religie și poezie. Totodată, arată I. Lupaș, se înlătură o prejudecată introdusă cu premeditare de cei interesați - contestarea pentru românii transilvăneni a dreptului la viață națională proprie, liberă și deplină. Căci, atunci când era adus, în sprijinul justelor noastre revendicări naționale și argumentul istoric, se opunea apostrofarea cinică a celor care nu admiteau că românii ardeleni au istorie

¹¹ I. Lupaș, *Sensul și scopul istoriei*, în I. Lupaș, *Scieri alese*, Cluj-Napoca, vol. I, 1977, p. 59 și 61.

¹² I. Lupaș, *Probleme de istoriografie transilvăneană*, în I. Lupaș, *Scieri alese*, 1977, p. 73-74 și I. Lupaș, *Din istoria Transilvaniei - Cuvânt înainte*, de Florin Constantiniu, București, 1988, P. XI.

proprie, deosebită de a asupritorilor lor, urzită în „războiul durerii”, năzuind spre biruința dreptății. Contextul dezvoltării istorice solicită, după I. Lupaș, nu numai cunoașterea faptelor și a cauzalității, dar și explicarea devenirii însăși a omului în timp, deoarece fenomenele istorice trebuie puse în legătură nu numai unele cu altele, dar și cu conștiințele, respectiv cu trăirile personale ale oamenilor, care trăiesc viața istorică.¹³

Exprimându-și acordul cu opinia lui Eduard Meyer (în lucrarea „Asupra teoriei și metodei în istorie”, Halle, 1907), care avertiza asupra chestiunii că numărul faptelor în istorie este infinit și ele nu pot fi cunoscute în totalitate, Ioan Lupaș consideră imperios necesară insistența în selectarea și aprecierea diferențiată a valorii unora dintre ele. Este cazul urmăririi implicațiilor cuvântării episcopului Inocențiu Micu în sinodul de la Blaj din anul 1744, dar și a acțiunilor sale de mai târziu, care au avut o importanță majoră nu doar pentru confesiunea românilor uniți, dar și pentru întreaga comunitate a românilor ardeleni.¹⁴

Din perspectiva directivei critice, Ioan Lupaș urmărește cele două metode de studiere a istoriei: cea *explicativ-științifică* care tinde să stabilească cu exactitate faptele, respectiv *metoda reconstructivă*, individualistă, care permite recuperarea informației. Prima se bazează pe cauzalitate și recomandă istoria ca știință cea de-a doua o urmărește sub unghiul vieții, astfel că ele sunt complementare. În concepția istoricului român, istoria trebuie să depășească fragmentarismul și detaliul analitic pentru sinteza integratoare.¹⁵

La sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, teoria și filozofia istoriei l-au preocupat în mod deosebit pe A. D. Xenopol, care, ca și istoricul ridicat din Mărginimea Sibiului, nu și-a cruțat eforturile în activitatea de aprofundare a cunoașterii istoriei naționale, respectiv a difuzării sale. Într-un studiu critic referitor la sinteza de istorie a francezului Henri Berr, Xenopol face o adevărată pledoarie pentru adevărul istoric, deoarece educația și patriotismul nu sunt întemeiate decât bazate pe adevăr, iar acesta nu poate fi garantat decât de o istorie științifică. Savantul român caută o formulă de reconciliere a caracterului individual, irepetabil al faptelor istorice cu idea de ordine rațională, în seriile fenomenologice din istorie. Pornind de la concret, de la fapte, pe care le încadrează spațio-temporal și le urmărește în conexiunile lor, urmărește găsirea unor posibilități de explicare cauzală și genetică a fenomenelor, fără a știrbi individualitatea și unicitatea faptului istoric. Făcând din relația cauzală un principiu metodic, istoria narativă va deveni explicativă, adică serială, în contextul efortului de scrutare a profunzimilor istoriei, prezent și la Ioan Lupaș.¹⁶

Un discipol al lui Ioan Lupaș, mai târziu el însuși distins cercetător, Mihail P. Dan, își caracteriza magistrul ca istoric de formație modernă și filozof al istoriei, cu o metodă istorico-critică de o obiectivitate fără rezerve, iubitor al adevărului istoric mai presus de orice, acordând importanță deosebită

¹³ I. Lupaș, *Factorii istorici ai vieții naționale*, extras din „Anuarul Institutului de Istorie” Cluj-Napoca, 1921, p. II și 12 și Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, p. 200-201.

¹⁴ I. Lupaș, *Chestiuni de metodă privitoare la lucruri de sinteză istorică*, Sibiu, 1939, p. 12-14.

¹⁵ I. Lupaș, *Sensul și scopul istoriei*, în I. Lupaș, *Scieri alese*, vol. I, 1977, p. 60.

¹⁶ Al. Zub, *Cunoaștere de sine și integrare*, Iași, 1986, p. 32-35 și 174.

elementului divin în evoluția istoriei, dezvoltarea socio-istorică fiind considerată rezultat al creației colective. Cu un stil sobru, colorat și evocator, profesorul Lupaș se prezenta ca un exemplu tipic al adevăratului istoric, care, ridicându-se deasupra materialului brut și stăpânindu-l, reușește să dea, prin înțelegerea lui profundă, un sens spiritual, filozofic, întregii dezvoltări istorice¹⁷.

În spiritul interpretării spengleriene a fenomenului cultural ca „organism” cu particularități, distincte, istoricul român folosește criteriul organico-național (morfologic), ca punct de referință și temei, în același timp, al periodizării, fapt care determină introducerea epocii vechi sau a formării poporului român (până la 1241), epoca medie sau etapa organizării politice, culturale, sociale și economice a statelor românești până la 1593, epoca nouă, a tendințelor de unitate națională, politică, religioasă și culturală (până la anul 1821), iar în final epoca contemporană sau perioada înfăptuirii succesive a unității naționale. Reperle cronologice nu trebuie considerate în sens absolut, aceste epoci fiind în concordanță aproximativă cu epocile istorie universale dar și cu dezvoltarea sincronică a celor trei provincii românești, în contextul urmăririi continuității istorice, caracterului evolutiv al curentelor de gândire și organizare, a fluctuației neconținute a vieții colective¹⁸.

I. Lupaș pledează pentru emanciparea istoriei românești de influența unor tipare învechite austriece și maghiaro-centriste, dar și pentru depășirea diviziunilor fixate după stăpâniri vremelnice, respectiv cronologia dinastiilor. Criteriul acesta - extern și superficial - trebuie înlocuit cu un criteriu organic-intern, adaptat istoriei transilvane (și general românești), care să reflecte individualitatea constituțională și politică a acestei provincii, esențial deosebită de Ungaria și cu totul apropiată, dacă nu chiar identică în manifestările sale, cu organizarea voievodală din sudul și estul Carpaților. În același timp aprecia că sintezele mai vechi privitoare la Transilvania (ale lui Ioan V. Rusu, Ioan Moldovan, G. Barițiu) sunt deficitare din acest punct de vedere.

Istoricii au obligația de a aborda într-o manieră nouă modul de trai, dar și manifestările de viață spirituală-limba, obiceiurile, credința - la nivelul întregului spațiu românesc, evidențiind rolul deosebit al românilor intracarpatici, deoarece Transilvania are rolul de „țară-stup”¹⁹. Predilecția sa pentru surprinderea specificului dezvoltării provinciei românești intracarpatică, pe baza unei riguroase documentări s-a concretizat nu numai în studiul „Individualitatea istorică a Transilvaniei”, dar și în lucrările privitoare la dezvoltarea voievodatului transilvan, respectiv problemele istoriografiei transilvane.

În privința metodei comparative, folosite de Ioan Bogdan, cu toată considerația arătată activității sale, Ioan Lupaș formulează rezerve cu privire la aspectul dependenței directe și excesive a istoriei noastre de trecutul altor popoare, deci a relației dintre particularitățile dezvoltării unei țări și dezvoltarea economică globală. Instituțiile naționale nu pot fi considerate doar „un slab

¹⁷ Mihail P. Dan, *Amintirile unui fost elev despre profesorul Ioan Lupaș*, în „Omagiul lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani”, București, 1943, p. 210.

¹⁸ I. Lupaș, *Diferite criterii pentru împărțirea istoriei românilor în epoci*, în I. Lupaș, *Scrisori alese*, vol. I, 1977, p. 69.

¹⁹ I. Lupaș, *Probleme de istoriografie transilvăneană*, în I. Lupaș, *Scrisori alese*, vol. I, 1977, p. 82.

reflex" al celor apusene, ci rezultatul firesc al moștenirii din bătrâni, altele fiind rezultate din unele influențe apusene, dar și al unor factori de proveniență răsăriteană sau meridională. Păstrând proporțiile propriei noastre personalități etnice, culturale și politice, concluziona Ioan Lupaș, este bine să întemeiem toate aspirațiile noastre de progres pe cunoașterea și prețuirea adevărului²⁰.

Între condițiile determinante ale dezvoltării istorice a românilor se menționează factorul geografic care permite, la români, realizarea unei unități naturale desăvârșite și influențează hotărâtor strânsele legături economice între provinciile românești, factorul etnografic (de rasă), cu componentele sau „tulpinile” sale, factorul religios, cu latura psihologică și spirituală, factorul rațional, (limba națională), supusă unor puternice presiuni deznaționalizatoare-rusificarea, în Basarabia, maghiarizarea, în Transilvania, germanizarea, în Bucovina, - cărora li se adaugă și factorul tradițional-comunitatea istorică de obiceiuri, datini, etc., - care este în corespondență cu fondul sufletesc al comunității. Lor li se adaugă și factorul juridic, tradiționalul „jus valachicum”, dar și conștiința istorică, ultima constituind un liant al celorlalte componente ale existenței istorice²¹.

Sub aspect metodologic Ioan Lupaș a pledat (cum arată „Conferința pentru programele analitice a școlilor secundare” din anul 1928) pentru valorificarea istoriei, locale ca punct „de mănecare” (fundamentare - n. n.) și ca „temelie firească a istoriei naționale”, în contextul evidențierii principiului legăturii strânse între istoria universală și cea națională, ca fir conducător în alegerea expunerea și lămurirea evenimentelor din istoria lumii. Sensul era - paradoxal și îndrăzneț - încadrarea istoriei universale în cea națională, însă cu o doză scepticism în privința realizării integrale - ca și direcții esențiale, a concepției româno-centriste, ținând seama de proporțiile teritoriale destul de modeste și poziția oarecum excentrică a țării față de teatrul istoriei marilor națiuni. Evidenția totodată rolul stabilirii unor conexiuni pertinente între evenimentele istorice, a încadrării lor corespunzătoare și atrăgea atenția asupra pericolului unei tratări simplificatoare²².

Rolul conștiinței naționale, ca și a religiei în păstrarea identității au fost evidențiate în concepția lui I. Lupaș prin idea comunității culturale ardelenе, respectiv a conviețuirii mai multor culturi în acest spațiu istoric, care adăpostea comunități umane cu tradiții diverse. Istoricul Hans Hartmann remarcă prezența în scrierile lui Ioan Lupaș a tezei-ghid că unitatea României nu a fost opera unui singur om, a unei singure provincii sau generații, ci a luptelor seculare a celor mai buni fii ai României, care au fost închiși și deportați pentru participarea la lupta de emancipare. Există o concordanță între această tendință și afirmarea unității constituționale și de guvernământ din Evul Mediu, căci voievodatul ardelean autohton, românesc, a împiedicat supunerea și asimilarea Ardealului de către Ungaria regală. În plus, fapt deosebit de semnificativ, el însuși nu se

²⁰ I. Lupaș, *Dezvoltarea istoriografiei române din Transilvania*, în I. Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, p. 130-131.

²¹ I. Lupaș, *Factorii istorici ai vieții naționale*, Cluj-Napoca, 1921, p. 12-28.

²² C. Crișescu, *Momente din campania metodelor în istorie*, în „Omagiu lui Ioan Lupaș...”, 1943, p. 414.

deosebește prea mult de voievodatele extracarpatiche²³.

În „Istoria Unirii Românilor” I. Lupaș a precizat că unirea politico-națională din anul 1918 nu reprezintă un dar datorat încrederii și simpatiei lumii civilizate, însă nu reprezintă nici o alcătuire întâmplătoare, ci rezultatul firesc al unei îndelungate pregătiri istorice. Criteriul determinant al istoriei românilor, respectiv organic și morfologic îl constituie întregirea națiunii înseși, deci o apreciere apropiată de a lui K. Lamprecht, care socotește națiunea drept cea mai regulată apariție între mărimile istoriei.²⁴

În spirit pragmatic și cu tentă militantă în același timp, pornind de la aprecierile unor istorici și publiciști de prestigiu ai timpului asupra încercărilor de germanizare întreprinse de guvernul de la Berlin în Alsacia-Lorena, Schleswig-Holstein și Posnania și comparându-le cu politica de maghiarizare, scria, în septembrie 1940.

„Câtă vreme cultura germană, chiar impusă cu forță, își poate afla oarecari motive de justificare în superioritatea ei sau în numărul imens al celor ce o propovăduiesc și se însușesc pentru dânsa, cu „patriotica” semicultură a opresorilor noștri, lucrul stă tocmai dimpotrivă: această semicultură numai cu mijloace artificiale și prin continue injecțiuni bugetare poate fi salvată de pericolul de a-și da duhul în lupta de rivalitate și concurență cu culturile optime ale popoarelor nemaghiare din această țară”. În același context remarcă (în articolul „Analogii politice”): ... „dreptul public al acestei țări dintr-o condamnabilă ficțiune când, contrar împrejurărilor reale, nu vrea să recunoască existența națională a mai multor popoare din cuprinsul Ungariei, tot astfel pe ficțiuni istorice și iluziuni optice se întemeiază întreaga cetățuie de carton a miraculoasei culturi patriotice maghiare”.

Pe aceeași linie de analiză a culturologiei maghiare de la începutul secolului nostru și fără umbră de subiectivism sau resentimente naționale (pe care nu le-a acceptat niciodată, fiindcă ar fi răpit valoarea istorică și științifică a aprecierilor), Ioan Lupaș folosește argumentele profesorului budapestan Ballágy Aladár care, bazându-se pe adevărurile științifice, nu șovăia să denunțe de la înălțimea catedrei, lipsa de originalitate a culturii maghiare, ca și scriitorul Barok Ferencz și sociologul Jászi Oszkár, care arătau că aceasta nu este decât un răsunet întârziat și palid din Apus. Remarca, în acest context, referitor la cultura românilor transilvăneni și mai ales la rezistența lor etno-culturală-factor primordial în menținerea identității moderne, naționale: „Cultura noastră e adevărat că e mai modestă, dar cu mult mai trainică și mai rezistentă, fiind creată numai din puterile noastre și încheată cu sângele și inimile noastre. Deși în luptă cu atacurile și cu tentațiunile (tentativele - n. n.) de exterminare, îndreptate neîntrerupt contra ei, această cultură românească are destulă tărie intrinsecă spre a se afirma cu isbândă, chiar într-o luptă atât de inegală cum este cea pe care o poartă de atâta vreme cu guvernării de la Buda Pesta”.

Continuându-și și după 1918 confruntarea cu istoricii maghiari și cu toți contestatorii legitimității statului românesc, I. Lupaș scria în prefața lucrării sale *Istoria Unirii Românilor* următoarele, evidențiind temelile României Mari:

²³ Hans W. Hartman, *Ein ...rumanischer Historiker Werke*, în „Omagiul lui Ioan Lupaș...”, p. 338-341.

²⁴ I. Lupaș, *Chestiuni de metodă privitoare la lucrări de sinteză istorică*, Sibiu, 1939, p. 8.

„Unirea națională politică de la anul 1918 nu se cuvine să fie înfățișată nici măcar în parte, ca un dar, coborât asupra neamului românesc din încrederea și simpatia lumii civilizate, nici ca o alcătuire întâmplătoare răsărită din greșelile dușmanilor de veacuri. Chiar dacă asemenea greșeli nu s-ar fi săvârșit niciodată asupra Românilor subjugăți de-a lungul veacurilor de stăpânire ungurească, austriacă sau rusească, stăpânirile acestea nedrepte ar fi trebuit să se dezumfle și micșoreze îndată ce dreptul tuturor popoarelor de a-și croi soarta după buna lor pricepere a izbutit a se înălța la treapta de putere hotărâtoare în noua întocmire în așezarea de pace europeană”²⁵.

Cel care a publicat temerarul articol „Toate plugurile umblă”, solidarizându-se cu mișcarea țărănească din anul 1907 (cu riscul condamnării), iar în timpul războiului (anul 1916) a fost arestat și internat, a pledat pentru cauza națională în dramaticele momente din vara anului 1940, ale răpirii Transilvaniei de nord, Basarabiei și Bucovinei. A scris și a publicat două studii adresate opiniei publice europene în legătură cu Transilvania, unul în limba italiană, apărut în anul 1942 la București, altul în limba germană, apărut în anul 1943 la Sibiu.

În primul studiu „Transilvania în cadrul geografic și ritmul istoric românesc” *evidențiază* rolul regiunii carpatice ca element de stabilizare și apărare etnică, factori care conturează individualitatea și orientarea economică spre provinciile românești extracarpate. Savantul *evidențiază* forța de rezistență a populației autohtone, componentele sale etnice, etnogeneza românilor ca popor creștin, semnificația unirii înfăptuite de Mihai Viteazul, acest „Wallenstein” al neamului românesc, cum îl numea un istoric ceh. Subliniază rolul deosebit al evenimentelor de la 1848, inițiativele lui Ștefan Ludwig Roth și Danie Roth, lucrările dietei Transilvaniei de la Sibiu, evoluția mișcării naționale a românilor ardeleni, semnificațiile și importanța războiului de independență și a proclamării Regatului României, sfârșitul Austro-Ungariei și realizarea Marii Uniri. În studiul „Importanța istorică a Transilvaniei, ca centru vital al românismului”, din 1943 analizează apartenența geopolitică a Transilvaniei la spațiul românesc, ca parte organică a acestuia și deținătoare a capitalului etnic. Reliefează coeziunea de ordin sufletească, religios și economic a românilor, vechimea și caracterul autohton al organizării voievodatelor transilvane, elemente care au permis menținerea identității și au permis realizarea Marii Uniri.

Reprezentanți ai istoriografiei contemporane (ca și contemporanii savantului, de fapt), au apreciat o serie de elemente din lucrările acestuia. Este cazul profesorului Mathias Bernath, autor al lucrării „Habsburgii și începutul formării Națiunii Române”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, care folosește lucrările lui Ioan Lupaș pentru analiza istorică a evoluției statale și a stărilor politice ale Principatului Transilvaniei, ca și pentru investigarea critică a genezei unirii bisericești (cu Roma), a românilor, pe lângă izvoarele publicate de Timotei Cipariu și Monseniorul O. Bârlea.

Referitor la politica de modernizare a structurilor politico-statale promovată de Iosif al II-lea, se menționează rezistența nobilimii *din Fundus Regius* (Pământul Săsesc) în cursul anului 1786, la cinci ani după introducerea

²⁵ Apud V. Netea, *op. cit.*, p. 25-26.

concivilității în menționata zonă-măsură ce era în favoarea românilor conlocuitori, dar și rescriptele imperiale din anul 1782 - îndreptate contra celor ce părăseau Unirea religioasă, ca și unele aprecieri privitoare la mișcarea condusă de Sofronie. În analiza societății austriece din timpul lui Iosif al II-lea și organizarea instituțională apelează și la lucrările lui Otto Hintze, profesorul berlinez al, lui Ioan Lupaș²⁶.

Este încă o confirmare a valori unei concepții a istoriei rezultată dintr-o activitate laborioasă și de durată, a unor idei rezultate din credința în triumful adevărului și a dreptății dar și din încrederea în viitorul națiunii sale, aspecte ce au caracterizat în permanență creația profesorului și savantului Ioan Lupaș.

ASPECTS CONCERNING THE THEORY OF HISTORY IN IOAN LUPAȘ WORKS

(Summary)

A famous representative of the Romanian history research field, a teacher, a theolog, militant journalist, Ioan Lupaș investigated not only the history of Transylvania, although he pointed out the individuality of this Romanian region, comparatively with other territories that were under the ungarian rule, but he also underlined and made evidence of the similarity, if not even identity, of this Romanian area with those from the South and East of the Carpathians.

Taking into consideration the theoretical references of some scholars L. Ranke (the descriptive method), E. Meyer (explanatory method), K. Lamprecht (sociological method), J. Michelet (the resurrection method of the historical life), as well as the remarks of Foustel de Coulange. I. Lupaș aimed to accuracy and rigour and also wished to spotlight the decisive elements of the historical development, of the economic, social, ethnic-cultural, moral-religious and of the national consiousness developement.

Transylvania is the center and the „heard” of the Romanian land and it is a real ethnic reservoir. At the same time I. Lupaș showed the endurance wer of the Romanian inhabitants, the relation between the „birth” of the Romaian people and the process of christianize and again pointed out the perpetual and steady wish of union under the Michael the Brave, who, for a short time, achieved a political union which was going to anticipate, three centuries later, the Great Union of 1918.

²⁶ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării Națiunii Române*, Cluj-Napoca, p. 16, 191, 254-255.

DIN ÎNSEMĂNĂRILE UNUI CONTEMPORAN AL ZILELOR IMPUNERII DICTATULUI DE LA VIENA

VIRGILIU Z. TEODORESCU

1940, anul durerilor impuse României prin raporturile întreprinse de către cei care se considerau abilitați să fie făuritorii unei noi hărți a Europei a generat numeroase reacții. Ele s-au manifestat în cele mai diverse modalități. Considerându-le edificatoare, recurgem la însemnările zilnice¹ ale istoricului Emil Panaitescu, întrucât prin modul de înțelegere a evenimentelor ce se petreceau pe plan european, judecata oamenilor și faptele celor interesați în acest dezastru, se dovedește a fi un valoros analist. Acestei motivații i se alătură și argumentul că respectul, interesul și afecțiunea pentru orașul Cluj ne prilejuiește aducerea în fața dumneavoastră a unuia din cei care au avut contribuții benefice la afirmarea și aici a culturii românești.

O succintă evocare² a datelor biografice poate facilita înțelegerea reacțiilor din 1940. S-a născut în anul 1885 în comuna Cudalbi, județul Galați și a decedat la 10 februarie 1958 la Roma. Studiile liceale le-a făcut la Galați, iar cele universitare la București. A urmat specializarea din Germania și Austria. După primul război mondial a participat la înființarea Universității din Cluj fiind din anul 1920 conferențiar de istorie veche. Între anii 1923-1924 a fost membru al școlii Române din Roma. În perioada anilor 1929-1940, a fost desemnat să conducă destinele acestei instituții, în calitate de director.

Calitatea de bun cercetător al istoriei vechi, predilect antichitățile romane, a dovedit-o prin săpăturile arheologice întreprinse în diverse zone ale țării, precum și prin studiile publicate în țară și străinătate. Aceste cercetări au relevat perioada de afirmare a Daciei sub conducerea lui Decebal precum și raporturile cu elementele romane, legăturile dintre provincia Dacia și imperiu.

Anii petrecuți la Roma l-au ajutat să înțeleagă evoluția politică a Italiei fasciste și respectiv reacțiile acesteia față de cei care n-au acceptat tendințele ei expansioniste. Într-un asemenea context a înțeles și dificultățile pe care ni le-au creat prin poziția adoptată de condamnare a actelor de agresiune ale Italiei.

Evenimentele politice ale verii anului 1940 l-au determinat să părăsească Italia și să se reîntoarcă în România.

Din însemnările lui zilnice au ajuns la Arhivele Statului București fragmente. 27 file redau chiar atmosfera zilelor premergătoare și posteroare adoptării hotărârilor de la Viena de către cei care ne-au impus formula arbitrajului.

Vom proceda la redarea unor pasaje, pe care le considerăm ca definitorii

¹ Arhivele Naționale – Direcția Arhivelor Istorice Centrale (AN-D.A.I.C.)

² Enciclopedia istoriografiei românești, București, 1978, p. 249-250.

pentru modul cum a înțeles acest eveniment.

La 25 august 1940, în zi de duminică, părăsește³ Italia pornind la drum pentru a reveni în România. Era dominat de cele aflate că se pregăteau pentru ruperea din trupul țării de noi teritorii. A doua zi lectura presei europene, mai ales a celei elvețiene, îl determină să noteze: „... simt că se apropie umilitoarea și pentru noi nedreapta soluție a arbitrajului, astfel precum a fost continuu strecurată nu numai în ziarele italiene și germane dar și în cele elvețiene”.

În seara zilei de marți 27 august 1940 a sosit la București. A doua zi, de la primele ore a fost martorul evenimentelor ce se petreceau. Consemnează⁴ ca atare: „De fapt atmosfera la București este îngrijorată, dar nu simt, nici din ziare, nici de la puținii cunoscuți pe care îi întâlnesc, atitudinea sau conștiința că suntem în fața mării primejdii. Se pare că nimeni nu-și dă seama că după încetarea conversațiilor între delegația ungară și cea română, luni 26 august, la Turnu Severin va putea interveni imediat soluția arbitrajului.

La ce s-o fi așteptând guvernul român?

După cum s-au desfășurat lucrurile nu rezultă că d-nii Gigurtu și Manoilescu au înțeles destul de bine ce li s-a spus de către Hitler la Berchtesgaden și de către Mussolini la Roma. Altfel n-ar fi putut declara prin ziare că sunt „foarte satisfăcuți” și că au speranța unei reușite”.

Integrează⁵ și un episod anterior, petrecut la Roma în anturajul reprezentantului diplomatic al României. Dialogul cu acesta evidențiază capacitatea de înțelegere a „jocului” lui Ciano pentru a-și realiza obiectivele. El menționează: „Am atras chiar atunci, imediat, atenția d-lui Bossy că această atitudine a contelui Ciano nu poate fi interpretată decât într-o singură formă: vom fi obligați să primim un arbitraj la Viena ca și Slovachia”.

Însemnările de joi, 29 august 1940 sunt edificatoare, analiza faptelor determinându-l⁶ să anticipeze situația în care se găsea România. Argumentele și rațiunea nu se mai constituiau într-o posibilitate de dialog. Acum se afirmau alte „principii”, impuse de forța armelor. Ca atare el ajungea la concluzia: „Pentru mine este limpede: s-au dus să prezinte nu formula arbitrajului asupra căreia sunt de mult înțeleși, ci linia de demarcație nouă în Ardeal dintre Ungaria și România.

Pe cine întâlnesc dintre românii prieteni pe stradă este îngrijorat, dar nu-și dă seama că suntem numai la câteva ore de sentința sfâșietoare”.

Faptul că diplomația românească nu s-a bucurat de sprijinul necesar l-a determinat pe Emil Panaiteșcu să regrete că n-au fost întreprinse acțiuni adecvate. El sublinia⁷: „...Cât de enormă este necunoașterea marilor schimbări în politica europeană și a metodelor puterilor Axei se vede și din faptul că ministrul Manoilescu ar fi plecat la Viena și cu un important material documentar care să-i servească la discuție. Sărmanul nu-și dă seama că nici nu va putea deschide vorba”.

La primele ore ale nopții precipitarea evenimentelor îl găseau în anturajul

³ Nota 1, f. 1.

⁴ *Ibidem*, f. 2.

⁵ *Ibidem*, f. 3.

⁶ *Ibidem*, f. 4.

⁷ *Ibidem*.

celor care într-un fel sau altul au fost părtași la actul dureros al acceptării Diktatului. Primele reacții le consemnează⁸ din 29 august: „... sunt orele 9³⁰ (21³⁰), abia am început să mâncăm, Silviu Dragomir este chemat la telefon, se duce ca pentru o chestiune serioasă. Se întoarce mult îngândurat. Nu e vorba de remaniere, este convocat la un consiliu de coroană”.

Adevăratul rechizitoriu la adresa celor responsabili îl formulează⁹ vineri 30 august: „Rezultatul? Regele Carol al II-lea va primi arbitrajul de la Viena astfel precum a primit ultimatumul pentru evacuarea Basarabiei.

Am ajuns să fim mai izolați ca niciodată în istoria noastră, politica și diplomația României a dus la situația că nimeni nu mai are încredere în noi. Fără aliați, fără prieteni, fără simpatii”.

Coroborând informațiile interne cu cele externe, demască¹⁰ pe toți cei care au contribuit la aceste raporturi: „...Oameni slugarnici, lipsiți de cultură și de pricepere de care s-a servit regele Carol al II-lea nu puteau să contribuie decât la acest dezastru. Arbitrajul de la Viena a fost primit de așa zisul consiliu de coroană. „Așa-zisul”, căci au luat parte și persoane fără nici o îndreptățire la acest consiliu: Teofil Sidorovici, comandantul Străzii Țării, Rădulescu Andrei, primul președinte al Curții de Casație, adus noaptea cu automobilul de la Azuga, colegul Silviu Dragomir, fost ministru al minorităților, Părintele Moța și un desconsiderat frate a lui Corneliu Codreanu”. El consideră¹¹ că în suita celor vinovați de situația creată, un rol primordial l-a avut regele Carol al II-lea: „Limpede: Regele Carol al II-lea vrea și de astă dată să arunce praf în ochii țării și a străinătății. Vrea o majoritate în consiliul de coroană la care să se alipească Ardeleni și Legionari, vrea o acoperire. Sub presiunea telefonului de la Viena a ministrului de externe Manoilescu arbitrajul a fost primit cu 18 voturi contra 10 voturi. Maniu n-a fost la acest consiliu, Al. Vaida Voevod, spre durerea revoltată a tuturor, a votat pentru .”

Emil Panaitescu evidențiază¹² pe cei care au avut curajul să nu accepte condițiile impuse de Diktat: „A susținut cu înaltă conștiință de Român că pentru Ardeal trebuie să rezistăm C. I. Brătianu și Mitropolitul de la Sibiu, Nicolae Bălan”.

Analizând informațiile acordă atenție tuturor elementelor remarcând¹³ modul cum au „cooperat” cei care au avut interesul să destrame teritorial România: „Numai în noaptea consiliului de coroană unii oameni politici și-au dat seama că este un acord între Rusia, Germania și Italia spre a ne sili să primim arbitrajul. De trei zile de când sunt în București, circulă știrile despre mișcările de trupe la granița despre Soviete. Proprietarii din Moldova au părăsit locuințele și proprietățile și ajung speriați în capitală. Toate concordă ca o completare a sfâșierii României pusă la cale și înscenată cu multă dibăcie și siguranță. Bulgarii tratează încă la Craiova dar nu vor semna decât după arbitrajul de la Viena”.

⁸ *Ibidem*, f. 5.

⁹ *Ibidem*, f. 6.

¹⁰ *Ibidem*, f. 6-7.

¹¹ *Ibidem*, 7-8.

¹² *Ibidem*, f. 8.

¹³ *Ibidem*.

Ca o confirmare a celor constatate, au fost reacțiile pe care le-a cunoscut¹⁴ în ambianța Academiei Române: „...Al. Lapedatu conduce lucrările. Îl văd sănătos de astă dată, plin de vigoare și de curaj, mai ales în atitudinea față de Rege. Nu mai poate nimeni lucra cu actualul Rege care se amestecă în toate și strică.

...Același lucru, îl auzisem ieri, joi 29 august, de la doi miniștri din guvern. Nichifor Crainic îmi afirmase că incoerența politicii noastre externe se datorește numai regelui, iar nu miniștrilor de externe. Eu criticasem metodele lui Gafencu. Iar Vasile Stoica mi-a spus fără înconjur: „nu se poate lucra cu Regele”. Și îmi afirma aceasta amintind că Regele i-a arătat de multe ori semne de apreciere, dar „degeaba” nu poți face nimic.

...Între timp sosește (la Academia Română) Silviu Dragomir care a participat la consiliu în noaptea trecută. Toți ar vrea să audă amănunte. Dragomir are mai multe foi pe care și-a făcut însemnări de la consiliu. Uitându-se pe aceste foi povestește că cel mai impresionat în susținerea rezistenței a fost C. I. Brătianu, care a spus că Ardealul este leagănul și rezistența milenară a Românilor și Românii nu-l pot ceda fără luptă.

...Afirmă Dragomir și Andrei Rădulescu că pe timpul când se ținea consiliul de vreo câteva ori a telefonat de la Viena (Manoilescu sau din partea lui) că nu mai avem decât o jumătate de oră, ... că n-ar mai fi decât un sfert de oră ca să dăm răspunsul. O presiune oribilă, un șantaj, dar era chiar o realitate exprimată cu mișcarea trupelor rusești la frontieră.

Tot de la S. Dragomir aflăm că Al. Vaida ar fi spus că el își vede opera vieții lui distrusă, dar nu avem altceva de făcut decât să primim arbitrajul.

Cele aflate l-au determinat pe Emil Panaitescu să aibă o firească reacție, condamnând¹⁵ pe cei care au condus destinele României în anii anteriori: „În acest moment afirmarea lui Vaida era adevărată. Dar de cel puțin 10 ani ar fi trebuit să avem în interior o țară puternic consolidată, o armată pregătită și o rezistență morală invincibilă. Toate aceste trei elemente ne lipsesc cu desăvârșire. Iar în relațiile externe trebuia să fim atenți, mai puțin ușuratici și nu absurd de incoerenți”

Emil Panaitescu trăiește drama pierderilor teritoriale realizând¹⁶ cu anticipație toate vicisitudinile cu care se vor confrunta Românii: „...Silviu Dragomir se duce la telefon. Auzim cum este noua noastră frontieră în Ardeal și îl aud repetând pe Dragomir, ca un cuțit care îmi trece prin inimă: Sud Cluj!”

Toți sunt înmărmuriți, caută hărți și statistici spre a vedea mai exact pe unde trece linia de frontieră și câți Români trec la Ungaria. Dragomir, expert în chestiunea minorităților, face repede calculul. Trec la Ungaria 1.200.000 de Români, județele curat românești ca Someș sau Bistrița-Năsăud și Clujul, fortăreața culturii române în Transilvania. Să mai amintim mormântul lui Bănuțiu și al lui Goga?

Iar Ungaria își face drum la secui până în apropierea Brașovului și încorporează numai 900.000 de Unguri.

Nu, această nu poate fi socotită frontieră dreaptă. Lozinca Ducelui, „pace

¹⁴ *Ibidem*, f. 9, 11, 13, 14.

¹⁵ *Ibidem*, f. 14.

¹⁶ *Ibidem*, f. 16, 17, 18.

con giustizia" s-a transformat într-o nedreptate făcută Românilor.

...Al. Lapedatu mai convins ca oricând îmi spune: „Țara nu va scăpa de nenorociri până nu va scăpa de Popescu” (Regele Carol al II-lea). Simt că acesta este adevărul. În atâtea împrejurări, numai în taină cu soția mea afirmăm că toate le încurcă Regele Carol al II-lea și că este o nenorocire pentru țară. Numai în taină căci tirania și spionajul ne-au oprimat și ne-au chinuit 10 ani de Domnie a lui Carol al II-lea. Doar azi dimineață mi-a confirmat Goangă că în țara noastră pot dispărea oameni fără să li se mai știe de urmă! Dar oameni ca generalul Ion Antonescu, cari iesă de la o audiență la Rege și sunt imediat trimiși la închisoare la Bistrița! Vai de biata noastră Românie care a ajuns vremurile cari să cutremure și pe cel mai îngăduitor cronicar!”

Părăsind Bucureștiul, Emil Panaitescu ajunge la Cluj, oraș care prin decizia arbitrajului era pierdut pentru români. Aici găsește o manifestare a demnității românești, pe care o definește¹⁷: „...Nu pot să ajung acasă, în str. Octavian Goga din parcul orașului prin strada general Averescu, pe la Institut (Institutul de Studii Clasice) cum am făcut totdeauna. Străzile și piața sunt ocupate de manifestanți Români. La toate casele Români au arborat drapele și cred că bine au făcut. În fața unei crime, îndârjirea de a crede în dreptul tău trebuie cu glas tare strigată. Tinerii au cerut „arme”, și-au chemat morții și martirii în ajutor. Trecând prin piață văd pe tânărul profesor Grigore Popa, cu o figură de tribun de la 1848, hotărât la chemări și la fapte de îndrăzneală.

Astăzi și încă puține zile, vreo săptămână poate, Români sunt încă stăpâni în Cluj. Ce va fi mâine?”

Pentru Emil Panaitescu febra evacuării valorilor istorice a constituit prioritatea misiunii acelor zile. Îndeplinind-o, a părăsit orașul înainte de venirea năpastei care s-a abătut cu un larg spectru distructiv a ceea ce era românesc. Din multe mărturii recurgem în finalul acestei comunicări la Declarația¹⁸ făcută de unul din Români care au simțit din plin modul cum noua stăpânire a știut să-și „respecte” angajamentele asumate în urma arbitrajului de la Viena.

Ne referim la Alexandru Hoțiu, avocat, fost angajat al contenciosului ținutului Someș, care, la primele ore după venirea trupelor hortiste în Cluj, a fost ridicat de acasă suferind maltratări pe stradă și în închisoare ce au impus internarea în spital. Relatând propria odisee, aduce în atenție și alte fapte. Astfel el menționează¹⁹ că „atacurile secuilor au început imediat după intrarea armatei ungare în Cluj, adică în ziua de 11 septembrie a.c. pe la ora 2 p.m. Aceste atacuri au fost îngrozitoare și se manifestau în spargere de geamuri, bățai și înjunghieri de copii, mamă și soț de familie, ba chiar și în aprinderi, cum a fost cazul în două locuri din suburbia Mănăstur.

Cazurile de incendiu au fost la un locuitor din str. Sub Deal și unul din str. Lingurarilor”.

Anii au trecut, repetarea unor asemenea episoade nu ne poate permite să uităm și să neglijăm învățămintele istoriei. Poporul român caracterizat prin gradul de toleranță demonstrat în numeroase momente ale istoriei este necesar însă a fi permanent conștient că moștenirea primită de la înaintași trebuie

¹⁷ *Ibidem*, f. 19.

¹⁸ A.N., *fond Președenția Consilului de Miniștri*, dosar 121/1940, f. 55-58.

¹⁹ *Ibidem*, f. 56-57.

transmisă pe mai departe și ca atare întreg patrimoniul uman și valorile pe care le-a produs în ani sunt tezaurul de neîntinat de cei care ne-ar dori îndepărtați din această vatră strămoșească.

The Notes of a Man who lived at the time of the Constraint of the Vienna Dictate

(Summary)

The process of changing map of Europe as the Nazi Germany and its accomplices wanted generated the pain of millions of inhabitants of the continent. The repressive actions manifested in varied ways.

The Vienna Dictate, which constrained Romania in 1940 to give away an important share of the national territory, was followed by numerous crimes against the Romanian population committed by the occupants (army, police and civilians).

Emil Panaitescu, scientist and historian, who had returned to Romania the day before the entrance in Cluj of the Hungarian army; registered a series of hostile acts against the Romanians, all meaning to make them to leave this territory so that the occupants could remain undisturbed inhabitants.

C O P I E11 Octombrie 1940.-

In fața noastră, geșul
poliției Turda, Dr. Timbuș

D E C L A R A T I E

Subsemnatul, Alexandru Hoșiu, avocat în contenciosul
finutului Someș, originar din Cluj /Mândatur/, în etate de 37
ani, căsătorit, cu un copil, de religie greco-catolică, am
onoare a vă face următoarea declarație:

In seara zilei de 11 Septembrie 1940, pe la ora 11 și
jumătate noaptea, am fost ridicat de 4 jandarmi unguri din lo-
cuința mea situată în Cluj, Str. Câmpului Nr. 28 și dus la Ches-
tura poliției. Cu ocazia ridicării mele, am întrebat jandarmul,
că de ce trebuie să fiu dus la poliție și în caz de urgență
să-mi permită să mă prezint a doua zi dimineața de bună voie,
la aceasta mi s'a răspuns brutal și cu cuvintele "Murdarul de
valah", lovindu-mă unul dintre jandarmi cu arma; am cerut să-mi
dea voie ca să-mi iau cu mine acte doveditoare și de identifi-
care, nici acest lucru nu mi l-a permis, așa încât am fost si-
lit ca, chiar fără pălărie și numai în haină înbrădeat, să ur-
mez escorta. În drum până la Chestura poliției am fost maltra-
tat atât de către jandarmii însoțitori cât și de populația ci-
vilă, care se găsea pe străzi și care în majoritate era în sta-
re de ebrietate, în așa măsură că până la Chestură am fost
lovit cu ciomege în cap, în spate și jandarmii oari mă înso-
țeau, văzând oă se complica posibilitate de a putea fi trans-
portat la Chestură, deoarece lumea civilă se năpustise asupra
mea și era aproape să mă lîngese. În aceste împrejurări, jan-
darmii m'au introdus într-o curte învecinată cu Chestura poli-
ției, unde se aflau mai multe plutoane de soldați, cari cheu-
tau și cântau. Când am ajuns între soldați, jandarmii au strigat
cuvintele "Comarari, vă recomand conducătorul și președina-
tele Gărzii de Pier din Cluj", pe care noi, cu istețimea noastră,
./.

- 2 -

✓6

l-am prins și voi acum să-i așterneți patul/acestea au fost apuse în ungurește/.*

Imediat ce am ajuns între soldații maghiari, cari erau la mese și chefuliau, au început a mă purta și a mă bate dela mână la mână cu picioarele, cu armele, m'au lovit în cap, în spate în ureche, care mi-a plesnit și din care mi-a curs foarte mult sânge, un plutonier trântindu-mă la pământ m'a lovit cu picioarele în coaste în așa măsură încât coastele dela partea stângă mi s'au fracturat și după cari dureri am căzut în nesimțire. Mai mult nu știu ce s'a întâmplat cu mine, căci m'am trezit numai a doua zi în chestura poliției din Cluj, într-o celulă închisă, fiind singur, dormind pe beton. în acea zi pe la ora 12, revenindu-mi în parte și văzându-mă unde mă aflu am cerut gardianului dela ușă un pahar cu apă, care mi-a fost refuzat. Pe la ora 2, înainte de masă, a venit la mine soția mea cu un profesor-mediu universitar cu numele dr. Fest Gheorghe din Cluj, Calea Moșilor nr.3, cu ajutorul căruia soția mea m'a putut transporta acasă, deoarece la sanatoriul Păro nu era locuri vacante.

Ajunșând acasă la locuința mea, din nou mi s'a făcut rău și m'am așezat imediat în pat, dar nu am putut să mă odihnesc, deoarece imediat am fost căutat de o comisie de 4 jandarmi și 2 civili, cari mi-au făcut o percheziție amănunțită și brutală, vrând chiar să mă ridice din nou, la care soția mea s'a opus și așa am fost lăsat acasă. Pe la ora 4 s.p.m., am fost vizitat de o comisie mixtă de delegați germani și italieni, cari m'au întrebat asupra faptelor ce au comis, așa că atacurile securilor au început imediat după intrarea armatei ungare în Cluj, adică în ziua de 11 Septembrie a.c., pe la ora 2 p.m. Aceste atacuri au fost îngrozitoare și se manifestau în spargere de geamuri, bătăi și junghieri de copii, mamă și soț de familie, ba chiar și în aprinderi, cum a fost cazul în două locuri din suburbia Mândeturi.

Cazurile de incendiu au fost la un locuitor din Str. Sub Deal și unul din Str. Lingurarilor. După aceste relatări am

-/-

- 3 -

12

apus comisiei cum am fost eu persoane batjocorite sub pretextul de a fi "pregedintele Gărzii de fier" din Cluj, lucru ce absolut nu corespundea adevărului, deoarece subsemnatul ca funcționar de Stat nu puteam deține nici un fel de calitate politică. Totodată am cerut acestei comisii ca să binevoiască a lua măsuri ca să se sisteze acest calvar de teroare și măcel pornit asupra românilor din Cluj, cu atât mai mult că dictatul dela Viena obligă chiar pe cetățenii maghiari și în genere autoritățile maghiare să acorde egaliți drepturi pentru românii rămași în provinciile alipite Ungariei și nu să-i maltrateze omorându-i pe uniți chiar. În același zi în spre ora 10 seara am fost rău bolnav și am chemat pe medicul dr. Fest Gh., care mi-a comunicat că situația în care mă găseam este foarte gravă și ca medic nu la nădă o răspundere, recomandându-mi ca imediat să mă internez în spital. Cum spitalul de stat încă nu funcționa normal, am fost nevoit a mă interna în sanatoriul "Rara" din ziua de 13 septembrie 1940, până în ziua de 27 Septembrie a.c., unde mi-au fost date toate îngrijirile medicale, fiind așezat într'un pat de ghips, având coastele dela partea stângă fracturate și cari numai pe această cale și cu astfel de tratament se pot reface. Acest lucru îl dovedesc cu certificatul medical aici anexat în copie.

A doua zi de ședere în spital am fost supus unui interogatoriu din partea unei comisii polițienesci însoțită de patru jandarmi cărora le-am comunicat ce mi s'a întâmplat și la care numita comisie a ordonat să fiu păzit în permanent de către organele polițienesci, care au stat la ușa camerei în care mă găseam și nu au admis nimeni intrarea nici chiar medicilor și membrilor familiei mele, numai la intervenția unui coleg avocat ungur, au admis ca soția și copila mea să poată intra la mine, însă percheziționate în prealabil, ca să nu poată aduce nimic, nici chiar de ale alimentației. Medicul tratator a putut intra la mine cu condiția că nu vorbește nici un cuvânt cu mine, toate acestea le pot dovedi cu directorul Sanatoriului, dr. Matyas Matyas, precum și cu subcomisarul de poliție Ioan Iliea, care

-/-

- 4 -

zăcea bătut și maltratată într-o cameră învecinată cu mine. La data de 27 Septembrie a.c., când am putut părăsi sanatoriul, am fost pus din nou între baionete și dus la Chestura poliției Cluj, sub pretextul de a mi se lua un nou interogatoriu, după ce întâi am fost purtat între baionete și purtat pe străzile Clujului, unde lumea mă scuipa și striga după mine "murdar de valah", "Puneți-l pe spânzurătoare". Apoi dus fiind la poliție, am fost băgat din nou în celulă, de unde nu am fost scos decât a doua zi de către soția mea și prin intervenția unui avocat ungur, contra unui onorar de 5000 lei /cinci mii lei/. În această situație, am cerut unui reprezentant al poliției o autorizație cu care am putut depăși granița în momentul în timpul cât eu eram în drum spre graniță, acasă mă așteptau din nou jandarmii și doi detectivi ca să mă aresteze din nou și numai așa am putut scăpa cu viață.

Aceasta îmi este declarația, pe care o semnez propriu.

Murda, la 11 Oct. 1940.-

/ss/ Alex. Hoțiu

p. conf.

Fig. 4 PCM – Cabinetul I Antonescu, 121/1940, f. 58

1940 august-septembrie. File din jurnalul zilnic al profesorului universitar Emil Panaitescu

A.N.-D.A.I.C. fond Emil Panaitescu, dosar 9/1940, f. 1, 10, 14, 19

-13-

14

Andrei Rădulescu este complet deprimat, și cu ochelule
roșii, și ochii fără lumină și mâinile lui arăunțoase.
Este și obosit fizic, toată noaptea n'a dormit.
Atenția s'a pusă în fața academicienilor împotriva Regelui,
pe care încearcă să-l afere, dar foarte timid,
li lui Dragomir. Afirma Dragomir și Andrei
Rădulescu că pe timpul când se ținea consiliul
de vreo câțeva ori a telefonat de la Viena
(Panaitescu sau din partea lui) că nu mai
avem de cât o jumătate de oră, că ^{u'are} ~~mai~~
mai fi de cât un sfert de oră ca să obținem
răspunsul. O presiune oribilă, un santaj, dar
era chiar o realitate exprimată în mișcarea
trufelor dușești la frontieră.

Tot de la I. Dragomir aflăm că Al. Văroa
ar fi spus că el își vrea opera vechei lui
distribuzii, dar ~~este~~ ^{este} un avu altceva de
făcut de cât să primim arbitrajul.

În acest moment afirmația lui Văroa era
antecurată. Dar de cel puțin 10 ani ar fi trebuit
să avem în interior o țară puternic consolidată,
o armată pregătită și o rezistență morală
invincibilă. Toate aceste trei elemente ne lipsesc
cu desăvârșire. Dar în relațiile externe trebuie
să fim mai atenți, mai puțin ușuratori și

18

August 31,
31 ~~Septembrie~~ 1940 - Sămătaș. Cluj.

Trenul plin a ajuns cu întârziere de vreo 40
de minute. Lume multă la gară care pleacă,
vine, se întoarce. Cei mai mulți un știn bine ce
fac, însă este orolime.

Nu pot să ajung acasă, în Str. Octavian Goga
din Parcul orașului prin strada General Gherban
pe la Institut (Institutul de Studii Clasice) cum am
făcut totdeauna. Străzile și piața sunt ocupate
de manifestanți Români. La toate casele
Românii au arborat drapelul și creșt că bine
au făcut. În fața unei ^{crime} manifestanți, înțelegerea
de a crede în cheful tînă treburi strigată. Tînă
au cerat arme, și și-au chemat morți și
marșuri în ajutor. Trecând prin piață văd pe
tânărul profesor Grigore Popa, cu o figură
de tribun de la 1848, hotărât la chemări și
la fapte de îndrăzneală.

Astăzi și încă oare puține zile, vreo săptămână
poate, Românii sunt încă stăpâni în Cluj.

Ce va fi mâine?

Ajung acasă la mine și îmi amediat dispoziții
de împachetat. Nicicui un știn bine ce voi putea
transporta în grabă.

~~Mă aștept în strada Gherban să fac o vizită~~

Pierokrea Clujului

Septembrie 1940. —

25 August 1940. — Mi-am lăsat soția și copiii la
 Saltina (Vallombrosa - Toscana) și m'am
 grăbit spre țară.

În țările italiene, elvețiene și din
Pester Lloyd ok la Budapesta se vede foarte
 limpede că vom pierde o bună parte din
 Transilvania și chiar Clujul.

26 August La Veneția tot ce văd prin țară mă
 împinge la drumul spre țară. Sunt ca se aprofundează
 umilitoarea și pentru noi necheapla schimbă a
 arbitrajului, astfel precum a fost continen
 stracurată un numai în țările italiene, și
 germane dar și în cele elvețiene.

27 August. — Sosit seara la București. Am mers direct
 la hotel Ambasador, unde am avut impresia
 că erau foarte mulți germani. Am rămas numai
 până la cofetăria Nestor. Lume puțină și am
 impresia că sunt figuri triste. Aș vrea să
 fie numai impresia mea.

NOTE

SIGILII PENTRU DECORAREA CERAMICII ȘTAMPILATE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA ROMÂNĂ DE LA CRISTEȘTI

NICOLETA MAN

O categorie distinctă în cadrul producției ceramice îl reprezintă ceramica ștampilată. Această categorie ceramică este bine reprezentată în cadrul producției ceramice de la Cristești (20%), ceea ce demonstrează că această ceramică, considerată de lux, menită să înlocuiască ceramica terra sigillata de import, a constituit o mare parte din producția de olărie locală.

În Muzeul Județean Mureș se păstrează șase sigillii, dovadă că această ceramică ștampilată a fost confecționată pe loc. Cu ajutorul acestor sigillii, olarii aplicau decorul pe pereții exteriori ai vasului, în cazul castroanelor și oalelor și pe pereții interiori, în cazul platourilor. Decorul ștampilat era aplicat succesiv, în benzi orizontale sau verticale, acesta repetându-se pe întreg peretele vasului. Motivul decorativ putea fi unic sau putea fi combinat cu alte motive.

1. Sigillium; pastă gri închis; oval; decorul fiind constituit dintr-o rozetă înconjurată de o cunună de ace de brad: pe marginea sigiliului se păstrează impresiunile de la degetele olarului, partea nedecorată este bombată;

Dim: diam. total = 4,5 cm; diam. decor = 3 cm.

MJM; inv. 1257; inedit.

Planșa I/1.

2. Sigillium; pastă cărămie, sub formă de pișcot circular cu două capete rotunde, ambele decorate cu linii și puncte dând impresia unor flori stilizate.

Dim: L-3,3 cm; diam. capăt = 1,5 cm; diam. mijloc = 0,7 cm.

MJM; inv. 560; Bibliografie: Oct. Floca, în Buletinul Muzeului Arheologic al Societății de Istorie, Arheologie și Etnografie din Târgu Mureș, 1937; D. Popescu, în MatArh, II, 1956, A. Zrinyi, în Marisia, VII, 1977, p. 80-101.

Planșa I/2.

3. Sigillium; pastă cărămie; formă dreptunghiulară, fiind tocit la colțuri, cu reversul drept, decorat cu un leu alergând.

Dim: L = 6,5 cm; l = 4 cm; h = 0,2 cm.

MJM; inv. 563; inedit.

Planșa I/3.

4. Sigillium; pastă cărămie; cu mâner; capătul are forma decorului în formă de semilună hașurată;

Dim: L total = 3,5 cm; l model = 1 cm; L model = 2,5 cm.

MJM, inv. 1198, Bibliografie: idem nr. 2.

Planșa II/4.

5. Sigillium, pastă cărămie, cu mâner, capătul în formă de frunză alungită;

Dim: L total = 3,2 cm; l model = 1,2 cm; L model = 3,5 cm.

MJM; inv. 1198, Bibliografie: idem nr. 4.

Planșa II/5.

6. Sigillium, pastă cărămizie, de formă aproape dreptunghiulară, îi lipsesc marginile; reprezintă un luptător sau o zeitate șezând cu mâna dreaptă sprijinindu-se de marginea unei colonete;

Dim: h = 7 cm; l = 4,3 cm.

MJM; inv. 565; inedit.

Planșa II/6.

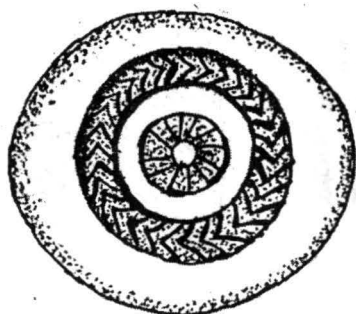
Sigiliile pentru decorarea ceramicii stampilate descoperite la Cristești sunt confecționate de meșterii de aici după propriul lor gust, după necesitățile pieței sau după modele similare folosite în alte centre¹. Dovadă în acest sens este pasta cărămizie, de bună calitate identică cu a vaselor șampilate. Sigiliile cu decor mic (nr. 2, 4, 5) sunt prevăzute cu mâner, pentru ca meșterul olar să poată apuca mai bine sigiliul în momentul aplicării pe vas. Sigiliile mai mari (nr. 1, 3, 6) nu au fost prevăzute cu asemenea mâner, dar datorită dimensiunilor mari, olarul putea prinde sigiliul de partea posterioară, nedecorată, care de obicei era puțin bombată. Unele dintre aceste sigilii se regăsesc pe vasele șampilate descoperite în așezarea de la Cristești². Tot aceste sigilii pot fi regăsite pe tiparele pentru confecționat vase terra sigillata descoperite la Cristești³ și bineînțeles, pe vasele terra sigillata locale. Aceste sigilii reprezintă un procent mic din numărul total de sigilii folosite de olarii din Cristești, pentru că repertoriul motivistic al ceramicii șampilate este mult mai amplu.

Diversitatea repertoriului ceramicii șampilate pune în evidență importanța pe care olarii au acordat-o executării acestei categorii ceramice. Ceramica șampilată reprezintă expresia prezenței romane și a rolului pe care l-au avut olarii în viața vicusului de la Cristești.

¹ Nicoleta Man, Considerații privind ceramica șampilată din așezarea romană de la Cristești, în vol. Napoca - 1880 de ani de la începutul vieții urbane, Cluj-Napoca, 1999, p. 143. (stadiul actual al cercetărilor în ceea ce privește ceramica șampilată din Dacia și din zonele învecinate).

² Ibidem, pl. I-X.

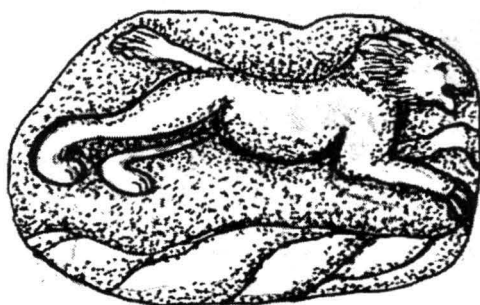
³ Ibidem, Tipare pentru confecționat vase terra sigillata descoperite în așezarea romană de la Cristești, în ActaMP, XXIII (în curs de apariție).

1

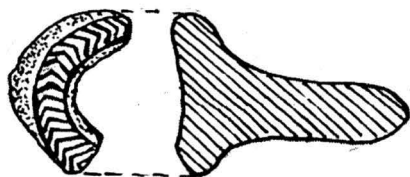

2

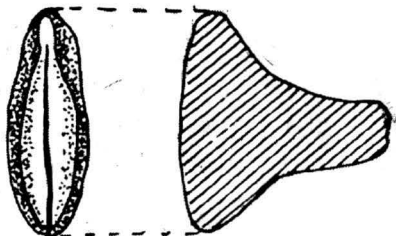

3

Planșa I

4

5

6

Planşa II

CERCETĂRI ARHEOLOGICE PE LIMESUL ESTIC AL DACIEI ROMANE. SĂPĂTURILE DIN ANUL 1997 DE LA BRÂNCOVENEȘTI (JUD. MUREȘ)

ANDREI ZRINYI

MIHAI PETICĂ

Castrul roman de la Brâncovenești este bine cunoscută în literatura arheologică de specialitate, încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, pe parcursul vremii informațiile sporind de la Neigebaur (1847), Vass József, Kovács Ferenc, Deák Farkas, Téglás Gábor, Torma Károly, Paulovics István și încheindu-se cu cercetarea sistematică, atât a castrului cât și a așezării civile, efectuate între anii 1970-1987, de către prof. univ. dr. D. Protase și regretatul A. Zrinyi¹.

Situat pe valea Mureșului superior, în partea estică a Daciei Prolissensis, castrul roman de la Brâncovenești îndeplinea un rol strategic important, închizând valea râului Mureș în zona Reghin-Deda, având legături directe atât cu caestrele învecinate de la Orheiu Bistriței, la nord, și Călugăreni, spre sud, el formând cel mai puternic element defensiv din cadrul *limes*-ului în acest sector.

La nord – vest de castru, în apropierea acestuia, pe mai multe hectare s-a întins așezarea civilă, fiind descoperite resturi din nouă locuințe, un atelier de făcut ceramică, o fântână și o porțiune din drumul de acces la castru.

În anul 1997, pornind de la câteva informații mai vechi, am executat o săpătură arheologică pe platoul „Vagott” (Defrișat), situat dincolo de pădurea „Rozsás”, la 1,5-2 km ENE de castrul roman. Scopul acestei săpături a fost identificarea unei așezări rurale, contemporane cu castrul roman.

Prima secțiune S1, având diametrul de 10x1,5 m a fost orientată ENE – VSV, deschiderea ei fiind determinată de un grupaj ordonat de bolovani de râu, întreaga situație din teren având o formă ovală, situată pe un promontoriu.

Toată suprafața secțiunii a fost dezvăluită cu șpaclul, bolovanii de râu conturându-se mai bine de la adâncimea de -0,10 – 0,40 m, în carourile 1,90 – 3,80 m și 4,25 – 7,10 m, culoarea solului fiind cafenie, la -0,60 m în carourile 0 – 1,75 m și negru între 7,50 – 10,00 m.

La -0,30 m în carourile 3 și 4, între pietrele de râu apar urme distincte de cenușă, arsură și cărbune, iar în carourile 6 – 7 o altă configurație de bolovani

¹ D. Protase, A. Zrinyi, *Castrul roman și așezarea civilă de la Brâncovenești (jud. Mureș). Săpăturile din anul 1970-1987*, în *Marisia*, XXIII-XXIV, 1994, p. 75-169; *ibidem*, în volum separat, editat de Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș, 1994, cu istoricul cercetărilor.

de râu, mult mai ordonată, de la resturile temeliei unui perete de locuință, ce a aparținut unei locuințe de suprafață, cu un modest inventar ceramic

Numărul încăperilor locuinței nu a putu fi stabilit, însă pereții erau de lemn așezați pe această temelie de bolovani de râu, nelegați între ei cu lut sau mortar. Din inventar mai consemnăm un cui sau piron de fier, având 6,8 cm lungime.

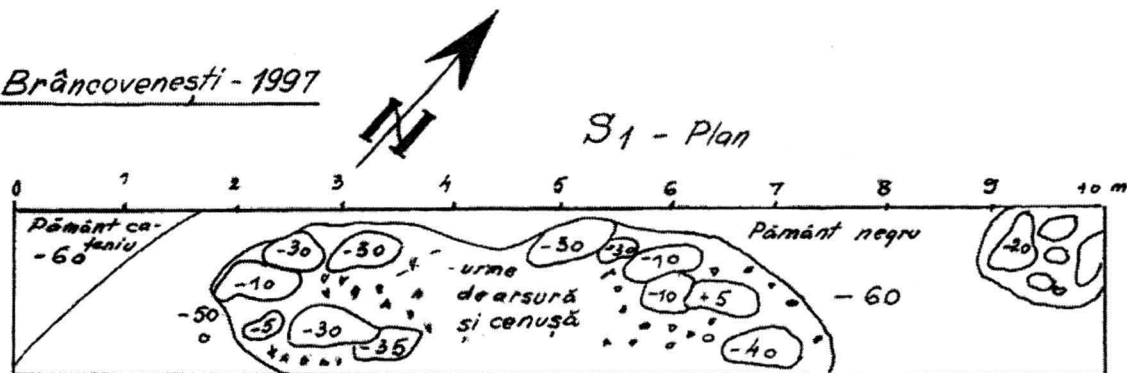
La -0,50 m între 1,80 – 3,50 m se conturează vatra liberă a locuinței, iar în carourile 6 – 7 se confirmă existența peretelui acesteia, având orientarea est-vest.

Paralel cu S1 a fost deschisă o altă secțiune S2, situată la 20 m est de prima, având orientarea nord-sud. Dimensiunile ei: 10x1,5 m.

Și în această secțiune apar diferite configurații de bolovani de râu, între 0 și 2,40 m; 3,50 – 5,25 tot la -0,40 m și 6,10 – 9,00 la -0,50, fără a putea stabili însă vreo dispunere cât de cât ordonată a acestora.

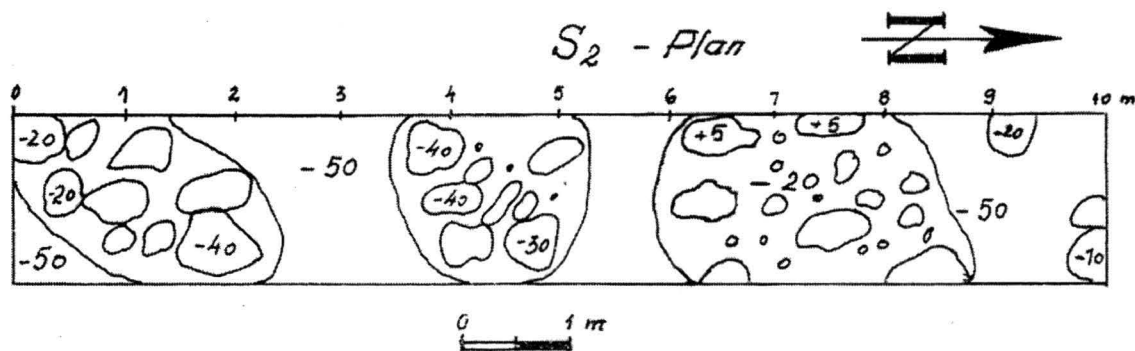
Timpul total nefavorabil și vremea înaintată pentru săpături (mijlocul lunii octombrie) ne-a împiedicat continuarea cercetărilor, urmând ca aceasta să fie efectuate în campania următoare. Sunt necesare săpături mai ample pentru elucidarea tuturor aspectelor legate de această posibilă așezare rurală, care se înscrie în timp în perioada provinciei, sec. II-III, având analogii între așezările, din zonă, la: Aluniș, Reghin, Dedrad, Voivodeni, Petrila de Mureș ș.a.

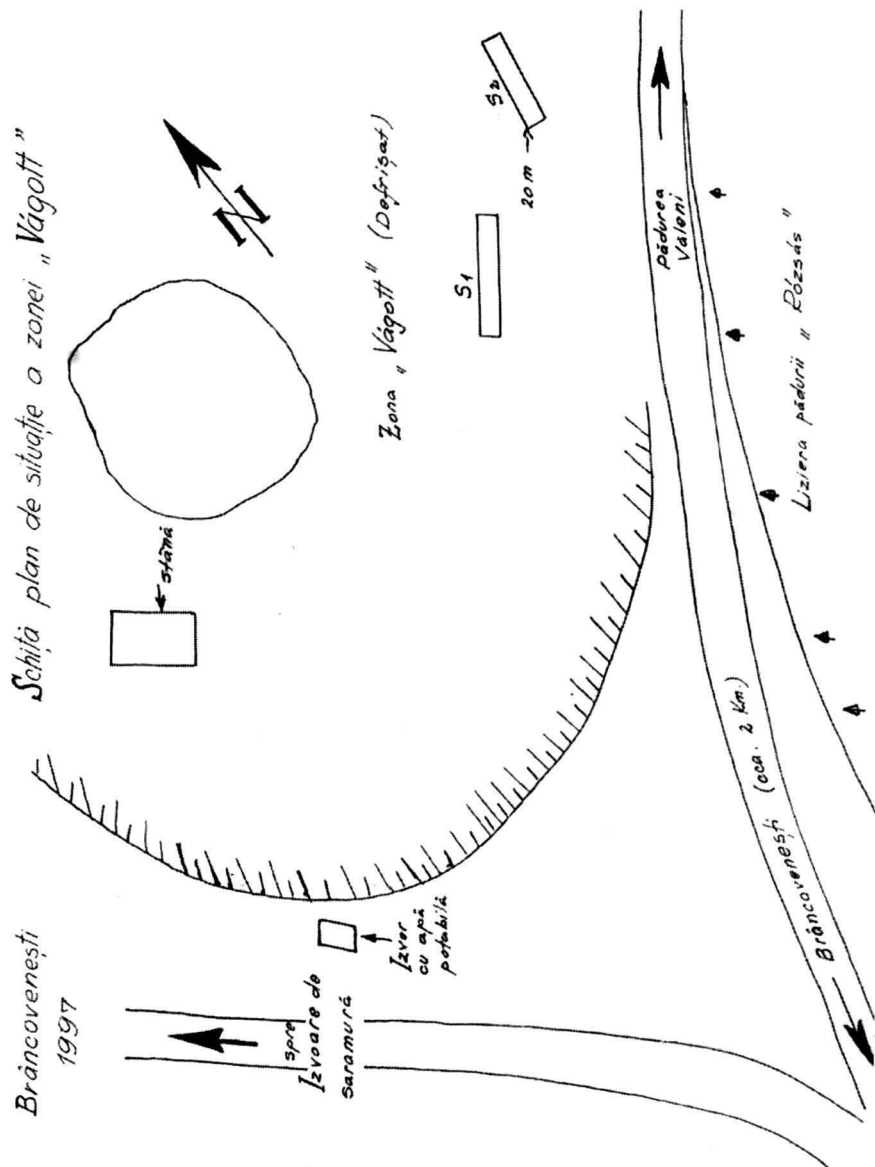
Brâncovenesti - 1997

Legendă:

- - bolovani de râu
- - cenușă, arsură, cărbune
- ▲▲ - ceramică
- + - cui de fier

MATERIALE ARHEOLOGICE DESCOPERITE LA GORNEȘTI (JUD. MUREȘ) – CAMPANIILE 1992-1994, 1996*

MIHAI PETICĂ

ANDREI ZRINYI

Prezentăm¹ în continuare, principalele materiale arheologice, în ordine cronologică, descoperite în secțiuni și pe complexe. În secțiunea săpată în pct. „Spre hotar”, în anul 1992 (pl. A), din nivelul cultural provin materiale ceramice fragmentare, osteologice și mult chirpici, două fusaiole, una neolitică, cenușie, având diametru de 4 cm, cealaltă având aceeași culoare, executată dintr-o pastă fină, având o formă conică; diam. 3 cm, ce se datează în sec. IV (pl. 1/6; pl. IV/4), două cute pentru ascuțit, din gresie; L = 6,2 cm și respectiv, 7,3 cm (pl. 1/4; 11), un topor de andezit, fragmentar; L = 5 cm, (pl. 1/3), fragmente ceramice: cultura Criș; brun-deschis, ornamentate cu alveole grosolan executate (h = 4,7 cm) cultura Turdaș, cărămizii, cu décor incizat (h = 5,5 cm), cultura Coțofeni, cărămiziu-deschis, (h = 4,8 cm), idem, cenușiu, Linsenkeramik (h = 5,5 cm) idem, brun, Linsenkeramik (h = 5,2 cm) idem, cărămiziu-deschis h = 4,9 cm, (pl. 1/7-10), idem, roșu, Linsenkeramik, h = 3,4 cm, (pl. 1/12).

S-a mai descoperit mult material fragmentar aparținând epocii bronzului, ornamentat cu un brâu alveolat sub buză, având ca degresant pietricele mărunte, culorile variind de la cenușiu-roșcat la brun și cărămiziu (pl. 1/1-13). Menționăm două fragmente ceramice dintr-o ceașcă de mici dimensiuni, de culoare cenușiu-închis, ornamentată cu linii orizontale și oblice, având tortița tubulară, piese aparținând culturii Schneckenberg (h = 4,1 cm) cel de-al doilea fragment făcând parte din buza ceștii, (pl. 1/6, 13), precum și un fragment ceramic cenușiu-închis, lustruit fin, ornamentat cu două caneluri și împunsături succesive; h = 2,6 cm (pl. 1/1). Tot în acest nivel cultural au ieșit la iveală cioburi ce se datează în sec. III-IV: fragment din buza unui chiup cenușiu, h = 5 cm, (pl. IV/1) și al unui perete de vas cenușiu-deschis, h = 2,8 cm, (pl. IV/2); sec. IV-V: fragment ceramic ce a aparținut unui vas cenușiu-deschis, confecționat dintr-o pastă fină, având decorul alcătuit din benzi oblice ce se intersectează, h = 6,5 cm, (pl. IV/3).

Tot din același vas a mai făcut parte încă un fragment, pe care

* Comunicare prezentată la Sesiunea Națională de Comunicări Științifice a Muzeului Județean Mureș, Târgu-Mureș, 4-6 dec. 1998.

¹ Raportul preliminar privind săpăturile arheologice de la Gornești a fost publicat în *Marisia*, XXV, 1996, p. 35-39.

ornamentația se observă mai bine, h = 6,2 cm, (pl. IV/6), ciob de vas cenușiu-închis, decorul constând din benzi verticale, lustruite fin, h = 7,6 cm, (pl. V/5), fragment ceramic din buza unui pahar cenușiu, h = 2,2 cm, (pl. IV/7), toartă fragmentară *ansa lunată*, cenușie h = 5,5 cm, fragment din buza unui chiup brun-cenușiu, bine reliefată, ornamentată cu o incizie în val, h = 6,3 cm, (pl. V/10), fragment dintr-o toartă de vas, cenușiu-închis, h = 8,3 cm, (pl. IV/11); *sec. VI-VII*: fragment dintr-un vas cenușiu-deschis, h = 4,3 cm, (pl. V/1) și un altul din buza unui vas cenușiu-fin, h = 3,3 cm, (pl. V/2); *sec. VII*: fragment ceramic din buza unui vas cenușiu, h = 1,1 cm, (pl. VI/3), ciob de la un vas cenușiu, ornamentat cu linii în val, h = 4,2 cm, (pl. V/4), fragment ceramic din baza unui vas cenușiu-închis, diam. 4,8 cm, h = 5,6 cm, (pl. V/5); *sec. VII-VIII*: fragment dintr-un perete de vas, cenușiu, ornamentat cu benzi de linii în val, h = 5,2 cm, (pl. V/10); *sec. VIII*: fragment dintr-un vas brun-roșcat cu caneluri orizontale, h = 4,5 cm, (pl. V/11); *sec. X-XI*: două fragmente de buze de vase, brun-deschis, prima ornamentată cu o linie în val, h = 4,6 cm, (pl. VI/1) și respectiv brun, h = 4 cm, (pl. VI/2); *sec. XI*: fragment ceramic din buza unui vas ornamentat cu o linie în val, cărămiziu, h = 4,5 cm, (pl. VI/3), fragment dintr-un vas cenușiu, decorat cu impresiuni, h = 4,9 cm, (pl. VI/4), fragment ceramic, vas cărămiziu, buza ruptă, ornamentat cu impresiuni realizate cu roțița, h = 3,8 cm, (pl. VI/5), fragment ceramic, vas cărămiziu-deschis decorat pe umăr cu impresiuni oblice, h = 5,5 cm, (pl. VI/6), două fragmente ceramice din buza unui vas-oală, cenușiu-închis, diam. 12 cm, h = 3,5 cm, (pl. VI/7), fragment din buza unui vas, cărămiziu ornamentat cu două rânduri de linii în val, mai ascuțite, h = 7,5 cm, (pl. VI/8), fragment ceramic de la un vas, brun-roșcat, o linie în val ca ornament, h = 51 cm, (pl. VI/9), fragment ceramic din baza unui cazan, brun-deschis, h = 4,5 cm, (pl. VI/10), două fragmente din buza profilată a unui cazan, brun-roșcat, având două găuri pentru prindere, h = 7 cm, (pl. VII/1), alte două fragmente fiind de mai mici dimensiuni, n-au decât o gaură de prindere, (pl. VII/3, 4); *sec. XI-XII*: două fragmente ceramice dintr-un vas cenușiu, având buza profilată, registru de incizii orizontale pe umăr, h = 13,2 cm, (pl. VII/5), fragment din buza unui vas brun-roșcat, h = 4,5 cm, (pl. VIII/1), fragment din buza unui cazan cărămiziu-deschis, h = 3,3 cm, (pl. VIII/3); *sec. XII*: fragment ceramic din buza unei oale, brun-închis, ornamentat cu un rând de linii în val, de formă ascuțită, h = 5,5 cm, (pl. VIII/4), ciob cărămiziu deschis, h = 5,6 cm, (pl. VIII/5), fragment ceramic aparținând unui vas ornamentat cu linii paralele, cărămiziu-deschis, h = 3,2 cm, (pl. VIII/6), fragment dintr-un vas cărămiziu, decorat cu impresiuni succesive orizontale, h = 6,2 cm, (pl. VIII/7), fragment dintr-o buză de vas, cărămizie, h = 4 cm, (pl. VIII/8);

- la -0,70 m, între m 3,25 - 4,20, resturile compacte de la bolta unui cuptor de uz comun. Acesta a avut gardina în formă de semipotcoavă iar la -0,95 m s-a descoperit baza solidă, aproape intactă a cuptorului, ieșind din profilul vestic, pe o lungime de 0,80 m, (pl. XXIII; pl. XXIV);

- la -0,60 m, sud-est 0,50 m de cuptor, s-a descoperit o vatră de foc cu resturi bogate de cărbune și material ceramic mărunțit (pl. XXIII);

- bordei la -0,90 m cu resturi ceramice de la căldări din lut, *sec. XI-XII*, bronz târziu - Ha timpuriu, având latura est-vest de circa 3 m, (pl. XXII);

La m 13,50 și 0,60 m adâncime a ieșit la iveală o piesă de os, cu urme de

prelucrare, probabil un pandantiv sau vârf de săgeată (pl. XI/2).

Anul 1993, pct. „Spre hotar”, pl. A, în secțiunea săpată s-a descoperit o vatră de foc la -0,50 m, cu resturi diverse de fragmente ceramice, cărbune și chirpici, (pl. XXV).

Grădina casei nr. 477. În S₂ - locuință având lungimea de circa 5 m și un nivel de cultură romană, de 0,30 m (pl. XXVI; pl. III/6-11); mai jos, cu 0,35 m s-au descoperit fragmente mari de *cocciopesto* și o cărămidă romană (pl. XXVI), în m 7, la -1,80 m găsim un fragment de vas mare cenușiu, ornamentat cu brău alveolat, material dacic, (pl. III/5).

Anul 1994, pct. „Spre hotar”, (pl. A), în secțiunea săpată, în m 8-10, s-a descoperit o locuință din epoca bronzului, cu fragmente de chirpici, cărbune, arsură și ceramică;

- între 0-3 m găsim funduri de vase, ceramică Coțofeni, un fragment de rășniță și două lespezi din gresie trecute prin foc ce-au aparținut tot unei locuințe.

Anul 1996, am dorit să identificăm aria surprinsă de N. Vlassa, în anul 1955², când într-o așezare din epoca bronzului final a găsit la suprafața solului câteva fragmente ceramice de tip Suciul de Sus.

Cercetarea a debutat cu recunoașterea în teren a zonei în cauză, însoțiți fiind de viceprimarul Sipos Attila și Deak Vasile, buni cunoscători ai topografiei locurilor.

Astfel, s-a reușit identificarea și delimitarea punctelor: „Șura hârburilor” (Cserép csűr), „Pietriș” (Köveshágó), „Aluniș” (Magyarós domb) și „Izso”. Acestea se află situate în partea de sud-est a localității, la cca. 500 m de complexul de porcine, pe drumul ce duce spre Pădureni. Noi ne-am concentrat cercetările în primul punct, deschizând o secțiune de 10 x 1 m S₁ (pl. B). Aceasta a avut orientarea E-V, fiind amplasată la cca. 20 m sud de rezervorul de apă, aflat mai jos, chiar pe „Șura hârburilor”.

Din primul nivel al solului (terenul era arat de tractor), la -0,30 m apar cioburi în m 7 și 9. Datarea acestora: epoca bronzului final - început de Hallstatt (pl. XXVIII).

Materialul ceramic se continuă și în m 6, la -0,50 m găsind ceramică arsă și o toartă cu buton de culoare roșie. Având în vedere aria de desfășurare a fragmentelor ceramice, cca. 500 m sud, putem considera că avem de-a face cu o așezare de mare întindere, bogată în ceramică, pietre arse de la vetre de foc, ce se încadrează cronologic în Hallstatt plin.

În m 2, la -0,50 m se întâlnește ceramică din bronz final - Wietenberg retardat. Mai consemnăm o lamă de silex, de culoare galbenă (4; -0,50 m, pl. XXIX/2). La -0,70 m, se observă în stratigrafie, schimbarea nuanței solului negru spre gălbui, stratul cultural fiind deranjat de o locuință, marcată clar, la -0,80 m de urmele a două vetre de foc și a pereților de chirpici. Lungimea locuinței a fost de cca. 4 m. La -1,10 m se ajunge la solul galben, care în urma

² N. Vlassa, în *ActaMN*, II, 1965, p. 20-21, nr. 3, fig. 2/1-21; T. Bader, în *Cultura Suciul de Sus în nord-vestul României*, în SCIV, 23, 4, 1972, p. 513, nr. 16; M. Rusu, în *ArhMold*, 2-3, 1964, p. 248, nr. 36; I. Kovacs, în *Dolj*, Cluj, 4, 1913, fig. 5/1-3; D. Popescu, *Die Frühe und Mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, București, 1944, p. 85, fig. 35, 36.

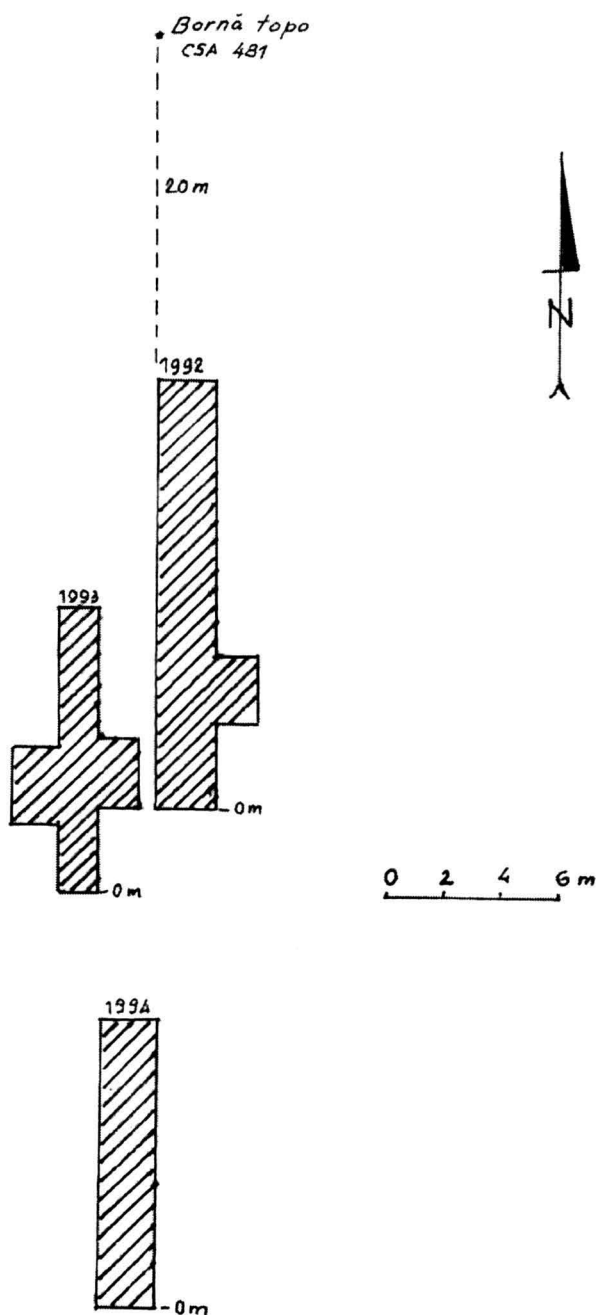
răzuiei, nu mai dă nimic concludent.

La 10 m est de S_1 , se deschide S_2 , orientată E-V. după cum am mai menționat, așezarea care a avut o întindere de cca. 1,5 ha, pe direcția S/SV, a fost deranjată. Se pare că locuințele erau de suprafață, prevăzute cu vetre pietrar (multe pietre arse). În S_2 , la -0,30-0,40 m apare material ceramic reprezentativ pentru epocile: bronz final - Hallstatt.

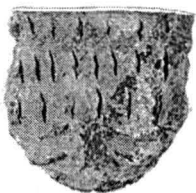
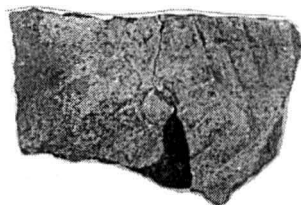
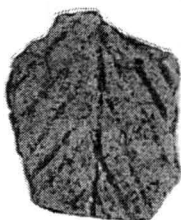
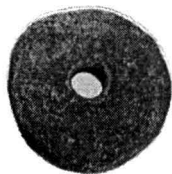
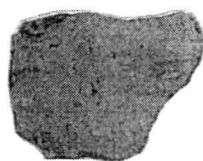
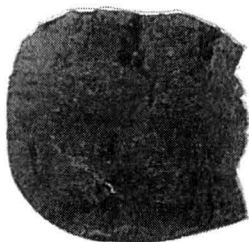
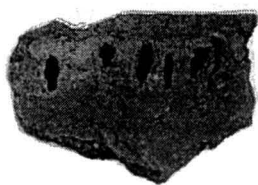
În m 8, la -0,60 m apare o tortiță cu două proeminențe, de culoare neagră (pl. XXX/5) și un ciob negru ornamentat cu două cercuri concentrice, având un punct în centru (pl. XXXI/12).

Concluzionând, putem afirma că în punctul „Șura hârburilor” va fi existat un orizont cultural „cultura Gornești”, după cum îl încadrează M. Rusu, însă datorită lucrărilor agricole, materialele arheologice, care erau la mică adâncime sau la suprafața solului, culese de N. Vlăssă, au fost dispersate pe o mare arie de teren, identificarea lor fiind destul de dificilă.

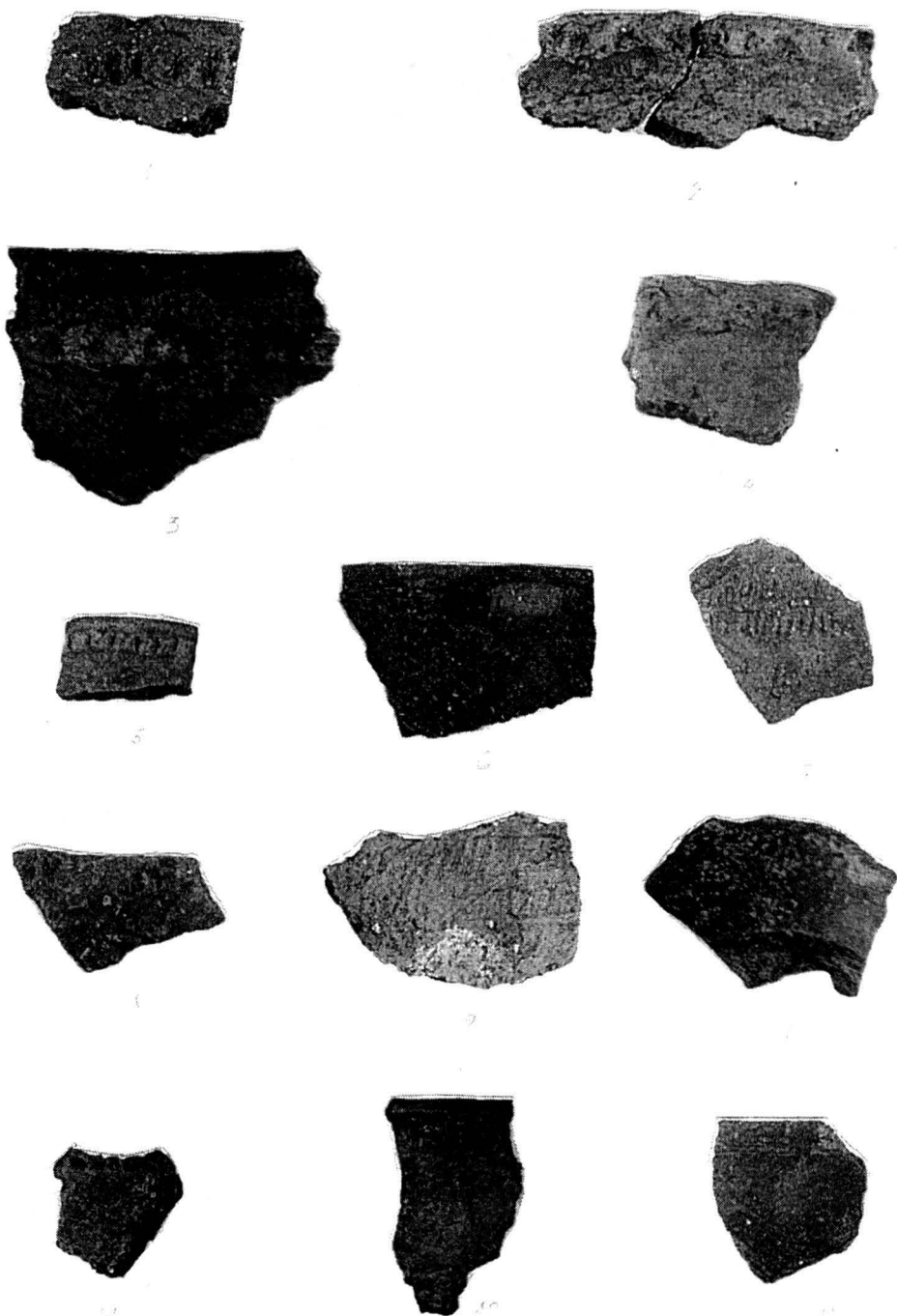
GORNEȘTI
„Spre hotar”

Planșa A

Planșa I

Planșa II

1

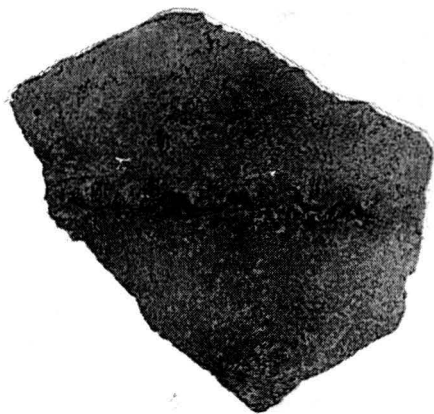
2

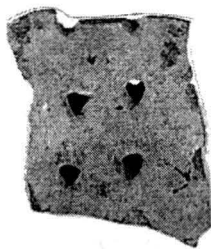
3

4

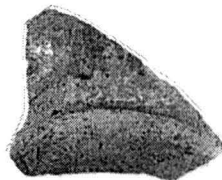
5

6

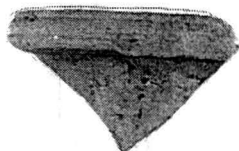
7

8

9

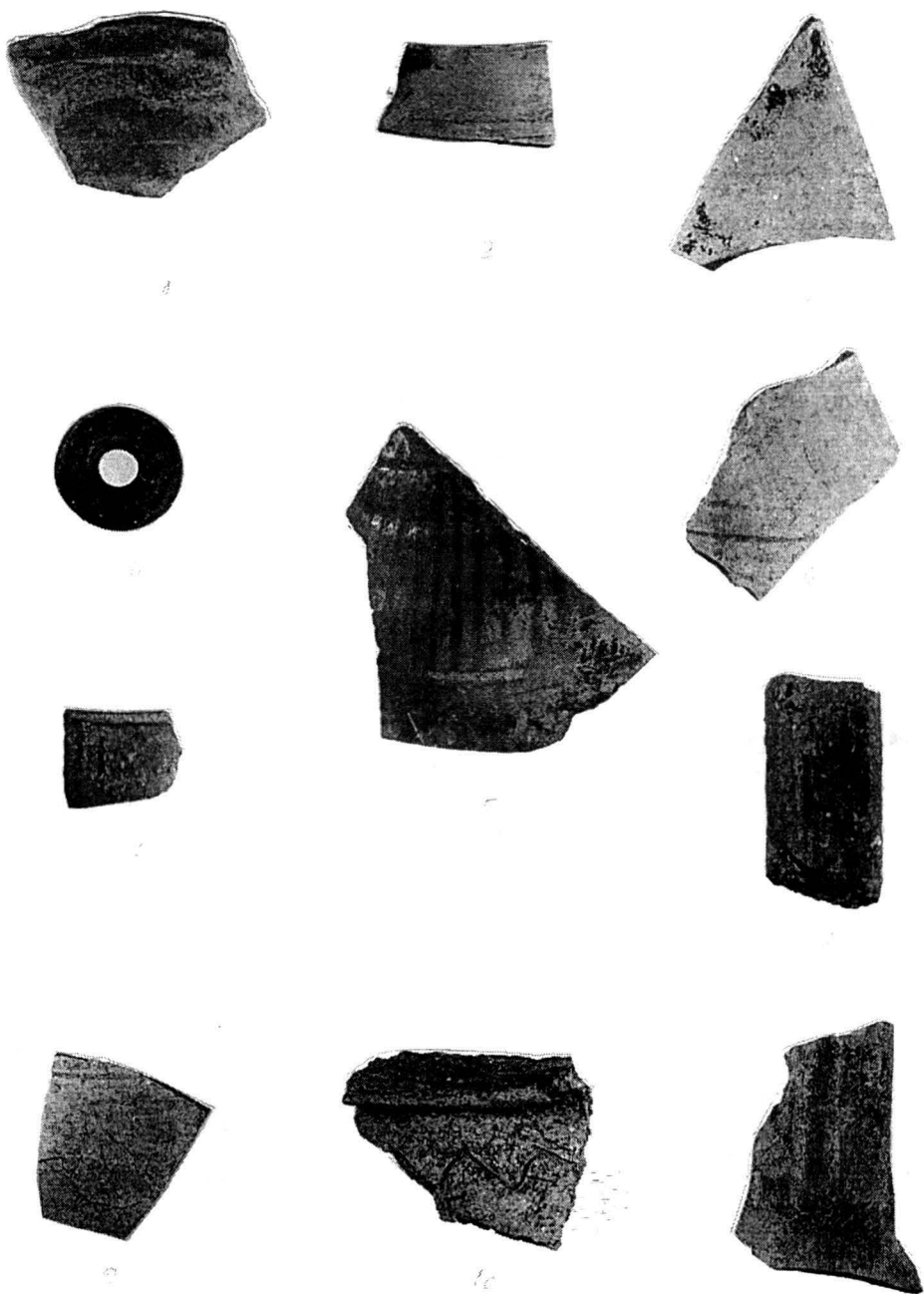

10

11

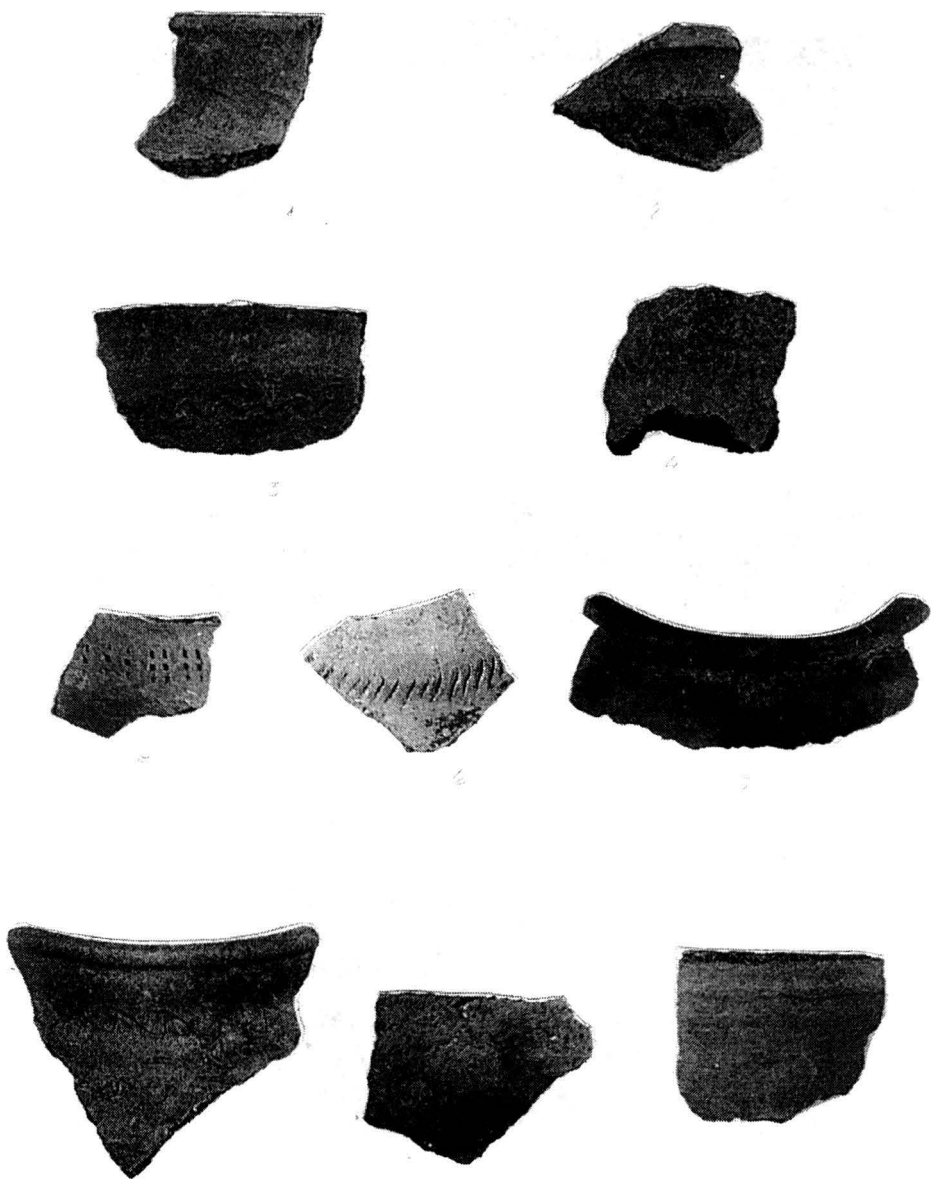
Planșa III

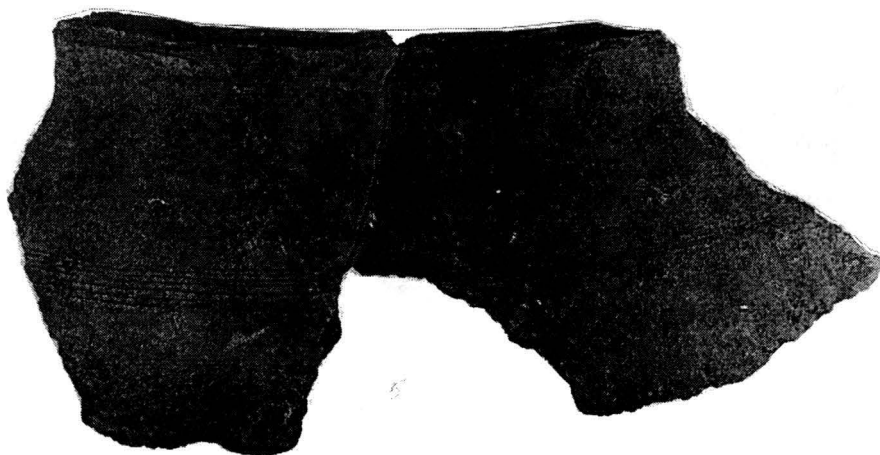
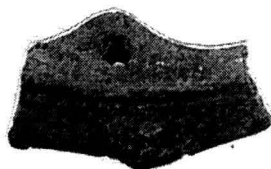
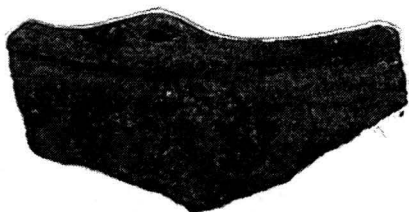
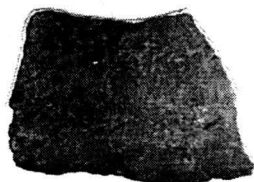
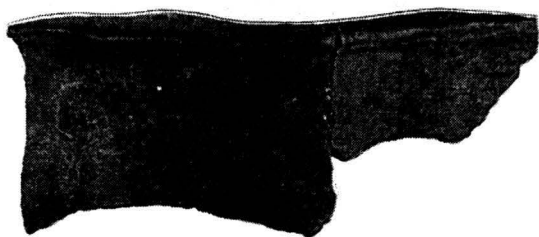
Planșa IV

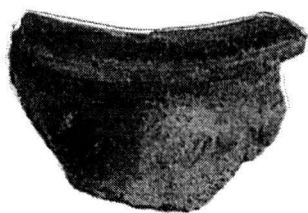
Planșa V

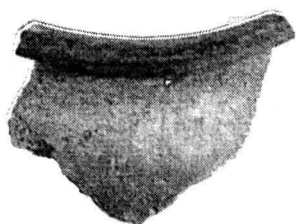
Planșa VI

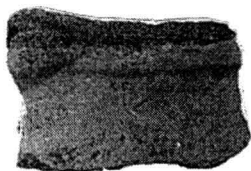
Planșa VII

1

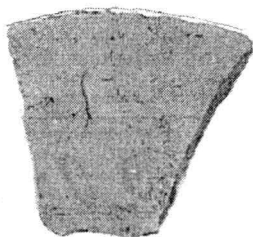
2

3

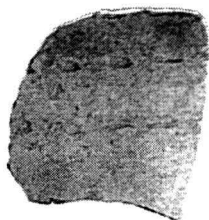
4

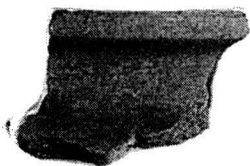
5

6

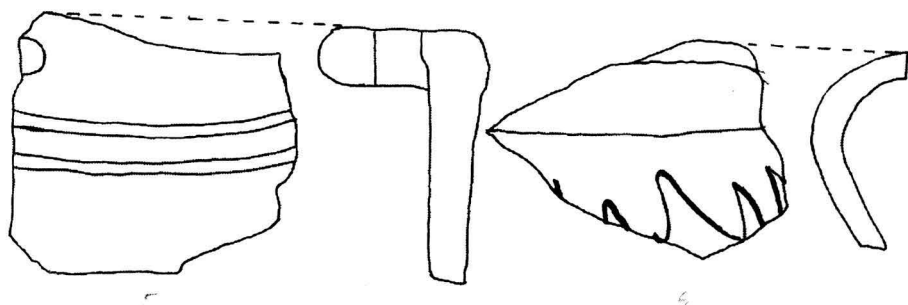
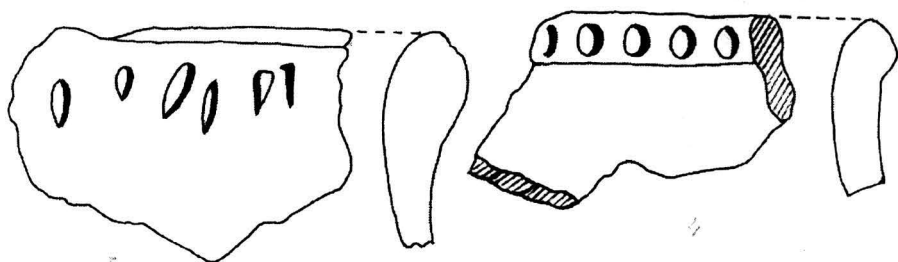
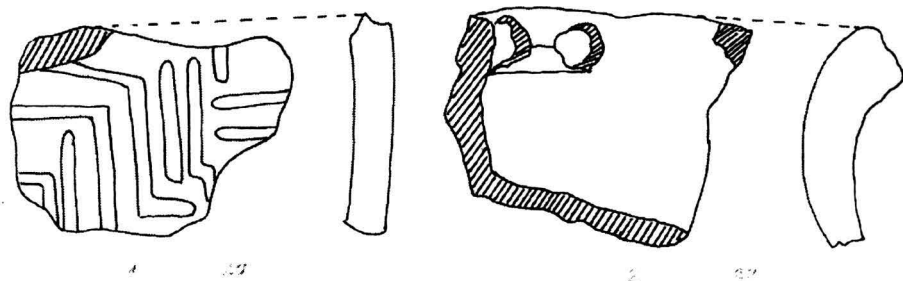

7

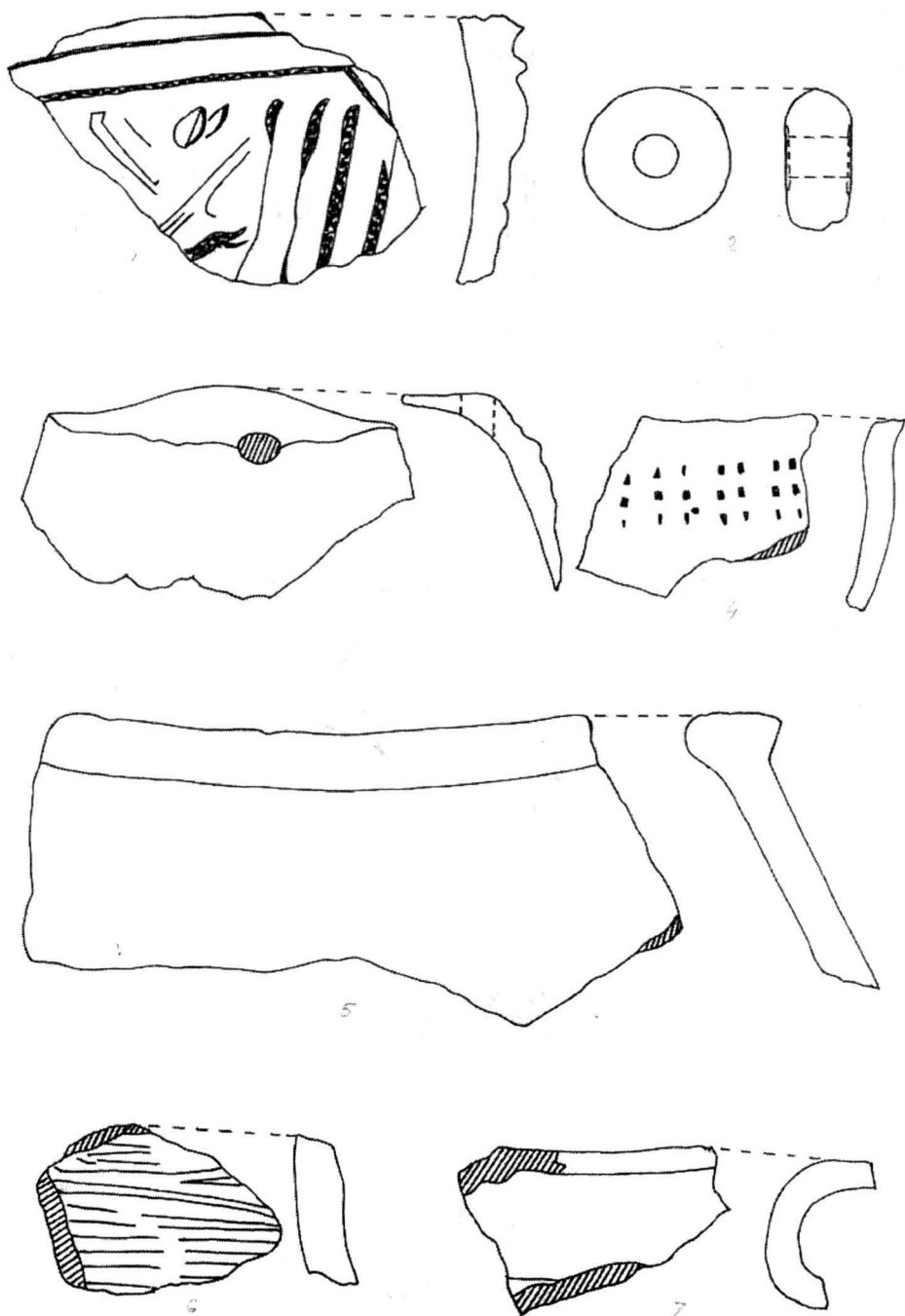

8

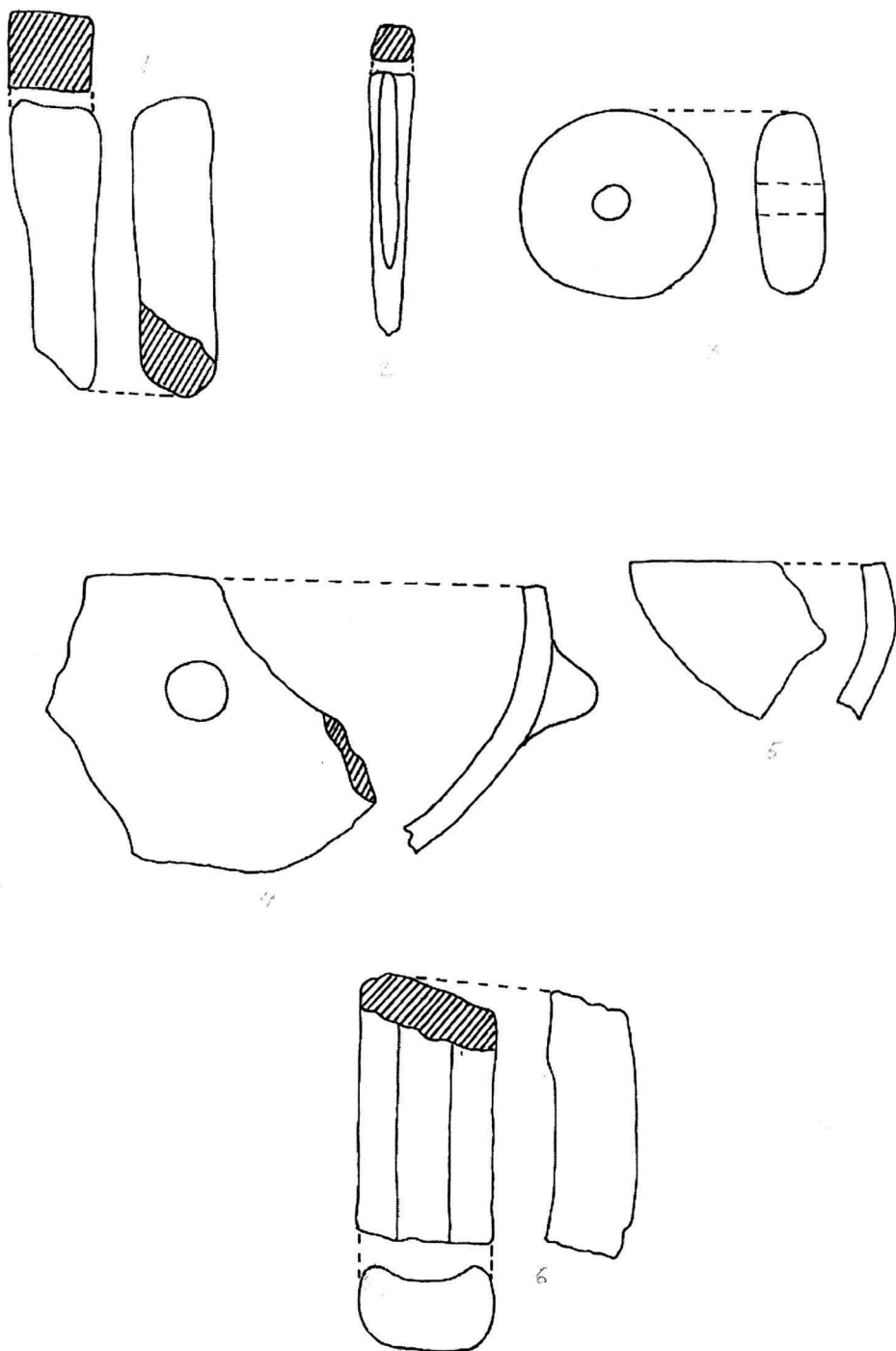
Planșa VIII

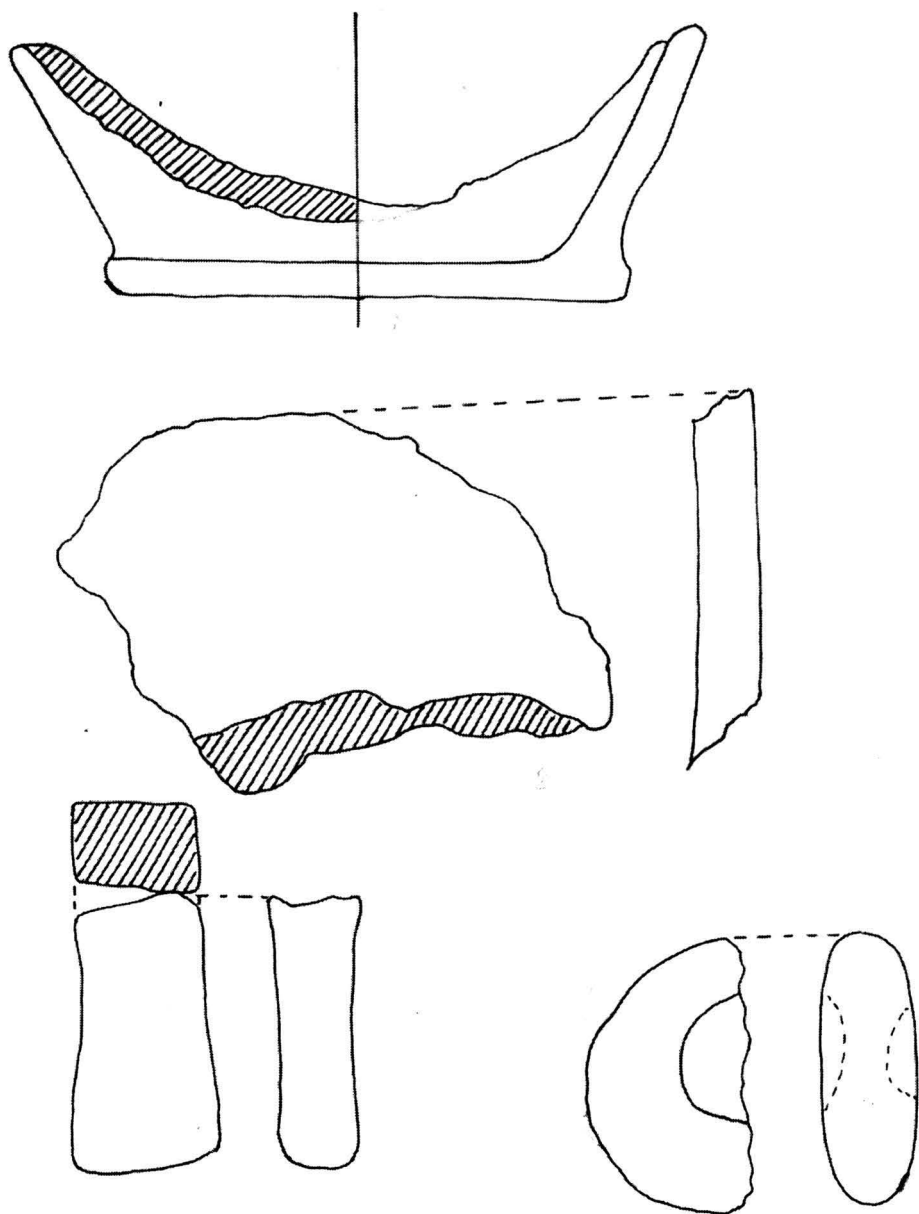
Planşa IX

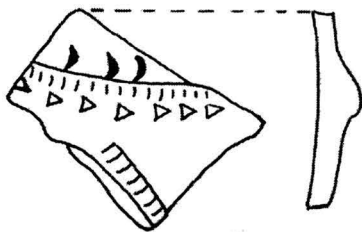
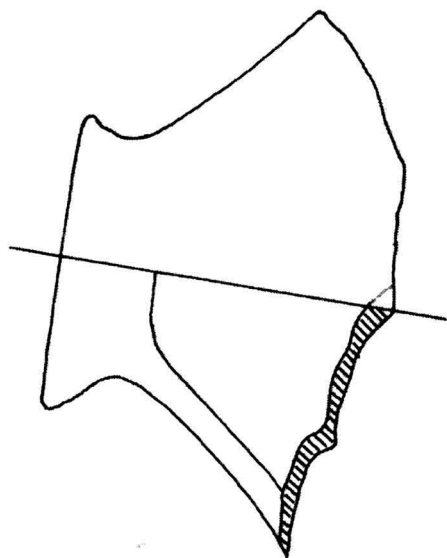
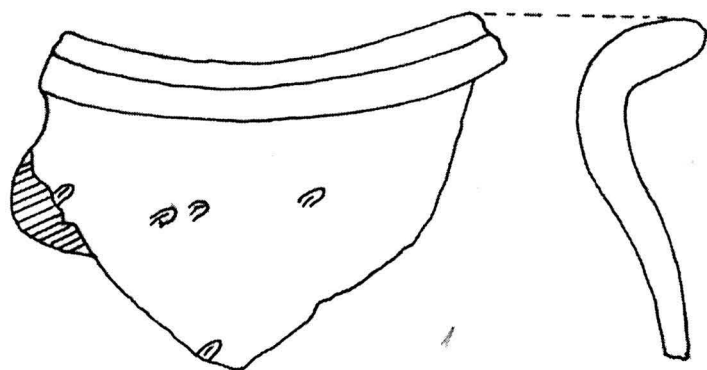
Planșa X

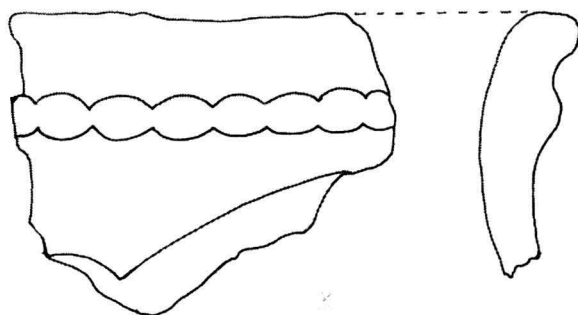
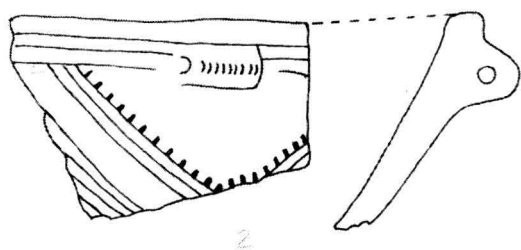
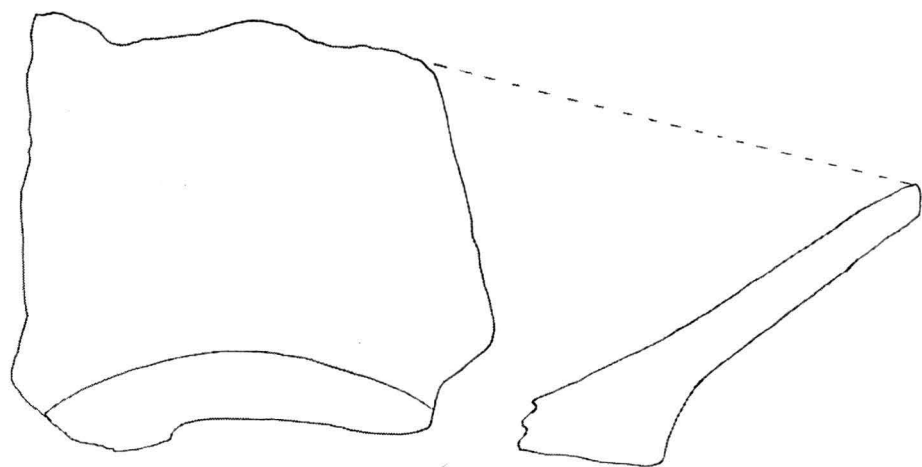
Planșa XI

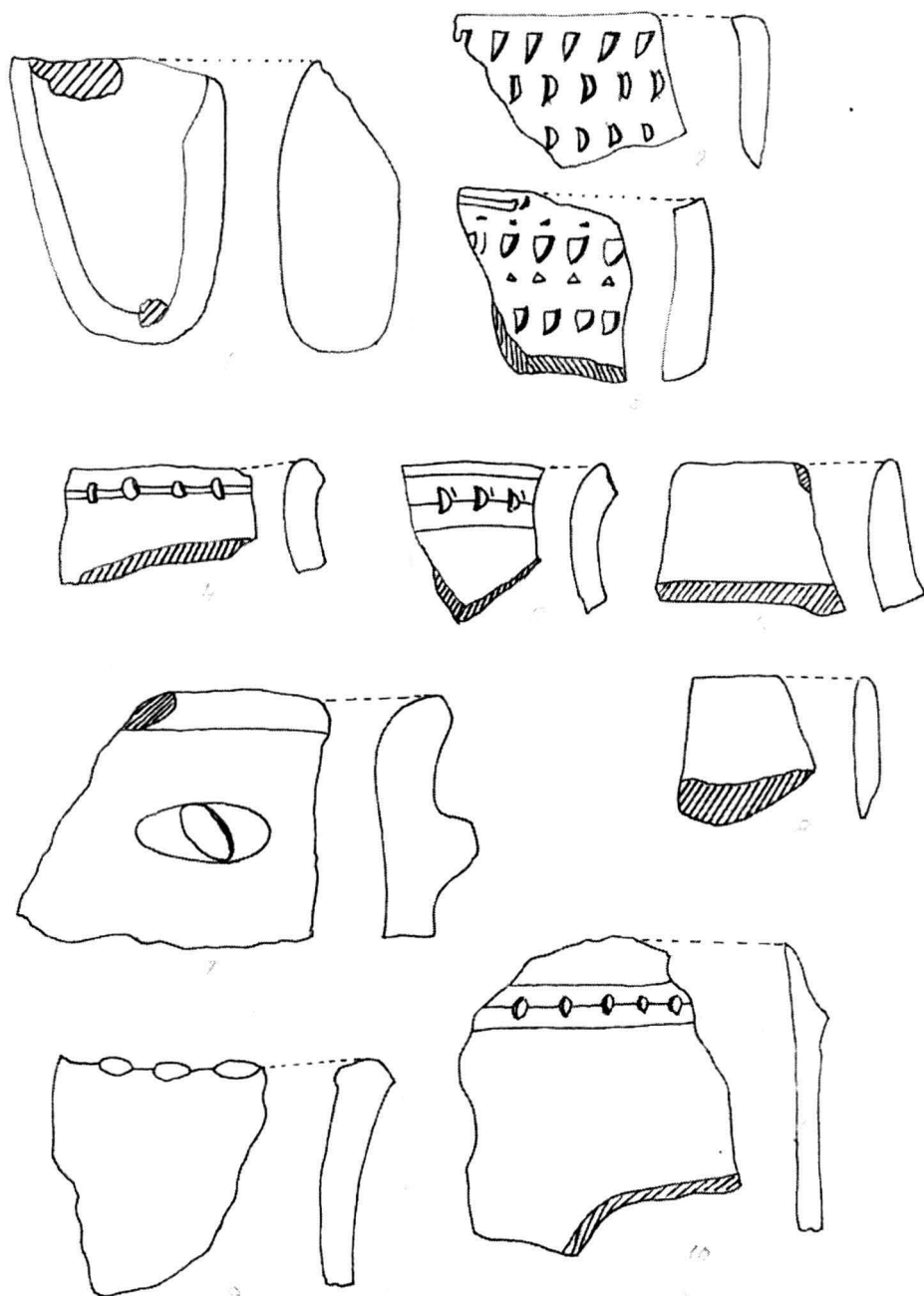
Planșa XII

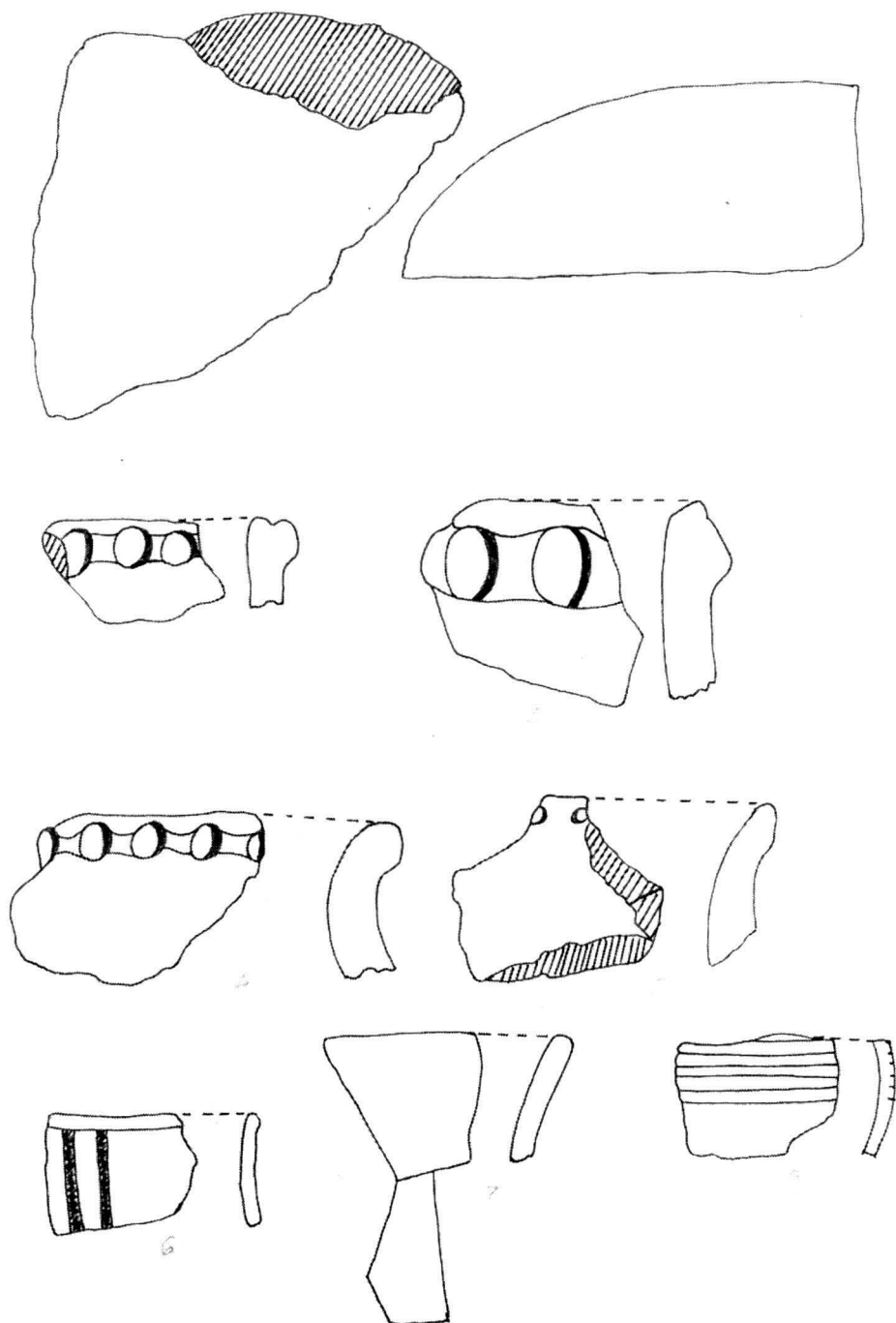
Planșa XIII

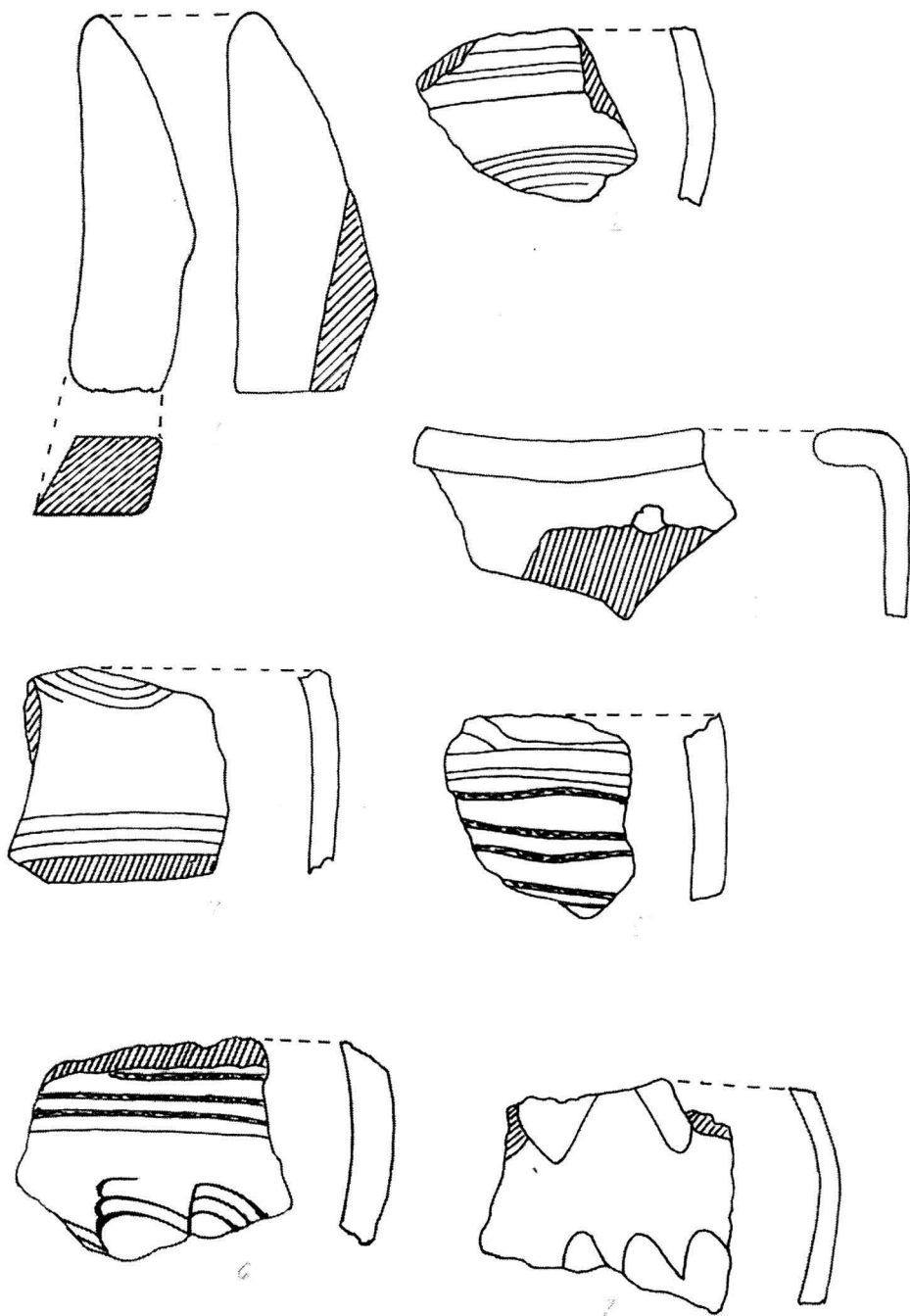
Planșa XIV

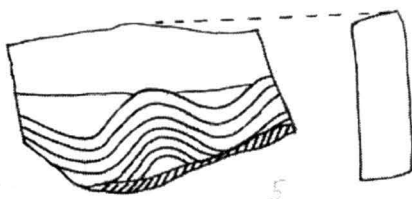
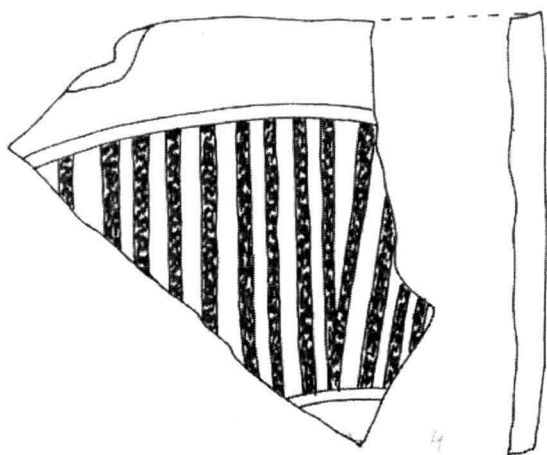
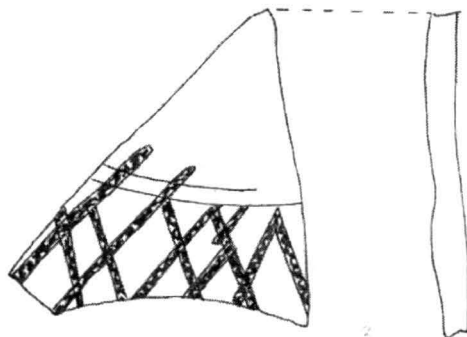
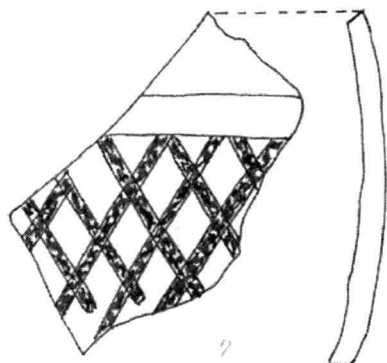
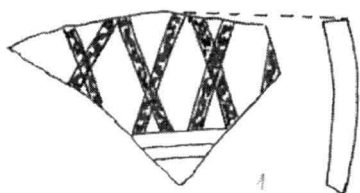
Planșa XV

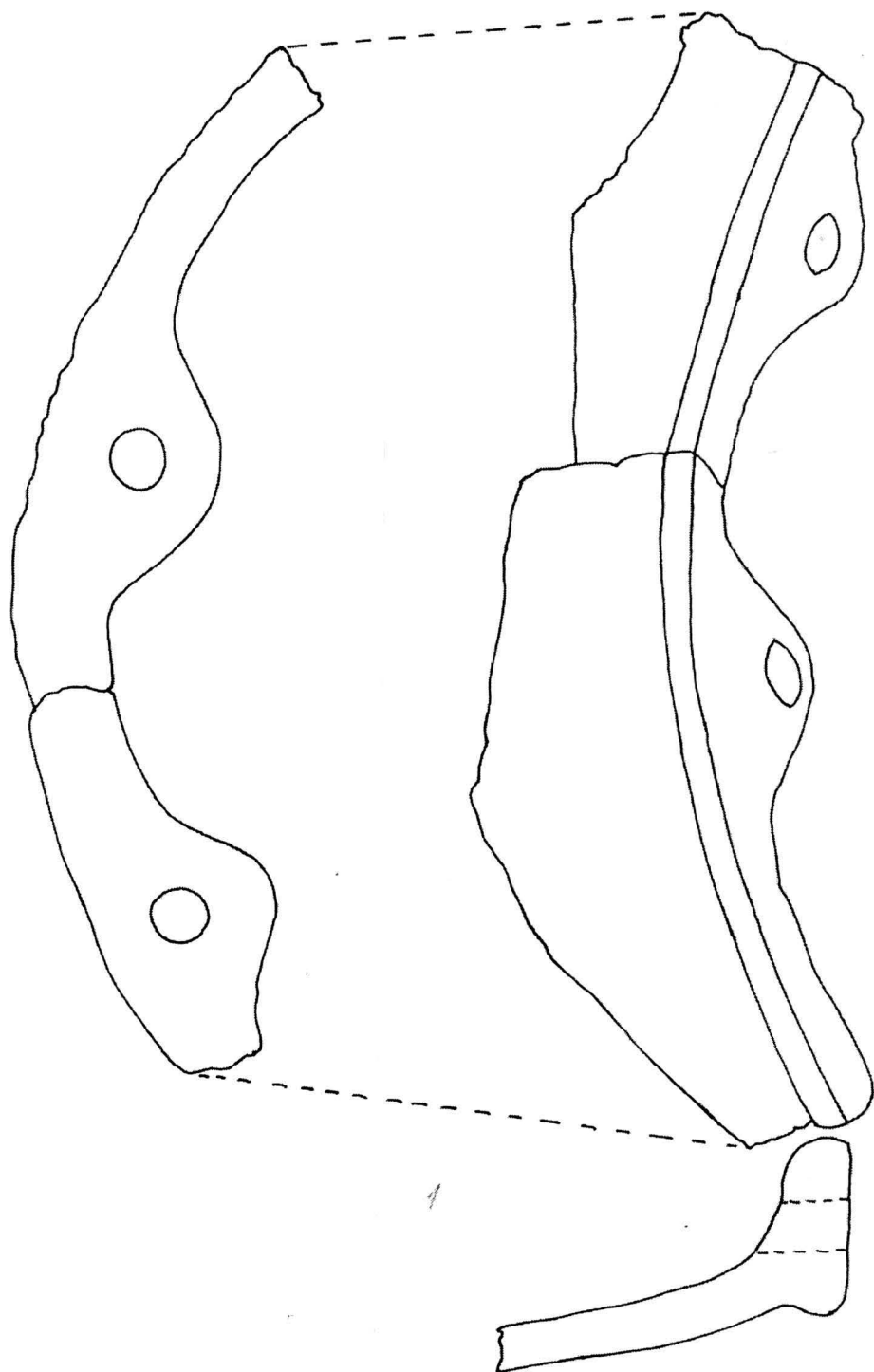
Planșa XVI

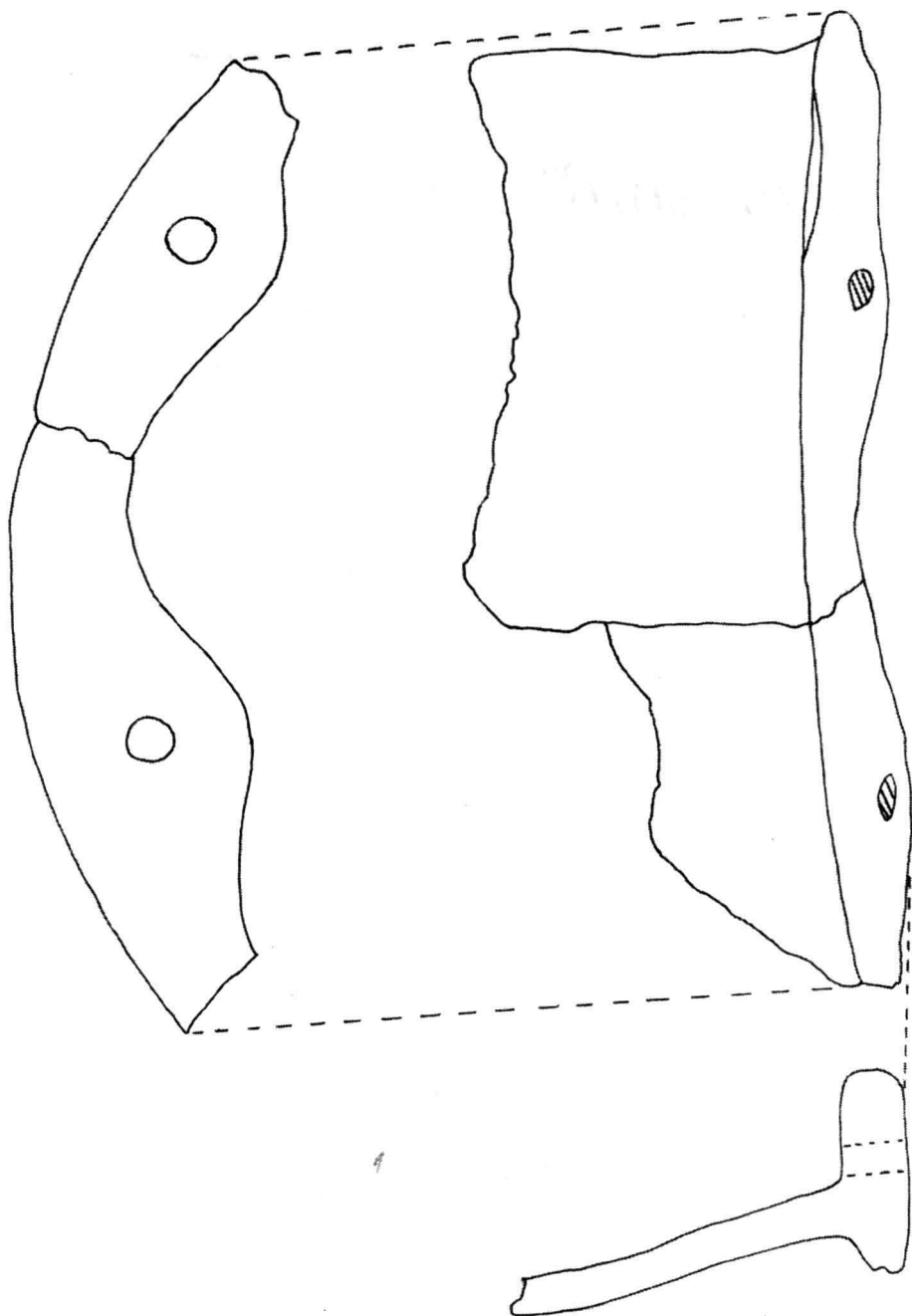
Planşa XVII

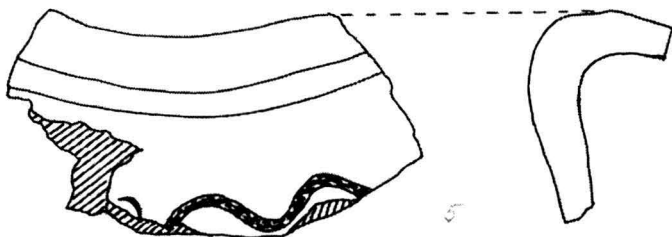
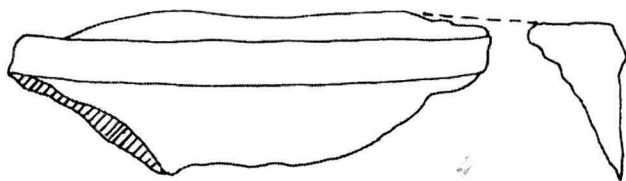
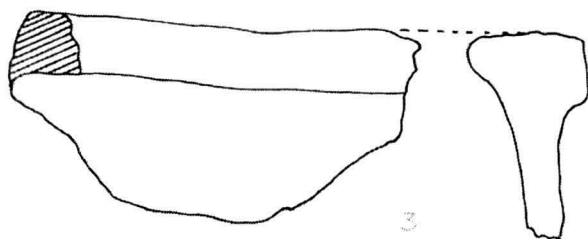
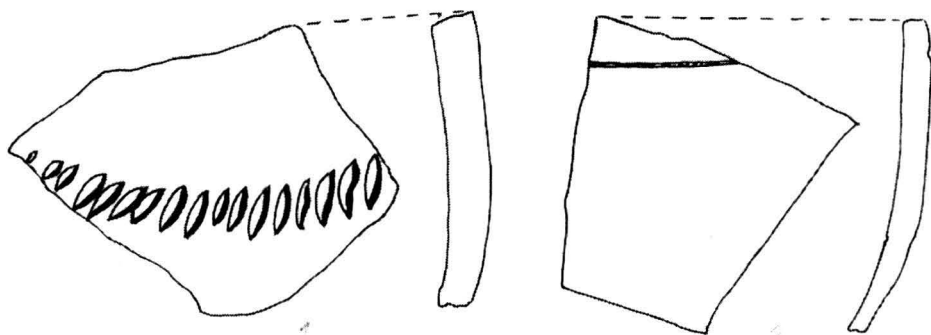
Planșa XVIII

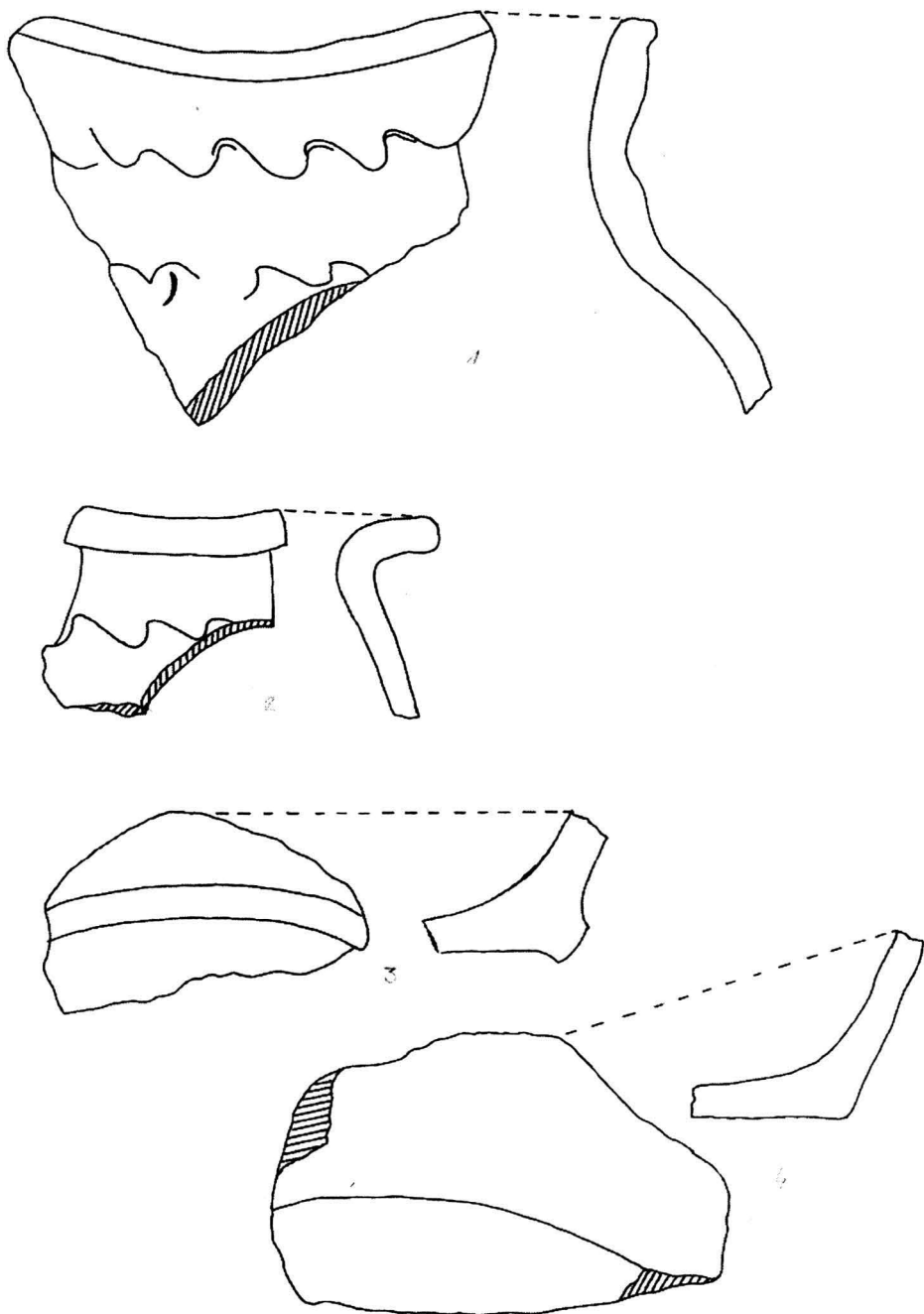
Planşa XIX

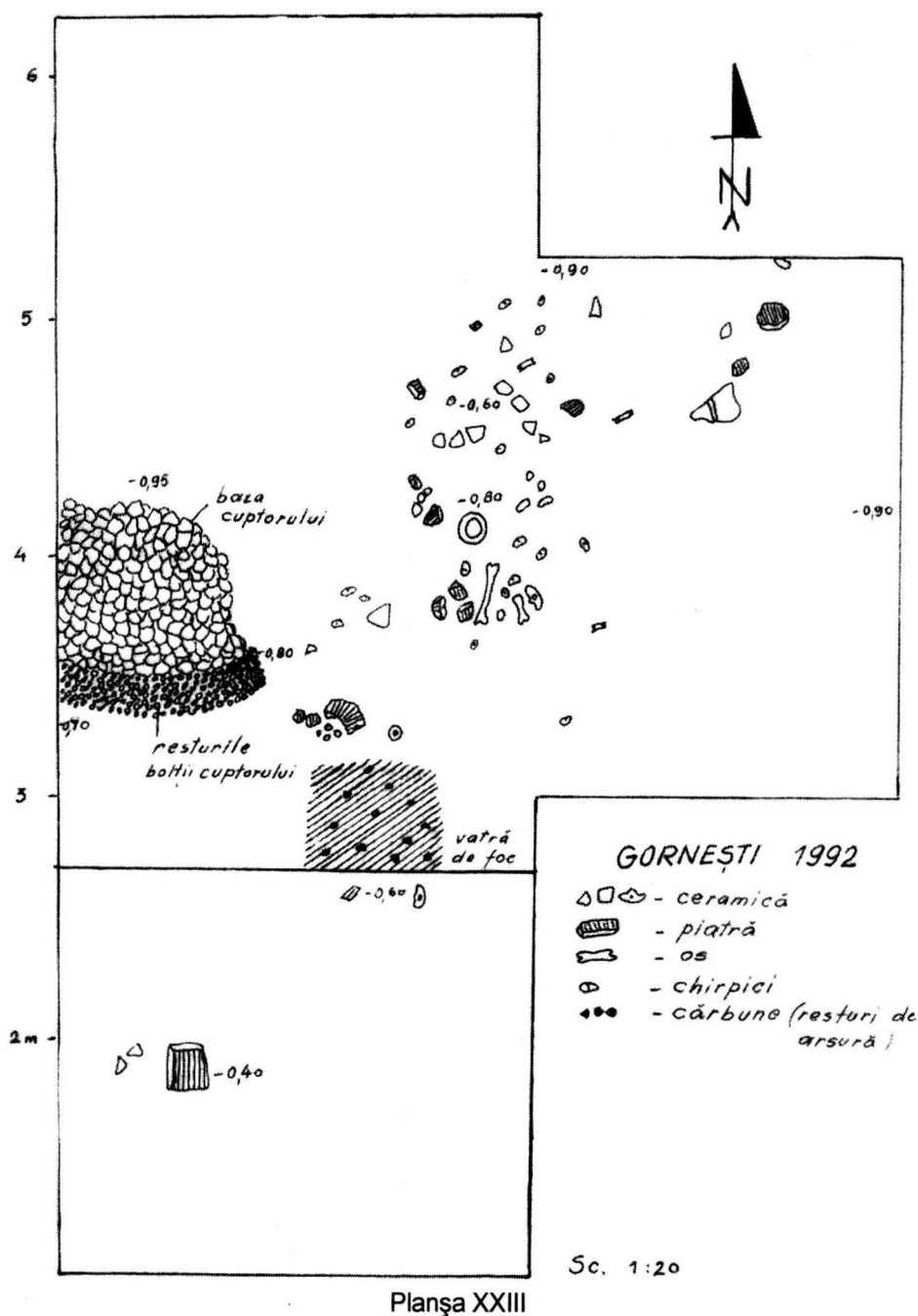
Planșa XX

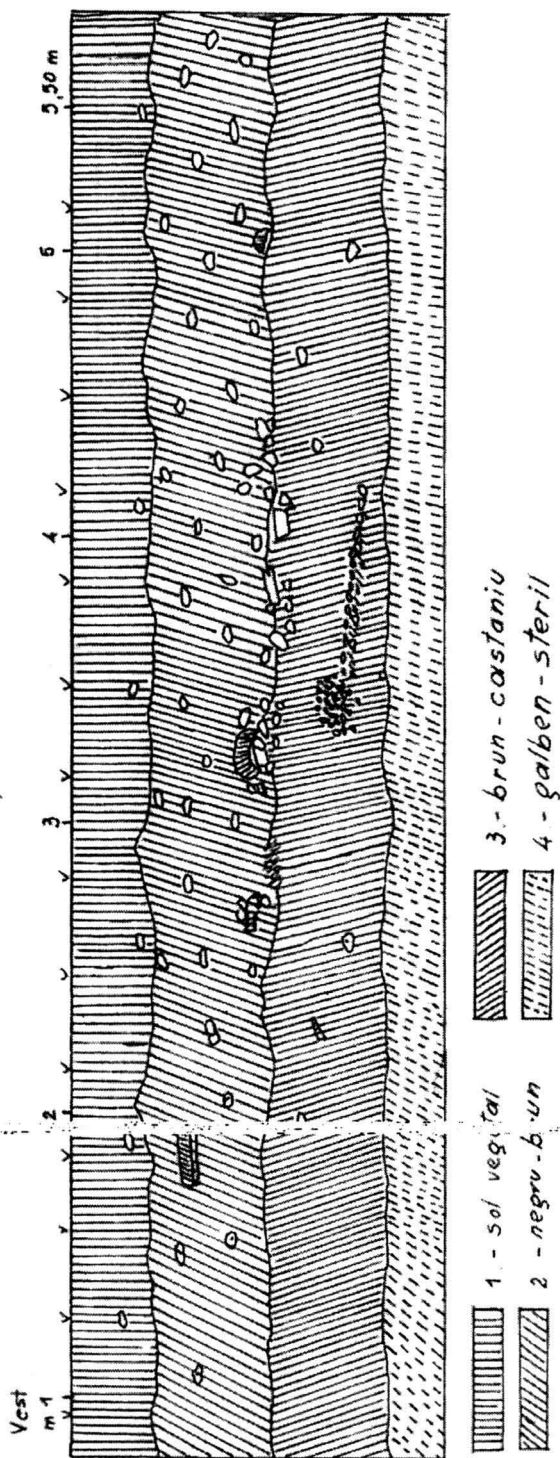
Planșa XXI

Planșa XXII

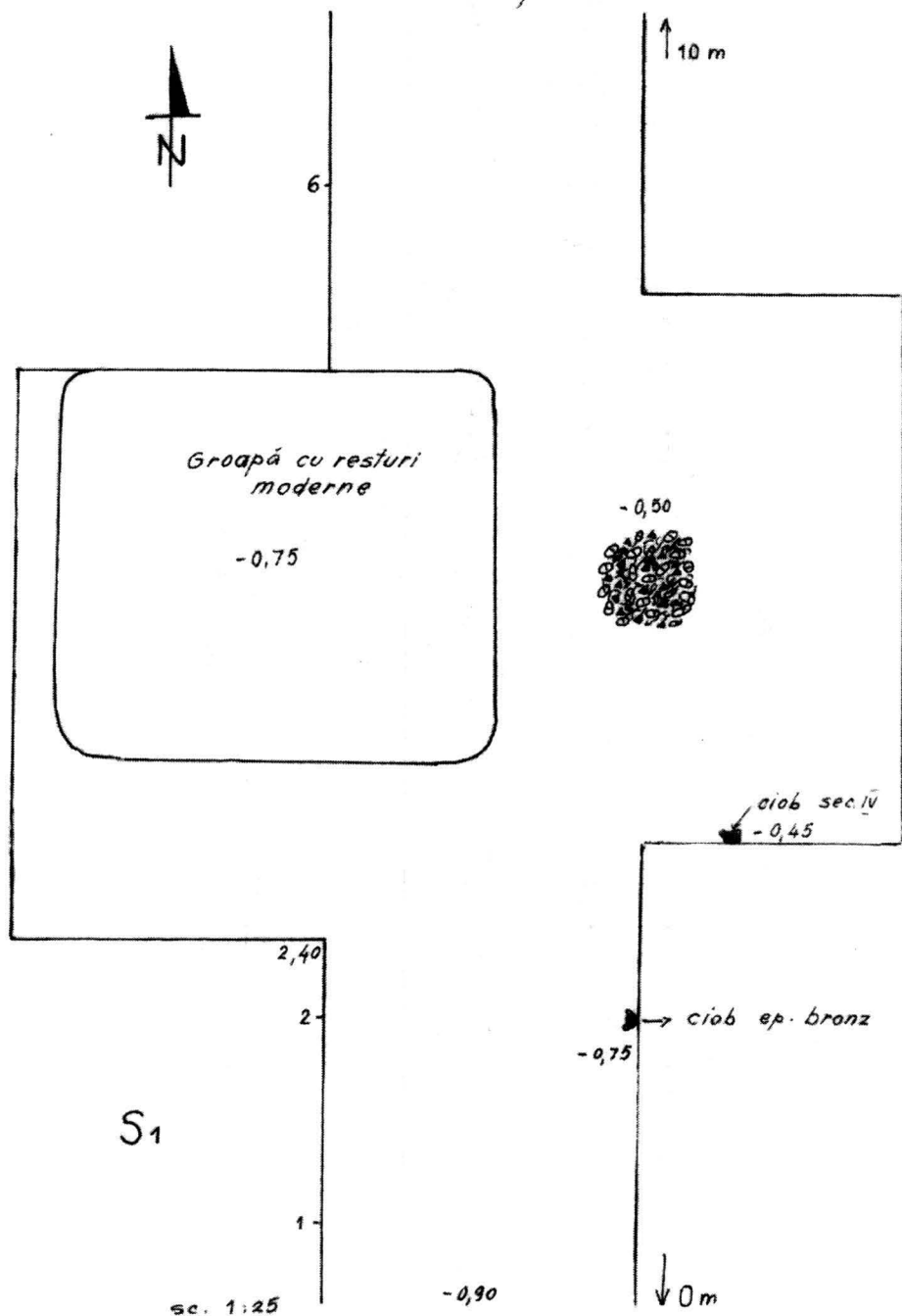

GORNEȘTI 1992

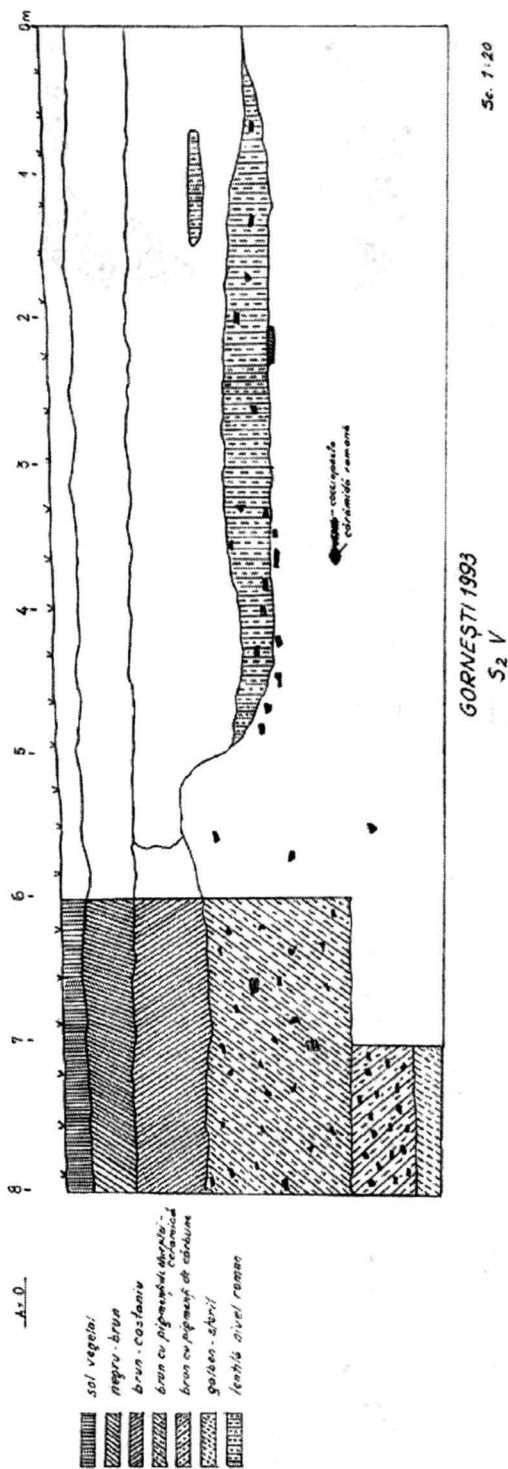

Planșa XXIV

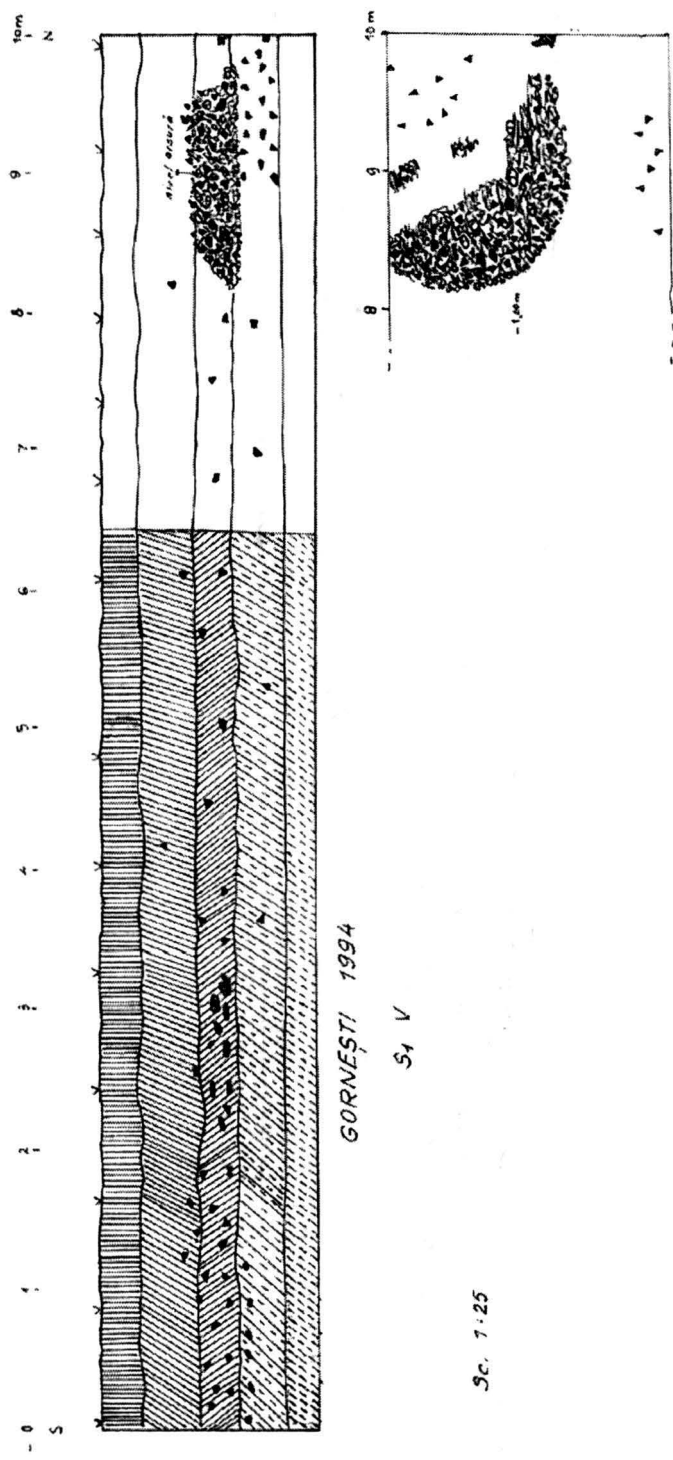
GORNEȘTI 1993

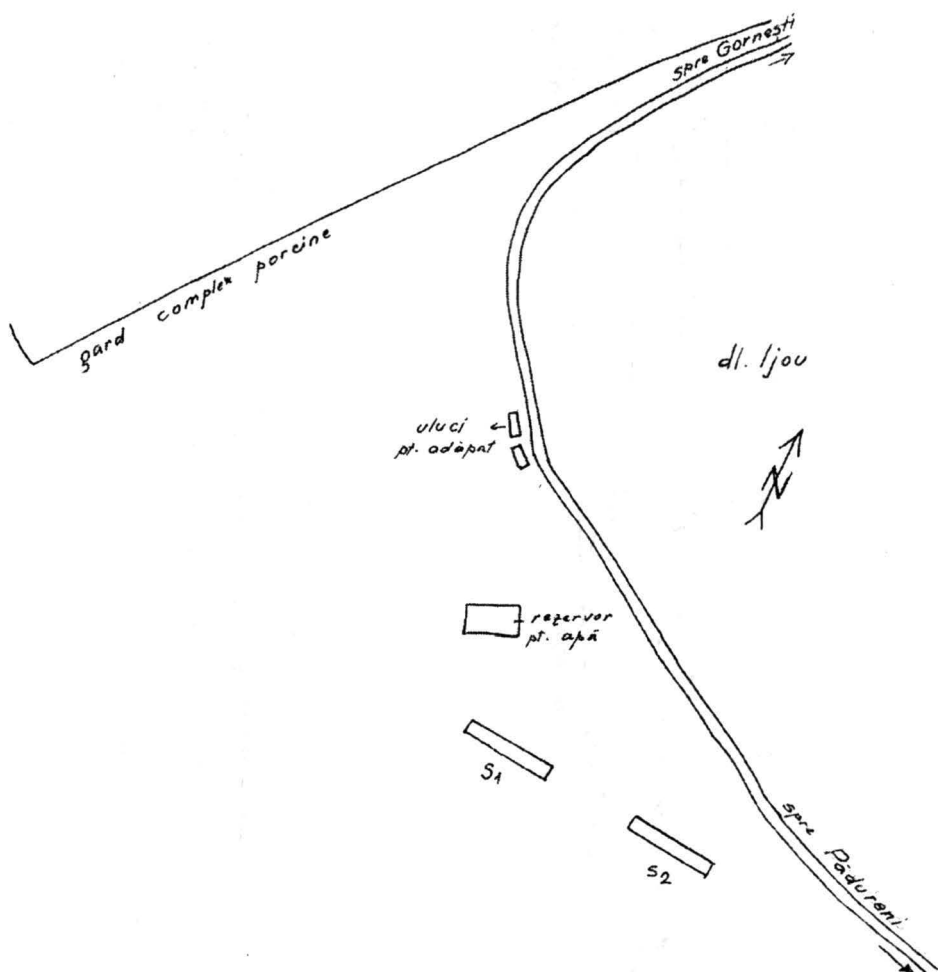
Planșa XXV

Planșa XXVI

Planșa XXVII

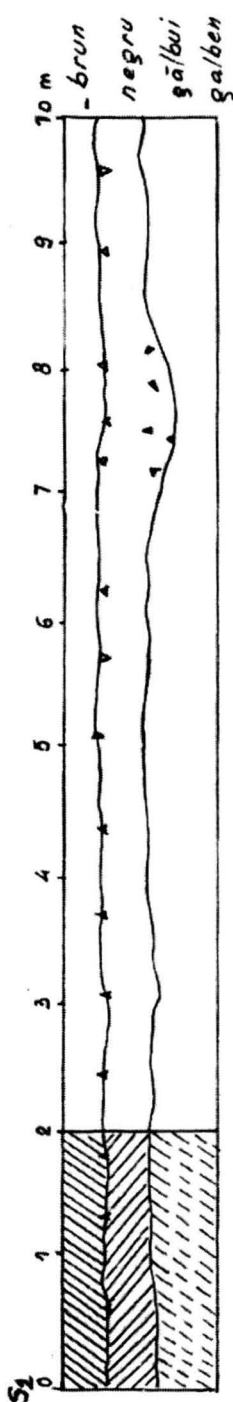
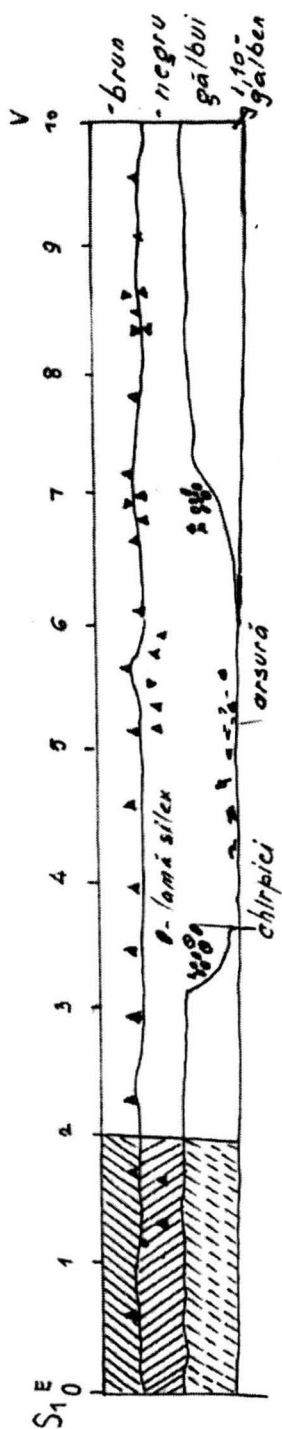

GORNEȘTI 1996
 "Șura hărburilor"
 "Cserép csűr"

- schiță de plan de situație -
 Planșa B

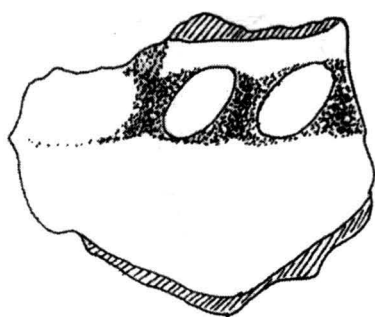
GORNEȘTI 1996 "

"Șura hărburilor"

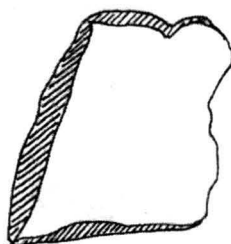

Sc. 1:50

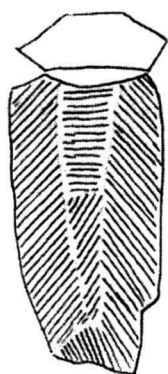
Planșa XXVIII

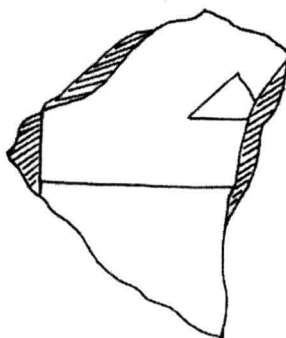
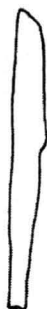
1

3

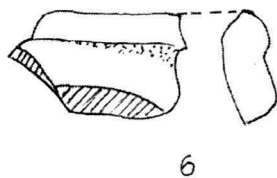
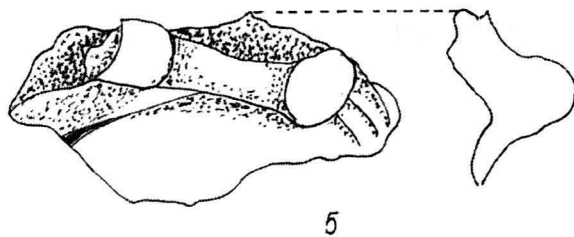
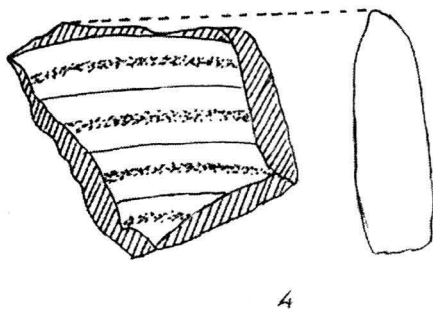
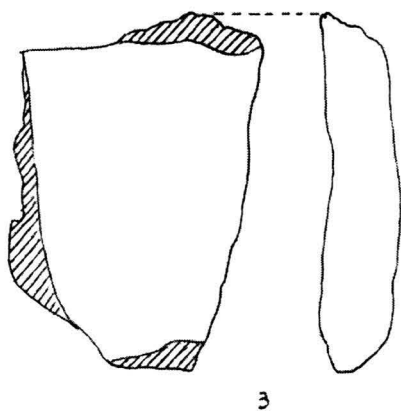
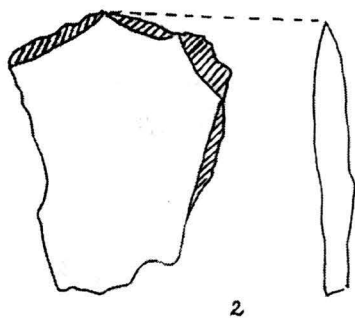
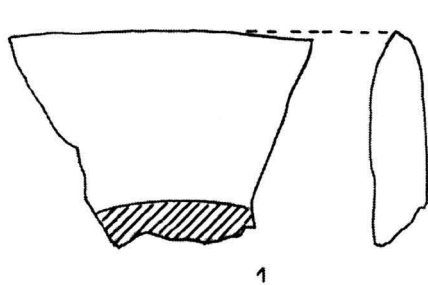
2

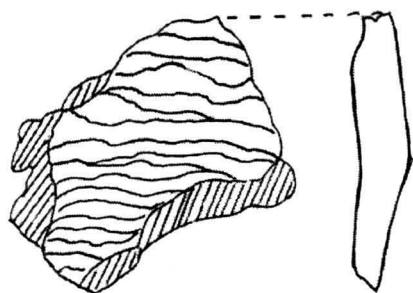
4

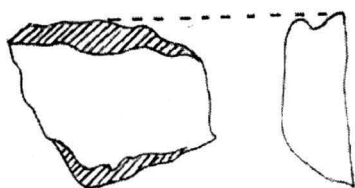
Planșa XXIX

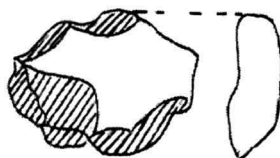
Planșa XXX

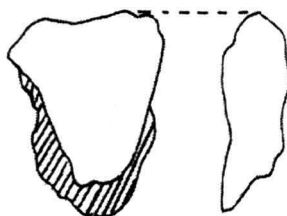
7

8

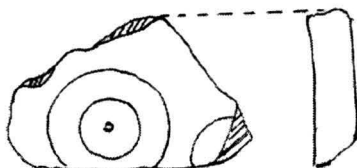
9

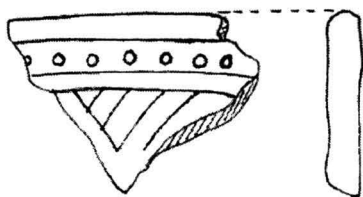
10

11

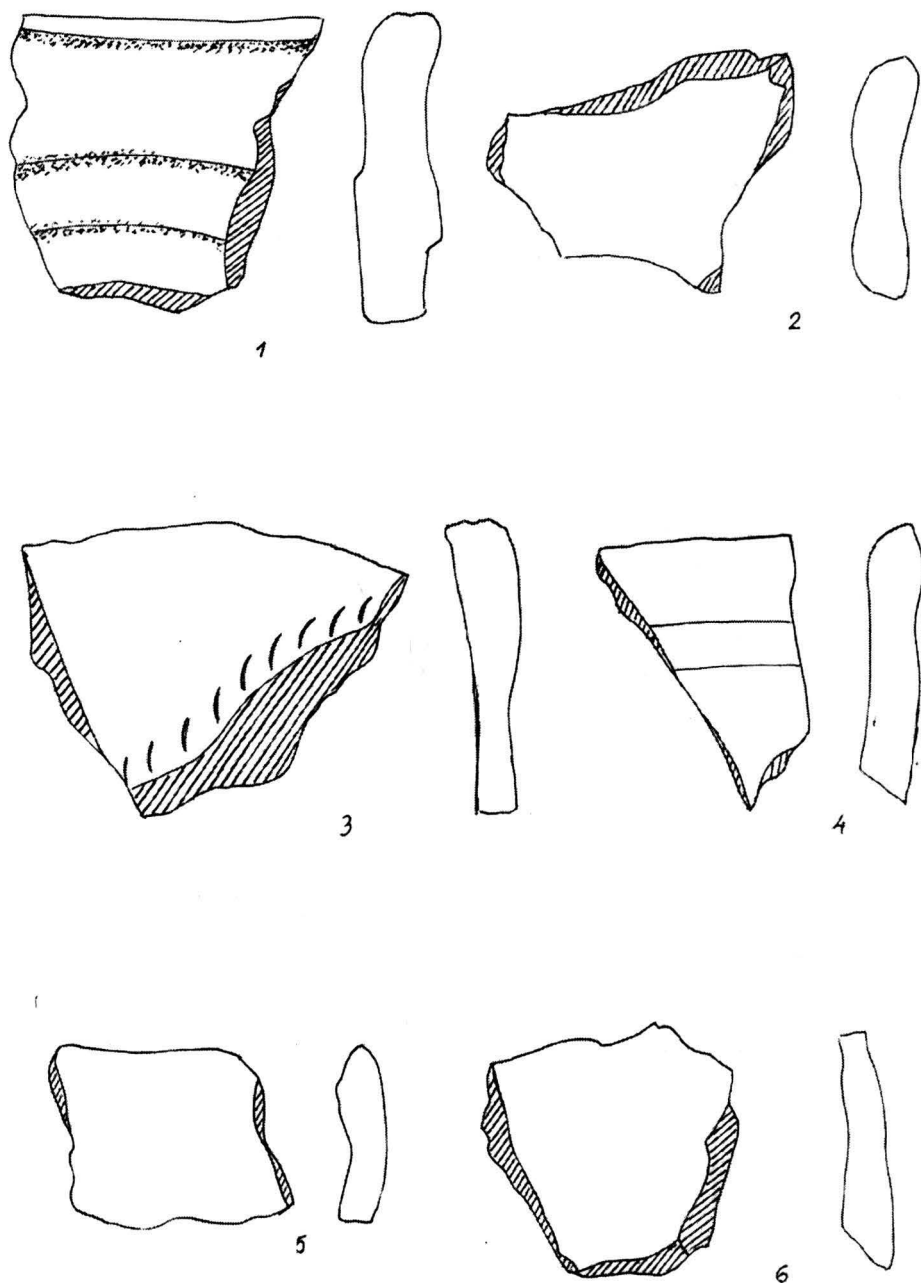

12

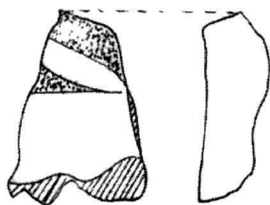

13

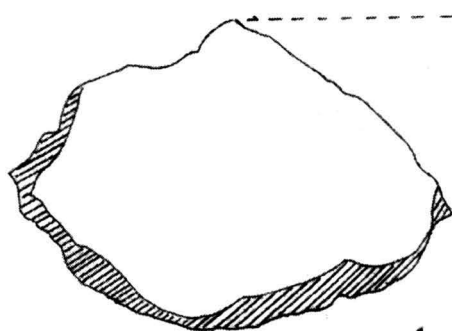
Planșa XXXI

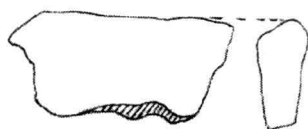
Planşa XXXII

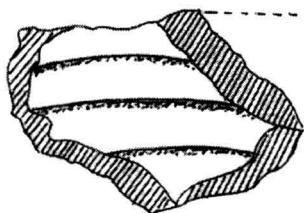
7

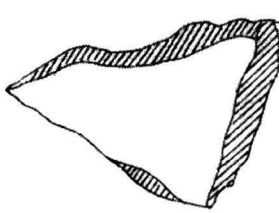
1

2

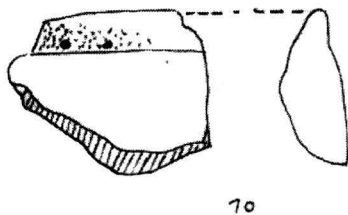
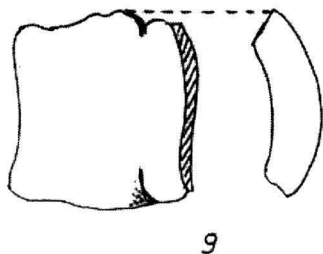
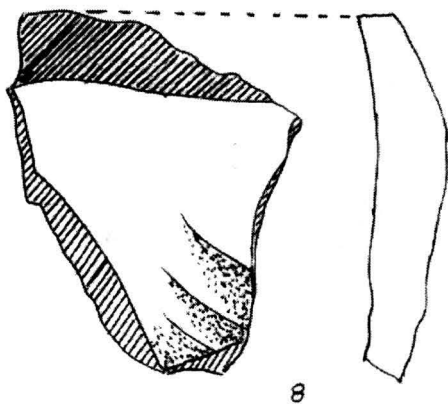
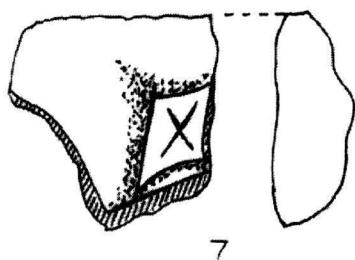
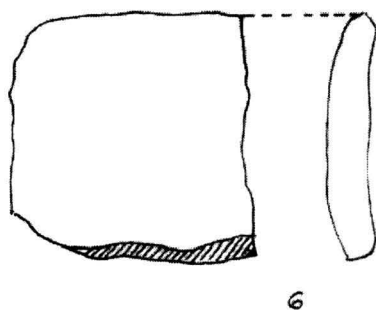
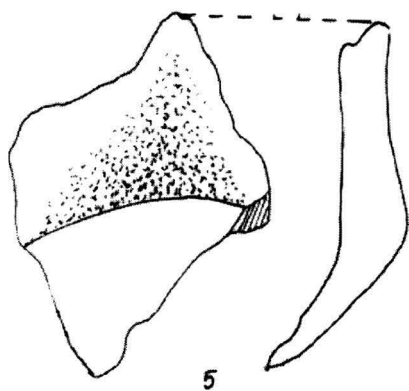

3

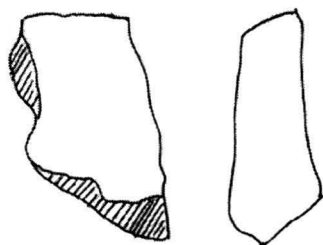

4

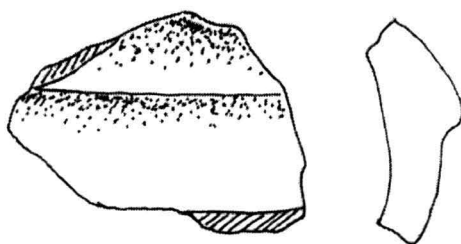
Planșa XXXIII

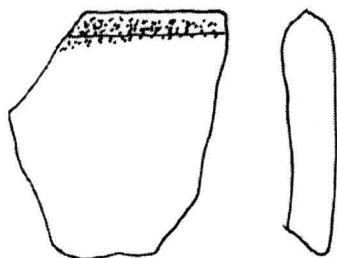
Planșa XXXIV

11

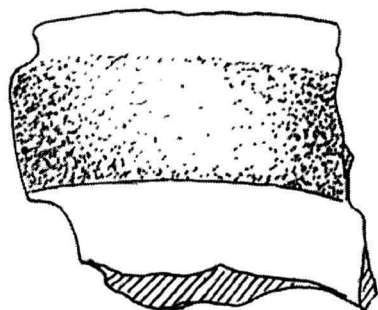
12

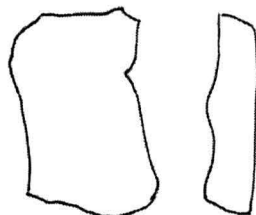
13

14

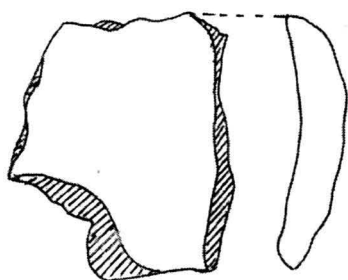

15

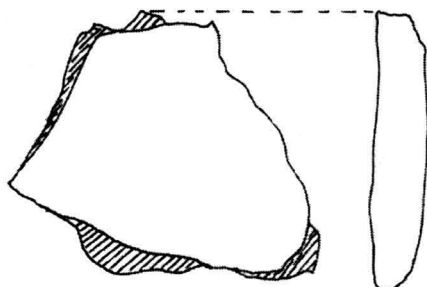

16

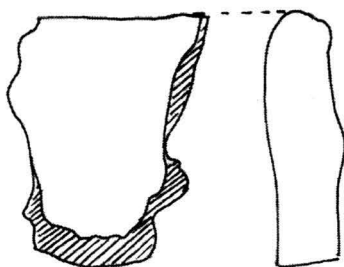
Planșa XXXV

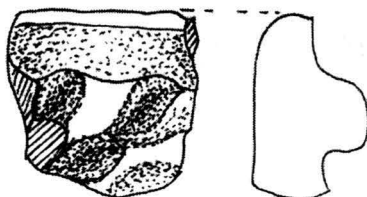
1

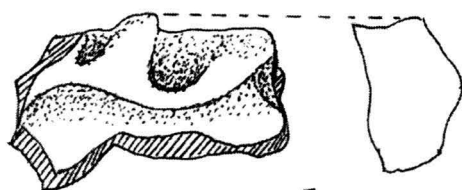
2

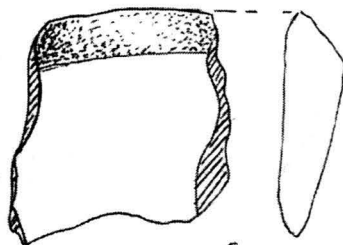
3

4

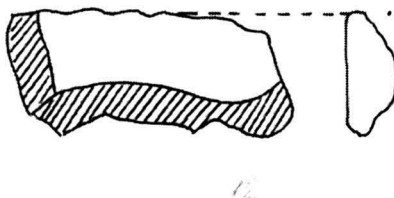
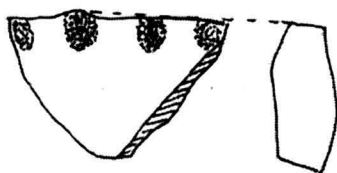
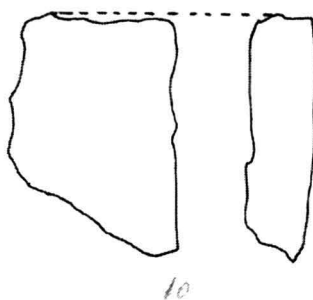
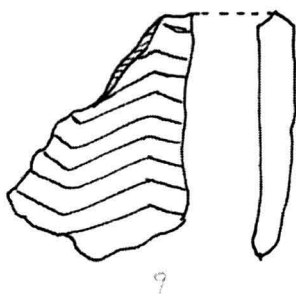
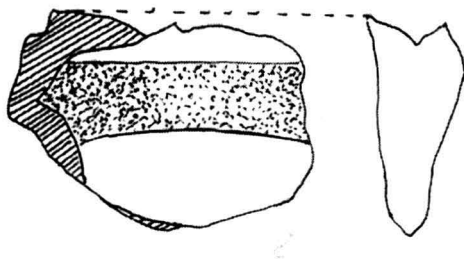
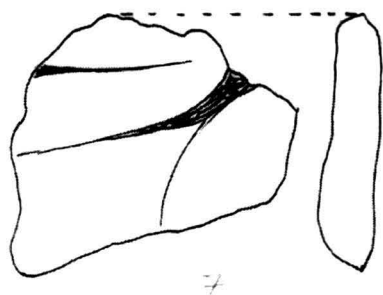

5

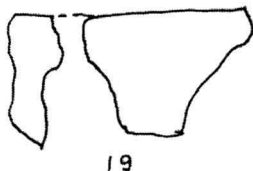
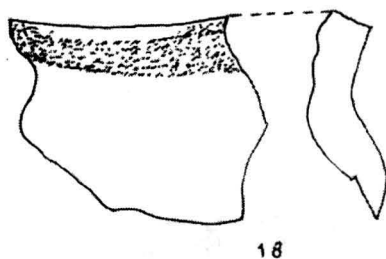
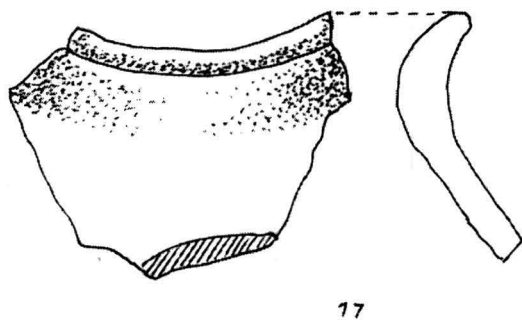
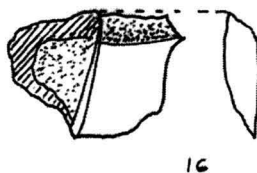
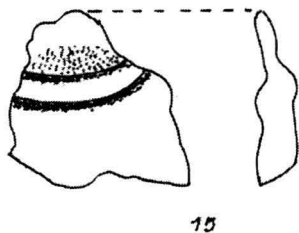
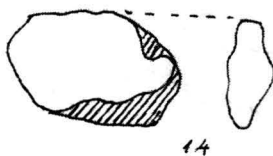
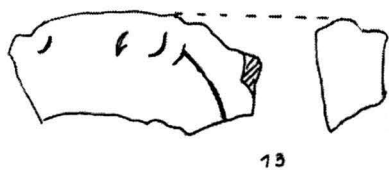

6

Planșa XXXVI

Planșa XXXVII

Planșa XXXVIII

DESPRE SIGILIILE BRESLEI CIZMĂRILOR DIN TÂRGU-MUREȘ

BÓNIS JOHANNA

Breslele dețineau o serie de obiecte caracteristice: sigiliu, ladă, tablă de convocare, steag, căni și farfurii. Aceste obiecte, pe lângă rolul practic în viața de fiecare zi a breslei, mai purtau și un mesaj simbolistic aparte, specific gândirii și spiritualității lumii medievale. Recunoscute de oficialități ca persoane juridice, breslele atribuiau acestor obiecte calitatea de simbol al autorității, atât față de membrii ei, cât și față de cei din afară.

Sigiliul, folosit de breaslă pentru autentificarea documentelor emise, avea rolul de a confirma autoritatea breslei, ca persoană juridică emitentă. Întrebuințarea sigiliilor de breaslă se generalizează în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și mai ales în prima jumătate a secolului al XVII-lea¹. Indiferent de apartenența în spațiu și timp, caracteristic pentru sigiliile de breaslă vor rămâne reprezentările de unelte și produse ale meșteșugului, gravate pe discul sigiliilor, ca simboluri ale breslei însăși. Denumirea breslei, proveniența și anul confecționării sigiliului apare în legenda sigiliului, plasată de obicei de jur împrejurul discului.

Gravarea sigiliilor făcea parte din meșteșugul aurarilor. Breasla aurarilor execută pe lângă sigiliile proprii, și pe cele comandate de către alte bresle. Importanța pe care o atribuiau aurarii gravării sigiliilor și grija lor deosebită pentru calitatea confecționării acestora, este indicată de faptul că lucrarea de măiestrie prescrisă pentru calfe includea și o asemenea operație. Statutul de breaslă al aurarilor din Tg. Mureș, - statut redactat după modelul aurarilor din Cluj și confirmat de către principele Gh. Rákoczi I la 15 iulie 1632, - în articolul IV referitor la executarea *capodoperei* de maistru de către calfe, prescrie ca obligatorie, pe lângă efectuarea unui pocal de argint și al unui inel cu pecete și realizarea unui sigiliu.²

În vara anului 1998 patrimoniul referitor la istoria breslelor din orașul Târgu-Mureș al Muzeului județean Mureș, s-a îmbogățit cu un nou sigiliu de

¹ Pascu. Șt. *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Editura Acad. R.P.R., București 1954, p. 311.

² L. Szádeczky, *Iparfejldés és a céhek története Magyarországon*, II. Budapesta, 1913, p. 119.

breslă: cel al breslei cizmarilor din Târgu-Mureș³. Noua achiziție prezintă importanță multiplă și prin faptul, că este al treilea sigiliu păstrat al aceleiași bresle, care de altfel este cea mai veche - cu tradiție de mai bine de 500 de ani - dintre breslele din Târgu-Mureș și-a confecționat în îndelungata sa istorie de mai bine de 500 ani.

Al doilea ca vechime se păstrează în colecția de sigilii de la Arhivele Statului din Tg.-Mureș. Muzeul județean Mureș mai păstrează un al treilea sigiliu aparținând aceleiași bresle, datat însă cu mai bine de 200 de ani mai târziu. Dincolo de prezentarea individuală a fiecăruia, publicarea celor trei sigilii de breslă oferă posibilitatea unei analize comparative, din punct de vedere al dezvoltării sigilografiei în general și al sigiliilor de breslă în special, dar servește și ca prilej pentru o scurtă prezentare istorică a breslei, din patrimoniul cărei provin acestea.

Sigiliul vechi al breslei cizmarilor din Târgu-Mureș a fost găsit în anul 1979, cu prilejul lucrărilor de demolare efectuate pe una din străzile vechi ale orașului, în zona unde azi se ridică blocurile Bulevardului „1 Decembrie 1918”. Sigiliul, datând din anul 1627, împreună cu un număr impresionant de documente, emise probabil de aceeași breslă, erau ascunse sub grinzile unei case supuse, pe atunci, demolării. Spre deosebire de documentele risipite și pierdute pentru totdeauna, sigiliul, ajuns într-o colecție particulară, a fost salvat. S-a păstrat astfel o piesă valoroasă, martoră a celei mai vechi bresle din orașul Târgu-Mureș.

Sigiliul⁴ are forma circulară și este confecționat din alamă. Are diametrul de 35 mm și este gravat prin incizie într-un disc cu grosimea de 5,5 mm. Pe discul sigiliului este sudat un cilindru din aceeași material, având înălțimea de 9 mm în care intră un mâner de lemn fixat în cilindru cu două cuie din fier forjat, fără cap, în poziții diametral opuse. Partea superioară a cilindrului are trei incizii circulare cu rol de ornament.

Pe bordura discului se află un ornament circular, constând din puncte alternând cu un semn sub formă de „X” culcat. După acest ornament urmează două cercuri perlate concentrice, între care se află legenda în limba latină cu litere de tip „Renaștere”, după cum urmează:

MAROS VASA(R)HELIENSIS) SIGILUM COTVRNARICV(S)

Cuvintele legendei sunt despărțite prin puncte.

În câmpul sigiliului se găsește o cizmă, reprezentată din profil cu vârful spre stânga. În dreapta cizmei se află o unealtă folosită la baterea și netezirea pielii, iar în stânga partea inferioară a unui braț cu palma spre privitor ținând un cuțit de rihuit. Deasupra cizmei literele *C. I.* (probabil inițialele numelui gravorului) despărțite și încadrate de puncte. Puțin mai jos și în părți anul 16 - 27. În câmpul sigiliului se mai află două ornamente florale stilizate (rozete) amplasate sub cele două unelte. De remarcat, că în legendă cuvântul *SIGILUM*

³ Sigiliul ajuns recent în colecția Muzeului județean Mureș a fost achiziționat de la cunoscutul numismat târgumureșean, colecționar particular, Vulcu Adrian, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru desăvârșitul său spirit civic și altruismul profesional.

⁴ Sigiliul nou achiziționat a intrat în colecția Muzeului Județean Mureș inventariat sub numărul: 7347.

este gravat cu un singur L.

Sigiliul descris este o variantă frumoasă de sigiliu renascentist.

Sigiliul breslei cizmarilor din anul 1724.

Se păstrează în colecția de sigilii ale Arhivei din Târgu Mureș⁵. Atât discul sigiliului cât și mânerul sunt confecționate din alamă, având înălțimea totală de 50 mm. Discul circular al sigiliului cu o amprentă a cărei diametru este de 29 mm este gravat prin incizie. Mânerul sudat rudimental pe disc, are de asemenea formă circulară. Pe disc, între două cercuri liniare, se află legenda în limba latină cu litere de tip "Renaștere" după cum urmează:

SILVM. COT. NARIVM MVAS. 1704

Cuvintele legendei sunt despărțite prin puncte.

În câmpul sigiliului se găsește o cizmă, reprezentată din profil cu vârful spre stânga. În dreapta cizmei se află o unealtă folosită la baterea și netezirea pielii, iar în stânga partea inferioară a unui braț cu palma spre privitor ținând un cuțit de rihuit. Deasupra cizmei, în părți anul 17 - 04. În câmpul sigiliului se mai află două ornamente florale stilizate (rozete) amplasate sub cele două unelte.

Sigiliul nou al breslei cizmarilor din Târgu-Mureș. Donat Muzeului județean Mureș de Arhivele Statului, acest sigiliu⁶ făcea parte din inventarul impresionant al breslei, respectiv al asociației cizmarilor, preluat de Arhive în anul 1958 de la ultimul președinte al Asociației Meseriașilor Cizmari din Târgu-Mureș.

Discul sigiliului, împreună cu baza masivă, octogonală, având laturile dinspre mâner teșite, are înălțimea de 24 mm și este confecționat din alamă. Discul propriu zis are grosimea de 2,5 mm și diametrul de 35 mm. Legătura între corpul sigiliului și mâner este realizată printr-un inel de fier având înălțimea de 11 mm. Mânerul sigiliului, înalt de 60 mm este realizat din lemn strunjit, prevăzut cu noduli succesivi - cel inferior între două caneluri - și are capătul rotunjit.

Marginea discului este delimitată de o linie energetică, după care urmează inscripția în limba maghiară:

M:VASARHELII CZIZMADIA CZEH PECSETE

În câmp, simbolurile breslei cizmarilor: o cizmă reprezentată în profil cu vârful spre stânga, încadrat între două unelte de cizmar: la stânga o unealtă folosită la baterea și netezirea pielii, iar la stânga, tradiționalul cuțit de rihuit. Deasupra reprezentărilor, anul 1848.⁷

Sigiliile descrise sunt variante tipice ale sigiliilor de breaslă. Faptul că este vorba de sigilii aparținând aceleiași bresle și datând din perioade diferite este un argument în plus pentru studierea și cunoașterea acestora. Ampretele

⁵ Arhivele Statului, Filiala Târgu-Mureș. Colecția de sigilii a orașului, nr. 110. Atât ștampilele cât și documentele breslei au fost preluate de la ultimii starosti ai breslei: Monai Ioan și Nagy Lajos, în anul 1958.

⁶ Colecția M.J.M., nr. inv. 3810.

⁷ Sigiliul a fost menționat în catalogul expoziției „Bresle transilvănene (secolele XIV-XIX)”, redactori J. Bónis, Petre Iambor, Viorica Pop, Ana Maria Szöke, Cluj - Napoca, 1997.

acestora, caracteristice sigiliilor de breaslă ce poartă în câmp reprezentările uneltelor de bază și a produsului caracteristic - în cazul nostru, cuțitul de rihuit și netezitorul, respectiv o cizmă - oferă un util material pentru cercetările evoluției tehnicii de producție, ale uneltelor și cel al vestimentației. Adevărate purtătoare de noi informații istorice, astfel se ridică cele trei sigilii la valoarea unor izvoare autentice.

O primă analiză al amprentelor celor trei sigilii de breaslă din Târgu-Mureș, reține atenția prin tradiționalismul accentuat al reprezentărilor. Comparând aceste amprente cu matricele sigilare ale breslei cizmarilor din Dej din anul 1613, Baia-Mare din 1619, Sibiu din sec. XVII, Pecica din 1818 și Salonta din 1822 se remarcă faptul că însemnele reprezentative ale breslei, materializate prin cele două unelte de bază ale meseriei de cizmar, nu s-au schimbat de loc. Deosebiri mărunte numai în ceea ce privește modul de redare ale formei uneltelor și acesta într-un mod abia perceptibil rezultând un îndelungat tradiționalism care se întinde pe aproape trei secole. Uneltele, cu mici deosebiri formale, sunt aceleași, ceea ce pe lângă o tradiție iconografică, indică și nivelul tehnic al producției de breaslă, rămasă, în mare parte, neschimbată. Cizmarii târgumureșeni foloseau, se pare, aceleași unelte în 1848 pe care le foloseau și în 1627. Partea centrală a reprezentării pe toate trei sigilii este dominată de imaginea produsului caracteristic meșteșugului: cizma. Spre deosebire de unelte, această reprezentare a suferit mai multe schimbări. Fiind element de port, produsul meșteșugului cizmăritului a fost mult mai mult supus capriciilor vremii.

În afară de aceste simboluri specifice, reține atenția apariția unor elemente heraldice caracteristice blazoanelor nobiliare. Brațul și mâna dreaptă, atât de frecvente pe blazoanele nobiliare, apar și pe sigiliile de breaslă, purtând în loc de spadă, buzdugan, drapel sau floare, o unealtă folosită în cadrul meșteșugului.⁸

Privit din punctul de vedere al importanței documentare pe care-l prezintă, dintre cele trei sigilii descrise, se remarcă prima, cea din 1627.

Breasla cizmarilor, respectiv organizația profesională a meșteșugarilor ocupați în prelucrarea pieii, era printre cea, cu tradițiile cele mai vechi din orașul Tg. Mureș. Prima atestare documentară a breslei, respectiv menționarea starostelui breslei cizmarilor din Târgu Mureș, datează din anul 1487.⁹ Statutul lor de funcționare, întocmit după modelul celora din Odorhei, a fost aprobat în anul 1584 de către voievodul Sigismund Báthori și întărit apoi în repetate rânduri: de către Sigismund Rákóczi în anul 1607, și de către Carol al III-lea în 1716. La data primei menționări documentare, la Târgu-Mureș meșteșugarii ocupați în prelucrarea pieii: tăbăcarii și cizmarii, formau încă breaslă comună, deținând în comun toate bunurile caracteristice vieții breslașe. În anul 1878 Deák Farkas a publicat în *Archeologiai Értésítő*¹⁰ un sigiliu ce poartă data de 1623 și al cărei inscripții în limba maghiară, menționează ca drept proprietar,

⁸ Pentru analiza istorică și stilistică a sigiliilor de breaslă vezi: Magdalena Bunta, *Sigilii de breaslă în colecția Muzeului de Istorie Cluj*, în AMN III. 1966.

⁹ Privitor la istoria breslei cizmarilor din Târgu Mureș vezi: Bónis Johanna, *A marosvásárhelyi céhekről*, în *A Maros megyei magyarság történetéből*, p. 72.

¹⁰ *Archeologiai Értésítő*, XII. Budapesta 1878, p. 69.

breasla cizmarilor și a tăbăcarilor din Târgu-Mureș (VASARHELI VARGA MESTEREK PECZE 1623).

La prima jumătate a secolului al XVII-lea, odată cu revigorarea economiei cauzată de condițiile relativei stabilități economice și politice din vremea principilor Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákóczi, crește numărul meșterilor ocupați în prelucrarea pieilor, se creează condițiile separării breslei pe branșe și formarea breslei cizmarilor, ca breaslă de sine stătătoare. Noua organizație meșteșugărească își obține privilegiile și statutul de funcționare în anul 1629 de la principele Gabriel Bethlen. Statutul, întărit apoi în anul 1651 și de către principele Gheorghe Rákóczi, va sta la baza funcționării noii bresle timp de aproximativ două secole și jumătate, până în 1872, când breasla cizmarilor din Târgu-Mureș, prin votul unanim al membrilor, la adunarea generală din 30 iunie 1872, hotărăște transformarea breslei în asociație industrială a cizmarilor din Târgu-Mureș.

Sigiliul, intrat recent în colecția Muzeului județean Mureș, și considerat timp îndelungat pierdut de către specialiști¹¹, surprinde tocmai procesul de separare a celor două bresle, marchează momentul nașterii breslei cizmarilor din Târgu-Mureș, ca breaslă de sine stătătoare. Noul sigiliu introduce în iconografia sa *cizma*, ca simbol dominant al noii organizații, dar păstrează unelte caracteristice procesului de prelucrare al pielii: cuțitul de rihuit, prezent și în cazul sigiliului vechi.

¹¹ În anul 1832 breasla cizmarilor din Târgu-Mureș a inventariat toate bunurile existente la data respectivă în posesia breslei, creând un registru ad-hoc pentru acestea. Poziția din inventarul menționat este ultima mențiune despre existența sigiliului studiat. Cf. Fodor Istvan, *Kronikás füzetek, A céhek világából*. Editura Marosmenti Élet, 1938. p. 70.

ISAIA MOLDOVAN - UN DOCUMENT INEDIT

ANA HANCU

Născut în 1818 la Sânpaul, într-o familie de moldoveni, stabiliți pe moșia contelui I. Haller, Isaia Moldovan a făcut parte din generația intelectualilor mureșeni care s-a implicat activ în momentele majore ale luptei românilor din Ardeal pentru dreptate socială și națională, desfășurând în același timp o bogată activitate publicistică în paginile revistei „Gazeta de Transilvania”.

Din memorialul publicat în „Gazeta de Transilvania”, între anii 1898 - 1899, sub titlul „Din întâmplările vieții” - Notițe și schițe, rețin atenția informațiile cu caracter autobiografic. Isaia Moldovan a început descifrarea tainelor scrisului și cititului în Târgu-Mureș la colegiul călugărilor franciscani și liceul romano-catolic. Între anii 1835 - 1840 tânărul Moldovan și-a continuat studiile la Blaj, studii pe care însă datorită situației financiare a fost nevoit să le întrerupă. În anul 1841 Isaia Moldovan a fost numit preot în parohia Chirileului.

Ideile generoase ale revoluției burghezo-democratice de la 1848 1849 din Transilvania, „Libertate - egalitate – frățietate” au găsit în preotul din Chirileu un înflăcărat susținător. În perioada următoare revoluției, Isaia Moldovan s-a implicat activ în mișcarea românilor pentru emancipare națională, participând la Conferința Națională de la Sibiu (ianuarie 1861), susținând revendicările românilor din Dieta de la Sibiu din anii 1863 - 1864 și mișcarea memorandistă.

Recent, prin cercetarea colecției de documente privind revoluția de la 1848 - 1849, aflate în fondul Arhivelor Statului, filiala Târgu-Mureș, a fost descoperit un manuscris semnat de Isaia Moldovan, a cărui semnalară o considerăm necesară. Manuscrisul în cauză, este o scrisoare și conține răspunsul preotului din Chirileu Isaia Moldovan către confratele său din Nazna, preotul Iacob Tătar. Conținutul scrisorii, o pricină canonică, se referă la refuzul preotului din Nazna de a o „slobози” pe Pop Palaghia pe motiv că aceasta nu era cununată. L. Moldovan insistă asupra eliberării acesteia invocând în sprijinul cererii sale alte două cazuri asemănătoare de „mirese necununate” când preotul din Nazna și-a dat acordul. De asemenea, I. Moldovan respinge ideea „slobozirii” în cazul unei despăgubiri care, spune el nu este prevăzută de nici o lege, sau numai în cazul văduviei. În încheiere, Isaia Moldovan face apel în rezolvarea cazului la bunele lor relații pe care le-au avut până la data respectivă.

La 16 martie 1848 preotul Naznei Iacob Tătar îl informează că Pop Palaghia, născută în legea unită a fost cununată de preotul Dimitrie din Sântioana.

Limba română utilizată în scrisoare mai poartă unele influențe latiniste, de exemplu, folosirea literei „d” în loc de litera „z”: laudi lauzi, dicu - zicu, sloboditu - slobozitu, etc.

Anexă

Onorate in H(ristos) frate!

Eri amu primitu o cedulă de la fratia ta trimisa in care in partem, nu prea bine te laudi, ca dici, ca nu vei slobodi, mireasa ne cununată. - Eară eu dicu, se mai mai lasi din dreptate, ca doua amu avut din satul fratii tale si leai slobotitu ne cununate si nu tiaiu statu reu; doară vei dice ca nu nui veduva, si de acea nu vrei a o slobodi, aceea totu atita este - doara vei dice sati damu bani pe densa acea nu sta in legi nicairea, mai bine fii bun sa treimu infracietate. Ca eu se putu asi veni insa, amu doă cununii, si una o ducu in Nirasteu, si de acolo venind nu voi pute devreme a isprevi. - Dreptu inca o data te rogu fii bunu nu ne facem umblare, si necadu, precum ai facut pana acum, fa si acumu.

Kerellö 5 febr. 1848

Isaia Moldovan
Parochu GC. Kirileu

Arhivele Statului, Filiala Tg.-Mureș, fond Protopopiatul Greco-Catolic Tg. Mureș, dosar nr. X; 198/1848, fila 3, pl. I, ms. lb. română, semnat *manu propria*.

ACHIZIȚII NOI ÎN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE DIN TÎRGU-MUREȘ

**BÓNIS JOHANNA
ANA HANCU**

Termenul latin „colligo” desemnează noțiunea de „colecție”, creată prin adunarea sistematică a unor obiecte cu valoare deosebită. Colecția a avut și are un caracter istoric perpetuând azi principala funcție a muzeului, aceea de a aduna și păstra valori ale civilizației materiale și spirituale. Consecvenți eforturilor permanente de îmbogățire a colecției muzeale prin așa-zisele achiziții directe, în anul 1998 colecțiile Muzeului județean Mureș au fost îmbogățite prin achiziționarea de noi piese de importanță istorică și documentară deosebită, acestea înscriindu-se în domeniul istoriei memorialistice. În acest sens considerăm utilă prezentarea unor achiziții noi, valori cu care colecțiile noastre s-au îmbogățit în ultimul an.

Sucesiunea familiei Cerny și Sigmund.¹

Familiiile Cerny și Sigmund au venit din zona Braclav-Moravia-Cehia, la sfârșitul secolului trecut, respectiv la începutul secolului (1909), deci într-o perioadă caracterizată prin adoptarea numeroaselor legi și măsuri menite să încurajeze dezvoltarea economiei transilvănene, respectiv a României. Membrii acestor familii, aveau fiecare pe lângă meseria de constructor de fabrică și cea de specialist în tehnologia rafinării zahărului, iar venirea lor se leagă de construirea fabricilor de zahăr și punerea acestora în funcțiune. Primul venit, Wenczel Cerny, născut la 13 sept. 1864, se stabilește în Transilvania în anul 1888, la un an după fondarea fabricii de zahăr din Bod (fiind fondată în anul 1887, fabrica de zahăr din Bod este prima fabrică de acest gen din Transilvania). De la această dată membrii celor două familii sunt prezenți în toate localitățile unde se înființează fabrici de zahăr, nu doar în Transilvania, ci în România sau chiar în Bulgaria. Ei participă activ la construirea și punerea în funcțiune a fabricilor din Bod, Arad, Timișoara, Roman, Giurgiu, Bucecea, Târgu-Mureș, sau a celei, din Rusciuc Bulgaria. Un membru al familiei, Eduard A. Sigmund, sosit în Transilvania la 1 octombrie 1909, și-a început activitatea la fabrica de zahăr din Bod, fiind apoi transferat la 1 iulie 1937 la fabrica de zahăr din Tg. Mureș. Specialist în fabricarea zahărului cubic, E. Sigmund a participat la construirea și pornirea secției de zahăr cubic la Tg. Mureș. Generații întregi de fierbători de zahăr au fost pregătiți ca buni specialiști de către A. Sigmund,

1 Colecția Muzeului județean Mureș, Nr. Inv. 7247-7258.

care chiar pensionar fiind și-a continuat activitatea de formare de noi specialiști la fabrica de zahăr din Tg. Mureș.

Sucesiunea Sigmund achiziționată în anul 1997 de către Muzeul județean Mureș este constituită din obiecte personale, documente și fotografii de familie. Ele prezintă interes nu numai prin faptul că aparțineau acelei familii ce avea un rol deosebit în dezvoltarea industrială românească, ci și prin valoarea lor istorică, artistică și documentară, oferind detalii din viața cotidiană a perioadei 1850-1950.

Memorial de război - sublocotenent rez. IOAN MUREȘAN ²

Ioan Mureșan s-a născut în 1918 în localitatea Sanislău, jud. Sălaj. A urmat școala primară din sat, liceul la Oradea (1929), Carei (1930), Facultatea de Drept la Cluj (1940), refugiat la Sibiu, licențiat al Facultății de Drept, Cluj-Sibiu (1941).

Memorialul cuprinde date privind cel de al II-lea război mondial perioada 14 august 1944 - 20 octombrie 1945. Sublocotenent Ioan Mureșan a luat parte la război în cadrul plutonului II Mitraliere (comandant) din compania III Pușcași. Primele însemnări ale jurnalului se referă la știrile despre atacul rușilor pe frontul românesc, căderea guvernului Antonescu și armistițiul cu rușii.

„Miercuri, 23 august 1944. Rușii au ocupat Iași și pe un front de 120 km au înaintat 50 km; Bender ocupat, forțele ruse înaintază spre Galați 70 km și Ploiești. Sunt îngândurat. Seara la 10 ajungem acasă. Iar la ora 12 sunt trezit; alarmă. Guvernul dictatorial al lui Antonescu a căzut. Armistițiu cu rușii: Puterile aliate au garantat retrocedarea Ardealului!!!” (....) Joi, 24 august 1944, la ora 10 fără 10, pornim spre granița vremelnică. Comand. Plut. II. Mitr. Care întărește Compania III. Pușcași. La Cucerdea dezarmarea a două mașini germane. Prima situație de luptă ... Ocupăm poziții la Sânpaul. Prima noapte pe poziție. Înainte mai aveam avantposturi. Dimineața, vineri 25 august la orele 9 fără 10 minute înaintăm până la Vidrasău. Se vede Tg. Mureșul.”

În cuvinte pline de dramatism sunt redată evenimentele din zona Cucerdea, Sânpaul, Vidrasău, Cerghid, luptele de la Mica, Idrifaia, Bahnea, retragerea spre Adămuș, Bogata, trecerea Mureșului, deplasarea în direcția Cluj.

La 19 noiembrie 1944 are loc trecerea Tisei, înaintarea și luptele de pe teritoriul Ungariei și Slovaciei. La 21 febr. 1945 în satul Konopkovo (Munții Tatra) este luat prizonier și ținut în prizonieratul german până la 2 mai 1945, când lagărul de la Atheim trece sub protecția Crucii Roșii internaționale și a aliaților.

La 5 iunie 1945, împreună cu alți prizonieri români, cu îngrijorare primesc vestea sovietizării țării:

„La radio. Senzație! Zvon, că România este Republică Sovietică; Regele a fugit!!! Stupoare! Nori negrii, spectrul străinătății ... Toate visurile întoarcerii se prăbușesc. (...) Gânduri, imaginea țării însângerate. Ce va mai fi?? (...)”

Memorialul, este o cronică a acțiunilor armatei române în cel de al II-lea

² Idem. Nr. Inv. 8443.

război mondial, relatează scene de luptă, viața cazonă și de prizonierat, amintind o serie de soldați și ofițeri, care au luptat sau au murit în perioada respectivă.

Deși pe front, în mijlocul confruntărilor, sublocotenentul Ioan Mureșan, este foarte bine informat, prin presă și radio despre evenimentele politice interne și internaționale, exprimându-și părerile personale asupra acestora.

La 20 octombrie 1945, împreună cu alți prizonieri se reîntoarce în țară, iar ultimele însemnările poartă data de 29 octombrie și se constituie într-un testament spiritual:

„... Un tremur de viață, o încercare de a trece prin vârtejul vieții în plin război, o zbatere de a fi mereu la suprafață în vârtoarea vieții, iată ce ofer în acest jurnal intim.”

ORGANIZAREA DEPOZITULUI DE ARHEOLOGIE AL MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ, TÎRGU-MUREȘ

MARIA BORDAȘ

Datorită naturii intrinsece a bunurilor materiale, dar mai ales datorită semnificației istorice conferite acestora, păstrarea conservarea și restaurarea sunt de o excepțională însemnătate.

Conservarea patrimoniului, sarcină importantă a fiecărui muzeu are drept scop păstrarea în bune condiții a obiectelor, atât în sălile de expoziție cât și în depozite. Ea se definește ca un complex de măsuri ce tind înainte de toate spre prelungirea vieții obiectelor.

Ideea de conservare a unui bun cultural are în vedere păstrarea nealterată și transmiterea în viitor a mesajului istoric, documentar, estetic.

Activitatea de conservare reprezintă ansamblul măsurilor acțiunilor, mijloacelor și tehnicilor având drept scop păstrarea nemodificată a structurii și aspectului de muzeu.

Nu există materiale care să nu sufere mai curând sau mai târziu alterări provocate de cauze interne specifice și deteriorări provocate de agenți externi.

Deteriorările provocate de aceste două categorii de factori depind de natura, intensitatea și durata acțiunii agenților și de modul în care se interferează sau se suprapun.

Spațiul în care se păstrează valorile din patrimoniul cultural național, după criterii științifice bine stabilite poartă denumirea de "depozit muzeal".

Structura și valoarea patrimoniului cultural este într-o continuă modificare, îmbogățire, ca urmare a activității de depistare, de achiziționare prin donații etc.

Deci, un depozit muzeal trebuie astfel realizat încât să corespundă unor necesități de păstrare pe o perioadă de 15-20 de ani.

În organizarea depozitului muzeal trebuie să se aibă în vedere funcționalitățile multiple caracteristice acestuia. Astfel, depozitul muzeal este un spațiu de conservare, de asigurare a unor condiții de microclimat, mobilier, posibilități de manipulare a obiectelor, securitate, evidență științifică, de observare a stării de sănătate și chiar de intervenție asupra obiectelor care prezintă unele deteriorări ale stării de sănătate, prelungind în acest fel durata vieții obiectelor respective.

Am prezentat succint calitățile și funcțiile pe care trebuie să le îndeplinească un depozit muzeal, reliefând importanța și necesitatea organizării lui după metode științifice.

În vederea păstrării colecției de Arheologie din cadrul muzeului nostru,

Într-un microclimat favorabil, fapt ce se impunea cu necesitate, s-a stabilit mutarea depozitului deoarece spațiul de depozitare inițial era total necorespunzător păstrării și conservării bunurilor de patrimoniu. În zidurile aceluși depozit s-a instalat fenomenul de capilaritate (infiltrații de apă în zid), umiditatea fiind foarte ridicată, datorită nivelului ridicat al pânzei de apă freatică.

Actualul spațiu de depozitare se află în subsolul Palatului Culturii, compus din trei săli. Pereții sunt vâruți, pardoseala este din ciment, sălile fiind prevăzute cu uși de lemn fără ferestre. Condiția primordială pentru amenajarea unui depozit este asigurarea microclimatului corespunzător. Pentru început am făcut măsurători de umiditate pe parcursul a 30 de zile, timp în care s-a dovedit că UR și t° se situau între parametri propice păstrării obiectelor de patrimoniu. Pentru aerisirea și circulația aerului folosim hota electrică montată în sala II. Iluminatul este fluorescent montat pe tavan.

Dezinfectarea sălilor s-a făcut cu pentaclor fenolat de sodiu PCFNa în concentrație de 3%.

Stabilirea și proiectarea rafturilor s-a efectuat astfel încât spațiul să fie folosit rațional. Prin modalitățile de depozitare se caută să se preîntâmpine transformările din structura obiectelor la diferite solicitări mecanice și biochimice.

În organizarea depozitului se ține seama de compatibilitatea materialelor constructive ale obiectelor și de tipodimensionarea care permite gruparea bunurilor după natura materialului din care sunt făcute, tipul morfologic și dimensiunile lor.

Rafturile sunt confecționate din PAL și au dimensiunile în medie $L=4,00$ m; $l=0,60$ m; $h=2,00$ m, care au fost ignifugate după montarea lor cu silicat de sodiu.

Transportul materialelor de la vechiul depozit s-a realizat cu personal instruit în manevrarea obiectelor, pentru a le proteja atât cât este posibil în timpul transportului.

Colecția noastră cuprinde următoarele obiecte după natura lor:

- obiecte din ceramică
- obiecte din piatră
- obiecte din metal (bronz, fier)
- obiecte din corn, os, sticlă și lemn.

Obiectele din ceramică și piatră au o natură anorganică. Acestea au la bază substanțe minerale cu o rezistență mai mare la umiditate și o structură relativ stabilă față de mediul ambiant. Totuși și aceste obiecte pot fi sensibile la treceri bruște de temperatură sau dintr-un mediu uscat într-un mediu umed. Se știe că umiditatea este factorul care periclitează în cea mai mare măsură starea de sănătate a obiectelor. Drept cameră de carantină am folosit prima sală unde fragmentele ceramice, vasele întregi au fost desprăfuite, dezinfectate cu alcool și conservate cu un strat protector de nitrolac într-o slabă concentrație. Materialele ceramice au fost distribuite în cutii de carton de următoarele dimensiuni: $L=0,40$ m; $l=0,30$ m; $h=0,25$ m; primul tip; $L=0,40$ m; $l=0,15$ m; $h=0,15$ m al doilea tip, astfel încât obiectele să nu fie tensionate.

Pentru o bună aerisire a obiectelor cutiile sunt prevăzute cu orificii laterale. Vasele mari din ceramică au fost așezate pe moduli din PAL confecționându-se huse din netex pentru a le proteja de praf.

Metalele sunt aparent cele mai rezistente la condițiile de microclimat. Unele au suferit procesul de oxidare care au drept rezultat depunerea diferiților oxizi. Obiectele din metal oxidate au fost tratate în laboratorul de restaurare-conservare. Cele fără probleme au fost dezinfectate și așezate în cutii pe colecții.

Materialele sunt așezate în cutii și pe rafturi în funcție de situl arheologic și pe campanii.

Obiectele din corn, os și sticlă au fost dezinfectate și conservate.

Pentru evidența clară a colecției s-a numerotat fiecare sală, raft, poliță. Fiecare cutie a fost numerotată și prevăzută cu etichetă care conține numărul de inventar al obiectelor, natura obiectelor și locul de descoperire. Pentru a regăsi cu ușurință ceea ce dorim am întocmit evidentă clară în care este reflectată tipodimensionarea materialului arheologic în depozit, urmând a fi introdusă în calculator.

Starea de sănătate a obiectelor se va verifica periodic de către conservatorul colecției.

Prevenirea contra incendiilor se realizează prin amplasarea de avertizoare automate contra focului, prin amplasarea stingătoarelor în fiecare sală, o bună instruire a personalului care are acces în depozit.

Pentru securitatea obiectelor (colecției) se prevăd sisteme de alarmă.

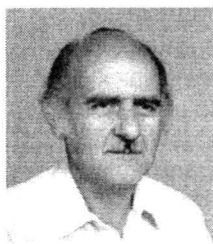
Depozitarea, sub aspectul păstrării obiectelor ridică probleme complexe dar se impune în primul rând respectarea principiilor de conservare și asigurarea condițiilor pentru aplicarea acestora.

În organizarea depozitului s-a ținut seama de compatibilitatea materialelor constructive ale pieselor, de tipodimensionarea lor.

Sistemul și ordinea așezării obiectelor muzeale, posibilitatea identificărilor rapide, accesabilitatea lor pentru studii, fotografiere etc. sunt condiții favorabile ale desfășurării activității științifice muzeale în depozite.

IN MEMORIAM

ANDREI ZRINYI - 1927-1998

Ne-a părăsit în ziua de 26 martie 1998, un bun coleg, Andrei Zrinyi, șeful secției de Arheologie-Istorie, din cadrul Muzeului Județean Mureș, Târgu-Mureș.

Născut în 3 martie 1927, are parte de o tinerețe grea, absolvind liceul în Târgu-Mureș. Mult mai târziu, în anul 1972, va termina Institutul Pedagogic din Târgu-Mureș, Facultatea de Filologie-Istorie, pentru ca în anul 1981 să-și finalizeze studiile prin absolvirea Universității „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie-Filosofie, susținând teza de

licență intitulată, *Castrul roman de la Brâncovenești*, la prof. univ. dr. D. Protase.

La Muzeul Județean Mureș este angajat la 15 aprilie 1956, loc în care își va desfășura activitatea până la 1 ianuarie 1989, când s-a pensionat. Dar, primele contacte cu muzeul datează din anul 1949 când devine colaborator voluntar, în 1954, în timpul unui concediu mai lung, lucrând efectiv în muzeu. După angajarea sa lucrează neobosit și cu pasiune în domeniul arheologiei și numismaticii, în vederea luării în evidență și a fișării patrimoniului arheologic existent sau rezultat atât din săpăturile efectuate sistematic, cât și din descoperirile fortuite, donații, pentru prezentarea acestui patrimoniu propriu publicului larg, pentru protejarea, restaurarea și conservarea lui.

Acest bogat patrimoniu arheologic va fi valorificat științific și popularizat prin numeroase expoziții permanente sau temporare, studii și articole, participări la sesiuni naționale și locale, articole de presă, conferințe, reportaje radio-TV.

Disponând de o mare experiență practică și teoretică a sădit iar apoi a cultivat pasiunea arheologiei în mulți tineri aflați la început de drum, unii din ei fiind astăzi arheologi consacrați, cunoscuți pe plan intern și internațional, fiind dascăl, coleg și prieten, mereu prezent cu o vorbă bună, cu un sfat util, pentru oricine, indiferent de specialitate sau vârstă.

Om de vastă cultură, bun cunoscător al limbilor latină, germană, franceză și italiană a fost membru fondator a primei publicații a muzeului, *Studii și materiale* (vol. I-IV, 1965, 1967, 1972) și în continuare redactor la Marisia (vol. V-XXV, 1975-1996).

În anul 1966 face parte din delegația română la Congresul Internațional de Preistorie și Protoistorie, de la Praga, tot de atunci devenind membru U.I.S.P.P. În anul 1974 activează în cadrul C.S.P.C. București, susținând conferințe sau activând ca instructor pentru activitățile de teren. În anul 1976 participă la Congresul Internațional de Preistorie, de la Nisa, iar cel următor, la al VII-lea Congres de epigrafie greacă și latină, Constanța (împreună cu prof.

univ. N. Gudea). A fost membru al *Societății de Studii Clasice*, filiala Cluj-Napoca.

A scris și publicat mult, pe măsura cercetărilor efectuate pe teren, lucrările sale fiind apreciate atât în țară cât și în străinătate. Amintim cele două volume la care a fost coautor: *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș*, Târgu-Mureș, 1980 (colectiv E. Chirilă, N. Gudea și V. Lazăr), lucrare apărută și în limbile maghiară și germană și *Castrul roman și așezarea civilă de la Brâncovenești (jud. Mureș). Săpăturile din anii 1970-1987*, Muzeul Județean Mureș, Târgu-Mureș, 1994 (împreună cu prof. univ. D. Protase). A mai publicat în reviste de prestigiu: *Dacia*, *ActaMN*, *MatCercArh*, *Apulum*, *Epigraphica*, *ActaMP*, *Terra nostra*, *EN*, *File de Istorie*, *StMat*, *Marisia* etc.

A fost un om de teren devotat meseriei, ordonat în muncă și de o meticulozitate exemplară. Cu conștiinciozitate și perseverență a participat în diferite colective sau singur pe o serie de șantiere arheologice, a efectuat sondaje sau periegheze, în județele Mureș și Harghita: Cristești, 1956, 1961 (col. prof. Univ dr. D. Protase și A. Dankanits); 1962, 1972; Band-Valea Rece, 1960, 1973; Tg. Mureș –cetate, 1960; Chendu „Podei”, 1961 (col. dr. N. Vlassa), 1979, 1980 (col. dr. V. Vasiliev); Ozd, 1964, 1965 (col. dr. N. Vlassa și prof. univ. D. Protase), 1966, 1968, 1970, 1971 (col. dr. V. Vasiliev); Iștihaza, 1967 (col. dr. V. Vasiliev și Horvath I.); Batoș „Grajduri”, 1967, 1968; Batoș „Cetate”, 1967; Gorenii, 1967; Cuci, 1967, 1969; 1977 (col. prof. univ. D. Protase); Corunca, 1967; Cornești, 1969; Merești, jud. Harghita, 1969 (col. L. Roșu, Konya I., Ferenczi G.); Lăzarea, jud. Harghita, 1971; Roteni, Cipău „Gară”, Sâncraiu de Mureș, Valea Largă, Băgaciu, Mărculeni, 1973; Breaza, Chimitelnic, Petelea, Luduș, Ibănești-Isticeu, Târgu-Mureș, 1974; Șincai „Cetatea păgânilor”, 1974-1977 (col. dr. V. Lazăr, între anii 1975-1977 și cu M. Petică); Zau de Câmpie, 1979 (col. M. Petică); Iernut, 1980; Deda-Bistra, Idecu de Jos, Câmpul Cetății, Măgherani, 1981 (col. M. Petică); Deda, Vătava, Monor, 1984 (col. M. Petică); Morești, 1985-1987 (col. prof. univ. D. Protase, M. Grozav); Iara de Mureș, 1987; Sărmașu, 1996 (col. M. Petică); Gornești, 1992-1994, 1996 (col. M. Petică); Brâncovenești, 1970-1987 (col. prof. univ. dr. Protase); 1997 (col. M. Petică) etc.

A continuat să mențină legătura cu muzeul și după ieșirea sa la pensie, participând activ la elaborarea noii expoziții de bază de arheologie, vernisată la 24 ianuarie 1996 și la campaniile arheologice de la Gornești și Brâncovenești, având și alte proiecte, care din păcate n-au mai ajuns să fie finalizate.

Trecând în neființă a lăsat un mare gol în muzeografia și arheologia mureșeană, cei care l-au cunoscut și apreciat păstrând vie amintirea figurii sale luminoase, probitatea morală și atașamentul față de muzeu. Oricând poate fi considerat un etalon, cel mai valoros arheolog mureșean, activitatea sa constituind un exemplu demn de urmat, pentru generațiile mai tinere.

Finis coronat opus, requiescat in pace!

Lista lucrărilor științifice ale lui Zrinyi Andrei

1. Protase D, Zrinyi Andrei, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Cristești pe Mureș*, în Acta MN, 1965, 2, p. 257-268;
2. Zrinyi A, *Însemnări arheologice pe marginea a două morminte găsite în cimitirul scitic de la Cristești*, în Studii și Materiale. Muzeul Județean Mureș, nr. I, 1966, p. 27-52
3. Zrinyi Andrei *Două gutti-biberoane romane din ceramică în colecțiile Muzeului din Târgu-Mureș* în Studii și Materiale. Muzeul Județean Mureș, nr. II - 1967, p. 73-79
4. Zrinyi Andrei *Materiale în legătură cu cultul lui Mitra în Muzeul din Târgu-Mureș* în Studii și Materiale. Muzeul Județean Mureș, nr. II, 1967, p. 63-73
5. Glodariu Ioan, Zrinyi Andrei, Gyulai Paul, *Le depot d'outils roumains de Mărculeni (Județul Mureș)* în Dacia, 1970,14, p. 207-231
6. Zrinyi Andrei, *Uneltge agricole în depozitul roman de la Mărculeni (Județul Mureș)*, în Terra Nostra, 1971, 2, p. 75-89.
7. Zrinyi Andrei *O cană de cositor și... proveniența ei în MARISIA*, nr. III-IV- 1972, p. 167-179
8. Vasiliev Valentin, Zrinyi A, *"Necropola scitică de la Ozd, com Bichiș, jud. Mureș"* în File de Istorie. Muzeul de istorie Bistrița, 1974., 3, p. 89-137;
9. Zrinyi Andrei *Olarii din Târgu-Mureș și produsele lor în lumina cercetării materialului rezultat din săpături în MARISIA*, nr. V- 1975, p. 93-111
10. Zrinyi Andrei *Repertoriul localităților din Județul Mureș cu descoperiri arheologice din secolele IV-XIII*, în MARISIA, nr. VI- 1976, p. 125-151
11. Gudea N, Zrinyi A, *Contributions épigraphiques a l'histoire de la "Ala I Bosporanorum"*. În "Ephigraphica. Travaux dédiés au VII e Congres d'épigraphie greque et latine" București, Ed Acad, 1977, p. 223-232.
12. Zrinyi Andrei *Așezarea romană de la Cristești și legăturile ei cu Gallia în MARISIA*, nr. VII, 1977, p. 91-99
13. Molnár Ștefan, Zrinyi Andrei, Tarinsznyás Martin, Keresztes Iuliu, Kovács Dionisie, *Însemnări pe marginea cercetărilor de al castelul feudal din Lăzarea jud Harghita*. ActaMP, 1978, 2, p. 105-115
14. Zrinyi Andrei *Un mic depozit de bronzuri de la Sîmbriaș (județul Mureș)* în MARISIA, nr. IX, 1979, p. 642-645
15. Chirilă Eugen, Gudea Nicolae, Lazăr Valeriu, Zrinyi Andrei, *Tezaure și descoperiri monetare din Județul Mureș*, 1980, ediție în limbile română și germană
16. Zrinyi, Andrei, *Contribuție la cunoașterea neoliticului din Valea superioară a Mureșului. Săpăturile de la Gorenii (com.Batoș)* în MARISIA, nr. XI-XII, 1981-1982 p. 17-29
17. Gudea Nicolae, Zrinyi Andrei, *Contribuții la istoria militară a Daciei romane. 2. Ala I Gallorum et Bosporanorum* în MARISIA, nr. XIII-XIV, 1983-1984, p. 51-58
18. Vasiliev V, Zrinyi Andrei, *Așezarea și mormintele din prima epocă a fierului de la Chendu (județul Mureș)*, Apulum, 1987, 24, p. 91-118
19. Protase D, Zrinyi Andrei, Grozav M. *Sondaje arheologice de verificare de la Morești efectuate între anii 1985-1986 în Apulum*, 1988, 25, p. 287-296

20. Protase D, Zrinyi Andrei, *Inscripții și monumente sculpturale din castrul roman de la Brâncovenești (județul Mureș)*, în *Ephemeris Napocensis*, 1992, 2, p. 95-110
21. Protase D, Zrinyi A *Castrul roman și așezarea civilă de la Brâncovenești (jud. Mureș). Săpăturile din anii 1970-1987 în MARISIA*, nr. XXIII-XXIV, 1994 p. 75-158
22. Zrinyi A, Petică Mihai, *Cercetările de sondaj efectuate în localitățile Deda-Bistra, Idecu de Sus, Câmpu Cetății și Măgherani (Județul Mureș) în MARISIA*, nr. XXIII-XXIV, 1994 p. 599-603
23. Petică Mihai, Zrinyi Andrei *Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Gornești (jud. Mureș)- campaniile 1992, 1993, 1994 în MARISIA*, nr. XXV, 1996, p. 35-39
24. Zrinyi Andrei, Petică Mihai - *Cercetări arheologice pe limesul estic al Daciei romane. Săpăturile din anul 1997 de la Brâncovenești (Județul Mureș) în MARISIA*, nr. XXVI, 2000, sub tipar
25. Petică Mihai, Zrinyi Andrei, "Valeriu Lazăr- *Repertoriul arheologic al județului Mureș*", Târgu-Mureș, 1995, în *Ephemeris Napocensis*, nr 9-10, 1999-2000 (sub tipar).

GAÁL KORNELIA - 1938-2000

S-a născut la data de 26 ianuarie 1938 în localitatea Covasna, într-o familie de meseriași. Tatăl său, Braun Mihály Hugo și-a însușit meseria de tâmplar în atelierul viitorului său socru, asigurând, alături de acesta, existența modestă a familiei. Înrolați fiind amândoi în armată, în timpul cel de-al II. război mondial, și căzuți prizonieri, familia (soția și cele două fiice), rămasă fără sprijin material, a cunoscut din greu ororile războiului.

Clasele primare le-a urmat la Covasna, iar liceul la Sfântu-Gheorghe. După absolvirea celor 10 ani de liceu și obținerea diplomei de bacalaureat, se înscrie, și este admisă la Universitatea Bolyai din Cluj, Secția Filologie-Istorie. La vârsta de numai 20 de ani, în anul 1958, a absolvit universitatea și căsătorindu-se cu tânărul economist Gaál Márton, în toamna aceluiași an ocupă postul de muzeolog la Muzeul Regional de Istorie din Târgu-Mureș, fiind angajată ca specialist în istoria mișcării muncitorești.

Încadrarea Korneliei Gaál la Muzeul din Târgu Mureș a coincis cu perioada de reorganizare a întregii activități muzeale din Târgu Mureș. Pe lângă reorganizarea muzeului de arheologie, atunci s-a înființat o nouă secție, cea de Istorie Modernă și Contemporană. Crearea noii secții, cu tot ceea ce implica acest proces: înființarea colecțiilor prin achiziționare de documente, fotografii, obiecte memorialistice; aranjarea pe criterii științifice a noilor colecții; crearea depozitelor și în cele din urmă redactarea planului tematic și realizarea expoziției de bază de secției de Istorie Modernă și Contemporană în palatul Toldalaghi., sunt activități care toate se leagă de numele ei

Dacă ar fi să caracterizăm trăsăturile esențiale specifice muncii ei de muzeograf desfășurată în cei 35 de ani petrecuți neîntrerupt în domeniul muzeografiei, desprindem două caracteristici fundamentale: entuziasmul, devotamentul și dragostea față de obiectul de muzeu, simbolul istoriei, culturii și a civilizației, pe de o parte, iar pe de altă parte înțelegerea necesității creării tinerei generații, care să preia și să transmită, la rândul ei, tainele muncii de muzeograf.

A desfășurat o bogată activitate științifică, materializată prin expoziții, conferințe, simpozioane, articole de ziar, emisiuni radio, lucrări publicate. Dar ceea ce caracterizează activitatea ei științifică, este marea probitate profesională, de care a dat dovadă, convingerea ei că istoria trebuie scrisă așa cum a fost ea.

Pe lângă studiul istoriei mișcării muncitorești din județul Mureș, cu o rară pasiune, competență, cu o metodologie de cercetare proprie s-a dedicat cercetării unor segmente privind istoria economică a orașului și a județului la

sfârșitul sec. XIX. Începutul sec. XX., cu precădere istoria orașului în perioada primariatului dr. Bernády György; istoria culturii mureșene la cumpăna secolului, cu precădere istoria muzeologiei mureșene. Pe lângă activitatea teoretică, a desfășurat o bogată activitate de depistare și colectare a pieselor muzeale, îmbogățind cu mii de piese, anual patrimoniul secției, iar pentru valorificarea colecțiilor a organizat expoziții temporare, foarte apreciate de publicul mureșan: "Decembrie 1989", "Știință și tehnică", "Târgu-Mureșul de altădată", "Dr. Bernády György. 1864-1938".

Pensionată fiind, Kornelia Gaál rămâne colaboratorul cel mai de seamă al colectivului de muzeografi, prezentă fiind la toate activitățile lor muzeistice de zi cu zi. Păstrăm deci amintirea nu doar a unui muzeograf, care s-a bucurat de mare prestigiu în lumea specialiștilor, ci și a unui colaborator activ al muzeului nostru, devotat muzeografiei mureșene.

Articole și comunicări științifice

1. Gaál Cornelia: *Greva muncitorilor lemnari din Târgu-Mureș din anul 1911 în Studii și Materiale. Muzeul Județean Mureș*, nr. II - 1967, p. 147-155
2. Gaál Cornelia: *Greva muncitorilor constructori târgumureșeni din anul 1903 în Studii și Materiale. Muzeul Județean Mureș*, nr III-IV- 1972, p. 349-369
3. Gaál Cornelia: *Lupta înfrătită a oamenilor muncii români și maghiari din Județul Mureș, sub conducerea comuniștilor împotriva exploatării și asupririi, pentru dreptate socială și națională, oglindită în documentele Muzeului Județean Mureș în MARISIA*, NR. VIII-1978, p. 537-554
4. Gaál Cornelia: *Lupta înfrătită a oamenilor muncii români și maghiari din județul Mureș, sub conducerea comuniștilor, împotriva exploatării și asupririi, pentru dreptate socială și națională, oglindită în documentele Muzeului județean Mureș* p. 565-576 în *MARISIA*, nr. IX-1979,
5. Gaál Cornelia: *Acțiunea de solidarizare a "Ligii Drepturilor omului" cu prilejul suspendării ziarului târgumureșean "A Vilag"(1925-1926) în MARISIA*, nr X-1980 p. 725-731
6. Gaál Cornelia: *Case târgumureșene legate de mișcarea muncitorească în Marisia*, nr. XI-XII -1981-1982 p. 673-681
7. Gaál Cornelia: *Aspecte din istoria fotografiilor din Târgu Mureș în Marisia*, nr. XXIII-XXIV 1994 p. 409-413
8. Gaál Cornelia: *Hancu Ana, Noi date privind participarea grănicerilor români transilvăneni la războaiele împotriva Franței revoluționare 1793-1794 din documentele județului Mureș în Marisia*, nr. XV-XXII 1985-1992 p. 567-573
9. Gaál Cornelia: *Târgu Mureșul la sfârșitul secolului XIX. - începutul secolului XX, în volumul de studii: Din istoria maghiarimii mureșene*. Ed. Mentor, Târgu Mureș, 1997. Pp. 227 - 239.
10. Gaál Cornelia: *Muzeul de Artă Industrială din Târgu Mureș* Ed. Mentor, Târgu Mureș, 1999. pp. 141 - 155.

ABREVIERI ABREVIATIONS · ABKÜRZUNGEN · ABREVIATIONS

<i>ACMIT</i>	<i>Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice pentru Transilvania, Cluj, I-VI, 1926-1931-1938</i>
<i>ACMIT</i>	<i>Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, Cluj, I, 1926, IV, 1932-1938</i>
<i>ActaMN</i>	<i>Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca, I, 1964</i>
<i>ActaMP</i>	<i>Acta Musei Porolissensis, Zalău, I, 1977</i>
<i>AlIA</i>	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj, I, 1959</i>
<i>AlIAI</i>	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol" Iași, I, 1964</i>
<i>AlIC</i>	<i>= All = AlIA - Anuarul Institutului de Istorie (și Arheologie), Cluj, I-II, 1958</i>
<i>AlIN</i>	<i>Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj - Sibiu, I, 1921/22 - XI, 1947</i>
<i>AlSC</i>	<i>Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj - Sibiu, I, 1928/32 - V, 1944/48</i>
<i>Aluta</i>	<i>Aluta, Anuarul Muzeului Județean Covasna, Sf. Gheorghe, I, 1969</i>
<i>AnnÉp</i>	<i>L'Année Epigraphique, Paris, 1897</i>
<i>Apulum</i>	<i>Apulum, Buletinul Muzeului de Istorie din Alba Iulia, I, 1942</i>
<i>ArhMold</i>	<i>Arheologia Moldovei, București, I, 1961</i>
<i>ArhStat, Acta politica</i>	<i>Arhivele Statului, Filiala Tîrgu-Mureș, Acta politica</i>
<i>ARMSI</i>	<i>Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, București, I, 1923</i>
<i>BCMI</i>	<i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Craiova - Vălenii de Munte - București, I, 1908 - XXXVIII, 1945</i>
<i>BMI</i>	<i>Buletinul Monumentelor Istorice, București, I, 1971</i>
<i>CIL</i>	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i>
<i>Dacia</i>	<i>Dacia, recherches ethnographiques découvertes archéologiques en Roumaine, București, I, 1924 - XII, 1948; N.S., Revue d'archéologie, ethnografie, d'histoire ancienne, București, I, 1957</i>
<i>DIR</i>	<i>Documente privind Istoria României, 32 vol., București, 1951-1960</i>
<i>ED</i>	<i>Ephemeris Dacoromana, București-Roma, I-X, 1923-1945</i>
<i>EpigrTrav</i>	<i>Epigraphique Travaux, Acts de XI-ème Congrès International d'Epigraphie, 1977</i>

<i>IDR</i>	I.I. Rusu, <i>Inscripțiile Daciei Romane</i> , București, I, 1975
<i>IMCD</i>	<i>In memoriam Constantini Daicoviciu</i> , Cluj-Napoca, 1974
<i>IstRom</i>	<i>Istoria României</i> , I-IV, București, 1960-1969
<i>Marisia</i>	<i>Marisia</i> , Studii și Materiale, Arheologie, Istorie, Etnografie, Tîrgu-Mureș, V, 1975
<i>MatArh</i>	<i>Materiale și Cercetări Arheologice</i> , București, I, 1953
<i>Maeriale</i>	= <i>MatArh</i> = <i>MCA</i> = <i>Materiale și Cercetări Arheologice</i> , Institutul de Arheologie, București, I, 1953 - X, 1973
<i>MNIT</i>	Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj
<i>RevArh</i>	<i>Revista Arhivelor</i> , București, I, 1924-1946; seria nouă I, 1958
<i>RevMuzMon</i>	<i>Revista Muzeelor și Monumentelor</i> , seria Monumente Istorice și de Artă, București, I, 1932
<i>SCIV(A)</i>	<i>Studii și Cercetări de Istorie Veche</i> (și de Arheologie, din 1974), București, I, 1950
<i>SCN</i>	<i>Studii și Cercetări Numismatice</i> , București, I, 1957
<i>StMat</i>	<i>Studii și materiale</i> , Muzeul Județean Mureș, I, 1965 - III IV, 1972 (de la vol. V, 1975 sub numele <i>Marisia</i>)
<i>Studia</i>	= <i>SUBB</i> = <i>Studia Universitatis Babeș-Bolyai</i> , Series Historia, Cluj, I, 1956
<i>TIR</i>	<i>Tabula Imperii Romani</i> , L34, Budapest, 1968; L35, București, 1969
<i>Transilvania</i>	<i>Transilvania</i> , editată de ASTRA, Brașov - Sibiu, apare între 1868-1946

LISTA AUTORILOR

Antihi Adriana
Baltag Gheorghe
Băcueț Crișan Dan

muzeograf, director al Muzeului de Istorie Sighișoara
 muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara
 cercetător științific, Muzeul Județean de Istorie și Artă
 Zalău

Blăjan Mihai
Bordaș Maria
Bosoancă Traian
Bónis Johanna
Demșea Dan
Fola Victor Nicolae
Gaiu Corneliu

muzeograf, Muzeul Unirii Alba Iulia
 conservator, Muzeul Județean Mureș
 cercetător științific, Muzeul Județean Mureș
 muzeograf, Muzeul Județean Mureș
 muzeograf, Muzeul Județean Arad
 profesor, Tîrnăveni
 doctor în istorie, șeful secției de istorie a Muzeului
 Județean Bistrița-Năsăud

Hancu Ana
Lazăr Ioachim

muzeograf, Muzeul Județean Mureș
 doctor în istorie, șeful secției de istorie a Muzeului
 Civilizației Dacice și Romane Deva

Man Nicoleta
Mihu Elena
Molnár Zsolt

muzeograf, Muzeul Județean Mureș
 muzeograf, O.J.P.C.N. Mureș
 asistent universitar, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-
 Napoca

Musca Elena

cercetător științific, șeful secției de istorie a Muzeului
 Județean de Istorie și Artă Zalău

Pană Virgil
Petică Mihai

cercetător științific, Muzeul Județean Mureș
 muzeograf, director adjunct al Muzeului Județean
 Mureș

Rus Ioan-Dorin
Theiss Wilhelm
Ursuțiu Adrian

muzeograf, Muzeul Județean Mureș
 inginer, Hanovra
 cercetător științific principal, Institutul de Arheologie și
 Istorie Cluj-Napoca

Virgiliu Z. Teodorescu
Zrinyi Andrei

arhivist pensionar, București
 muzeograf pensionar, Muzeul Județean Mureș

***Pentru conținutul lucrărilor și formularea rezumatelor în limbi străine
 răspund autorii***

Tipografia MEDIAPRINT SRL
4300 Tîrgu-Mureş
str. Livezeni nr. 6
tel/fax: 065-255382
e-mail: medprint@netsoft.ro

